KRONIKA

časopis za slovensko krajevno zgodovino

"iz zgodovine primorske"

letnik 37 št. 1 – 2 leto 1989

Kmetica iz koprske okolice, 19. stoletje (iz: Avstro-Ogrska monarhija v besedi in sliki, Dunaj 1891)

Izdajateljski svet: Marjan Drnovšek, dr. Tone Ferenc, dr. Ferdo Gestrin (predsednik), Metka Gombač, Nada Holynski, dr. Olga Janša-Zorn, dr. Jože Koropec, Janez Kos, Antoša Leskovec, dr. Božo Otorepec, Slavica Pavlič, Marija Sernoder, dr. Mirko Stiplovšek, Prvenka Turk.

Uredniški odbor: France Dobrovoljc (lektor), Marjan Drnovšek (glavni urednik), dr. Tone Ferenc, dr. Ferdo Gestrin, mag. Stane Granda (odgovorni urednik), dr. Olga Janša-Zorn, Janez Kopač, dr. Božo Otorepec, Peter Stres, Kristina Šamperl-Purg, dr. Zmago Šmitek, Boris Golec (tehnični urednik), dr. Sergij Vilfan, dr. Peter Vodopivec — Opremil: Julijan Miklavčič — Prevodi: Liljana Žnidaršič — Bibliografska obdelava: Martin Grum — Uredništvo: Zgodovinski arhiv Ljubljana, Mestni trg 27; uprava: Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino, Aškerčeva 12, Ljubljana — Sofinancirata Raziskovalna in Kulturna skupnost Slovenije — Tisk: tiskarna Pleško.

KRONIKA

časopis za slovensko krajevno zgodovino

A magazine for Slovene Local History

37. letnik Ljubljana 1989 številka 1—2

ČLANKI IN RAZPRAVE
ARTICLES AND TREATISES

Elica Boltin-Tome: Arheološke najdbe na morskem dnu slovenske obale ..... 6—16
I reperti archeologici sul fondale marino della costiera slovena

Matej Župančič: Prispevek k topografiji obale Miljskega polotoka ..... 16—20
Un apporto alla topografia della costa sulla penisola muggesana

Marko Stokin: Severozahodna Istra v 1. stoletju pred našim štetjem 21
L'istria nordoccidentale nel 1. secolo avanti Cristo

Darja Mihelič: K osvetlitvi nekaterih votlih mer srednjeveškega Pirana ..... 22—26
Per chiarire alcune misure di capacita della Pirano medievale

Darko Darovec: Obrambna organizacija komuna Koper pod Benečani ..... 27—37
L'organizzazione difensiva del comune di Capodistria sotto i Veneziani

Salvator Žitko: Koprski obzidni pas in mestni tloris na karti Giacoma Fina iz leta 1619 ..... 37—45
La cinta muraria di Capodistria e la pianta della citta nella carta di Giacomo Fino del 1619

Ferdo Gestrin: Pomorski promet v Trstu leta 1760 ..... 46—49
Trieste ed il suo traffico marittimo nel 1760

Flavij Bonin: Izvoz vina iz Pirana v letih 1750—1780 ..... 49—52
Exportazione del vino da Pirano negli anni 1750—1780

Eva Holz: Istrske zdrahe ob koncu 18. stoletja ..... 52—58
Le dispute istriane allo fine del XVIII o secolo

Gorazd Marušič: Koper v času Napoleona 1805/6—1813 ..... 58—66
Capodistria all' epoca di Napoleone 1805/6—1813

Stane Granda: Prepir o nacionalni in državnopravni pripadnosti Istre v revolucionarnem letu 1848/49 ..... 66—75
La disputa sull appartenenza nazionale e giuridico-statale dell Istria nell annata rivoluzionaria 1848/49

Branko Šuštar: Jos. Bertok — Kronika dvorazredne ljudske šole na Spodnjih Škofijah (Gradivo za podobo Škofij in Plavij v Slovenski Istri 1900—1913 ..... 76—96
Josip Bertok — La cronaca della scuola elementare a Spodnje Škofije (Scoffie di Sotto). Una tema preparativa per dare un imagine di Škofije e Plavje nell Istria slovena

Darko Ogrin: Iz življenja komuna v Bezovici ..... 96—101
Dalla vita del comune a Bezovica

Zvona Ciglič: Socerb ..... 102—107
San Servolo

Vlasta Beltram: Povojni razvoj slovenske Istre — Koprski okraj 1945—1947 (s poudarkom na delovanju organov ljudske oblasti) ..... 108—116
Lo sviluppo della Istria slovena nel dopoguerra — il distretto di Capodistria 1945—1947 (con il accento sul funzionamento del organismi del potere popolare)

Metka Gombač: Poverjeništvo Pokrajinskega narodnoosvobodilnega odbora za Slovensko Primorje in Trst 1945—1947 ..... 116—123
Il commissariato del Comitato regionale di liberazione nazionale per il Litorale sloveno e Trieste 1945—1947

Nadja Terčon: Razvoj industrijskega ribištva na slovenski obali 1945—1959 ..... 123—134
Lo sviluppo della pescicultura industriale sulla costiera slovena negli anni 1945—1959

Amalia Petronio: Caratteristiche fondamentali della nazionalitá Italiana nella Repubblica socialista di Jugoslavia e Slovenia ..... 135—139
Značilnosti italijanske narodnosti v SRS in SFRJ

Branko Marušič: Zgodovina in zgodovinska veda ob slovenski zahodni meji v letu 1988 ..... 139—142
La storia e la storiografia lungo il confine occidentale Sloveno nel anno 1988

Vilma Krapež—Ljuba Vrabec: Bibliografsko kazalo razprav, člankov in slik o južni Primorski v Kroniki od 1953 do 1988 ..... 143—150
L'indice bibliografico dei trattati, articoli, e fotografie sul Littorale Sloveno del sud nella rivista storica Kronika dal 1953 al 1988

Duša Krnel-Umek: Bibliografija sodelavcev projekta Kultura narodnostno mešanega ozemlja slovenske Istre 1957—1987 ..... 151—156
Bibliografia dei collaboratori di progetto La cultura del territorio nazionalmente misto della Istria Slovena

DELO NAŠIH ZAVODOV IN DRUŠTEV
NOTES ON THE ACTIVITY OF OUR INSTITUTES AND ASSOCIATIONS

Salvator Žitko in Darko Darovec: Ustanavljamo primorsko zgodovinsko društvo 157

Mojca Ravnik: Razstava Sečoveljske soline včeraj—danes—jutri, Piran, Pomorski muzej Sergej Mašera 1987 ..... 157—158

Darko Darovec: Stari statuti Kopra, Izola in Pirana Razstava Pokrajinskega arhiva Koper, Koper 1988 ..... 158—160

NOVE PUBLIKACIJE
NEW PUBLICATIONS

Miroslav Pahor—Janez Šumrada: Statut piranskega komuna od 23. do 17. stoletja. Viri za zgodovino Slovencev, knjiga deseta, SAZU in ZRC SAZU, Ljubljana, 1987, I in II (XCVIII +852) (*Dušan Kos*) ..... 161—162

Julij Titl: Vodni mlini v Slovenski Istri, Založba Lipa, Koper 1988, 163 str. (*Gorazd Marušič*) ..... 163—164
Marijan Zadnikar: Hrastovlje, Romanska arhitektura in gotske freske, Družine, Ljubljana 1988, 198 str. (*Andrej Vovko*) 164
Andreina Jejčič: Slovanska tiskana beseda v tiskarnah na Primorskem 1607—1918 (bibliografija), Nova Gorica, 1989, 181 str. (*Tatjana Hojan*) ..... 164—165
Albert Pucer: Padna, Koper 1986, 54 str.; Nada Morato: Korte (Dvori), Ljubljana 1989, 80 str. (*Branko Šuštar*) 165

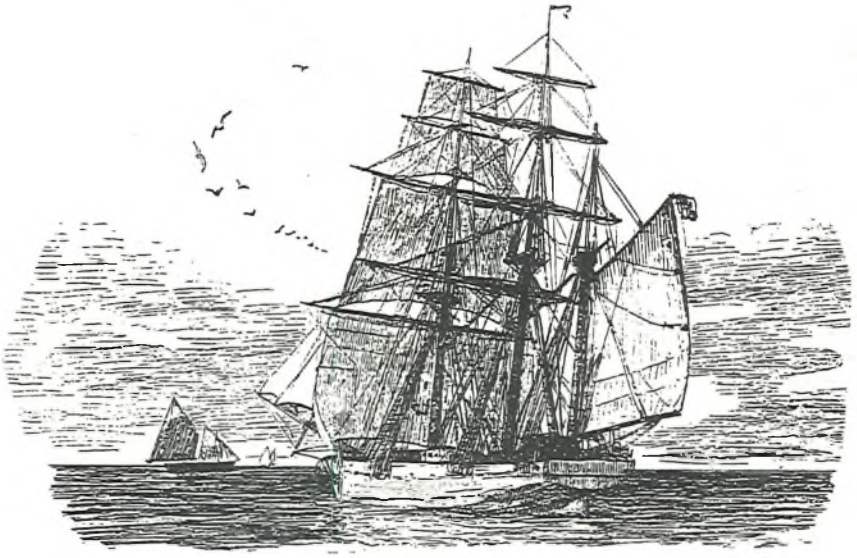

Ureja uredniški odbor. Glavni urednik Marjan Drnovšek, odgovorni urednik mag. Stane Granda.
Tehnični urednik Boris Golec. Zunanja oprema Julijan Miklavčič. Upravnica časopisa Majda Čuden.
Prevodi Breda Runtič-Peer (ital.), Cvetka Vode (angl.)
Za strokovnost prispevkov odgovarjajo avtorji. Ponatis člankov in slik je mogoč le s privolitvijo avtorja in uredništva ter navedbo vira.
Ustanovitelj, izdajatelj in založnik: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, sekcija za krajevno zgodovino. Sofinancirata Raziskovalna Kulturna skupnost Slovenije. — Tisk: Tiskarna Pleško, Ljubljana — *Uredništvo*: Inštitut za slovensko izseljenstvo, ZRC SAZU, Novi trg 4, 61000 Ljubljana (tel.: 061/331-021 int 77), *uprava*: Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino, Aškerčeva 12/I, 61000 Ljubljana (tel.: 061/332-611 int 209). *Prispevke za objavo pošiljajte na naslov uredništva, revijo pa lahko naročite na upravi.* Tekoči račun: 50101-678-49040 (Zveza zgodovinskih društev Slovenije, Aškerčeva 12, Ljubljana — za »Kroniko«). — Naročnina za leto 1989 znaša za posameznike 20.000 din, za ustanove 30.000 din, za študente 10.000 din in za upokojence 15.000 din. Višina naročnine velja do 30. 6. — *Cena te številke je 8000 din.* — Naklada 1300 izvodov.

OB PRIMORSKI ŠTEVILKI KRONIKE

Po izidu 6.—7. številke zbornika za humanistične, naravoslovne in družboslovne raziskave Slovensko morje in zaledje 1984. leta, je v znanstveni publicistiki na Primorskem čutiti zatišje, ki postaja iz dneva v dan neprijetnejše. V teh letih se je namreč na tem ozemlju izoblikovala nova generacija kulturnih in znanstvenih delavcev, ki nujno potrebujejo možnost skupnega objavljanja svojih dosežkov. Ni vseeno, kje izhajajo njihovi članki. Prebivalstvo, ki se je po velikih migracijah v zadnjih desetletjih v veliki meri ustalilo, potrebuje za tesnejše zlitje z novim okoljem dodatno izobraževanje o splošnih in še posebej specifičnih potezah tamkajšnjega gospodarskega in kulturnega razvoja. Kulturni in znanstveni delavci so jim dolžni pri tem pomagati, širša družbena skupnost pa mora ustvariti potrebne pogoje.

Kronika, časopis za slovensko krajevno zgodovino — besedo zgodovina je treba v tem primeru razumeti v smislu obravnavanja vse naše preteklosti: gospodarske, socialne, politične in kulturne — ne želi in ne more nadomestiti zbornika Slovensko morje in zaledje. Tematska številka naše revije, ki je nastala na pobudo primorskih kulturnih in znanstvenih delavcev, želi biti opozorilo in hkrati most k novi številki lokalnega zbornika. Uredništvo je povabilo k sodelovanju vse tiste, ki se ukvarjajo s proučevanjem specifičnosti istrske kulturne dediščine. Mnogi so obljubili svoje prispevke. Ob izidu naše tematske številke pa pogrešamo številna znana imena. Kronika jim ostaja tako kot doslej še naprej odprta. V primernem trenutku smo pripravljeni našo tokratno akcijo tudi ponoviti.

Uredništvo Kronike se javno zahvaljuje vsem sodelavcem. Hvaležni smo tudi kulturnim in raziskovalnim skupnostim obalnih občin, ki so nam pri realizaciji skupnega projekta finančno pomagale. Prav posebej pa smo hvaležni tistim vodilnim delavcem lokalnih kulturnih inštitucij, zavodov in ustanov, ki vztrajajo pri zahtevah, da se njihovi sodelavci izkažejo tudi na raziskovalnem področju in jim pri tem pomagajo. Le s skupnimi močmi bomo presegli dosedanje dokaj slabo poznavanje preteklosti naše Primorske.

MARJAN DRNOVŠEK
STANE GRANDA

ČLANKI IN RAZPRAVE

ARHEOLOŠKE NAJDBE NA MORSKEM DNU SLOVENSKE OBALE

ELICA BOLTIN-TOME

Dragocen delež k poznavanju najstarejše pomorske preteklosti našega obalnega območja prispevajo nedvomno tudi arheološke najdbe, odkrite na morskem dnu. Danes poznamo tudi pri nas osamljena najdišča blizu obale ali globlje v notranjosti Tržaškega zaliva pa tudi najdišča, ki leže na morskem dnu neposredno ob obali. Slednja so lahko povezana z naselbinskimi ostanki, ki leže neposredno ob morski obali ali pa so ostanki samostojnih, nekdaj ob obali zgrajenih arhitektonskih objektov. Večina podvodnih in obmorskih najdišč je šele evidentirana ali le deloma raziskana. Ker pa že sedanji podatki opozarjajo na pomembno vlogo, ki so jo odigrala obmorska naselja ali postajališča pri razvoju pomorskega gospodarstva tudi tega dela Istre, kličejo po nadaljnjih, vsekakor sistematičnih raziskavah.

Slovenska istrska obala ali obala Slovenskega Primorja se razteza od Savudrije do Lazareta na jugoslovansko—italijanski državni meji in meri po meritvah katastrskega urada v Kopru komaj 46,6 km. Predstavlja le majhen del vzhodne obale Tržaškega zaliva z dokaj plitvim morskim dnom. Plitev je predvsem naš slovenski del, ki doseže največ 20 metrov globine. Izobata 20 m se zelo približa savudrijskemu rtu, Rtu Madona v Piranu, Rtiču Ronek pri Strunjanu in Debelemu rtiču pri Ankaranu. Ta oklepa osrednjo ravan Tržaškega zaliva in se polagoma dviga proti obali. Zato sta Piranski in Koprski zaliv plitvejša. Njuna globina meri največ 18 m. Še plitvejši pa so manjši zalivi, ki se vrste vzdolž obale.[1] Izjemo predstavljata le 34 m globoka podolgovata globel pri Rtu Madona in 36 m globoka manjša globel pod savudrijskim rtom. Kot pravi A. Melik, predstavljata ozki globeli kotanji, ki se zajedata do 15 m globoko v sicer plitvo morsko dno.[2]

Kot ostali del istrske obale je tudi obala Slovenskega Primorja že od antike do danes spremenila svojo podobo. Po podatkih geomorfologov se je v tem času dvignila predvidoma 2 metra.[3] Prekrila je antično obalo in z njo vred tudi ostanke na morskem dnu ohranjenih objektov in temeljev zgradb, ki so stale neposredno ob obali. K spremembi obale pa je veliko pripomogel tudi človek, ki je dolga stoletja izkoriščal dobrine morja in zato nasilno posegal v obalo, ob kateri je gradil pristanišča, čolnarne, soline, ceste, ob naši obali pa je zgradil tudi železniški nasip. Marsikje so bili tako uničeni naši najstarejši pomniki preteklosti, mnoga za našo pomorsko preteklost zanimiva vprašanja bodo ostala zato za vedno neznana.

S podvodnimi arheološkimi raziskavami je začel piranski muzej že 1963. leta. S pomočjo potapljačev Društva za podvodne raziskave in športni ribolov je bil do 1982. leta pregledan 150—200 m širok pas morskega dna vzdolž obale od Portoroža do Kopra. Ista ekipa je opravila tudi začetna raziskovanja v Fižinah v Portorožu in Simonovem zalivu v Izoli. V teh žal kratkotrajnih akcijah so bila opravljena le najnujnejša dela, ki pa so dala tudi pobudo za sistematična arheološka raziskovanja, ki so v Simonovem zalivu že v teku. V teku pa so še vedno topografske raziskave na morskem dnu. Arheološko potapljaško ekipo že od 1983. leta vodi arheolog in tudi potapljač dr. Timotej Knific. Ta ekipa pa je pregledala obalni pas morskega dna od Kopra do Lazareta na jugoslovansko—italijanski državni meji in deloma tudi morsko dno Piranskega zaliva ter morsko dno med Piranom in Strunjanom. Po podatkih, ki so nam jih zapustili starejši raziskovalci, predvsem A. Degrassi, ter rezultatov topografskih raziskovanj zadnjih 25 let, poznamo ob naši obali razmeroma dosti podvodnih arheoloških lokalitet. Od Portoroža do Lazareta pri Ankaranu so omembe vredne Fižine v Portorožu, Simonov zaliv in Viližan v Izoli, Žusterna pri Kopru in Jernejeva draga v Ankaranu. Na tem mestu nameravam predstaviti le Fižine, Simonov zaliv in Viližan v Izoli, to so najdišča, ki jih najbolj poznamo in so bila že podvržena vsaj zaščitnim raziskavam.

FIŽINE V PORTOROŽU

V majhnem zalivu neposredno ob skladišču soli v Fižinah v Portorožu so bili med topografskim pregledom morskega dna 1963. leta najdeni na morskem dnu ohranjeni ostanki 60—80 cm širokih temeljnih zidov. Zaradi urejevanja plaže na tem delu obale je prišlo že 1964. leta do podvodnih zaščitnih raziskav. Opravila jih je potapljaška ekipa piranskega muzeja, ki jo je vodil preparator muzeja in potapljač Mišo Husar. Kot morsko dno v tem zalivu je bil tudi zid večinoma prekrit z muljem, ki ga je uspelo potapljačem na več mestih odstraniti. Tako odkrit 65 m dolg zid poteka skoraj vzporedno z današnjo obalo, od katere je tudi 40 m oddaljen. Na obeh koncih se na ta glavni zid navezujeta krajša vzhodni in zahodni zid. Vsi trije zidovi obdajajo dokaj obsežen pravokotni prostor, ki se vleče proti obali. Kot kaže fragment glavnega zidu, so bili zidovi dokaj solidno grajeni. Ob notranji strani prostora je bilo izkopanih 5 manjših sond, v katerih je ležalo več manjših kosov grobe rimske keramike. V izkopu ob zunanji strani vzhodnega zidu so ležali kosi dveh rimskih amfor, na zunanji strani jugovzhodnega vogala pa so bili najdeni v zemljo zabiti ostanki lesenih količkov, ki so po analizi iz murvinega lesa.[4]

Ti, med raziskavami zabeleženi podatki nam o objektu in njegovem prvotnem pomenu ne povedo veliko. Možno je, da so zidovi pripadali večjemu, dokaj obsežnemu objektu, ki je stal nekdaj neposredno ob obali. Možno pa je tudi, da so omejevali rob obale, ob kateri so pristajale tudi ladje. To misel narekujejo predvsem ostanki kolov, ki so bili zabiti v dno ob obali in so bili verjetno namenjeni za privezovanje ladij. Bolj zgovorne kot arhitektonski ostanki pa so keramične, čeprav večinoma slabo ohranjene najdbe. Odkritih je bilo vsega 36 delov rimskih amfor in dve celi amfori. Le bolje ohranjeni predmeti so predstavljeni na tabelah T. II, III in cevasta amfora na T. I.

Pregled najdb:

1. Rimska amfora cevaste oblike iz svetlordeče pečene gline. Sestavljena je iz več fragmentov (inv. št. 607; T.I:6).
2. Iz več fragmentov rekonstruirana rimska amfora iz svetlordeče pečene gline (inv. št. 605; T.II:1).
3. Zgornji del rimske amfore iz svetlordeče pečene gline (inv. št. 601; T.II:2).
4. Dno rimske amfore iz svetlordeče pečene gline (inv. št. 590; T.II:3).
5. Del trupa rimske amfore iz rdeče pečene gline (inv. št. 637; T.II:4).
6. Zgornji del rimske amfore iz rdeče pečene gline (inv. št. 634; T.II:5).
7. Zgornji del rimske amfore iz svetlordeče pečene gline (inv. št. 636; T.II:7).
8. Spodnji del vrča s prstenastim dnom. Glina je rdeče pečena (inv. št. 684; T.III:6).
9. Dno rimske amfore iz rdeče pečene gline (inv. št. 593; T.II:8).
10. Vrat rimske amfore iz rdeče pečene gline (inv. št. 595; T.II:9).
11. Del zgornjega dela glinastega lončka iz rjavo pečene gline. Na zunanji površini so ohranjene plitve kanelure. Na notranji strani so vidni sledovi lončarskega vretena (inv. št. 560; T.III:1).
12. Zgornji del rimske amfore iz rdeče pečene gline (inv. št. 635; T.III:2).
13. Del zgornjega dela glinaste skodele iz rjavo pečene gline z ravnim navzven zavihanim ustjem (inv. št. 585; T.III:3).
14. Dno posode iz rjavo pečene gline (inv. št. 579; T.III:4).
15. Zgornji del glinastega lončka iz temnosivo pečene gline mešane z zrnci drobnega peska (inv. št. 569; T.III:5).
16. Dno majhne posode iz rdeče pečene in dobro prečiščene gline (inv. št. 566; T.III:6).
17. Del zgornjega dela glinaste posode z lijakasto navzven obrnjenim ustjem. Glina je rjavo pečena (inv. št. 586; T.III:7).
18. Stožčasta konica dna rimske amfore iz svetlordeče pečene gline. Zunanja površina je rahlo valovita (inv. št. 587; T.III:8).
19. Del ostenja z dnom glinastega lonca iz rdeče pečene gline (inv. št. 563; T.III:9).
20. Dno glinaste amfore iz rdeče pečene gline (inv. št. 584; T.III:10).

V predstavljenem izboru najdb je zastopanih največ ostankov rimskih amfor, ki zaradi svoje priljubljene in dolgotrajne uporabe za točnejšo kronologijo najdišča niso najbolj uporabne, vsekakor pa nam bodo v veliko pomoč. Med fragmenti amfor iz Fižin imamo primere starejših in mlajših tipov amfor, ki jih po kronologiji Dressla in Lamboglie lahko uvrstimo kronološko od 1. st. pr.n.št. do 4. st. n.št. Tipu amfore Dressel 7, ki je datiran v 1. st. pr.n.št., pripada bržkone zgornji del amfore z lijakastim vratom in na zunanji strani rahlo odebeljenim ustjem (T.II:9) in verjetno tudi dno amfore s stožčasto oblikovano konico (T.II:8).[5] Starejši tip, datiran v 1. st. n.št., predstavlja tudi fragment posode z lijakasto navzven zapognjenim višjim ustjem (T.III:7).[6] Vsekakor mlajša pa sta zgornja dela manjših rimskih amfor na T.II:2, 7. Po isti kronologiji sta datirana v 2., lahko pa sodita še v 3. st. n.št., kajti večji del amfore (T.II:2) s kratkim vratom in lijakastim ustjem je najbolj podoben zgornjemu delu amfore tipa Dressel 24 ali Lamboglia 25.[7] Tudi ročaj ima na zgornji strani profiliran. V isti čas so datirani tudi podobni fragmenti z otoka Raba.[8] Mlajša je amfora, ki ji je pripadal drugi manjši del (T.II:7), sorodna je tipu Dressel 30, ki je kronološko uvrščen v 4. st., lahko pa je tudi mlajši.[9] Med mlajše tipe amfor pa sodita tudi obe rekonstruirani amfori. Cevasta amfora ima analogije med amforami tipa Dressel 37 (T.I:6), datiranimi v 4. st.[10] Nekako v isti čas sodi tudi druga amfora trebušaste oblike, ki je kot prva sestavljena iz fragmentov; ti so ležali ob zunanji strani vzhodnega zidu. Ta tip amfore je pri nas redkejši (T.II:1), le posamezni primeri so bili najdeni pri nas na Jadranu.[11] Oblikovno je amfora najbolj sorodna tipu Dressel 30, ki je datiran v 3.—4. st.[12] Na prehodu ramena v trup so bile z ostro konico pred pečenjem dokaj grobo in površno vpraskane črke (T.II:1). Kot je menil dr. Jaro Šašel, je pisec dokaj dobro poznal grško abecedo, ni pa bil vešč v pisanju. Netočen zapis osebnega imena »Theodorou« je verjetno zapisal lastnik amfore. Dokaj rustikalna izvedba pa ne pride v upoštev za časovno opredelitev amfore. Vsaj okvirno pa se gotovo ujema z njeno datacijo.

Arheološka potapljaška ekipa, ki sodeluje s Pomorskim muzejem in jo vodi dr. Timotej Knific, je 1986. leta na tej podvodni lokaliteti opravila nekaj potopov. Keramika, ki je bila najdena v mulju in je še v obdelavi, sodi v tu predstavljeni časovni okvir. Arheološke najdbe z morskega dna v Fižinah so zazdaj še zelo skromne, saj so bile raziskave le kratkotrajne. Vseeno pa že opozarjajo na pomemben, žal še neznan arhitektonski objekt, ki bi bil lahko v uporabi skozi vse zgodnjeantično obdobje in tudi še kasneje. Sodeč po najdbah iz bližnje okolice, pa ni bil osamljen. Najbližje arheološko najdišče poznamo že na Bernardinu, kjer je bil med gradnjo novega turističnega naselja Bernardin najden rimski nagrobnik iz 1. st. n.št.[13] in debele plasti zdrobljenih školjk, na katere opozarja že B. Benussi, ki meni, da je bila že v zgodnji antiki nekje v bližini tovarna škrlatnega rdečila.[14] Omenja tudi druge naselbinske ostanke, žal pa ne navaja točnejših najdiščnih podatkov. Te bo tudi težko zbrati, kajti gotovo je, da je bilo veliko uničenega že

med gradnjo srednjeveškega samostana, ki je stal na hribčku, imenovanem Bernardin ob še danes ohranjenih ruševinah gotske cerkvice.

Ne nazadnje je treba omeniti še arheološko lokaliteto v Fornačah, ki je od Fižin ob morju oddaljena le dober kilometer. Do 1986. leta so bili od tod znani le skromni podatki o domnevni rimski vili rustiki, ki je v zgodnji antiki stala na kraju kasnejše steklarne in danes Morske biološke postaje Instituta za biologijo Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani,[15] 1986. leta pa so med zaščitnimi raziskavami, ki jih je opravljal Medobčinski zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Piran, prišli na dan še novi, danes še neobjavljeni podatki in najdbe, ki kažejo na dokaj zgoden nastanek naselja v Fornačah.

Če upoštevamo vse navedene najdiščne podatke, morda ni drzna misel, da je v rimskem času na predelu od Fižin v Portorožu preko Bernardina do Fornač v Piranu obstajal obsežen antični naselbinski kompleks, ki naj bi nastal že pred začetkom rimskega imperija. Ker pa je to za nas nedvomno zanimivo naselje danes že precej pozidano, obsežnih raziskav ne moremo načrtovati. Na marsikatero že zastasvljeno vprašanje bi dobili odgovor s sistematičnimi podvodnimi raziskavami, na marsikatero pa bi odgovorila tudi sistematična raziskava še ohranjenega naselbinskega kompleksa v Fornačah v Piranu.

SIMONOV ZALIV IN VILIŽAN V IZOLI

V Izoli poznamo kar dve podvodni lokaliteti. Ostanki rimskega pristanišča so ohranjeni na morskem dnu v Simonovem zalivu in na komaj 2 km oddaljenem Viližanu, ki ob nizki gladini vode segajo deloma tudi nad morsko gladino. Temelji rimskega pristanišča v Simonovem zalivu so razmeroma dobro ohranjeni. Do ureditve nove plaže 1968. leta so ležali globlje v zalivu, ker se je ta zaradi dviga morske vode zajedal globlje v celino. Ob oseki je bilo lepo videti glavni pomol, bankin — rob antične obale in valobran (sl. 1, 2). Na to pristanišče so opozorili že P. Coppo, P. Kandler[16] in predvsem A. Degrassi, ki je zidove tudi prvi izmeril in pristanišče opisal v svojem delu I porti romani del'Istria skupaj z vrsto rimskih pristanišč, odkritih vzdolž zahodne istrske obale.[17] V Simonovem zalivu je 1968. leta raziskoval tudi V. Šribar, ki je zabeležil nekaj novih podatkov predvsem ob robu takratne obale.[18] Ponovno pa je bilo posneto pristanišče v Simonovem zalivu med zaščitnimi raziskavami 1968. leta, ki jih je opravil Pomorski muzej »Sergej Mašera« Piran. Natančneje sta bila tedaj izrisana pomol in bankin, medtem ko je bil valobran ponovno posnet šele 1988. leta med sistematičnim pregledom morskega dna. Tudi ta dela je opravljala potapljaška ekipa pod vodstvom Pomorskega muzeja »Sergej Mašera« Piran.

Rimski pomol, ki je danes nadziran, je bil 55 m dolg, 2,4 m širok. Grajen je bil iz do 2,5 m dolgih, povprečno 1 m širokih in ponekod tudi do 1 m visokih kamnitih blokov iz peščenjaka. Ti so bili ob straneh vrečasto naloženi. Kaže, da se je ta pomol na posameznih mestih ohranil do 2,5 m visoko. Temelji stoje na 20—50 cm širši podlagi. Zgornja površina pomola, ki je bila verjetno povsem prekrita z velikimi kamnitimi ploščami, se žal ni ohranila. Močan je bil tudi bankin, od katerega se je ohranila vrsta do 2 m dolgih, 1 m širokih in 50 cm visokih kamnitih blokov.[19] Tudi bankin je danes nadziran, vendar se ob njegovi notranji strani še vidi ozek pas kamnitih zidov. V program zaščitnih raziskav 1968. leta valobran ni bil vključen, zato so bili do raziskav 1988. leta znani le podatki, ki nam jih je zapustil A. Degrassi.

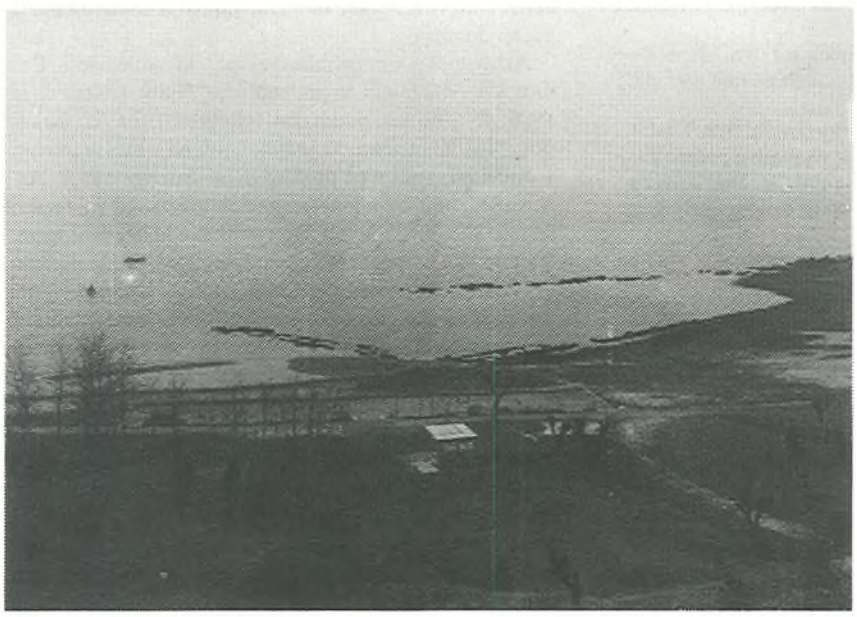

Sl. 1 — Ostanki rimskega pristanišča v Simonovem zalivu

Sl. 2 — Temelji pomola rimskega pristanišča v Simonovem zalivu

Nedvomno zanimiv je tudi podatek, ki je bil zabeležen med raziskavami 1968. leta. V 25 m dolgem izkopu v blatno dno, ki je potekal vzdolž takratne obale z začetkom 30 m od vzhodne obale, je bil odkrit večkrat pretrgan zid ali tlak iz manjšega kamenja ki je segal še v neprekopani del terena. Sodeč po fotografiji, ki jo je objavil V. Šribar, je možno, da gre za isto plast kamenja, na katero je že takrat opozoril in jo označil za kamniti tlak ob južni obali.[20] Že zaradi zelo blatnega dna plasti kamenja ni bilo mogoče slediti. Le na posameznih mestih med robom obale in bankinom, so v blatu oziroma mulju ležale posamezne plošče. Če upoštevamo podatke, ki jih je zabeležil ob antični južni obali že V. Šribar, je še bolj verjetna misel, da je bil širši prostor ob južni obali prekrit s kamnitimi ploščami. Žal pa ne vemo, kako daleč proti jugu je segal. Morda je 1968. leta ob stari obali odkrito kamenje predstavljalo južni rob v antiki tlakovanega manipulativnega prostora.

Novi in nedvomno zanimivi so podatki, ki so bili zabeleženi med sistematičnim pregledom morskega dna jeseni 1988. leta, ki jih je opravljal piranski muzej pod vodstvom avtorice članka. Potapljaško ekipo je vodil arheolog in potapljač Vladimir Kovačič, kustos poreškega muzeja. Raziskave so bile omejene na prostor med valobranom in bankinom ter med pomolom in zahodno obalo zaliva. Ob vzhodni strani pristanišča je bil ugotovljen 7,5 m širok in 20—25 m dolg pas kamenja, ki ga sestavljajo tri vrste zidovom podobno naloženega kamenja, ki se vleče od valobrana proti bankinu. Danes že precej porušen zid je morda sestavljal vzhodni rob antične obale. Verjetno je bil grajen podobno kot glavni pomol in valobran, le da je bil širši in skoraj gotovo prekrit s kamnitimi ploščami, saj je gotovo predstavljal tudi hodno površino ob rimski stavbi, ki je stala neposredno ob obali. Raziskave v tem delu zaliva še niso končane, kajti temeljni zid je verjetno ohranjen tudi na morskem dnu pri bankinu.

Med raziskavami 1988. leta pa so bili odkriti ostanki temeljnih zidov stavbe tudi na nasprotni strani zaliva. Možno je, da so to ostanki temeljev nekdanje pristaniške zgradbe, ki je tudi stala na kopnem neposredno ob obali.

Na morskem dnu oziroma neposredno ob vzhodni obali so bili 1983. leta odkriti temelji stavbe. Ležali so neposredno ob obali in segali še v neraziskani del terena. (sl. 3). Temeljni zidovi so obdajali večje in manjše prostore. Zidovi manjših prostorov segajo v neprekopani del terena. Podolgovat, 10 m dolg in 1,8 m širok prostor, ki ga obdajajo do 80 cm široki zidovi, obdaja 2,8 m dolg monolitni blok laporja. Ta prostor je po vsej verjetnosti antično stavbo povezoval z vzhodno obalo. Del tega prostora je 1957. leta odkril tudi V. Šribar,[21] medtem ko je njegov večji del še prekrivala zemlja. Morje je namreč do izgradnje današnjega zaščitnega zidu, ki sedaj prekriva tudi temelje stavbe izpodjedalo rob obale in uničevalo neposredno ob obali ohranjene temelje rimske zgradbe. Med raziskavami so bili odkriti tudi žal precej poškodovani fragmenti grobe rimske keramike, predvsem amfor in ostanki rimskih tegul.

Rimsko pristanišče v Simonovem zalivu je tako kot zgodnjeantični naselbinski ostanki na kopnem le deloma raziskano. Za nas tako zanimivo vprašanje, ki si ga zastavljamo v zvezi z dokaj obsežnim pristaniščem v Simonovem zalivu v Izoli pa ostaja še vedno odprto.

Temeljni zidovi rimskega pristanišča so dokaj dobro ohranjeni tudi na morskem dnu v Viližanu ob nekdanji opekarni "Ruda", danes "Ferrotehna Izola". Tudi to pristanišče omenja že A. Degrassi,[22] le da

Sl. 3 — Temelji rimske stavbe ob vzhodni obali Simonovega zaliva

so podatki bolj skromni. Oba pomola sta bila ponovno izmerjena in detajlneje izrisana 1978. leta.[23]

Prvi pomol se vleče od obale proti notranjosti in je dolg 75 m in 4,3 m širok. Na ta pomol, ki je razmeroma dobro ohranjen, se pod kotom 85° naslanja drugi pomol, ki je speljan nazaj proti obali. Ta pomol, ki je danes dolg 90 m, je izpostavljen tramontani in je zato tudi slabše ohranjen. Kamenje na več mestih manjka. Zahodni, bolje ohranjeni pomol je grajen kot pomol v Simonovem zalivu. Povprečno 1 m dolgi in 0,50 m visoki kamniti bloki peščenjaka so naloženi ob straneh pomola, vmesni prostor pa je napolnjen z manjšim kamenjem. Ta pomol lahko spremljamo do današnje obale oziroma do roba nekdanjega železniškega nasipa. Verjetno je bil prav tako grajen drugi, daljši pomol, ki pa se nekako 2 m od obrežja povsem izgubi. Danes se še ne ve, ali je pretrgan, ali je bil tu rob antične obale, na katero naj bi bil sprva naslonjen.

Tudi v zvezi z rimskim pristaniščem v Viližanu se odpira vrsta vprašanj, ki se nanašajo na žal še neraziskano pristanišče in na njegovo povezavo z bližnjim, v antiki naseljenim prostorom. Zato nikakor ne smemo zanemariti že znanih naselbinskih ostankov, datiranih v 2. ali 3. st. n.št., ki so bili odkriti na kraju današnje »Ferrotehne Izola«,[24] in najdb, ki so prišle na dan med zaščitnimi raziskavami, ki jih je opravil piranski muzej 1980. leta med gradnjo cestnega priključka obalne ceste »Izola—Piran«. V izkopu za prepust P_2 so prišli 20 m od današnje obalne ceste 2,4 m globoko v izkopu na dan ostanki zidu po vsej širini izkopa (sl. 4). Zid je bil med zemeljskimi deli deloma poškodovan, kaže pa, da se je ohranila njegova zunanja stran z ravno zunanjo površino. Ta del zidu je bil zgrajen iz 2 m dolgih in 1,5 m širokih blokov laporja. Širina zidu ni znana, ker je bila njegova druga stran uničena. Kaže pa, da je bil zid zelo močan. Izkop je sproti zalivala voda, zato je bil s pomočjo vodne črpalke odkrit le 70 cm visok zid. Odkriti del zidu predstavlja le majhen del nedvomno daljšega in trdno grajenega zidu, saj sega v oba profila izkopa. Ta zid je bil, kot kaže, vzporeden z današnjo obalno cesto in zato je možno, da je del bankina nekdanje, po vsej verjetnosti antične obale, ki je prekrita z obalno cesto in železniškim nasipom. V istem izkopu, le 50 m južneje in 2,7 m globoko, so ležale na dnu izkopa velike kamnite plošče (1 x 2,5 m), ki so bile položene tesno druga ob drugi vzdolž spodnjega roba izkopa (sl. 3). Segale pa so še v ne prekopani del terena. Prav tako položene plošče so ležale 2,45 m globoko v izkopu za prepust P_3.

Ce strnemo vse do sedaj znane arheološke najdbe v Viližanu, na morskem dnu in na kopnem in upoštevamo najdiščne podatke, vidimo, da so ležale 2 do 3 m pod današnjo površino. Glede na nivo ostankov antičnega pristanišča na morskem dnu, lahko nekako na tem nivoju pričakujemo tudi antično hodno površino, ki naj bi bila, sodeč po najdenih kamnitih ploščah, vsaj na tem predelu prekrita s kamnitimi ploščami. Dokaj obsežen naselbinski kompleks ob obali naj bi omejeval močan obalni zid, odkrit v izkopu ob današnji obalni cesti. Nekje med bankinom, robom antične obale in zahodnim pomolom pa moramo iskati tudi vhod v pristanišče, ki ga danes prekriva

železniški nasip in obalna cesta. Za kronologijo najdišča imamo le malo podatkov, zato lahko na osnovi znanih najdb le predpostavljamo, da je bilo v uporabi v 2.—3. st. n.št.

ZAKLJUČEK

Arheološkim najdbam na morskem dnu v Simonovem zalivu v Izoli in Viližanu v Izoli so se v zadnjih dvajsetih letih pridružile še najdbe v Fižinah v Portorožu, v Žusterni pri Kopru in v Jernejevi dragi pri Ankaranu. Razmeroma veliko podmorskih objektov na tako kratkem delu istrske obale kaže, da je tudi ta del polotoka, ki je bil v času rimskega imperija priključen teritoriju mesta Tergeste, prispeval pomemben delež k razvoju rimske pomorske trgovine, ki se je v tem času odvijala med Istro in Akvilejo ter drugimi rimskimi mesti sosednje italijanske obale. Sodeč po topografsko ugotovljenih najdiščih, je bil današnji slovenski del Istre dokaj gosto naseljen. Večino naselbinskih ostankov, zlasti ob obalnem območju, pripisujemo danes rimskim vilam rustikam z večjimi posestvi, obrtnimi delavnicami in predvsem v zaledju ležečim naseljem.[25] Prav rimske vile rustike pa so bile nosilke gospodarskega življenja tudi pri nas v Istri. Dokaj gosta mreža lokalnih cestišč, ki je nastajala v tem zgodnjerimskem času v Istri, je povezovala v zaledju ležeča mesta z glavno državno cesto, imenovano Via Flavia, ki je povezovala glavna tržišča oziroma mesta Pola—Parentium—Tergeste. Povezovala je tudi tržišča ob obali. Pretežni del trgovine med Istro, Akvilejo in drugimi mesti vzdolž zahodne jadranske obale se je odvijal po pomorskih poteh, ki so vodile ob istrski obali, kajti pot do sosednje obale je bila po morju krajša in tudi lažja kot po kopnem, čeprav po za tiste čase razmeroma dobro urejenih cestah. To potrjujejo tudi ostanki rimskih pristanišč, ohranjenih na morskem dnu ob naši obali.

O trgovskih stikih, ki so v rimskem času obstajali med Istro in Akvilejo, izvemo iz del antičnih piscev pa tudi kasnejših raziskovalcev.[26] O njih govore tudi arheološki viri, ki pa jih ni malo. Istra je izvažala veliko svojih proizvodov, predvsem olive, olje, žito, volno, ribe pa tudi garrum — ribjo omako, ki so jo cenili zlasti bogati Rimljani. Istrske proizvode so pošiljali tudi dalje v Norik in Panonijo, kar potrjujejo tudi napisi na posodah in žigi, ohranjeni na amforah in opekah. Napis, ohranjen na rimski amfori, najdeni pri Ptuju, pove, da so bile v amfori vložene istrske (verjetno) olive.[27] Na emonskem grobišču je bila najdena amfora z žigom istrske delavnice Laecaniusa Bassusa.[28] Med najpogostejše uvozne produkte iz Akvileje sodijo izdelki iz stekla, sol, nakit, opeka in drugi proizvodi predvsem akvilejskih delavnic. Kljub precejšnjemu številu lokalitet, ki so razvrščene ob našem delu istrske obale, pa o pomorski trgovini pri nas ne vemo veliko, kajti naša podvodna in obalna najdišča so slabo raziskana in strokovno neobdelana. Zato o povezavi pri nas ohranjenih rimskih pristanišč z bližnjim ali daljnim zaledjem lahko le ugibamo.

Sl. 4 — Zid v Viližanu

A. Degrassi domneva, da je bilo v Viližanu v Izoli, kjer sta ohranjena dva pomola, dokaj obsežno pristanišče, morda antične opekarne.[29] Na kopnem v neposredni bližini so bili najdeni ostanki lončarske peči. Možno pa je, da je bilo pristanišče povezano tudi z naselji v zaledju. Žal nam podatki, ki so do sedaj še zelo skromni, o tem ne povedo ničesar. Kljub pestremu izboru žigov na opekah, najdenih med naselbinskimi ostanki blizu Viližana in okolici nimamo podatkov, ki bi govorili o antičnih opekarnah pri nas. Predpostavljamo pa lahko, da je malo verjetno, da bi uvažali dokaj težak gradbeni material tudi na področje, ki je imelo na voljo v ta namen uporabno glino. Razen tega pa tudi vemo, da je v Istri tedaj že obstajala lončarska in opekarska industrija.

Še vedno je nerešeno vprašanje o namenu dokaj obsežnega pristanišča v Simonovem zalivu. Sodeč po rezultatih najnovejših raziskovanj, je verjetno, da je bilo v prvi vrsti namenjeno potrebam obsežne rimske vile rustike, ki naj bi stala neposredno v pristaniščU že v 1.st. pr.n.št.[30] Sistematične raziskave naselbinskih ostankov na kopnem in pristaniških objektov na morskem dnu so že v teku. Že rezultati dosedanjih raziskav pa kažejo, da so te najdbe v zelo tesni povezavi, zato jih tudi ni mogoče ločeno obravnavati. Še vedno je nepojasnjena vloga podvodnega objekta v Fižinah, najdišč v Žusterni pri Kopru in Lazaretu v Ankaranu in ne nazadnje tudi v Viližanu. Ta najdišča bi nam bila lahko v veliko pomoč pri preučevanju rimske pomorske trgovine in njenih poti. Malo vemo tudi o nastanku naših obalnih mest Kopra, Izole in

T. I.

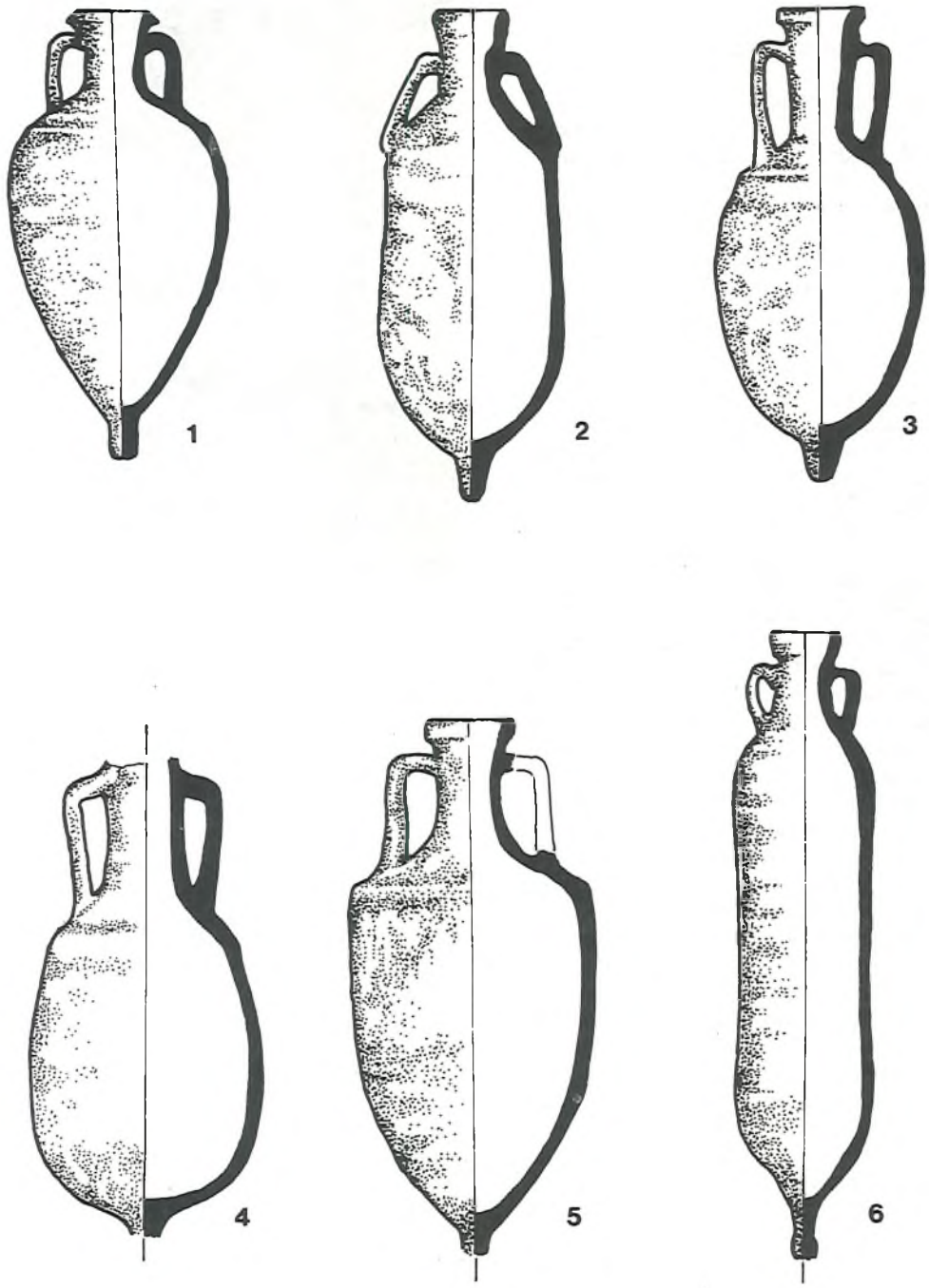

Sl. 1 - 6 = 1 : 10

T.I: 1—5, 6 = Fižine v Portorožu

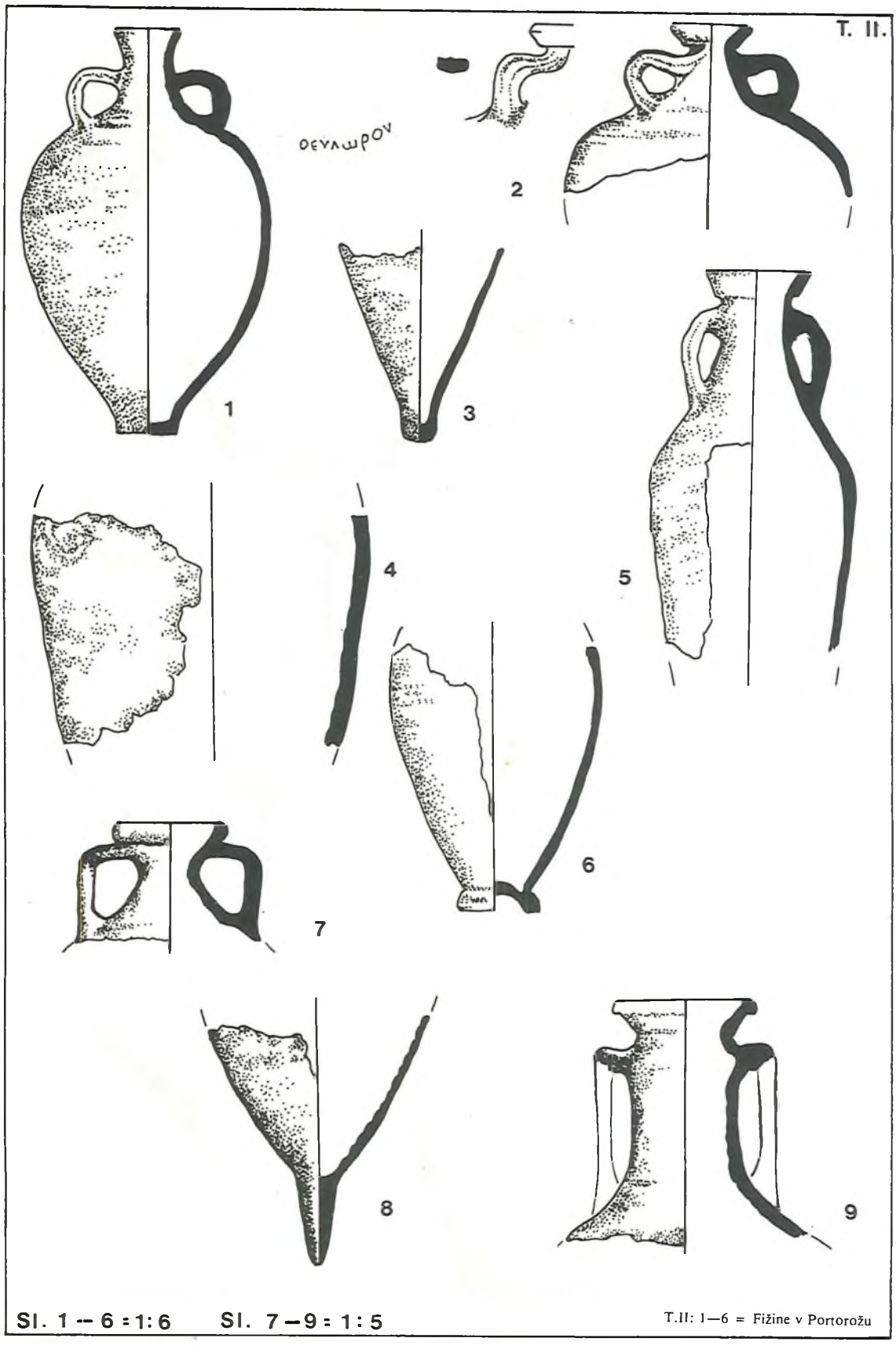

Sl. 1 – 6 = 1:6 Sl. 7 – 9 = 1:5

T.II: 1—6 = Fižine v Portorožu

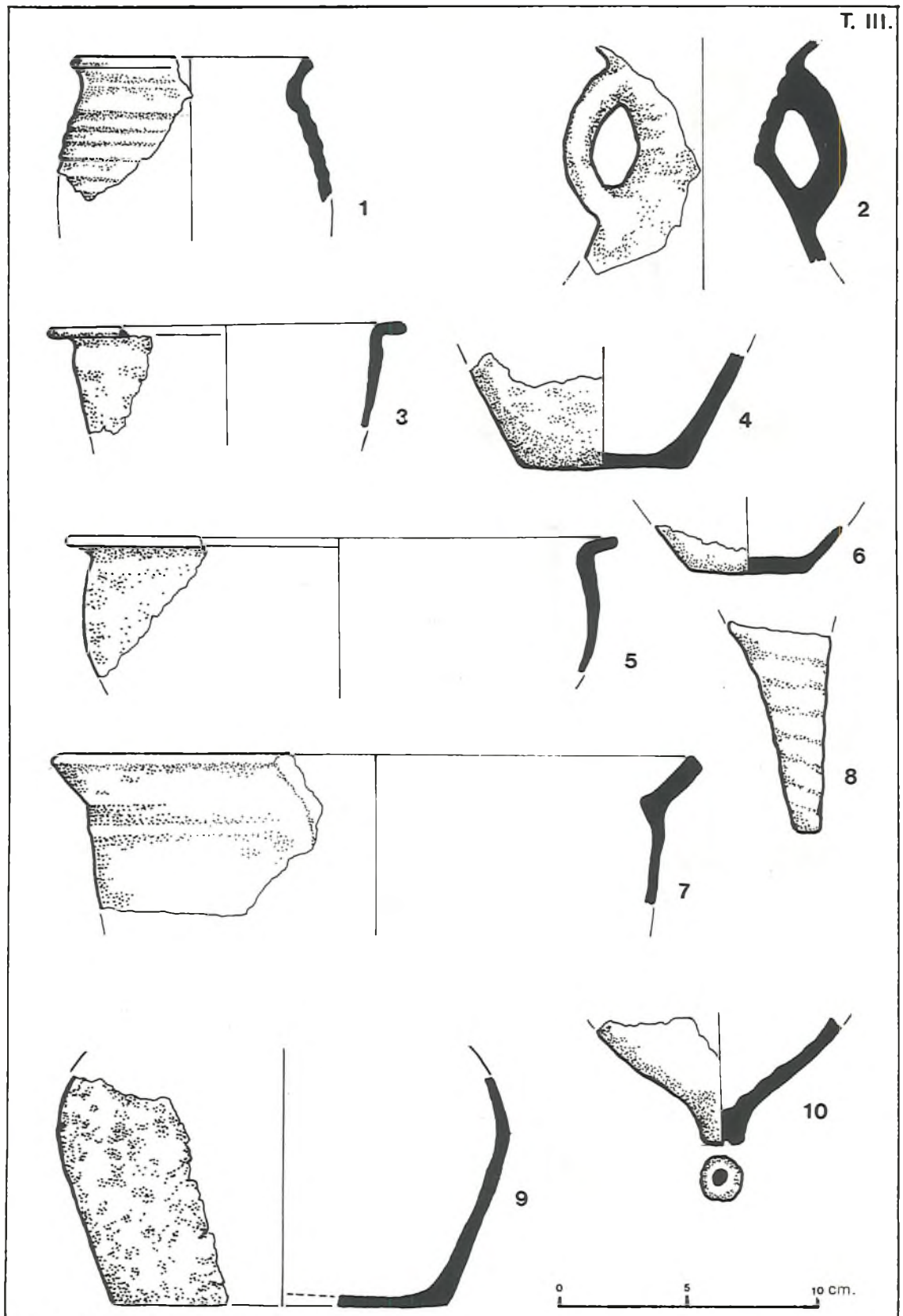

T.III: 1—10 = Fižine v Portorožu

Pirana ter o njihovi vključitvi v antično pomorsko trgovino. Prepričani smo, da niso bila izključena, kajti malo verjetno je, da se pri iskanju obmorskih postojank ne bi posluževali tudi naravno zaščitenih delov severne istrske obale.

Da teh krajev ne smemo zanemariti, nam potrjujejo najdbe amfor na morskem dnu pri Rtu Madona pri Piranu, ki so danes shranjene v Pomorskem muzeju v Piranu. Najdiščni podatki so zelo skromni, vemo le, da so do 1955. leta ležale blizu severne obale rta, 3 metre pod morsko gladino. Tipološko so amfore rauvrščene od 2.st. pr.n.št. do 1.st.n.št.[31] (T.I:1—4). Vsekakor sodijo med starejše tipe amfor, vendar je treba upoštevati, da je obliko amfore in način izdelave dostikrat narekoval predvsem namen uporabe. Lahko pa so ležale tudi dalj časa uskladiščene in je bil isti tip dalj časa v uporabi. Amfore najdene v Piranu, so morda del potopljenega tovora, kar je lahko dokaz o prometu, ki se je odvijal v tem delu istrske obale v dokaj zgodnjem rimskem času.

Tudi o najstarejšem naselju, ki je stalo na kraju današnjega Kopra, lahko le še domnevamo. Na otoku naj bi po mnenju. Šašla stala že helenistična postaja Agida ali Aegida,[32] ki je postala v sklopu provincialne uprave že »Oppidum civium Romanorum«. Ko je bila Istra do reke Raše priključena Rimu, je bila tudi Aegida dodeljena k ager Tergestinus in se zato pravno ni mogla več razvijati v samostojno mesto. Verjetno je ostala do konca rimske oblasti lokalno tržišče poljedelskih proizvodov.

Za nas zelo zanimivo in še vedno odprto je vprašanje tržnih središč ob naši obali, med katera bo morda mogoče vključiti vsaj nekatere že znane podvodne in obmorske lokalitete. Žal vemo tudi malo o lokalnih tržiščih, ki pa jih lahko predvidevamo pri vilah rustikah, ki so stale ob obali. Obstajala so gotovo tudi lokalna tržna središča, kamor se je stekalo blago oziroma istrski proizvodi. Pri njihovem iskanju pa so nam lahko v pomoč žal večinoma topografsko zabeleženi antični naselbinski ostanki globlje v zaledju Slovenskega Primorja. Kot kaže karta razprostranjenosti najdišč,[33] vodijo tudi ta najdišča po grebenih Šavrinskega gričevja v doline ob morju, kjer lahko iščemo tudi manjša tržna središča. Gostota naselij nas tako vodi v Jernejevo drago pri Ankaranu, v Koprski zaliv, na izolsko obalno območje, v Strunjanski in Portoroški zaliv. Eno takih središč lahko iščemo tudi na območju sečoveljske doline, kjer se je morje v antiki globlje zajedalo v dolino in kjer je topografsko ugotovljenih več antičnih lokalitet.

LITERATURA IN OPOMBE

1. Milan Orožen-Adamič, Prispevek k poznavanju izoblikovanosti podvodnega reliefa slovenske obale, Geografski vestnik, Ljubljana 53, 1981, 99. — **2.** A. Melik, Slovensko Primorje, Slovenija II, 1960. — **3.** M. Šifrer, Nova geomorfološka dognanja v Koprskem Primorju, Geografski zbornik 9, 1965, 34. — **4.** Analizo lesa je opravil prof. dr. Šercelj, ZRC pri SAZU, Biološki inštitut. — **5.** Dressel, CIL, XV, T.II, N. Lamboglia, Sulla Cronologia delle Anfore romane di eta republicana (II—I. secolo A.C.), Rivista di studi Liguri 21, 1955, 143. — **6.** Iva Mikl-Curk, Sinteza rimske materialne kulture v Sloveniji 1987, T.19: 13. — **7.** N. Dressel, n.d. T.II, N. Lamboglia, n.d., 143. — **8.** V Dautova-Ruševljan, Tipologija kvarnerskih amfora, Diadora 5, 1970, 165. — **9.** Dressel, n.d. T.II., Lamboglia, n.d. — **10.** l.c. — **11.** V. Dautova-Ruševljan, n.d. 161. — **12.** Dressel, n.d. **13.** E. Boltin-Tome, Rimski nagrobnik z Bernardina v Portorožu, Arheološki vestnik 27, 1977, 119. — **14.** B. Benussi, Archeografo Triestino 14, 1927—1928, 258. — **15.** E. Boltin-Tome, Arheološka najdišča Slovenije, 1975, 146. — **16.** P. Coppo, Archeografo Triestino 11, 1924, 382; P. Kandler, L'Istria 3, 1848, 52. — **17.** A. Degrassi, Scritti vari di antichità 2, 1962, 821. — **18.** V. Šribar, Arheološko topografske raziskave v Simonovem zalivu v Izoli, Arheološki vestnik 9—10/3—4, 1959, 27. — **19.** E. Boltin-Tome, Slovenska Istra v antiki in njen gospodarski vzpon, Slovensko morje in zaledje 2—3, 1979, 45, sl. 2. — **20.** V. Šribar, n.d., sl.11. — **21.** l.c. — **22.** A. Degrassi, Scritti vari di antichità 2, 1962, 835, T.II:3. — **23.** E. Boltin-Tome, n.d., 46, sl.3. — **24.** A. Degrassi, Archeografo Triestino 3, 1913, 123; V. Šribar, Nekatere geomorfološke spremembe pri Izoli, dokumentirane z arheološkimi najdbami, Razprave in poročila 10, Geologija, 1967, 27. — **25.** E. Boltin-Tome, n.d., 52—57. — **26.** S. Panciera, Vita economica di Aquilea in eta Romana (1957), 46. — **27.** I. Mikl, Hajdinske najdbe iz Ptuja po l. 1954, Arheološki vestnik 11—12, 1960—1961, 154; I. Mikl-Curk, Rimska amfora in mortarij, Kronika 26, 1978, 2. — **28.** L. Plesničar-Gec, Keramika emonskih nekropol, 1977, 57. — **29.** A. Degrassi, Scritti vari di antichita 2, 1962, 833. — **31.** E. Boltin-Tome, n.d. 56. — **32.** J. Šašel, Arheološki vestnik 25, 1976, 448.

SOMMARIO

I REPERTI ARCHEOLOGICI SUL FONDALE MARINO DELLA COSTIERA SLOVENA

Elica Boltin-Tome

Sull' area della parte slovena dell'Istria sono conoscuti i giacimenti archeologici sulla terraferma e sul fondale marino. Sono situati nelle immediate vicinanze sulla costa come pure in profondità all'interno del Golfo di Trieste. Poichè in modo particolare i reperti individuali nei pressi della costiera possano rappresentare una preziosa fonte per un accurato studio del piu remoto passato marittimo della parte slovena del Istria, il Museo marittimo di Pirano ha già iniziato a parte dal 1963 con le ricerche archeologiche subacque.

Sulla superficie di proporzioni relativamente limitate, cioè su una fascia di appena 46,4 km lungo la costa slovena dell' Istria, oggi, conosciamo i resti del porto romano che giaciono sul fondale marino del Golfo di Simone e a Vilizano presso ad Isola. Queste scoperte ha reso publiche già A. Degrassi nella sua pubblicazione »I porti romani dell'Istria (scritti vari di antichita, 2, 1962)«. Questi dati sono stati integrati con delle nuovi reperti sul fondale marino. Le fonda-

mente delle mure dei cinta, individuate sul fondale marino del Golfo di Simon, permettano la ricostruzione della forma originaria del porto romano e del suo collegamento con i residui delle sovrastanti colonie scoperte sul promontorio del Golfo. Con le ricerche protettive del 1980 sono stati parzialmente completati i dati sul porto romano a Viligiano. Sono state scoperte pure le fondamente delle mura di cinta a Žusterna, a Capodistria ed a Fižine presso Portorose. Ed è qui che il Museo nel 1964 effettuò dei brevi scavi di misura protettiva. Sul fondale marino a Fižine furono scoperte le basi della mura di cinta di una costruzione architettonica romana che si riferiscono probabilmente ad una costruzione oppure al porto romano e che grazie al recupero di due anfore e d'alcuni frammenti ritrovati nei pressi dela muraglia e possibile inserirli nel periodo dal I. fino al IV. secolo d.C. le ultime scoperte nelle vicinanze di un ampio complesso d'antica colonia a Fornace a Pirano è naturale porsi la domanda sul reciproco rapporto di ambedue le scoperte del medesimo periodo.

Le scoperte subacquee e certamente anche quelle littorali ci pongono davanti ad una serie di interrogarivi strettamente connessi con il commercio marittimo degli antichi Romani, che si svolse lungo la costa del Littorale sloveno. A causa delle ricerche sulle scoperte subacquee e dei resti delle colonie, eseguite pero in un modo piuttosto superficiale, non possiamo dare ancora delle plausibili risposte ai nostri interrogativi. In ogni caso, pero, in base alle fonti e dati archeologici a noi tramandati è chiaro che pure questa parte dell'Istria fu inserita nel commercio marittimo che si svolse nel periodo della prima fase dell'età romana tra l'Istria ed Aquileia, nonchè tra le città della vicina costa adriatica.

PRISPEVEK K TOPOGRAFIJI OBALE MILJSKEGA POLOTOKA

MATEJ ŽUPANČIČ

V zadnjem času je zanimanje arheologov in drugih za podvodno arheologijo pripomoglo, da v severni Istri lahko naštejemo več rimskodobnih objektov v morju, kot jih je uspel v danes že klasični študiji opisati A. Degrassi (1957). Tedaj je prikazal vse večje objekte, a danes ne smemo več zanemarjati dejstva, da je bilo ob gosto naseljeni zahodnoistrski obali v preteklosti večje število manjših pristanov, ki so služili posameznim geografsko-gospodarskim celotam. Te so obstajale vsaj od rimske dobe skozi srednji vek, včasih kontinuirano do polpretekle dobe; na pristaniških objektih je občasno prihajalo do sprememb, ki so zakrile ostanke iz arheoloških »par excellence« dob. Do gradbenih posegov je od časa do časa moralo priti zaradi stalne transgresije morja (Žumer 1984), vabljiva mikrolega pristanov pa je narekovala vzdrževanje in rabo skozi daljša obdobja.[1]

Obala je kot ugodno mesto za stike in menjavo privabljala že v starejši prazgodovini, omenimo naj le močne vplive jadranskih neolitskih kultur, ki so po morju prihajali na sever v tržaško zaledje (Leben 1976). Nekoliko pozneje moramo računati z nastankom jantarske poti, ki se je končala nekje v našem prostoru, a tudi z vplivi pašništva med kraškim zaledjem in obalo. Čeprav ni znan še skoraj noben prazgodovinski ali protozgodovinski objekt prav ob obali, bom v prispevku orisal takratno poselitev zalednega prostora, saj se je z bronasto dobo oblikovala trajna kulturna podoba polotoka skupaj z zaledjem do kraškega roba in je le tako moč razumeti nekatere poznejše kopne in vodne prometne poti. Sistem gradišč se je izoblikoval namreč že v srednji bronasti dobi, kot so pokazala nekatera sistematična raziskovanja (Maselli Scotti F. 1985), a tudi slučajne najdbe.

Miljski polotok leži južno od Trsta, jugoslovansko—italijanska meja ga malodane prepolovi. Kljub temu ga smemo in hočemo obravnavati kot celoto. Na severu se v Miljski zaliv izlivata Glinščica (Rosandra) in Reka (tudi Osapska reka, Rio Ospo), medtem ko se južno izliva v Koprski zaliv Rižana (Risano). Potek današnje obalne črte se močno razlikuje od nekdanje, kar dokazujejo morski sedimenti, prekriti z rečnimi naplavinami, ki se globoko zajedajo v notranjost ob rekah in potokih (glej zemljevid).* Točnega poteka obalne črte v posameznih obdobjih še ne poznamo, v lokalnem zgodovinopisju je to spreminjanje pri starejših raziskovalcih povzročilo dosti nejasnosti (Kozličić 1984; Žumer 1984).

Med izlivom Glinščice in Reke se od rta Štramar dviguje dolg flišnat hrib, ki poteka nekako vzporedno z glavnim južnim grebenom Miljskega polotoka. Dvigne se do gradišča Dolga Krona (158 m n.m., Montauro, Monte d'oro), nato postopno do komaj ohranjenega gradišča nad Prebenegom in konča pod

* Prispevek bo izšel v italijanskem jeziku pri Centru za zgodovinske raziskave, Rovinj.

2. Colombera/Kolombar, obč. Milje. — Rimske ostanke pri Kolombarju omenja M. Peracca (1976, str. 18, n. 25). Pristanišče omenjata D. Cannarella (1962) in G. Borri (1969, str. 62), vendar brez točnejše lokacije. V zadnjem času ga omenja M. Župančič (1987). — Zapis v župnišču v Ospu (PMK, Arheološka topografija 1978, prepis) po omembi rimskih ostankov v Vilovščah nadaljuje: »... je bilo majhno pristanišče, last te vile. Še danes se vidijo grape, ki so mejile to pristanišče. Danes se imenuje ta del zemlje "Kolombarja"...«. Datacija je zelo ohlapna, saj avtorji omenjajo čas od rimske dobe do srednjega veka.
3. S. Clemente/Sv. Klement, obč. Milje. — Pristanišče pri Sv. Klementu omenja P. Kandler (1870): »... era porticiuolo... certo in S. Clemente, di cui non riconobbimo traccie, frequentato ed importante ancor nel 1500...« Zaradi bližine Kolombarja in Sv. Klementa je možno dvojno poimenovanje obeh objektov. Cerkev sv. Klementa omenjata F. Stener (1984) in M. Župančič (1987).
4. Farnei/Frnei, obč. Milje. — Rimske ostanke ob obali nekdanjega zaliva lahko povezujemo tudi z obmorskimi strukturami. Potrebna so sondiranja za boljšo opredelitev najdišča.
5. »Molo della Peschiera«, obč. Milje. — M. Peracca opisuje (1968, str. 30) rimske naselbinske ostanke na pobočju Mazzarei vzhodno od Milj, ki so s pobočja segali do obale. Omenja tudi rimsko cesto in pomol, ki naj bi bil pod cesto v morju. Ob morju ni več ostankov. — Peracca povezuje pomol s solinami, ki so bile na tem mestu že l. 1265.
7. Pilon, obč. Milje. — Ob zemeljskih delih so bili pred leti v tem delu Milj odkriti ostanki zidov v veliki globini. Očividci jih opisujejo kot ostanke pomolov (pomola) (Peracca 1971, op. 7).
8. Mandracchio, obč. Milje. — V pristanišču (mandraču) so opazne starejše, morda beneškodobne strukture. — O rimskodobnem pristanišču v Miljah piše P. Kandler (1970), po njem tudi A Degrassi (1957, str. 37); tudi M. Peracca domneva (1968, str. 32/33), da je bilo pristanišče v rimski dobi na mestu današnjega mandrača. — Vse domneve o obstoju rimskodobnega pristanišča v Miljah samih so za sedaj brez dokazov, razen številnih najdb v mestu samem.
9. S. Rocco, obč. Milje. — Ob stari votivni cerkvici iz 17. stoletja; danes porušpeni, je bil včasih pomol (Vascotto 1984).
10. Punta Sottile, obč. Milje. — A. Gobet je ob Tankem rtiču odkril (L(ivio) M(issio), Resti di un magazzino di epoca romana per i prodotti di »ville«, Il Piccolo, Trieste 27. 4. 1986, str. 3) in opisal (Gobet 1986) skoraj tri metre širok, deset metrov dolg in meter v višino ohranjen pomol. Zidan je s pravilnimi bloki peščenca, v jedru polnjen z drobirjem. Na pomolu posamezne rimske črepinje.
11. Punta Sottile, Lazzaretto/Tanki rtič, Lazaret, obč. Milje. — A. Gobet je severno od Lazareta odkril (M.L., Il bisnonno del molo settimo/Importante rinvenimento archeologico, Il Meridiano di Trieste, NS VI/16, 23. 12. 1982, str. 27) in opisal (Gobet 1983) pomol (?) kakih 60 m od obale. Pod vodo je kakih 10 m dolg, 2,7 m širok in kakih 0,8 m visok pomol, zidan s pravilnimi bloki, jedro je polnjeno z drobirjem. Gobet povezuje pomol z rimskimi naselbinskimi ostanki na hribu.
12. Molere-Jernejev zaliv/»Molere di S. Hilario«, Valle S. Bartolomeo, obč. Koper.
V Jernejevem zalivu je M. Peracca opisal (1974, 1976) dva pomola. Vidna sta tudi na avionskih posnetkih. Pomola ležita vzporedno z manjšim polotokom, ki je nastal v recentnem času na starejših strukturah, ki so še vidne na risbi Jernejevega zaliva iz 18. stoletja (Borri 1971). Podvodni ogled opravila N. Logar (Logar, Župančič 1981).
13. Jernejev zaliv, obč. Koper. — Poleg Moler so na avionskih posnetkih Jernejevega zaliva vidne druge podvodne strukture (PMK, arheološka topografija, dec. 1976), ki jih M. Peracca ne omenja. Zaradi dveh skoraj zaprtih bazenov in globine smo ostanke opredelili kot ribogojnico (Logar, Župančič 1982), medtem ko B. Ravnik-Toman dvomi o tem. Podvodni ogled B. Vuga. V vodi so posamezne rimske črepinje. Obstoječi, vidni pomol ponavlja z zamikom krivino starega. Ne izključujem uporabe objekta kot saltarele še v polpretekli dobi.
14. Po ustnem sporočilu M. Peracce (PMK, Arheološka topografija, zapis 13. 7. 1978) je pred obalo, kjer je danes Mladinsko okrevališče, potopljen pomol. — Pomol je viden tudi na nekaterih starejših kartah. — Potrebna je podrobna podvodna topografija.
15. Valdoltra, obč. Koper. — Po opozorilu O. Morgana si je podvodne strukture pred bolnišnico v Valdoltri ogledal B. Vuga. Komaj opazna struktura je močno zakrita s peskom in muljem. Potek nekako ustreza zrcalni podobi obstoječe obale in je treba obravnavati celotno podobo. Datacija je popolnoma nejasna. Struktura je dobro razločna na avionskem posnetku, s pomočjo katerega je bila napravljena predložena skica.
16. Sv. Nikolaj/S. Nicolò, obč. Koper. — Ob oseki je pred obalo opaziti dolgo plitvino, ki poteka poševno k obali. Zaradi slabe vidljivosti ekipa za podvodno arheologijo Pomorskega muzeja v Piranu ni uspela identificirati objekta.
17. Sv. Marija/S. Maria della Ruota. — Po ustni tradiciji je bila Rižana plovna do mosta čez Rižano. P. Naldini (1700, str. 406) poroča, da so ladje po Rižani plule do cerkvice sv. Marije, kjer je bil do pred kratkim najnižji mlin na Rižani. Tudi ustna tradicija potrjuje, da je bila Rižana plovna vsaj do tod. Rimske ostanke v bližini na desnem bregu Rižane omenja A. Tommasich (Pokrajinski arhiv Koper, Družinski arhiv, Tommasich).

narinjenim apnenčastim kraškim robom, kjer je ob socerbskem Gradu gradišče (437 m n.m., Castelliere di S. Servolo). Južni greben se že takoj za rtoma Tanki in Debeli rtič (Punta Sottile e Punta Grossa) dvigne do vrha Sv. Mihela, kjer je verjetno stalo gradišče, saj so na robu naleteli na prazgodovinsko keramiko. Na bližnjih Starih Miljah (170 m n.m., Muggia Vecchia) je prazgodovinska poselitev dokazana (Cuscito 1985, str. 254). Greben se nadaljuje proti vzhodu do Kaštelirja (Castelliere), ki s svojo lego 244 m nad morjem obvladuje okolico, vključno z obema zalivoma. Zaradi številnih najdb je med vsemi omenjenimi gradišči najbolj znan (Lonza 1981) prav ta Kaštelir (nad Jelarji). Od tod se greben strmo spusti na sedlo pri Škofijah (75 m n.m.), od koder se mimo gradišča Kaštilir (nad Dekani dvigne do Tinjana, kjer je na vrhu (274 m n.m.) tudi gradišče (Župančič 1988). Po ponovnem spustu do sedla pri Katinari (161 m n.m.) se strmo dvigne do apnenčastega roba nad Črnim Kalom, kjer je gradišče Mozar (402 m n.m., »Hradišče«). To slednje, kot tudi prej omenjeno gradišče pri Socerbu, pripada vrsti gradišč, ki so vzporedno s kraškim robom razvrščena nekako prečno na oba flišna grebena. Že zaradi geomorfološke različne podlage se kraška gradišča ločijo od tistih v obalnem flišnatem pasu.

Rimskodobna povezava po kopnem od Trsta proti Pulju je potekala po enem izmed obeh omenjenih prehodov (Škofije?, Katinara?), izogibati se je morala globlje zajedenih morskih zalivov in težje prehodnih izlivov rek. Proti obali so potekale sekundarne, lokalne poti, kot je to še danes predvsem po grebenih. Zaradi močne akumulacije naplavin so poti ob strugah rek in potokov le občasne, na površini ni ohranjenih obširnejših naselbinskih sledov. Omenjena mreža poti je ohranjena le v skromnih odsekih, pri rekonstrukciji nas vodi logika in iz te sledeče zahteve po povezavi zaledja z obalo pa tudi sistem poti v polpretekli dobi (Borri 1969).

Tako rekoč vsi objekti ob obali so bili zabeleženi bodisi slučajno, bodisi med načrtnimi obhodi in ogledi, ne bi pa smeli ostati zanemarjani pisani viri. Antičnih skoraj ni za naše področje, omeniti moramo le sidrišče rimske flote 178 p.n.št., ki ga nekateri locirajo v Miljski zaliv v bližino Štramarja. Druga omemba je — z lokacijo! — pri Cl. Ptolemeju za ustje Formione.[2] Zgodnjesrednjeveški viri so prav tako skopi, le posredno moramo ob omembah mest sklepati tudi o objektih ob obali, a po pravilu brez točne lokacije. Nasprotno tem skopim starejšim virom množica srednjeveških in tudi poznejših virov (listine, statuti, opisi, poročila) še čaka na obdelavo.

Ustno izročilo o zasutih pristaniščih v notranjosti predstavlja poseben problem pri preučevanju in v pristopu k terenskemu delu. Po eni strani povzemajo ustno izročilo lokalni avtorji, po drugi strani ga od njih nekritično ponavljajo drugi raziskovalci, tako zgodovinarji kot arheologi. Popolnoma fantazijske predstave, kot na primer trditev o jezeru pri Sočergi in plovbi po njem v zgodovinskem času, puščamo za sedaj ob strani, čeprav jih bo nekoč veljalo obdelati. Omeniti je treba poročila, ki v zgodovinski ali arheološki literaturi omenjajo morske zalive ali celo pristanišča globoko v notranjosti Istre, do koder naj bi se v preteklosti zajedalo morje ob današnjih strugah rek in celo potokov. Med starejšimi avtorji omenjamo P. Kandlerja (1867), B. Benussija (1877, str. 25) in C. de Franceschija (1879, str. 124, n.l.), od novejših pa posamezne notice V. Šribarja in E. Boltin Tome. Tradicija, ki so jo zabeležili mlajši avtorji, je na terenu običajno kontaminirana ali pa je celo nastala prav z ugotovitvami starejših raziskovalcev. Vsaj v dveh primerih nam arhivski viri potrjujejo tradicijo o pristaniščih in plovbi v srednjem veku. Dejstvo, da je Oprtalj že v srednjem veku (leta 1166) imel pristanišče (Härtel 1985, str. 45/46) nas opozarja, da je treba naselju pripadajoče pristanišče iskati tudi precej daleč, za Oprtalj nedvomno na reki Mirni. Drugi primer je plovba po Dragonji (Mihelič 1986, str. 129, 133) v 14. stoletju, po mojem mnenju vsekakor po spodnjem toku ali pa le ob tedanjem ustju. S potrebno previdnostno rezervo lahko vidimo pri tej omembi srednjeveško pristanišče pod Kaštelom v Mlinih.[3] Malo verjetne so notice o morskem zalivu in celo pristanišču višje ob Dragonji in njenih pritokih, tako pod Mačjim hribom[4] in Pomjanom.[5] Ob Badaševici omenja A. Tomasich[6] večje zasuto pristanišče, o morskem zalivu pod Kortinskim hribom pri Miših ob Rižani govori bežno V. Šribar.[7] Izročilo pripoveduje o morju pod cerkvijo sv. Nikolaja pri Gabrovici v Osapski dolini.[8] Vloga teh in drugih domnevnih pristanišč, tako na Miljskem polotoku kot tudi v severni Istri sploh, mora biti razjasnjena, saj le tako lahko prepoznamo osnovne značilnosti lokalne zgodovine, a tudi geografske podobe teh krajev v preteklosti.

Na priloženem zemljevidu je razvidno področje sedimentov v izlivih Rižane, Osapske reke in Glinščice. Vsaj za Rižano velja, da je z vrtinami dokazani obseg morskih zalivov manjši od območja, ki smo ga "po tradiciji" imeli na področju morskih zalivov. Zgodovinski viri omenjajo plovbo po Rižani do cerkve sv. Marije.

KATALOG

1. Molon, obč. Milje. — Ostanke pomola pod morjem ob polotoku Štramar je odkril in opisal M. Peracca (1968, str. 35—42). Na skrajnem zahodu polotoka omenjata rimske ruševine Impastari (1896, str. 8) in Gravisi (1920, s.v. Stramar). Stramar je prvič omenjen l. 1288 (Mihelič 1986 a, s.v. Ponte(!) di Stramar). — Na kopnem je sondiral D. Cannarella in dopušča obstoj protozgodovinskega pristanišča pred rimskodobnim (Canarella 1962, 1965). Staro tezo Petruzzija o sidrišču rimske flote v času osvojitve Istre oživlja P. Piani (1981) in sidrišče lociral prav pred Štramar. F. Stener (1987, op. 7) dopolnjuje bibliografijo za Štramar.

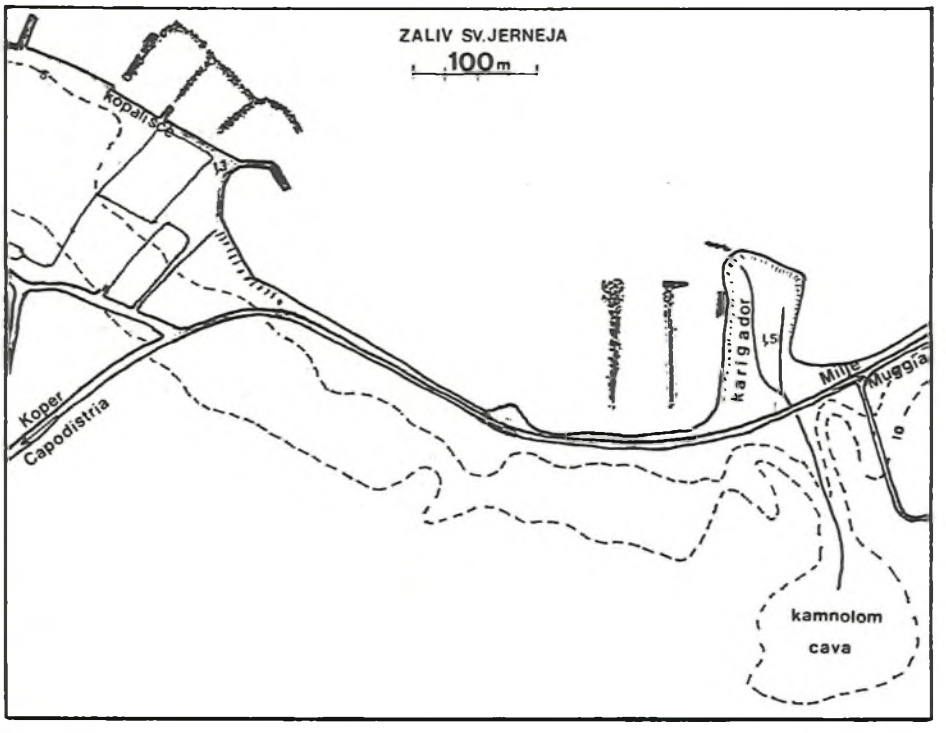

Podvodni objekti v Jernejevem zalivu. Oblika po avionskih posnetkih in po podvodnem ogledu.

BIBLIOGRAFIJA

Benussi Bernardo, Manuale di Geografia dell'Istria, Trieste 1877. — Boltin Tome Elica, Žigi na rimskih opekah iz depoja Pomorskega muzeja »Sergej Mašera« v Piranu, AVes 25, 1976, 225—232. — Borri Giusto, La strada del Carso e il traffico fra la Carniola e l'Istria Veneta, Pagine Istriane 26, 1969, str. 43—69. — Borri Giusto, Muggia del passato, Trieste 1971. — Cannarella Dante, Un porto preistorico a Stramare, Adriatico 9—10, Trieste 1962, str. 21—24. — Cannarella Dante, Un porto e magazzini romani negli scavi archeologici di Stramare, Adriatico 1—4, Trieste 1965, str. 38—41. — Cuscito Giuseppe, Casuali scoperte archeologiche a Muggia, Traccie del castelliere a Muggia Vecchia, AMSIA NS 33, 1985, str. 247—254. — Degrassi Attilio, I porti romani dell'Istria, AMSIA NS 5, 1957, str. 24—81. — Flego Stanko, Matej Župančič, Arheološka najdišča v občini Dolina, v pripravi, Karta arheoloških najdišč. — Franceschi de, Carlo, L'Istria, note storiche, Parenzo 1879. — Gobet Antonio, Molo romano nella Valle di San Bartolomeo, Borgolauro IV/4, 1983, str. 14—16. — Gobet Antonio, Segnalazioni storico archeologiche, Borgolauro 7/9, 1986, str. 113. — Gravisi Gianandrea, I nomi locali del territorio di Muggia, AMSIA 32, 1920, str. 183—204. — Härtel Reinhard, Die älteren Urkunden des Klosters Moggio, Wien 1985. — Impastari M. Ant., Muggia e il suo Vallone, Trieste 1896. — Kandler Pietro, Discorso sull'Istro Adriaco, 1867; ponatis/ristampa: Notizie storiche di Montona, Trieste 1875, str. 266—276. — Kandler Pietro, Al prestantissimo sig. il. Dr. Francesco Venier in Pirano, L'Osservatore Triestino n. 214, sett. 1870 ter ponatis v: Kandler Pietro, Pirano, Monografia storica, Parenzo 1879, str. 48—53. — Kozličić Mithad, Ptolemejevo viđenje istočne obale Jadrana, Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku 74, 1980, str. 103—188. — Kozličić Mithad, Obalna linija istočnog Jadrana antičkog doba u svjetlu rezultata hidroarheoloških istraživanja, Podvodna arheologija v Sloveniji II, Ljubljana 1984, str. 49—60. — Leben France, The First Adriatic neolithic in Slovenia, Archaeologia Jugoslavica 17, 1976 (1979), stgr. 3—7. — Logar Nuša, Matej Župančič, Ankaran, VS 23, 1978—79 (1981), str. 299. — Logar Nuša, Matej Župančič, Ankaran, VS 24, 1982, str. 165. — Lonza Benedetto, La ceramica del castelliere degli Elleri, Quaderno n. 4 della Società per la pre- e protostoria della regione F-VG, Trieste 1981. — Maselli Scotti Franca, Monte Castellier degli Elleri, AMSIA NS 33, 1985, 247—248. — Miheličb Darja, Življenje in poslovanje nekaterih Cavianijev v srednjeveškem Piranu, Kronika 34/3, Ljubljana 1986, str. 125—136. — Miheličb Darja, Piranska notarska knjiga (Quaderno notarile di Pirano) 1284—1288, Viri za zgodovino Slovencev V/2, 1986a. — Naldini Paolo, Corografia ecclesiastica o sia descrittione della città, e delle diocesi di Giustinopoli, Venezia 1700. — Peracca Manlio, Mostra protostorica e romana di Muggia, Muggia 1968. — Peracca Manlio, Muggia Vecchia, Pagine Muggesane 5, 1971, str. 109—123. — Peracca Manlio, L'origine del nome di Muggia d'Istria, Borgolauro 1/1, 1974, str. 23—53, zlasti str. 45. — Peracca Manlio, Nuova epigrafe romana a Muggia d'Istria, Borgolauro II-III/2-3, 1975—1976 (1976), str. 3—19. — Piani Patrizia, Strutture portuali romane di Stramare di Muggia (Trieste), Archeologia Veneta 4, Padova 1981, str. 115—132. — Ravnik Toman Barbara, Jernejeva draga, VS 28, 1986, str. 267/268. — Stener Franco, »Malson«: un toponimo inedito nel comune di Muggia d'Istria, Borgolauro 5/1, 1984, 39/40. — Stener Franco, Laterizi romani bollati e produzione fittile in territorio Muggesano, Borgolauro 8/11, 1987, 17—19. — Šribar Vinko, Arheološka izkopavanja v Slovenski Istri, Slovenski Jadran, 3. 10. 1952, str. 8. —

Šribar Vinko, Arheološko delo na Koperskem, Zbornik primorske založbe Lipa, Koper 1958, str. 63—68. — Vascotto Italo, La chiesetta di S. Rocco: dal cantiere navale al »Marina Muja«, Borgolauro 5/5, 1984, str. 17—20. — Žumer Jože, Spremembe obalne črte koprskega primorja od antike do danes, Podvodna arheologija v Sloveniji II, Ljubljana 1984, str. 93—97. — Županič Matej, Ancora sul toponimo »Malson« nel Muggesano, Borgolauro 8/12, Muggia 1987, str. 37—39. — Županič Matej (in S. Petru), Merkur s Tinjana, Izdanja Hrvatskog arheološkog društva 11/2, Pula 1989.

OPOMBE

* Grafično pripravo karte so omogočile Raziskovalne skupnosti obalnih občin v okviru naloge »Kraški rob kot mejno področje od prazgodovine do srednjega veka«. — **1.** Takšen primer je pomol Porporella v Kopru, nadalje še uporabljeni pomol pred plažo RSNZ v Jernejevem zalivu, ki ponavlja obliko potopljenega rimskega »pomola« z majhnim zamikom. Pod večino karigadorjev v Istri pričakujem starejše ostaline, kot je to ob pomolih v Jernejevem zalivu. — **2.** Ptol. Geogr. 3. 1. 23 (Cuntz). Koordinate ne ustrezajo natančno (Kozličić 1980); po splošnem mnenju enačijo Formio z današnjo Rižano. — **3.** Benussi 1877, str. 25: »La rada di Pirano o di Sicciole col porto Rose, fra Pirana e Salvore... chiamasi anche Largaone, nome corrotto dal antico Argaon, l'odierna Dragogna, che in esso si sbocca. Oggidi si interna per soli 7 1/2 km, ma anticamente si interava per 15, e giungeva sino ai piedi di Castelvenere. Nell'interno di questo seno vi hanno traccie visibili d'antica stazione di navi.« — Benussi v poznejših izdajah priročnika opušča omembno starega pristanišča pod Kaštelom. Omenja ga, celo obroče za privez, C. de Franceschi (1879, str. 124, n.l.). Morje pod Kaštelom ponovno omenja E. Boltin-Tome in ga povezuje z najdiščem žigosanih opek »Mlini« pri naselju Dragonja (1976, str. 230). — Glede na zapis razgovora, PMK, Arheološka topografija 22. 11. 1982, je najdišče opek pri Mlinih zamešano z najdiščem Canedo nižje ob Dragonji. — **4.** Šribar 1958, str. 65: »... po pripovedovanju domačinov je segal še v srednjem veku Sičovelski zaliv pod Mačji hrib«. — To bi bilo vsaj 12 ob pritoku Dragonje nad pristanom v Mlinih pod Kaštelom. — **5.** Pokrajinski muzej Koper (PMK), etnološka dokumentacija, zapiski B. Orla iz l. 1950: »Pripovedovanje Franca Omahna, Pomjan 111, o pristanišču pod Pomjanom.« Zahvaljujem se Z. Ciglič za prijazno opozorilo. — **6.** Pokrajinski arhiv Koper, Družinski arhiv, Tommasich Andrea, mapa 7, La parrochia di Lazzaretto, str. 11: »... Alle falde di Clibano e di Perariolo rinviensi di sovente grasse annella sodamente fermate, le quali altre volte servivano a nagivanti che in quel amplissimo porto (ora interrato) si salvarono della tempesta, o d'ancoraggio a quelle navi che venivano ad Egida e a Sermino«. — **7.** Šribar 1952: »... Morje je segalo pod sam Kortinski hrib, paralelno ležeči Veliki hrib je bil najbrž polotok«. — **8.** PMK, Arheološka topografija, pripoved o »solinah« (23. 9. 1978).

SOMMARIO

UN APPORTO ALLA TOPOGRAFIA DELLA COSTA SULLA PENISOLA MUGGESANA

Matej Županič

Ai gia conosciuti porti romani e necessario includere una serie di minori reperti che A. Degrassi non aveva preso in considerazine nella sua classica trattazione. Nel presente apporto tengo in considerazione i risultati di topografia archeologica sulla peninsola muggesana, i racconti popolareggianti e in parte le fonti di archivio. Indubbiamente è necessario trattare i reperti che servono ancor'oggi, mentre la loro struttura antica rimane celata. A questo contribuisce la constante trasgressione del mare e di consequenza è necessario di volta in volta riedificare questi reperti. D'altronde la posizione stessa dell'approdo dimostra una determinata integrità geo-economica e lo sfruttamento dello approdo stesso in servizio. Per il momento non esistono sufficienti prove che gli approdi fossero serviti nell'età protostorica. Grazie al sistema delle rovine di cui l'abbozzo risale già al periodo medio dell'era di bronzo, possiamo affermare con precisione che alcuni degli approdi furono usati prima del periodo romano.

La tradizione tramandataci accenna ad alcuni approdi et attracchi per le navi che non possiamo prendere in considerazione a causa della distanza dal mare e della differenza di altitudine.

Al presente apporto è incluso un'elenco di 16 reperti marittimi situati nelle vicinanze della penisola di Muggia. La determinazione delle date dei singoli reperti è incerta, e solo in base al cambiamento della superficie del mare (1,4 mm all'anno) possiamo stabilire la loro eta.

POVZETEK

PRISPEVEK K TOPOGRAFIJI OBALE MILJSKEGA POLOTOKA

Že znanim rimskim pristaniščem v Istri je potrebno prišteti še celo vrsto manjših objektov, ki jih A. Degrassi v svoji klasični študiji ni upošteval. V prispevku upoštevam rezultate arheološke topografije Miljskega polotoka, ljudsko pripoved in delno arhivske vire. Nedvomno je treba obravnavati objekte, ki so še danes v rabi in je njihova starejša struktura skrita. K temu pripomore stalna transgresija morja, zaradi katere je treba objekte ob morju občasno dograjevati. Po drugi strani lega pristanov kaže na določeno geografsko ekonomsko celoto, ki ji je pristan skozi daljši čas služil. Za sedaj še ni dosti dokazov, da bi pristani služili tudi v protozgodovinskem času. Zaradi sistema gradišč, ki je bil zasnovan že v srednji bronasti dobi, pa lahko zagotovo trdimo da, so nekatere pristane uporabljali že pred rimsko dobo.

Ustno izročilo govori o nekaterih pristanih in privezih za ladje, ki pa jih zaradi oddaljenosti od morja in višinskih razlik ne moremo jemati v poštev.

Prispevku je dodan seznam 16 obmorskih objektov ob Miljskem polotoku. Datacija posameznih je negotova in le na osnovi spremembe višine morja (1,4 mm na leto) sodimo o njihovi starosti.

SEVEROZAHODNA ISTRA V 1. STOLETJU PRED NAŠIM ŠTETJEM

MARKO STOKIN

V zadnjih letih je na prostoru severozahodne Istre med Rižano in Dragonjo prišlo do intenzivnih arheoloških raziskav v mestnih jedrih Kopra, Pirana ter v njuni neposredni bližini v Fornačah, Serminu in Simonovem zalivu. V celoti so bile arheološke raziskave povsem zaščitnega značaja, kljub temu pa v marsičem dopolnjujejo arheološko podobo tega dela Istre. Dosedanje poznavanje arheoloških točk severozahodne Istre je temeljilo predvsem na predvojnih raziskavah (Degrassi, 1962), v povojnem obdobju pa je bilo usmerjeno v topografske raziskave (ANSI, 1975, 142—147) in izkopavanja poznoantičnih najdišč (Boltin-Tome, 1979, 54). Raziskav prazgodovinske in zgodnjeantične materialne kulture skoraj v celoti ni bilo. Prav slednje pa bi bile pomembne pri interpretaciji kulturno-historičnih sprememb, ki nastopijo v 2. in 1. stol.pr.n.št. v tem delu Istre.

V Piranu (Boltin-Tome, 1970—71, 170) na nekoč osrednjem mestnem trgu (Stari trg/Piazza Vecchia), danes Trg 1. maja, rezultati arheoloških izkopavanj (Stokin, 1988, 2) izpričujejo poselitveno kontinuiteto iz prazgodovinskih obdobij (Stokin, 1989). S tem se v primeru Pirana verjetno potrjuje hipoteza, *»da so imela vsa zgodovinsko pomembna naselja Istre svojo predrimsko histrsko-kaštelirsko fazo«* (Suić, 1976, 16). Najdbe iz 1. stol.pr.n.št. predstavlja črno glazirana keramika (ceramica a vernica nera), ki nakazuje, da je bil Piran verjetno naseljen v poznorepublikanskem času. Zazdaj ni bilo mogoče identificirati arhitekturnih ostalin iz tega časa.

Nedaleč od Pirana na kraju, imenovanem Fornače (lat. fornax, acis — peč; glej De Franceschi, Racolta dei documenti medievali di Pirano, 1924), so že sredi prejšnjega stoletja odkrili temelje rimskih stavb z mozaiki, novce in fragmente posod (Morteani, 1885, 331). Enovit keramični material, odkrit ob zadnjih izkopavanjih (Stokin, 1987, 88), omogoča časovno opredelitev ruševinskih ostalin v Fornačah; veliko je amfor tipa 1A in 1B po Dresslu, ki so v poznorepublikanskem času razširjene predvsem v zahodnem Sredozemlju (Mattioli, 1983, 143), črno glazirana keramika, podobna tisti iz ex Pilsena — Padova iz sredine 1. stol.pr.n.št., verjetno izdelek srednje italskih delavnic (Gamba, 1983, 36: Fig. 4), italo-megarska čaša, sorodna čašam iz Riminija (Maioli, 1979, 144) in iz potopljene ladje pri Spargiju, datirana na konec 2. stol.pr.n.št. (Pallarès Salvador, 1979, 174), dve bronasti fibuli pa Guštin uvršča v srednje- in poznolatensko shemo (Guštin, 1987, 45). Vse to datira arhitekturne ostaline v čas 1. stol.pr.n.št.

Soroden material je bil v prazgodovinskih plasteh odkrit v Serminu pri Kopru, kjer smo zasledili in izkopali v flišno osnovo vkopane suhozidne temelje stanovanjskega objekta (Stokin—Josipović, 1988, 202: Sl. 15—17), locirali grobišče ter s pomočjo arheoloških zapisov iz preteklosti (Župančič, 1985, 31)

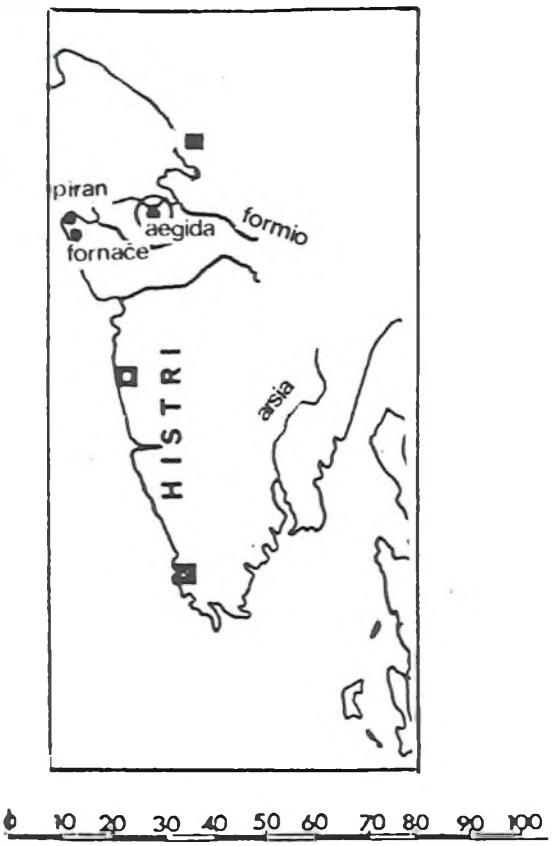

delno določiti obseg *»naselbine«*, ki je ležala ob izlivu reke Rižane v 2. in 1. stol.pr.n.št. Prav rezultati arheoloških izkopavanj v Serminu ponovno postavljajo v ospredje njegovo vlogo pri lociranju Plinijeve Aegide (Degrassi 1962, 819), za katero je Šašel domneval, da je stala na koprskem otoku, *»2. in 1. stol.pr.n.št., pa naj bi jo naseljenci pričeli pravno oblikovati«* (Šašel, 1976, 452). Prav naselitev otoka v omenjenem obdobju je vprašljiva, glede na to, da arheološka izkopavanja na Kapucinskem vrtu v Kopru (Cunja, 1987a, 276) ne prinašajo zanesljivih prazgodovinskih najdb, republikanski novec in lok bronaste fibule (Cunja, 1987b, 119—120) pa nista zadosten dokaz naselitev.

Zgodovinsko gledano je bil prostor med Rižano in Dragonjo kot del istrskega polotoka v 1. stol.pr.n.št. mejno področje, saj je od leta 42. pr.n.št. meja Gallie Cisalpine potekala po rečici Formio (Rižana) (Šašel, 1876, 452—453), med leti 18. do 12. pr.n.št. pa je velik del Istre priključen Italiji (X. Regio Italiae Venetia et Histriae), ko je meja prestavljena na reko Arsio (Raša) (Degrassi, 1954, 59).

Preliminarni zaključki tako nakazujejo, da se na obravnavanem prostoru močno poveča prisotnost ar-

heoloških materialnih ostalin italske provenience iz konca 2. stol.pr.n.št., predvsem pa iz 1. stol.pr.n.št. Tako na najdiščih, kjer je prisotna kontinuiteta življenja iz prazgodovine in katerih imena so grškega jezikovnega izvora (Piranon, Aegida) (Šašel, 1976, 452), kot tudi tam, kjer te kontinuitete ni (Fornače).

Nastale spremembe potrjujejo tudi zgodovinski dogodki, saj se, kot je zapisal Degrassi, po triumfu C. Sempronia Tuditana nad Histri leta 129 pr.n.št., Istra pacifizira in še citiram: »*Dedukcija rimskih kolonij Pule in Trsta, ustanovitev municipijev Poreča in Aegide, ali Aegide, so v veliki meri prispevali k romanizaciji polbarbarskih plemen in same Istre (Degrassi, 1962, 953).*«

OPOMBE

ANSL, 1975 — Arheološka najdišča Slovenije, 1975. — Boltin-Tome, 1970—71 — Elica Boltin-Tome, Zametki primorskih mest, Arheološki vestnik 21—22, 1970—71, 167—172. Bolin-Tome, 1979 — Elica Boltin-Tome, Slovenska Istra v antiki in njen gospodarski vzpon, Slovensko morje in zaledje 2—3, Koper 1979, 41—61. Cunja, 1987a — Radovan Cunja, Koper, Varstvo spomenikov 29, 1987, 276—279. 1987b — Radovan Cunja, Koper/Kapucinski vrt, Arheološki pregled 27(1986), 1987, 118—120. Degrassi, 1954 — Attilio Degrassi, Il confine nord-orientale dell'Italia Romana (Dissertationes Bernenses), 1954. Degrassi, 1962 — Atillio Degrassi, Scritti vari di antichità II, 1962, 709—1143. Gamba, 1983 — Mariolina Gamba, Ceramica a vernice nera dello scavo dell'area ex Pilsen a Padova, Archeologia Veneta VI, 1983, 31—48. Guštin, 1987 — Mitja Guštin, La tène fibulae from Istria, Archeologia Iugoslavica 24, 1987, 43—47. Maioli, 1979 — Maria Grazia Maioli, Una matrice di coppa italo-megarese rinvenuta a Rimini, Rivista di studi Liguri XLV, 1—4, 1979, 141—146. Mattioli, 1983 — S. Pesvento Mattioli, Una classe di materiale di uso domestico: le anfore romane, Archeologia Veneta VI, 1983, 121—147. Morteani, 1885 — Luigi Morteani, Della città di Pirano, Archeografo Triestino N.S. XI, 1885, 223—343. Pallarès Salvador 1979 — Francisca Pallarès Salvador, La nave romana di Spargi, Rivista di studi Liguri XLV, 1—4, 1979, 147—182. Stokin, 1987 — Marko Stokin, Fornače, Arheološki pregled 27 (1986), 1987, 88. Stokin, 1988 — Marko Stokin, Piran (tipkopis preliminarnega poročila o zaščitnih izkopavanjih), MZVNKD Piran, 1988, 1—3. Stokin, 1989 — Marko Stokin, Piran, Varstvo spomenikov 31, 1989 (v tisku). Stokin—Josipovič, 1987 — Marko Stokin—Draško Josipovič, Sermin, Varstvo spomenikov 30, 1987, 200—206. Suić, 1976 — Mate Suić, Antički grad na istočnom Jadranu, Zagreb, 1976. Šašel, 1976 — Jaroslav Šašel, Koper, Arheološki vestnik 25 (1974), 1976, 446—456. Župančič, 1985 — Matej Župančič, Sermin ob Rižani — pretres virov in arheoloških podatkov, Arheološki vestnik 36, 1985, 315—324.

K OSVETLITVI NEKATERIH VOTLIH MER SREDNJEVEŠKEGA PIRANA

DARJA MIHELIČ

Pri preučevanju gospodarske zgodovine se vsak raziskovalec nujno sreča z omembami različnih merskih enot, v katerih je izražena množina raznovrstnega blaga. Poznavanje velikosti takih enot je seveda bistveno za vsak poskus natančnejše količinske opredelitve proizvodnje, blagovnodenarne menjave ipd. Mere, ki so bile v uporabi na naših tleh, obravnava več temeljnih del,[1] ki pa dopuščajo možnost, da jih raziskovalci s konkretnimi drobnimi študijami dopolnjujejo.[2] Raznolikost in spremenljivost (tudi istoimenih!) mer od področja do področja in od obdobja do obdobja zahteva od raziskovalca, da se poglobi prav v vsako mersko enoto, na katero naleti v viru, in skuša dognati njeno vsebino.

V srednjeveškem piranskem gradivu srečamo več drobnih podatkov, ki ob natančnejšem pretresu omogočajo sklepanje o konkretnih izmerah posameznih starih merskih enot, ki so bile v uporabi na Piranskem. Na področjih pod političnim in gospodarskim vplivom Benetk se je sicer uveljavljal beneški merski sistem, vendar ne čez noč in ne dosledno. Sicer je pa tudi sam beneški vpliv nad zahodnoistrsko obalo od druge polovice 9. stoletja dalje doživljal napredovanja in umike do dvajsetih let 15. stoletja, ko so Benetke tudi formalno za več stoletij zavladale zahodnoistrskim mestom z izjemo Trsta.

Predstaviti želimo nekatere piranske votle mere, ki so služile zlasti merjenju sipkih in tekočih snovi. Poglejmo najprej nekatera vprašanja v zvezi z votlimi merami, v katerih so Pirančani merili *sipke* snovi! Enota, ki so jo v ta namen najpogosteje uporabljali, je bil *(se)starij*. Delil se je v 2 *meçeni*. Večja mera od (se)starija je bil *modij*. Domnevam, da so se vsaj do 1332 na Piranskem za merjenje žita in soli uporabljale enotne votle mere. Statuta iz 1274 in iz 1307 namreč v eni sapi omenjata prodajo žita in soli po piranski (komunalni) meri ter navajata enotno takso za vsako prodano enoto (modij) žita ali soli. Kasnejše inačice statutov (od 1332 dalje) pa omembo soli v tem členu opuščajo.[3] Po 1332 se je na Piranskem pod vplivom Benetk in povečane domače solne proizvodnje uveljavljalo razlikovanje enot za izmero soli in žita. Za merjenje soli so prišle v uporabo posebne merske

enote za sol, ki pa so imele enaka osnovna imena kot žitne mere (solni starij, mecena, modij). Uveljavitev novih mer verjetno ni bila nenadna; tudi odloki, ki so predpisovali uporabo novih enot za merjenje soli, verjetno niso mogli kar čez noč pomesti s staro prakso.

Piranski zapisi nudijo konkreten namig o velikosti solne *meçene* (polovice solnega starija). Listina iz 31. maja 1338, ki jo objavlja tudi C. de Franceschi v delu Chartularium Piranense,[4] ima na spodnjem delu še dva kasnejša (neobjavljena!) dopisa v dveh različnih pisavah. Prvi dopis ni datiran. Omenja, da sta na ukaz plemenitega in modrega vicedoma (»nobili et sapientis vicedomini«) Katarina Çanne, spoštovanega piranskega podestata (»honorabili potestatis Pirani«), piranska komunalna cenilca (»iusticiarii comunis Pirani«) Almerik Petra Xete in Cerot Kukarina d'Onbrea premerila piranske *solne* mere z beneškimi *oljnimi* merami. Pri tem sta ugotovila, da »sunt libre LVII- meçena«,[5] torej velja:

1 (solna) meçena = 57 1/2 (beneških oljnih) liber, oz.
1 (solni) starij = 2 (solni) meçeni = 115 (beneških oljnih) liber.

Temu zapisu sledi na istem dokumentu še datirano besedilo iz 29. junija 1355. Navaja, da za časa piranskega podestata (»potestatis Pirani«) Manfreda de La Fontana »aueta fuit meçena salis sicut erat libras LVII-, nunc aueta est ad libras LX ad mensuras olei Venetas«.[6] Torej je po 29. juniju 1355 veljalo:

1 (solna) meçena = 60 (beneških oljnih) liber oz.
1 (solni) starij = 2 (solni) meçeni = 120 (beneških oljnih) liber.

Izmera solne meçene se je z omenjenim odlokom uradno povečala za prostornino poltretje beneške oljne libre; hkrati z njo se je za dvakrat toliko (za prostornino 5 beneških oljnih liber) povečala tudi prostornina (od meçene dvakrat večjega) solnega starija. Ali drugače: na prelomni datum Sv. Petra 1355 so bile v Piranu uradno proglašene za 4,35% povečane votle mere za sol. Natančni datum uradne uveljavitve prve (manjše) solne meçene (in z njo solnega starija) iz omenjenega zapisa sicer ni razviden, okvirno pa ga lahko določimo z obdobjem, ko je bil Katarin Canne (Çanne, Zanne) piranski podestat. Prvič sem ga zasledila v tej vlogi 24. julija 1345, zadnjič pa 19. julija 1346.[7] Med obema mejnima datumoma smemo datirati prvi navedeni odlok o velikosti meçene soli. Manjše mere za sol so bile torej v veljavi približno 10 let. Kolikšne so bile mere za sol pred 1345/1346, ne vemo — to vprašanje ostaja odprto.

Po podatkih iz kasnejših (!) zapisov, ki jih upošteva tudi sodobna literatura, je imela merska enota za olje (»libbra di peso grosso d'oglio«) prostornino okrog 0,52 litra, večja enota (»libbra mensurale d'oglio«) pa približno 0,65 litra.[8] Kljub pomislekom tvegajmo in recimo, da je imela okrog srede 14. stoletja oljna libra na Piranskem tako prostornino, kot jo manjši od omenjenih liber — po kasnejših podatkih — pripisuje navedena literatura. Izračun pokaže, da je pred 29. junijem 1355 veljalo:

1 (solna) meçena = 30 litrov, oz.
1 (solni) starij = 2 (solni) meçeni = 60 litrov,

po 29. juniju 1355 pa:

1 (solna) meçena = 31,3 litrov, oz.
1 (solni) starij = 2 (solni) meçeni = 62,6 litrov.

Odlok iz konca junija 1355 bi naj potemtakem predpisoval za slab poldrugi liter večjo solno meçeno oz. za dober poltretji liter večji solni starij, kot je veljal v obdobju po 1345/1346.

Solno meçeno (in starij) enake velikosti kot odlok iz konca junija 1355 uzakonja tudi piranski statut iz 1384 (»meçena salis /esse debeat/ de libris olei sexaginta«). Isti statut pa na istem mestu predpisuje še velikost meçen — posredno torej tudi starijev — za merjenje pšenice in apna (»meçena frumenti /ese debeat/ de libris septuaginta quatuor olei, ..., meçena calcine de libris olei LXXXVI«.[9] Uzakonjeno je bilo torej:

1 (pšenična) meçena = 74 (oljnih) liber, oz.
1 (pšenični) starij = 2 (pšenični) meçeni = 148 oljnih liber

ter

1 meçena (za apno) = 86 (oljnih) liber, oz.
1 starij (za apno) = 2 meçeni (za apno) = 172 (oljnih) liber.

Pri prostornini libre 0,52 litra bi to pomenilo:

1 (pšenična) meçena = 38,6 litrov, oz.
1 (pšenični) starij starij = 2 (pšenični) meçeni = 77,2 litrov

ter

1 meçena (za apno) = 44,9 litrov, oz.
1 starij (za apno) = 2 meçeni (za apno) = 89,8 litrov.

Na težave naletimo tudi pri določanju že omenjenega *modija*, večje votle enote za merjenje žita ali soli. Žitni modij je imel v odnosu do žitnega starija stalno velikost. Veljalo je razmerje:

1 žitni modij = 4 žitni stariji (= 8 žitnih meçen).

Že omenjena določila piranskih statutov iz 1274 in 1307 obenem predpisujejo način prodaje in merjenja soli, pšenice in drugega žita po piranskih (komunalnih) merah. Za vsak prodan modij tega ali one določajo enotno takso 6 malih denarjev, ki jo je prodajalec dolgoval komuni. Dejstvo je, da se sol in žito omenjata drug ob drugem in da predpis ne razlikuje posebnega solnega oz. žitnega modija kot osnovno izmero za plačilo prometnega davka za sol ali žito. To omogoča domnevo, da so vsaj do 1332 na Piranskem za merjenje soli uporabljali kar isti modij kot za merjenje žita. Tega leta pa je bila uzakonjena nova redakcija piranskih statutov, ki v navedenem predpisu

omenja le prodajo pšenice in drugega žita, sol pa v tej zvezi opušča. Za žitne mere se je na Piranskem v praksi obdržal odnos modija, starija in meçene 8 : 4 : 1. Za solne mere pa je bilo na Beneškem v veljavi razmerje:

1 solni modij = 12 solnih starijev (= 24 solnih meçen).

To razmerje se je verjetno uveljavilo tudi v Piranu, vendar ne nenadoma. Cena za modij soli v Piranu v prvi polovici 14. stoletja izredno močno niha (od dobre poldruge libre denaričev do 6 liber denaričev).[10] To nihanje verjetno predstavlja neustaljenost solnih mer: omemba nenavadno nizke vrednosti modija soli najbrž pomeni ceno malega (žitnega) modija soli, nekajkrat višje cene pa predstavljajo vrednost večjega (solnega) modija soli. Pri razmerju solnega modija, solnega starija in solne meçene 24 : 12 : 1 lahko glede na zgoraj predstavljeno velikost solne meçene izračunamo tudi prostornino solnega modija v nekdanjih oljnih librah in sodobnih litrih. Med 1345/1346 in 29. junijem 1355 je za solni modij veljalo:

1 modij = 24 meçen, 1 meçena = 57 1/2 liber
1 modij = 24 x 57 1/2 liber = 1380 liber
= 13,8 centenarijev oz.
1,38 miliarijev.

Konec junija 1355 pa je bilo predpisano:

1 meçena = 60 liber
1 modij = 24 x 60 liber = 1440 liber
= 14,4 centenarijev oz.
1,44 miliarijev.

V sodobnih merah pa to (pri prostornini libre 0,52 litra) do 29. junija 1355 pomeni:

1 modij = 720,2 litrov (oz. 7,2 hektolitrov).

od srede 1355 dalje pa:

1 modij = 751,5 litrov (oz. približno 7,5 hektolitrov).

Glede na velikost meçen za merjenje pšenice in apna, ki ju uzakonja piranski statut iz 1384, lahko določimo tudi velikost pšeničnega modija in modija apna. Pri razmerju modija in meçene 8 : 1 bi to pomenilo:

1 (pšenični) modij = 8 (pšeničnih) meçen,
1 (pšenična meçena = 74 liber
1 (pšenični) modij = 8 x 14 liber = 592 liber
= 5,92 centenarijev

ter
1 modij (za apno) = 8 meçen (za apno),
1 meçena (za apno) = 86 liber
1 modij (za apno) = 8 x 86 liber = 688 liber
6,88 centenarijev.

V sodobnih merah pa bi to (pri prostornini libre 0,52 litra) znašalo:

1 (pšenični) modij = 309 litrov (oz. približno 3,1 hektolitrov)

ter
1 modij (za apno) = 359,1 litrov (oz. približno 3,6 hektolitrov).

Druga skupina piranskih votlih mer je služila merjenju *tekočin* (zlasti vina in olja). Njihova osnovna enota je bila *urna*. Tudi velikost urne lahko določimo po podatkih piranskih statutov in nekaterih listin. Po določilih piranskih statutov[11] je morala imeti urna velikost 3 beneških (oljnih) *medrov* in 4 beneških (oljnih) *liber* (»que vrne esse debent de tribus medris et quatuor libris ad medrum et libram Veneciarum«, oz. »que vrne comunis esse debent de tribus medris olei et libris quatuor olei de Venetiis« ipd.), torej:

1 piranska urna = 3 beneški oljni medri + 4 beneške oljne libre.

Če želimo prevesti te podatke v sodobne mere, moramo najprej ugotoviti razmerje velikosti oljnega medra in libre. Literatura[12] ocenjuje, da je medrum olja vseboval 25 oljnih liber. Tak zaključek navaja na osnovi postavke, da je večja enota *miliarij* (to je 10 *centenarijev*), ki je vseboval 1000 liber, držal 40 medrov. Beneško razmerje med libro, medrom (çentenarijem) in miliarijem naj bi bilo 1 : 25 : (100) : 1000, oz.

1 miliarij (= 10 centenarijev) = 40 medrov = 1000 liber.

Zaupanje razmerju, ki ga navaja literatura, bi omogočilo izračun:

1 urna = 3 medre + 4 libre
1 medrum = 25 liber
1 urna = 3 x 25 liber + 4 libre = 79 liber.

V navedenem razmerju upošteva literatura libro, ki drži 0,65 litra, kar bi zneslo

1 urna = 51,3 litra.

Na Piranskem pa je bilo — sodeč po zapisih[13] — vsaj do devetdesetih let 13. stoletja (verjetno pa še tudi kasneje) v veljavi drugačno razmerje libre in medra. Listina iz 20. aprila 1211 omenja, da je opatica samostana Sv. Marije v Ogleju prepustila župniku in sobratom cerkve Sv. Jurija v Piranu cerkvico S. Basso v Strunjanu. Letna dajatev zanjo je znašala *100* piranskih *liber* (torej *1 centenarij*) olja. Dajatev enake višine (*1 centenarij* olja) omenja tudi skoraj štiri desetletja mlajša listina iz 15. februarja 1249, nato pa še zapis iz 17. marca 1253. Približno poldrugo desetletje kasnejša listina iz 21. februarja 1267 navaja, da je samostan Sv. Marije za cerkvico S. Basso prejel *poltretji medrum* (»duo medra et dimidium«) olja, kolikor je bilo treba zanjo na leto plačati omenjenemu samostanu. Tu je še listina iz 13. decembra 1292: Izolski gastald Gašperček je v imenu oglejskega samostana Sv. Marije prejel od duhovnikov piranske cerkve Sv. Jurija 5 centenarijev (»quinque centenaria olei ad mensuram parvam Pirani«, torej 500 malih piranskih

liber) olja. To je bilo plačilo najemnine za cerkvico S. Basso za obdobje 5 let (letna najemnina je potemtakem še vedno znašala 100 /malih piranskih/ liber). Vsi ti podatki omogočajo sklep, da je bilo razmerje centenarija, medra in male piranske libre olja 100 : 2 1/2 : 1, ali:

1 centenarij = 2 1/2 medra = 100 liber, kar pomeni
1 medrum = 40 liber.

Res gre pri teh podatkih za *male piranske* libre (konkretno je to navedeno v listinah iz 20. aprila 1211 in iz 13. decembra 1292), statut pa v opredelitvi velikosti (*piranske*!) urne omenja *beneška* libro in medrum. Domnevajmo, da je razmerje libre in medra na Piranskem v začetku 14. stoletja (ob sprejemu statutov 1307) ostalo tako, kot je dokumentirano v naštetih listinah iz 13. stoletja. To bi pomenilo:

1 urna = 3 medri + 4 libre
1 urna = 3 x 40 liber + 4 libre = 124 liber.

Če je ob razmerju libre in medra 40 : 1 velikost libre znašala 0,52 litra (kolikor je prostornina manjše od obeh oljnih liber, ki ju navaja sodobna literatura), bi bilo to v litrih:

1 medrum = 40 x 0,52 litra = 20,9 litra,
1 urna = 124 x 0,52 litra = 64,7 litra

Zanimivo je, da se urna nekako take velikosti (okrog 65 litrov) v literaturi pogosto pojavlja.

Redakcije piranskih statutov do vključno 1358 poznajo le eno vrsto urne, ki smo jo že predstavili. V statutu iz 1384[14] pa srečamo dve vrsti urne: že opisano urno v velikosti 3 medrov olja in 4 liber beneške mere, v kateri so merili vino, ter drugo urno za merjenje olja: ta pa je merila le 100 liber t.j. 1 centenarij. Votla mera za olje je bila torej za slabo petino manjša od istoimene mere za vino. V sodobni izmeri pa bi za to mero ob upoštevanju velikosti libre približno 0,52 litra veljalo:

1 (oljna) urna = 52,2 litrov.

Zapletenost vprašanja o velikosti opisanih mer naj predstavimo še v drugačni zvezi. Že citirana listina iz 15. februarja 1249 namreč omenja, da je poslanec iz Pirana izročil kletarju oglejskega samostana Sv. Marije 60 oglejskih liber olja v imenu centenarija olja (»libras LX ad libram Aquilegensem mensuratas ... nominatim pro uno c/entenario/ olei...«) za letno zakupnino cerkvice S. Basso. Videti je, da je teh 60 oglejskih liber predstavljalo poravnavo dolga, ki je znašal 100 malih piranskih liber. To pomeni, da je bila (velika?) oglejska libra 1,67-krat večja od piranske. Medrum, ki je imel konkretno velikost 40 malih piranskih liber, je držal le okrog 25 velikih oglejskih liber. To pa ustreza citiranemu podatku iz literature, da drži medrum 25 liber. Miliarij, ki ga je sestavljalo 1000 velikih liber je seveda držal 40 medrov po 25 velikih liber. Vsak tak medrum pa je imel velikost 40 malih liber. Miliarij (1000) velikih liber je torej držal 40 medrov po 40 malih liber. Mala in velika libra sta si bili v približnem razmerju 1 : 1,6 — podobno kot utežni velika (0,477 kilograma) in mala (0,302 kilograma) libra! Nestalnost libre je vplivala na njeno razmerje do konstantnega medra.

Za konec se pomudimo še pri eni meri, katere ocene so še bolj hipotetične. Gre za mero *kar* oz. *plavstrum*. Pogosto je služil za merjenje grozdja, izmero sodov, vinskih kadi, večkrat pa sta se v teh enotah merila tudi les in opeka. Tudi mera za nosilnost ladij se je imenovala kar, vprašanje pa je, ali je šlo pri ladjah za mero enake velikosti, kot jo srečujemo v srednjeveškem Piranu.

O velikosti kara moremo sklepati iz podatkov o višini zakupnin piranskih vinogradov. Zakupnina je bila včasih določena relativno, glede na dejanski pridelek. Zakupnik je pogosto dolgoval lastniku vinograda ob trgatvi urno vina na vsake 4 kàre v vinogradu pridelanega grozdja (»de quatuor plavstris /cara/ uve nascentis unam urnam vini de nato vino«). Pogosto pa je zakupnina znašala desetino (»recta decima«).

Razmerje obravnavanih votlih mer:

solni modij	mili-arij	apn. modij	pšen. modij	apn. star.	pšen. star.	vin. urna	solni star.	cente-narij	apn. meç.	pšen. meç.	solna meç	oljni medrum	oljna libra
1	1,44	2,09	2,43	8,37	9,73	11,61	12	14,4	16,74	19,46	24	36	1380/1440
	1	1,45	1,69	5,81	6,76	8,06	8,33	10	11,63	13,51	16,67	25	1000
		1	1,16	4	4,65	5,55	5,73	6,88	8	9,3	11,47	17,2	688
			1	3,44	4	4,77	4,93	5,92	6,88	8	9,87	14,8	592
				1	1,16	1,39	1,43	1,72	2	2,32	2,87	4,3	172
					1	1,19	1,23	1,48	1,72	2	2,47	3,7	148
						1	1,03	1,24	1,44	1,68	2,07	3,1	124
							1	1,2	1,4	1,62	2	3	115/120
								1	1,16	1,35	1,67	2,5	100
									1	1,16	1,43	2,15	86
										1	1,23	1,85	74
											1	1,5	57,5/60
												1	40

V rubriki oljna libra je označeno stanje pred in po 1355; za izračun razmerja je upoštevana druga številka; rubrika centenarij velja tudi za oljno urno (1384).

Vabljivo in smiselno, čeprav v virih neposredno nepotrjeno je sklepanje, da sta omenjeni najemnini v skladu: če je 1 urna predstavljala desetino pridelka vina iz 4 karov grozdja, bi 4 kari grozdja zadoščali za pridelavo 10 urn vina. V drugi polovici 18. in v prvi polovici 19. stoletja je pridelek vina znašal 63,75 % teže grozdja.[15] Teh 10 urn bi torej tehtalo 63,75 % grozdja, ki bi ga bilo potrebno stisniti za pridobitev tolikšne količine vina. Celotna potrebna količina grozdja (100 %), ki bi dala pridelek 10 urn vina, bi torej tehtala toliko kot 15,69 urn vina. Po zgornji oceni prostornine posamezne urne bi to pomenilo:

4 kari = 15,69 urn
1 urna = 64,7 litrov (oz. /pri vinu/ kilogramov
4 kari = 15,69 x 64,7 litrov = 1015,4 litrov (oz. kilogramov)
1 kar = 253,8 litrov (oz. kilogramov)
= (približno) 2,5 hektolitra (oz. centa)

Če bi bila zakupnina manjša od desetine pridelka ali če bi bil izkoristek grozdja manjši, bi bil izračun večji in obratno.

OPOMBE

1. Vilfan, Prispevki k zgodovini mer na Slovenskem s posebnim ozirom na ljubljansko mero (16.—19. stoletje), Zgodovinski časopis 8/1954, 27—86; Z. Herkov, Mjere Hrvatskog Primorja s osobitim osvrtom na solne mjere i solnu trgovinu, Historijski arhiv u Rijeci i Pazinu, Posebna izdanja 4, Rijeka 1971; M. Vlajinac, Rečnik naših starih mera u toku vekova 1, SANU, Posebna izdanja 349/40, Beograd 1961; 2, 372/74, Beograd 1964; 3, 418/63, Beograd 1968; 4, 472/74, Beograd 1974. — 2. Npr.: T. Kolšek, Prispevek k zgodovini žitnih mer na celjskem območju v 16. stoletju, Celjski zbornik 1977—1981, Celje 1981, 11—20; J. Šumrada, K poznavanju žitnih mer nekaterih mest in trgov na Kranjskem v prvi polovici 16. stoletja, Kronika, časopis za slovensko krajevno zgodovino 30, Ljubljana 1982, 203—205. — 3. Prim. M. Pahor — J. Šumrada, Statut piranskega komuna od 13. do 17. stoletja, SAZU, Viri za zgodovino Slovencev 10, Ljubljana 1987, 13, 584—585. — 4. (Listina iz) P(iranskega) A(rhiva) — 1338, 31. 5., Piran; C. de Franceschi, Chartularium Piranense, (Raccolta dei documenti medievali di Pirano) II (1301—1350), Atti e memorie (della Società istriana di Archeologia e Storia patria) 46, Pola 1934, št. 139. — 5. 57 1/2 liber je meçena. — 6. Smo imeli (tolikšno) meçeno soli, kot je 57 1/2 liber, zdaj pa jo imamo po 60 liber. — 7. V(icedomska) K(njiga) 14, f(olio) 40—1345, 24. 7.; VK 16, f. 36 v(erso) — 1346, 19. 7. — 8. Z. Herkov, o.c., 40—42; avtor predstavlja tudi mnenje raznih del 18. in 19. stoletja o razmerju velikosti votle oljne libre in velike (utežne) libre olja: prva naj bi bila za četrtino večja od druge. Sama sem pri obravnavanju mer na Piranskem prišla do zaključka, da tam tako piranska kot beneška srednjeveška oljna libra ni bila utežna, ampak votla mera ustaljene velikosti (saj je služila za opredelitev velikosti votlih mer — meçene in urne). V delu Neagrarno gospodarstvo Pirana od 1280 do 1340, Dela SAZU 27, Ljubljana 1985, in v nekaterih razpravah, sem za prevedbo nekdanjih mer v sodobne upoštevala prostornino oljne libre 0,65 litra, kar je dalo za približno četrtino večje rezultate. — 9. Prim. M. Pahor — J. Šumrada, o.c., 633—635. — 10. VK 2, f. 145—1328, 31. 10.; VK 11, f. 87—1345, 18. 2. — 11. Prim. op. 9, ter o.c. 122—129. — 12. Z. Herkov, o.c., 40—42. — 13. C. de Franceschi, Chartularium Piranense I (1062—1300), Atti e memorie 36, Parenzo 1924, št. 68, 85, 89, 122, 210. — 14. Prim. op. 9. — 15. F. X. Hlubek, Die Landwirtschaftslehre in ihrem ganzem Umfange nach den Erfahrungen und Erkentnissen der letztverflossenen 100 Jahre 2, Wien 1953, 133—134.

SOMMARIO

PER CHIARIRE ALCUNE MISURE DI CAPACITA DELLA PIRANO MEDIEVALE

Darja Mihelič

Il presente apporto rappresenta la problematica di alcune misure di capacità che innanzittutto servivano per la misurazione delle sostanze friabili e quelle liquide. Si tratta di misurazione dei cereali e del sale: mesena, starij, modij, per le sostanze liquide: libra, centenarij, miliarij, medrum e urna e misure di capacità per i volumi o semplicamente plaustrum destinata per la misurazione di altre sostanze. La base per le descrizioni e per le proporzioni reciproche della consistenza di queste misure e rappresentata dai dati concreti, rinvenuti nel testo originale di Pirano. Il tentativo di confrontare il volume, della grandezza della misurazione antica con le misure contemporanee è stata fatta sfruttando alcune dati tratti dalla letteratura.

OBRAMBNA ORGANIZACIJA KOMUNA

KOPER POD BENEČANI

DARKO DAROVEC

Mestom je frankovska osvojitev praviloma pomenila tudi izgubo poglavitnega dela municipalnega ozemlja. Sodni zbor pri Rižani okoli leta 804 — ki je uzakonil frankovsko fevdalno pravo, po katerem so bili vsi pusti kraji (res nullius = stvar nikogar) državna last ter s tem povezano naseljevanje Slovanov s severa in vzhoda v Istro — je bil eden zadnjih poskusov obalnih mest ohraniti v bizantinski dobi na antičnem izročilu izoblikovano mestno samoupravo, na čelu s tribuni, vikarji in locoservatoresi. Odtlej imenovanim vrhovnim mestnim in deželnim načelnikom locopositom in kasneje gastaldom so domačini v upravnih zadevah asistirali le še kot sodniki — iudices.[1]

IZOBLIKOVANJE KOMUNSKEGA OZEMLJA

Od 9. stoletja dalje je kakor drugod tudi v Istri z raznimi državnimi in fevdalnimi podelitvami vedno bolj stopala v ospredje cerkvena oblast na čelu s škofi iz Trsta, Kopra, Novigrada, Poreča, Pulja in Pićana.

Podelitev cesarja Konrada II leta 1035 prebivalcem mesta Kopra (to pomeni škofu, tedaj tržaško-koprskemu) polovice Novega gradu, Oskurus, Brda, Maurijevo,[2] Hrvoje in dvor Bric na meji med Momjanom in Koprom ter vse ozemlje Dragonje do morja, je čez dobro stoletje in pol predstavljala osnovo komunskem ozemlju nastalem v času cesarsko papeških bojev za investituro in po zgledu zgornjeitalskih mest (predvsem Benetk) na podlagi obsega okoli leta 1180 na novo ustanovljene koprske škofije.

Že tedanji koprski občinski teritorij, ki je leta 1208 z ostalo Istro dokončno tudi uradno zapadel pod oblast oglejskega patriarha, je predstavljal enega največjih v deželi. Koper, ki se je v prejšnjih stoletjih s spretno politiko do istrskih mest in predvsem Benetk gospodarsko opomogel (prevažanje romarjev v Rim, Pristanišče soli za vso Istro itd.) ter si konec 12. stoletja s konzuli in nato podestati izoblikoval samoupravno ureditev, je nemalokrat suverenom oglejskim patriarhom povsem preprečil oblast nad mestom.

Za tako uveljavljanje je bil mestu potreben vojaški potencial meščanov, še posebno pa mož iz zalednih občinskih vasi, kajti na jugu so komunu preprečevali širjenje in vojaško vznemirjanje predvsem oglejski vazali Devinci iz Momjana ter Pietrapelose s prestolnim gradom z ozemljem pri Buzetu in Grožnjanom. Na severu in severovzhodu je komun mejil s tržaškimi četami, proti katerim so oglejski patriarhi, še posebno Gregor Montelongo (1251—1269), Koprčane vztrajno podpihovali. Tako so v nemirnem 1254 začetnem letu interregnuma v rimsko-nemškem cesarstvu, potem ko so Tržačani s Kraškega roba neusmiljeno ustrahovali koprske kmete v dolini Rižane, v spletu političnih odločitev oglejskih predstavnikov na čelu s tedanjim istrskim upravnikom rihterjem Landom Montelongom[3] ter Benečani Andrejem in Markom Zeno — ki so še leta 1251 razširili koprsko upravo na Buje, Oprtalj, Buzet in Dvigrad[4] — dodelili koprski občini ozemlje dela »*vojne krajine*« tržaške škofije na Kraškem robu (Monti della Vena) od Ospa do Rakitovca.[5]

Ker je v koprskem statutu iz leta 1423 omenjeno prvo zapisovanje zakonov v zvezi s podestarijo Andreja Zena leta 1251 v Kopru,[6] lahko domnevamo, da so bili tedaj zapisani obstoječi in v naslednjih stoletjih veljavni kmetsko kolonatski odnosi na podeželju Istre v t.i. koprski agrarni zakon — ki se nam je ohranil v četrti knjigi statuta od 25. do 35. poglavja[7] — ravno v povezavi z novo pridobljenim ozemljem Vojne krajine. Domnevo potrjuje dosledno izenačevanje Slovencev s kmeti,[8] kajti le v odročnih krajih pod Kraškim robom, kjer nam že imena vasi Črni kal, Loka, Bezovica, Podpeč, Zvonigrad, Zazid, Rakitovec[8a] izdajajo slovenski toponim, je v 13. stoletju strnjeno prebival slovenski živelj.[9] S tem povezani so tudi v agrarnem zakonu napovedani prokuratorji za podeželje,[10] ki so se ravno zaradi prevladujočega slovenskega elementa ohranili v nazivu kapetana Slovencev in njegovih pomočnikov konestablov, saj ga še leta 1670, ko postane funkcija kapetana Slovencev enoletna, izenačujejo s Procurator della Contadinanza.[11]

Kopru je pridobljeno ozemlje v drugi polovici 13. stoletja omogočilo ekspanzijske posege proti jugu dežele, ko je sklenil zavezništvo proti oglejskemu patriarhu z njegovim advokatom goriškim grofom, dokler ga niso zaradi ogrožanja njihovih posesti Benečani leta 1279 napadli, porušili del obzidja in prisilili na brezpogojno predajo.[12] Odtlej je v nadaljujoči se vojni v Istri (do 1291) med patriarhi in njihovimi vazali ter Benečani v mestu stolovala glavnina »beneške milice« s kapetanom — »Capitaneus Istriae« — na čelu. Benečani so tej funkciji pripisovali izreden pomen, kar priča izvolitev podestata in kapetana Kopra Petra Gradenika za doža leta 1289.[13] Verjetno iz te vojne izvirajoči naziv načelnika Kopra se je v dvojni funkciji ohranil do konca Republike.[14]

VOJAŠKA ORGANIZACIJA KOPRA

Ko so po vojni na novo osvojenih ozemljih zahodne Istre do Limskega kanala Benečani uvedli leta 1304 novo, centralistično upravno in vojaško ureditev z deželnim kapetanatom v Sv. Lovrencu (zato Pazenatički = deželni),[15] po odkupu Grožnjana leta 1358 po

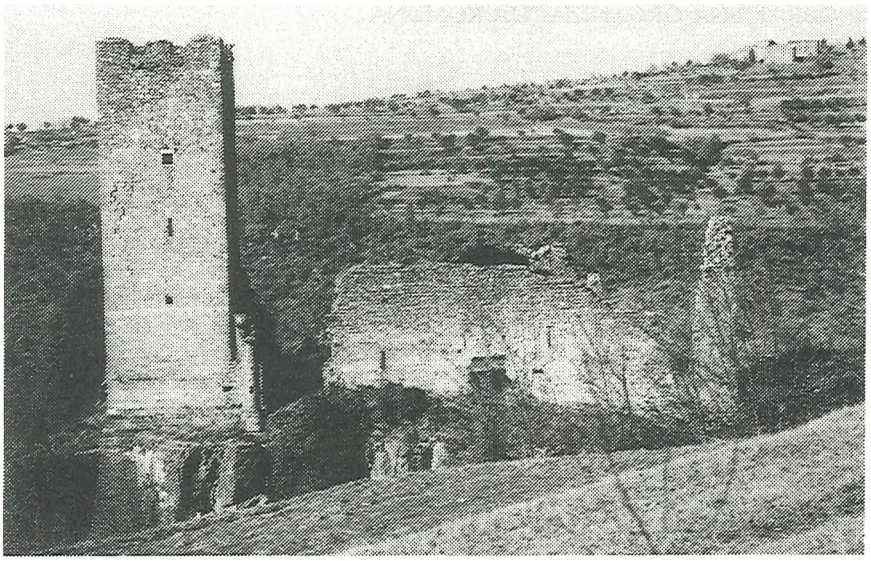

Momiam — razvaline gradu

Mirni razdelili deželni kapetanat na dvoje, da bi ga po pridobitvi Rašporja leta 1394[16] — ključa obrambe Istre — ponovno združili korak vstran Habsburžanov, je ozemlje Kopra, Izole in Pirana do Dragonje venomer spadalo v vojaško in upravno pristojnost koprskega podestata in kapetana. Koprčani tudi niso kot ostali prebivalci beneške Istre prispevali vnaprej določenega števila plačanih vojakov in konj ter ostalega vojaškega materiala za deželno obrambo ampak samo za obrambo svojega ozemlja.[17] V vsem tem času je bilo mesto neodvisno od deželnega kapetana, oziroma, koprski podestat in kapetan je celo pošiljal plačo zanj in za posadko v Sv. Lovrencu.[18]

Že s »prisegami zvestobe« v 12. stoletju so se Koprčani obvezali Serenissimi na oborožitev ene galeje, drugo istrsko galejo pa so oborožila ostala mesta.[19] Zato je bila v mestnem pristanišču stacionirana mornarica za obrambo istrske obale, ki so jo sestavljali v glavnem Dalmatinci in istrski Hrvati, po potrebi pa so v mestnem zaledju nabirali za veslo sposobne moške in jih plačevali od 2 do 12 lir na mesec.[20] Na čelu mornariškega oddelka je bil sopracomito, ponavadi plemič iz mesta, ki je bil podrejen kapetanu Zaliva. Benečani so koprsko mornarico zelo cenili, saj so večkrat iz Istre zahtevali sopracomita Kopra.[21] Posebno se je izkazal koprski meščan, sopracomito Domenik Tacco v bitki pri Lepantu,[22] oktobra 1571, ko je v veliki zmagi krščanske mornarice nad turško, ki si odtedaj ni več prav opomogla, prispeval s svojo posadko odločujočo spretnost in pogum, ki ga je stal življenja.[23] Poleg mornarjev so bili v mestu še razni rodovi kopenske vojske, strelci, oklepniki, konjeniki in pešaki, kar je predstavljalo odličen magnet za boja željne mladce iz zaledja, ki so bili pod poveljstvom sedmih konestablov razvrščeni v šestih oddelkih različnih rodov.[24] V času konjeniškega komandanta Simona Sclava v Kopru so povečali konjeniški oddelek z 20 na 25 mož s plačo 15 lir na mesec,[25] četa pešcev pa je štela 100 mož.[26]

Mestna straža je imela v Kopru globoko zasidrano tradicijo in je služila za primer ostalim mestom. Tako je npr. leta 1310 Senat naročil grofu Zadra, naj se glede mestne varnosti zgleduje pri naši občini, kjer vsak večer eden od mestnih svetovalcev (consiglieri) zaklepa mestna vrata in ključe izroča podestatu.[27] Največje pozornosti je bil vsekakor deležen Levji grad, ki je približno na pol poti med kopnim in naseljenim otokom služil tudi kot mitnica in je s kaštelanom in kaporalom na čelu predstavljal odlično obrambo ne samo mestu ampak — kot so oblasti večkrat poudarjale — služil obrambi vse Istre.[28]

Naštete vojaške enote so bile pod vrhovnim poveljstvom koprskega podestata in kapetana, ki je moral preskrbovati še dva do štiri družabnike (socios) — Benečane, 16 služabnikov, od teh 6 konjenikov, 12 konjev, od katerih je moral biti vsaj eden vreden 100 lir, druga dva pa vsak 3 velike lire. Vsekakor je poveljeval tudi četi koprskega kapetana Slovencev, ki pa je njegovo zaupanje pri uporu Kopra leta 1348 očitno izneverila,[29] kajti tedaj — ko se naziv v dokumentih prvič pojavi — so za kapetana Slovencev imenovali Benečana Viljema Rossa.[30] Po njegovem predhodnem ogledu in poročilu je smel koprski podestat in kapetan sprovesti dodatne odločne represivne posege,[31] kar je za Koper imelo daljnosežne posledice.[32]

Zanimiva je odredba beneškega senata, ki je takoj po uporu prepovedal podestatu in uradnikom najemati v službo Istrane, Slovane, Furlane in Nemce, kar je nedvomno letelo prav na koprske Slovence.[33] Da so zaradi vojaških potreb na te odredbe kmalu pozabili, opozarja leta 1361 komandant konjenikov v Kopru Simon Sclavo.[34] Do leta 1375 so naše prednike uporabljali tudi pri mestni nočni straži, ki pa nam ni-

so v ponos, saj je senat tedaj naročil, naj dotedanjih 16 mož, s 7,5 lirami na mesec, nadomestijo z 12 Benečani z 10 lirami na mesec, ker so prvi, v glavnem »*sclavi et laboratorum tereni et vinearum*«, spali namesto da bi opravljali stražo.[35]

Glavar Slovencev je za opravljanje običajnih dolžnosti leta 1349 prejemal 30 lir na mesec, kot beneški državljan pa dveh od teh nalog ni mogel opravljati,[36] zato lahko domnevamo, da so bili tudi prej na tej dolžnosti Koprčani.[37] Opomba se nedvomno nanaša na znanje jezika,[38] kajti tudi kasneje je večkrat poudarjen v zvezi z glavarjem povsem slovenski značaj koprskega podeželja,[39] kar ni veljalo za ostala področja beneške Istre.[40] Zato ni mogel neposredno pobirati davkov in vršiti rekrutacije po 44 vaseh koprskega distrikta.[41] Že leta 1355 pa je zopet kapetan Slovencev Koprčan Raynerius,[42] kar je bilo pravilo tudi v prihodnje.[43]

Svoj stalni sedež je imel kapetan Slovencev v mestni občinski palači, kot smo omenili pa je hodil tudi po terenu. Predsedoval je vsem slovenskim sejmom v okolici Kopra. Tak je bil sejem sv. Marije v Rižanski dolini, ki je v 14. stoletju trajal 15 dni in sicer od 10. do 25. avgusta. Ob tej priložnosti je v Koper vkorakala oborožena slovenska četa, ki je prišla po svojega poglavarja. Ta je stopil med vojake in z njimi vred korakal iz mesta. Na čelu sprevoda je bila razvita poglavarjeva zastava, ki je vihrala ves čas trajanja sejma in se je na straži ta čas menjavala častna slovenska četa. Skrbela je za glavarja in določila tudi čas sodstva, kajti te dneve je poglavar sodil.[44]

Naslednja omemba našega kapetana je zopet povezana z delom na terenu. Leta 1387 je dobil tedanji glavar Zentillin Tarello[45] od podestata in kapetana Leonarda Bemba nalogo, da zaradi spremenjenega prebivalstva po vaseh Kopra opravi popis in ponovno regulira dajatve, ki so se pobirale nad vsako mero in so za kmete bile hudo breme. Obenem so mu prepovedali zahtevati usluge zase in za svoje spremljevalce v 14 vaseh, ki so bile v državni (fevdalni) lasti, pod kaznijo 25 lir. Poročilo priča še o enem pomembnem procesu, ki se je tedaj odvijal v koprskem komunu in ga uspešno insinuira glavarjevo ime. Namreč, gre za oblikovanje novega plemstva, ki se je razvilo iz neplemenitega vojaškega (ministerialnega) sloja z opravljanjem vojaških dolžnosti v raznih deželnih milicah in je v času nastajanja novega mestnega statuta, še posebno pa po letu 1403, ko je beneški dož ponovno ustanovil Veliki svet, sestavljalo najvišji mestni predstavniški organ, ki je sprjel 96 izvoljenih kandidatov iz vsega 13 družin.[47]

Del novonastalega dekurialnega plemstva v Kopru je predstavljala tudi sprva (do 1670) dosmrtna funkcija kapetana Slovencev, ki se je z razvojem dogodkov povsem zbirokratizirala. Ta je poleg občinskega dohodka — ki je leta 1584 znesel 1240 lir, medtem ko je koprski podestat in kapetan prejel 795 lir[48] — prejemal še razne regalije podeželskega prebivalstva,[49] zato si lahko predstavljamo ugodnosti, ki jih je ta položaj nudil še vse v dobo po propadu Beneške republike (1797).

HABSBURŽANI

Habsburžani so si prva posestva v Istri pridobili od oglejskega fevdnika Huga Devinskega leta 1366. Po istrski veji Goriških grofov so leta 1374 dedovali Pazinsko knežijo z Momjanom in Završjem, po torinskem miru (1381) jih dokončno prizna še Trst. Vedno agresivni do svojih sosedov, še posebno po dokončnem prevzemu rimsko nemškega cesarskega prestola (1438), so Habsburžani nadaljevali z uveljavljeno metodo oglejskih patriarhov: postopnih, večkratnih napadov s plenjenji in izčrpavanjem proizvodnega dela prebivalstva beneške Istre. Tako je Serenissima že z odlokom z dne 27. julija 1375 dovolila beneškim Istranom, v dogovoru z njihovim rektorjem, na svojo roko povračilo škode prizadejane od vsakodnevnih vdorov in ropanj patriarhovih podložnikov, zasledo-

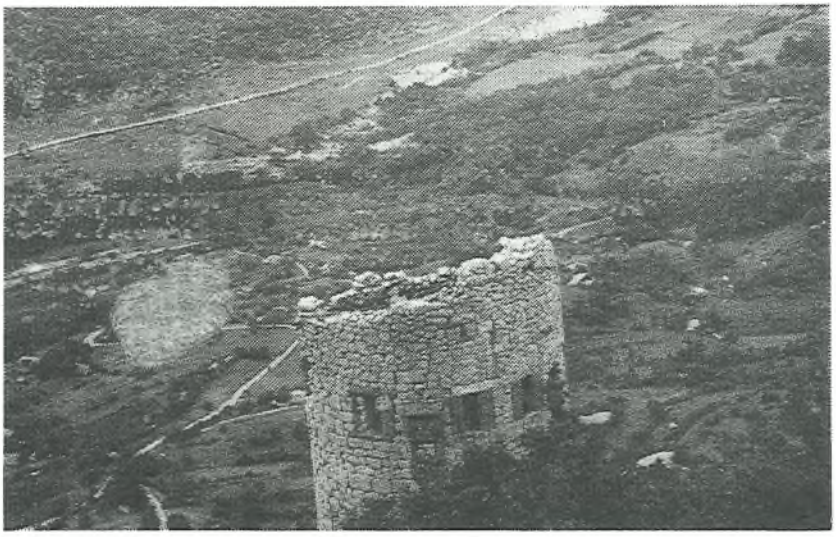

Podpeč — Pogled s Kraškega roba na Bržanijo

vanje ali ropanje njihovih posestev in tistih, ki so jim dajali zatočišče.[50] Naslednje leto so bili zaradi nenehnih vojn s patriarhi, avstrijskimi vojvodi in madžarskimi kralji Benečani prisiljeni imenovati tri poveljnike (provveditori) »*za okrepitev, dobro varstvo in ohranitev naših ozemelj in krajev v Istri.*«[51]

Vojna s kraljem Sigmundom (od 1411 cesarjem) se je za Benečane leta 1420 dokaj uspešno končala, saj so obdržali leta 1409 kupljeno Dalmacijo, v Istri pa pridobili še preostala patriarhova mesta: Buje, Oprtalj, Buzet, Labin, Plomin, Hum, Roč, Dvigrad in grad ter posestev Pietrapelose. S tem letom štejemo tudi dokončni propad posvetne moči oglejskih patriarhov in v Istri se trajno izoblikujeta dve politični enoti: beneška Istra ali Markizat (malce parodično za laično Signorijo kot naslednico svojih tradicionalnih nasprotnikov) in avstrijska Istra ali Grofija Istra s centrom v Pazinu. Tedaj se začenjajo še hujši pritiski in spopadi na obeh straneh meje. Beneški senat je npr. leta 1444 ukazal vsem razpoložljivim silam nenehno dnevno in nočno stražo, od katere niso izvzeti niti »*katerikoli prebivalci*«, ki se kakorkoli ne morejo opravičiti.[52] Cesarski so vdirali predvsem pri Pazinu, Svet Vinčenatu in Podgorju ter vpadali na rodovitne predele v okolici Motovuna,[53] tako da je Signorija celo določila visoke kazni za nepazljivosti na straži.[54]

OBRAMBNA ORGANIZACIJA PRED TURKI

Nesoglasja med Benetkami in Habsburžani so za dobra štiri desetletja zaradi pojava skupnega sovražnika, Turka, stopila v ozadje. Signorija je nanj naletela že na svojih posestvih v Albaniji in na Kreti, Habsburžani pa na mejnih področjih Srbije in Bosne. Kljub temu se še dolgo časa niso znašli pred novim načinom vojevanja z lahko konjenico in nenadnimi napadi ter plenjenji. Istrani, navajeni vsega hudega ob meji, so že kmalu po prvem vdoru leta 1470[55] stopili v obrambne vrste. Izurjeni in izkristalizirani v nenehnih spopadih še prej s patriarhovimi in nato avstrijskimi podložniki, so se v Istri verjetno kmalu tako organizirali kot v Furlaniji, kjer so se pred turškimi vdori zbrali v obrambo v pičlih štirih urah.[56] To nikakor ni uspevalo beneškim milicam,[57] ki so ždele v svojih utrjenih postojankah in čakale na sovražnika, ki je tačas že dodobra oplenil podeželje ter odpeljal za delo potrebne ljudi v sužnost.

Novo vojaško plemstvo, oblikovano v 14. stoletju, se je zaradi svojih novih upravnih zadolžitev povsem odpovedalo vojaškim dolžnostim, tako da je obramba slonela poleg neokretnih milic in najemniške vojske lahko oboroženih konjenikov — stratiotov, regrutiranih med Grki, Albanci in Dalmatinci, ki so pa morali služiti tudi drugim delom raztegnjenega beneškega kolonialnega ozemlja, na kmečki vojski ali tudi črni vojski imenovani oziroma černide. Kot ustanovo zasledi Kandler v Republiki černide šele leta 1508,[58] ko je Marko de Vegia, poveljnik černid in vlahov (mochori?), uspešno pripomogel pri zavzetju Trsta[59] na začetku avstrijsko-beneške vojne 1508—1516. Pričakovali bi, da bo na čelu kmečke vojske v koprskem distriktu kapetanov Slovencev, še posebno ker je bil v statutu iz leta 1423,[60] ko je bil na to mesto izbran Ni-

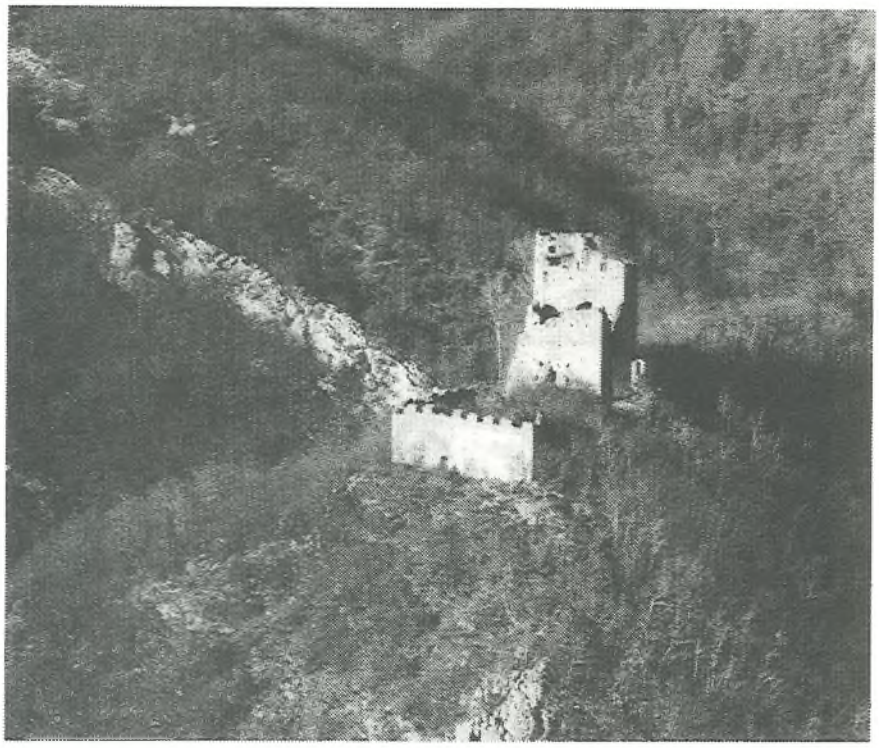

Trdnjava Pietra Pelose pri Buzetu

colo Petronio in je bila funkcija potrjena z doževim dukalom, določen za upravljalca kmetov po vaseh Kopra. Do leta 1485 je bil glavar Slovencev Ivan Ingaldeo, ki je ob neki priložnosti prijel šest Turkov, jih skupaj s sinom pripeljal pred doža in zato požel priznanje. Sina Paskvala so zaradi očetovih in že njegovih zaslug na položaju konestabla izvolili za naslednika na tej dolžnosti.[61] Slednji je vodil črno vojsko na koprskem ozemlju v času obravnavane vojne,[62] vendar ne moremo z gotovostjo trditi, da je tudi v mirnodobnem času opravljal vojaško funkcijo, kajti šele po letu 1560, kot bomo videli, je postal kapetan Slovanov neposredno odgovoren za poveljstvo in izurjenost črne vojske, čeprav je nedvomno ves čas med Slovenci opravljal tudi rekrutacijske preglede. Nedvomno moramo ustanovitev kmečke vojske pričakovati mnogo pred letom 1508, saj npr. že leta 1469 zasledimo na ozemlju Kopra 70 mož in na ozemlju Novigrada 30 pripravnih za orožje in obrambo dežele.[63] Kdaj so jo prvič organizirali, še ne vemo, leta 1528 pa pride v Republiki do reorganizacije černid.[64]

Tedaj je bila kopna obramba dežele temelječa na kmečki vojski, ki je štela od 2300 do 2400 mož pod poveljstvom šestih kapetanov. Po potrebi so lahko število vojakov povečali na 3000, ki so jih rekrutirali v Poreču, Rovinju, Umagu in Novem gradu, pa tudi iz Izole, Pirana in Milj, krajev, ki kopenskih vojakov običajno niso bili obvezni prispevati.[65] Lahko opazimo, da so glavno breme obrambe kopenske meje nosili kmetje iz obmejnih rajonov, medtem ko so bili iz primorskih mest podeželani in obdelovalci polj zadolženi kot veslači na gelajah — galjoti.

Vojaške enote so imele svoje sedeže — kot nam poroča leta 1584 guverner vse deželne vojske s sedežem v Kopru Rosso Cecconi iz Askolija[66] — na ozemlju Labina in Plomina s 300 možmi, Vodnjana in Pulja s 400, a v Motovunu je bilo ravno tako 400 vojakov — kmetov kot v Buzetu pod poveljstvom kapitana Rašporja. Leta 1579 je v Buzetu 500 mož,[67] v drugih krajih se število mož do konca stoletja ni spremenilo. Še dva poveljnika, vsak s po 400 možmi sta bila na ozemlju Kopra, in sicer kapetan markizata Pietrapelose ter kapetan Slovencev Anton Sereni, ki je poveljeval vojski na občinskem ozemlju.

Za primerjavo s 14. stoletjem so bili v 16. stoletju za obrambo v Kopru zadolženi kaštelan in kaporal v Levjem gradu z 8 do 12 pešci in kapetan Trga z 20 možmi. Poleg teh je bila v mestu leta 1572 ustanovljena v čast sv. Barbare šola za bombarderje,[68] ki je sprejela do 100 učencev in mornarjev, ki pa niso mnogo prispevali h kopni obrambi, od koder je tedaj pretila najhujša nevarnost. Kljub temu se razen vojaških ogleduhov, kot npr. Nüha Sejjida risbo Kopra na zemljevidu Sredozemskega morja[69] z zanimivo predstavo utrjenega mesta z obrambnimi stolpi, Turki mestu niso neposredno približali. Vzrok nedvomno tiči v dejstvu, da je bilo mesto utrjeno in — kar je po naši sodbi pomembneje — da je imelo razvejen sistem zidanih utrdb, gradov, v lasti ali koprskih fevdalcev ali komun pod posebno jurisdikcijo koprskega podestata in kapetana.[70] V njih zaledju so bile manjše, zidane utrdbe, ki so jih domačini imenovali kašteli in so obmejevali občinsko ozemlje.[71] Gre za oblike taborov kot so jih poznali v času turških vpadov tudi na ostalem slovenskem ozemlju, kjer so imeli shranjeno orožje in kamor so se ljudje pred sovražnimi napadi zatekali z živino in potrebnimi živili.[72]

Benečani so imeli izredno uspešno razpredeno obveščevalno službo tako na turškem dvoru, od koder je celo sam angleški kralj želel dobivati beneška poročila, kakor tudi v Italiji, kajti kljub izgonu beneškega baila[73] iz Istambula je želel sultan Bajezid II, da mu kakor dotlej pošilja dož novice iz Italije.[74] V sklopu takih in podobnih nalog je nastal tudi zapis glavnih poti možnih turških vdorov v Istro, ki jih je v svojem poročilu beneškemu dožu leta 1475 podal neznani avtor: Iz Bosne prihajajo po poti preko Vinodola na Reko, Kastav in na Rašpor, od koder lahko prodirajo na levo v zaledje Pazina, proti Učki, Lupoglavu, Kozljaku, Labinu, Plominu, Svet Vinčenatu in nato v vse kraje med Puljem, Rovinjem in Porečem; po drugi poti v Motovun, Buzet, Pietrapeloso, Roč, Grožnjan in vse do Novigrada pod pristaniščem Mirne in od tod na Umag, Piran, Izolo. Na desno gredo lahko do Podpeči, Črnega kala in utrdbe Socerb nad Dolino in vzdolž obale plenijo Koper, Milje, Trst vse do trdnjave nad mestom, pet milj od Devina...[75] Priznati moramo obveščevalčevo natančno poznavanje poti in krajev Istre.

V ozadju opisanih glavnih poti so bile na koprskem ozemlju razporejene utrdbe, s katerimi je deželna obramba v času najhujših turških vdorov v Istro v letih od 1470 do 1483 in 1499 do 1502 uspešno kljubovala. Na severovzhodnih področjih so dostope branili z gradovi Mokovo (Mocco), Socerb (S. Servolo) in Novigrad (Castelnuovo al Carso), ki je nastal leta 1280 kot novi grad Zagrada (nem. Carstberg, it. Montecarso) v lasti vazala goriškega grofa Borsa d'Argento.[76] Zagrad je bil že v času Weimarja utrjena postojanka, korene pa najdemo že v antiki, ko je branil prehod iz Notranjske na Buzet in Roč, imenovan Porte grandi, kajti na tem kraju so našli rimske novce, mozaike, lončenino.[77] Ti kraji so skupaj z vasjo Črni kal po traktatu v Wormsu leta 1521 prešli od koprskega komuna k Habsburžanom. Novigrad je sicer leta 1533 zopet dobila v fevd koprska družina Gavardov, ki se je baje nad podložniki in mimo idočimi trgovci izživljala ter hotela grad in posestvo prodati Benečanom.[78] Kapetan Krasa Martin Raunach ga je leta 1550 zasedel in porušil,[79] Gavardi pa se z izgubo v naslednjih desetletjih še niso potolažili.[80].

Dalje je na tem področju v notranjosti Istre uspešno zapiral dohode v obmorske kraje do leta 1511 grad v Rašporju, ko se je kapetan preselil v Buzet, ki je bil ravno tako primerno utrjen. Zahodno od Buzeta se je nad rečico Bračan na vzpetini razprostiral še danes viden mogočen grad Pietrapelose, ki je s svojimi 12 vasmi sestavljal najpomembnejši fevd v Istri z nazivom markizata in od leta 1440 v lasti piransko-koprske plemiške družine Gravisijev.[81] Proti morju v smeri

ceste nad dolino reke Mirne so se nahajala utrjena mesta s komunskimi pravicami, Oprtalj, Završje, Grožnjan in severneje od tod Buje. Do Pirana je pot vodila mimo Kaštela (Castelvenere), ki je bil še do 1064 od nekega »Artuico de Castro pyranensi«, ko je prešel k istrskemu krajišniku. Čez 50 let pride skupaj z Bujami pod oglejskega patriarha, v drugi polovici 12. st. pa se za desetine prerekata Tržaško koprska in Novigrajska škofija. Na pomenu pridobi v spopadih med Benečani, patriarhoim in goriškim grofom in je leta 1404 dodeljen Piranu. Benečani so ga leta 1560 prodali Pirančanu Ivanu Furegoniju.[82] V ozadju je še zanimiv grad v Momjanu, ki je še v ruševinah in so ga nekdaj kot zelo pomembnega imeli v lasti razni habsburški vazali, še prej pa goriški grof. Pirančani so ga leta 1508 odvzeli Raunicherju in je bil v Wormsu dodeljen Republiki. Leta 1548 so ga Raunicherji bili primorani prodati za 5555 zlatih dukatov Simonu Rota iz Bergama.[83]

V zaledju opisanih fevdalnih oziroma mestnih utrdb in posesti so se ob občinski meji razvrstili nam že znani nekateri še vedno podobnim ali identičnim namenom služeči kašteli. Po izgubi Mokova, Socerba in Novigrada na Krasu ter vasi Črni kal z utrjenim kaštelom vrh Kraškega roba, so ponovno prišle do veljave utrdbe v naravnem obzidju ali pod njim, le Zanigrad se v drugi polovici 16. stol. kot utrjen kraj ne omenja več, v Rakitovcu pa so se pred Turki zatekali v jamo (pečino) pod Bregom.[84] Te kmečke utrdbice, ponavadi z enim ali več od vasi plačanih vojakov, ki so med njimi nabirali tudi za orožje zmožne može in fante, so praviloma ležali vrh vzpetin s širnim razgledom, od koder so lahko s svetlobnimi (kresovi) in zvočnimi (topovi) signali[85] brž opozorili sosednja naselja o premikih sovražnika.

Ker so po prvi četrtini 16. stoletja turški napadi prenehali in se je meja s Habsburžani ustalila, so prebivalci zanemarili vzdrževanje utrdb, kajti ob turškem vdoru leta 1559[86] nam koprski kapetan in podestat poroča, da sta jih z glavarjem Slovanov (Capitano de Schiavi) pregledala, da so v slabem stanju, tako da so šele z dodatnim strelivom in orožjem potolažili

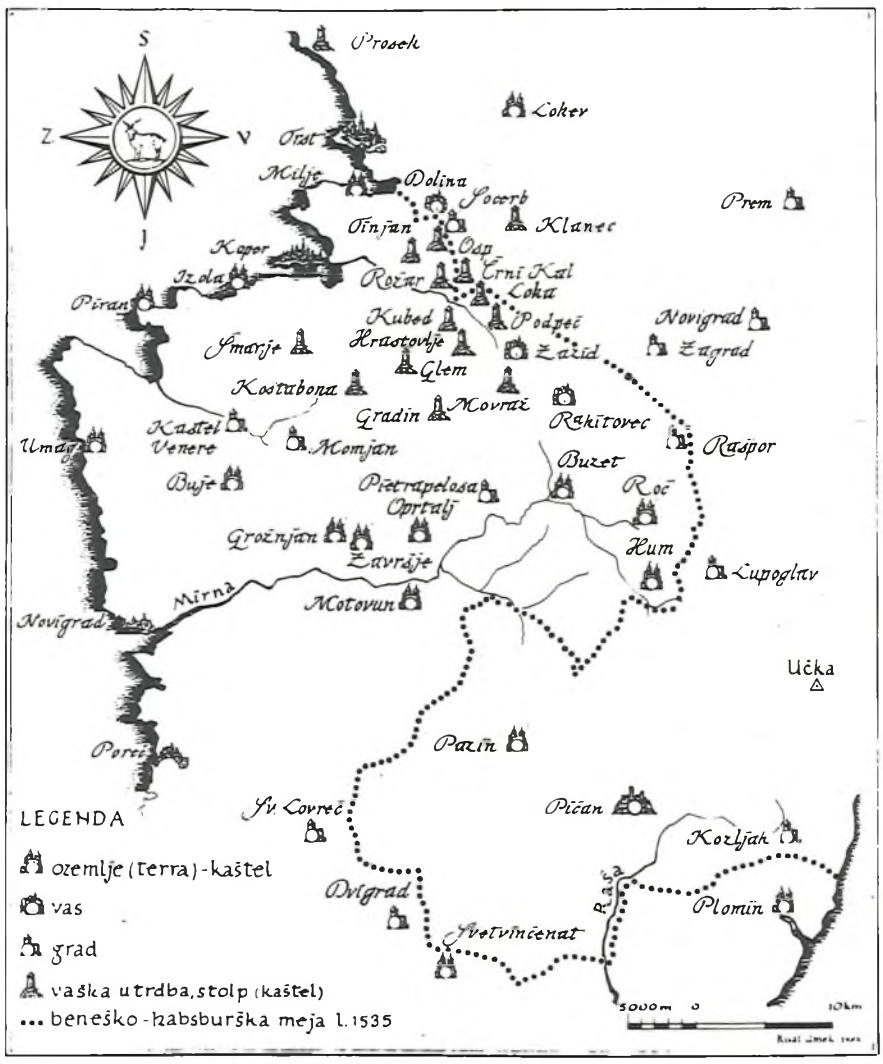

prebivalce, ki so že bili na begu pred Turki.[87] Beneški revizor Vid Moresini ugotavlja, da je na ozemlju Kopra šest tisoč »*duš*« in 12 obzidanih krajev (taborov), ki so vsi nedaleč od meje. Tudi so vsi potrebni popravila in velika škoda bi bila, če bi propadli, razmišlja naš oglednik in dodaja, da bi že z majhnim stroškom lahko popravili naslednje kaštele: Rožar (Rosaruolo), Loka (Lonche), Movraž (Valmorasa), Šmarje (Monte), Hrastovlje (Cristavia), Koštabona (Costabona), Glem (Gemme) in Gradin (Gradina).[88]

Mestu najpomembnejši je bržkone kaštel na Tinjanu (Antignano), vsega tri do štiri milje oddaljen od meje, od koder lahko pravočasno opozorijo mesto in okoliške vasi o bližajoči se nevarnosti. V utrdbi, ki se ji je zrušil del obzidja in polomil vrh, je samo eden od vaščanov plačani stražnik, zato revizor predlaga, da bi poleg popravila strehe in obzidja bil temu kaštelu potreben vsaj še en stražar. Zelo zanimiv se mu zdi tabor v Ospu (Hospo), ki je vsekan v hribovje, imenovano Vena (= Kraški rob) in do njega vodi zelo strma in ozka pot. Notranjost pa je zelo prostorna, tako da lahko sprejme do 100 domačinov (fameglie) ker tudi vode tam nikoli ne zmanjka.

Poveljnik Civrano je bil s svojimi stratioti v minulih vojnah nastanjen v Kubedu (Cuovedo), kaštelu sredi teritorija, ki je bil tedaj tudi razrušen. V času Moresinijevega obhoda je bil še vedno v ruševinah, brez stražnika in vrat. Ker sprejme do 200 pešcev in 15 konjenikov, bi ga bilo koristno popraviti, meni revizor, postaviti nekaj stražnikov in malo streliva ter orožja, še posebno, ker je v vasi do 120 mož sposobnih za orožje. Predlaga še, da bi za nadzor zadolžili glavarje vasi (Capi della villa), kot sta župan (Zuppano) in podžupan (Pozupo). Naslednji zelo pomemben in za vpogled prijeten je kaštel v Podpeči (Popecchio), z utrdbo na vrhu votline strmega Kraškega roba in se pod njo v skalnem hribu razprostira podzemna jama, kamor so prebivalci pred nevarnostjo spravili svoj pridelek; do nje vodi strma in ozka pot. Tudi tu je vode v izobilju in brez težav se lahko reši do 50 domačinov. V nasprotju z drugimi je ta tabor razmeroma dobro založen s strelivom. Varuje ga stražar, ki poleg vaške plače prejema še vsako leto 4 dukate iz mestne blagajne (Camera), za votlino pa je zadolžen še en mož, ki ga prav tako plačujejo vaščani.

Na teritoriju so trije kmetje (Contadini) imenovani konestabli (Contestabili), ki prejemajo iz mestne blagajne mesečno plačo brez vsake zadolžitve. Ti trije bi se lahko razdelili vsak v enem od zgoraj navedenih krajev, po mnenju oglednika v Tinjanu, Ospu in Kubedu,[88a] s čemer bi zagotovili boljšo disciplino, varnost in nadzor nad orožjem, strelivom in možmi. Nadalje naš inšpektor razmišlja o kmečki vojski. V grobem bomo sledili njegovi zamisli, ker se je v glavnem izpolnila. Od 900 za boj sposobnih mož iz mesta, ki večinoma obdelujejo zemljo v okolici, in od 1500 mož s teritorija, namerava usposobiti 800 disciplinirani mož, ki ne bi bili nič slabši od drugih, če bi jih le dobro izurili. Potezo utemeljuje z dejstvom, da na vsem ozemlju Istre ni urejene čete, razen 40 konjenikov pod poveljstvom kapetana Rašporja. Prej je bila obramba poverjena desetim poveljnikom, vsak s po 45 možmi in še enim glavnim. Čeprav so bili vsi z ozemlja (Terra), je organizacija delovala, sedaj pa je šla rakom žvižgat, s tesnobo ugotavlja in predlaga, naj bi za urjenje in vzdrževanje kmečke vojske zadolžili oba kapetana v koprskem distriktu, in sicer kapetana Trga, ki je stalno na ozemlju (Terra) in kapetana Slovencev, ki skrbi za tiste s teritorija (Territorio), ker je izveden v njihovih navadah in običajih. Kapetan Trga bo lahko s svojima podoficirjema, sergentom in tamburom vadil z rekruti na bojnem polju (Campo marzo), na prostranem travniku blizu mesta. Po njegovem bo največja težava, kako jih oborožiti, kajti dežela in mesto živita v velikem pomanjkanju in bi jima stroški za dodatno oborožitev predstavljali ogromno breme. Zato svetuje, da za oborožitev poskrbijo v Benetkah.[89]

Iz poročila razberemo, da so šele po letu 1560 začeli z načrtnim urjenjem in vzdrževanjem kmečke vojske, kar nam potrjujejo tudi redna poročila o njihovem stanju in pripravljenosti. Opazimo, da je šele tedaj kapetan Slovencev stalno zadolžen za bojno pripravljenost te vojske tudi v mirnodobnem času. To še ni veljalo za Sankta Gavarda, ki je bil na tem položaju do leta 1553.[90] Pomagali so mu trije vaški konestabli, leta 1582 pa se na plačilni listi pojavita še »*Sergente*« in »*Tamburo del Capitanio de Schiavi*«.[91] V letu 1588 je že nekaj mesecev na dolžnosti »*guverner černid te dežele*« spoštovani gospod Giambattista Caraciuoli.[92]

V skladu z Morosinijevimi predlogi je bila tudi prizadevnost Antona Serene (leta 1571 je že dolgo časa glavar Slovanov) za popravilo kaštela v Kubedu, [93] ko je celo iz lastnega žepa prispeval za dovršitev del.[94] Domnevati moremo, da si je zavoljo odlične lege s širnim razgledom v središču občinskega ozemlja Anton izbral ravno kaštel v Kubedu za svoj podeželski sedež. Za časa ciprske vojne je ta-isti poveljeval do tisočglavi kmečki vojski,[95] svoje vojaške sposobnosti pa je nedvomno dokazal v uničujoči akciji nad solinami, ki so jih pri Miljah na ozemlju Republike začeli pred letom 1578 graditi Tržačani.[96]

To je bil verjetno največji podvig Antona Serene, ko je vsaj delno pripomogel k prizadevanjem beneške oblasti — z razvojem svetovnih dogodkov in premestitvijo trgovine na zahodno evropsko obalo že močno upešane — da bi vsaj malce omejile naraščajočo moč Trsta, ki se je v naslednjih stoletjih na škodo Kopra še krepila in tudi večkratno uničenje solin[97] v dolini Glinščice ni pripomoglo k ponovnemu gospodarskemu vzponu Republike in z njo povezanih mest v Istri. Ko je leta 1585 umrl, ga je nasledil Ivan Manzuoli, ki je povišal število mož na 500.[98] Leta 1590 je postal kapetan Slovencev Santo Gavardo,[99] verjetno vnuk glavarja iz prve polovice tega stoletja, kajti njegova sinova Ivan in Aleksander sta zaradi zaslug njunih prednikov živela na račun države.[100]

Že čez tri leta ga je na enakih opravilih in dolžnostih nasledil Jakob Brutti, vendar je pri njem ponov-

Glem — ostanki kaštela

no poudarjena zaščitna in oskrbniška funkcija za podeželsko prebivalstvo.[101] Leta 1592 namreč zasledimo, da je 500 mož iz koprske občine, ki so bili prej pod poveljstvom glavarja Slovencev, pod kapetanom Avgustom Callegarijem,[102] v naslednjih letih pa pod Bernardom Borisem.[103] Verjetno je bila ta sprememba povezana z ukazom Senata z dne 29. junija 1593, ki je podredil vseh šest kapetanatov črne vojske v Istri regimentu v Kopru,[104] kar je bilo odločilno pri dokončnem izoblikovanju našega mesta v upravno prestolnico dežele, ko s pomočjo Benečanov postane konec 16. stoletja deželni fevdalni gospod, kar si je želel postati vsaj od 10. stoletja naprej, čeprav s priokusi grenkobe, ki se je izkazala tudi ob uporih v 17. stoletju in nenazadnje leta 1797.

KONTINUITETA KMEČKE Z NARODNO VOJSKO

Pomen černid je v nasprotju s habsburškimi deželami, kjer so jih zaradi kmečkih uporov in prenehanja turške nevarnosti opuščali, v Beneški republiki rastel, ker je bilo za najemniško vojsko zmeraj manj denarja, kajti kljub neizkušenosti so uspešno zapolnile vrzeli in odigrale pomembno vlogo npr. med uskoškimi vojnami.[105] V 18. stoletju je bilo v kmečki vojski v Istri 4000 mož pod poveljstvom generala in šestih komandantov. Za černide je moške med 18. in 36. letom starosti izbiral koprski podestat in kapetan, služili so pa 14 let. Komandanti so tedaj imeli svoja središča v Vodnjanu s 1000 možmi, v Motovunu 800, Buzetu 700, Bujah 600, Kopru 500 in Labinu 400. Vsakih 100 mož je imelo poveljnika, imenovanega Capo di cento ali centurion. Generala in komandante je izbirala Republika.

Vendar je poleg bombarderjev, ki so bili po potrebi tudi mornarji na galejah, artilerijcev in 800 mož deželne brambe, bilo od skupaj slabih šest tisoč vojakov med 230.000 prebivalci dežele, kar 4000 mož kmečke vojske, izbranih med 80.000 podeželani. Obramba vzhodne meje beneškega dominija od Julijskih Alp do Kvarnerskega zaliva na Jadranu je torej slonela na ramenih slovanskih kmečkih čet, ki so svojo veljavo dokazale celo v najkritičnejših dneh Republike pred propadom.[106] Kmečka vojska je kakor v drugih deželah predstavljala predhodnico s francosko revolucijo uvedene obvezne rekrutacije državljanov v narodne armade, kar je še danes temelj obrambe večine držav.

Z utrjenimi zidanimi postojankami prepredeno koprsko ozemlje je dajalo mestni in zaledni populaciji razmeroma varno prebivališče pred raznimi sovražnimi vdori vso dobo srednjega veka in še posebno pred v ljudskem izročilu tako zasidranim spominom na turška grozodejstva. Utrdbe, ki so branile dohod po kopnem na severovzhodni, vzhodni in južni strani koprskega ozemlja, je z zahodne in severne strani odlično dopolnjevalo morje. Z razvojem strelnega orožja kašteli izgubijo na veljavi, kot izraziti kulturni spomeniki pa so se nam nekateri ohranili ter kot svojevrstna dediščina oblikujejo naš arhitekturni prostor.

OPOMBE

1. G. De Vergottini, Lienamenti storici della costituzione politica dell'Istria durante il medio evo, Rim 1924/5. B. Benussi, L'Istria nei suoi due millenni di storia, Trst 1924. — 2. F. Kos, Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku, knjiga III, Ljubljana 1906, št. 92, kjer vas vallem Mauriacam smatra za Movraž, dočim C. De Franceschi, L'Istria, Note storiche, Poreč 1879, str. 124, meni glede na strnjenost v listini naštetih krajev okoli Momjana, da gre za Merišče. — 3. G. De Vergottini, La costituzione provinciale dell'Istria nel tardo medio evo, v: Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria (AMI), vol. 38, Poreč 1926, str. 106/7. — 4. C. De Franceschi, o.c., str. 126. — 5. P. Kandler, L'Istria, a. 1, 1846, str. 190. — 6. M.

V. Vesel (M. Pahor), Nekatere ugotovitve o Slovencih v koprskih statutih, Istrski zgodovinski zbornik, Koper 1953, str. 22. — **7.** Statuta Ivstinopolis Metropolis Istriae, typis data Venetiis 1668. Cf. P. Kandler, Codice diplomatico Istriano (C D I), circa 1300. — **8.** Statuta Ivstinopolis, str. 114/5: Sclauus vel Rusticus, sclauus aut Rusticus. — **8a.** V teh krajih so bile tudi vaške utrdbe, ki se nam razen zavetišče jame v Ospu, Črnem kalu, obnovljenem kaštelu v Podpeči na Kraškem robu in v Glemu, Gradinu, Movražu, Kubedu in Hrastovljah že v 12. st. pod Koprom, niso ohranile, na njih nas opozarjajo le še imena kot Zanigrad (Xuonigrat), Zazid (Xaxidis), v Rakitovcu pa npr. ledinsko ime Gradić na izpostavljenem delu nasproti vasi ležečega Brega (590 m), z odličnim razgledom predvsem proti Čičariji in ravnini nad dolino Mirne. — **9.** M. Kos, O starejši slovanski kolonizaciji v Istri, Razprave SAZU, Ljubljana 1950. — **10.** Statuta Ivstinopolis, 4. knj., pogl. 27. — **11.** Statuta Ivstinopolis, dodatek iz let 1669/70. Tedaj so tudi prenesli izbor kapetana Slovencev na koprski Veliki svet in so dobili pravico izvolitve izključno Koprčani. — **12.** D. Venturini, Guida storica di Capodistria, Koper 1905, str. 12. — **13.** Gradenik uvede v letih 1297—99 famozno »Serrato« Velikega sveta v Benetkah. Cf. G. De Vergottini, Lineamenti..., str. 37. — **14.** Ibid. — **15.** Prvi deželni kapetan je postal Marko Soranzo. B. Benussi, Commissioni dei Dogi ai Podestà veneti nell' Istria, AMI 3, 1887, str. 11. — **16.** Cf. D. Klen, Prodaja Raspora Veneciji (1402 g.), Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu, zv. 17, Pazin 1972. — **17.** B. Benussi, Commissioni..., str. 10—15. — **18.** 1308. 7. jan. m.v. — Regesti di documenti dell'archivio di stato in Venezia riguardanti l'Istria, Lettere segrete di Collegio (1308—1627) (Regesti), AMI 45 (1933). — **19.** 1363. 11. sept. — Regesti — AMI 45. — **20.** 1365. 10. mar. — Regesti — AMI 45. — **21.** Npr. 1532. 27. apr. — Senato Mare — AMI 9 (1893). — **22.** 1571. 17. apr. — Senato Mare — AMI 11 (1895). — **23.** B. Ziliotto, Capodistria, Trst 1910, str. 50/1. — **24.** 1361. 22. jul. — Senato Misti — AMI 5. — **25.** 1361. 9. avg. — Senato Misti — AMI 5. — **26.** P. Kandler, Sulli nomi dati alla città di Capodistria, Trst 1866, str. 13. — **27.** 1310. 31. mar. — Regesti — AMI 45. — **28.** 1368. 14. avg. — Senato Misti — AMI 5: ... Castrum Leonis conservatio non solum Iustinopoli, sed etiam totius Istrie ... Koper se je v latinskih tekstih navajal kot Justinopolis. Cf. npr. F. Semi, Capris, Iustinopolis, Capodistria, Trst 1975. — **29.** M. Pahor, Koprski upor leta 1348, Istrski zgodovinski zbornik, Koper 1953. — **30.** 1349. 29. mar. — Senato Misti — AMI 4 (1988). — **31.** 1349. 19. mar. — Senato Misti — AMI 4. — **32.** Po ponovnem uporu leta 1353 so se razmere še poostrile, saj so ukinili mestni Veliki svet in prepovedali statut. C. De Franceschi, o.c., str. 189. — **33.** M. Pahor, Koprski upor, str. 55. — **34.** 1361. 20. sept. — Senato Misti — AMI 5 (1989). — **35.** 1375. 11. maj — Senato Misti — AMI 5. — **36.** 1349. 29. mar. — Senato Misti — AMI 4. — **37.** Cf. S. Vilfan, Koprski glavar Slovanov, Kronika II, Lj. 1954. — **38.** Relazioni dei podestà e capitani di Capodistria (Relazione), AMI 6 (1890) — 1560 — Vido Moresini, str. 73. — **39.** Relazione — 1589 — AMI 6, str. 426: ... per esser tutto quel teritorio habitato da persone schiave, et non da altri ... **40.** Relazione — 1580 — AMI 6, str. 87: ... essendo la maggior parte Murlachi et razza de Schiavoni ... — **41.** Statuta Ivstinopolis, 4. knj., 41. pogl., podaja pregled vasi v koprskem komunu: Dekani, Tinjan, Xasse (izginula) Osp, Gabrovica, Rožar, Črni kal, Breza, Lonke, Bezovica, Podpeč, Zanigrad, Zazid, Rakitovec, Movraž, Smokvica, Volčji grad (Gračišče), Kubed, Popetre, Kobjeglava, Čerje, Dol, Trsek, Marezige, Glem, Labor, Gradin, Topolovec, Kuberton, Sorbar, Šterna, Skorušica, Merišče, Raven, Nova vas, Padna, Albucan, Čuklja, Koštabona, Pomjan, Šmarje. — **42.** D. Klen, Valput u Istri, Zbornik Historijskog instituta JAZU, vol. 3, Zagreb 1961, str. 320: Leto poprej je še Benečan Marino Longo na tej dolžnosti, ok. leta 1400 Koprčan Henricus de Petrogna, 21. 4. 1451 pa so izbor potrdili Andreju de Tarsia iz Kopra. — **43.** Relazione — 1598 — AMI 7, str. 107. — **44.** M. Pahor, Slovenski poglavar v Kopru, Slovenski Jadran 1953, št. 10, str. 6—7. — **45.** 1386. 9. okt. — Senato Misti — AMI 5. — **46.** 1388. 30. jul. — Senato Misti — AMI 5. — **47.** P. Kandler, Sulli nomi, str. 7. — **48.** Relazione — 1584 — Giacomo Lion, AMI 6, str. 404/5. — **49.** Regalije kapetanu Slovencev: Kapetan Slovencev, ki sodi po kratkem postopku v sporih podeželanov koprskega podeželja v vrednosti do 25 lir, izterjuje letno od vasi še 27 kokoši, 288 jajc, 8,5 sićev (1 sić = 10,74 l) mošta, voz drv, tri mehke sire, v gotovini pa samo od vasi Dekani 6 lir in 4 solde za semenjsko dovoljenje. Vse te obveznosti znašajo 144 lir in 10 soldov. I. Filipović, Pritužba seljaka iz koparske okolice protiv prevelikih daća godine 1799, v: Istarski mozaik 4, 1967, str. 265. Cf. še S. Vilfan, Pravna zgodovina Slovencev, Ljubljana 1961, str. 216. — **50.** B. Benussi, Commissioni, str. 16. — **51.** Ibid., str. 17. — **52.** 1444. 7. maj — Senato Mare — AMI 7. — **53.** 1444. 14. jul. — Senato Mare — AMI 7. — **54.** 1459. 3. sept. — Senato Mare — AMI 7. — **55.** P. Kandler, Indicazioni per riconoscere le cose storiche del Litorale, Annali del Litorale con indicazioni di avvenimenti che giovano alla storia di questa provincia (Annali), Trst 1855; — 1470. — **56.** S. Jug, Turški napadi na Kranjsko in Primorsko do prve tretjine 16. st., Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo, Ljubljana 1943, str. 15. — **57.** F. Cusin, Le vie d'invasione dei turchi in Italia nel sec. 15, Archeografo Triestino, III. s., v. XIX, Trst 1934, str. 151. — **58.** P. Kandler, Annali — 1508. — **59.** P. Kandler, C.D.I. — 1508. — **60.** A. Pogatschnig, Di un codice sinora ignoto contenente lo Statuto di Capodistria, AMI 28 (1912). — **61.** P. Stancovich, Biografia degli uomini distinti dell'Istria del canonico Pietro Stancovich, 1828, tom II, str. 287. — **62.** Cf. S. Vilfan, Koprski glavar Slovanov. — **63.** 1469. 27. mar. — Senato Mare — AMI 7. — **64.** P. Kandler, Annali — 1528. — **65.** Relazione — 1579 — Nicolo Bondumier, AMI 6, str. 78; Relazione — 1580 — Nicolo Donado, AMI 6, str. **87.** — **66.** Relazione — 1584 — Giacomo Lion, AMI 6, str. 403/4. — **67.** Relazione — 1579 — str. 82. — **68.** Statuta Ivstinopolis, 1572. 19. avg., str. 283. — **69.** S. Bernik, Koper, Izola, Piran, MK, Piran 1968, str. 22. — **70.** Po G. R. Carliju, Delle antichità Italiche, IV, str. 253, so bila v časih Flavija Bionda (1388—1463) pod posebno jurisdikcijo mesta Kopra vključena ozemlja in gradovi Rašpor, Roč, Buje, Momjan, Sv. Lovrenc, Oprtalj, Grožnjan, Završje in Pietrapelosa. — **71.** Relazione — 1560 AMI 6, str. 70. — **72.** Relazione — 1589 — Zuan Antonio Bon, AMI 6, na str. 428—30 je spisek orožja po taborih koprskega komuna. — **73.** Cf. E. Gardina, Koprska družina Tarsia v službi Beneške republike, Slovensko morje in zaledje, št. 4—5, Koper 1981, str. 105—136. — **74.** J. Žontar, Obveščevalna služba in diplomacija avstrijskih Habsburžanov v boju proti Turkom v 16. st., SAZU, Ljubljana 1973, str. 18—19. — **75.** F. Cusin, o.c., str. 154. — **76.** L. Foscan — E. Vecchiet, o.c., str. 36. — **77.** C. De Franceschi, o.c., str. 270. — **78.** L. Foscan — E. Vecchiet, o.c., str. 37. — **79.** 1549. 4. jan. m.v. — Senato Secreti — AMI 6. — **80.** 1563. 19. jun. — Senato Secreti — AMI 6. — **81.** D. Venturini, Il Casato dei marchesi Gravisi, Poreč 1907. — **82.** L. Parentin, Incontri con l'Istria, la sua storia e la sua gente, Trst 1987, str. 21. G. Totto, Feudi e feudatari nell'Istria Veneta, AMI 51/52 (1939—40). — **83.** G. Totto, o.c., str. 64. — **84.** Ustni vir, Rakitovec 15. 5. 1988. — **85.** Cf. V. Simoniti, Sistem obveščanja pred turško

nevarnostjo v 16. st., Kronika 28, Lj. 1980, str. 93—99; I. Voje, Vplivi osmanskega imperija na slovenske dežele v 15. in 16. st., ZČ XXX, Ljubljana 1976. — **86.** P. Kandler, Annali — 1559. — **87.** Relazione — 1559 — Francisci Mauro, AMI 6, str. 68. — **88.** Relazione — 1560 — AMI 6, str. 70—72. — **88a.** Po inventarni knjigi F. Majerja L'archivio antico del Municipio di Capodistria, v: Pagine Istriane, Koper 1907, pod zap. št. 1174. Libro de Capitani de Schiavi di Capodistria 1603—1724, v Državnem arhivu (Archivio di Stato) v Trstu hranjen mikrofilm pod št. bobine 1383, iz katerega izvemo, da so bili vaški komandanti za vseh 42 vasi koprskega distrikta razporejeni v Ospu, Hrastovljah in Kubedu. — **89.** Relazione — 1560 — AMI6, str. 72—74. — **90.** 1553. 30. dec. — Senato Mare — AMI 9. — **91.** Relazione — 1583 — Alvise Morosini, AMI 6. — **92.** Relazione — 1588 — Giacomo Ca da Pesaro, AMI 6. — **93.** 1570. 18. maj — Senato Mare — AMI 9. — **94.** 1571. 5. jan m.v. — Senato Mare — 11. — **95.** 1570. 27. jun. — Senato Mare — AMI 9. — **96.** Cf. od 1578. 10. jul. do 1579. 25 jun. — Senato Secreti — AMI 6. — **97.** Cf. G. Borri, Le saline di Zaule e la vertenza austro-veneta per i confini (sec. 16—18), AMI 70 (1970); M. Bertoša, Alcuni dati sulla costruzione della fortezza di Zaule, Atti del Centro di ricerche storiche — Rovigno, vol. VI, Rovinj 1975. — **98.** Relazione — 1585 — AMI 6. — **99.** 1590. 27. mar. — Senato Mare — AMI 12 (1896). — **100.** 1553, 30. dec. — Senato Mare — AMI 9. — **101.** Relazione — 1599 — Francesco Sagredo, AMI 7, str. 107. — **102.** Relazione — 1592 — Alvise Soranzo, AMI 6. — **103.** Relazione — 1596 — Francesco Capello, AMI 7. — **104.** Relazione — 1599 — AMI 7. — **105.** Cf. M. Bertoša, Uskočki rat i slom istarskog gospodarstva, Jadranski zbornik IX, Pulj 1975. — **106.** Kandler, L'Istria a. I, 1846, Recrutamento militare dei Veneti nell'Istria, str. 50—52.

Za tehnično izvedbo risbe *Obrambna organizacija komuna Koper v 16. stoletju* se zahvaljujem Alojzu Umeku iz Pokrajinskega muzeja Koper.

SOMMARIO

L'ORGANIZZAZIONE DIFENSIVA DEL COMUNE DI CAPODISTRIA SOTTO I VENEZIANI

Darko Darovec

Il contributo sull »Organizzazione difensiva del comune di Capodistria sotto i Veneziani« traccia un profilo della situazione relativa alla difesa militare in questa estrema parte sudorientale del territorio sloveno nel periodo in cui era soggetta alla Repubblica di Venezia (1279—1797).

Le postazioni di difesa organizzate lungo il ciglione carsico, dal punto in cui il Timavo sfocia nel golfo di Trieste sino al Monte Maggiore, ovvero i termini delle pendici meridionali delle Alpi Giulie che lungo il fiume Arsa si concludono nel golfo del Quarnero, risalgono sicuramente almeno al periodo tardoantico quando per sfuggire ai saccheggi dei »barbari« (Unni, Gotti, Longobardi, Avari, Slavi) si rifugiavano in Istria i fuggiaschi provenienti da zone più o meno vicine dell'impero romano un tempo così fiorente.

Con l'avvento al potere di Carlo Magno che unificò quasi tutta l'Europa occidentale e centrale, la difesa dell'Istria dalla parte di terra perse importanza sino al X secolo, quando hanno inizio le incursioni ed i saccheggi dei Magiari. Quando nell'XI secolo l'Istria diventa una marca il suo signore, Ulrico di Weimar, crea nuovamente un unico complesso difensivo lungo il ciglione carsico e nel contempo le città e le diocesi rafforzano le loro propri linee difensive in base al principio delle due fascie parallele di villaggi.

Secondo l'antica tradizione municipale, già in quel periodo lungo la costa rifioriscono le città rette da amministrazioni autonome. Ognuna, anche con i terreni di proprietà vescovile, si espandeva sempre più nel retroterra, costituendo una specie di particolarismo nella sfera di potere di imperatori, rei, marchesi, conti, vescovi, nobili e fudatari contrapposti agli abitanti del contado — i »paysani«. Questi ultimi, nel corso dei secoli, conclusa qualche guerra o qualche epidemia, venivano attirati in Istria da determinate regioni (Slovenia, Dalmazia, Albania, Grecia, Italia meridionale, Veneto, Friuli...) grazie alla concessione di sgravi fiscali e facilitazioni, e stanziati stabilmente in zone disabitate o devastate. Gli immigrati di solito si assumevano anche incarichi militari di difesa.

Tra le genti più vicine che già nell'VIII e agli inizi del IX secolo iniziarono a giungere dal nord, troviamo gli Sloveni, che nel comune di Capodistria, in tutta la fascia difensiva lungo i Monti della Vena e lungo il fiume Dragogna sino al mare, rappresentavano anche più tardi la maggioranza della popolazione nei villaggi del retroterra.

Nel periodo di una sempre maggiore frammentazione feudale e più tardi con il declino della Repubblica di Venezia a partire dall'inizio dell'evo moderno, i soldati professionisti (stratioti) vennero sempre più sostituiti dai contadini locali, non avvezzi a combattere e contrari alle guerre, sui quali ricadde il peso maggiore della difesa della provincia. Oltre a ciò la linea difensiva antiabsburgica del XV secolo nel territorio di Capodistria da Zabrežec, San Servolo, Castelnuovo e Raspo si restringe nel XVI secolo a postazioni di villaggio, dette castelli (vedi Ospo, Rosario, Popecchio), da dove si allarga poi a Hrastovlje, Covedo, Movraž, Gradin, Glem e Costabona lungo il fiume Dragogna, mentre nell'interno c'erano ancora la torre di Monte di Capodistria ed il castello di Antignano.

L'ambito territoriale, che proteggeva la città da nord-est e le permise di avanzare pretese anche a sud, venne acquisito da Capodistria intorno al 1254 con un'oculata politica al tempo delle lotte per l'investitura tra l'autorità civile e religiosa, i patriarchi di Aquileia e Venezia e all'epoca dell'interregno, quando era vacante il trono dell'Impero Romano d'Occidente. In questo, che era un »confine militare«, da Ospo a Rakitovec, Capodistria mantenne quella struttura amministrativa militare riscuoteva le imposte e aveva compiti di giudicatura minore. Questo »Capitanum Sclavorum«, »Capitanio di Schiavi«, come veniva detto, era un esempio unico — sebbene

capodistriano di origini latino-istriane obbligato comunque a conoscere la lingua slovena — a testimonianza della concentrazione in questa zona dell'elemento etnico sloveno. Egli veniva chiamato anche »Procurator della contadinanza«, ed oltre alle funzioni già citate, almeno nel XVI secolo, comandava uno dei sei capitanati regularmente istituiti, con al suo servizio 400 uomini, per lo più contadini, che formavano le cosiddette »cernide«.

Per la popolazione era un onere notevole il servire in queste unità, soprattutto perché verso la fine della Serenissima venivano inviate anche in zona molto lontane ed anche nella stessa Venezia prima della caduta della Repubblica: i racconti popolari sono pieni di aneddoti che riguardano l'abilità di molti ed eludere questi obblighi.

Delle residue postazioni militari — i castelli — come monumenti arrhitettonici, ci si sta finalmente prendedo cura e, nell'ambito delle possibilità, vengono risanati.

KOPRSKI OBZIDNI PAS IN MESTNI TLORIS NA KARTI GIACOMA FINA IZ LETA 1619

SALVATOR ŽITKO

Ostanki mestnih obzidij kažejo, da so bila vsa mesta naše obale in otokov utrjena domala že od svojega nastanka. Obzidja z utrdbami so se razvijala vzporedno z izpopolnjevanjem vojaške tehnike, oblegovalnega orožja, gradbeništva pa tudi z ekonomskimi možnostmi posameznih mest oziroma komun.

Največji razmah je gradnja obzidij in utrdb doživela v času Beneške republike, toda če si podrobneje ogledamo načrte mest vzdolž istrske in dalmatinske obale, bomo opazili nekatere razlike in posebnosti. Medtem ko so bila mesta pod Serenissimo dobro utrjena proti kopnemu, slabše pa proti morju, so bila tista mesta, ki jim niso gospodovale Benetke, enako dobro utrjena tako proti morju kot proti kopnemu.[1] Razen tega so imela mesta, ki so jih utrjevale Benetke, proti morju več vrat kot proti kopnemu, čeprav to ni bilo neobhodno potrebno. Skoraj vsako Benetkam podložno mesto je imelo po eno ali dve trdnjavi, ki sta bili dobro utrjeni proti mestu in manj proti morju; tega ne moremo utrditi za mesta, ki jih ni gradila Beneška republika (npr. Dubrovnik). Iz tega sledi, da Benetke niso imele popolnega zaupanja v meščanstvo podložnih mest, ki se jim je dejansko tudi pogosto upiralo (npr. Koper 1348). Z vsemi temi posebnostmi fortifikacijskega sistema so Benetke ščitile predvsem svoje interese, v njem pa se nedvomno zrcali dobršen del medsebojnih odnosov, konfliktov pa tudi naporov mestnih oblasti, da bi obdržale del svoje suverenosti in svobode.

Strateška prednost koprskega otoka se je za gradnjo utrjenega naselja kazala že v času preseljevanja ljudstev; veliko pozornosti so mu posvečali istrski mejni grofje, zlasti oglejski patriarhi, kasneje pa Beneška republika. Že sredi 13. stoletja je bilo mesto, kot poročajo viri, obdano z obzidjem. Po beneški zasedbi 1279 so morali meščani podreti del obzidja s stolpi, po drugi strani pa so pričele Benetke graditi večje utrdbene objekte za lastno varnost in gospostvo nad upornim mestom. Z njimi so Benečani obvladali vse dohode in izhode iz mesta, lahko vsak trenutek prekinili ves promet in uporne meščane prisilili k pokorščini. V polni meri se je to izrazilo že leta 1348 ob velikem koprskem uporu. Po predaji so morali Koprčani znova porušiti pas obzidja na zahodni strani mesta, zlasti pa na tistih mestih ob morju, kjer je bil ugoden prostor za pristajanje beneških galej.

Nezadostna utrjenost obzidja je leta 1380 omogočila Genovežanom, da so v »vojni Chioggia« vdrli v Koper, ga oplenili in požgali. Šele po tej hudi preizkušnji so začeli v Benetkah resneje razmišljati o gradnji in temeljitem popravilu koprskega obzidja. Toda prvo zanesljivo poročilo o močnem in trdnem obzidju z 12 vrati prinaša beneški kronist Marin Sanudo, ki je leta 1483 potoval po Istri.[2] Obzidni pas je v celoti meril 1457 korakov, v višino 4 ali 5 korakov, v širino pa 3 do 4 čevlje.[3] Znotraj je hodnik z oporniki dovoljeval stražam, da so ga obhodile po vsej dolžini.

Toda kmalu po dograditvi obzidja so se pričele težave zaradi njegovega vzdrževanja in stalnih popravil. Obzidje in obrambne stolpe so načenjali morski valovi, vlaga, veter in druge vremenske neprilike, tako da se je obzidni pas na nekaterih mestih sam od sebe zrušil. Odprtine v obzidju so izkoriščali tihotapci ali pa meščani, ki so želeli nekontrolirano odhajati iz mesta. Beneška republika je že pred vojno Cambraiske lige (1509—1535) in tudi med njo naročala podestom istrskih mest, da dodobra utrdijo obzidja in utrdbe, in v ta namen v provinco pošiljala najbolj sposobne vojaške inženirje, ki naj bi mestnim oblastem svetovali, kje in kako naj potekajo obnovitvena dela. V Koper je leta 1550 prišel sloviti arhitekt in inženir Michele Sanmicheli iz Verone. Po njegovi inšpekciji je senat 11. avgusta istega leta ukazal koprskemu podestatu, da se zazidajo vse odprtine in odvečna vrata v obzidju razen štirih, ki so jih izbrali izvedenci.

Za Sanmichelijem se je dalj časa mudil v Kopru njegov nečak Alvise Brugnoli, ki je slovel kot specialist za utrjevalna dela. Leta 1554 je omenjen v zvezi s popravilom obzidja, ki se je v dolžini 30 korakov zrušilo pri cerkvi sv. Ane, in z razširitvijo nasipa na Belvederu. Podestat in kapitan Domenico Gradonici je v svojem poročilu dožu zelo pohvalil njegovo spretnost.[4]

Kljub občasnim popravilom in posegom je že leta 1558 podestat Nicolò Salomon poročal, da je mestno obzidje na mnogih mestih razpadlo in ga je bilo potrebno popraviti, podestat Francesco Mauro pa je v svojem poročilu navedel, da je dal izdelati novo karto Kopra z okolico ter jo poslal oskrbnikom za utrdbe (Provveditori alle fortezze).[5] Leta 1580 je senat poslal v Koper veronskega arhitekta Francesca Malacreda, da pregleda stanje utrdb v mestu in okoliških vaseh, kmalu zatem pa je Cristoforo Sorte narisal topografsko karto koprske komune zaradi pregleda utrjenih postojank na Tinjanu, Ospu, Loki, Movražu, Gradinu, Koštaboni, Šmarju, Rožarju, Glemu in Socerbu.[6] Tudi podestati, ki so upravljali Koper tja do uskoških vojn (1615—1617), so krpali in obnavljali dele obzidja, ki se je tu in tam zrušilo po obnovi 1579.

Številna poročila koprskih podestatov in istrskih providurjev torej govorijo o popravilih mestnega fortifikacijskega sistema, vendar se žal pred začetkom 17. stoletja ni ohranil nikakršen grafični prikaz oziroma načrt mestnega obzidja in tlorisa, pač pa le dve veduti: najstarejša je mestna veduta na veliki oltarni pali Vittora Carpaccia iz leta 1516, kjer sv. Nazarij (koprski patron) drži v rokah model mesta. Upodobljena je le severna in zahodna stran mesta z vrsto pravokotnih obrambnih stolpov. V celoti obzidano mesto se nam kaže tudi na veliki panorami iz leta 1589 z napisom »Inter utrumque tuta« ter na alegorični podobi Marc'Antonia Bassettija iz leta 1624.

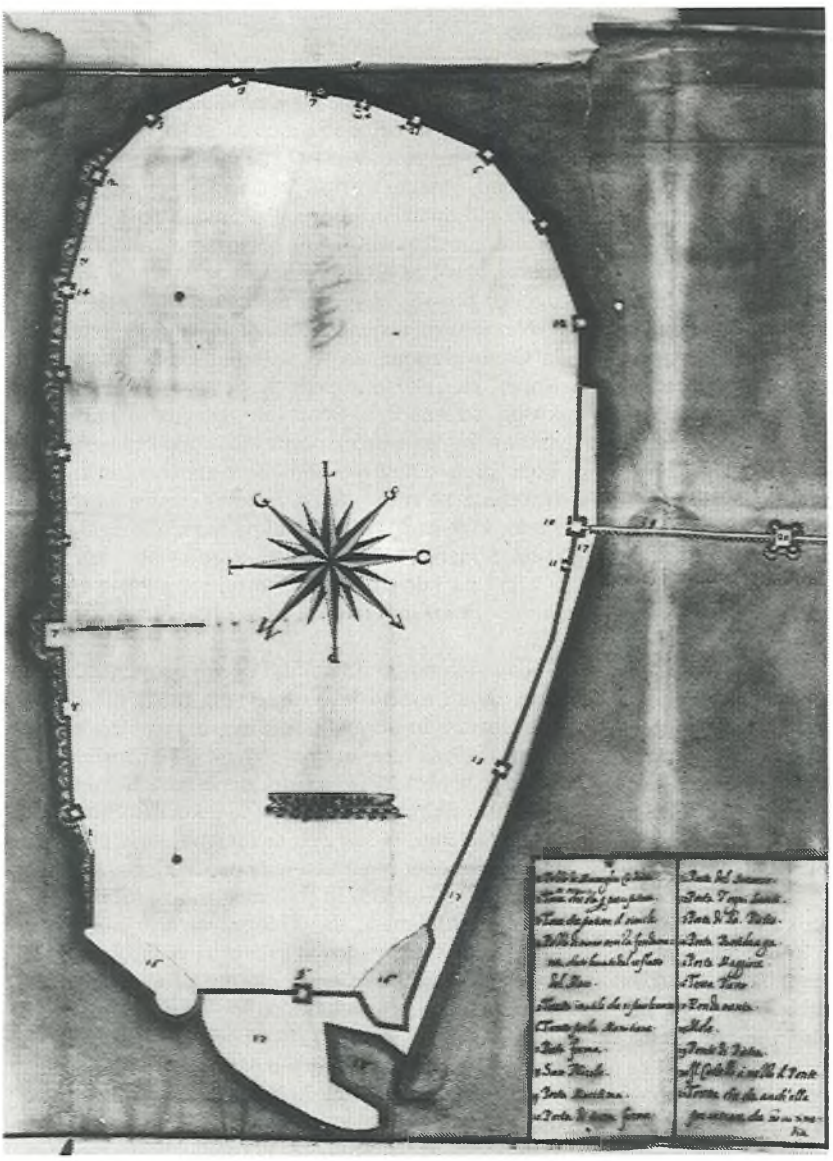

Akvarelirana risba, ki je nastala 3. januarja 1619, prikazuje tloris otoka z obzidnim pasom. Risbo hrani Državni arhiv v Benetkah v fondu Senato Mare, f. 228, format 46 x 37. V desnem spodnjem kotu je legenda, ki v zaporedju številk od 1 do 21 pojasnjuje posamezne, posebno pomembne točke v obzidnem pasu in izven njega. Orientacija je vidno označena sredi risbe, pod njo je merilo v beneških korakih.

Prvi mestni načrt Kopra s potekom obzidja je torej nastal leta 1619, ko so ne le v Kopru, temveč tudi po drugih istrskih mestih in pristaniščih hiteli s popravili in utrjevanjem obzidij. Čeprav je uskoška vojna minila že leta 1617, so se njene posledice v Istri še močno čutile. Po mestih in na podeželju je primanjkovalo živeža, zlasti žita, povsod je še vladal strah, da bo vojna ponovno izbruhnila. Mestna obzidja, utrdbe in pristanišča so bila potrebna obnove, zato je senat v začetku februarja 1618 poslal v Istro providurja Antonia Barbara in inženirja Camilla Cattanea, da pregledata vsa pristanišča ob zahodni obali Istre in poskrbita za njihova popravila.[7]

Tudi koprski podestat in kapitan Bernardo Malipiero je 25. maja 1619 prejel naročilo, da poskrbi za popravilo obzidja. Verjetno je bil naročilu dodan tudi predlog za izdelavo risbe, ki bi ponazarjala celoten mestni tloris in dopolnjevala prejšnjo risbo z obzidnim pasom, ki jo je 3. januarja 1619 izdelal Battista Rubertino.[8] Koprski podestat je nalogo poveril inženirju Giacomu Finu, ki je risbo izdelal 1. avgusta istega leta. Druga odredba, ki je prišla iz Benetk 29. septembra 1619, je ravno na podlagi te risbe določala, da je potrebno koprskemu obzidju dati ustreznejšo obliko in pričeti dela v naslednjem letu, takoj pa naj bi zaprli z zidom brez malte le tisti del obzidnega pasu, ki se je docela porušil.[9] Istega leta srečamo koprskega podestata Bernarda Malipiera in inženirja Giacoma Fina tudi v Miljah pri obnovi utrjenega nasipa, za katerega je koprski arhitekt izrisal načrte, ki pa se žal niso ohranili.[10]

Medtem pa v Kopru obnova obzidja ni kaj prida napredovala, zato je nova senatna odredba z dne 8. januarja 1620 naročila, da je potrebno takoj nadaljevati popravilo obzidja v smislu odredbe z dne 29. septembra 1619.[11] V svojem zaključnem poročilu, ki ga je Bernardo Malipiero poslal beneškemu kolegiju 24. junija 1620, žal ni posebej omenjal inženirja Giacoma Fina in njegovega načrta. Omenjal je predvsem svojo skrb za boljšo oboroženitev Kopra in primerno namestitev smodnišnice v bližini samostana sv. Ane. Tako kot mnogi njegovi predhodniki je tudi Malipiero poročal o problemu zamočvirjenja koprskega zaliva in o zelo slabem stanju mestnega obzidja, mostu in Levjega gradu, ki je branil dostop do Kopra z južne strani. V poročilo je vnesel tudi podatke o koprskem prebivalstvu, finančnem stanju zastavljalnice (Monte di Pietà) in mestnega fontika.[12]

Za preučevanje koprskega obzidja in mestnega tlorisa 17. stoletja sta torej risbi iz leta 1619 izredno pomembni. Na akvarelirani risbi koprskega obzidja, ki je datirana s 3. januarjem 1619, sta merilo in legenda, ki označujeta dele obzidja, obrambne stolpe in mestna vrata ter zunanje ploščadi, ni pa označena mestna tlorisna zasnova s trgi in ulicami, tako kot v načrtu Giacoma Fina. Njegov načrt je torej kljub preprosti izvedbi in shematičnemu prikazu najpomembnejši urbanistični dokument beneškega obdobja, saj nam poleg obzidnega pasu razkriva še celoten mestni tloris, ki se je bolj ali manj ohranil vse do propada Beneške republike 1797. Iz njega so razvidne značilnosti in odlike koprske tlorisne strukture pa tudi tedanje predstave o podobi otoka, ki so deloma bolj odraz vizije kot pa dejanskega stanja. Ni namreč izključeno, da je Finova tlorisna zasnova nastala tudi po predstavah in trditvah humanistov 15. in 16. stoletja (P.P. Vergerij st., P. Coppo itd.), da je rimski Capris identičen z grško Aegido, to pa je avtorju narekovalo zaokrožitev mestnega oboda v elipsasto formo, ki naj bi ponazarjala obliko ščita, povezanega z legendo o nastanku Kopra.[13]

Težko je seveda v celoti ugotoviti, koliko so poleg humanističnih teorij o nastanku Kopra, na Finov načrt vplivali tudi drugi dejavniki, zlasti poznoantična in srednjeveška zasnova mesta s prvotnim obzidnim pasom in sorazmerno nagla urbanizacija v beneškem obdobju. Na risbi Giacoma Fina se nam namreč urbana zasnova že kaže s središčno funkcijo današnjega Titovega trga (nekdanja Platea Communis) in Trga revolucije (nekdanji Caprile oz. Brolo). Druga značilnost je osem obodnih trgov, ki so se razvili za obzidjem in od katerih jih je šest imelo pristanišča oziroma mandrače: Carpacciov trg (Piazzal del Porto), Staničev in Gortanov trg (Piazzal de Porta Maggiore), Kosovelov trg (Piazzal di Porta Ogni Santi), Gramscijev trg (Piazzal di Porta S. Pietro), Ribiški trg (Piazzal di Porta Bossedraga) in nekdanji trg ob Izolskih vratih (Porta Isolana). Nekdanji trg sv. Tomaža (Piazzal di S. Tomaso) se je tudi vključeval v verigo obodnih trgov. Med njimi je bil najprostornejši današnji Prešernov trg (Piazzal di Porta Muda), predvsem zaradi svoje funkcije in značilne lege. Osrednji del mesta z obema velikima trgoma, ki ju koprska stolnica razmejuje na dva dela, se na Finovem načrtu kaže v nekoliko drugačni podobi kot danes. Iz obeh trgov so izhajale glavne prometnice, ki so vodile do obodnih trgov. Najpomembnejša je vodila proti pristanišču na zahodnem delu mesta (Piazzal del Porto) oziroma proti mandraču ob trgu sv. Petra (Piazzal di Porta S. Pietro). Ravno ta mestna arterija, ki je povezovala nekdanji Brolo z mestnim obrobjem na vzhodni strani otoka, je ena najbolj tipičnih značilnosti tlorisne zasnove Kopra v beneškem obdobju. Ob stičišču z nekdanjo ulico sv. Andreja (današnja Bazoviška ulica) je namreč cesta ostro zavila na desno (v današnjo Goriško ulico), se nadaljevala pod obokom cerkvice sv. Štefana in se iztekala na trgu sv. Petra (današnjem Gramscijevem trgu). Šele mnogo kasneje, in sicer leta 1809, je dal istrski prefekt Angelo Calafati porušiti konglomerat hišic in zgraditi novo ravno cesto (via Eugenia oz. današnja Cankarjeva ulica), ki je v marsičem spremenila podobo tega dela mesta.[14].

Glavni trg, ki ga G. Fino imenuje le »piazza«, na njegovem načrtu obkrožajo javne zgradbe posvetne in cerkvene narave: pretorska palača kot sedež podestatov in kapitanov, loggia, ki je rabila najrazličnejšim javnim potrebam, albergo novo za podestatove goste, arzenal in seveda stolnica z mestnim stolpom. Pretorsko palačo je označil s »palazzo dell'JL^{mo}. Sig. Podestà et Capitano«. V Finovem času je imela

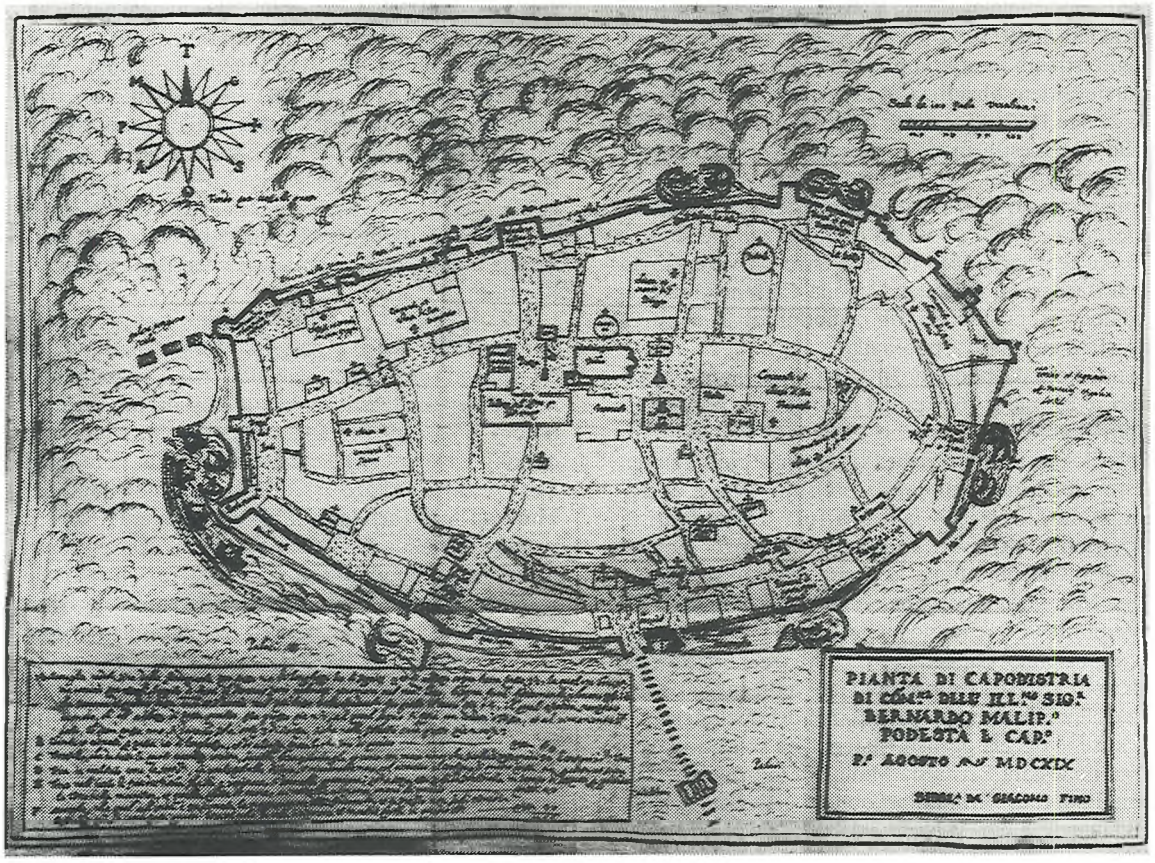

Načrt Kopra, ki ga je ing. Giacomo Fino 1. avgusta 1619 narisal po naročilu koprskega podestata in kapitana Bernarda Malipiera. Načrt hrani Državni arhiv v Benetkah v fondu Senato Mare, f. 223, format 56,5 x 42, risba s tušem. V spodnjem levem kotu je legenda, zgoraj desno merilo v beneških korakih, levo pa orientacija.

nekoliko drugačno podobo od današnje, saj so bila šele 1664, torej v času podestata Vincenza Bemba, izvedena večja obnovitvena dela, ki so dala zlasti fasadi spremenjen videz. Arzenal je označen z »Magazzeno delle munizioni«, toda v stavbo so že 1550 inkorporirali »Monte di Pietà« (zastavljalnica), ki pa je ob hudi kugi 1554 propadla. Po pregonu židovskih bankirjev iz Kopra so zastavljalnico obnovili na istem mestu, orožarno pa, kot poroča Prospero Petronio, leta 1624 preselili na današnji Vergerijev trg.[15] Prehod iz Calegarie na trg skozi portik pod mestno hišo je v načrtu kakor tudi v danes prezentnih sledovih stavbnega razvoja vzhodnega sestavnega dela mestne hiše jasno razviden. Loggia je prikazana v svoji prvotni obliki petih lokov proti trgu in štirih proti sedanji Verdijevi ulici. Zadnja stena in stena ob sedanji Trubarjevi ulici, ob kateri so bile klopi za občinske uradnike, sta bili že takrat zaprti. Vhod v loggio je bil, kot nakazuje Finov načrt, s čelne strani. Stolnica Marije Vnebovzetne kaže po tem načrtu še deloma romansko tlorisno zasnovo s tremi absidami proti Brolu. Kasnejše prezidave v 18. stoletju so to zasnovo zabrisale s podaljšanjem cerkve proti vzhodu, fasado pa so pomaknili do mestnega stolpa že ob koncu 15. stoletja in s tem precej zmanjšali mestni trg. Mestnega stolpa se domnevno drži stavba vicedomerije, ki so jo porušili leta 1714. Približno v sredini »piazze« je označen podstavek z drogom in beneškim praporom kot simbolom beneške oblasti. Če je bil glavni trg v Finovem času že dokončno formiran, pa je bil areal škofijske palače s trgom Brolo drugače oblikovan kot danes. Na Finovem načrtu trg Brolo na severozahodu še zapira cerkvica sv. Dionizija, ki se je šele 1714 umaknila baročni palači Brutti. V njeni bližini je označen tudi sramotilni steber, ki so ga iz trga odstranili leta 1807, fragmenti so shranjeni v muzejskem lapidariju. V Finovem času Brolo še ni bil reprezentančni trg s strnjenimi plemiškimi palačami, ki so zrasle v glavnem v baročnem času. Imel je funkcijo preskrbovalnega koprskega trga, kamor so vodile ulice iz vseh mestnih četrti, predvsem pa iz tistih, kjer so prebivali mestni kmetje (paolani) in ribiči ter deloma obrtniki. Da je tudi kasneje ohranil to vlogo, kaže podatek, da je od 1642 služil za letne sejme sv. Uršule, ki so bili nekaj stoletij največji kupčijski dogodek koprske komune.[16]

Od starejših stavb, ki so ga omejevale z vzhodne strani in so vidne tudi na Finovem načrtu, sta po-

membni predvsem fontiko in cerkvica sv. Jakoba. Fontiko je upodobljen v dimenzijah iz leta 1460, cerkvica sv. Jakoba pa je imela po tem načrtu že svoj mali parvis, a tudi kasneje izginuli prostor na severni strani. Cisterna na Brolu z obema vodnjakoma iz konca 15. stoletja je bila očitno obdana s pravokotnim zidcem, ki je popolnoma izginil v kasnejši predelavi tega prometno zelo pomembnnega odprtega prostora.[17] Toda slej ko prej lahko ugotovimo, da je trapezasta tlorisna zasnova trga ostala bolj ali manj nespremenjena. Temeljito so se spremenile le prostorske meje na zahodni in severni strani trga, medtem ko so ostale proti vzhodu domala nespremenjene. Baročna »regulacija« je ustvarila drugačno podobo, precej različno od prvotne, ki je bila rezultat spontane rasti. Tako se na Finovem načrtu glavni mestni trg (Platea Communis) ob trgu Brolo kaže kot najbolj zgodnji »regulirani« mestni prostor.[18]

Med obodnimi trgi se nam s precej drugačnimi tlorisnimi dispozicijami kaže današnji Prešernov trg (Piazzal di Porta Muda). Ob obzidju na zahodni strani je v tržni prostor štrlel manjši objekt, vzhodna stran pa se je zaključevala v skoraj ravni črti. Severno stran trga je zapirala cerkvica S. Petra, ki so jo v 18. stoletju porušili in na njenem mestu postavili sedanjo baročno stavbo. Vodnjak pred njo je sedanjo obliko dobil 1666. Med pomembnejšimi objekti, ki so označeni na Finovem načrtu, je bolnišnica (hospedal) oziroma hospicij sv. Nazarija ob Mudinih vratih. Na istem mestu stoji zdaj cerkev sv. Basa iz konca 16. stoletja. Od trgov, ki so se izoblikovali ob vratih na obodu mesta, je Fino označil še »Piazzal de Porta Maggiore«, ki v pretežni meri kaže tlorisno zasnovo današnjega Gortanovega in Staničevega trga. V »Piazzal del Porto« spoznamo današnji Carpacciov trg, ki pa je zaradi recentnih posegov na južnem delu precej spremenil svojo nekdanjo podobo. V »Magazeno di S. Marco«, nekdanjem skladišču soli, spoznamo današnjo Taverno, Justinin steber iz leta 1572, ki ga sicer Fino ni označil, pa je v njegovem času stal pred vrati sv. Martina.

Na jugovzhodnem obodu sta označena »Piazzal di Porta Ogni Santi«, kar bi odgovarjalo današnjemu Kosovelovemu trgu, ki ga je na južnem delu zapiralo obzidje z istoimenskimi vrati, in »Piazzal di S. Tomaso«, v katerem zaradi kasnejših pozidav komaj prepoznamo današnji trg sv. Tomaža. Z mandračem v podaljšku je označen »Piazzal di Porta S. Pietro«, ki je današnji Gramscijev trg, podobnih dimenzij pa je na severovzhodu »Piazzal di Porta Bossedraga«, oziroma današnji Ribiški trg, ki pa je zaradi luškega kompleksa povsem izgubil značilnosti trga ob vratih.

Praviloma so bili vsi ti trgi obzidani le s treh strani, obmorsko stran pa je omejevalo obzidje z vrati. Večina trgov je bila preprosto oblikovana, imela je po eno ali več cerkva, vodnjak in mestna vrata.

Velik del mestnega prostora so poleg trgov in ulic ter javnih zgradb zavzemali samostanski kompleksi in sakralni objekti. Fino jih je označil dokaj shematično pa vendar precej dosledno. Na njegovem načrtu je zarisanih 25 sakralnih objektov in sedem samostanov, kar kaže na to, da je bil Koper kot sedež škofije pomembno cerkveno in samostansko središče v Istri. Na območju nekdanje mestne četrti Zubenaga sta označena dominikanski in gregoritski samostan. Dominikanski samostan je bil ob napadu Genovežanov 1380 porušen, nato pa 1522 obnovljen. Postal je sedež provincialnega kapitlja očetov pridigarjev, dokler ni bil leta 1806 opuščen.[19] Gregoritski samostan je povezan s prihodom in delovanjem frančiškanov tretjerednikov, ki pa so smeli zakonito delovati v Kopru šele z dekretom papeža Klementa VII. Poleg latinske maše so v samostanski cerkvi opravljali tudi slovansko liturgijo (glagoljaši). Tudi ta samostan je bil razpuščen leta 1806 in skupaj z dominikanskim porušen leta 1958. Servitski samostan je na Finovem načrtu prikazan s pripadajočo cerkvijo in zavzema celotno ploščad nad nekdanjim Pristaniškim trgom. Zidati so ga pričeli leta 1453 na mestu, kjer sta nekoč stala manjši samostan in cerkvica sv. Martina in Benedikta. Samostansko cerkev so pričeli graditi leta 1521, posvečena pa je bila 1581. Leta 1786 so servitski samostan razpustili in vanj prenesli mestno bolnišnico. Samostanska cerkev je žal pogorela.[20]

Na območju Izolskih vrat je označen samostan s cerkvijo sv. Blaža. Red avguštink, ki je v njem deloval, je bil v Kopru ustanovljen leta 1318. V naslednjih sto letih so ga prizadele kuge, ropanja in požari, tako da je bil 1460 razpuščen, na zahtevo prebivalstva pa 1474 obnovljen in je nato deloval vse do 1816.[21]

Na območju Bošadrage, ob obzidnem pasu, se razteza samostan s cerkvijo sv. Ane, ki je pripadal observantom. V Koper so se naselili leta 1460. Ob koncu 15. stoletja je na tem mestu stala cerkev sv. Marije Angelske, ki so jo v začetku 16. stoletja preimenovali v cerkev sv. Ane. Samostansko poslopje je iz začetka 16. stoletja ter so ga v naslednjih stoletjih nekajkrat popravili in razširili.

Na Finovem načrtu je seveda upodobljen tudi samostanski kompleks frančiškanov minoritov, ki so bili po benediktincih med prvimi redovi v Kopru. Leta 1260 so se naselili na območju, imenovanem »Caprile«, ob majhni cerkvici, ki je pripadala tedanji koprski škofiji. Leta 1264 je oglejski patriarh Gregorij Montelongo minoritom dodelil tudi obširen trg ob samostanu, cerkev pa je zrasla v 13. stoletju in bila v 17. stoletju močno predelana. Kot poroča Nicolò Manzuoli, je bil nekaj časa v samostanu sedež inkvizicije za celotno istrsko provinco.[22] Leta 1806 je bil samostan razpuščen in je odtlej služil posvetnim namenom.

Zadnji samostanski kompleks, ki ga je Fino označil na svojem načrtu, je samostan s cerkvijo sv. Klare. V njegovem času je samostanski kompleks že imel današnje razsežnosti, prvotno pa je bil precej manjši. Zrasel je na prostoru nekdanje palače konzulov in že okoli 1300 ga je škof Pietro Manolesso podelil redovnicam samostana sv. Klare, ki so bile več kot dve stoletji podrejene frančiškanskemu provincialnemu ministru v Dalmaciji. Okrog leta 1564 so se klarisinje

končno podredile koprski škofiji. Samostan je bil razpuščen leta 1806 in je odtlej služil posvetnim namenom. [23]

Kapucinskega samostana sv. Marte in Marije na Finovem načrtu seveda ne bomo našli, saj se je v Kopru kapucinski red nastanil šele leta 1621, se pravi dve leti po izdelavi načrta. Samostan so pričeli graditi kmalu po nastanitvi kapucinov v mestu, ter ga dokončali v treh letih.

Na Finovem načrtu zasledimo tudi vrsto manjših sakralnih objektov, ki so zrasli v posameznih mestnih četrtih. Mnoge cerkve so bile, kot poročajo N. Manzuoli, P. Petronio, P. Naldini in drugi kronisti, večkrat obnovljene ali pa zgrajene povsem na novo. Največkrat je bilo potrebno obnavljati cerkvice na obokih mestnih vrat, ki so bile v sklopu obzidnega pasu izpostavljene vremenskim neprilikam in raznim poškodbam. Po Finovem načrtu in drugih virih lahko sklepamo, da je veliko manjših cerkva zraslo šele v drugi polovici 17. in v 18. stoletju, saj jih je Fino označil le 25. Med njimi bi najprej omenili cerkvici sv. Nikolaja in sv. Trojice, ki še danes stojita ob Kidričevi ulici kot nekdanji glavni prometnici, ki je povezovala pristanišče z glavnim mestnim trgom. Cerkvica sv. Nikolaja je bila sedež bratovščine mornarjev in je na sedanjem mestu nastala leta 1594, starejša cerkvica istega imena pa je stala na oboku vrat Zubenaga na Belvederu.[24] O cerkvici sv. Trojice P. Naldini poroča, da je zelo stara, leta 1793 jo je dala družina Gavardo povečati in na novo urediti.

V mestni četrti Brazzuolo zasledimo cerkvico, ki je bila posvečena mučenikoma sv. Alderiku in Valentinu, Fino pa ni označil cerkvice sv. Leonarda, ravno tako ni na zaprtem dvorišču med Foresterio in Pretorsko palačo označil cerkvico sv. Silvestra, kasneje sv. Katerine.[26] V četrti Velikih vrat je stala cerkvica sv. Klementa, v slepem zamiku Calegarie pa cerkvica sv. Krištofa oziroma sv. Apollinarja, na načrtu pa ni zaslediti cerkvice sv. Pankracija. V četrti Vseh svetnikov je ob Pretorskih vratih stala cerkvica istega imena, ki jo je že leta 1340 posvetil škof Marco Semitecolo.[27] V isti četrti je stala cerkvica sv. Martina, ki je bila priključena hospiciju servitov, v smeri proti Brolu pa cerkvica Marijinega Oznanenja. Pripadala je benediktincem sv. Nikolaja v Ankaranu, zgraditi pa jo je dal Antonio Della Rocca.[28] Cerkvica sv. Jurija je zrasla že leta 1391, posvetil pa jo je škof Giovanni Loredan.

Tudi v četrti Pusterla, ki ji je pripadal mestni okoliš zahodno in južno od Brola, je zraslo nekaj manjših cerkva: sv. Marije Nove, ki je bila zgrajena leta 1488 v času škofa Giacoma Valaressa in je služila očetom pobožnih šol (piaristi), stala pa je ob »Collegio dei nobili«, kasnejši italijanski gimnaziji. Patronat nad njo je imela družina Vittori.[29] Sledi cerkvica sv. Antona opata, ki je pripadala istoimenski bratovščini, sv. Vita in Modesta, ter cerkvica sv. Aleksandra, ki je spadala h kompleksu škofijske palače. V smeri proti današnji Soški ulici se je odpiral okoliš Novih vrat s cerkvico sv. Margerite. Naldini poroča, da jo je povečal in okrasil dr. Elio Belgramoni, ki je imel nad njo tudi patronat.[30] V tem okolišu je stala tudi cerkvica sv. Mateja, ki jo na Finovem načrtu ni zaslediti. Cerkvica sv. Tomaža je stala na oboku istoimenskih vrat, služila pa je kot zbirališče plemiške druščine, oziroma oratorij. Zgrajena naj bi bila v 15., obnovljena pa v 18. stoletju.[31] V tem okolišu sta kasneje zrasli še cerkvici sv. Janeza Nepomuka in sv. Justa. Cerkvica sv. Štefana je krasila trg in vrata sv. Petra, imenovana tudi Rotta. Po prenovi so cerkvico posvetili sv. Petru. Ob stičišču z nekdanjo ulico sv. Andreja, je v bližini samostana sv. Klare Fino označil cerkvico sv. Teodora. Bila je v dokaj slabem stanju in so škofje v njej večkrat prepovedali obrede. Obnoviti jo je dal Giovanni Almerigotto.[32]

V četrti Bošedraga je bila na oboku mestnih vrat cerkvica sv. Lovrenca in Donata ter cerkvica sv. Andreja, ki jo je škof Giovanni Loredan posvetil leta 1400. Sprva je bila last istoimenske bratovščine, kasneje pa je pripadala menihom observantom. V tej četrti je stala tudi cerkvica sv. Marije Magdalene, ki je pripadala frančiškanom tretjerednikom.[33] Nekaj cerkva je bilo tudi v četrti Izolskih vrat. Na oboku istoimenskih vrat je stala cerkvica sv. Sofije, v smeri proti Belvederu pa cerkvica sv. Mihaela. Na Finovem načrtu ni opaziti cerkvici sv. Marka in Janeza Evangelista na ustju današnje Cankarjeve ulice. Omenjali smo že cerkvico sv. Dionizija na severnem obrobju Brola, Fino pa je seveda na svojem načrtu označil tudi rotundo Device Vnebovzete, ki naj bi v svoji osnovi segala že v karolinško obdobje, temeljito pa je bila rekonstruirana šele leta 1694 v času škofa P. Naldinija. Takoj za stolnico je Fino označil tudi rotundo del Carmine oziroma Janeza Krstnika iz začetka 14. stoletja, čeprav jo lahko po stilnih značilnostih opredelimo kot izrazito romansko zgradbo.

Ob vsem, kar smo doslej navedli, pa se je potrebno pravzaprav vrniti na izhodišče, saj je Finov načrt v bistvu nastal zaradi označitve obzidnega pasu oziroma mestnega fortifikacijskega sistema. Pri tem je Fino uporabljal značilno nomenklaturo in merila, ki jih srečujemo v beneškem prostoru, prinesel pa je tudi vrsto zanimivih in koristnih podatkov za spoznavanje načina in tehnike tedanje gradnje. Stanje obzidnega pasu in obrambnih stolpov, zlasti pa napotki za njihovo sanacijo in preureditev, so v bistvu razvidni iz legende v spodnjem levem kotu risbe. Fino je s črkami od A do F označil tiste dele obzidja, ki se je deloma zaradi slabega terena, zlasti pa temeljev, in deloma zaradi valovanja, zrušilo in ga je bilo potrebno obnoviti. Preureditveni načrti so veljali tudi za nekatere obrambne stolpe, zlasti tistega ob samostanu sv. Ane in za Municijski stolp.

Če sledimo obzidnemu pasu na Finovem načrtu, bi kazalo začeti ob izteku današnje Kidričeve ulice, kjer so nekoč stala vrata sv. Martina. Od tu je obzidje krenilo proti obrambnemu nasipu (Balluardo Tiepolo),[34] ki je branil severozahodni del mesta in pomol za galeje, nato pa v rahlem vzponu do nasipa na današnjem Belvederu.[35] Nasproti gregoritskega samostana je Fi-

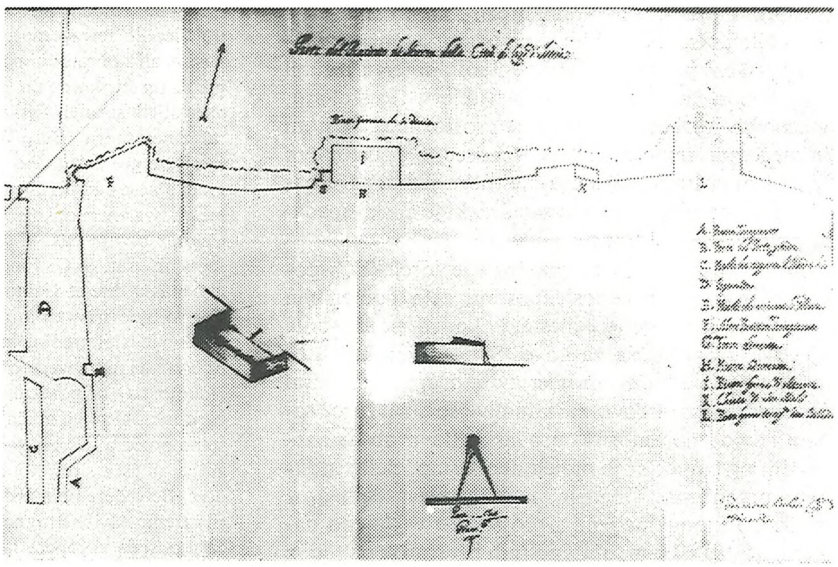

Načrt dela obzidnega pasu z detajli utrjenih ploščadi na severozahodnem delu Kopra, ki ga je 13. aprila 1683 izdelal ord. kap. Francesco Paulacci. Načrt hrani Državni arhiv v Benetkah v fondu Dispaccio Rettori Istria, f. 66, format 70,5 x 45,8. Desno stran risbe zapolnjuje legenda s črkami od A do L, ki pojasnjujejo posamezne lokacije in objekte.

no označil utrdbo Musella (torre), ki je zrasla v 14. stoletju, nato pa je bila večkrat obnovljena in predelana.[36] Od Belvedera je obzidni pas v skoraj ravni črti tekel do Izolskih vrat, kjer se je odpiral manjši mandrač. Nedaleč od tod je z današnjega Ribiškega trga pot vodila skozi vrata Bošadraga v drugi ribiški portič. Tudi del obzidja med Izolskimi vrati in vrati Bošadraga, kot vidimo na sliki, je branil kvadraten stolp.[37] Obzidje je nato v napetem loku tik ob morju zavijalo proti jugovzhodu. Zaradi izpostavljenosti tega dela mesta so ga branili od vrat Bošadraga do vrat sv. Petra štirje stolpi. Južno od vrat sv. Petra je Fino označil Municijski stolp (Torre de la Munission), ki sta mu do naslednjih vrat Vseh svetnikov sledila še dva.[38] Ob obeh vratih sta se odpirala manjša ribiška portiča za južni del mesta. Od tod je obzidje v povsem ravni liniji teklo do Mudinih vrat, zunaj obzidja pa so oblikovali večjo ploščad za vojaško vežbališče. Tu so se mestni strelci (bombardieri) urili v različnih orožjih, zato so ta prostor imenovali »Del mare Bressaglio«.[39] Mudina vrata danes s sosednjo stavbo povezuje še edini ohranjen del nekdanjega obzidja s pomožnimi vrati (Postierla ali tudi Porta dei Soccorsi), medtem ko so bili temelji v smeri Velikih vrat odkriti leta 1985 ob sondažnem izkopavanju. Pokazali so na zelo spreten in poseben način gradnje obzidja na lesenih kolih.[40] Obzidni pas, ki se je nadaljeval proti zahodni strani otoka, so prekinjala Velika vrata z majhnim portičem, pred obzidjem pa je po vsej dolžini tekel umetni nasip, ki ga je dal leta 1555 iz močvirskega blata zgraditi podestat Giovanni Pietro Bembo.[41] V ta kompleks je spadal, kot vidimo na risbi, tudi valobran Porporella, ki je varoval mandrač pred vrati sv. Martina.[42] S tem je bil obzidni pas sklenjen, otoško mesto pa se je povezovalo s kopnim le preko mostu, ki je vodil od Mudinih vrat do Levjega gradu in dalje preko nasipa do obale pri Škocjanu.[43]

Giacomo Fino je s svojo risbo potrdil, da je bil v njegovem času celoten južni in jugovzhodni del koprskega zaliva že zamočvirjen. Močvirsko blato je bilo že tako obilno, da je preprečevalo prosto plovbo, obenem pa je Koper začel postopoma izgubljati značaj in pomen utrjenega otoškega mesta. Zamočvirjenost sta s svojimi nanosi povzročali Rižana in Badaševica, zato so se nekateri podestati že v drugi polovici 16. stoletja lotili načrtov, da bi preusmerili obe rečni strugi, vendar so dela zastala zaradi previsokih stroškov.[44]

Velike galeje in tovorne ladje so lahko brezskrbno plule le severno in severozahodno od mesta oziroma pristajale ob pomolu za galeje (na Finovem načrtu označen z Galere pongono scala), medtem ko so se manjše barke in galeje lahko zasidrale tudi na vzhodnem delu v bližini mandrača ob vratih sv. Petra (na risbi Fondo et tegnador per Navilij et Galere sottili), Fino pa jih je označil tudi v Novem pristanišču (Porto nuovo), ki se je raztezalo od manjšega pomola v podaljšku vrat sv. Martina do valobrana Porporella. Mandrač ob Velikih vratih (Porta Maggiore) je v svoje okrilje sprejemal predvsem solinarske barke, saj so bile v neposredni bližini soline, ki so segale do semedelske obale. Mandrači ob vratih sv. Petra, Bošadraga in Izolskih vratih so služili predvsem ribiškim barkam, ki so se tja umikale tudi pred močno burjo.[45]

Iz Finovega načrta žal ne moremo spoznati mestnega pomerija v širšem smislu. Prinašajo ga šele načrti iz 18. stoletja, zlasti načrta iz leta 1773 in 1774, ki prikazujeta koprski otrok s solinami, spodnji tok Rižane, Sermin in Stagnonski zaliv.[46] Fino je označil le pomerij kot prostor okoli mestnega obzidja, ki je moral biti praviloma prazen oziroma neobdelan, da bi olajšal obrambo mesta. Pomerijalni teren kot poseben pas okoli mesta, pa je bil seveda različen in drugačen v primeru kontinentalnih mest, ki so si običajno zunaj obzidja skopala obrambne jarke napolnjene

z vodo. V primeru obmorskih oziroma otoških mest to ni bilo potrebno, saj jih je varovalo že morje samo. V koprskem primeru je ožji pomerijalni teren izgubil svoj neposredni strateški pomen šele v 19. stoletju, vseeno pa je obdržal oznako za prostor med mestom in njegovim širšim zaledjem. Vzporedno s postopnim širjenjem gosto naseljenega mestnega jedra, se je pas pomerija pomikal v kopno zaledje, ki je doslej spadalo pod mestno komuno.

Finov načrt Kopra iz leta 1619 je torej kljub pomanjkljivostim in nedoslednostim, zelo pomemben vir tako za študij geneze mesta, kakor za spoznavanje njegove urbanistične zasnove. S historično-urbanološkega vidika kaže v primerjavi z drugimi istrskimi obalnimi mesti gotovo najzanimivejšo strukturo, saj nam navidezno amorfno urbansko tkivo ob natančnejšem ogledu odkrije pretehtano kompozicijo mestnega organizma. Obenem nam razodeva celovitost zamisli, ki je utemeljena s prostorsko vsklajeno namembnostjo posameznih mestnih prostorov pa tudi z vlogo, pomenom in funkcijo mesta v tedanjem času.

OPOMBE

1. L. Beritić, Obalna utvrđenja na našoj obali, Pomorski zbornik, I, Zagreb 1962, str. 218. — **2.** Itinerario di M. Sanudo dell'anno 1483, L'Istria, n. 66—67, Trieste 1849, str. 261. — **3.** E. Smole, Koprsko obzidje, Mudina vrata in Levji grad, Kronika V/1, Ljubljana 1957, str. 27. — **4.** G. Caprin, L'Istria nobilissima I, Trieste 1905, str. 106. — **5.** E. Smole, ibidem, str. 27. — **6.** G. Caprin, ibidem, str. 106. — **7.** Senato Secreti, AMSI, vol. VII, Parenzo 1891, str. 42/43. — **8.** T. Luciani, Notizie varie registrate in ordine cronologico, La Provincia, n. 5, Capodistria 1874, str. 1421/22. — **9.** Senato Mare, AMSI, vol. XII, Parenzo 1897, str. 448/50. — **10.** F. Colombo, Le mura ed il castello di Muggia, AMSI, vol. XXXII NS, Trieste 1984, str. 233. — **11.** Senato Mare-registro 77 (1619), AMSI, vol. XII, Parenzo 1897. — **12.** Relation del N.H. Ser Bernardo Malipiero ritornato di Podestà e Capitano di Capo d'Istria, letta e presentata nell'Eccell. mo Collegio, 24 iuglio 1620, AMSI, vol. VII, Parenzo 1891, str. 288. — **13.** F. Semi, Capris — Iustinopolis — Capodistria, Trieste 1975, str. 131. — **14.** D. Venturini, Guida storica di Capodistria, Capodistria, str. 67. — **15.** Estratto delle Memorie Storiche del Dottor Prospero Petronio e dai frammenti di esse già veduti in casa Petronio a Capodistria, L'Istria, n. 26/27, Trieste 1847, str. 108. — **16.** S. Bernik, Organizem slovenskih obmorskih mest, Koper—Izola—Piran, Ljubljana 1968, str. 42. — **17.** B. Mušič, Analiza trga v Kopru. Oblikovanje mestnega prostora, Naši razgledi, 1963, št. 8, str. 156. — **18.** S. Bernik, ibidem, str. 42. — **19.** D. Venturini, ibidem, str. 54. — **20.** S. Bernik, ibidem, str. 85. — **21.** D. Venturini, ibidem, str. 54. — **22.** Capodistria al cominciare del secolo XVII descritta da Nicolò Manzuoli, L'Istria, n. 14, Trieste 1847, str. 54. — **23.** S. Bernik, ibidem, str. 81. — **24.** F. Semi, ibidem, str. 200. — **25.** P. Naldini, Corografia ecclesiastica ossia Descrizione della città e delle diocesi di Giustinopoli, Venezia 1700, str. 166. — **26.** P. Naldini, ibidem, str. 166. — **27.** D. Venturini, ibidem, str. 85. — **28.** D. Venturini, ibidem, str. 82. — **29.** D. Venturini, ibidem, str. 88. — **30.** Ibidem, str. 93. — **31.** F. Semi, ibidem, str. 203. — **32.** D. Venturini, ibidem, str. 72. — **33.** Ibidem, str. 71. — **34.** Celoten naziv je »Balluardo Tiepolo terrapienato«, kar naj bi pomenilo utrdbo na nasipu ali z obrambnim nasipom. Po nomenklaturi utrdb pa gre za tip štirikotne utrdbe oziroma trdnjave, ki naj bi jo na vseh štirih straneh ščitili obrambni stolpi. Izraz naj bi izhajal iz nemškega »Burg Warte« (grajski stolp). V našem primeru ne gre za utrdbo s stolpi, kakršna je bila npr. Levji grad, pač pa za utrdbeni nasip ali okop, ki je služil za razmestitev artilerije, ki je branila pristaniški del mesta. — **35.** Celoten obalni pas, ki se vleče od »Balluardo Tiepolo« do Izolskih vrat, je G. Fino označil kot »terreno nella sponda alto passa due et vicino alle muraglie alto passa quattro«. Ker so močvirnata tla povzročala pogosto rušenje obzidja, je Fino izdelal predlog in načrt za gradnjo temeljev (v legendi črka A) ter novega obzidnega pasu. Med temelji in nadzidkom naj bi potekal polkrožni kamnit pas (cordolo ali cordone), ki so ga običajno vstavili med škarpo in navpično steno obzidja, da bi sovražniku preprečili naskakovanje obzidja, ali pa je služil kot opora artileriji. Utrjeni nasip Belvedere (Belvedere Balluardo terrapienato) je že leta 1554 razširil inženir Alvise Brugnoli, ki ga je Beneška republika v tem času poslala v Koper, da bi okrepil mestni fortifikacijski sistem. — **36.** Musella naj bi bila utrdba omejenega obsega (forte) v bližini Gregoritskega samostana. Podestat Nicolò Grimani v svojem poročilu iz leta 1603 zanjo uporablja izraz »Balloardo Musella«, kar naj bi pomenilo večjo utrdbo z okopom. Giovanni Battista Polcenigo pa leta 1701 zanjo uporablja izraz »torrione Mosella«, kar naj bi pomenilo utrdbo okrogle oblike. Imela naj bi nadzidek z merlaturo. Porušena je bila leta 1826. — **37.** Od Belvedera do Izolskih vrat je obzidje zaradi konfiguracije terena stalo precej nad vodno gladino. Temelji prostornega in masivnega stolpa kvadratne oblike (torrione), četudi bi po utrdbeni nomenklaturi šlo za utrdbo okrogle oblike, so se v 19. stoletju še kazali v ladjedelnici Deste. — **38.** Na trgu sv. Tomaža so bili temelji obzidja izkopani celo ob morski gladini, zato G. Fino tudi tu svetuje gradnjo 40 kvadratnih korakov novega obzidja. Municijski stolp (Torre de la Munission), ki je služil za skladiščenje streliva, je branil obzidni pas od trga sv. Petra do trga sv. Tomaža. — **39.** D. Venturini, ibidem, str. 34. — **40.** Ob sondažnih izkopavanjih med Repičevo ulico in Nabrežjem JLA je bilo leta 1985 očiščenih nad 25 m obzidja iz notranje strani pod današnjo hodno površino. Pri tem je bil odkrit tlak iz časa nastanka obzidja ob koncu srednjega veka, ki pa je bil zaradi stalnega dviganja morske gladine in zamočvirjenja kmalu neuporaben. Obzidje je bilo zgrajeno na mehki zamuljeni površini morskega zaliva. Tehnično so graditelji rešili problem gradnje z nabijanjem lesenih kolov v zemljo do globine 3,20 m. Za obzidjem pridobljena nova površina je bila nato stalno poseljena, ob začetku 19. stoletja pa je prenehala delovati notranja vzdolžna komunikacija. Njeno vlogo je prevzela zunanja vrsta novo zgrajenih hiš, ki je inkorporirala ostanke obzidja v zunanjih fasadah in približno na današnjem hodnem nivoju. (Povzetek iz poročila M. Župančiča, PMK, 1985). — **41.** A. Cherini, Capodistria in una miniatura settecentesca, Pagine Istriane, n.5, Pola 1951, str. 16. — **42.** D. Venturini, ibidem, str. 33. — **43.** Začetki Levjega gradu (Castel Leone) segajo v čas beneške beneške osvojitve Kopra 1279. Prva graditelja sta bila Tomasso Gritti in Pietro Gradenigo. Lokacija gradu je bila zelo premišljena. Izbrali so jo na nasipu, ki je povezoval koprski otok z zaledjem. Od Mudinih vrat je bil grad oddaljen 93 korakov, od kopnega pri Škocjanu pa 24. Imel je kvadratno obliko s polkrožnimi stolpi na vseh štirih vogalih. V višino je meril 45 beneških čevljev. G. Fino je na svoji risbi označil le cestišče od Mudinih vrat do gradu, ki je v njegovem času že ležalo na opečnatih obokih (zgraje-

ni so bili leta 1589), temeljitejše obnove gradu pa se je 1620 lotil podestat Marin Barbaro. Precej zveste risbe in načrte gradu s cesto in nasipom prinašajo inženir Rizzardo dei Sergi in ord. kapitan Paoluzzo, inženir Cristoforo Bighignato in Xaverio Garoffolli ter Niccolò de Belli. Risbe in načrte hrani Državni arhiv v Benetkah v fondu Dispaccio Rettori Istria in Provveditori alle fortezze. — **44.** Koprski podestat Nicolò Donato je dal v drugi polovici 16. stoletja izdelati podroben načrt s predlogom za spremembe struge Badaševice in Rižane, obenem pa je Beneška republika poslala v Koper istrskega providurja G.B. Calba in nekega vodnega inženirja, ki naj bi proučila možnosti za zmanjšanje zamočvirjenosti Stagnonskega zaliva. Očitno dela niso stekla v predvidenem obsegu zaradi previsokih stroškov. G. Fino je zato na svoji risbi v začetku 17. stoletja to območje označil s »paludi« (močvirje). — **45.** D. Venturini, ibidem, str. 35. — **46.** Gre za načrt z navedbo »Pianta della Città di Capo d'Istria e sue adiacenze fatta l'anno 1773«, ki ga hrani Državni arhiv v Trstu v fondu Archivio Piani (1754—1863) in topografsko risbo koprskega otoka s spodnjim tokom Rižane, Serminom in Stagnonskim zalivom, ki jo hrani Državni arhiv v Benetkah v fondu Provveditori ai Confini, V/b. 338 iz leta 1774.

SOMMARIO

LA CINTA MURARIA DI CAPODISTRIA E LA PIANTA DELLA CITTÀ NELLA CARTA DI GIACOMO FINO DEL 1619

Salvator Žitko

La costruzione di cinte murarie e di fortificazioni lungo le coste istriane e dalmate ebbe il maggior impulso durante il periodo della Repubblica di Venezia. Il sistema di fortificazione delle città, sottoposte alla Serenissima era in un certo qual modo specifico e queste particolarità erano legate soprattutto agli interventi volti a garantire la sicurezza anche tenendo conto della relativa sfiducia che nutrivano nei confronti degli abitanti di determinate località.

Il manto murario di Capodistria viene citato nelle fonti già nel XIII secolo. La sua ristrutturazione e l'ampliamento, dopo l'insurrezione del 1348, si protrassero sotto i podestà veneti sino alla seconda metà del XV secolo. Anche dopo il completamento delle mura si riscontrano continue difficoltà per le necessarie opere di riassetto e di reparazione, come risulta evidente dalle relazione dei Podestà e Capitani di Capodistria sino alla fine del XVII secolo.

La prima pianta di Capodistria e della sua cinta muraria risale al 1619 ed è dovuta all'ing. Giacomo Fino che la preparò su richiesta del podestà Bernardo Malipiero. Nonostante la semplicità e la schematicità della realizzazione, questo disegno è il documento urbanistico più importante dell'epoca veneziana in quanto, oltre al perimetro delle mura, ci fa conoscere anche tutta la pianta della città, evidenziando le peculiarità della struttura urbanistica di Capodistria ed anche la visione della forme del l'isola che si aveva a quel tempo.

La concezione urbanistica della città aveva già allora assegnato una posizione centrale all'odierna Piazza Tito, mentre otto piazze perimetrali si erano sviluppate internamente alle mura.

Gran parte dell'area urbana, oltre alle piazze, alle vie e agli edifici pubblici (tra i quali risaltano specialmente Palazzo Pretorio, la Foresteria, l'Armeria, la Loggia e il Fontico) era occupata dai complessi conventuali e da luoghi di culto. Nel disegno è interamente segnato il perimetro murario con le fortificazioni e contiene pure le istruzioni per il loro riassetto in determinate zone in cui a causa delle intemperie o del terreno paludoso si erano registrati i danni più gravi, che in certi punti avevano anche provocato crolli.

Con il suo disegno Giacomo Fino aveva messo in evidenza lo stato paludoso del golfo di Capodistria, specialmente nella sua parte sud e sud-est: i fanghi della palude avevano infatti assunto un volume tale da impedire una libera navigazione e del resto Capodistria stava perdendo le sue caratteristiche di città insulare fortificata.

Importante, in questo disegno, è pure il fatto che l'autore abbia segnato, al di fuori del perimetro urbano, anche i porti ed i mandracchi, ossia i luoghi destinati all'attracco di grandi galee e di imbarcazioni da trasporto, come pure di natanti più piccoli come le barche da pesca. Dalla pianta del Fino non è comunque possibile distinguere il più vasto pomerio cittadino, per il quale si dovranno aspettare i disegni e le piante del XVIII secolo.

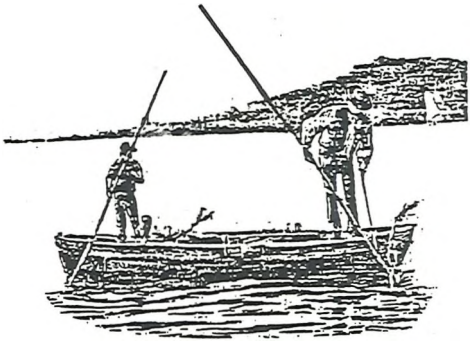

POMORSKI PROMET V TRSTU LETA 1760

FERDO GESTRIN

V prvi četrtini 18. stoletja se je v Trstu začenjal razvoj, ki je mesto in pristanišče postopoma spreminjal v avstrijski in nato evropski emporij. Spremmebo je treba tesno povezati z novo zgodovinsko vlogo Avstrije. Habsburžani kot deželni knezi dežel v zaledju Trsta so se sicer vsaj od začetka 16. stoletja zavzemali za mesto in poskušali vanj pritegniti čim več trgovine iz zaledja pa tudi pomorskega prometa z Jadranskega morja proti interesom beneških istrskih mest, zlasti Kopra in Pirana.[1] Beneške prevlade pa nad severnim delom Jadranskega morja v tem času še niso mogli zlomiti, ne glede na to, da so tržaški ladjarji poslej že opravljali velik del prevozov blaga iz slovenskega ozemlja proti Italiji.[2] Preobrat v korist Trsta v pravem smislu besede se je začel od drugega desetletja 18. stoletja dalje in je dosegel odločilno stopnjo razvoja okoli srede tega stoletja, ko je habsburška državna politika z notranjo preureditvijo monarhije in odločnim pospeševanjem gospodarstva ustvarila pogoje, da je Trst postajal pristanišče celotne monarhije, ki se je do tedaj tudi ozemeljsko močno povečala.

Patent o razglasitvi svobodne plovbe po Jadranskem morju l. 1717 je bil prvo nedvoumno znamenje novega zgodovinskega razvoja na tem področju, hkrati pa tudi znamenje močne oslabitve Benetk kot prevladujoče sile v severnem Jadranu. Patent o razglasitvi habsburških pristanišč Trsta in Reke za svobodni pristanišči l. 1719 s poznejšimi dopolnili iz l. 1725 so to še potrdili. Tem državnim aktom je sledila vrsta vzporednih dogajanj. Z državno pomočjo je l. 1719 nastala po zahodnoevropskih vzorih ustanovljena, a kratko dobo delujoča (1719 do 1753) Orientalna družba (Compagnia orientale), zgradila se je Karlova komercialna cesta, ki je povezovala avstrijske dedne dežele in Dunaj s Trstom.[3] Po miru v Požarevcu se je začel promet iz novo priključenih dežel usmerjati proti Trstu in Reki, kar je za Marije Terezije pripeljalo do večjega urejanja savske vodne poti. Prav tako pa je trgovska pogodba med Avstrijo in Turčijo neposredno po miru v Požarevcu odprla »vrata« turškim proizvodom tudi v tržaškem pristanišču. Pogodba je poudarjala svobodno trgovino — z izjemo s prepovedanim blagom — po rekah, po kopnem in morju za vse podložnike obeh držav. Za blago je bilo treba plačati le 3 % carine, siceršnje pravice trgovcev ene in druge strani pa so bile podvržene recipročnemu načelu. Eventualne spore so po določilih pogodbe reševali konzuli oziroma guvernerji obeh strani ob sodelovanju tolmačev. Podrobnosti je seveda določalo besedilo pogodbe.[4]

Spremembe, ki so se začele pod Karlom VI., so se nadaljevale v času Marije Terezije.[5] Po končani nasledstveni vojni (1741—1748) je cesarica kljub ozemeljskim izgubam v korist Prusije (Šlezija) in Španije (Parma, Piacenza) okrepila svoj in državni politični položaj. Že leta 1747 je potrdila in utrdila Karlove svoboščine vsem, ki bi želeli trgovati v Trstu. Po miru pa se je začela za njene vlade bistveno spreminjati podoba mesta in tudi njegova gospodarska, socialna in upravna struktura.[6] Izsuševati so začeli soline na severni strani starega srednjeveškega mesta, rušili so staro mestno obzidje, ki je utesnjevalo življenje, začelo je rasti novo, »terezijansko mesto« s pristaniščem (Canal grande), ki je bil mnogo večji od starega mandrača. V mestu so se naseljevali številni tuji trgovci in podjetniki. To so bili Grki in drugi Levantinci (Armenci in drugi), prihajali so Židje, ki so že l. 1758 ustvarili skoraj 1000 ljudi močno kolonijo, naraščalo je tudi število srbskih trgovcev — zlasti iz vojvodinskih krajev — in ljudi iz vzhodne jadranske obale. Naraščalo je tudi število nemških, protestantskih prebivalcev. Mesto je vse bolj pridobivalo na prebivalstvu in v njem je nastajal gospodarsko vedno močnejši podjetniški sloj, ki je izrinil stari patriciat z vodilne družbene pozicije. Trst je postajal mesto, katerega sredina je vse bolj naklonjena vlogi in izrabi kapitala ter etnični (nazioni) in verski strpnosti.[7] Leta 1755 je v zvezi s tem bila v mestu ustanovljena tudi borza (borsa dei mercanti). V mestih Jadranskega morja, zlasti na italijanski obali, in v Sredozemlju, s katerimi se je Trst povezoval, se odpirajo cesarski konzulati, v Trst pa so prihajali beneški, papeški, neapeljski, danski, norveški, angleški, francoski in španski ter celo turški in ruski predstavniki. Poslovanje v pristanišču so uredili z luško kapitanijo (1744), določilom pristaniških taks in administracije, z delovanjem lazareta, ki so ga začeli graditi že l. 1725, in zdravstvenega urada (Ufficio di sanitá, 1755), katerega naloga je bila zdravstveni nadzor v pristanišču, in registracija prihodov ter odhodov ladij iz pristanišča, kar pa je bila tudi dolžnost luškega kapitana. Potrebam pomorskega prometa in tržaškega pristanišča je služila tudi l. 1753 ustanovljena matematična in navtična šola (Scuola matematica e nautica), ki je kmalu prerasla v trgovsko in navtično akademijo. L. 1758 je izšel tudi prvi avstrijski zakon o plovbi; avstrijske ladje so plule pod rdečo-belo-rdečo zastavo.[8]

Beneški monopol v Jadranskem morju je bil ob tem razvoju dokončno zlomljen sredi 18. stoletja, čeprav je bila vloga beneških ladjarjev oziroma ladjarjev z beneškega ozemlja v tržaškem pomorskem prometu še vedno zelo velika. Trst pa je istočasno preraščal v avstrijski emporij in mesto, ki je v gospodarskem in družbenem pogledu prehiteval razvoj v habsburški monarhiji.[9] Toda Benetke se vendar še niso mogle sprijazniti s takim stanjem in razvojem ter so še vedno pazljivo spremljale pomorski razvoj v Trstu, računajoč na priložnost, ki bi jo izrabili sebi v korist. Tudi beneška mesta v Slovenski Istri so ob vseh teh spremembah izgubila gospodarsko osnovo za vsako

večjo dejavnost v pomorstvu in pomorski trgovini, ker so izgubila zveze z naravnim zaledjem. Zavoljo tega se Koper, Piran, Izola in Milje niso mogli ob Trstu nič več razviti v nekoliko pomembnejša pomorska središča niti pozneje, ko so po propadu Republike in po končanem obdobju Napoleona ta mesta politično pripadala zaledju, tj. habsburški dinastiji. Avstrijske oblasti za razvoj pomorstva v njih, potem ko je bil Trst že izbran za pristanišče zaledja, niso storile ničesar.[10] Toda tudi sicer je bila trgovsko pomorska vloga teh mest že v prvi polovici 18. stoletja sorazmerno majhna. Povsod v teh mestih so prevladovale ribiške in manjše tovorne ladje, prvenstveno bracere; ladje za trgovski in pomorski promet (bracere, peligi, trabakule in peote) so bile povsod v manjšini. V vseh teh mestih je bilo okoli l. 1740 le 58 trgovskih ladij.[11]

Razvoj Trsta v pomorski emporij seveda v tem času še ni bil hiter in skokovit. To moremo spoznati tudi iz prometa v tržaškem pristanišču v 1760. letu.[12] Toda kakšno je bilo tega leta tržaško ladjevje, vemo le približno. Po nekih podatkih naj bi bilo tega leta v Trstu registriranih 15 ladij z nad sto tonami nosilnosti, 17 ladij srednje velikosti in 26 manjših trgovskih ladij, torej skupaj 58 ali približno toliko, kolikor so jih imela beneška mesta v Slovenski Istri skupaj; o številu ribiških in manjših tovornih ladij pa ni vesti. Poznamo tudi, kakšen je bil količinski promet po morju približno v tem času. V letih 1753 do 1767 se je promet v pristanišču, preračunan v tone, dvignil od 22.500 ton na 47.600 ton, po vrednosti pa je od 4 milijonov v l. 1750 narasel na 9.1 milijonov goldinarjev v l. 1767.[13]

Podatki za leto 1760 zajemajo prihode ladij v Trst z izjemo avgusta, za celo leto. Po posameznih mesecih se število ladij, naloženih z najrazličnejšim blagom, giblje, kakor sledi po vrstnem redu mesecev: 57, 39, 60, 111, 73, 87, 58, —, 105, 76, 91 in 82. Če namesto praznega meseca avgusta upoštevamo prihode ladij v Trst v avgustu poprejšnjega leta, ko jih je bilo 54, je v tem letu prišlo v Trst 893 tujih, netržaških ladij. Ker pa je teh bilo po zgornjih podatkih 58, ki so vsaj nekajkrat pripeljale blago v tržaško pristanišče, moremo reči, da je v tem letu pristalo v Trstu nad tisoč ladij. Vprašanje, zakaj vir ni upošteval tudi tržaških ladij, moremo pojasniti z dejstvom, da beneškega agenta (in tudi beneških oblasti), ki je poročal koprskemu podestatu o gibanju prometa v tržaškem pristanišču, niso zanimale domače ladje, ker je bil njihov promet sam po sebi razumljiv. Po lastništvu oziroma po zastavah, pod katerimi so plule, so med temi ladjami še vedno močno prevladovale beneške ladje. Od skupnega števila jih je bilo še vedno kar 537. Sledile so nato avstrijske (110), papeške države (98), neapeljske (62), turške (31), dubrovniške (24), nato pa še genovske (12), danske (7), holandske (4), cesarske (5), angleške (2) ter malteška in jeruzalemska (po 1).

Ladje, ki so tedaj prihajale v Trst, so v največji meri pripadale tedaj običajnim vrstam ladij v Jadranskem morju. Le sorazmerno redke so bile ladje, ki so sodile k tipom ladij zunaj tega območja. Vsega skupaj pa se omenja kar 22 različnih vrst ladij, kar kaže na veliko tehnično različnost ladjedelstva in hkrati tudi izkušenj, ki so bile skrivnost posameznih mojstrov, delavnic in okolja. Prevladovale so ladje vrste pelig (364) in bracere (210), daleč za njimi so bile že trabakule (112) in tartanone (53), še bolj pa nave (24), tartane in pinki (po 19), marsilijane in feluke (po 18) ter martige (14). Vseh preostalih zvrsti ladij — tartanele, pandore, latine, polake, kekije, gaete, bateli, peligeti, felukete, fregate, brigantine in petači — pa je bilo malo. Nobena zvrst teh ladij ni presegla števila deset — toliko je tega leta prišlo tartanel — brigantina in petač pa se omenjata le po enkrat.

Pelig (it. pielego) je bil tudi sicer zelo razširjena vrsta obalne jadrnice v Jadranskem morju. Njeno ime je morda vezano na besedo pelagus (lat.) — morje; tudi v italijanščini se imenuje pogosto kot barca di mare. Bila je lahko tudi trijamborna ladja, po obliki podobna trabakuli, vendar njena nosilnost ni presegla sto ton in je imela tri do šest mož posadke. Služila ni samo kot trgovska in tovorna ladja, temveč tudi, zlasti manjše, za ribolov. Bracera je dobila ime po otoku Braču, od koder naj bi izvirala. Bila je zelo priljubljena jadrnica v primorskih mestih naše obale in njihovo število je tja do konca 18. stoletja neprestano raslo. Imela je praviloma en jambor z oglavnim jadrom in prečnim jadrom s prečnikom. Vendar so posamezne bracere imele po dva jambora s križnimi jadri. Služila je kot manjša tovorna ladja, toda ob istrski obali so jo zelo radi uporabljali tudi za ribolov (Piran, Koper, Izola). Trabakula je bila braceri podobna ladja, ki je služila trgovskemu in tovornemu prometu. V Tržaškem zalivu so gradil večje trabakule kakor ob dalmatinski obali. Ker je imela precej poloblo dno, je slabše plula proti vetru. Tartanon je bila manjša tovorna ladja v Tržaškem zalivu, a je po izvoru ribiški čoln z alžirske obale. Tartana se je v istrskih pristaniščih razširila od začetka 18. stoletja dalje. Običajno je bila enojambornica z latinskim jadrom in poševnikom ter so jo gradili za različne namene. Opremljena je bila lahko tudi s 16—20 vesli. Tartanela pa je bila tartani podobna ribiška ladja z manjšo nosilnostjo. V l. 1760 jih je v Trst prišlo deset. K tujim zvrstem ladij je poleg tartanona vsekakor sodil petač, polaka in pink. Največje ladje, ki so prihajale v tem letu v Trst, pa so bile nave. Bile so najvarnejše ladje tega obdobja (od 15. stoletja dalje) in so imele tri do štiri jambore. Nosilnost teh ladij je bila tudi po več sto ton tovora. In res so posamezne nave med vsemi drugimi ladjami pripeljale največje tovore blaga v Trst. Med lastniki (patroni) in kapitani teh ladij je bilo približno 15% slovanskih ladjarjev in pomorcev, koliko pa je bilo na teh ladjah mornarjev, lahko le ocenjujemo — 3500 do 4000.[14]

Območje, ki ga je v tem letu pritegovalo tržaško pristanišče, nikakor ni bilo majhno. V pomorski trgovski promet proti Trstu so se l. 1760 usmerjali trgovci oziroma ladjarji in pomorci vseh istrskih mest pod beneško oblastjo (Milje, Koper, Izola, Piran,

Umag, Lovrečica, Dajla, Novigrad, Črvar, Fasana, Poreč, Rovinj in Pulj), dalje iz Kvarnerja in celotne vzhodne jadranske obale (Lovran, Moščenice, Kastav, Reka, Bakarac, Bakar, Krk, Cres, Mali Lošinj, Senj, Karlobag, Zadar, Trogir, Šibenik, Split, ustje Neretve (Narenta), Makarska, Osor, Rab, Brač, Vis, Korčula, Dubrovnik, Hercegnovi, Perast, Kotor, Bar in Budva). V mnogo večji meri je bila v tržaški pomorski promet vključena tedaj italijanska jadranska obala, kar je glede na že več stoletij trajajoče trgovske zveze slovenskih dežel proti Italiji vsaj deloma imeti tudi za vpliv tradicije. Ladje so prihajale v Trst iz celotnega obalnega območja beneške posesti (Gradež, Cervignano, Latisana, Marano, Motta, Corbolon di Livenza, Livenza, Caorle, Burano, Benetke, Murano, Chioggia, Cavarzere, Porto di Gorro, Comachio, Ferrara in Valano), prav tako pa tudi iz Ravenne, S. Alberto di Ravenna in Riminija v Romagni. Dalje so se usmerjala sem obalna mesta v Markah od Pesara do Porto di Fermo (Fano, Senigallia s svojimi že dolgo slavnimi sejmi, Ancona, Porto di Recanati in Civitanova), enako je bilo s pristanišči v Abruzzih in Apuliji (Pescara, Francavilla, Ortona, Vasto, Rodi, Barletta, Trani, Bisceglie, Molfetta, Giovinazzo, Bari, Mola, Monopoli, Brindisi in S. Cataldo di Lecce). S polotoka Gargano se v Trstu javljajo ladje iz mest Viesto, Vico in Manfredonia.

Območje tržaškega pomorskega prometa pa je zajelo tudi širše Sredozemlje. Iz Ligurskega morja in zahodne italijanske obale so priplule v tržaško pristanišče ladje iz San Rema, Genove, Livorna, Civitavecchia in Sorrenta, na Siciliji iz Palerma, Messine ter Auguste, a iz Reggio Calabria v Kalabriji. V zahodnem delu je segalo območje do Palme na Balearih, Malte, Tunisa in Suare v Tripoliju. V vzhodnem delu Sredozemlju pa je Trst že pritegoval Pastovo in Drač v Albaniji ter Krf, Cefalonio, Mesolongion (Missalonge) ter Patras in Zakynthos (Zante) v Grčiji. Najdaljši domet proti vzhodu pa je segel do Galipolija, Smirne v Mali Aziji in verjetno tudi do otoka Rodosa.[15]

Posamezne ladje pa so prišle v Trst tudi iz pristanišč Severnega morja. Tako je npr. danski kapitan Gaspar Jasper s svojo navo pripeljal iz Hamburga 4. oktobra t.l. veliko raznovrstnega blaga /od raznovrstnih rib in ribjega olja do kave, papirja, drogerije, sladkorja in barvnega lesa (legno da tingere)/. Nizozemski kapitan Remi Sprong pa je iz Amsterdama prav tako na navi pripeljal 22. maja t.l. 218 baril sladkorja, ki je bil namenjen na Reko, potem 30 miliarijev brazilskega lesa in 30 miliarijev lesa Biaca, obe vrsti za Benetke, in eno barilo kakaa za Trst.[16] Najbolj pogosto pa so prihajale ladje v Trst iz naslednjih pristanišč: Benetke (117), Rovinj (78), Gorro (45), Koper in Piran (po 42), Ancona (29), Barletta in Tržič (po 21), Rodi (17), Šibenik (16), Molla (15), Brač in Trogir (po 14), Cervignano, Dubrovnik in Drač (po 13).[17]

Po tem letu se začenja pomorski promet v Trstu mnogo hitreje razvijati in v l. 1777 je v njegovo pristanišče priplulo že 5231 ladij, od katerih jih je bilo 141 s tonažo nad sto ton.[18]

OPOMBE

1. F. Gestrin, Trgovina slovenskega zaledja s primorskimi mesti od 13. do konca 16. stoletja, 1965, str. 87 sl.; isti, O nameravani poti iz Ancone in Pesara v Italiji na Nizozemsko prek Ljubljane za Ferdinanda I., ZČ 21 (1967), str. 202 sl. — **2.** Prim. F. Gestrin Häutearten und Preise in Fano in den Jahrzehnten um 1500, v Festschrift Othmar Pickl zum 60. Geburtstag, Graz 1987, str. 135, 137; prim. še ZČ 39 (1985), str. 194. — **3.** I. Iacchia, I primordi di Trieste moderna all'epoca di Carlo VI, Arch. Triest. 36 (1919), str. 63 sl.; F. Gestrin, Pregled pomorstva v Slovenskem Primorju, v Pomorski zbornik, 1962, str. 1497 sl. — **4.** I. Erceg, Oživljavanje i razvitak trgovine izmedju habsburške monarhije i Turske u 18. stoljeću, v Acta historico-oeconomica Iugoslaviae, 13 (1986), str. 115 sl. (z besedilom in prevodom pogodbe ter poglavitno literaturo). — **5.** Prim. G. Luzzatto, Il portofranco di Trieste e la politica mercantilisticca austriaca nel' 700, 1953, str. 10 sl.; A. Beer, Die österreichische Handelspolitik unter Maria Theresia und Josef II., v Archiv für österreichische Geschichte 86 (1898); P. Kandler, L'emporio e il portofranco, 1861. — **6.** E. Apih, La società triestina del sec. XVIII, 1957; U. Tucci, Die Triester Kaufmannschaft im 18. Jahrhundert. Ihre Ausrichtung, ihre Gutachten, v Grazer Forschungen zur Wirtschafts- und Sozialgeschichte 3 (1978). — **7.** P. Kandler, Storia del consiglio dei patrizi di Trieste, 1858; L. De Antonellis Martini, Portofranco e comunità etnico-religiose nella Trieste settecentesca, 1968; G. Stefani, I Greci a Trieste nel Settecento, 1960; A. Tamaro, Storia di Trieste, 1924, str. 188, 194; M. Purković, Istorija srpske pravoslavne crkvene opštine u Trstu, Trst 1960, str. 3 sl. — **8.** Prim. Maria Teresa, Trieste e il Porto, 1981. — **9.** G. Negrelli, Poskusimo brati zgodovino habsburškega Trsta, Skupina 85, 1—2 (februar 1988), str. 23 sl. — **10.** F. Gestrin, Pregled pomorstva, o.c., str. 1497 sl. — **11.** Archivio di Stato — Venezia, fond Cinque Savi alla Mercantia, busta 573. Podatke za to in za l. 1760 mi je posredovala tovarišica Daniela Milotti-Bertoni, za kar se ji prisrčno zahvaljujem. — **12.** Prav tam. Podatke, ki so tu zbrani, je zbiral koprski podestat s pomočjo plačanega agenta, ki je deloval v Trstu in poročal o pomorskem prometu v Koper. Podestat je podatke kronološko uredil v mesečno poročilo in jih s spremnim dopisom poslal v Benetke. Motiv za to dejavnost je bilo še vedno obstoječe nasprotje med Republiko in habsburško monarhijo oziroma med Benetkami in Trstom. — **13.** G. Roletto, Trieste ed i suoi problemi, 1952, str. 30; F. Gestrin, Pregled pomorstva, o.c., str. 1498; prim. L. De Antonellis Martini, o.c., str. 78 sl. — **14.** Archivio di Stato — Venetia, Cinque Savi alla Marcanzia, o.c., Prim. J. Luetić, Brodovlje Dubrovačke republike u 18. stoljeću, v Gradja za pomorsku povijest Dubrovnika 2, 1959; K. Gogg, Österreichische Kriegsmarine 1440—1848, 1972, str. 18 sl. F. C. Lane, Seerepublik Venedig, 1980, str. 541 sl. — **15.** Archivio di Stato — Venezia, Cinque Savi alla Mercanzia, o.c. — **16.** Prav tam. — **17.** Prav tam. — **18.** Archivio di Stato Trieste, Cesareo Regio Governo, busta 119, citirano po Maria Teresa, Trieste e il Porto, str. 80. Prim. še F. Gestrin, Pregled pomorstva, o.c., str. 1498.

SOMMARIO

TRIESTE ED IL SUO TRAFFICO MARITTIMO NEL 1760

Ferdo Gestrin

Dopo il privileggio sulla libera navigazione dell' Adriatico (1717) segue, nel 1719, un altro Patente di Carlo VI, imperatore austriaco, istituendo il Portofranco a Trieste e a Fiume. Con quello fatto incominciava il crescimento di Trieste nell'emporio austriaco ed europeo, ma lo sviluppo dell'emporio avvenne in maniera graduale. L'aumento della popolazione fu lento, ma constante; similmente anche il movimento delle navi nel portofranco di Trieste. I bastimenti giunti a Trieste, da 698 del 1753, erano passati nel 893 (colle navi triestine nel circa 1000) nel 1760. Appena nel quartale ultimo dello secolo, il numero delle navi aumentavano in meniera travolgente. Nel 1777 i bastimenti giunti a Triesti erano passati a 5231.

Nel 1760 il numero prevalente di navi era costituito dalle navi veneziane (537), poi anche delle navi austriache (110), dello Stato Pontifico (98) e dal Regno di Napoli (62). Ve n'erano anche i bastimenti, in minor quantita, turchi, ragusei, genovesi, danesi, olandesi, imperiali, inglesi ed maltesi e gerosolimitano. La merce che arrivava a Trieste era assai diversa (cotone, lana manufatti di vetro, tabacco, uva, agrumi, zucchero, alimentari, olio, spezie etc., etc.).

IZVOZ VINA IZ PIRANA V LETIH 1750—1780

FLAVIJ BONIN

Kot vsa obalna mesta je tudi Piran imel dovolj razvejeno trgovino in trgovski, zlasti pa pomorski promet. Po morju se je dal tovor prepeljali najceneje, najhitreje pa tudi v večjih količinah. Poleg tovora so po morju prevažali tudi potnike in romarje v italijanska mesta (Assisi, Padova, Rim, Ancona itd.). Ker je bil Piran že od 1283. leta pod beneško oblastjo, so se morali njegovi ladjarji in trgovci podrediti beneškim pomorskim predpisom.

Vsakokrat, ko je iz Pirana odpotovala ladja, je gospodar (patron ladje) ali kapitan ladje moral urediti dokumente. Med temi sta bila najvažnejša zdravstveno potrdilo (da posadka in ladja ni okužena s katero izmed nalezljivih bolezni) in dovolilnica za prevoz materiala. Že v 17. stoletju so bile dovolilnice tiskane. Tako je vsak trgovski material imel svoj tip dovolilnice (za sol, olje, vino, žito, slane ribe itd.). Posebej so v mestih vodili registre, komu so bile izdane dovolilnice, saj so trgovci plačevali davek. Na dovolilnicah, kakor tudi v registrih, je bilo navedeno ime trgovca ali lastnika ladje, včasih tudi tip in ime ladje, kam je bila ladja namenjena in kdo je bil garant. Dovolilnica je običajno trajala 2 meseca. Ko je trgovec peljal tovor iz Pirana npr. v Latisano, je moral tam dovolilnico pokazati nadzornikom. Po možnosti jo je moral potem pokazati tudi v Piranu. S tem je dokazal, da je tovor resnično prispel, kamor je bil namenjen. Tako ga niso imeli za tihotapca. Če je bil tovor namenjen zunaj beneškega ozemlja, so to označlili s »per terre aliene«. Posebno vlogo je imel garant. Jamčil je, da je tovor resnično prispel tja, kamor je bil namenjen. Garant je običajno bil tisti, ki je tovor prodal, ali pa tisti, ki je trgovca kreditiral. Lahko pa tudi oseba, ki je garantirala za ladjarja, ne da bi sodelovala pri poslu (običajno znanec ali sorodnik). S takim jamstvom so omogočili trgovanje ladjarjem, ki niso imeli začetnega kapitala ali pa so se znašli v denarnih težavah.[1]

Prav za obdobje 18. stoletja sem v arhivu v Piranu našel popis dovolilnic za izvoz vina s piranskega ozemlja.[2] Dr. F. Gestrin je opisal trgovino in prevoz vina do konca 16. stoletja,[3] dr. D. Mihelič pa je obdelala vinogradništvo 14. stoletja.[4] Pirančani so tudi v naslednjih stoletjih pridelali veliko vina.[5] Z vinom so trgovali tudi na samem piranskem ozemlju, med naselji in vasmi.[6] V Piranu so poleg gostiln potrebovali velike količine vina za ljudi, ki so delali na ladjah, predvsem galejah.[7] Vino je bilo, ker se ni pokvarilo, glavna pijača, saj se je voda v lesenih sodih hitro kvarila in dobila slab okus. Zanimivo je, da so mornarji hrano na ladji dobili večinoma zastonj, medtem ko so morali vino plačati.[8]

Spiski dovolilnic, ki sem jih našel v arhivu za obdobje od leta 1755 do 1782, so obstajali skozi vse obdobje.[9] V obdobju 1755 do 1782 je bilo izdanih 264 dovoljenj za izvoz vina iz Pirana.[10]

Primer dovoljenja:

27. 2. 1755 — *»Dovolilnica Francescu Giraldiju, doma iz Pirana, da lahko izvozi in prepelje v Latisano — beneško ozemlje — po morski poti 10 baril vina. Porok je Adriana Fragiacomo«.*[11]

17. 6. 1757 — *»Dovolilnica gospodarju Marku Marcinoviču, da lahko izvozi iz Pirana 50 baril pokvarjenega vina s svojim peligom na Kvarnerske otoke. S tem dovoljenjem se mu zagotovi svobodna plovba, na poti ga ne sme nihče oviratiα«.*[12]

Iz teh dveh primerov vidimo, da je za imenom trgovca sledila količina in kakovost vina, kraj v katerega je

bilo vino namenjeno, prevozno sredstvo (ladja; če so vino izvozili v zaledje pa konj), ter porok (garant).

Seveda v teh 27 letih niso bili vsi pisarji tako vestni, tako je na določenih mestih napisano samo ime trgovca s količino vina. Ponekod ni navedeno, iz katerega mesta je prišel trgovec, večina dovolilnic pa je takih, kjer so navedeni vsi podatki. Najbolj pomanjkljivo je označeno prevozno sredstvo (največ primerov je takih, kjer piše, da bo trgovec peljal vino po morski poti, ali z lastno ladjo; brez pojasnila za kakšen tip ladje gre). Glede letne količine izvoženega vina so določena nihanja po vsej verjetnosti glede na količino pridelka (kako je vreme vplivalo na pridelek). Drugače si ne bi mogli razložiti, da lahko leta 1758 izvozijo iz Pirana 111.207 litrov vina, leta 1762 pa nič.[13]

O hudih zimah sem v virih našel podatke, saj so se meščani pritoževali zaradi izgub oljk in trt, in prosili beneško vlado, naj jim zniža davke. Za sušna poletja pa nisem nikjer dobil podatkov (suša pusti posledice samo eno leto, medtem ko hud mraz za več let). Če je bilo poletje suho, so pridelali veliko soli in s tem nekako ublažili izgubo pri olju in vinu.[14]

Letne količine izvoženega vina so takole nihale (v litrih):

1755	*— 32.392*	*(7.692 črnega)*	*4,74%*
1756	*— 44.910*	*(2.379 črnega)*	*4,60*
1757	*— 65.406*	*(10.288 pokvarjenega)*	*9,60*
1758	*— 111.207*	*(2.140 pokvarjenega)*	*16,33*
1759	*— 84.661*	*(1.222 zonte)*	*12,34*
1760	*— 14.210*	*(2.813 črno, 2.314 pokvarjenega)*	*2,08*
1761	*— 3.745*		*0,55*
1763	*— /*		
1763	*— 2.247*		*0,32*
1764	*— 25.062*		*3,67*
1765	*— 23.726*	*(1.929 zonte)*	*3,48*
1766	*— 124.176*	*(18.839 črnega, 14.403 zonte)*	*18,22*
1767	*— 49.061*	*(1.415 črnega)*	*7,20*
1768	*— 2.247*		*0,38*
1769	*— 2.893*		*0,42*
1770	*— 42.948*	*(8.359 zonte)*	*6,30*
1771	*— 31.379*	*(1.286 črnega, 2.764 zonte)*	*4,60*
1772	*— 24.434*		*3,55*
1776	*— 128*		*0,08*
1782	*— 7.973*	*(črno)*	*1,17*
Skupaj	*— 681.174 litrov*		*100%*

Belo vino	*— 595.297*	*87,40%*
Črno vino	*— 42.357*	*6,20*
Pokvarjeno	*— 14.743*	*2,20*
Zonta	*— 28.678*	*4,20*

Vino so prevažali v sodih različnih velikosti. Kot osnovno mero so imeli 2 enoti: Beneško barilo (64,3 litra)[15] in piransko urno (orna di Pirano — 53,4 litra).[16] Največ izvoženega vina je bilo belega 87,40%, toda v tem procentu je tudi po vsej verjetnosti nekaj črnega vina, saj pisarji niso bili vedno natančni. Vprašanje je tudi, zakaj med leti 1777 do 1782 ni nič vpisano. V virih v piranskem arhivu nisem nikjer našel dokumenta, ki bi ga napisali zunaj tega registra pa tudi ne pojasnila, da v teh letih niso izvozili vina iz Pirana. Niti v literaturi, ki sem jo imel na razpolago, nisem našel ničesar, kar bi lahko osvetlilo ta prazni prostor. Zanimivo je, da solni kolegij ne omenja trgovine z vinom, saj so njegovi člani izkoristili vsako priložnost, da so se pritožili zaradi slabih gospodarskih razmer in s tem zbijali mestne davke. Verjetno je izvoz potekal mimo registra ali pa so to beležili na drugem mestu.

Če pogledamo kraje, v katere so izvažali vino, procent izvoza in koliko prevozov je bilo opravljeno v ta namen:

1.	Palmanova	— 144.938 litrov	21,28%	32 prevozov
2.	Taglionouo	— 92.772	13,62	12
3.	Furlanija	— 68.795	10,10	21
4.	Latisana	— 52.316	7,69	21
5.	Marano	— 49.979	7,34	34
6.	Tržič	— 36.715	5,39	12
7.	Chioggia	— 31.830	4,67	12
8.	Grao	— 23.943	3,52	6
9.	Kvarner	— 22.955	3,40	4
10.	Gradež	— 17.864	2,62	12
11.	Palazzollo	— 12.058	1,78	6
12.	Motta	— 11.368	1,67	4
13.	Caorle	— 11.170	1,64	9
14.	Novigrad	— 7.842	1,15	4
15.	Livenza	— 7.490	1,10	5
16.	Udine	— 6.955	1,02	2
17.	Portogruaro	— 5.763	0,85	6
18.	Dalmacija	— 4.501	0,66	1
19.	Milje	— 3.922	0,58	4
20.	Istra	— 3.859	0,56	2
21.	Palestrina	— 3.536	0,52	3
22.	Umag	— 3.318	0,48	2
23.	Zuccola	— 3.265	0,48	3
24.	Trsat	— 3.212	0,47	2
25.	Rovinj	— 3.105	0,45	2
26.	Lanišče	— 1,841	0,27	5
27.	Labin	— 1.864	0,27	1
28.	Podgrad	— 1.712	0,25	1
29.	Karnija	— 1.093	0,16	1
30.	Morteano	— 965	0,14	1
31.	Benetke	— 708	0,10	1
32.	Poreč	— 515	0,08	1
33.	Mollo del Friuli	— 589	0,08	1
34.	Cres	— 428	0,06	1

13 prevozov pa je takih, kjer ni naveden kraj izvoza. Količina vina teh prevozov je 34.723 litrov, kar znaša 5,54% skupnega izvoza.

Iz tabele je razvidno, da je večina izvoženega vina šla za potrebe furlanskega prebivalstva (Palmanova, Latisana, Portogruaro, Livenza). S temi mesti je imel Piran zelo razvite trgovske stike. Po vsej verjetnosti so imeli trgovci, ki so prihajali po vino, tovor v obe smeri. V Piran in druga obalna mesta so pripeljali razne vrste žita, les; za nazaj vino, olje, sol itd.[17] Če pogledamo kakovost vina, vidimo, da je pokvarjeno vino šlo v glavnem v Istro in Kvarnerske otoke (M. Marcinovič pelje 17. 6. 1757 50 baril pokvarjenega vina v Kvarner; F. Albertis pelje 18. 8. 1757 60 baril v Novigrad; Z. Dongetta pelje 100 baril pokvarjenega vina v Kvarner 28. 8. 1757). Imamo en sam primer, da peljejo pokvarjeno vino v Furlanijo: 8. 2. 1760 je D. Penili, doma iz Rovinja, peljal 40 urn, toda brez točno navedenega kraja. Po letu 1765 se poveča izvoz »zonte« (bevanda, to je vino, ki so ga pridobili tako, da so na tropine, ko so že pretočili dobro vino, dodali vodo; pustili so ga vreti in s tem dobili dodatne količine vina. To vino ni kvalitetno in so ga večinoma imeli za domačo uporabo. Pili so ga največ v poletnih me-

secih, ker ni tako močno in je bolj kislega okusa). Zonto do izvažali predvsem v Furlanijo.

Pregledali bi še, od kod so prihajali trgovci, ki so izvažali vino: 36 jih je bilo iz Pirana, 10 iz Chioggie, 7 iz Gradeža, 5 iz Latisane, 4 iz Caorl, po 3 iz Kopra in Pallestrine, po 2 iz Graoa, Izole, Karnije, Motte, Portogruara, Palazzolla, Rovinja, Tržiča, Zuccolle; po 1 pa iz Burana, Buj, Marana, Morteana, Milj, Novigrada, Palmanove, Poreča, Plomina, Roviga, Trsata, Terza, Veprinca in Voloska. 70 prevoznikov je takih, ki jim ne moremo zanesljivo določiti mesta, od koder so prišli. Večina trgovcev je prišlo večkrat v Piran po vino npr. Pietro Gallo iz Marana je kar 19-krat prišel po vino in ga tudi vedno peljal v svoje mesto. Imel je ladjo vrste pelig. Za nas so predvsem zanimivi Luka Poropat, Luka Bela, Blaž Vičič, Matej Sorena, Martin in Pavel Poropat. Ti trgovci so peljali vino v Lanišče, Podgrad in Trsat na konjih. To ozemlje je bilo v sklopu avstrijske države, zato jim na dovolilnicah piše, da peljejo vino v tujo zemljo (terre alinee).[18] Prav tako jim ni bilo potrebno vrniti potrjene dovolilnice. V registru zasledimo več slovanskih priimkov trgovcev, ki so prihajali iz Istre in Kvarnerja: Jurij Jačič iz Plomina, Matej Bernešič iz Veprinca, Matej Džurdževič iz Voloska, ne piše pa, iz katerega kraja sta Marko Marcinovič in Janez Barič.[19] V registru ne srečamo nobenega podatka, da bi vino peljali na Kranjsko ali Štajersko. Trgovci iz teh pokrajin so raje šli v Trst ali Koper. V Trst zaradi nižjih dajatev in pritiska Avstrijske države, ki je ščitila svojo trgovino.

Če bi pogledali vrste ladij, s katerimi so prevažali vino, srečamo pelige, tartane, bracero, batelo. V večini primerov pa ni določeno, kakšen tip ladje ima trgovec, napisano je samo, da bo vino peljal z lastno ladjo (con barca propria). Verjetno je bilo največ bracer.[20] Poleg bracer je bilo na istrski obali veliko trabakulov, še vedno pa so vozile tudi marsiljane.[21] Vse te vrste ladij je opisal dr. F. Gestrin v knjigi »Pomorstvo srednjeveškega Pirana«.[22]

OPOMBE

1. C. Targa, Ponderazioni sopra la contrazione marittima, Trieste, 1805, str. 30. — **2.** Piranski arhiv, Registro di limitazione della Regalia de Vini dal 1755 al 1782, Beneško obdobje — škatla 3. — **3.** F. Gestrin, Pomorstvo srednjeveškega Pirana, str. 13. — **4.** D. Mihelič, Agrarno gosp. Pirana 1280—1340, ZČ 38. letnik št. 3, str. 200, 201. — **5.** Piranski arhiv, Vk 1612—1651 (največ pogodb o prodaji posesti je ravno v zvezi z vinogradi). — **6.** Piranski arhiv, Repertorium, str. 24 (25. 5. 1601 so iz Pirana peljali v Buje vino za potrebe naselja). — **7.** Piranski arhiv, Kopija listine s poškodovanim datumom, Beneško obdobje — škatla 3 (V listini piše, da gre veliko piranskega vina za potrebe ladij, ki se zasidrajo v piranski luki). — **8.** Piranski arhiv, Prepis dukala doža Moceniga, Prepisi in kopije dokumentov, Beneško obdobje — škatla 2. (Dukal pojasnjuje, pod katerimi pogoji naj se sprejemajo mornarji na galeje. Mornarji so morali biti izkušeni, hrano so dobivali zastonj, prav tako obleko, medtem ko so morali vino plačati). — **9.** V Piranskem arhivu so še ohranjene posamezne pogodbe o izvozu vina predvsem v Furlanijo pred letom 1755. — **10.** Piranski arhiv, Registro ... str. 34. — **11.** Piranski arhiv, Registro ... str. 1. (Originalni prepis: »Adi 27 Feb. 1755 Licenza a Franc. Giraldi di questa Terra di estrazzere, e condure alla Tisana Stato Veneto per via di mare vino Barille dieci, in caui uno, colla pieg. per il responsale di d. Adriana Fragiacoma«). — **12.** Piranski arhiv, Registro ... str. 5. (Concediamo licenza Pron. Marco Marzinouich, che estraher possa da questa terra vino guasto Barille qinquanta, caricarlo nel suo Pielego, e condurlo nell'Isole del Quarnier per colla depositarlo e ciò atesta assicuraz. con effetuo solo depositato in mano di questo Procurator del condutor del datio del vino come suo uiglietto appresso lo stesso Marzinouich, essistente per far capitare il Responsale a tenor delle Pubbliche deliberazioni. Non douera per ciò essere molestato da veruna Publica ne privata Persona. Pirano 17 giugno 1757«). — **13.** P. Kandler, Annali del Litorale, Trieste, str. 87, 91. (Leta 1763 in 1782 sta bili zelo hudi zimi, da so zmrznile oljke in se poškodovale trte). — **14.** Piranski arhiv. Colleggio dei XX del sal, str. 4 (Člani prosijo, da se zmanjšajo davki, ker je mraz poškodoval oljke in trte). — **15.** Nuova Enciclopedia Popolare Italiana, Torino 1863, XVII. zvezek, str. 179. — **16.** Kandler, Annali ..., str. 198. — **17.** Piranski arhiv, Repertorium, Vsebuje celo vrsto pogodb o prodaji in nakupu raznih trgovskih predmetov z mesti v Furlaniji. — **18.** Piranski arhiv, Registro ... str. 25. — **19.** Piranski arhiv, Beneško obdobje. V škatlah 2, 3 je veliko dovolilnic za prevoz žita in soli, na katerih so imena slovanskih trgovcev npr. Granič, Gladinič, Kerin itd. — **20.** Piranski arhiv, Filza di polize e bolette, Beneško obdobje. Škatla 6 (Dokument datiran 25. 4. 1785 v katerem piše, da je pri pospravljanju soli sodelovalo 36 bracer). — **21.** Piranski arhiv, Beneško obdobje. Škatla 6 (Na dovolilnicah za prevoz žita in soli se večkrat omenjajo ladje vrste marsiljana). — **22.** Opisal bom samo glavne značilnosti ladij, ki so omenjene v Registru: *Bracera je bila namenjena za priobalno plovbo. Glede na dolžino ima precej širok trup in je zato precej neokretna. Nosilnost se giblje od 10 do 40 ton. Marsiljana je beneški tip ladje. Manjše marsiljane niso imele pokritega krova, nekatere večje pa so imele tudi po 2 krova. Največje so imele 4 jambore in nosilnost do 200 ton. Pelig je bil večji tip jadrnice; pluli so po vsem Sredozemlju. Podoben je bil trabakulu, le da je imel vitkejši trup. Nosilnost peliga je presegla tudi 150 ton. Trabakul. Uporabljali so ga za priobalni promet od Trsta in po vsej Dalmaciji, nosilnost se je gibala od 40 do 140 ton. Imel je 2 jambora, medtem ko je bracera imela samo enega. Tartan je bilo več vrst od vojnega do ribiškega tipa ladje. Bile so različnih velikosti in oblik (odvisno, v katerem kraju je bila zgrajena). Na istrski obali so se posluževali predvsem z ribiškim tipom tartane. Ladja je imela običajno 1 jambor, na katerega so pritrdili 2 jadri.*

SOMMARIO

ESPORTAZIONE DEL VINO DA PIRANO NEGLI ANNI 1750—1780

Flavij Bonin

Gli elenchi delle licenze costudote nell'Archivio di Pirano e concernenti i trasporti del vino da Pirano dimonstrano che Pirano manteneva vivaci relazioni commerciali con le altre città del Adriatico. Oltre le licenze per l'esportazione del vino sono custoditi nell'

Archivio anche quelle per l'esportazione del sale, olio, pesce fresco e conservato nel sale. È provata anche l'esistenza delle licenze per l'importazione di tutti i cereali, farina e legno e di oggetti che a Pirano scarseggiavano. Nel XVIII. secolo le licenze erano gia stampate e nell'appositi spazi liberi si iscrivevano dei dati elementari sui navigatori e sul loro carico. Per la ricerca sul commercio marittimo sono importanti anche i certificati del medico. Il certificato medico, munito di attestazione che l'equipaggio ed il carico erano incontaminati al navigatore veniva consegnato al momento di prendere il largo dal porto. La maggior quantità di vino piranese veniva transportata nelle città friuliane, a Palmanova, Latisano, Marano e Monfalcone. Nelle quantità limitate il vino veniva transportato anche nella Dalmazia e Istria. Alcuni certificati rappresentano una testimonianza che il vino veniva trasportato anche nell'impero austriaco a Lanišče, Volosko e Trsat. Il trasporto del vino in questi paesi si effettuava con i cavalli. Non esistono più dei dati precisi, che il vino fosse venduto anche in Carinzia e Stiria. Fu esportato per lo piu il vino bianco di qualità, il vino rosso e guastato, qualche cenno nelle licenze anche sulla vendita di aceto. La maggior parte dei commercianti proveniva da Pirano, poi di Chioggia, Grado, Latisana, Caorle e Capodistria. Le indicazioni sul mezzo di trasporto del vino per l'esportazione è menzionato in modo superficiale. Generalmente era indicato che il vino si trasportava via mare con la barca del proprietario. Il piu diffuso tipo di barca era la bracera, spesso menzionata anche nelle fonti storiche.

ISTRSKE ZDRAHE OB KONCU 18. STOLETJA

EVA HOLZ

Ob koncu 18. stoletja, v letih 1787 do 1794, so se v delu Istre, ki je spadal pod Habsburško monarhijo, razmere razvijale v ustaljenem počasnem ritmu. Dogodki, ki so že pretresali Evropo, v Istri še niso odmevali. Edino znamenje, da se v Evropi nekaj pripravlja, je bila precejšnja zadržanost notranjeavstrijskega gubernija v Gradcu ali pa vlade na Dunaju, kadar je bilo treba odriniti neko večjo vsoto denarja.

Trgovanje je bilo v avstrijskem delu Istre vsaj deloma razvito. O tem govori spor, ki ga je imela kastavska občina z gubernijem, ker je ta za določen čas izdal prepoved prodaje lesa in oglja v pristanišče na Reki. Pomembna mitnica na tej t.im. kastavski cesti je bila pri Sv. Matiji in v zakupu jo je imela kastavska občina. Dovoljenje za zakup je izdal kresijski predstojnik v Postojni. Zakup je bil sklenjen leta 1782, pogodba pa je bila veljavna tri leta. Zakupnina je bila 2115 gld na leto. V letu 1783 je prinesla mitnica 2259 gld 22 1/2 kr dohodka. Ko so izplačali hlapca, ki je dvigoval zapornico in tudi skrbel za potrebno luč, kar je zneslo 130 gld, in so poravnali zakupnino, je ostalo še 14 gld 22 1/2 kr, s tem denarjem pa je morala občina plačati še blagajniku. V letu 1784 je bil dohodek 2123 gld 23 kr; ko so odšteli stroške za hlapca pri zapornici in za luč, je ostalo še 1993 gld 23 kr. Treba je bilo plačati dogovorjeno zakupnino, občina je morala iz svojega dodati še 121 gld 36 kr, ne da bi plačala blagajnika. Do tega primanjkljaja je prišlo zato, ker je v letu 1783 gubernij prepovedal izvoz lesa in oglja. Občina je prosila, da bi jo oprostili plačevanja zakupnine za mitnico, bila je prepričana, da ji je prepoved prinesla škodo 135 gld 59 1/2 kr. Začela se je pritoževati. Ker na splošne pritožbe od ustrezne strani sploh ni bilo reakcije, je občina pripravila podroben obračun svojih dolžnosti in prikazala splošne stroške v letu 1784:

državni blagajni je bilo treba plačati zakupnino	2115 gld
hlapcu pri zapornici in za svečavo	130 gld
blagajniku	120 gld
skupaj	2365 gld

Od mitnine se je nabralo 2123 gld 23 kr, tako da je morala občina še iz svojega dodati 241 gld 37 kr. Ker v Gradcu niso dosegli pozitivnega odziva, so se pritoževali naprej.[1] Postojnski kresiji je poslala obračun mitnice pri Sv. Matiji najprej za kritičnih sedem mesecev. Dohodek v teh mesecih je bil manjši za 153 gld 30 1/2 kr. Če pa upoštevano dohodke celega obračunskega leta, se pokaže naslednja slika:

Obračun mitnice Sv. Matija

november 1782	zadnji okt. 1783
november 1782	170 gld 54 1/2 kr
december 1782	148 gld 39 1/2 kr
januar 1783	163 gld 43 kr
februar 1783	180 gld /
marec 1783	176 gld 53 kr
april 1783	183 gld 53 kr
maj 1783	193 gld 57 kr
junij 1783	228 gld 53 kr
julij 1783	217 gld 20 kr
avgust 1783	211 gld 9 1/2 kr
september 1783	196 gld 45 1/2 kr
oktober 1783	188 gld 14 1/2 kr
skupaj	2259 gld 22 1/2 kr

november 1783	zadnji okt. 1784
november 1783	183 gld 11 1/2 kr
december 1783	141 gld 26 kr
januar 1784	77 gld 52 1/2 kr
februar 1784	98 gld 48 1/2 kr
marec 1784	177 gld 4 kr
april 1784	186 gld /
maj 1784	199 gld 7 kr
junij 1784	197 gld 16 1/2 kr
julij 1784	288 gld 33 kr
avgust 1784	185 gld 21 kr
september 1784	208 gld 15 kr
oktober 1784	180 gld 28 kr
skupaj	2123 gld 23 kr

Če primerjamo dohodke iz drugega obračunskega leta, je celotna izguba 135 gld 59 1/2 kr. Detajlno pritožbo kastavskega sodnika Johanna Vargliana, ki jo je Gradcu posredovala postojnska kresija s pripombo, da se zdi poštena, sta jo davčni urad in knjigovodstvo morala upoštevati in nanjo tudi odgovoriti. Ugotovila sta, da se iz obračuna jasno vidi polletni padec dohodka, ki ga pa ni zakrivil zakupnic mitnice s slabim delom, zato bi bilo krivično, če mu izgube 135 gld 59 1/2 kr ne bi poravnali. Ko je kastavska občitna to dosegla, se je v naslednjem letu odrekla obnoviti zakupne pogodbe za mitnico pri Sv. Matiji.[2]

Taki in podobni problemi, ki so se pojavljali, so vse bolj kazali na to, da je zelo potrebna dobra cestna povezava v notranjosti avstrijske Istre, prav tako pa tudi po vsej postojnski kresiji, se pravi, povezava s Kranjsko. Dela na tako imenovani istrski cesti pa so potekala zelo počasi. Vzrokov za to je bilo več: slaba ali pa sploh nikakršna organizacija dela, spori o tem, ali naj cesto gradijo s tlako ali z najetimi delavci, ki bodo delo prevzeli na akord, spori med postojnsko kresijo in vlado v Gradcu zaradi imenovanja posameznikov na pomembnejša uradniška mesta pri cestni direkciji za istrsko cesto, spori z oblastmi v Pazinu, razpravljanja z reškim gubernijem, kako naj se istrska cesta poveže z reško cesto, da bo za vse prav. Med vse to so se mešale še ideje, da je gradnja istrske ceste pravzaprav neke vrste socialna ustanova, ki naj blaži pomanjkanje in lakoto v Istri. Najbolj pa je napredovanje gradnje zaviralo kronično pomanjkanje denarja. Še po osmih letih dela cesta ni bila dokončno zgrajena.

V letu 1787 je bila istrska cesta že nekaj let v delu, vendar pa so se stvari le počasi premikale. V tem letu so hoteli pričeti tudi z gradnjo »jeseniške ceste« na Dolenjskem, ki naj bi potekala od Kostanjevice do Broda. Denar za obe cesti je šel iz istega žaklja in bilo ga je premalo, pa so se pobudniki jeseniške ceste zbali za svojo gradnjo, ker so zahtevna dela ob Učki požrla več denarja, kot je bilo predvideno.[3] Poleti 1787 je tako notranjeavstriski gubernij v Gradcu določil, da je treba dela na istrski cesti ustaviti, kar je narejenega pa naj se zavaruje. Dokončati morajo most v Pazinu, če to lahko izvedejo brez škode za državno blagajno.[4] Na to sporočilo je postojnska kresija reagirala; potrdila je mnenje o dokončanju mostu v Pazinu, kjer se morata dokončno sporazumeti inženir cestne direkcije Lieber in mojster Petruzi, ki je zadolžen za pravilno dokončanje tega mostu. Ob zapiranju cestnih del so tudi skrčili število osebja pri cestni direkciji. In tu je postojnska kresija kar resno ugovarjala sklepom graškega gubernija. Odločitev, ki so jo sprejeli v Gradcu, da bo za tajnika pri cestni direkciji imenovan dolgoletni uradnik te direkcije, ki je bil zaposlen predvsem na istrski cesti, je zbudila odločen protest. O tem človeku (Johannu Antonu von Nützlu) niso vedeli povedati nič dobrega, zlasti pa so večkrat ponovili, da za delo tajnika sploh ni primeren. Hkrati so na vse kriplje ponujali svojega kandidata Franca Ksaverija Rodishaima. Gubernij je vztrajal pri svoji odločitvi in tako je bil von Nützl, ki je bil že starejši človek, le imenovan za tajnika in pod njegovo nadzorstvo je sodila vsa gradnja istrske ceste. Njegov letni dohodek je bil 400 gld, poleg tega pa je dobil še 45 kr na dan za vzdrževanje konja. Vse to pa je bilo treba plačati iz istrskega cestnega fonda. Rodishaim je postal njegov asistent. V septembru so začeli zapirati gradbišče, kar je dalo precej opravkov in je bilo povezano tudi s stroiški. Treba je bilo pripraviti primerne prostore za spravilo lesa, orodja in drugega materiala. Pri tem delu je sodeloval Rodishaim. Dela na mostu v Pazinu so se zavlekla. Von Nützl je moral osebno nadzorovati mojstra Petruzija, ker ta ni imel zadostne kavcije, da bi zavaroval plačilo. To je pri postojnski kresiji zbujalo kar precej jeze. Pritožbi, ki jo je kresija poslala v Gradec, je dodala še misel, če se morda le ne bi dalo nadaljevati z deli, da bi tako ublažili revščino v deželi. Naj gubernij premisli in se po možnosti odloči tako kot v letu 1785. Istrska cestna komisija pa je o istem problemu poročala postojnski kresiji, češ da so dela zaključena, da čakajo na asistenta Rodishaima, da bi vse po predpipsih prevzel, von Nützl pa naj v Pazinu le nadzoruje mojstra Petruzija in naj mu ne preda prej denarja, dokler dela ne bodo končana. Denar, ki ga dolgujejo asistentu Rodishaimu, bodo lahko dobili na ta način, da bodo odračunali obresti in tako poravnali, kar je treba. To bi bilo na mesec 30 gld, 25 gld mu pripada po službenem naslovu, ostalo pa bo dobil zaradi dodatnega dela, ki ga je imel ob zapiranju cestnih del.[5] Kaj je moral uradnik storiti ob taki priložnosti in kakšni so bili pri tem stroški, pa lahko izvemo iz odlomka iz dnevnika takega uradnika.

26. september 1787:

Popoldne odpotoval in prišel v Boljun proti večeru. Za konja in krmo plačal 1 gld 42 kr. Od mojega plačila in plačila za vodnika, kateremu pripada konj, s prenočevanjem 1 gld 10 kr.

27. september 1787:

Zgodaj zjutraj iz Boljuna. Opoldne prišel v Veprinac. Vse popoldne spravljal v red cestno orodje. Hrana in krma za konja 2 gld 9 kr. Prenočevanje: plačal svoje in prenočevanje vodnika 1 gld 8 kr.

28. september 1787:

Iz Veprinca odšel zgodaj in ob poldne prišel v Nesekel. Tu porabil za ureditev inštrumentov 2 1/2 ure. Med tem poslal konja in vodnika v Vranjo. Tam plačal za konja in za krmo ter za kosilo zame in za vodnika 2 gld 17 kr. Isti dan iz Vranje naprej naravnost v Pazin, popoldan sem bil tam, plačal konja in vodnika 2 gld 20 kr. Vsi stroški: 10 gld 42 kr.

Orodje je bilo spravljeno v dveh skladiščih v Vranji in v Veprincu, kar je stalo še dodatnih 27 gld. Decembra 1787 so bila dela na istrski cesti ustavljena.[6] V maju 1788 so z deli ponovno začeli, ko je dvorni dekret odobril 6000 gld za nadaljevanje.[7] Ob obnovljeni gradnji ceste so se obnovile tudi tožbe o revščini v Istri. Tako je pazinski prokurator Josef Kaligarič bil prepričan, da bo deželni pomagano le na ta način, da pokličejo na delo podložnike, kajti z najetimi delavci se problemi ne bi rešili. 9 krajcarjev na dan je premajhno plačilo, ker je hrana draga, druga težava pa je oddaljenost gradbišča na Učki. Končno je tudi mnenja, da tudi kasneje ne bo nič bolje. Na te pritožbe so odgovorili z Dunaja in opozorili, da je pri takih pritožbah treba osvetliti vse okoliščine, ne le tiste, ki so za neko stran neugodne.[8] V precej dolgem poročilu je tudi reški gubernij pojasnil svoj pogled na razmere in tako zelo poudarjano revščino v Istri. Za domačine ni to poročilo nič kaj ugodno. Po mnenju reškega gubernija je več vzrokov za revščino, prvi pa je geografska lega avstrijske Istre. Po zadnji davčni regulaciji je obsegal ta del Istre 4235 kvadratnih oralov in 1037 5/6 kvadratnih klafter (1 oral = 0,575 ha; 1 kvadratna klaftra = 3,597 m²) in na tem prostoru živi 31.490 prebivalcev. Pridelajo vino, sadje, nekaj žit in olja, redijo živino, predvsem ovce in imajo tudi nekaj lesa. Imajo majhen del morske obale in prav tako malo poti. Od Kranjske jih loči venec hribovja, na drugi strani pa je beneška meja. Avstrijski Istran je tako povsem odrezan od monarhije in tudi svoje pridelke težko spravi na trg. Obrti in industrije ni, izobrazba je slaba. Od sosedov — to je hudobna beneška sosečina — ne morejo pričakovati pomoči ali pozitivnega vpliva, ker so ti še na nižji stopnji razvoja. Poleg lenobe in neznanja, ki je zelo razširjeno v Istri, pa so vzroki za revščino tudi v gospodarskih napakah. Tu je na prvem mestu neznanje kletarjenja, kar onemogoča prodajo istrskega vina na širše področje. To vino ne zdrži do naslednje jeseni, istrska lenoba in revščina se utopita v njem. Prav tako ne znajo ravnati s sadjem, ki je lepo in ga je tudi kar precej, večinoma ga porabijo za živinsko krmo.

V Istri je precej oljk, vendar pa tudi z olivami ne znajo ravnati in nimajo oljčnih mlinov, tako da tudi ta pridelek propada. Hlevske živinoreje ne poznajo, živine je malo, pa še to je v glavnem drobnica. Ne poznajo tudi gnojenja, prav tako so jim tuje krmilne rastline, ne poznajo detelje, stročnic in krompirja. Skratka — kmetijstvo je zanič. Tako ostane le cestna povezava tisto sredstvo, ki bi lahko spremenila zatohle razmere v avstrijskem delu Istre in dala tudi možnosti za razvoj. Do danes je državna blagajna pomagala v boju proti revščini, vendar od vsega denarja, ki se je stekal v Istro, ni bilo nobenega rezultata. Razmere se bodo spremenile šele takrat, ko se bodo spremenili prebivalci sami. Za to pa so potrebne šole, kajti izobrazbo potrebujejo prav vsi od podložnikov do gospodov, ki so prav tako neuki in vraževerni. Tudi odstranitev slabega beneškega sosedstva bi lahko prinesla ugodne spremembe, to pa bi lahko izvedla le najvišja oblast. Take spremembe bi bile ugodne ne le za Istro, pač pa tudi za nemške in madžarske province. Ker so tako znani vzroki za zaostalost, bi jih lahko začeli odpravljati. Cestna direkcija in kresijski komisariat naj razpišeta cestno tlako, tako da bodo prišli revnejši sloji do večjega zaslužka, ker jim bodo bogatejši plačali, da njim ne bo treba na tlako. Če pa Istrani kljub tako zelo poudarjani stiski ne bodo prišli na delo (kar se je zgodilo v času od 26. 3. do 15. 4.), potem so seveda nepotrebni tudi vsi cestni uradniki in je vprašanje, kako bodo državni blagajni opravičili svoje plače in kako bo cestni komisariat odgovarjal zaradi svoje nesposobnosti. Glede same cestne gradnje je zamisel pazinskega gospostva, da gradijo na štirih mestih hkrati, čista bedarija. Gradnja bo zaradi tega počasnejša, delavci hodijo na delo po 8—10 ur daleč. Prava osnova te pazinske odločitve je neznanje in nečimrnost ljudi, ki o tem odločajo. Nadzorstvo nad cestno direkcijo, predvsem pa nad njeno blagajno se nikdar ne sme prepustiti uradnikom gospostva. Edina rešitev za odpravo revščine in lakote pa tudi lenobe je zaposlitev domačega prebivalstva. Zbrali so že 800 delavcev, sedaj pa je vprašanje, kam z njimi. Zato bo treba takoj, ko bo končana ta cesta od Boljuna do Kastva začeti z deli za povezavo s Kranjsko proti Lipi. Ko bo urejena še povezava z reško cesto, se bodo razmere v Istri začele spreminjati.[9]

Povezava med reško in bodočo istrsko cesto ni bila novost. O tem so govorili že leta 1785, podrobnejše so o tem spregovorili spet leta 1786, kajti pomembnosti te povezave sta se zavedala tako graški kot tudi reški gubernij. V letu 1788 so sklenili, da je to povezavo treba ohraniti. Idejne načrte sta pripravila dva inženirja, za Kranjsko stran inž. Lieber, za reško pa inž. Gnamb. Inženir Gnamb je predložil načrt, po katerem naj bi šla smer istrske ceste naravnost od Učke preko Babičev proti Lipi. Križišče z reško cesto bi bilo pri Babičih. Idejni načrt je zastal, ker so inž. Lieberta odstavili od teh del. Kompetentna komisija, ki so jo sestavljali baron von Bentl, ki je bil tudi okrožni komisar, inženir Lieber, tajnik Vilcher ter predstavnik vlade grof Barkotzy, inženir Gnamb, je šla na ogled predvidene trase in si ogledala tudi okolico, da bi ugotovila, kakšni bodo pogoji za potnike, če se bo ta smer ceste uveljavila. Sprejet je bil predlog inženirja Lieberja, da bi se istrska cesta v Kastvu srečala z reško cesto, vendar pa je taka povezava pomenila večje stroške. Cesta proti Lipi se podaljša, pridobi pa takoj za Reko na višini, poleg tega je bilo upoštevanja vredno tudi njegovo mnenje, da je cesta pomembnejša, če poteka skozi večje kraje. Ozirati se je bilo treba pa tudi na želje kavalirja Thieryja, ki je za reško cesto pri-

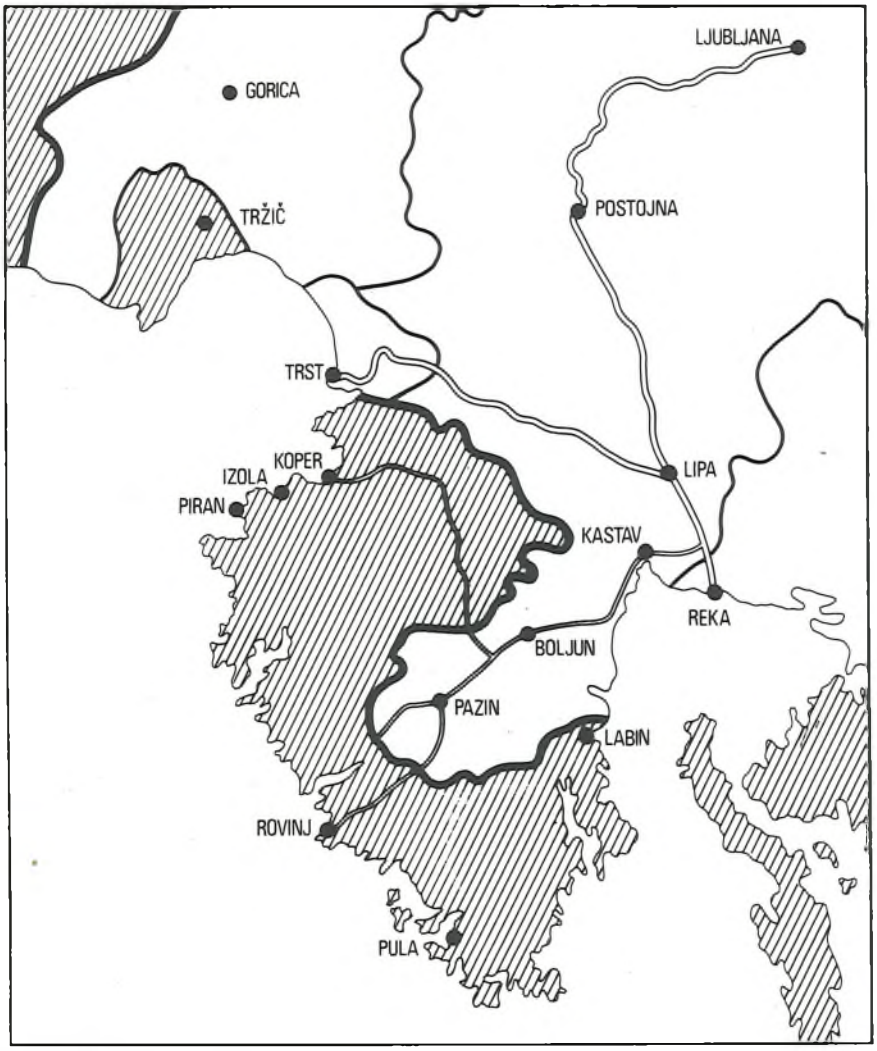

nekdanja beneška posest

ISTRA V PRVI POLOVICI 19. STOLETJA

speval 2000 gld. Kljub vsemu temu pa je pomembno vedeti tudi to, da je Kastav že imel povezavo z Volosko.[10] Obnovile so se razprave, ali naj cesto gradijo s tlako ali z najeto delovno silo. Cestna direkcija se je zavzemala za to, da naj dobijo delo predvsem Istrani, po njenem mnenju prebivalci Kastva le niso tako zelo revni, vseeno pa so poleg 200 Istranov zaposlili tudi 100 prebivalcev Kastva, te predvsem na delih pri Veprincu. Ker pa je bilo to proti sporazumu, se je morala vmešati postojnska kresija in posredovati. Vodja teh del inž. Lieber je odgovarjal na obojestranske očitke in se zagovarjal zlasti s tem, da je gradbišče pri Veprincu bliže Kastvu in zato je pametno za ta dela zaposliti te prebivalce. Na delu jih je tako le 85 in po njegovem prav nič ne odjedajo zaslužka Istranom. Zagovarjal je stališče, da naj delavci delajo čim bliže domu, da bodo stroški manjši in da bodo lahko nekaj zaslužili, ne pa vse porabili za pot in hrano. Občine gospostva Lupoglave, ki ležijo ob vznožju Učke, pa naj delajo na tem področju. Hrana je povsod draga, zato se je tudi pogajal z erarom, da bi delavci dobili na dan 7 krajcarjev in hrano. Sploh se mu je zdelo plačevanje delavcev žaljivo nizko. Kajti cestno osebje in delavci so na terenu en organizem in plačilo zadnjega na plačilni listi mora biti 20. del prvega. Izjema so kaznjenci, ki delajo le za hrano.[11] Za vse te načelne prepire so zapravili precej dragocenega časa, ki ga je bilo potem težko nadomestiti. Očitno pa je bilo, da se je Lieber ponovno zavzel za delo na istrski cesti. Njegova poročila so postala zelo podrobna in

Karto uporabi tudi pri članku S. Grande

opremljena s skicami težavnejšega terena in zahtevnejših gradenj.[12]

V letu 1789 so še enkrat pregledali Liebertove in Gnambove načrte o povezavi reške in istrske ceste. Oktobra tega leta je Lieber svoj načrt dokončal in tako je bila možna primerjava obeh. To so opravili v graškem guberniju. Gubernij je svoje pomisleke poslal leta 1791 v vednost reškemu guberniju, ki pa je še vedno zagovarjal načrt svojega inženirja. Primerjava obeh načrtov je pokazala, da Gnambov načrt zahteva 20.389 gld 20 kr za del ceste od Reke do križišča z istrsko cesto, kar pa ni niti polovica poti proti Lipi. Lieber je za pot od Reke roti Lipi preračunal stroške na 37.225 gld 18 kr. Gnambov načrt je uničeval tudi precej plodne zemlje in cesta je bila očitno daljša. Dražje vzdrževanje tako podaljšane smeri bi padlo izključno v breme Kranjske. Cesta bi bila lahko krajša, ni pa pametno, da se pri gradnji izgublja že pridobljena višina. V bistvu pa je ta del ceste nepotreben, ker cesta od obale v notranjost obstaja, ob obali pa se ljudje in tovori prevažajo s čolni in ladjami.[13] Spore o tem, ali naj cesto gradijo s tlako ali z najeto delovno silo, je poskušal Dunaj razvozlati s salomonsko odločitvijo, naj pri gradnji upoštevajo uboštvo Istranov, da pa naj tudi cesto že vendar zgradijo. Svoje mnenje o gradnji ceste s tlako je prispevala tudi postojnska kresija, ki je med drugim ugotovila tudi to, da so klicali ljudi na delo prav v času trgatve in pa v času, ko so pripravljali reorganizacijo davkov. Zato je bilo povsem razumljivo, da nihče ni prišel na tlako. Kar pa zadeva mnenje kastavskega gospostva, da je proti temu, da njegovi podložniki delajo tlako pri gradnji cest v Istri in da je gospostvo s tem povzročilo istrskemu cestnemu skladu škode za 44 gld 11 kr, je treba vso zadevo še preiskati.[14]

Nadaljevanje cestne gradnje je pokazalo, da so pomembne tudi stranske ceste, predvsem tiste, ki med seboj povezujejo glavne smeri in da so te smeri precej omrtvičene, če so stranske ceste slabe. Tako je kar nenadoma postal pomemben 2000 klafter dolg odsek od Zadke do Kučićev, ker se je pokazalo, da so vsa preostala dela precej brez praktične vrednosti, če te povezave ni. Dovolj hitro bi bilo treba zbrati 6000 gld, kolikor naj bi stalo teh 2000 klafter ceste. Da bi na splošno cestna dela v Istri hitreje stekla, je postojnska kresija predlagala, naj se del ceste gradi na akord (odsek med Boljunom in Pazinom). Med Vranjo in Lupoglavo pa naj se tiste občine, kje bo potekala cesta, povežejo s cestno direkcijo, zemljiškimi posestniki in istrskim kresijskim komisariatom in se dogovorijo o načinu dela na cesti. Cesta naj bi šla mimo potoka Boljunščice tostran Učke do Zadke proti Veprincu. Tri milje te ceste so že narejene, vendar pa je to srednji del, tako da ni povezave od konca Boljunščice do Pazina in prav tako ne od Zadke proti Kučićem, kjer bi se ta cesta srečala z zasebno cesto, ki pride iz Kastva. Za gradnjo ceste od Zadke proti Kučićem si inž. Lieber ni upal pregovoriti Istranov, da bi prevzeli dela na akord, ker je gradbišče ležalo en dan hoda iz Istre. Zato je ta opravila predal v delu na akord posameznim občinam.[15] O tej cesti je povedal svoje mnenje tudi cestni inšpektor iz Pazina Martino Godina. Njegovo mnenje pa se je spremenilo v spis o revščini v Istri.[16] V avgustu so bili z gradbenimi deli že tako daleč, da so si upali napovedati, da bo povezava med Boljunom in Kučići nared v letu 1790. Tedaj pa se je pojavilo vprašanje, kdo bo vzel v zakup celotno 13.000 klafter (24 km 648 m) dolgo cesto. Začela so se nasprotja med cestno direkcijo in občinami. Ne glede na te spore bi morali cesto odpreti za promet, spore pa razčistiti kasneje na višjem nivoju.[17]

Vendar pa dela na istrski cesti še v letu 1792 niso bila končana. Ponavljajo se prošnje za denar, da bi lahko izplačali vsaj delavce.[18] Gradnjo je od Lieberja prevzel inženir Joseph Schemerl, ki je naprej zahteval denar, da bi z deli lahko nadaljeval. V tem obdobju pa je vlada prepovedala vsakršna nakazila državnega denarja. Tako se je Schemerl najprej potegoval za to, da naj mu izplačajo vsaj ostanek od prejšnjega obračunskega leta.[19] Ko bo dobil potreben denar, je pripravljen začeti z delom. Pogajal se je za 3646 gld 6 1/4 kr, kar je ostalo od prejšnjega leta, hkrati pa je prosil še za predujem 6000 gld. Zaradi prevzema del je potoval v Istro, nato pa pripravil podroben načrt za celotno delo. V maju 1792 je prišlo z Dunaja sporočilo, da smejo inž. Schemerlu izplačati iz državne blagajne vsoto, ki je ostala od prejšnjega leta, hkrati pa ga je treba opozoriti na sedanje težke razmere v državi. Junija je inženir ta denar tudi dobil. Glede predujma 6000 gld pa je dvorni dekret dovolil le izplačilo 3000 gld in ponovno opozoril na težke razmere v državi. V septembru je Schemerl zaprosil še za 4000 gld, ker je bilo delo na cesti težje kot so pričakovali. Potreboval je še 170 mož, ki so morali biti izučeni minerji in zidarji. Ti so zahtevali za delo na 1 klaftro in 18 čevljev (7,584 m) široki cesti (za klesanje skal in zidanje podpornih zidov) 1 gld 25 kr nad dogovorjeno vsoto. Stroški so narasli tudi zaradi zidave podpornih in opornih zidov, zaradi predelov, kjer je bilo treba cesto klesati v skalo. Del ceste so gradili s tlako, del s pogodbenimi delavci. Cestna gradnja se je vlekla že osmo leto. Poleti 1792 so dela na istrski cesti potekala po naslednjem načrtu:[20]

Dela	dolžina	cena	
	v klaftrah	gld	kr
Ob koncu julija je ostalo še	15711		
Za to postavitev je od dovoljenega denarja še		28404	17 1/2
V zaključenem mesecu juliju je bila narejena čez travnik in potok 1 1/2 čevlja visoka obojestranska ograja	106		
Skozi polja prav tako na tej strani potoka 1 1/2 čevlja visoka ograja, ki se proti sredini izgubi, izkopi na 1 1/2 čevlja globine	38		
Na drugi strani potoka navadna ograja	89		
Običajna dela so potekala čez polje v dolžini	75		
Pred lesenim mostičkom obojestranska ograja	5		
Mostiček je na zidanih stebrih (6 čevljev visokih) s stranskimi krili in potrebno ograjo	1 1/2		
Na drugi strani mostu do v prejšnjem mesecu dokončanega cestnega dela, na spodnji strani 2 1/2 čevlja visok zid in na zgornji strani navadna letev	15		

Podjetniki so v tem mesecu naredili odsek, dolg	180		
Vsota dela ceste, ki je bil v mesecu juliju popolnoma končan	509 1/2		
Od tega so po poslanih dnevnikih izplačali		788	42
Ob koncu julija je ostalo za izdelavo še	15201 1/2		
Ostanek dovoljenega denarja		27615	35 1/4

Sredi septembra je vlada na Dunaju sporočila, da so odobrili še zahtevanih 4000 gld za nadaljevanje gradnje, denar pa bo pritekal postopoma. V oktobru je to potrdila tudi ljubljanska oblast. Septembra 1792 se je Schemerl odločil še za en način dela z domačim prebivalstvom. Proti Juriju Ambrosoviću (Ambrosovich) iz vasi Selo je predal delo na akord, ker se je z delom res že mudilo. To pogodbo je poslal v vednost tudi deželni vladi.

Pogodba o tem, da daje cestni in gradbeni direktor Kranjske dežele inženir Joseph Schemerl gradbena dela proti Juriju Ambrosoviću iz vasi Selo, je taka:

1. Prota Ambrosović prevzema na akord dela na odseku ceste med Gologorico in Pazinom.
2. Obvezuje se, da bo ta del ceste gradil tako, kot je sklenjeno in predpisano, da bo cesta pravilno speljana tako v klancih kot tudi v ravnini, da bo pravilno gradil podporne zidove in za ta dela uporabljal največje kamne, ki jih najde. Širina ceste mora biti v ravnini najmanj 15 čevljev (4,740 m), v hribovitih predelih in na izogibališčih pa 18 čevljev (5,688 m), na ovinkih 20—24 čevljev (6,320—7,584 m), spust mora biti vsaj 4 na klaftre (1 klaftra = 1,896 m), poleg tega mora poskrbeti tudi za močne obcestne kamne. Cesta mora biti primerno napeta, zgornja plast mora biti dobro potolčena in zadnji posip ne sme biti brez mešanice peska i zemlje, dokler ni cestno osebje pregledalo ceste in ugotovilo, ali je primerna. Kjer je potrebno, mora zgraditi tudi stranske jarke.
3. Obvezuje se, da bo razen štirih velikih mostov naredil vse manjše mostove in tlakovane obcestne kanale.
4. Direkcija mu prizna stroške za dovoz kamenja, če bo to nujno potrebno.
5. Za vsako tekočo klaftro (1,896 m), ki je zgrajena tako, kot je zgoraj predpisano, pripada proti 1 gld 30 kr.
6. Delo bodo nadzorovali vsak teden in tedensko bo tudi plačano. 60 dukatov pa je moral prota položiti kot varščino.
7. Prota se obveže, da bo vsa dela izvajal čim bolj natančno. Od marca 1793 dalje bo vse dokončal v šestih mesecih.
8. Če na nekaterih mestih dela ne bodo opravljena tako, kot je bilo sklenjeno v pogodbi, bodo šli stroški popravil v njegovo škodo.
9. Če bo delo dobro opravil in to prej kot v šestih mesecih, bo dobil še delo na cesti proti Lupoglavi. Če pa tega ne bo izpolnil, bo ta dela dobil nekdo drug, kajti cesta mora biti v enem letu gotova.
10. 100 dukatov bodo proti nakazali takoj, ko bo lahko dokazal, da je intabuliran pri svojem zemljiškem gospostvu.
11. Proti Juriju Ambrosoviću bodo nakazali pravilen in pravičen znesek za njegovo delo.[21]

V Januarju 1793 je Schemerl dvakrat pisal deželni oblasti glede cest v Istri. Še vedno je bil denar največje vprašanje, kajti potrebovali so ga več, kot je bilo predvideno v načrtu. Inženir se je upiral zamisli, da bi dela na cesti ponovno ustavili. S pomočjo zgoraj omenjene pogodbe so se dela lahko nadaljevala. Hkrati pa je bilo potrebno vzdrževati tudi že narejene predele. Za vse skupaj bi potreboval 10.000 gld. Vendar pa je bila v letu 1793 na celotnem Kranjskem za cestna dela na razpolago dobra polovica te vsote.[22]

OPOMBE

Nekaj dolžinskih mer:
čevelj = 0,316 m
Klaftra (dunajski seženj) = 1,896 m
Milja = 1,477 km
Dunajska poštna milja = 7,5859 km
Nekaj ploskovnih mer:
kvadratni oral = 57 arov
kvadratna klaftra (seženj) = 3,597 m²

1. Arhiv SR Slovenije (AS), GUB. ARH. 1784—1786, V 16—17 (zavoj 9), fol. 938, 10118. — **2.** AS, GUB. ARH. isto, fol. 26429, 9714. — **3.** AS, GUB. ARH. 1784—1794, fasc. 257 (zavoj 112), fol. 22043/1944, spada v okvir listin o cestah v novomeški kresiji. — **4.** AS, GUB. ARH. 1787—1794, fasc. 258 (1787—1791) zavoj 113, fol. 21826, 23316. — **5.** Isto, fol. 23316, 25134. — **6.** Isto, fol. 37606. — **7.** Isto, fol. 7788. — **8.** Isto, fol. 11043, 11524, 27053. — **9.** Isto, fol. 12195. — **10.** Isto, fol. 7789, 409, 15831. — **11.** Isto, fol. 23274, 24561. — **12.** Isto, fol. 24561, 161. — **13.** Isto, fol. 409, 18103, 15831, 23274, 24561. — **14.** Isto, fol. 8176, 25782. — **15.** Isto, fol. 258, 6264. — **16.** Isto, fol. 6264. — **17.** Isto, fol. 6264. — **17.** Isto, fol. 24102. — **18.** AS, GUB. ARH. 1787—1794, fasc. 255 1/2 (1788—1794) zavoj 110, fol. 3273. — **19.** Isto, fol. 4021, 7667. — **20.** Isto, fol. 4660. — **21.** Isto, fol. 4660. — **22.** Isto. — **23.** Sergij Vilfan: Prispevki k zgodovini mer na Slovenskem s posebnim ozirom na ljubljansko mero (16.—19. stoletje). Zgodovinski časopis 8, 1954, str. 27—86. Tine Kurent: Merski sistemi v arhitekturi na Slovenskem. Zbornik za zgodovino naravoslovja in tehnike 9, 1987, str. 40—65.

SOMMARIO

LE DISPUTE ISTRIANE ALLO FINE DEL XVIII O SECOLO

Eva Holz

Negli anni 1787—1793 non erano ancora rieccheggiati gli avvenimenti europei nella parte austriaca dell'Istria. Gli abitanti si curavano in primo luogo dei propri interesi. Era la povertà il problema principale da combattere e sulle sue cause esistevano le tesi che gli stessi abitanti erano responsabili avendo delle premesse di buone risorse per conseguire una migliore vita, ma non sapendosi organizzare meglio, erano nella costante attesa dell'aiuto altrui. Invece gli altri

affermavano che nell interno dell'Istria era necessario tracciare delle strade per collegare questo lembo di terra con il resto del mondo. Era l'unico modo di superare l'impoverimento, l'arrettatezza ed il ristagno. Per la costruzione della rete stradale nell'Istria si presero l'impegno i governatori di Gratz e Fiume, distretto di Postumia e la signoria di Pisino. Poichè si erano sovraposti vari interessi (e tutti gli interessati si prodigavano per il bene dell'Istria) i lavori di costruzione procedevano lentamente. Avevano programmato di collegare Pisino—Boljun—Vranjo e di realizare anche il percorso in due direzioni, una avrebbe dovuto condurre verso Lupoglava, mentre l'altra verso Veprinac—Kučići—Kastav per proseguire poi per Carniola verso Lipa. Fra questi punti di base era necessario costruire anche dei collegamenti laterali per dare alle strade principali una ragione di viabilità. Purtroppo ancora dopo otto anni di lavori la rete stradale non fu portata a termine per sussistenti problemi finanziari.

KOPER V ČASU NAPOLEONA (1805/6—1813)

GORAZD MARUŠIČ

Prelomnica v zgodovini Benetk je bil 12. maj 1797, ko je bila razglašena Demokratična republika Benetke oziroma 16. maj 1797, ko je francoska vojska vkorakala v Benetke, s čimer je bilo konec 600-letne beneške oblasti v Istri. V prehodnem miru, podpisanem v Leobnu 18. aprila 1797, je Avstrija prepustila Belgijo in Milano Franciji, v zameno je dobila Dalmacijo, Istro in Veneto (Benečijo). Prelomnica v zgodovini Kopra pa je 5. junij 1797, ko so se uprli populani, ker se je nobiliteta naslonila na habsburško monarhijo. Vodja proavstrijske stranke je bil Agostino Carli-Rubbi.[1] Avstrijski komandant cesarsko kraljevi general Giovanni grof Klenau[2] je s svojo vojsko 10. junija 1797 okupiral Koper. 17. oktobra 1797 je bila podpisana mirovna pogodba v Campoformiju,[3] s katero je bilo dokončno potrjeno, da Avstrija dobi Istro, Dalmacijo in Veneto (Benečijo).

V začetku novembra 1805 je Angelo Calafati, tedanji predsednik apelacijskega sodišča mesta Koper, poslal koprsko delegacijo v naslednji sestavi: Nicolò del Bello (nekdanji koprski sindik pod beneško oblastjo) in Benedetto Petronio v vojaški štab francoskega generala Masséne s prošnjo, da naj francoska vojska okupira Istro. Tako so Francozi zasedli Koper 21. novembra 1805. Ob okupaciji je zahteval general Masséna 60.000 fiorinov (goldinarjev) vojaške kontribucije, vendar so Francozi dobili samo 20.000.[4] Francoski okupacijski komandant Istre Solignac je ustanovil začasno vlado 25. novembra 1805.[5] Sestavljali so jo: Angelo Calafati, Nicolò del Bello in štirje predstavniki nobilitete (mestnega plemstva). V tem času se avstrijska lokalna uprava ni spremenila, pobirali so enake davke in ista policija je skrbela za red in mir. 9. decembra 1805 je general Séras zamenjal generala Solignaca na čelu okupacijske vojske v Istri. Ustanovil je novo začasno vlado Istre,[6] ki jo je sestavljalo šest svetnikov: grof Francesco Bocchina, Nicolò del Bello, Nicolò Papadopoli, Antonio Lugnani, Bartoli Colombani in Stefano Colombani. Predsednik vlade je postal Angelo Calafati. Proavstrijske uradnike je zamenjal. Urejeval in reševal je spore med francosko vojsko in Koprčani. Proavstrijsko razpoloženi prebivalci so razstrelili skladišče orožja. Kradli so hrano iz skladišč francoske vojske, ker je med ljudstvom razsajala lakota. Razširila se je epidemija kuge,[7] ki so jo zanesli francoski vojaki. 26. decembra 1805 je bila podpisana mirovna pogodba med Avstrijo in Francijo, po kateri je slednja dobila nekdanjo beneško Istro, Benetke in Dalmacijo (4. člen mirovne pogodbe).[8] S to pogodbo je bilo v Istri konec francoske okupacije in je območje Istre prešlo pod suverenost Francije.

11. januarja 1806 je Calafati istrskemu ljudstvu v svojem prvem razglasu sporočil, da je bil v Bratislavi sklenjen mir med Avstrijo in Francijo in da bo Istra priključena italijanskemu kraljestvu.[9] Proavstrijska stranka je širila propagando, da bo Istra priključena Trstu ali Kranjski, toda 1. februarja je bil izdan odlok, ki je potrdil priključitev Istre k Italijanskemu kraljestvu.[10] Cesar Napoleon je januarja 1806 imenoval svojega posinovljenca Eugèna Beauharnaisa za podkralja Italijanskega kraljestva in za komandanta vojske na nekdanjem ozemlju Beneške republike. Po ukazu zgoraj imenovanega Eugèna Beauharnaisa je bil v Kopru, glavnem mestu Istre, 7. februarja 1806 ustanovljen Magistrat.[11] Magistrat je bila nekakšna istrska vlada, ki jo je sestavljalo 6 članov. Predsednik Magistrata je bil spet odvetnik Angelo Calafati, njegov tajnik pa odvetnik Benini Giovanni Vicenzo. Finančni intedant je bil Venier Silvestrini Maria, upravitelj rudnikov in gozdov Bartoletti Zulatti, inšpektor dela, voda, mostov in cest inženir Benedetto Petronio, policijski komisar pa Angelo Venier. V sklopu Magistrata je bila ustanovljena tudi tiskarna, katere direktor je bil Avstrijec Weiss.[12] Njena naloga je bila širjenje idej francoske oblasti, kar je uresničevala s

tiskanjem odlokov, razglasov, pesnitev, posvečenih Napoleonu, Calafatiju..., napotkov za delo Magistrata, itd. Magistrat je izdal potni list,[13] nekakšen osebni dokument, ki ga je moral imeti vsak občan zaradi kontrole in varnosti prebivalstva.

Sodstvo je bila samostojna inštitucija, ki je bila neodvisna od Magistrata. V okviru sodstva sta delovali kriminalno in apelacijsko sodišče. Ti dve sodišči sta bili ostanek beneške oziroma avstrijske uprave. Kriminalno sodišče je bilo prvostopenjsko. Pritožbe nad razsodbami kriminalnega sodišča je obravnavalo apelacijsko sodišče (druge stopnje). Predsednik kriminalnega sodišča je bil Francesco Venier, notar pa Giovanni Cantucci. Predsednik apelacijske sodišča je bil Nicolò Baseggio, njegov tajnik pa Baseggio Graziadio.[14] Stara beneška zakonodaja se ni smela uporabljati, ker so bili sedaj nobili in populani enakopravni. V tem prehodnem obdobju so upoštevali avstrijsko zakonodajno pravo. Apelacijsko sodišče tretje stopnje je bilo v Milanu.[15] To je bilo najvišje italijansko sodišče, preko katerega je bila Istra že povezana z italijanskim sodstvom kot osma provinca. Istra je bila torej preko sodnega aparata že dejansko povezana z italijanskim kraljestvom, preko upravnega samo navidezno, kajti imela je svojo samostojno upravo, Magistrat.

Po ukazu cesarja Napoleona z dne 30. marca 1806 se je 1. maja 1806 Istra uradno priključila Italijanskemu kraljestvu, Eugène Beauharnais, podkralj Italijanskega kraljestva, je 9. aprila 1806 izdal odlok, ki je v nekdanjo Beneško republiko vpeljal ustavne zaione kraljevine Italije, ustavo iz Lyona, Code Napoléon, konkordat s papežem Pijem VI., organizacijo cerkvene administracije, denarno reformo, itd.[16] Kraljestvu Italije je vladal kot kralj Napoleon, cesar Francozov. Okronan je bil 25. maja 1805 v Milanu z langobardsko kraljevsko krono. Njegov namestnik je bil podkralj Eugène Beauharnais. Oblast so še sestavljali konzulta, ministri in zakonodajni zbor. Vendar pa je kralj Napoleon zakonodajnemu zboru odvzel oblast s prepovedjo zasedanja (odredba 27. junija 1805).

V Koper je Code Napoléon prinesel naslednje novosti: civilno poroko, ki se je sklenila pred županom, zakonski par pa se je moral najprej obvezno civilno poročiti in nato šele, če je želel, tudi cerkveno; matično knjigo, ki jo je vodil župan in vanjo zapisoval rojstva otrok, poroke in smrti; odredbo, da se mora posest ob dedovanju razdeliti med vse dediče v enakem deležu in ne, da vse pripade prvorojencu, kot je bilo pod beneško republiko.

22. maja 1805 je kralj Italijanskega kraljestva. Napoleon, podpisal s papežem Pijem VII. konkordat, po katerem je sprejel katolicizem za državno vero. Po tem konkordatu je Napoleon dobil pravico imenovati škofe na območju svojega kraljestva. V Istri so bile ukinjene škofije v Pulju, Novigradu in Poreču. Tako je ostala samo škofija v Kopru na čelu s škofom Bonifacijem da Ponte.[17] 8. junija 1805 je kralj Italije Napoleon izdal kraljevski dekret, s katerim so bili ukinjeni nekateri samostani v Kopru: dominikanski, konventualski, sv. Klare, avguštinski in glagoljaški.[18]

V okviru finančne uprave Italijanskega kraljestva oziroma Istre so bili vpeljani novi davki: tako je bil na primer vpeljan osebni davek, ki so ga plačevali vsi državljani od petnajstega do šestdesetega leta starosti. Vpeljani so bili še davki na potrošniško blago, kot so vino, sol, tobak. Davek na tobak je na primer znašal četrtino prodajne cene. V Italijanskem kraljestvu je bil vpeljan zemljiški davek, ki za Istro ni veljal zaradi njene revščine.[19] Največja novost so bili koleki. Koleki so bili uradno potrdilo administracije o plačilu denarne pristojbine. Potrebni so bili za menice, razna trgovska potrdila, uradne dokumente, časopise, papir in igralne karte.[20]

15. aprila 1806 je podkralj izdal odlok o delovanju sodišč, osebni svobodi, davkih in podelitvi kraljevskih regalov.[21] Pravica do opravljanja odvetniške službe se je morala podrediti splošnim zakonom kraljestva. Fevdalna posestva so ostala v rokah lastnikov, ki so morali po novem odloku državi plačevati davke. Ostala je tudi fevdalna vezanost kmetov, ki so morali še vedno plačevati dajatve fevdalcem in, po novem, tudi davek državi. Napoleon je dal Istro kot kraljevski regal[22] svojemu maršalu Jean-Baptistu Bessièresu. Dobil je naslov vojvoda Istre in s tem tudi pravico do ene petnajstine celotnega deželnega dohodka, kar je znašalo 100.000 frankov.

29. aprila 1806[23] je Napoleon v Parizu izdal zakon o novi teritorialni razdelitvi in upravi Italijanskega kraljestva. Namesto provinc so bili uvedeni departmaji, ki jih je bilo 22. Vodja departmaja se je imenoval prefekt. Imel je vso oblast v svojem območju, bil je tako imenovani mali Napoleon. Prefekte je imenoval Napoleon sam, in sicer za obdobje 10 let. Prefekt je izdajal odredbe in odloke za svoje območje. Usklajeval je politične in ekonomske reforme s takratnim družbenim stanjem svojega območja. 1. maja 1806 je bila v Kopru slovesna proslava priključitve Istre k Italijanskemu kraljestvu. Proslava se je pričela z izstrelitvijo topovske salve ob jutranjem svitu ter se nadaljevala v katedrali s petjem »Te Deum«. Od tam so se predstavniki nove oblasti napotili v državne urade, kjer so podpisali zaprisego o zvestobi Italijanskemu kraljestvu. Calafati je imel govor, v katerem je poudaril, kako so Istrani srečni, da so del Italije in da je Italija njihova prava domovina. Zvečer so bile ulice razsvetljene. Plesali so, pili in jedli. Bila je prava »istrska fešta«. Polnočne salve artilerije so potrdile, da je bila združitev uspešna.[24]

Napoleon je hotel vedeti, kakšno je družbeno-politično in ekonomsko stanje v Istri. Za to nalogo je določil državnega svetnika Italijanskega kraljestva Bargnanija. V Koper je prišel julija 1806. Istrsko ljudstvo je bilo nezadovoljno s Calafatijem — »Robespierrom iz Kopra«.[25] Bargnani je pohvalil prefekta Calafatija v svojem poročilu 17. oktobra 1806 italijanskemu podkralju Beauharnaisu.[26]

Sprememba administrativne uprave Istre[27] je bila izvedena spomladi leta 1807. Departma Istra je bil razdeljen na dva distrikta: na Koper, ki je imel 60.641

prebivalcev, in Rovinj z 28.615 prebivalci. Distrikt Koper je bil razdeljen na štiri kantone: Koper, Piran, Buzet in Poreč. Distrikt Rovinj pa na tri kantone: Rovinj, Vodnjan in Labin. Ti kantoni so bili nadalje razdeljeni na 22 občin. Spremenjena je bila tudi sodna uprava.[28] Ostalo je samo apelacijsko sodišče, ki se je preimenovalo v »Corte di Giustizia civile e criminale«. To je bilo najvišje sodišče v departmaju. Predsednik tega sodišča je bil Nicolò Baseggio, generalni prokurator pa Francesco Venier. Po poklicu sta bila odvetnika. Nižja sodišča so bila v glavnih mestih kantonov. Imenovala so se mirovna sodišča. Na čelu mirovnih sodišč je bil mirovni sodnik, ki je reševal vsakdanje probleme kot na primer medsebojne spore in prepire glede plačevanja davkov, itd. V koprskem kantonu je bil mirovni sodnik Alessandro Gavardo.[29] V Kopru je bilo še dodatno ustanovljeno trgovsko sodišče. Posledica kontinentalne blokade proti Veliki Britaniji v tem obdobju je bilo tihotapljenje angleškega blaga, ki je potekalo tudi preko koprskega pristanišča. Trgovsko sodišče je razsojalo o zaplembi britanskih ladij, obsodbah koprskih trgovcev zaradi tihotapljenja in o požigu angleškega blaga. Občina Koper je imela svojega župana, ki je bil plemiškega porekla: grof Giovanni Totto in občinski svet. Imenovanje župana je bilo poverjeno italijanskemu podkralju. Koper je imel še distriktni svet, svet prefekture in departmajski svet. Departmajski svet je bil ustanovljen s podkraljevim odlokom 22. decembra 1807.[30] Sestavljen je bil iz tridesetih članov, ki jih je imenovala italijanska vlada po Calafatijevem predlogu, ki je bil predsednik sveta. Podpredsednik je bil Giannandrea dalla Zonca[31]. Najpomembnejši člani istrskega departmajskega sveta so bili: Carli Rubbi, pisatelj, plemič Besenghi, Constantini, zdravnik, Franceschi in Polesini, zgodovinarja, Bembo, plemič, Vergottini, pravnik, in Battiala, pravnik.[32] 6. marca 1808 je Calafati prvič slovesno odprl departmajski svet z govorom proti nekdanji beneški oblasti in poudaril, da je vsa ta stoletja izkoriščala in ropala Istro, ki je tako postala osiromašena, ter nadaljeval, da je Istra bogata dežela z milo klimo, zdravim zrakom, dobrim sadjem, gozdovi, bogatimi rudniki, možnostmi ribolova in pridobivanja soli ter čudovitimi pristanišči.[33]

12. decembra 1806 je prišla v veljavo celinska zapora v Italijanskem kraljestvu in s tem tudi v Istri, kjer je povzročila gospodarsko krizo. Celinska zapora je pomenila, da je vsaka trgovina z britanskim blagom prepovedana. To blago so zaplenjevali. Toda tudi Britanci so z odredbo 7. januarja 1807 uvedli zaporo francoskih luk za nevtralne ladje, ki se v primeru neupoštevanja odredbe zaplenijo. Britanske in ruske ladje so napadale italijanske in francoske ladje na Jadranu in s tem preprečevale pomorsko in trgovsko zvezo z Istro. Tako je ostala samo slaba cestna povezava preko avstrijskega ozemlja »Tržaške province«. To je bilo urejeno s sporazumom, ki ga je podpisal francoski ambasador, general Andréossy z avstrijsko vlado na Dunaju, aprila 1806.[34] Tudi znotraj Istre je bila cestna povezava zelo slaba, kajti v času Beneške republike je bila razvita predvsem priobalna plovba za povezavo med istrskimi mesti.

7. julija 1807 je bil podpisan mirovni sporazum med francoskim cesarjem Napoleonom in ruskim carjem Aleksandrom. To je sprožilo v Kopru »vzklik miru«! Na čast tega miru je Petronio napisal odo, kjer je Napoleon edina osebnost, zaslužna za ta mir.

LA PACE

GENIO DI PACE sulle bianche piume
Piega il volo a Tilsit e la discende,
E scintillante di celeste lume
Pace, gridando, ambe le palme stende.

FESTEGGIANDOSI

IN CAPODISTRIA

LA PACE DI VIENNA

SEGNATA IL 14 OTTOBRE MDCCCIX.

SONETTO

DEDICATO ALL' EGREGIO

SIG. ANGELO CALAFATI

PREFETTO DELL' ISTRIA

CAVALIERE DEL R. ORDINE DELLA CORONA DI FERRO

E BARONE DEL REGNO.

Appena il Cielo di vermiglia luce
L' Alba tingea del sospirato giorno (*)
Che tai forme spargeva a me d' intorno
Il Dio de' sogni condottiero e duce;

Dalla parte ove il Sol spunta e riluce,
Il GRANDE in trono di maestate adorno
Pareami di veder; stretto contorno
Faceanvi i Genj, cui Virtù produce;

Quando (oh prodigio non ancor secondo!)
La Dea di Pace, e del saper maestra,
Giù per l'Iride scese in terra apparve:

Indi al GRANDE appressossi, e di fecondo
Ulivo un serto la sacrata destra
Sul crin gli pose, e in un baleno sparve.

(*) 14 ottobre 1809.

In attestato di profonda venerazione
Giuseppe Agostini M. F.

CAPODISTRIA, dalla Stamperia Dipartimentale di G. Sardi.

Oda Angelu Calafatiju (Pokrajinski arhiv Koper)

Delle vittorie il sanguinoso Nume
Che fido accampa sotto franche tende,
All'atto, al grido, fuor di suo costume,
L'ire raffrena e il ferro ostil sospende.

Il GENIO intanto di palladia fronda
Al GRANDE, AL PRIMO ornar tenta la chioma,
Ma il vieta il folto allôr che la circonda.

L'EROE, raccolto in suo pensier profondo,
Commosso ai danni di tant'oste doma,
Sorride al GENIO e dona PACE al mondo.[35]

Na območju Istre je v tem času delovala tudi prostozidarska loža.[36] To ložo je ustanovil francoski polkovnik Gillet maja 1806. V začetku je pripadala francoskemu prostozidarstvu — Velikemu Orientu iz Pariza. Ko je bila Istra priključena Italijanskemu kraljestvu, se je preimenovala v »Grande Oriente d'Italia«, njen znak je bil »dell'Ulivo del Levante«. Center te lože je bil v Milanu. Pripadala je škotskemu redu, njen zaščitnik je bil sv. Jožef iz Škotske. Prvi vsemogočni predstojnik je bil inženir Benedetto Petronio. Člani lože so bili predvsem vladni uslužbenci, trgovci, inženirji, zdravniki in tržaški Židje.[37]

Dve tretjini istrskega prebivalstva sta bili proavstrijsko usmerjeni. To je bil najnižji sloj prebivalstva: kmetje, ki so bili predvsem slovenske in hrvatske narodnosti, in najvišji sloj, koprska aristokracija in plemstvo, kot na primer: Grisoni, Borisi, Fini, Brutti, Totto, Tacco, Verzi, Gravisi, De Belli, De Manzini, Lugnani, Combi in Vittori.[38] Zbirali so se v kulturnem društvu, ki ga je vodil Agostino Carli-Rubbi. Očitali so francoski vladi, da jih je privedla v revščino z visokimi davki na imetje in proizvodnjo. Bili so nasprotniki vojaške konskripcije, ker jim je pobrala najboljše roke za delo na poljih. Francoski vladi so tudi očitali, da ni mogoče več pluti in trgovati med obalnimi istrskimi mesti, da jim nihče ne pomaga ob raznih naravnih nesrečah, kot sta suša in toča, tako kot v časih Beneške republike in Avstrije, ko so jim dajali pomoč v hrani in denarju. Antonio Carpaccio iz rodbine nekdanjega slavnega beneškega slikarja Vittorja Carpaccia (1465—1526), je bil ognjevit privrženec Avstrije. Dejal je svojemu Kopru »prekleta domovina« zaradi privrženosti mesta francoskim idejam. Napisal je sonet »'All' Italia nel' anno 1806« v katerem izraža sovraštvo do Italije, ker se je prodaja Napoleonu, tiranu, okupatorju naših dežel.[39] Z Napoleonovim odlokom 31. maja 1806 je bil ustanovljen kraljevski istrski bataljon.[40] Glavni organizator je bil prefekt Calafati. V vseh večjih krajih je bil organiziran nabor. V poštev so prišli moški med 18. in 30. letom starosti. Služenje vojaškega roka je trajalo 5 let v miru in ves čas trajanja vojne.

Bil je sestavljen iz orožnikov, lovcev in konjenice, vsega skupaj 660 vojakov. Glavni štab je bil v Poreču. Junija 1807 je bila ustanovljena istrska Nacionalna straža (garda).[41] Ta je morala ščititi prebivalstvo pred kriminalom, tihotapstvom in vohunjenjem, ščititi obalo pred tujimi napadalci. Zelo razširjeno je bilo tihotapljenje angleškega kolonialnega blaga, ki je bilo zelo cenjeno in ga je bilo moč najti v vsaki bogatejši hiši. Tržaški policijski komisar Sardegna je imel v Istri tri vohune: zdravnika Giacoma Muzzia, meniha Gabriellia in Serafina Cacicha Miasucha, kapelnika v istrskem bataljonu. Tako je bila avstrijska oblast na Dunaju obveščena o vseh dogajanjih v Istri.[42]

Koper je kot glavno mesto departmaja štel 4779 prebivalcev.[43] V mestu je bila večina italijanskega prebivalstva, ki je imelo vso oblast, okoliške vasi pa so bile slovenske. Občan Kopra je lahko postal vsakdo, ki je živel v mestu najmanj eno leto. Vse občine v Italijanskem kraljestvu so imele enake davke, pravice in dolžnosti. Statut občine Koper je bil enakovreden statutom ostalih občin Italijanskega kraljestva. To je bilo obdobje prvega romantičnega prebujenja italijanskega prebivalstva, ki se je začelo zavedati svoje nacionalne pripadnosti in je bilo zato navdušeno nad priključitvijo k Italijanskemu kraljestvu. Navdušeno je bilo tudi nad cesarjem Napoleonom, osvajalcem in prinašalcem novih idej. Največ privržencev novih idej je bilo iz srednjega sloja. To so bili odvetniki, zdravniki in posamezniki iz vrst nobilitete — »beneški demokrati in komunarji« Bili so intelektualno razgledani in sposobni in zato tudi na visokih službenih mestih. Prvi med njimi je bil istrski prefekt Angelo Calafati (1765—1822). Rodil se je na Hvaru 12. aprila 1765 v stari beneški družini. Oče Antonio je bil odvetnik in temu poklicu se je posvetil tudi sin Angelo. Končal je študij prava na univerzi v Padovi. V času Beneške republike je služboval na Hvaru in Benetkah. Leta 1798 se je preselil v avstrijski Koper, kjer je bil župan, odvetnik in predsednik apelacijskega sodišča. V istem letu se je 21. junija poročil z Mariano, hčerko koprskega zdravnika Urbania Leona iz družine Cadamura in tako postal član te ugledne družine.[44] Grof Giovanni Totto (1762—1830) je bil član koprske nobilitete v času Beneške republike, industrialec s kožami, avstrijski uslužbenec, koprski župan v času italijanskega kraljestva, Ilirskih provinc in avstrijske restavracije.[45] Inženir Benedetto Petronio je bil v času Avstrije (1797—1805) upravitelj fontikov in mlinov na reki Rižani.[46] Bil je inženir oziroma inšpektor dela, vodà, mostov in cest v Magistratu. Postal je idejni vodja prostozidarske lože ter pesnik propagandist.

Za izkorenitev nepismenosti v Istri so Francozi vpeljali šole. Osnovne šole so bile v glavnem italijanske, toda v bližnjih vaseh so zagotovo uporabljali slovenščino, ker je bila večina prebivalstva slovensko. Osnovne šole so bile v načelu obvezne za vse plasti prebivalstva. Obstajale so tudi poklicne šole kot na primer za kirurgijo, babištvo in lekarništvo. Novembra 1807 je bil ustanovljen licej v Kopru.[47] V poklicnih šolah in liceju so kot učni jezik uporabljali italijanščino in francoščino.

V začetku so bili privrženci Francozov tudi trgovci in obrtniki, toda zaradi celinske zapore se je njihovo število zmanjšalo. Med njimi sta bila najbolj znana

trgovca Cadamura Morgante in Pietro Favento. Večina prebivalcev v Kopru in okolici se je ukvarjala s kmetijstvom, okoli 85 %, administracije je bilo okoli 10 %, trgovcev, pomorcev, obrtnikov in drugih pa 5 %.

Kmetijstvo je zadovoljevalo predvsem lastne potrebe, kajti razmere niso omogočale trgovanja. Glavna pridelka sta bila vino in olivno olje. V začetku so vino še izvažali, toda Calafati je na vino uvedel 100 % davek, tako da je še ta trgovina zamrla. V okolici mesta so bili veliki vrtovi, v katerih so pridelovali zelenjavo in sadje. Zaradi pomanjkanja žita je v letih 1805/6 razsajala velika lakota. V časih Beneške republike in Avstrije so morali žito uvažati, kajti lastna letna proizvodnja je zadovoljila komaj polovico potreb. Francoska oblast pa je začela uvajati novo poljedelsko kulturo — krompir in tako potešila lakoto istrskih ljudi. Koprski aristokrati so imeli večino zemlje v okolici mesta, ki so jo dajali v najem revnejšim prebivalcem — kolonom. Le-ti so morali oddati 1/4 svojega pridelka oziroma ustrezno denarno protivrednost. Nekatere aristokratske družine so imele svoja fevdalna posestva na istrskem podeželju. V Istri je bilo 11 fevdalnih posestev. Edina koprska aristokratska družina, ki je imela fevdalno posest, je bila družina Gravisi, ki je imela Pietrapeloso[48] blizu Buzeta in Barbano.[49]

Razvila se je buržoazija administracija, in sicer v državni upravi, v gospodarstvu, itd. Delo administracije so določala natančna navodila,[50] ki so obsegale prav vse: od dela praktikanta pa do samega prefekta ter tudi poslovanje prefekture s prebivalci. Za to poslovanje so bili predpisani enotni obrazci za celotno Italijansko kraljestvo. Ustanovljena je bila registraturna služba, ki je skrbela za registracijo vseh teh dokumentov. Vse so vlagali v arhiv, kjer je bilo gradivo urejeno po posameznih področjih. Arhiv je bil vsem na razpolago in če je kdo potreboval kakšen dokument, je lahko dobil kopijo. Administrativne službe je plačevalo finančno ministrstvo Italijanskega kraljestva. Gospodarstvo je bilo v Istri slabo razvito. V času Beneške republike sta bili glavni gospodarski panogi v Kopru trgovina in pomorstvo, v okviru italijanskega kraljestva pa sta nazadovala zaradi celinske zapore.

Obrtništvo je bilo slabo razvito in je zadovoljevalo samo lokalne potrebe. Italijanskemu kraljestvu je primanjkovalo soli, zato so v Istri povečali njeno proizvodnjo, kar je uspelo z novo organizacijo. Ustanovili so deputacijo, to je bila uprava koprskih solin, ki so jo sestavljali potestat, dva svetnika (savio) in 8 predstavnikov od tridesetih največjih lastnikov solin. Tako se je proizvodnja soli povečala in je bila večja kot v avstrijskem obdobju (1797—1805). V Kopru je bilo veliko skladišče tobaka, ki je prihajal iz turške Makedonije in Albanije. V tistem času so poznali mnogo vrst in mešanic tobaka: Albania Gialla, Padovan Sopraffin, S. Giustina, Monttagna Rappato, Presburgo, Granetta, Tre Re, Tacchia in Foglia Seghedin. V sklopu tega skladišča je bila tudi prodajalna. Davek na ceno tobaka je bil 25 %, tako da je bil tobak dostopen vsakemu državljanu. Prodajali so ga v velikih količinah. Sol in tobak sta bila monopola Italijanskega kraljestva.

Avstrijci so razglašali v svet, da v Istri razsaja lakota, da so ljudje postali revni zaradi zastoja trgovine in pomorstva. Zato so s kraljevskim odlokom 21. septembra in 21. decembra 1807 ustanovili »Družbo za miloščine« (Le Congregazioni di Carità), ki je delovala po navodilih italijanskega notranjega ministra. V Istri je obstajalo 12 takih ustanov za miloščine: v Kopru, Miljah, Piranu, Umagu, Poreču, Motovunu, Grožnjanu, Bujah, Buzetu, Rovinju, Pulju in Labinu. Prefekt Calafati je bil predsednik te družbe, člani koprske družbe pa so bili prefekt Calafati, škof Bonifazio da Ponte, župan Totto in gospodje Manzoni, Andrea Tagliaferro, Bonomo Bratti, Pietro in Antonio Scher. Ustanovljene so bile tudi ubožnice — Ospitali, kjer so slasboumni, starci in pohabljeni lahko prespali in dobili hrano. Potepuhe so pošiljali na prisilno delo. V Istri so bile štiri take ustanove za prisilno delo.[51]

V času Calafatijevega vladanja je mesto spremenilo svojo podobo. Porušili so obzidje in okoli mesta zgradili cesto. Na Belvederu[52] so nasadili drevesa. Obnovili so vojaško trdnjavo Musella, ki je služila obrambi mesta. Prebivalci so bili najbolj hvaležni Calafatiju, da je mesto oskrbel z vodo. V čast so mu napisali posvetilo na vodnjak: »Angelo Calafati/C. Istriae, praefecto qui singulare Ductus benevolentia erga hoc. oppidum aquis identidem et salubribus semper destitutum. Hunc, fontem, suasit, consilia, opibusque emnibus, perficiendea curavit, sindicuss ative Populus in G.A.T.P.R./A MDCCCIX FEBRUAR.[53] Začeli so izsuševati tudi koprsko močvirje, ki je bilo leglo malarije. Za to delo je dobil Calafati 100.000 beneških lir od vlade Italijanskega kraljestva.[54]

21. septembra 1808 je izdal Napoleon v okviru Italijanskega kraljestva Sedmi statut, ki je določeval nove plemiške naslove: princ, vojvoda, grof, baron in vitez, ki so bili dedni. Dobivali so jih vsi zaslužni člani uprave. Stari plemiški naslovi se niso več upoštevali. V lokalni upravi so dobili novi plemiški naslov »baron« predstavniki departmajskih svetov, člani višjih sodišč, škofi in župani. Za uspešno vodenje Istrskega departmaja je Napoleon 8. oktobra 1809 imenoval prefekta Calafatija za barona Italijanskega kraljestva. Njegova letna renta je znašala 15.000 lir.[55]

Obdobje od 10. aprila do 12. julija 1809, ko je bilo podpisano premirje v Znojmu med Avstrijo in Francijo, oziroma obdobje do mirovne pogodbe 14. oktobra 1809 v Schönbrunu na Dunaju je čas V. koalicijske vojne proti Franciji. V tem času je Avstrija zasedla Istro. Okupacija je trajala od 13. aprila do 23. maja 1809 in v tem času so Avstrijci prefekta Calafatija poslali v internacijo v mesto Komorn na Ogrsko.[56] Avstrijci so najprej ustanovili Civilni komisariat, ki ga je vodil baron Giovanni Floriano de Longo Liebenstein, obenem pa je avstrijska vlada takoj poslala

v Koper tudi svojega zastopnika grofa Alessandra Németha kot vršilca dolžnosti cesarsko-kraljevske intendance Istre.[57] S petimi odloki je ukinil francosko upravo, davke in celinsko zaporo. Vendar je francoska vojska na čelu z generalom baronom Schiltom okupirala Trst in 23. maja 1809 je zavzela tudi Koper. Calafati se je vrnil z Ogrskega in občina Koper mu je posvetila alegoričen sonet. Prvi verz soneta izraža kaotično stanje Kopra v času avstrijske okupacije, ostali verzi pa izražajo Calafatijevo sposobnost vodstva in priljubljenost med ljudstvom.[58] Prefekt Calafati je takoj izdal odlok, s katerim je ukinil avstrijski okupacijski sistem. S tem aktom je ponovno stopila v veljavo prejšnja italijanska uprava in oblast.[59]

V ustanovitvenem dekretu Ilirskih provinc, ki je bil podpisan 14. oktobra 1809 v Schönbrunu na Dunaju, ni bilo omenjeno ime Istre. Zato so Istrani sodili, da so še vedno del Italijanskega kraljestva. Toda Trst je bil v ustanovitvenem dekretu omenjen. Italijanskemu kraljestvu ga niso priključili zaradi gospodarskih vzrokov, zaradi konkurence beneškemu pristanišču, ki je bilo glavno italijansko pristanišče. Napoleon se je zavedal problematike državnih mej iz časa, ko je bila Istra del Italijanskega kraljestva, Trst pa avstrijski, kar je povzročilo probleme v istrskem gospodarstvu. Tako je maršal Marmont[60] januarja 1810 obvestil prefekta, da je po dekretu, ki ga je izdal Napoleon 25. decembra 1809[61] tudi departma Istra priključen k Ilirskih provincam. Calafatiju in proitalijanski buržoaziji to ni ustrezalo, ker je italijanska skupnost postala manjšina v okviru Ilirskih provinc. Calafati se je pritožil v Milanu, italijanskemu podkralju Eugènu, ta pa je posredoval pri Napoleonu, vendar zaman. Napoleon je odgovoril, da je Istro priključil Ilirskim provincam zaradi gospodarskih in vojaških razlogov. 6. januarja 1810 je umrl koprski škof Bonifazio da Ponte in po njegovi smrti je Napoleon ukinil koprsko škofijo, ki se je združila s tržaško škofijo, kajti po Napoleonovem ukazu je vsaka provinca imela le eno škofijo.[62] Calafati je opravljal funkcijo intendanda Istre v Kopru. To je bilo obdobje dvovladja: uprava je bila še iz Italijanskega kraljestva, oblast v Ilirskih provincah s središčem v Trstu pa nova. Italijanska Istra s središčem v Kopru je bila priključena Ilirskim provincam z Marmontovim odlokom 7. septembra 1810, ki je stopil v veljavo 1. oktobra 1810. S tem odlokom je bila ukinjena prefektura Istra, finančna intendanca in podprefektura v Rovinju.[63] 19. januarja 1810 je Napoleon izdal odlok, po katerem so istrske soline in gozdovi pripadali Italijanskemu kraljestvu.[64] Ta korak je bil napravljen s posredovanjem podkralja Eugèna Beauhamaisa zaradi pritožbe Benetk o pomanjkanju surovinske baze. Maja 1810 je istrska delegacija odpotovala v Pariz. Sestavljali so jo prefekt Calafati z ženo Mariano in hčerko Ano z zaročencem Bartolomeom Cadamuro — Morgantejem in dva francoska vodiča Antoine in François. Od Kopra do Pariza so se vozili s kočijo. V Pariz so prispeli 14. junija 1810. 25. julija 1810 je avstrijski ambasador priredil ples v čast cerkvene poroke Napoleona z Marijo Luizo (11. 3. 1810). Na plesu je izbruhnil požar, v katerem je bil Calafati hudo ranjen, žena in hči pa sta umrli.[65] Istrska delegacija je prišla na sprejem k cesarju Napoleonu z vprašanjem,

Portret odvetnika Angela Calafatija, Archeografo Triestino vol. XVIII, XIX Trieste 1952/53

zakaj Istra ne more biti več del Italijanskega kraljestva, vendar ni dosegla nobene spremembe.[66]

30. junija 1811 je generalni guverner Ilirskih provinc Bertrand izdal ukaz, da so ukinjene vse stare intendance, tudi tista v Kopru, ki je bila podrejena direktno svoji provincialni intendanci v Trstu. 18. septembra 1811[67] se je z Napoleonovim dekretom odcepil od Hrvaške Kanton Pazin in se priključil Istri. Ta priključitev je bila posledica Bertrandove študije o boljši cestni povezavi z Istro. Napoleon je razmišljal o zaustavitvi italijanskega nacionalizma v Istri, zato je dovolil priključitev Pazinske grofije. Tako je bila celotna Istra združena pod isto upravo: nekdanja beneška Istra, avstrijski Trst in Pazinska grofija. Istrska provinca (intendanca) je bila upravno razdeljena na štiri distrikte: Koper, Gorica, Rovinj in Trst.[68] Koprski distrikt je upravljal subdelegat odvetnik Giacomo Benini.[69] Na to mesto ga je imenoval cesar Napoleon. Podrejen je bil ukazom istrskega intendanta Arnaulta. Njegova naloga je bila nadzorovanje nižjih oblasti: župana Tottoja in občinskega sveta ter obveščanje Arnaulta o vseh dogajanjih v distriktu. Distrikt Koper je bil razdeljen na tri kantone: Koper, Piran in Buzet, to so bili sodni okraji. Vsak kanton je imel svojega mirovnega sodnika z dvema suplencama in pisarja. Mirovni sodnik je razsojal o manjšem, vsakdanjem kriminalu. V Kopru je bil za mirovnega sodnika postavljen odvetnik Gavardo.[70] Vso to administracijo je imenoval generalni guverner na predlog generalnega komisarja pravosodja. Največje sodne probleme so imeli z izterjatvijo davkov. Koprski distrikt se je upravno delil na naslednje občine:[71] Koper, Izolo, Milje, Novigrad, Piran, Buje, Grožnjan, Umag, Buzet, Draguč in Oprtalj. Upravo koprske občine so sestavljali župan in občinski svet, ki je bil imenovan 2. januarja 1812 v sestavi: Totto (župan), Favento Pietro (tajnik), de Theiysl Niccolò, del Tacco Andrea, Brutti Barnabo, Grisoni Francesco, de Rin Bortolo, Eladin Bortolo, Girolamo Gravisi, del Tacco Marco Antonio, Pegan Steffano, Gallo Francesco, Vittori Pietro, Gravisi Elio, Garzolini Francesco, Bernardelli Pietro in Almerigatto Giacomo.[72] 2/3 članov občinskega sveta je izhajalo iz benečanske nobilitete, ostali pa so bili odvetniki. Te uradnike je imenoval generalni guverner Bertrand na predlog generalnega intendanta Chabrola. Župan je imel v občini izvršilno oblast, občinski svet pa je bil posvetovalni organ z naslednjimi nalogami: posvetovanje o občinskem proračunu, ki ga je predložil župan, defenitivno potrdil pa subdelegat; urejanje gozdnih in pašnih pravic; urejanje razdelitve del za vzdrževanje in popravljanje posestev, ki so bila dana v najem prebivalcem za določeno obdobje; izražanje mnenj o posebnih in lokalnih potrebah občine, o najemanju posojil in o občinskih dokladah.

Koper je v času Ilirskih provinc izgubil vlogo političnega, gospodarskega in kulturnega središča Istre. Število prebivalcev je upadlo pod 4000. Med drugim se je spremenila struktura prebivalstva. Z ukinitvijo prefekture, finančne intendance, departmajskega in distriktnega sveta ter trgovskega in apelacijskega sodišča se je zmanjšalo tudi število administracije. Večina koprskega prebivalstva se je izselila na istrsko podeželje, kajti tam so bili pogoji preživljanja lažji. Vzrok temu je bila kontinentalna blokada, s katero se je drastično zmanjšalo pomorstvo in trgovina. Koprsko gospodarstvo in trgovina sta nazadovala tudi zaradi Trsta. Najpomembnejša gospodarska panoga je bila solinarstvo, toda soline so bile v lasti italijanskega kraljestva,[73] »Reggia Imperiale della divisione di Fiume«. Zaradi italijanskega monopola je tudi proizvodnja soli upadla. V sklopu solin so odprli prodajalno, ki je prodajala sol v manjših količinah za potrebe lokalnega prebivalstva Istre in Kopra. Koprski solinarji so sol tihotapili v »slovenske« predele Ilirskih provinc.[74] Konec 18. in v začetku 19. stoletja je bila v Franciji, na Siciliji, v Toskani in Španiji precej razširjena industrija pridelovanja tanina in roja.[75] Ko pa je Francija izgubila Sicilijo in Španijo — dve največji pridelovalki tanina — je francoska oblast uvedla to industrijo v Ilirske province, in sicer v Istro in Dalmacijo. Center te industrije je bil Trst, v Kopru pa je bilo zbirno mesto za roj. Ta industrija je bila namenjena izvozu v Francijo, ki pa zaradi kontinentalne blokade po morju ni bil mogoč.

Politična in kulturna propaganda v Kopru sta stagnirali. Delovanje prostozidarske lože »Grande Oriente d'Italia« je bilo zelo tajno, ker je delovala kot proitalijanska stranka. Njihov cilj je bila združitev Istre z Italijanskim kraljestvom.[76] V Kopru je bila ukinjene Sardijeva tiskarna in Sardi je postal direktor centralne tiskarne Ilirskih provinc, namesto koprske pa je bila ustanovljena Weissova intendantska tiskarna v Trstu. Tiskala je časopisa »L'Osservatore Triestino« in »Télégraphe Officiel des Provinces Illyriennes«, ki jih je imela naročena koprska aristokracija.[77] Vsako leto so morali slaviti cesarjev rojstni dan 15. avgusta, rojstvo Napoleonovega sina, rimskega kralja, medene tedne cesarja Napoleona in cesarice Marije Luize. Vsi ti dnevi so bili razglašeni za državne praznike, ki so poveličevali cesarja Napoleona. Dokler sta Napoleona spremljali bojna sreča in moč, je imel privržence med koprskim prebivalstvom, čeprav je bila njegova politika tiranska, kar se je kazalo v visokih davkih in kontinentalni blokadi. Vendar se je mnenje koprskih bonapartistov kaj kmalu spremenilo, ko se je začel po Evropi širiti glas o francoskem polomu v Rusiji. Ostalo prebivalstvo Kopra pa je po vsem tem ostalo nezainteresirano in hladnokrvno. To situacijo je izkoristila proavstrijska stranka, ki je začela širiti propagando — lepe spomine po Avstriji in obljube, da bo prinesla zlato obdobje oziroma vsaj mirno in bogato življenje.[78]

Avstrijci so 12. septembra 1813 oblegali Koper pod vodstvom stotnika Lazareviča ob pomoči dveh angleških bojnih ladij. Mesto se je predalo domala brez boja. Za predstavnika avstrijske oblasti so postavili nekdanjega župana Totta. Avstrijski general Nugent, vojaški poveljnik province Istre, je obiskal Koper še istega dne in 23. septembra 1813 je potrdil deželno

komisijo Istre, ki jo je kot predsednik vodil grof Totto, sestavljali pa so jo še grof Benedetto Polesini iz Poreča, grof Niccolò Battiola iz Labina in sekretar komisije Giovanni Francesco Fachinetti iz Vižinade.

OPOMBE

1. Pokrajinski arhiv Koper (PAK): Družinski fond Gravisi, arhivska enota (a.e.) 12 — 1. — **2.** L'Osservatore Triestino 12 junij 1797/št. 47. — **3.** Mir je bil podpisan v Passerianu pred kosilom; datiran je pa s Campoformijem, kjer je bilo dogovorjeno za podpis; Memorie di Marmont, Milano 1857, str. 146. — **4.**Giovanni Quarantotti: Trieste e l'Istria nell'eta napoleonica, Firenze 1954, str. 130. — **5.** G. Quarantotti: idem, str. 131. — **6.** G. Quarantotti: idem, str. 132. — **7.** Janez Kramar: Zgodovina Kopra, Jadranski kolendar 1969. — **8.** B. Benussi: L'Istria nei suoi due millenni di storia, Trieste 1924, str. 422. — **9.** G. Quarantotti: idem, str. 144. — **10.** B. Benussi: idem, str. 146. — **11.** G. Quarantotti: idem, str. 145. — **12.** G. Quarantotti: idem, str. 135. — **13.** PAK: Družinski fond Cadamuro a.e. 38. — **14.** PAK: Družinski fond Cadamuro a.e. 11. — **15.** G. Quarantotti: idem, str. 144. — **16.** *G. Quarantotti: idem, str. 147.* — **17.** G. Quarantotti: idem, str. 146. — **18.** Vjekoslav Štefanič: Gljagoljaši u Kopru (1467—1806). Starina, knjiga 46, Zagreb 1956, str. 238. — **19.** Elio Apih: Consigliere Bargnani, Atti vol. XII. Trieste—Rovigno 1982. — **20.** PAK: Družinski fond Cadamuro a.e. 79. — **21.** PAK: Družinski fond Cadamuro a.e. 11. — **22.** G. Quarantotti: idem, str. 151. — **23.** G. Quarantotti: idem, str. 148. — **24.** PAK: Družinski fond Cadamuro a.e. 11. — **25.** Giovanni Netto: Organizzazione e vita nell'Istria napoleonica, Atti e memorie, Trieste 1984, str. 338. — **26.** G. Quarantotti: idem, str. 150. — **27.** G. Quarantotti: idem, str. 158. — **28.** G. Quarantotti: idem, str. 161. — **29.** PAK: Družinski fond Cadamuro a.e. 18. — **30.** G. Quarantotti: idem, str. 169. — **31.** Pietro Stancovich: Biografia degli uomini distinti dell'Istria, vol. III. Trieste 1829, str 191. — **32.** G. Quarantotti: idem, str. 170. — **33.** Maria Ranieri Cossar: L'avvocato Angelo Calafati, prefetto, barone et intendante napoleonico, Archeografo Triestino vol. XVIII, XIX Trieste 1952/53, str. 62. — **34.** G. Quarantotti: idem, str. 155. — **35.** PAK: Družinski fond a.e. 44. — **36.** Attilio Tamaro: La loggia massonica di Capodistria (1806—1813), Atti e memorie XXXIX., Pula 1927, str. 92. — **37.** A. Tamaro: idem, str. 97. — **38.** A. Tamaro: idem, str. 116. — **39.** A. Tamaro: idem, str. 101. — **40.** G. Quarantotti: idem, str. 163. — **41.** G. Quarantotti: idem, str. 165. — **42.** A. Tamaro: idem, str. 157. — **43.** E. Apih: idem, str. 262. — **44.** R.M. Cossar: idem, str. 46. — **45.** PAK: Družinski fond de Totto a.e. 5. — **46.** PAK, Občinski arhiv Piran: Doba avstrijske provizorne vlade (1797—1806), škatl. 3. — **47.** G. Quarantotti: idem, str. 167. — **48.** E. Apih: idem, 266. — **49.** PAK: Družinski fond Gravisi a.e. 7. — **50.** PAK: Družinski fond Cadamuro a.e. 45. — **51.** PAK: Družinski fond Cadamuro a.e. 45. — **52.** Današnje nabrežje Patriceje Lumumbe. — **53.** R.M. Cossar: idem, str. 67. — **54.** PAK: Družinski fond de Bello a.e. 2. — **55.** PAK: Družinski fond Cadamuro a.e. 30. — **56.** R.M. Cossar: idem, str. 67. — **57.** G. Quarantotti: idem, str. 183. — **58.** PAK: Družinski fond Cadamuro a.e. 45. — **59.** G. Quarantotti: idem, str. 184. — **60.** Napoleon ga je z dekretom 25. 10. 1809 imenoval za prvega generalnega guvernerja Ilirskih provinc. — **61.** G. Quarantotti: idem, str. 248. — **62.** G. Quarantotti: idem, str. 249. — **63.** G. Quarantotti: idem, 260. — **64.** G. Quarantotti: idem, str. 249. — **65.** R.M. Cossar: idem, str. 70. — **66.** G. Quarantotti: idem, str. 269. — **67.** G. Quarantotti: idem, str. 279. — **68.** Arhiv SRS: fond Intendant za Istro, f. 1, Personalne zadeve/Uslužbenci subdelegacij. — **69.** G. Quarantotti: idem, str. 277. — **70.** Arhiv SRS: fond Subdelegat v Kopru (1809—1813), f. 1, Sodstvo. — **71.** Arhiv SRS: fond Intendant za Istro, f. 1, Personalne zadeve/Uslužbenci subdelegacij. — **72.** Arhiv SRS: fond Intendant za Istro, f. 1, Perdonalne zadeve/Uslužbenci subdelegacij. — **73.** G. Quarantotti: idem, str. 249. — **74.** PAK: Družinski fond Cadamuro a.e. 56. — **75.** Arhiv SRS: fond Intendant za Istro, f. 1, Personalne zadeve/Uslužbenci trgovinske komore/Informacije in priporočila. — **76.** A. Tamaro: idem, str. 141. — **77.** Nekaj številk obeh časopisov ima Domoznanstveni oddelek Osrednje knjižnice Srečka Vilharja v Kopru. — **78.** G. Quarantotti: idem, str. 234.

SOMMARIO

CAPODISTRIA ALL' EPOCA DI NAPOLEONE (1805/6—1813)

Gorazd Marušič

Il 5 giugno 1797 segna una svolta nella storia di Capodistria, è infatti il giorno in cui il popolo si solleva contro i nobili, accusati di complicità con l'Austria alla caduta della Repubblica di Venezia. Con l'armistizio di Leoben del 18 aprile 1797 l'Austria aveva concesso il Belgio e la Lombardia alla Francia in cambio dell'Istria, della Dalmazia e del Veneto. Le truppe austriache entrarono a Capodistria il 10 giugno 1797 instaurandovi il loro potere che si mantenne sino al nuovo conflitto franco-austriaco del 1805.

Dopo le sconfitte subite dall'esercito austriaco ad Ulma e Slavkov, il 21 novembre 1805 i francesi fanno il loro ingresso a Capodistria. In città viene costituito un governo istriano provvisorio, composto da Angela Calafati, Nicolò del Bello e 4 rappresentanti dei nobili. Con la pace di Bratislava del 26 dicembre 1805 la Francia ottiene anche formalmente l'ex Istria veneta. La Dalmazia et il Veneto. Il primo maggio 1806 l'Istria viene ufficialmente annesa al Regno d'Italia ed inclusa nel suo sistema sociale, politico ed economico: entrano in vigore la legislazione francese, la Costituzione de Lione, il Codice napoleonico, il nuovo ordinamento ecclesiastico, ecc. L'avvocato Angelo Calafati diventa prefetto dell'Istria. Il podestà Giovanni Totto governa Capodistria coadiuvato da un consiglio comunale, ed in città trovano sede anche i consigli distrettuale, di prefettura e dipartimentale. Al posto dell'antico Tribunale criminale e d'appello venne istituita una Corte di Giustizia e criminale.

Circa 1/3 degli abitanti della città — e soprattutto la borghesia — era filofrancese, mentre la gran parte della popolazione contadina sia della città che del contado era ancora fedele all'Austria imperiale. Alte imposte statali gravavano la popolazione, colpita notevolmente anche dalla pesante crisi economica determinata dal blocco continentale. La marineria ed il commercio registravono una grave recessione, mentre

la popolazione si dedicava soprattutto alla viticoltura, all'olivicoltura e alle saline. Un tribunale commerciale venne istituito per punire le trasgressioni di carattere economico.

I Francesi elevarono il livello culturale della popolazione aprendo scuole elementari e professionali; Capodistria ebbe anche un liceo, una tipografia e una loggia massonica.

Il 25 dicembre 1809 il dipartimento dell'Istria venne incorporato nelle Province Illiriche, nate con un decreto napoleonico il 14 ottobre 1809. Capodistria divenne sede del subdelegato, sottoposto all'Intendenza per l'Istria di Trieste, città che assurse a nuovo centro amministrativo dell'Istria. A Capodistria invece furono soppressi sia il liceo che la tipografia.

La crisi economica si acui' ed il contrabbando prese sempre piu' piede a causa del blocco continentale.

Il 12 settembre 1813 ali Austriaci occupano nuovamente Capodistria — con il loro arrivo pongono fine al dominio francese ed alle riforme liberali.

PREPIR O NACIONALNI IN DRŽAVNOPRAVNI PRIPADNOSTI ISTRE V REVOLUCIONARNEM LETU 1848/49

STANE GRANDA

Ob pregledovanju nekaterih zbirk dokumentov, lepakov in časopisja o revolucionarnem letu 1848/49 v Ljubljani, Celovcu in Gradcu pogosto naletimo na posamezne liste dunajskega časopisa Die Presse, katere prva številka je izšla 3. julija 1848. Pri primerjavah opazimo, da gre velikokrat za članke tistih številk, ki govorijo o Istri in so ponatis iz tržaškega nemškega časopisa Journal des oesterreichischen Lloyds. Pred časom mi je bilo omogočeno pregledati zelo pomanjkljiv letnik tega časopisa. Čeprav manjkajo nekatere številke, med drugim tudi št. 172, kjer je bil objavljen članek Eine Stimme aus Krain, zaradi katere je ljubljansko Slovensko društvo tržaški časnik tožilo na sodišču, nekateri članki pa so sicer iz ohranjenih številk izrezani, pa je na podlagi ohranjenega mogoče podati vsebino prepira o nacionalni pripadnosti in državnopravnem položaju Istre. Podoba te časopisne vojne, v katero so bili vključeni številni nemški in italijanski časniki, sicer ni popolna, gotovo pa je primerna podlaga za kompleksnejšo raziskavo tega vprašanja.[1]

Mir v Campoformiu 1797. leta je pokopal Beneško republiko. Habsburžani so po več stoletjih s francosko pomočjo združili v svoji državi vso Istro. 1805. leta je prišla bivša Beneška Istra za nekaj let v okvir Napoleonove tvorbe Kraljevine Italije s sedežem v Milanu. Ob ustanovitvi Ilirskih provinc 1809 je postala njihov sestavni del. Po odhodu Francozov je bila Istra vključena v Kraljestvo Ilirija, ki pa je, kot je znano, obstajalo le na papirju. Dejansko oblast je opravljal tržaški gubernij, ki je v okviru Avstrijskega primorja upravljal mesto Trst ter goriško in istrsko okrožje. Sedež tega je bil v Pazinu. K njemu so spadali tudi otok Krk, Cres in Lošinj. Koper in Piran sta postala sedeža Pazinu podrejenih okrajev. Tak upravni razvoj je bil posledica več reform, s katerimi so končali šele 1825. leta. Še bolj komplicirana je bila finančna ureditev, saj Istra ni bila enoten carinski prostor: en režim je veljal za obalno področje, drug za notranjost, tretji za otoke. Za Slovence je bila usodna nova upravna razdelitev zlasti v severni Istri, ker je bivša pazinska grofija ali bolje stara avstrijska Istra izgubila večstoletno upravno povezavo s Kranjsko. Formalno Istra ni bila del Nemške zveze, dejansko pa so k njej šteli tisti del, ki je bil stoletja pod Habsburžani, nikoli pa beneški.[2]

Gospodarski položaj v pazinski okrožju je bil vse prej kot dober. Posledice bivše razdelitve Istre med dve državi je bilo čutiti še desetletja. Slabe so bile prometne povezave, razvoj obrti in trgovine ni šel vzporedno z drugimi deželami cesarstva. Zaradi naglega razvoja Trsta je bil občutek zaostajanja še večji. Kmetijski pridelki, vino, soljene ribe in drugo je zaradi številnih ovir težko prihajalo na Kranjsko in gospodarske komplementarnosti ni in ni bilo čutiti.[3] Avstrijska oblast po propadu Ilirskih provinc ni mogla uvesti fevdalizma v prejšnji obliki, čeprav je vrsto francoskih upravnih ukrepov razveljavila. Formalno so bili vsi enakopravni pred zakonom, dejansko pa sta še vedno veliko pomenila bogastvo in socialni izvor. Upravi, zlasti na najnižjem nivoju, so še vedno pripadale kompetence, ki gredo v normalni meščanski družbi sodstvu.

Šolstvo je zlasti v primerjavi z Ilirskimi provincami celo nazadovalo. Koper je imel gimnazijo, Piran le glavno šolo. 1818. leta so zaprli koprsko semenišče. Najbližja univerza v državi je bila graška, teološki študij pa v Gorici. 1828 je bila koprska škofija združena s Tržaško. Glagoljaško bogoslužje je postajalo redkost. V Šmarju so bile zadnja maše 1833. leta. Pomanjkanje duhovnikov je bilo precejšnje. To še posebej poudarjamo, ker so zaradi tega prišli v Istro mnogi Slovenci iz drugih dežel, ki so pomagali dvigati narodno zavest zlasti v notranjosti Istre. Navedli bi lah-

Glej karto na str. 55

ko več imen, ostanimo pa pri manj znanem Janezu Železnikarju, dekanu v Ospu, ki si je skupaj z učiteljem Cesarjem veliko prizadeval za uspešno delovanje tamkajšnje šole. Kmetijske in rokodelske Novice so leta 1847 zapisale, da se »*ljudstvo njih (Železnikarjevega) kraja k prav veselimu novimu življenju zbudilo: stari in mladi se učijo brati, ...*«.[4] Medtem ko je oblast podpirala nemščino — koprska gimnazija je bila do 1848. leta nemška — in imela veliko razumevanje za italijanščino, ni za slovenski jezik nihče skrbel. Že po naročnikih Novic 1847 lahko vidimo zanimanje za kulturni razvoj večinskega dela prebivalstva: koprski prošt, tamkajšnji katehet, duhovnik iz Kort pri Izoli in še nek istrski duhovnik iz okolice Kopra. Laikov ni med njimi.[5] Nasploh se Slovenci kot uradniki v nacionalnem pogledu niso obnesli, Istrani o njih niso imeli dobrega mnenja.

Nacionalna sestava Istre je bila dokaj mešana. Italijani so prevladovali v mestih, med današnjimi slovenskimi je prednjačil Piran, zaledje in notranjost Istre sta pripadala Slovanom. Proces poitalijančevanja je bil dokaj intenziven. Kot vse kaže, ta v tem času ni bil rezultat političnega nasilja, temveč posledica razumljivih človeških stremljenj po socialnem in kulturnem vzpenjanju. Italijanski nacionalizem in iredentizem sta obstajala, imela navdušene privržence, vendar je bilo oboje omejeno predvsem na ozke kroge ljudi, gibanji sta imeli pretežno kulturen značaj. Po podatkih štetja prebivalstva 1846. leta, ki ga označujejo kot dokaj zanesljivo, je bilo v Istri od približno 230.000 ljudi 32.000 Slovencev, 134.500 Hrvatov in Srbov, Peroj je imel celo pravoslavnega duhovnika, 60.000 Italijanov, 1.500 Nemcev.[6]

Odmev na marčno revolucijo 1848. leta na Dunaju je bil v Istri v začetku podoben kot drugod. Ljudstvo je veselo vzklikalo obljubljenim svoboščinam, uradništvo se je treslo iz strahu pred ljudskim srdom in pred prihodnostjo, v cerkvah so peli slovesne maše, ki so jih obvezno zaključili s Te Deum. Prve dni ni bilo čutiti narodne napetosti. Po vstaji v Benetkah zadnje dni marca pa se je situacija začela naglo spreminjati. Ideja o pobratenju narodov je tonila v pozabo. Avstrijske kokarde, ki so sprva na zunaj spoznavale privržence revolucije, so pri mnogih izginile ali pa so jih zamenjale italijanske. Teh ne bi nihče gledal postrani, če bi pomenile zgolj Italijana, vsi pa so vedeli, da jih nosijo simpatizerji ideje o združitvi vseh Italijanov v eno državo, privrženci vstajnikov v Benetkah in Milanu, da izražajo sovraštvo do Avstrije. Njihovi nosilci so dokaj odkrito izražali navdušenje nad avstrijskimi porazi v Italiji, predvsem pa skrbeli, da so za Avstrijo slabe vesti hitro razširile.[7] Tisti Italijani, ki so živeli v tesni gospodarski povezavi s Trstom, v veliki večini niso vezali svoje prihodnosti na bodočo združeno kraljevino. Bili so nacionalisti, ne pa iredentisti. Vedeli so, da bodo v veliki Italiji periferija, Trst bo le eno izmed mnogih pristanišč. Drugače pa je bilo z manj razvitimi sredinami. Med našimi mesti je bil tak Piran in avstrijska oblast je za pomiritev tamkajšnjih iredentistov začasno naselila vanj manjšo vojaško posadko. Kmečko prebivalstvo, ki pa je revolucijo izrazito razumelo po svoje, ki je pričakovalo olajšanje, zlasti pa odpravo mnogih bremen predvsem od cesarja, je bilo zelo dovzetno za namige, da so tisti, ki so proti državi in cesarju, nevarni tudi njim. Napetost med vasjo in mestom je začela naraščati. Narodne garde, ki so jih tako kot drugod po monarhiji ustanavljali tudi po naših mestih v Istri: pazinska je štela preko 1000 ljudi, koprska, izolska in piranska so bile precej manjše, so dobile nalogo, da v okolici mest oprezajo za kmeti. Niso bile za dekoracijo, temveč so imele konkretno funkcijo. Strah pred tem, da bi kmetje skupinsko prišli mesta z orožjem v roki poravnat individualne neporavnane račune, je bil zelo velik.[8] Avstrijska oblast je bila sprva v precejšnjem precepu: bala se je italijanskega nacionalizma, zlasti pa iredentizma, bala se je kmečke samovolje. Zaradi razpleta dogodkov v Italiji, ki so nujno potrebovali mir v zaledju, kjer je živelo tudi italijansko prebivalstvo, pa se je morala odločiti. 26. junija je izdala poseben hrvaško-slovenski lepak, v katerem je opozarjala Slovane na nakane italijanskega iredentizma in jih pozivala k zvestobi.[9] Ker so mnogi imeli svojce na bojiščih v Furlaniji, je bil uspeh zagotovljen. Ne avstrijski patriotizem, skrb za svojce in želja po njihovi hitri vrnitvi sta jih silila v to. Pomagati svojim je bilo tudi tisto gibalo, ki je povzročilo, da se je število regrutov od 940 v marcu povzpelo na 1744 v juniju.

Drugačen političen razvoj je potekal med Italijani. Nacionalistom in iredentistom so se kmalu pridružili še republikanci.[10] Eden izmed pozornih opazovalcev tedanje dobe je ločil med njimi v Istri tri skupine:

1. entuziastična ali nesebična. Je zelo maloštevilna in najbolj plemenita. Uspehov avstrijske vlade ne vidi. Razočarana je nad skromno količino sprememb po revoluciji v Avstriji. Začasna vlada v Benetkah vsak dan razglaša nove ukrepe v korist ljudstva;
2. nekritični navdušenci, ki od priključitve Beneški republiki pričakujejo hribe in doline;
3. tisti, ki nimajo kaj izgubiti, ki si obetajo mastnih služb. Ti so sebični in zato najbolj nevarni.

Avtor te analize ni bil privrženec republikanizma. Ni ga odklanjal načelno, temveč iz prepričanja, da je zanj potrebna dolgoletna vzgoja. Upal je, da bodo tako obliko vladavine doživeli vnuki, za tedaj pa naj bi bilo absolutno prezgodaj. Trdil je, da za republiko nista zreli ne Nemčija, ne Italija, še manj Istra s svojim večinskim slovanskim prebivalstvom. Zavedal se je, da je tu situacija še posebej težka, ker se skoraj pokrivata nacionalna in socialna pripadnost. Zgolj teoretično je dopuščal možnost, da se Lombardija in Benetke združita z republiko Italijo, grobi in primitivni Istrani pa se ne bi smeli, ker bi to prineslo katastrofo. Za tako civilizacijsko raven je najbolj primerna konstitucionalna monarhija, čas aristokratskih republik in absolutnih monarhij je minil. Republike lahko nastanejo samo z revolucijo, s krvjo in nasiljem, mirnega prehoda ni dopuščal. Republika bi za-

to v Istro prinesla komunizem. Zgrozil se je: »*Das furchtbare Gespenst, der Communismus genant, welches heut zu Tage in allen Ländenrn spukt, über Istrien losgelassen!*« Zdi se, da je bil mož pod močnim Marksovim vplivom, ne njegov privrženec seveda, kajti zgornji stavek preveč spominja na prvi stavek njegovega manifesta: »*Ein Gespenst geht um in Europa — das Gespenst des Kommunismus.*«[11] Ob takem videnju republikanizma, ki je verjetno eden prvih odmevov, če ni sploh prvi odmev komunističnega manifesta v našem okolju je bil seveda globoko prepričan, da bosta prvi dve skupini svoje republikanske nazore zaradi strahu pred nasiljem in izgubo premoženja hitro opustili. Tretji skupini pa naj bi bilo tako stanje cilj, ker želi loviti v kalnem in obogateti na račun prvih dveh.

Kmalu pa se je v celotni monarhiji pokazalo, enako je bilo tudi v Istri, da je bil strah pred radikalizmom prevelik. Dunajska levica ni imela take podpore v celi državi, kot bi jo potrebovala, enega ključnih vprašanj, nacionalnega, sploh ni razumela oziroma je imela razumevanje zgolj za Nemce, Madžare in Italijane ter Poljake, manjkal ji je tudi socialni program, zlasti za kmeta. Nekaj vladarjevih obljub kot tudi spoznanje, da vrnitve nazaj v fevdalizem ne bo, je kmeta postavilo v položaj, ko je njegova prva skrb postalo vprašanje, s kolikimi stroški se bo otresel fevdalnih bremen. Vso svojo pozornost so obrnili v parlament. Jasno je bilo, da bo kmečko vprašanje za celo državo urejeno po enotnem principu, nacionalno vprašanje pa bo treba reševati od primera do primera. Zato se diskusija o tem problemu ni umirjala, temveč celo zaostrovala, vendar v njej naj širše množice niso sodelovale.

Leto 1848 ne pomeni le pomladi »nezgodovinskih« narodov, to je tistih, ki so že stoletja živeli brez lastne države, temveč tudi »*zgodovinskih*«, med njimi tudi Nemcev in Italijanov. Prvi so si za cilj postavili združitev vseh Nemcev, pod čemer so razumeli tudi vključitev ozemelj nekdanjega Svetega rimskega cesarstva nemške narodnosti, ki od 1806. leta ni več obstajalo, s Čehi, Slovenci in drugimi vred. Sen italijanskega narodnega gibanja je bila združitev Italije, kamor naj bi po večinskem italijanskem mnenju v Istri sodilo tudi vsaj ozemlje nekdanje Beneške republike, če že ne kar cel potolok. Med obema gibanjema je obstajalo nemalo simpatij, vsaj med levimi strujami. Nemci so sklenili, da bo njihov skupni parlament zasedal v Frankfurtu. Tja so morale poslati svoje poslance, ki so jih volili posredno, vse dežele. V Trstu je kmalu zmagala pragmatična smer, ki je pričakovala za tamkajšnje pristanišče in z njim povezane dejavnosti velike koristi od bodoče velike združene Nemčije. V nekdanji beneški Istri so mnogi Italijani volitvam nasprotovali, ker so z isto pravico kot Nemci zahtevali združitev vseh Italijanov. Ker tudi avstrijska oblast zaradi lastnih pogledov na volitve, ne zaradi Italijanov, na njih ni vztrajala, ni bilo treba voliti. V avstrijski Istri, pa so kljub nasprotovanju Italijanov in Slovencev bile. 4. maja so volili volilne može, 10. maja pa poslanca. Izvoljen je bil znani Peter Kandler, ki pa se je mandatu takoj odpovedal in ga je prevzel njegov namestnik Gabrijel Jenny. Tako so avstrijsko Istro in Trst zastopali v Frankfurtu trije Nemci. Večina Slovencev v severni Istri se pod vplivom razpoloženja v drugih slovenskih in nekaterih drugih slovanskih krajih teh volitev ni udeležila.

Mesec dni kasneje so volili avstrijski državljani v dunajski parlament. Tudi te volitve so bile posredne. V Istri se je ponovno razplamtela diskusija, ali naj Italijani volijo ali ne. Zmagalo je mnenje, ki je bilo volitvam naklonjeno. Poskrbeli pa so, da so v vseh istrskih volilnih okrajih razen v enem, zmagali njihovi kandidati: Francesco Vidulich (Pula z otoki), Carlo de Franceschi (Rovinj), Michele Fachinetti (Poreč) in Antonio de Madonizza (Koper). Njihov ni bil Josip Vlah (Podgrad). Pravolitve so bile 5., volitve pa 17. junija. Za Madonizzo, tega »*kolovodjo iredente v Kopru*«, je glasovalo 66 od 96 izvoljenih volilnih mož.[12] Volilni izid v Istri nedvomno kaže neko posebnost, saj so tu prevladovali nacionalni momenti. Drugod, denimo na Kranjskem, podobno tudi na Štajerskem, Koroškem in tudi v najbližji Goriški (v upravno-političnem smislu) je bil socialni moment zelo pomemben. Tam so volili veliko bolj socialno radikalne može, med njimi so bili tudi kmetje ali pa uradniki, za katere so bili prepričani, da bodo v spornih primerih na njihovi strani. Po volitvah v frankfurtski in dunajski parlament je politična aktivnost ljudskih mas nekoliko popustila. O prihodnosti so poslej odločali v Frankfurtu oziroma na Dunaju. Kmete, ki so pričakovali odpravo podložništva, je zanimalo predvsem dogajanje v mestu ob Donavi. Tisti, ki jih je zanimala še vrsta drugih vprašanj, pa so pozorno spremljali dogajanje v obeh parlamentih.

Poslancem v Frankfurtu, vsaj levo usmerjenim, ne gre odrekati simpatij za nekatera evropska revolucionarna gibanja. To je veljalo tudi za italijansko. Ob vojni med Avstrijo in Italijo pa se je pri nekaterih pojavilo vprašanje, kaj storiti, če bo prva kot del bodoče nemške države prosila ostale njene sestavne dele za pomoč. Zato so si zelo želeli, da bi se vojna čimprej končala častno za obe strani. Sicer pa so bili levi prepričani, da je ta vojna Avstrije popolnoma nepravična. Parlament o njej sploh ne bi smel razpravljati, ker Lombardija ni del nemške države. Drugi so sodili, da bi bilo potrebno Avstriji, če bi ta prosila, pomagati. Odbor za mednarodno pravo frankfurtskega parlamenta je sklenil, da bo posredoval med Avstrijo in Italijo.[13]

Trst sta v Frankfurtu zastopala Burger in kasnejši finančni minister Bruck. Ta je bil zelo navdušen nad perspektivami, ki so se obetale mestu kot edinemu nemškemu pristanišču v Sredozemlju. Nemški nacionalisti so ustanovili celo društvo, ki je zbiralo prostovoljne prispevke za gradnjo nemške flote.[14] Njegov predsednik je bil Bruck. V odboru podobnega društva na Dunaju je bil tudi znameniti Radovljičan prof. dr. Anton Füster, ki je v dunajskem parlamentu zastopal volilce enega izmed dunajskih volilnih okrajev.

Die Gründer des Vereines:
„Die deutsche Flagge."
Carl Kirschneck.
Heinrich Weil.

Controlor:
Prof. Dr. Füster.
Controlirender Central-Cassier:
Friedrich Gerold.

Im Namen der übrigen Ausschußmitglieder:
M. Lorenz,
bürgerl. Handelsmann.
Georg Zimmermann,
vom Studenten-Comité dem Vereine als Ausschußmitglied zugetheilt.

Društvo za nemško ladjevje, katerega odbornik je bil naš znameniti radovljiški rojak prof. dr. Anton Füster, je bilo eno najbolj skrajnih nemško-nacionalnih društev. Uperjeno je bilo tako zoper Italijane kot Slovane.

Del našega zgodovinopisja je zadnje čase zelo navdušen nad tem možem, ker je po zatrtju revolucije 1848/49 kot begunec v Londonu skupaj z Marxom in nekaterimi drugimi 20. septembra 1849 sopodpisal lepak za zbiranje finančne pomoči nemškim beguncem. Füstrovo članstvo v obeh odborih najbolj zgovorno priča o skrajnostih, v katerih se je gibala takratna evropska levica.

V začetku julija je Celovčan dr. Unterrichter, ki je v frankfurstkem parlamentu zatopal južnotirolski volilni okraj Bozen na parlamentarni seji uradno predlagal, da naj se nekdanja beneška Istra z bližnjimi otoki in okraj Tržič združijo v nemško državo. V krajši utemeljitvi je prikazal teritorialne in nacionalne razmere v Istri. Opozoril je na nekaj mest, zlasti na Piran, Koper, Poreč, Pulj in druga. V njih živi pretežno italijansko prebivalstvo, v zaledju pa je tudi slovansko. Vseh ljudi naj bi bilo okoli 100.000 Živijo predvsem od morja: od ribištva do pomorstva. K Istri spadajo tudi otoki Cres, Osor in Krk, ki spadajo v kresijo Pazin. Na teh otokih živi okoli 25.000 ljudi, ki pa so Iliri. Po predlagateljevem predlogu bi bila združitev potrebna iz naslednjih razlogov:

1. Nekdanjo beneško Istro je mogoče braniti le skupaj z zaledjem, pa tudi zaledja ni mogoče braniti brez kontrole obale. Od tod je mogoče po kopnem ogroziti celo Trst.
2. Trst ima premalo zaledja, da bi lahko dal tolikšno število mornarjev, ki bodo v prihodnje potrebni. S pomočjo istrskega prebivalstva bi lahko to pomanjkljivost odpravili. Otoki, zlasti Krk in mestece Mali Lošinj, imata tudi precej tovornega ladjevja.
3. Nemčija bo morala imeti na Jadranu vojno mornarico. Zanjo je edino varno pristanišče Pulj, kar je znano že od Rimljanov dalje.
4. Avstrija brez Pulja ne more braniti tudi ostalih delov svoje jadranske obale.
5. Bivši beneški okraj Tržič obkroža z vseh strani ozemlje goriške kresije, ki spada k nemški zvezi. To področje z okoli 7.000 prebivalci ne more pripadati drugi carinski in vojaški zvezi.
6. Končno pripadata cela Istra in Furlanija že od prvih italijanskih vojnih pohodov nemškega cesarja Otona I. v desetem stoletju k Nemčiji. Ta jih je odstopil italijanskemu kralju Berengarju, kasneje pa so ju upravljali bavarski in koroški vojvode, pozneje hiša Anden, ... počasi se jih je polaščal beneški lev in jih odtegnil. Sedaj je treba samo uveljaviti svojo staro pravico, saj se tem deželam nemško cesarstvo ni nikoli odpovedalo.

Dr. Unterrichter je na podlagi naštetega predlagal frankfurtskemu parlamentu, naj zahteva od avstrijske vlade, da naj vsaj nekdanjo beneško Istro in Tržič vključi v Nemško zvezno državo.

Ker taka mnenja niso bila osamljena, že pred tem naj bi imel podobna stališča tudi Friedrich von Raumer, poročevalec odbora za mednarodno pravo frankfurtskega parlamenta, je sledila protiofenziva istrskih Italijanov. Trije njihovi poslanci v dunajskem parlamentu: Fachinetti, de Madonizza in de Franceschi so objavili pismen protest v italijanskem jeziku, ki so ga povzeli številni nemški časopisi. V njem so trdili, da imajo zastopniki ideje o vključitvi Istre v nemško zvezo slabe argumente. Istra je po jeziku, navadah, spominu, veri, simpatijah in geografski legi v bistvu italijanska. Že v 13. stoletju je prostovoljno prešla pod vlado italijanske beneške republike. V nobenem mestu ali trgu, ne v notranjosti in ne ob obali, ne govorijo in pišejo drugače kot italijansko. Slovani živijo izolirano po posameznih vaseh v notranjosti. Kot se lahko vsak prepriča, se želijo zliti z italijanskim narodom, ki ga ljubijo in spoštujejo. Istrani so se pripravljeni odpovedati vsem prednostim povezave z Nemčijo, če bo ta ogrozila njihovo italijansko nacionalnost. Nemčija naj ne zahteva od Istre tistega, kar ne želi, da drugi zahtevajo od nje. Lahko je obljubiti spoštovanje in varstvo nekemu jeziku in narodnosti, še lažje pa je to preklicati, zlasti če gre za tako razmerje sil, kakršno je med Istro in Nemčijo.

Na ta lepak je nemška stran takoj odgovorila. Označila ga je kot izraz ultranacionalizma, ki zanemarja skupne interese. Podpisanim poslancem so očitali, da za svoje trditve ne navajajo stvarnih argumentov, ampak občutke, ki jim Istrani ne bodo nasedli. Ti se gotovo niso pripravljeni odpovedati dobrotam svobode, ki jih šibkim s svojo močno zagotavlja Nemčija. Ker so jih ti opozorili, da poslanec avstrijske Istre ni zahteval dotlej vključitve svoje dežele v nemško državo, je nemška stran zahtevala, da naj zapusti Frankfurt, ker ne opravlja svojega mandata.

Tem prvim reakcijam je sledil obširen in argumentiran odgovor v časopisu Journal des Oesterreichischen Lloyd.[16] Čeprav članek ni podpisan, ga pripisujejo tirolskemu Nemcu von Heuflerju, komisarju pazinske kresije, ki je na volitvah v dunajski parlament propadel proti italijanskemu kandidatu de Franceschiju. Pisec članka je razmere v Istri odlično poznal. Bil je nasprotnik italijanskega iredentizma in je podpiral istrske Hrvate. Zavedal se je, da sklicevanje na italijanstvo Istre ni uperjeno le proti Frankfurtu, temveč tudi proti Avstriji. Njegov opis tamkajšnjih razmer so ocenili kot odlično zavrnitev italijanskih aspiracij in ga je ponatisnila tudi dunajska Die Presse.[17] To je še posebej zanimivo, ker je bil časopis orientiran izrazito nemško nacionalno in ni kazal posluha za narodne potrebe avstrijskih Slovanov. Ko pa je bilo treba braniti nemške teritorialne zahteve, pa so jim ti prišli zelo prav.

Avtor uvodoma ugotavlja, da obstajajo precejšnje razlike že glede teritorialne opredelitve Istre. Piscem lepaka očita, da niso upoštevali vzhodne Istre onkraj Učke in kvarnerskih otokov. Zato jih je moral »načeti« kar na njihovem teritoriju, kjer živijo posamezni Slovani: »*Poslušajte Šavrinci ob Rižani in Dragonji, ki ste prednja straža Slovencev, ki štejete štiriindvajset tisoč duš, vaša dežela je v bistvu italijanska! Poslušajte devetinštiridesettisoč »Istrianski«, ki ste naseljeni v sredi dežele in ki, vprašani po jeziku, odgovorite: Govorimo po horvatsko, vaša dežela je v bistvu italijanska! Posluša naj dvaindvajset tisoč Vlahov, ki ob guslah pleše kolo in posluša junaške pesmi svojih slepih rapsodov, vaša dežela je v bistvu italijanska!*« Nato je na podoben način opozoril še Vlahe, ki naj bi bili potomci dakoromanskega naroda, hrvatsko govoreče Čiče. Zanj tudi italijansko ali, kot pravi avtor laško (welsch) govoreče prebivalstvo mest in trgov niso Italijani, temveč so preostanek rimskih kolonistov, italijanizirani Kelti in Slovani, pribegli Kandijci, doseljeni Benečani in Karnijci. Vseh teh naj bi bilo okoli 50.000, vseh Istranov pa več kot 160.000.

Tudi običaji večine prebivalstva niso italijanski. Za zgled daje poročne in pogrebne običaje, glasbene instrumente, pri čemer navaja tudi njihovo hrvaško poimenovanje. Spomin na pretekle čase tudi ni v korist Italijanov. Opozarja na beneško upravljanje Istre, na Benečane, ki jih je bilo treba kot mestne funkcionarje dobro plačevati: »*Res je, rednih davkov ni bilo, ni bilo pa tudi cest, obrti, osebne in življenjske varnosti, bile so neštevilne posredne dajatve, denarne kazni, takse in drugi stroški, bile so kot rudnik, v katerega labirintih se nihče ni znašel razen pobiralca denarja*-« Beneški vojvoda je dal vsakemu mestu in mestecu svoj statut, v katerem je najprej poskrbel za zaščito beneških interesov. Mesta so med seboj sprli in si tako olajšali vladanje. Spomin na nemško vladavino, ki je pustila ljudem, da so se zbrali na rižanskem placitu, na Karla Velikega, Wittelsbache, Spanheime, Andechse, oglejske patriarhe, nekega švabskega grofa, ki se jim je razdajal v začetku štiridesetih let tega stoletja in reševal njihove gozdove, vse to je veliko bolj pozitivno. Posebej spominja Istrane na dejstvo, da je Avstrija 1845. leta vrnila deželi premoženje bratovščin, ki jih je odpravil Napoleon, kar je bilo vredno preko 800.000 goldinarjev.

Avtor se norčuje iz argumenta, da je katoliška vera znak italijanskosti. Opozarja, da je tukajšnjemu prebivalstvu papež Urban VIII. dovolil uporabo slovanskega bogoslužja, ki je ponekod še v rabi. Peroj pa ima celo pravoslavnega duhovnika. Ugotavlja, da jim slovansko prebivalstvo ne izkazuje nikakršnih simpatij, temveč nasprotno. Kadar morejo, pokažejo ljubezen do Avstrije, prostovoljno se oborožujejo, lovijo laške emisarje in grozijo nezvestim meščanom s črno vojsko. Tudi rimski spomeniki niso znamenje italijanstva. Stare bazilike so grajene v bizantinsko-vzhodnogotskem slogu. Navaja še nekaj drugih, zlasti avstrijskih spomenikov. Ostro zavrača tudi geografsko argumentacijo. Pravi, da je Evropa kot največji zahodni polotok kontinenta vzhodne polovice zemeljske krogle na jugu trikrat globoko vrezana. Tako so nastali iberski četverokotnik, italijanski škorenj in ilirski trikotnik, ki se drug od drugega ostro ločujejo po geoloških, klimatskih in etnografskih značilnostih. Vsak je imel svojo zgodovino. Dante je pesnik, ne pa geograf. Istra je od 843 do 1267. leta spadala v nemško cesarstvo, del pod Habsburžani pa je tja sodil do 1804.[18] leta. Po ukinitvi Benetk ne misli Istre nihče več deliti. Ker je bila stara avstrijska Istra del nemškega cesarstva, se mora ob varstvu narodnih pravic enako zgoditi tudi z bivšo beneško Istro. Avtor se je podpisal kot pravolilec pazinskega volilnega okraja. Iz obširnega povzetka prikaza Istre po avstrijskem birokratu je razvidno, kako dobro je ta sloj poznal nacionalne razmere dežel, v katerih je služboval. Zato so trditve, da so napake ali krivice, ki so bile storjene nekaterim narodom monarhije, slučajne, zelo prozorna laž.

Avstrijska zmaga pri Custozzi 25. julija, zavzetje Milana in nato premirje prve dni avgusta je italijanske iredentiste nekoliko umirilo, avstrijska, že dokaj načeta samozavest, je začela naraščati. Zmage na bojnem polju so proslavili tudi v Kopru in Izoli z mašami in slavnostnimi nagovori. Ob takem razpletu dogodkov so ponovno postali aktualnejši gospodarski in socialni problemi, ki se od začetka revolucije niso nič zmanjšali. Patriotizem istrskih Slovanov je bil izrazito praktične narave. Njihovo nezadovoljstvo bi italijanski iredentisti s pametno politiko lahko izrabili in oslabili zaledje avstrijske fronte proti Italiji. Trezno

misleči so Avstriji očitali, da je po odhodu Francozov stremela za restavracijo starega, namesto da bi gradila novo. Vse upravne reorganizacije, razen prve, ki jo je izvedel general Nugent, so bile zgrešene, upravni sistem je bil neracionalen in predrag. »*Za tiste gospode je bila zaman napisana zgodovina, ne vidijo posledic uboštva, ki je na polotok prineslo politično napetost.*« Istro bi morali upravljati kot celoto, so jo pa razbili. Dolino pri Trstu, ki je bila vedno povezana z bližnjim mestom, so priključili Pazinu, kamor traja pot petnajst ur. K Novemu gradu so upravno priključili kraje, ki so vedno spadali k Postojni. Tudi priključitev kvarnerskih otokov, ki so bili carinsko povezani z Dalmacijo, ni bila modra. Vrh neumnosti pa so bile notranje carinske meje, ki so nekatere artikle zelo podražile. Kdor je hotel iz Kopra po kopnem preko Novega grada in Voloske na Krk, je za svoje blago trikrat plačal carino. Ta je oteževala tudi trgovino s Kranjsko. Kritik istrskih razmer, po katerem povzemamo glavne točke, je opozoril avstrijsko vlado, da so v Franciji k revoluciji veliko pripomogle različne cene soli. V Istri ni drugače.

Veliko francoskih upravnih reform, ki so bile v korist navadnega državljana, je Avstrija preklicala. Kmet je bil preveč prepuščen na milost in nemilost zemljiškim gosposkam. Zlasti je to veljalo pri davkih, kjer je upravni organ odločal o prisilni izterjavi (vojaška eksekucija). Zato bi bilo potrebno odpraviti sodno oblast zemljiških gosposk, reševanje njihovih upravnih sporov s kmeti bi morala reševati sodišča. Ta bi morala odrejati tudi prisilno izterjavo davkov. Takoj bi bilo treba odpraviti fevdalna bremena zemljišč. To naj bi se zgodilo ob plačilu odškodnine upravičencem, pravi analitik takratnih razmer. Denar naj bi zbirali po deželah na podlagi davčnega sistema, ki bi enako prizadel vse vrste dohodkov in ne tako kot dotlej, ko je bila Avstrija eldorado za bančnike in lastnike cukrarn. Avtorju se je zdel davek od dohodka najbolj pravične. Rešitev vseh teh težav je pričakoval od dunajskega parlamenta, želel si je tudi istrski deželni zbor.[19]

Mnenje neznanega avtorja, ki sloni na dobrem poznavanju zgodovine Istre, zlasti njenih upravnih razmer pa tudi financ, zahteva po davku na dohodek je skrajno moderna, izraža stališča umirjenih privržencev revolucije, ki so se zavedali, da je obstoj Avstrije odvisen od njenega razvoja. Obsojajo fevdalizem in absolutizem, so privrženci kapitalizma, vendar ne njegove liberalne faze. Konkretni avtor se zaveda, da bodo kmetje še nekaj časa večinski del prebivalstva in je zagovornik »*agrokulturne države*« kot sam pravi. V zvezi z zahtevo po plačilu odškodnine tistim, ki bodo ob odpravi fevdalnih bremen oškodovani, navedimo dejstvo, da je časnik Lloyd ostro obsodil predlog goriškega poslanca v dunajskem parlamentu Slovenca Antona Gorjupa, ko je nastopil proti odškodnini. Sodili so, da se je celo pregrešil zoper voljo svojih volilcev in ga naravnost vprašali, čigavo mnenje zastopa. Očitali so mu, da zagovarja komunizem.[20]

Zatišje v prepiru o nacionalnem značaju Istre je bilo kratko. Italijanska stran se je čutila dolžno odgovoriti. Zlasti jo je prizadel von Heuflerjev članek. Fachinetti se je 9. avgusta oglasil v časopisu Osservatore Triestino. V svojem prikazu nacionalne podobe Istre je zatrjeval, da je dežela okužena s Slovani, ki so prišleki iz Dalmacije. Na take in podobne samovoljne konstrukcije dejansko ni bilo težko odgovoriti, saj ni avtor navedel nikakršnih argumentov. Ostrejši pa je bil poduk nemške strani. Fachinettija so opozorili, naj z lažmi ne seje sovraštva po Istri. Naj ne žali nasprotnikov, ki zagovarjajo svoja stališča o vključitvi Istre v Nemčijo na podlagi statistike in dobrega poznavanja splošnih razmer v Istri. Med temi je precej vladnih uradnikov. Vzpodbujanje italijanskega prebivalstva k protinemškemu razpoloženju dejansko pomeni ščuvanje zoper oblast. Tako početje pomeni vnašati kugo v Istro.[21] S posebnim sramotilnim lepakom zoper svoje politične in zlasti nacionalne nasprotnike se je oglasil tudi poslanec de Franceschi in jih v velikem številu razposlal po deželi. V njem je zlasti protestiral zoper trditev, da je Istra v bistvu slovanska. Kot običajno pa za svoje trditve ni navedel argumentov. Popustil je sicer glede deleža slovanskega prebivalstva, kar pa zanj tako in tako ni nič pomenilo, ker da je kultura vseh prebivalcev Istre italijanska, Slovani pa komaj čakajo, da se zlijejo z Italijani.[22] Kot vidimo, je polemika izgubljala na resnosti, čedalje več prostora sta dobila neznanje in celo neumnost. Vse bolj prihaja do izraza dejstvo, da se spopadata nemški in italijanski nacionalizem, v katerem so Slovani samo sredstvo medsebojnih obračunavanj. Nemška stran tudi ni bila imuna pred napakami. Krono neumnosti nedvomno pomeni članek nepodpisanega avtorja, ki je zavračal Fachinettija s pomočjo etimologije. Uvodoma naj povemo, da je bil prepričan, da so Slovani avtohtoni. Zato je lahko trdil, da ime mesta Koper (avtor je znal hrvaško ali pa je celo bil Hrvat) izhaja iz kopati, del tega mesta »*Zubenaga*« izhaja iz besedic zob in nag, drugi del mesta »*Božadraga*« pomeni božja pot, kraj Lopar naj bi dobil ime po lopati. Izoli in Piranu ni mogel dokazati slovanskega izvora, zato pa je našel mnoge »genialne« rešitve za izvor imen drugih istrskih mest. Slovansko naravo Istre je dokazoval tudi s priimki. Na tem mestu pa je pokazal tudi svojo ironičnost in je med tipične slovanske priimke navedel tudi Madoniza.[23]

Istrski poslanci so vztrajali na italijanstvu Istre. 30. avgusta so v dunajskem parlamentu zahtevali od ministra notranjih zadev, naj uradno prizna, da je Istra razen okraja Podgrad italijanska in naj se v upravi in šolstvu uporablja le italijanski jezik. Septembra pa je njihova skrb za usodo njihove dežele povzročila med njimi spor. Fachinetti je namreč zahteval združitev nekdanje beneške Istre z Benetkami, de Franceschi in Madonizza pa ga nista bila pripravljena podpreti. Fachinetti je nato za stalno zapustil Dunaj.[24]

Po zadušitvi oktobrske vstaje na Dunaju so se skrajne strasti nekoliko umirile. Vsem je postalo jas-

no, da Avstrija še ne bo propadla in da bo še nekaj let treba živeti v njenih okvirih. Dr. Burger, eden od obeh poslancev v Frankfurtu, se je mandatu odpovedal. Nihče, ne Nemci, ne Slovani in seveda tudi Italijani ne ni kazal nobene volje za nove volitve.[25]

Decembra, že po preselitvi parlamenta v Kromeriž, je notranji minister grof Stadion, ki je kot bivši cesarski namestnik v Trstu razmere v Istri dobro poznal, zavrnil interpelacijo istrskih poslancev. Ti seveda niso odnehali, temveč so skušali svoj prvotni predlog utemeljiti z nekakšnim referendumom občin, ki bi mu dale splošno podporo. To sta storila tudi Koper in Piran. Vse bolj jasno je postajalo, da so nemške zahteve v zvezi z Istro stvar zgodovine, da se bo nadaljni boj za oblast v Istri odvijal med Italijani in Slovani.[26]

Po zgoraj predstavljeni polemiki o narodnosti prebivalcev Istre bi smeli soditi, da so bili Slovani in Slovenci še posebej, zgolj objekt za obračunavanje med italijanskim in nemškim nacionalizmom. Ta podoba pa ne bi ustrezala dejstvom. Kljub temu, da arhivi, ki bi to vprašanje lahko vsestransko osvetlili, še niso raziskani, lahko zgolj na dveh primerih zatrdimo, da ni bilo tako. Priznati sicer moramo, da je bil tu politični razvoj pri Slovencih precej drugačen kot na sosednjem Goriškem ali v drugih deželah. Tržaško Slavjansko društvo je bilo ustanovljeno šele 6. decembra 1848, ko je bilo revolucije praktično že konec in ni moglo več voditi političnega boja, zato pa so že pred tem spregovorili nekateri posamezniki. 24. avgusta je tržaški Lloyd objavil članek Ali imajo pozitivni zakoni v slovenskih deželah in občinah resnično veljavo?. Avtor se je predstavil le kot Slovenec B...r.[27] Uvodoma navaja zgodbo, kako je neki kmet na podlagi slovenskega teksta zakona spremenil svoj odnos do denarja, ki so ga izdali na podlagi patenta 2. junija 1848 in ki so se ga mnogi branili. Kmet je neposredno spoznal vladarjevo voljo in ji sledil. Na podlagi tega avtor izvaja nujnost in koristnost izdajanja zakonov in drugih predpisov v jezikih narodov. Enako kot si državljan želi sodelovati pri zakonodaji, želi njeno vsebino tudi poznati. Poznavanje zakonov je ena najbolj svetih pravic, ki ni odvisna ne od oblike vladavine, ne od velikosti naroda. Vsak zakon mora biti objavljen, vsakemu državljanu mora biti dostopna njegova vsebina, zato morajo biti objavljeni v jezikih vseh narodov države. Dotlej so avstrijski državljani večinoma spoznavali zakone šele takrat, ko so čutili posledice njegovega nespoštovanja. To še posebej velja za Slovence, ki so se zaradi nepoznavanja zakonov veliko tožarili. Severni Slovani in Italijani so lahko spoznavali zakone v svojem jeziku, le za Slovence se ni nihče zanimal.

Posledica tega sistema, ki je slonel na asimiliranju Slovencev, so bile hude. Poleg tožarjenja se to pri njih izraža v nezaupanju do oblasti in nasedanju hujskačem, kar je zavzelo v zadnjih časih že grozeč obseg. Avtor obtožuje prejšnji režim, da je hotel uničiti »*moralično osebo naroda*«, torej narodno samozavest. Zato so tudi Slovence razdelili v različne dežele: Kranjska, Štajerska, Koroška in Primorska. Njihov jezik so tlačili zlasti uradniki, večinoma severni Slovani, ki niso pokazali nikakršnih simpatij za napredek južnih Slovanov. K sreči je despotska oblast propadla in tudi Slovence je kot druge narode v Evropi vžgala »električna iskra« narodne zavesti. Ustava zagotavlja enakopravnost vseh narodov in njihovih jezikov. Slovenski narod postaja nestrpen. Avtor poziva oblast, naj ne odlaša, ker bo prepozno in zahteve naroda ne bodo več imele oblike prošnje. Po teh grožnjah roti oblast, naj mu kot Slovencu verjame in naj ustreže željam njegovega naroda, ki jih dobro pozna. Zadovoljni Slovenci, ki jim bodo narodne pravice zavarovane, bodo pozabili na stare krivice, še naprej bodo zvesti in dobri državljani Avstrije in branik Nemčije na jugu. Zadovoljni Slovenci ne bodo nasedli zapeljivim besedam panslavističnih emisarjev. Vlado sprašuje, ali hoče močno državo enakopravnih narodov, ali ruševine stare državne zveze pod češko knuto. O tem vprašanju naj razmislijo v vseh deželah s slovenskim prebivalstvom, tudi v tržaškem guberniju, kjer razen ustave ni bil še noben zakon objavljen v slovenščini. Praksa nekaterih občin, ko so sluge prevajale in oznanjale zakone po nedeljski maši, ni dobra, treba je uradnih prevodov, državljane pa naj z vsebino zakonov seznanjajo duhovniki. Avtor zaključuje, da sposobnih prevajalcev ne manjka, treba jih je le podpreti. Oblast opozarja, naj ne krati pravic naroda, kajti ta ima naravno pravico do moralne obrambe, po njeni izrabi pa tudi do fizične.[28]

Zanimiv in enkraten članek neznanega Slovenca, ki je bil nedvomno zelo liberalno usmerjen, delno že v naslovu, še bolj pa obsojanje razmerja oblasti do Slovencev v Primorju, sovraštvo do čeških uradnikov in pozivanje na obrambno funkcijo Slovencev — nedvomno pred Italijani — dokaj jasno kaže na človeka, ki je blizu Istri. Njegovi nazori so dokaj jasni. Ne skriva tudi namena, da bi iz italijansko-nemškega spora nekaj pridobil za Slovence.

Drugi, popolnoma nedvoumen izraz politične volje istrskih Slovencev pa je pismeni protest prebivalcev fara Osp, Loka, Kubed in Tinjan zoper nazore in delovanje koprskega in tudi njihovega poslanca Madonizze, ki so ga januarja 1849 poslali v parlament. Ker je eden redkih dokumentov o delovanju istrskih Slovencev v revolucionarnem letu 1848/49, ga bomo, prevedenega iz nemškega jezika, objavili v celoti.[29]

Visoki državni zbor!

Prebivalci sosesk v farah Osp, Loka, Kubed in Tinjan, vse v okraju Koper istrske kresije, kjer živi 5122 duš, je zvedelo, da se poslanec doktor Madonizza na vse načine prizadeva poitalijančiti vse Slovane v omenjenem koprskem okraju in so zato prisiljeni visokemu državnemu zboru predati naslednjo izjavo:

1. *Poslanec Madonizza ni mož po naši volji in to iz edinega razloga, ker ne uživa našega zaupanja.*
2. *Slovani koprskega okraja niso krivi, da jih pri visokem državnem zboru zastopa laški poslanec, temveč je tako zato, ker so volitve našega poslan-*

ca potekale hitro in v italijanskem jeziku, za volilne može pa so bili izbrani samo taki, ki so znali nekaj italijansko in smo bili tako Slovani mačehovsko zastopani.

3. *Slovanski jezik, katoliška vera, ki smo ju prejeli od očetov, nam bosta vedno tako dragi in sveti kot naše življenje, ki smo ga vedno pripravljeti dati za našega cesarja. Če bodo tudi nas, nekdanje Benečane oborožili, slovesno izjavljamo, da bo pri nas za goljufivo sladko govorjenje Benetk ravno tako malo simpatij kot za njihove republikanske nazore.*
4. *Šolska mladina je deležna slovanskega pouka — dobrota, za katero se zahvaljujemo njegovi ekscelenci sedanjemu ministru gospodu grafou Stadionu — ali naj ta dobrota traja tako kratek čas?*
5. *Ko je preteklo leto v Kopru in nekaterih drugih nekdanjih beneških obalnih mestih — dejstva bi morala biti visokemu državnemu zboru dobro znana — v številnih glavah rojilo protiavstrijstvo, smo bili mi Slovani kljub vsem prišepetavanjem neomajno trdni v naši resnični zvestobi Avstriji in njeni vladarski hiši. Vse oblasti, tako duhovne kot svetne morejo in morajo, če bo potrebno, to potrditi. Zaslužijo zato Slovani neupoštevanje?*
6. *V času lanske regrutacije nam je bilo zlobno svetovano, da vojaške obveznike zadržimo doma. Toda oni so voljno sledili klicu vesti in zakonu in šli na nabor. Ali lahko podobno ugotovi in navede za svoje Koprčane tudi poslanec Madonizza?*
7. *Ustava, ki jo je vsem narodom monarhije milostno podelilo njegovo veličanstvo Ferdinand Dobri, zagotavlja brez dvoma tudi nam slovanski jezik in nam dovoljuje, da vztrajamo na tem, da bodo v prihodnje tudi v uradih uradovali slovansko.*
8. *Končno prosimo v najgloblji ponižnosti visoki državni zbor, naj naklonjeno pretehta navedena dejstva, nam zagotovi naš slovanski jezik v vseh uradih in nas zaradi naših stalnih povezav z mestom Trst pusti združene s tržaškim gubernijem.*

Osp, 24. januarja 1849. *(sledijo podpisi)*

Predno preidemo na kratko interpretacijo vsebine, se na hitro ustavimo pri podpisih. Kljub temu, da je večina podpisnikov nepismenih, izjem je pet, od teh so trije duhovniki, ima dokument politično težo. Niso to namreč slučajno izbrani ljudje ampak predstavniki ljudstva, ki jih je kot take upoštevala tudi oblast. Za Kubed, Loko, Podpeč, Zazid, Mačkovlje, Osp, Gabrovico, Plavijo in Tinjan so podpisali namreč župan in dva odbornika. Vloga duhovnikov Ivana Skočirja iz Kubeda, Jerneja Klemenčiča iz Loke in nam že znanega Železnikarja je bila velika, kmete so podpisali in jamčili za njihova znamenja (križ), mogoče je kdo izmed njih celo napisal peticijo ali pa je bila skupno delo, vse to bistva ne spreminja. Podpisani so reprezentantje naroda. Ni slučaj, da je Anton Slava, župan iz Ospa navedel, da je bil tudi volilni mož, ni slučaj, da je predzadnji podpisnik podpisal, ker je bil volilni mož, torej demokratično izvoljen. Podobno, kot so mesta hotela pomagati poslancu pri dokazovanju njihove narodnosti, so kmetje proti temu protestirali. Iz priloženega seznama podpisnikov je razviden tudi položaj slovenskega jezika. Predstavniki Ospa so svoje funkcije navedli v italijanščini, njihova imena so navedena v romanizirani obliki in verjetno to velja tudi za županov priimek. Ker sta župan in eden od odbornikov znala vsaj delno pisati in ker so tudi vsi kraji navedeni zgolj v italijanski obliki, vidimo, kakšen je bil dejanski položaj našega jezika. O njegovi perspektivi ni treba izgubljati besed.

V vsebinskem pogledu pa je peticija kratek povzetek vsega tistega, kar smo izvedeli iz prikaza spora o narodnostnem značaju Istre. Slovansko prebivalstvo, domnevamo lahko, da termin Slovani ni slučajno izbran, ker je bil pojem Slovenec obče znan, se ni strinjalo z načrti italijanskih nacionalistov in se ni bilo pripravljeno vrniti pod Benetke, tudi v upravnem pogledu ne. Dokument je poln lojalnosti do avstrijskih oblasti. Že iz besed ob predstavitvi podpisnikov je jasno, da drugače ne bi moglo biti. Še bolj pa je razumljiva taka vsebina zaradi dejstva, da je nastal na podlagi italijanskih želja.[30] Italijanski poslanci so želeli plebiscitarno podporo občin svojim predlogom o popolni prevladi italijanščine v Istri. Odgovor podpisanih Slovencev ni več izraz naroda, ki je zgolj objekt prepirov, temveč javno in uravno stališče naroda, ki želi sam odločati o svoji usodi. Leto 1848 je prebudilo tudi istrske Slovence.

OPOMBE

1. Prepir je registriral že Apih, Slovenci in 1848. leto, Ljubljana 1988, str. 141, nekaj več je o njem napisal Božo Milanović, Istra u osvitu narodnog preporoda 1797—1860, Pazin 1960 (dalje citiram Milanović, Istra), str. 238 ss. — 2. Milanović, Istra, str. 70 ss. — 3. Bernard Stulli, Istarsko okružje 1825—1860, Pazin—Rijeka 1984. — 4. Novice 27. 1. in 8. 12. 1847. — 5. Seznam naročnikov Novic. Priloga 1847. — 6. Oko Trsta, red. Novak-Zwitter, Beograd 1945, str. 252. — 7. Ein zeitgemässes Wort zur Beherzigung für Istrien. Journal des oesterreichischen Lloyd (dalje citiram Lloyd), 15. 4. 1848. — 8. Milanović, Istra, str. 231 ss. — 9. Bernardo Benussi, Pola nelle sue instituzioni municipali dal 1797 al 1918. Atti e memorie 35, 1923, str. 68. — 10. Glej op. 7. — 11. Karl Marx, Friedrich Engels, Werke, Band 4. Berlin 1977, str. 461. — 12. Milanović, Istra str. 233 ss, Vasilij Melik, Frankfurtske volitve 1848 na Slovenskem. Zgodovinski časopis 2—3, 1948—1949, str. 69—134. — 13. Bericht des völkerrechtlichen Ausschusses, den österreichisch-italienisch Krieg betreffend. Lloyd, 22. 7. 1848. — 14. Lloyd je objavil poziv za zbiranje denarja 26. 8. 1848. — 15. Aus Frankfurt. Lloyd, 22. 7. 1848. — 16. Aus Istrien. Lloyd 27. 7. 1848. — 17. Istrien. Die Presse, 1., 2., 3. in 4. 8. 1848. — 18. Glede letnic ni najbolj zanesljiv. Tu bi moralo biti 1806. Po propadu zahodno Rimskega cesarstva 476. leta je bila Istra pod oblastjo različnih germanskih plemen. Od 539. do 788. leta so ji vladali Bizantinci in nato Franki. Od 9. stoletja naprej narašča nemški vpliv. Od 10. stoletja dalje mesta, katerih razvoj in položaj je drugačen od podeželja,

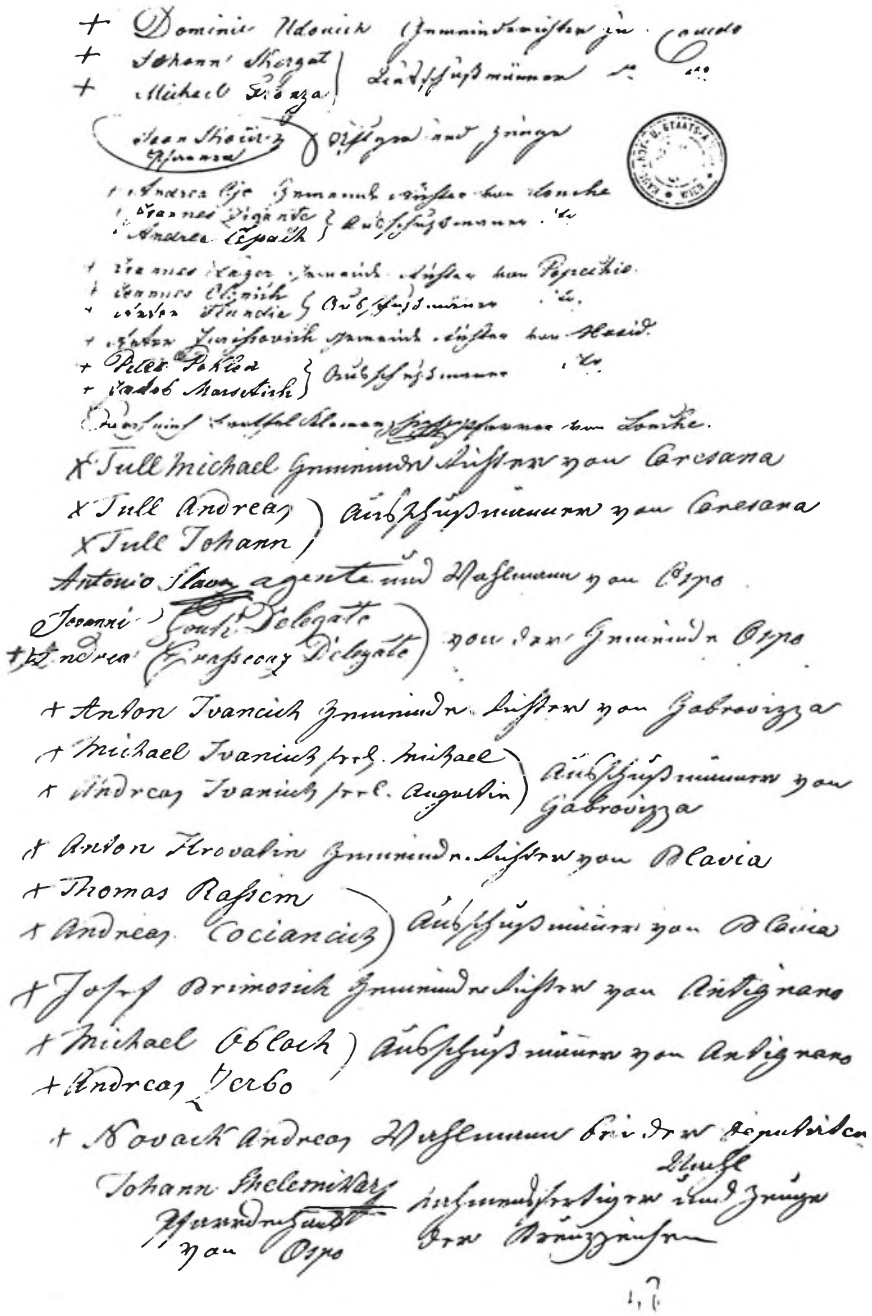

Podpisniki protesta zoper koperskega poslanca dr. Madonizzo

stopajo v podrejen odnos do Benetk. Nastajajo fevdalni teritoriji in mestne občine. 1279. se je Koper dokončno uklonil Benetkam, 1283. pa Piran. Pazinska grofija je od 1374. leta pod Habsburžani. Podrobneje glej: Zgodovina narodov Jugoslavije, prva knjiga. Ljubljana, 1953. — **19.** Mikrokosmisches aus Istrien. Lloyd, 17. in 18. 8. 1848. — **20.** Görz, 24. August. Lloyd, 26. 8. 1848. — **21.** Die Pest Istriens im Jahre 1848. Lloyd, 26. 8. 1848. — **22.** Aus Istrien. Lloyd, 7. 9. 1848. — **23.** F.F. Über Istriens Nationalität. Lloyd, 12. 9. 1848. — **24.** Milanović, Istra, str. 242 ss. — **25.** Die Presse, 14. 11. 1848. — **26.** Janez Kramer, Izola mesto ribičev in delavcev. Koper 1987, str. 200 ss. — **27.** Ivan Blažir? Dr. Branko Marušič, ki se mu za njegovo opozorilo in obvestilo iskreno zahvaljujem meni, da je avtor tega članka skoraj gotovo Ivan Blažir, ki je bil 1848. leta zaposlen pri policijski upravi v Trstu. Znano je, da je imel take nazore. »Italijanska historiografija ga ima za začetnika politične aktivnosti tržaških Slovanov« (B. Marušič). — **28.** Haben die Positiven Gesetze in den slovenischen Provinzen und Gemeinden wirkliche Geltung? Lloyd, 24. 8. 1848. — **29.** HHHStA, Dunaj. Osterreichischer Reichstag, fasc. 131. — **30.** Obširneje Miroslav Pahor, Koprska nota iz leta 1849 ali prvi poskus namerne italianizacije Istre. Zgodovinski časopis 19—20, 1960—1965, str. 277—296.

SOMMARIO

LA DISPUTA SULL APPARTENENZA NAZIONALE E GIURIDICO-STATALE DELL ISTRIA NELL ANNATA RIVOLUZIONARIA 1848/49

Stane Granda

Nel 1848 si accese tra i nazionalisti italiani e tedeschi un'acuta polemica sull'appartenenza giuridico-statale dell'Istria. Fu contesa in modo speciale l'antica proprietà veneziana. I primi pretendevano che proprio quest ultima, se non proprio l'intera Istria, dovrebbe passare sotto l'Italia unificata, mentre i secondi dimostravano che la spartizione dell'Istria fosse un atto insensato e perciò la volevano integra. Erano giudati per lo piu dal desiderio di accaparrarsi un'adeguato porto al sud utile per una Germania riunita e nel contempo pure che l'Istria rappresentasse un naturale retroterra. Poiche il nazionalismo germanico, fuorche nel caso della Polonia, non nutrisse una particolare simpatia per le nazionalità slave nell'impero absburgico, quella nell'Istria era più che conveniente. Bellisime espressioni sugli abitanti slavi dell' Istria che si erano pubblicate dal Journal des Oestereichichen Lloyd, edito a Trieste, non si erano pubblicate in quel anno sulla stampa d'orientamento germanico. Certamente non è da escludere qualche smoderatezza e sciocchezza che di consueto accompagnano le contese nazionalistiche.

La popolaziona slava ed in modo particolare quella slovena fu per molto tempo oggetto di disputa. Non avendo una propria organizzazione politica, doveva percio sopportare ad ogni momento la mancanza della classe intellettuale. Il clero del luogo che proveniva prevalentamente da altri paesi dell'impero, non aveva svolto un'opera simile come nella Stiria Slovena ed inoltre non c'era una personalità eminente uguale a Matija Majer nella Carinzia. Malgrado ciò qualche cambiamento verso la fine dell'anno si poteva anche avvertire, quando la popolazione slovena iniziò a ribellarsi nel parlamento austriaco alle pretese dei deputati istriano-italiani. È stato un'esempio concreto la divulgazione ufficiale della protesta di alcuni comuni che presentarono il ricorso al parlamento di Kromeriž.

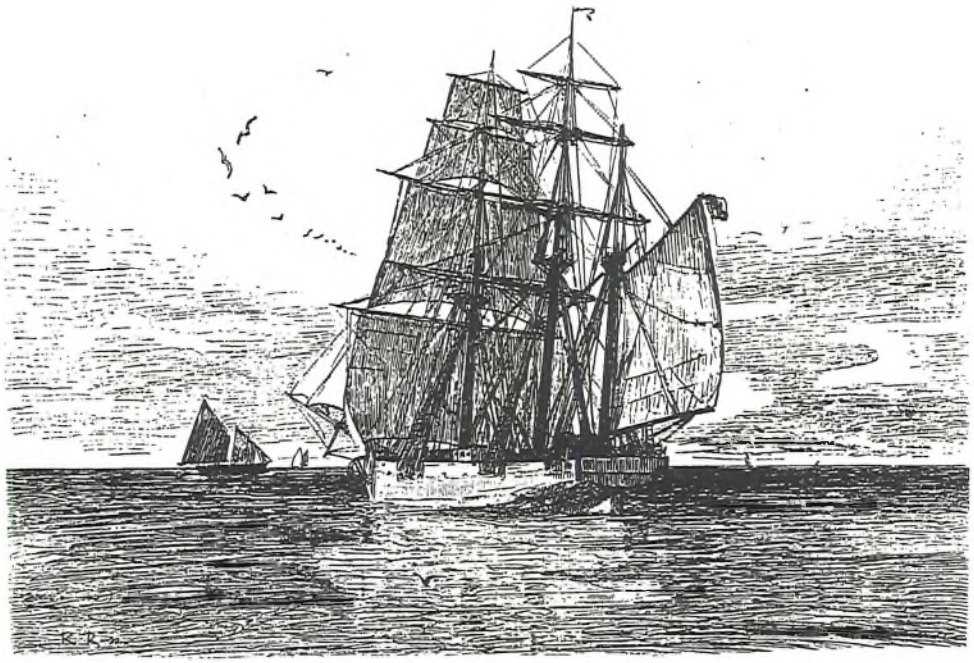

JOS. BERTOK — KRONIKA DVORAZREDNE LJUDSKE ŠOLE NA SPODNJIH ŠKOFIJAH

Gradivo za podobo Škofij in Plavij v Slovenski Istri 1900—1913

BRANKO ŠUŠTAR

Od vse šolske dokumentacije je najmikavnejša kronika, ki je tudi pomemben vir za zgodovino kraja. Ne le odlična vezava, temveč tudi vsebina vrste zapisov iz posameznih šolskih let ji daje posebno veljavo. Šolniki jo hranijo posebej skrbno in med gradivom arhivskih fondov šol je na prvem mestu.[1] Tudi raziskovalec preteklosti šole ali kraja najprej povpraša po njej. Tako ni čudno, da so o pomenu kronik pisali šolski časopisi že v prejšnjem stoletju; dva prispevka o tem pa je prinesla tudi revija Kronika v svojem prvem in desetem letniku.[2] Številni so članki, v katerih so kronike šol uporabljene kot vir, od teh vsaj dva objavljena v zadnjem času.[3] S področja Primorske zahodno od nekdanje rapalske meje se je ohranilo v naš čas precej manj arhivskega gradiva in med njimi tudi šolskih kronik iz obdobja avstrijske oblasti, kakor s področja ostale Slovenije. Tako je vsak tak dokument dragoceno poročilo o slovenski šoli in o krajevnih razmerah.

KRONIKA

dvo-razredne

ljudske šole

v

spodnjih Škofijah.

V LJUBLJANI.

Naklad in prodaja Rudolf Milic.

Naslovni list Kronike dvorazredne ljudske šole na Spodnjih Škofijah.

Kronika ljudske šole na Spodnjih Škofijah je pisana v temu namenjeni zvezek formata 21 x 33,7 cm, ki ga je kot tiskovino izdal Rudolf Milic v Ljubljani. Črno vezane platnice krasi reliefno vtisnjena dekoracija ob spodnjem in zgornjem robu, sredi pa prav tak napis »*Šolska Kronika*« ter secesijska vinjeta pod njim. Ta dva sta opremljena še s pozlato. Kronika časovno obsega pripoved o nastajanju šole na Spodnjih Škofijah od zadnjih let 19. stoletja naprej do zadnjega vpisa v šolskem letu 1912—13. Od septembra 1960 naprej jo hrani arhiv Slovenskega šolskega muzeja v Ljubljani.[4]

V uvodu je najprej opisan nastanek šole, nato sledijo zapisi o posameznih šolskih letih, sestavljeni za nazaj. Z letom 1903—04 je bila kronika pisana za vsako leto sproti. Vpisi so razdeljeni na posamezne teme: prazniki med šolskim letom, razni obiski sprememba šolskega osebja, včasih tudi dodatek. Od leta 1906—07 ima kronika poglavje učiteljstvo, uk, uspeh in obisk. Z letom 1910—11 pa je pri pisanju upoštevan odlok istrskega deželnega šolskega sveta o razdelitvi šolske kronike. Tako je v zadnjih letih kronika sestavljena po temah: » *šolski prazniki, pouka prosti dnevi, šolski izleti, šolske veselice in zabave, razni poseti, učiteljsko osobje in šola, pouk, uspeh in obisk, spremembe v višjih šolskih oblastnijah ter razno.*« Tekstualni del vedno zaključuje statistični pregled.

Uvodni del kronike predstavljamo malo skrajšano, besedilo kasnejših šolskih let pa po posameznih temah skozi vsa obravnavana leta, deloma dobesedno (in brez lektorskih popravkov), deloma s povzetki vsebine. Kaj manj pomembnega je tudi izpuščeno, tako uvodi posameznih letnih vpisov, spremembe v državnem in deželnem političnem vodstvu, nekatere stvari pa so podane strnjeno (statistični podatki, pouka prosti dnevi). Z roko šolskega nadzornika pa je vpisano tudi nekaj (slovničnih) popravkov ali pa označen del teksta, ki naj bi ne sodil v kroniko. A tega ni bilo prav dosti (npr. o volitvah 1895 v uvodu, o nadzorovanju verouka 1909—10, dekretu o vzporednici in o občinskih volitvah 1911—12). Kronika je pisana zavzeto in zanimivo, mestoma kar kramljajoče. Včasih poseže tudi v splošno problematiko Istre ali nas seznanja z bližnjo okolico, ne manjka pa v njej tudi sodb zapisovalca, čeravno naj bi bile »*polemične opazke in kritične presoje*«[5] v kroniki izključene.

JOSIP BERTOK

Kronika je scela delo ene roke. Pisal jo je Josip Bertok, ki je od začetka leta 1903—04 služboval na spodnješkofijski šoli kot šolski voditelj. Rojen je bil pri Čežarjih v dolini Rižane leta 1882 v kmečki družini. Obiskoval je pripravnico in učiteljišče v Kopru, kjer je maturiral 1901, nato pa učiteljeval na enorazrednici v Kubedu do poletja 1903. O tem je pisal tudi v škofijski šolski kroniki. Kot šolski voditelj dvorazrednice na Spodnjih Škofijah je služboval od šolskega leta 1903—04 naprej ter jo vodil tudi kasneje, ko je v šolskem letu 1912—13 prerasla v trirazrednico. Ob izbruhu prve svetovne vojne je bil mobiliziran.[6] V vojski si je nakopal kal bolezni, ki se mu je razvila v neozdravljivo jetiko. Po koncu vojne je zopet nastopil svojo službo, ter jo, dasi zelo težko, opravljal do šolskega leta 1920—21. Zaradi bolezni se je preselil v Koper, kjer je 30. julija 1921 umrl v 40. letu starosti. Zapustil je ženo in tri hčerke, stare 15, 14 in 12 let.[7] Njegova polsestra Eva ga je ohranila v spominu kot strogega in zavzetega učitelja, ki so ga »*Škofjoti imeli dosti radi.*«[8] Nekrologa v tržaških glasilih Edinost in Učiteljski list omenjata Josipa Bertoka kot krepkega, močnega in zdravega moža vesele narave in smehljajočega se obraza. Kot učitelj se je trudil, »*da bi mladini vsadil v srce ne le eno znanje, ki mu ga je predpisoval zakon, temveč tudi ljubezen do svojega materinskega jezika, do svojega naroda.*« V tem duhu je deloval tudi zunaj šole ter ustanovil na Sp. Škofijah pevsko, bralno in godbeno društvo »Istrski grmič«,[9] kateremu je bil pevovodja. Vodil je tudi posojilnico in hranilnico[10] na Škofijah ter bil (menda) več let zastopnik v miljskem občinskem svetu[11] ter odbornik in nekaj časa tudi predsednik Slovenskega učiteljskega društva za koprski okraj. Skratka bil je »*duša vsemu narodnemu delu na Škofijah, ustvaritelj in prebuditelj narodnega življenja v tem kraju*«.[12]

Zapis v Edinosti omenja, da ga je ljudstvo »ljubilo in spoštovalo, ker je rad vsakemu pomagal, kjer je le mogel.« Nato pa opiše pogreb z ogromno udeležbo, godbo, petjem in govorom učitelja Venturinija. Učiteljski list je svoj zapis zaključil: »*Kdo bo danes izpolnil praznino, ki jo pušča, ko se od dne do dne bolj redči število naših kulturnih delavcev?*«[13] Josipa Bertoka ml. omenja tudi Primorski slovenski biografski leksikon, ko našteva osnovnošolske učitelje, ki so delovali pri prosvetnem delu na vasi, in sicer v zapisu o Josipu Bertoku st. (1877—1955). Ta je bil ne le soimenjak in rojak nadučitelju na Sp. Škofijah, temveč tudi šolnik v slovenski Istri, nekaj let v Bertokih.[14]

ŠOLA NA PLAVJAH DO 1900

Osnovna šola na Škofijah se omenja že 1820,[15] na Plavjah pa 1864, a tedaj na Škofijah šole že ni bilo več. Leta 1864 pa so bile šole na tem področju v Kopru, Rižani, Dekanih, Plavjah, Tinjanu, Ospu in v Miljah.[16] Več podatkov o šoli na Plavjah imamo od

Josip Bertok 1882—1921, učitelj na Spodnjih Škofijah (fotografijo hrani dr. Igor Kosmina, Izola—Trst).

srede 80. let 19. stoletja naprej, ko je tam delovala »*šola za silo s slovenskim učnim jezikom*«, kakor se omenja v imenikih ljudskih šol.[17] Najprej jo je oskrboval Bartolomej Križaj,[18] (kaplan), od 1887 do 1900 pa duhovnik Anton Notar.[19] Po dostopnih podatkih je imela najprej okoli 40 učencev (1886: 41, 1887: 49), v 90. letih 19. stoletja pa okoli 75; v šolskem letu 1896/97 le 64. Šoloobveznih otrok je bilo od 118 do 90, več na začetku in manj ob koncu 90. let. Obisk je bil od 61 do 63% (1890—1892) in od 78 do 71% (1894—1896). Šola se omenja še ob koncu šolskega leta 1899—1900, nato so po ustanovitvi šole na Spodnjih Škofijah to obiskovali tudi otroci s Plavij, dokler ni bila s šolskim letom 1904—05 odprta plavska šola kot podružnica spodnješkofijske.

ŠKOFIJE IN PLAVJE V LETU 1900 IN 1910

Področje Škofij in Plavij je upravno sodilo k občini Milje (Muggia) v sodnem okraju Koper, cerkveno pa so bile Škofije del župnije Lazaret-Bertoki (Risanum, kakor je omenjena v cerkvenih šematizmih; ital. Risano, slov. Rižan). Plavje s kaplanijo sv. Lucije pa so bile v okviru župnije Osp. In kakšno sliko kraja nam ponujajo statistični podatki iz let 1900 in 1910?[20]

Škofije so imele leta 1900 v 266 hišah 1426 prebivalcev, deset let zatem pa 313 hiš in 1675 prebivalcev. Na Plavjah pa je bilo leta 1900 v 127 hišah 609 prebivalcev, po desetih letih so našteli 145 hiš in 771 ljudi.

V tem času je naraslo število hiš na Plavjah za 14%, prebivalcev pa je bilo za dobro četrtino več. Na Škofijah pa je v desetletju 1900—1910 tako število hiš kakor ljudi naraslo za dobrih 17%. Zanimivo je spremljati razmerje med pripadniki slovenskega in italijanskega občevalnega jezika, ne da bi načenjali vprašanja verodostojnosti popisovanja. V letu 1900 predstavljajo Italijani tako le dobrih pet procentov, leta 1910 pa že čez 15% Plavčanov. Na Škofijah pa je bilo Italijanov leta 1900 za dobrih 18%, deset let zatem pa jih je bilo že čez 28% prebivalstva.

kraj	hiše	prisotno prebivalstvo	slov.	ital.	nemški	tujci
1900:						
Plavje	127	609	565	34	3	
Škofije	266	1426	1173	223	—	
1910:						
Plavje	145	771	604	143	—	24
Škofije	313	1675	1042	580	6	47

Število hiš in prebivalcev na Škofijah in na Plavjah 1900 in 1910

katastrska občina	skupna površina (ha)	davku podvržena zemljišča	njive	travniki	vrtovi	vinogradi	pašniki	gozd
Plavje	642	620	38	63	28	114	56	321
Škofije	867	651	49	84	151	202	116	49

Vrste zemljišča v k.o. Plavje in Škofije leta 1910 (v ha)

Čeprav je bila škofijska katastrska občina precej večja od plavske (867 : 642 ha), je bilo davku zavezanega zemljišča na Škofijah le nekaj več. Leta 1900 je bilo na Škofijah od tega za skoraj tretjino vinogradov, precej vrtov in pašnikov (prvih za dobro in drugih za slabo tretjino), manj pa travnikov, njiv in gozdov. Na Plavjah je nad polovico površine predstavljal gozd, dobro petino je bilo vinogradov, okoli desetine površine so predstavljali travniki in pašniki, manj pa je bilo njiv in vrtov. Na Škofijah je bilo tudi eno veleposestvo. Od živine je bilo le nekaj konj, zato pa več govedi — na Plavjah 122, skoraj toliko kot hiš, na Škofijah pa 155. Tam so redili še precej svinj (115), skoraj za trikrat več kot na Plavjah. Leta 1910 je bila na Škofijah poštna nabiralnica (poštni urad za oba kraja je bil v Žavljah — Zaule), hranilnica in posojilnica (slov.), babica in železniško postajališče.[21]

* * *

KRONIKA DVORAZREDNE LJUDSKE ŠOLE NA SPODNJIH ŠKOFIJAH

Spomina vredni šolstvo zadevajoči dogodki pred ustanovitvijo tukajšnje šole.

Po preteku celih pet šolskih let bi bil vendar enkrat čas napisati par vrstic o ustanovitvi, razvoju in obstanku tukajšnje ljudske šole. Da pričnemo s prvo točko, bomo skušali isto razviti z naravnimi dokazi. Na delo tedaj! (...)[22] *Mnogo je ljudij na svetu, kateri se gmotno uškodujejo, kateri veliko dragega časa potratijo v blagor svojemu bližnjemu.-/ Bližamo se sedaj k stvarnemu našemu poročilu. Evo nas na delu——!*

Tu na Škofijah je živel in še živi g. Ivan Spagnoletto,[23] *kateri je mnogo pripomogel svojim soobčanom s tem, da se je ustanovila tukajšnja šola. Zvest njegov podpiratelj in sodrug v vseh zaprekah, katere je moral prvoimenovani gospod prodreti, bil je tačasni župnik v Lazaretu č.g. Jakob Kocijan.*[24] *Trden mož stare kraške rodovine preminul je l. 1904 v Trstu kot upokojenec. Ni-li dovolj pomagano bližnjemu če se mu preskrbi kraj, kjer njegovi potomci nabirajo si naukov za prihodnje njih življenje!—*

Mimogrede bodi povedano, da plavski so na lastne stroške sezidali si lepo šolsko poslopje[25] *brez, da bi jim bila zagotovljena od istrskega deželnega odbora, kateri plačuje iz deželnega šolskega fonda učiteljstvo, kaka učna moč. Mnogo so delali na to, da bi vdobili lastnega učitelja, a vse zastonj. Gorje je dan-danes slovencem v našej tužnej deželi, gorje! Podpirani so bili po tedanjem in še sedanjem deželnem poslancu č.g. Josipu Komparet-u,*[26] *osapskem dekanu. Na roki bil jim je tudi tedanji okrajni šolski nadzornik našega okraja g. profesor Josip Kožuh. — Drugi imenovanih gospodov bil je profesor na c.kr. možkem učiteljišču v Kopru.*[27] *Sedaj je profesor v Celju na Sp. Štajerskem. O tem spregovorimo več na drugem mestu. — Plavčani so se obrnili celo do družbe »Sv. Cirila in Metoda za Istro«. Ista družba jim je po prizadevanju prej imenovanega dekana in dičnega nam Spinčića res ugodila. Pričetkom šolskega leta 1904—05 imela je nastopi svojo službo na Plavijah družbina učiteljica gospica A. Žic.— Še prej preskrbeli so si na lastne stroške privatnega ex-učitelja g. Josipa Pečariča.*[28]*— Učiteljica Žic imela je že vso svojo sobino in kuhinjsko opravo na novem njenem stanovanju. V tem času pa poči glas kakor iz oblakov strela, da na Plavijah odpre dežela občno ljudsko šolo. Bodi, za zdaj pustimo to na miru in preidimo k našemu Spagnolettu!*

Povedali smo že, da ima kmet na polju veliko zaprek preden se mu poplača trud za njegovo delo. Tudi našemu Spagnoletu bilo se je boriti proti vetru, proti raznim glodavcem i.t.d. Mnogo je moral omenjeni pretrpeti in tudi časa in denarja je moral mnoga darovati preden je prišel do zaželjenega mu cilja. V to svrho je rabil i mnogo nemoških dejanj. Oni »mnogo« v ravnokar navedenem stavku najbrže ne bode na pravem mestu, pa napisan je in bodi, zgodi se naj kar hoče. Skoro gotovo je on s tedanjim vaškim županom in občinskim odbornikom Antonom Bertok-om na

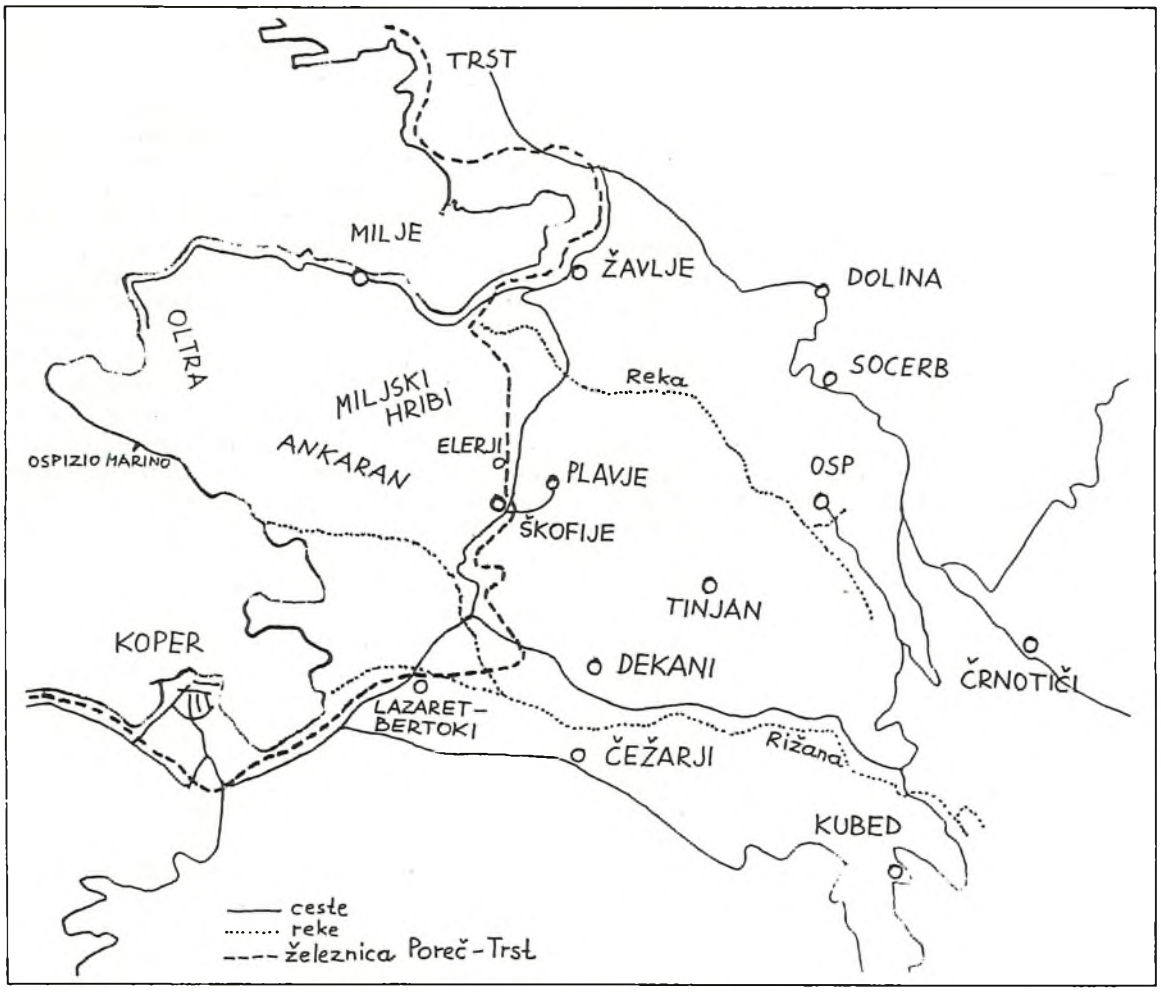

Skica področja Škofij in Plavij z okolico. Stanje okoli leta 1910.

kompetentnih straneh, da bodo njegovi soobčani, dasiravno Slovenci po narodnosti in po jeziku, volili v V. kurijo z gospodovalno stranko, t.j. z istrskimi Italijani, kar se je tudi zgodilo. To je največ pomagalo, da se je ustanovila tukaj sedanja šola. L. 1895. res je volilo tukajšnje prebivalstvo z italijansko stranko in to prvič ob času volitev. Takrat so pa tule propadli, in zmagala je slovanska stranka. Drugače pa je bilo šest let za tem. Za leto 1901. so bile na novo razpisane volitve za v državni zbor. Tukajšnji vaščani ostali so pri starem in volili proti svoji svojej lastnej narodnosti, proti svojim rojstnim bratom in premagali so tudi ter pridobili devet volilnih mož, kateri so s Krstićevo stranko[29] *izpodrinili dičnega našega Laginjo*[30] *in posadili na njegovo mesto g. Srečka Benati-ja,*[31] *advokata v Kopru. Kakor Vam vže povedano Škofijci so poslali Bennatija v državni zbor in s tem so se prikupili deželni gosposki. Spagnolettu bil je sedaj pot glaji, jedna največjih zaprek bila je odstranjena. Poslušajte in strmite! Vse okoličanske vasi so volile za slovensko stranko, le tukajšnja vas in nekaj kolonov proti in vendar so prodrli. Potrpeti se mora, to je po istrsko. Škofijci so se deželni gosposki prikupili, kdo se jim je pa zameril, to prav lahko uganete. Prosto Vam bodi!*

Ravno sem povedal, da so se prikupili tukajšnji vaščani deželni istrski gosposki. Navedli smo tudi vzrok, radi katerega so postali Spodnji Škofijci takorekoč miljenci istrskih Italijanov. Da pa isti zadostijo dejanju tuk. prebivalstva, dovolil je deželni odbor odprtje nove ljudske šole v škofijski davčni občini. Ta je pa precej razsežna. Središče iste je bilo po mnenju raznih oseb tudi razno. Nekateri so hoteli imeti jo na Miljskem hribu, drugi na Srednjih Škofijah, tretji pri Marinu, četrti na Plavijah, dasiravno tvori ta vas z okolišem svojo posebno davčno občino. Tudi za tu se jih je veliko potezalo in v prvi vrsti pa Spagnoletto in vaški župan in občinski odbornik Anton Bertok. Kožuh sam je tudi meril razdaljo med posameznimi naselbinami ter vdolbil središče na Sr. Škofijah. Njemu je prav pridno pomagal narodni izdajica g. Albin Postogna kot tedanji občinski sveto-

valec in tej lastnosti sodrug Spagnoletto-v. Ta gospod bil je, dasiravno po narodnosti in jeziku Italijan, na strani Slovanov.—

Dobro se spominjam kako je čakala pobežanska narodna godba slovanske volilne može /: to je moralo biti okolu leta 1895. :/ blizu koperskih vrat ter jih vzprejela z »Naprej zastava Slave«. Premagala je onikrat slovanska stranka, in dični Laginja, ki je bil pri naslednjih volitvah izpodrinjen po g. Srečku Bennatiju, romal je v državni zbor zagovarjat narodne pravice tužnega in tlačenega Istrana. One dne se je pridružila godbi velika množica narodnih možakov, mladeničev in seveda, da otroci niso tudi zaostali; mej zadnjimi bil sem i jaz. Vsa ta narodna masa odkorakala je ob igranju godbe k Postogni, ki je stanoval na svojem posestvu pri Marinu. Pri njem bila je mala pojedina. Razni govorniki so naglašali v svojih govorih pomen onega dne. Ko je bil vsemu konec, posetili smo vsi skupaj še druge bližnje narodne vasi kakor: Plavije, Badiho in Skofije, a ne teh. Bilo je petja, bilo je zasramovanja Dolenjim Škofijscem na račun brez konca in kraja. Iz več kot stotih grl si slišal »Živijo Spinčić,[32] Mandić[33] in Laginja!« Postogna je bil onikrat Slovenec, in danes pa je je socijalist. Vsi tedanji slovanski prvaki istrski so mu šli na roko ter ga podpirali tudi v tem, da bi se zidala slovenska ljudska šola v kaki bližnji slovenski vasi.—

Kakor ne miruje nikdar sreča, takisto ne ni nesreča. Od onega časa, ko smo se radovali prodrtja našega Laginje, je preteklo že celih šest let. Razpisane so bile več nove državne volitve. Vse vasi iz bližnje okolice so volile za narodno slovansko stranko, le tukajšnje prebivalstvo je volilo proti. To je vže na drugem mestu povedano.—

Šola je bila vže od deželnega odbora in deželnega šol. sveta sistimizirana: dekret z dne . Gospod Spagnoletto si je toliko prizadeval in nagovarjal občinsko starešinstvo, da se isto izreklo za sezidanje novega šolske poslopje na Sp. Škofijah. Miljski občinski zastop je bil in je še po večini italijanski, oziroma italijansko-socijalističen. Občinski zastop bil je res za sezidanje šol. zgradbe na Sp. Škofijah, a temu so protivili davkoplačevalci ter zahtevali naj se odpre šola kje drugje in ne ravno na Sp. Škofijah. Najhujši podpihovalec in hujskač bil je seveda g. Postogna. Spagnoletto je več obupoval. Mislil je in sklepal kaj mu je narediti. Svoje stanje potoži župniku Kocijan-u. Ta je bil prebrisan človek. Reče mu: »Zneste kaj, Vanik, Vi treba, da greste v Parenzo in, ko Vam drago pojdem tudi jaz z Vami.« Dobro. Sporazumela sta se in določila dan za odhod. — Spagnoletto je parkrat tudi sam tam.— Ko sta prišla s pokojnim Kocijanom tja, napotila sta se naravnost do deželnega glavarja. Tedanji deželni glavar g. Campitelli[34] ju je prav prijazno sprejel. G. Spagnoletto mu je potožil kaj in kako delajo, da bi se ne sezidala nova šola v njegovej vasi. Glavar malo pomisli ter pravi na-to: »Lei vada a casa tranquillo che la scuola verrá fabbricata nela località di Scoffie di sotto.«[35] Oba tukajšnja odposlanca vrnila sta se pomirjena po besedah Campitellijevih na svoja domovanja. Kmalu za tem dobila je miljska občina nalog naj prične z zidanjem novega šolskega poslopja na Sp. Škofijah. Spagnoletto sam je zabil kline, kateri so kazali kot naj se izkoplje jarek za stavbino podlago. Prvi kamen je tudi položil on sam, blagoslovil pa ga je vže mnogokrat imenovani župnik. Ta dan bil je zopet praznik tuk. vaščanov. Godba je svirala celi dan, možaki in mladeniči s(o) korakali pražnje po vasi, žene in dekleta so se zbirali ter se pogovarjale čemu se bode zidalo novo poslopje.—

Pričelo se je zidanje. Vse delo je prevzel podjetnik g. Degrassi, kateri še danes v taki lastnosti stanuje v Miljah. Delalo se je z največjo natančnostjo in sigurnostjo in, ker se je delalo še precej hitro, imeli so Spodnje Škofijci v par mesecih novo zgradbo, v katero naj bi pošiljali svojo deco, da si tam nabere naukov za prihodnje njeno življenje. / Dozidano je tedaj bilo šolsko podlopje, dokončana je bila šolska oprava, in manjkal je samo še učitelj. Preden postavimo pa učitelja v novosezidano šolo, hočemo se malo vrniti k nadzorniku Kožuhu in povedati kaj se je ž njim zgodilo!

Ko je bila sistimizirana šola na Sp. Škofijah, bil je še Kožuh[36] nadzornik a v takej lastnosti ni dočakal nje odprtja. Imenovanec moral je pobrati svoja »šila in kopita« ter se podati na Sp. Štajersko, v Celje, kjer uživa danes med učiteljstvom veliko spoštovanje. Tam danes profesoruje na gimnaziji. V Kopru bil je i moj učitelj. Kot tak nam gojencem ni bil preveč priljubljen. Sicer mu naša nenaklonjenost ni škodovala, pač pa preganjanje in sovraštvo deželne naše gosposke. Kjer koli je bilo jim mogoče so mu nagajali in na zadnje so so ga tudi iznebili. Čemu toliko sovraštva proti g. Kožuhu? Evo uzroke! Ta nadzornik je kjer koliko in kadar koli je le mogel zagovarjal interese istrskega Slovana. Potezal se je preočito proti ustanovitvi nove šole v tej vasi — zahteval je namreč naj se zida kje drugje—. Ko je pa ob prej navedeni priliki g. Spagnoletto obiskal deželnega glavarja v Poreču, povedal je istemu vsa dejanja Kožuhova. Campitelli — to je meni osebno pripovedoval Spagnoletto — je odgovoril in nekako odločno zatrdil, da Kožuh se ne bode postaral v Kopru in to radi njegovega početja. Kaj je napravil hudega? Ni-li vsakemu človeku sveta dolžnost zagovarjati svoj narod, svoj jezik? Seveda, da je, a v naši Istri tega človek ne sme in posebno še ne, še je plačan od deželnega fonda kakor je bil plačan g. Kožuh. Tedaj: kar je deželni glavar zatrdil Spagnolettiju se je zgodilo vže v naslednjem letu — bržkone v letu 1899. Kožuh službuje sedaj na Stajerskem, in plačuje ga pa Istra. Kaj mar deželi, če tudi plača par tisoč na leto, samo, da se iznebi človeka, kateri jej ni po volji. Se boljše godi našemu tovarišu Lapajne-tu?[37] Ne; tudi on je postal žrtva dež. gosposke.—

Po Kožuhovem odhodu ostal je naš okraj brez okrajnega šol. nadzornika. Imenovati je bilo treba drugega. Ministerstvo res ni bilo odlašalo in imenovalo je tedanjega glavnega učitelja na učiteljišču v Kopru g. Franca Finžgarja[38] okrajnim šol. nadzornikom slovanskih ljudskih šol koperskega okraja. Blaga du-

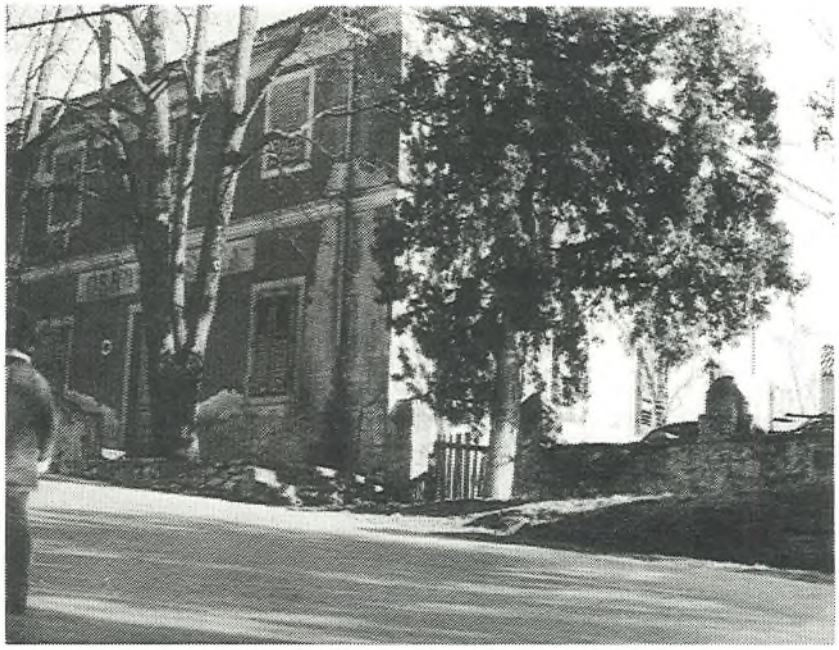

Šolsko poslopje na Plavjah (1989).

ša je imenovani gospod. Ker je bil sam ljudski učitelj ter dobro poznal njega težave, bil je učiteljstvu jako naklonjen. Služboval je celih sedem let v enem najbolj zapuščenih krajev našega okraja in to v Černotičih. V tem pustem kraju ni znal s čim naj bi se pečal. Priskrbel si je knjig in se pripravljal na izpit za meščanske šole. Dostal ga je z dobrim uspehom in potem je bil pozvan na c.kr. učiteljišče v Kopru kot vadnični učitelj. Poučeval je i po razredih. Kako umljivo je zanl on tolmačiti matematiko! Tu, v Kopru namreč, postal je nadzornik slovanskih ljud. šol okraja Koper. Malo časa je nadzoroval naše šole. Kmalu po njegovem imenovanju ostali so brez nadzornika v okraju mesta Gorice, in ministerstvo pozvalo je Finžgerja na izpraznjeno mesto v Gorico.—

Kakor je bila navsezadnje sezidana šola v tej vasi ravnotako bilo je tudi izpraznjeno nadzorniško mesto v koperskem okraju. — Povedal sem vže, da je Finžger odšel.— Ministerstvo pa je takoj imenovalo novega šolskega nadzornika v osebi g. Henrika Dominico,[39] tačasnega vadniškega učitelja v Kopru. Ta gospod moral je sedaj sporazumno z okrajnim šolskim svetom preskrbeti učni moči za tukajšnjo dvorazrednico. Bilo je sicer malo težko, ker imenovanci bi morali biti izprašani tudi iz laščine, tukajšnja nova šola bila je namreč utrakvistična. V Istri pa ni vdoboti učitelja-učiteljici, kateri bi imel skušnjo kot učni jezik iz slovenskega in italijanskega jezika. Zadovoljiti se je moral okrajni šolski svet tedaj tudi z učitelji-učiteljicami, kateri so imeli iz laščine izpit kot učni predmet in celo še s takimi bres vsacega izpita iz laščine. Da tedaj okrajni šolski svet zadosti svojej dolžnosti, imenoval je dve učni moči z dekretom od dne /prav rečeno deželni šolski svet na predlog okrajnega/ 25. aprila 1900 št. 466/ J.S. Imenovanca sta bila g. A. Tul[40] kot nadučitelj in Marija Mozetič[41] kot podučiteljica. Prvi bil je brez vsake skušnje iz laščine v tem, ko učiteljica je imela skušnjo iz iste kot predmet. Nastopila sta svoji novi službi dne 1. maja 1900. Šola bila je odprta omenjenega dne s sveto mašo ob 8. v tukajšnjej podružnici; daroval jo je Kocijan. Po sveti maši priredil je g. Spagnoletto veliko pojedino, na katero je bilo povabljenih i več občinskih svetovalcev in odbornikov. Isti je prisostvoval tudi tedanji nadžupan miljski g. A. Cruziani. Marsikatero so bržkone zinili, dobro so pili in še bolje jedli. Vaška godba je tudi svirala razne komade samo narodnoslovenskih težko. Vsa vas je bila tega dne po koncu: vse pražnje oblečeno, vse v zastavah. Možki, večinoma zidarji in dninarji v ladjedelnici Sv. Marka, ostali so doma ter se radovali, da bo mogoče njihovim naslednikom se v šoli kaj naučiti v tem, ko oni ne poznajo ni »i«. V celi vasi, katera šteje približno 600 duš, ne dobiš niti 10 moških in ženskih nad 20. leti, kateri bi znal čitati in še manje pisati. V bližnji vasi, t.j. na Plavijah, so tamkajšnji kapelani poučevali za silo, a tukajšnje prebivalstvo se ni zmenilo za ono šolo. Pohajkovali so kot otroci in sedaj kot možje in žene vidijo nasledke.—

Ob odprtju nove šole vpisalo se je v slovenski oddelek 96 otrok, italijanskega pa bi moralo obiskovati le 16 učencev. / Da je vdobila tuk. šola svoj poseben okoliš, odvzele so ostale Škofije Dekanim oziroma Tinjanu ter priklopile k novemu šol. okrožju. Istotako pridodeljena bila je tukajšnjej šoli davčna občina Plavije z vasmi in naselbinami na Miljskem hribu. / Navadno se sklene vsako šol. leto dne 15. julija. V tem letu seveda bi ne smela delati izjemo samo tuk. šola, ker je c.kr. deželni šol svet za Istro v Trstu odredil z dekretom od dne 6. julija 900 št. 14783/ J.S. zapr-

le so se vse šole — mej temi tudi ta — vže dne 14. julija. Doba pouka na Škofijah je trajal le od 1. maja — 14. julija 1900 tedaj: le 2.5 meseca. S prvim septembrom i.l. pričelo se je zopet z rednim poukom ter odprli takorekoč 1. šol. l.

K dodatku hočem še navesti kratek statističen pregled o uspehu šol. mladine v tem kratkem času. Bili so to že mladeniči in mladenke po 15—16 let. Zvečer so obiskovali večerno šolo celo stari možje.—

Šolsko leto: 1900—1901

je pričelo dne 1. septembra z običajno sv. mašo ob osmih zjutraj v župnijski cerkvi na Lazaretu. Nastopilo je isto učiteljsko osebje kakor lanskega leta. Dne 4. oktobra in 19. novembra, o priliki godov Njiju Veličanstva presvetlega nam cesarja in blagopokojne cesarice, udeležila se je šol. mladina sv. maše v župnijski cerkvi. V teku tega šolskega leta opozorilo se je večkrat otroke na to, da je obhajal naš presvetli cesar dne 18 avgusta svoj sedemdeseti rojstni dan. —

Tukajšnji voditelj in učiteljica ravno te šole živela sta v vednih prepirih med seboj — bila sta namreč nasprotnega narodnega mišljenja in sicer: ona strastna Italijanka, seveda poturica, on pa trden slovenski narodnjak. Da bi ju pomiril, sklenil je c.kr. okrajni šolski svet v Kopru ju ločiti. S svojim dekretom z dne 15. 2. 901, št. 158 premestil je iz službenih obzirov učiteljico Mozetič na Lazaret, in imenoval je tamošnjo učiteljico Josipino Gržiginić[42] na izpraznено mesto v Škofijah.— / Kakor ne nikdar miruje sreča, takisto ne ni nesreča. Tul se je radoval dne prvega marca, ko se je odslavljala Mozetič, a bržkone dne 1. maja bil je malo tužen, ko se je sam odslavljal ter se pripravljal v zapuščene Černotiče. Tudi Tula je namreč prestavil c.kr. okrajni šol. svet iz službenih obzirov z dekretom: Komaj eno leto je služboval imenovani naučitelj in tuk. šoli in vže se je moral umakniti novoimenovanemu naučitelju Gregoriju Leonardis-u,[43] do tedaj voditelju v Lazaretu.

Veronauk je poučeval kaplan župnije g. Anton Slamič[44] po tri ure na teden in sicer samo v italijanskem oddelku.—. Skupne šol. spovedi so bile dne 24. 4. in 3. 7.—. Sklep šolskega leta je bil vsled ministerijalne dredbe z dne 16. 4. 901., št. 11040 vže 13. 7. namesto 15 i.m. / Členom dež. šol. sveta bil je imenovan z najvišjim dekretom z dne 1. 3. 901. č.g. V. Zamljić, dekan na Volskem. Imenovani gospod je še danes člen istega dež. šolskega sveta. / Tukajšnja šolska knjižnica je prejela brošurico »Sunto storico della Contea Prisicipesca di Gorizia e Gradisca.«

STATISTIČNI PREGLED

Vsakoletni vpis v kroniko je zaključeval statistični pregled, ki je obsegal rubrike: vpisani, preseljeni, umrli, sposobni, nesposobni in neredni, znotraj teh pa še ločeno po spolu, v letih 1900—1904 za slovensko in italijansko skupino, 1904—1913 pa posebej za Škofije in posebej za Plavje. Tu predstavljeni tabeli sta tako le zbirni prikaz vpisanih in uspešnih učencev in učenk, narejeni na osnovi štirinajstih obsežnejših preglednic v kroniki. Razmerje med slovensko in italijansko skupino je bilo v letih 1900 do 1904 za 3- do 6-krat večje v korist slovenske. Uspeh slovenske skupine je bil najprej 76%, v letih 1900—01 in 1901—02 med 52,6 in 58,3%, nato se je v letih 1902—03 in 1903—04 zvišal (77% in 66,6%).

Staro šolsko poslopje na Spodnjih Škofijah (1989).

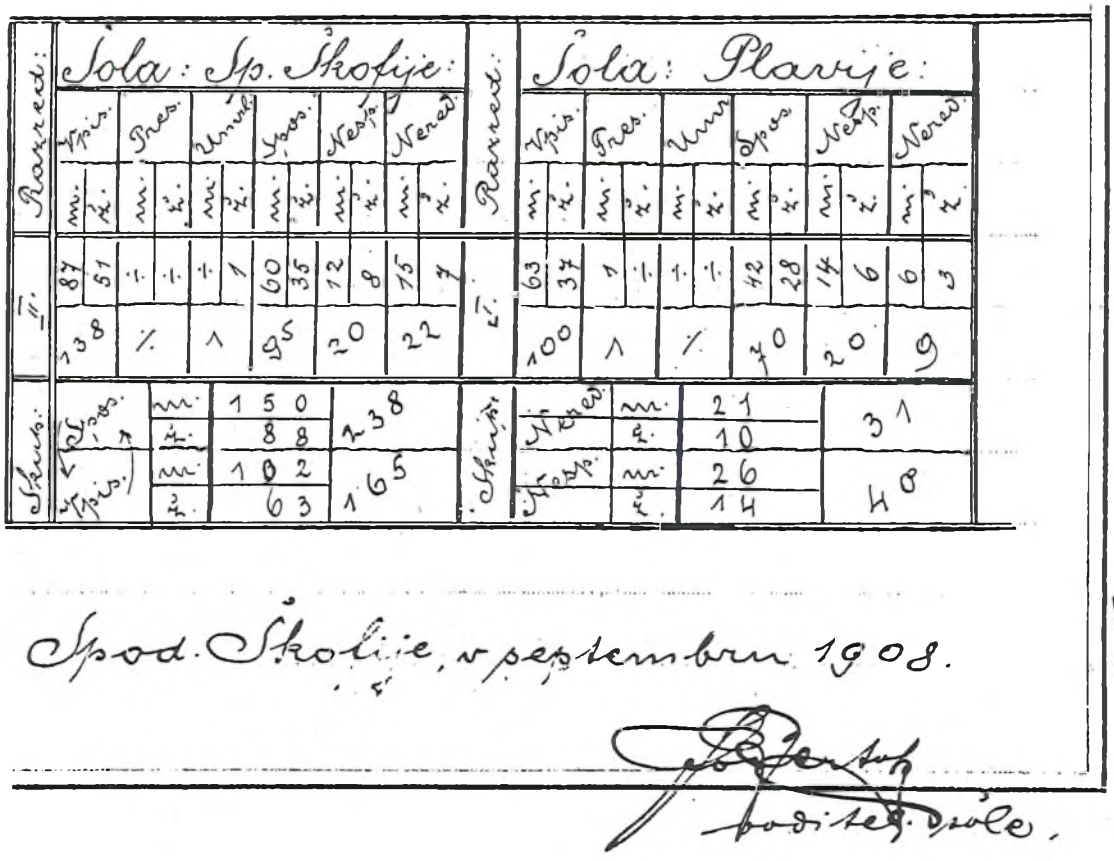

Iz kronike: statistični pregled s podpisom Jos. Bertoka ob koncu vpisa v šolskem letu 1907—08.

šolsko leto	slovenska skupina		italijanska skupina
	I. razred	I. in II. razred	I. in II. razred
1900	49 (33)	96 (73)	16 (13)
1900—01	80 (45)	133 (70)	42 (26)
1901—02	80 (48)	103 (60)	23 (15)
1902—03	88 (66)	122 (94)	22 (20)
1903—04	81 (53)	126 (84)	26 (18)

Število vpisanih (in uspešnih) učencev slovenske in italijanske skupine dvorazredne ljudske šole na Sp. Škofijah 1900—1904

šolsko leto	Škofije	Plavje	skupaj	uspeh (%)
1904—05	124 (83)	123 (94)	247 (177)	71,6
1905—06	106 (70)	142 (107)	248 (177)	71,3
1906—07	117 (81)	101 (79)	218 (160)	73,4
1907—08	138 (95)	100 (70)	238 (165)	69,3
1908—09	169 (126)	100 (73)	269 (199)	74
1909—10	185 (131)	135 (105)	320 (236)	73,8
1910—11	201 (123)	104 (69)	305 (192)	63
1911—12	206 (124)	118 (109)	324 (233)	72
1912—13	217 (152)	121 (82)	331 (234)	70,7

Število vpisanih učencev (in število uspešnih) na ljudski šoli na Spodnjih Škofijah s podružnico v Plavjah 1904—1913.

Število šolarjev na Sp. Škofijah in Plavjah je bilo v šolskem letu 1904—05 praktično enako (123 oziroma 124) — v šolskem letu 1905—06 je bilo na Plavjah celo 142 otrok, na Škofijah pa dobrih 100 — nato pa se je število otrok v šoli na Plavjah ustalilo pri številu 100 ali nekaj več, na Sp. Škofijah pa venomer raslo. Ko je bilo na Sp. Škofijah v šolskem letu 1909—10 že 185 šolskih otrok, je nadučitelj prvič dobil pomoč, a le začasno. Že naslednje šolsko leto je število šolarjev na Sp. Škofijah preseglo 200, šele v začetku leta 1913 pa je bilo tam troje učnih moči. Uspeh je bil okoli 70 %, največji v letih 1906—07 in 1909—10 ter najmanjši leta 1910—11 (63 %).

ŠOLSKI POUK

Pričetek in zaključek pouka, prosti dnevi

S šolskim poukom so začenjali navadno 1. septembra z mašo v župnijski cerkvi v Lazaretu (Bertoki), od šolskega leta 1906—07 pa sredi septembra. Tedaj so namreč podaljšali letne počitnice za dva tedna. Poleg zaključka šolskega leta (sredi julija) so praznovali »*z običajno cerkveno slovesnostjo*« še oba cesarska godovna dneva: 4. oktobra cesarja Franca Jožefa in 19. novembra »*blagopokojne cesarice Elizabete*«. Proste

dneve so imeli tudi za šolske spovedi, navadno trikrat letno (v novembru, pomladi in v začetku julija), ki so jih opravljali v lazaretski župnijski cerkvi, Plavčani pa v *»kapelanijski cerkvi na Plavijah«*. Redni pouka prosti dnevi so bili tako četrtki, nedelje in zapovedani (cerkveni) prazniki, počitnice pa so imeli za božič (od 24. do 28. decembra), po teden dni za veliko noč (od velike srede do velikonočnega torka), na pustni torek in pepelnično sredo *»v času norih pustnih časov«*, teden dni za binkošti in glavne počitnice od 15. julija do 15. septembra.[45] Priložnostni prosti dnevi pa so bili ob prostih dneh učiteljev (zaradi bolezni ali zadržanosti), zaradi bolezni v kraju, praznovanj (birma) ali volitev.

1905—06. *Po sveti maši napotili so se otroci spremljani od učiteljskega osobja v šolske prostore, kjer so jim učitelji polagali na srce sledeče: »Vedite se i v ravnokar nastopivših počitnicah kot mirni, pridni, postrežljivi, da si bodo ljudje mislili, posebno pa tujci: to so res uzor-učenci.« Starejšim se je svetovalo kazati z dobrim ugledom pot svojim mlajšim součencem. Otrokom, kateri letos dovrše dvanajsto leto ter zadoste zakonu, opozorilo se jih je na izrek: »Mnogo bogastva si človek pribori s čitanjem dobrih učnih knjig.« Polagalo se jim je tedaj na srce, da naj ne pozabijo i nadalje izobraževati ter učiti se. Na-to sva z učiteljico predočila svojim učencem v kratkih potezah življenje presvetlega nam cesarja Franja Josipa ter mu sklepčno z otroci zavpila skupni trikrat »Slava.« Sledila je cesarska himna, katero so otroci peli stoje. Potem so otroci zapustili šolsko sobo ter se napotili vsak na svoj dom, čakaje in nabiraje si svežih močij za novo šolsko leto.*

Obisk in uspeh pouka

V letu 1906—07 je bil obisk pouka zaradi *»prehude zime jako nereden. Tedni so včasih prešli brez da bi bilo rednega pouka. To je mnogo uplivalo tedaj na vspeh, ki je bil po izražanju g. H. Dominca, povoljen. (...) Iz jednega se da sklepati drugo, kajti od obiska je odvisen uk in od uka uspeh.«*

V šolskem letu 1907—08 pa je bil obisk precej reden in zato tudi uspeh *»povoljen«*. Naslednje leto pa beremo: *»O obisku veljajo stare opombe namreč: Vsi so redno prihajali, le razni Pohleni, Sekuliči, Božiči in Bondeli ter Hrovatini bili so malokedaj prisotni pouku.«* Še slabše je bilo v šolskem letu 1909—10, ko je bil obisk pouka *»posebno na Sp. Škofijah, skrajno nereden. Uzrok? Nemarnost starišev, v prvi vrsti onih iz Zg. in Sp. Škofij.«* Če ne bi bilo že omenjenih in raznih Brajnikov — piše v letu 1910—11 — *»bi pa lahko imenovali obisk prav reden. Ker imamo pa teh ljudij v izobilju, zadovoljiti se moram z gornjo izjavo.«*

Leto zatem je bil obisk v razredu voditelja *»prav dober; v vzporednični višji skupini je bil pa naravnost graje vreden. Nesrečo je imela vzporednica s tem, da je imela med svojimi učenci razne Pohlene, Sekuliče in Elerje, ki so pričeli tudi družiti se s prvoimenovanimi. Na plavski šoli je bil obisk tudi reden. Izjemo sta delali le dve družini, namreč Brajnik in Samec. Da bi se pripravilo zanikarne starše do spoznanja, da škodujejo svojim otrokom s tem, da jih zadržujejo doma, poskusilo je vodstvo in učiteljstvo vse možne načine kakor: pismene opomine, povabila k voditelju in konečno tudi predloge za kazni. Največ sta izdala prva dva načina, slednji imel še slabe posledice, zakaj naša občinska uprava vabila je starše na to v svoj urad ter jim kratkomalo dovolila, da smejo i nadalje odvračevati svojo deco od šole. Tužno — a istinito!«* Po voditeljevem mnenju je bil uspeh posebno v drugem šolskem letu *»prav izvrsten«*, peto šolsko leto pa zaradi nerednega obiska *»najbolj zanemarjeno«*. *»Ostala učeča se mladina napredovala je povoljno.«* Podobno je bilo v šolskem letu 1912—13, ko je bil obisk, *»razen par izjem — dober na obojih šolah«*, pa tudi uspeh.

Pouk je bil navadno do začetka maja ali junija deljen (poldneven), nato pa je krajni šolski svet iz Milj izposloval uvedbo dopoldanskega nedeljenega pouka *»vsled prevelike vročine«*, kot se omenja 1910—11.

V šol. letu 1911—12 je bil pouk poldneven, razdeljen, do 25. junija, nato pa dopoldanski tudi razdeljen pouk tako, *»da je pohajalo šolo višja skupina od 7 1/2.—9 1/2. nižja pa od 10.—12. V ti dobi do sklepa šol. leta odpadli so pouka prosti četrtki.«*

1906—07. *Sklepčno. Na Plavijah bil je uveden za odraslo mladino moškega spola nadaljevalni, večerni tečaj. Trajal je 4 mesece po 2 uri na teden. Udeležencev je bilo 40.*

PRIPOMOČKI ZA POUK IN ŠOLSKI VRT

Šolska kronika omenja tudi nekaj knjižic, ki jih je prejela šola. Tako v šolskem letu 1900—01 že omenjeno brošurico, v naslednjem letu pa od okrajnega šolskega sveta »Šola v boju proti pijančevanju«.[46] Ta jim je ob koncu leta 1902 poslal še »Glavni naputci, da se očuvaš malarične bolesti« in »Splošna navodila o odvračanju jetike«. Kar dvakrat se je zapisalo kronistu, da je (v šolskem letu 1907—08 in še v naslednjem) okrajni šolski svet iz Kopra podaril brošurico »Zatiranje nekaterih živalskih škodljivcev sadnega drevja«, on sam pa še A. Peskovo knjigo »Slepa ljubezen«.[47]

V začetku šolskega leta 1906—07 je *»slavni krajni šolski svet miljski (...) pustil tuk. učence in učenke cela dva meseca brez knjig in drugih potrebnih pripomočkov. Tužna nam majka! Milje so Milje in ostanejo najbrže še delj časa, kar so. Basta!«* / 1907—08 *»Tekom tega šolskega leta pomnožil se je šolski inventar za jeden termometer ter za jedno magnetno iglo (: Dar koperskega c.kr. okrajnega šol. sveta:)«* / Ko je okrajni šolski svet poskrbel za sobo za novootvorjeno vzporednico v šolskem letu 1912/13, je *»istočasno i nabavil potrebno opravo takoj. Čast mu!«* / Nekaj pripomočkov je okrajni šolski svet poslal juni-

Učenci šole na Škofijah z učiteljem, o. 1917 (original hrani Vidojka Milok, Sp. Škofije)

ja 1906 tudi šoli na Plavjah, ki ji je v šolskem letu 1906—07 namenil za vzdrževanje šolskega vrta še 20 kron.

Roditeljski sestanek

1910—11. *Dne 30. aprila 1911 imel bi se vršiti v plavski šoli roditeljski sestanek s temama: / 1. Tobak in alkohol, predavatelj podpisani (kronist) in / 2. Red in snaga, (predavatelj)ica gospica Furlan.*[48] */ Stariši so se pa toliko zmenili za naš trud, da jih ni bilo na sestanek in to zbogtemu, da smo dvakrat poskusili svojo srečo. Kaj hočemo, živimo v Istri!*

PROSLAVE

1908—09. *»Praznik: šestdesetletni jubilej vladarja N. V. presvetlega nam cesarja Frana Jožefa I. / Da smo ta praznik praznovali s posebno slovesnostjo, ni treba povdarjati na tem mestu posebej. Kako smo pa v resnici počastili ta dan, napišem v nastopnem. Evo!*

Na predvečer tega praznika zbrala se je skoro vsa mladina v šolo, kjer smo ovenčali cesarjevo podobo z zelenim cvetjem. Nato se jim je v kratkih besedah pojasnilo pomen jutrišnjega dne ter jim polagalo na srce, naj gotovo vsi pridejo jutri k sveti maši, kjer se naj vsakdo od nas zahvali vsevečnemu za vse dobro, kar je podarjenega presvet. naš. cesarju. In res: zjutraj vže ob 6. uri bilo je zbranih na dvorišču pred šolo vse polno otrok, ki so v z radostjo v srcu pričakovali trenotka odhoda proti župni cerkvi, kjer se je imela čitati slovesna sv. maša. Točno ob sedmih smo odkorakali proti Lazaretu, a ob osmih smo pa prisostvovali slovesni službi božji istotam. Po končanem cerkvenem opravilu napotili smo se paroma zopet v šolo, kjer je sledila ta-le domača šol. slavnost:

I. Nagovor nadučitelja Bertoka. V tem svojem govoru popisal je v kratkem vse življenje slavljenčevo. / II. »Avstrija moja«, deklamovala učenka Pečarič Ana. / III. »Cesarska pesem«, petje. / IV. »Cesar na Tirolskem«, dogodek iz cesarjevega življenja, govoril učenec Eler Ivan. / V. »Pozdravljam, domovina te!« petje. / VI. »Domovini«, deklamovala učen. Pavla Spagnoletto. / VII. Pesem: »Jesen«, petje. / VIII. »Cesar v Trstu«, smrtna nevarnost cesarjeva, govori učen. Piciga Marija. / IX. Sklepni govor nadučiteljev. / X. Zahvalna pesem, petje. / Po odpeti zadnji pesmi razšli so se otroci; s tem je bil, upam vsaj, ta dan ki ostane meni in učencem v večnem spominu dovolj dostojno praznovan.

1910—1911. *Izredno je bilo naloženo vsled dekreta c.kr. okr. šol. sveta iz Kopra (...), da se praznuj istočasno z imendanom N. V. cesarja Fr. Jožefa i Njegov rojstni dan i.s. z ozirom na Njegovo osemdesetletnico. Učiteljstvo, kakor tudi šol. mladina tuk. šole podala se je k svečani službi božji, odtod potem zopet v določenem redu v šolske prsotore, kjer je imelo učiteljstvo na šol. mladino primerne nagovore. Po teh odpeli so otroci pod voditeljevim vodstvom par patrijotičnih pesmi.«*

ODPRTJE ŠOLE NA PLAVJAH

»Izvanreden in za Plavčane posebnega pomena vreden blagdan bilo je odprtje tamošnje ljud. šole. Po večletnem čakanju, drezanju in mešanju se jim vendar enkrat odpre tam šola, a ne samostojna; njihova šola spada namreč pod tuk. šolsko vodstvo. Tukajšnjemu vodstvu je došel dne 19. oktobra 1904 dekret c.kr. deželnega šolskega sveta za Istro v Trstu (...),

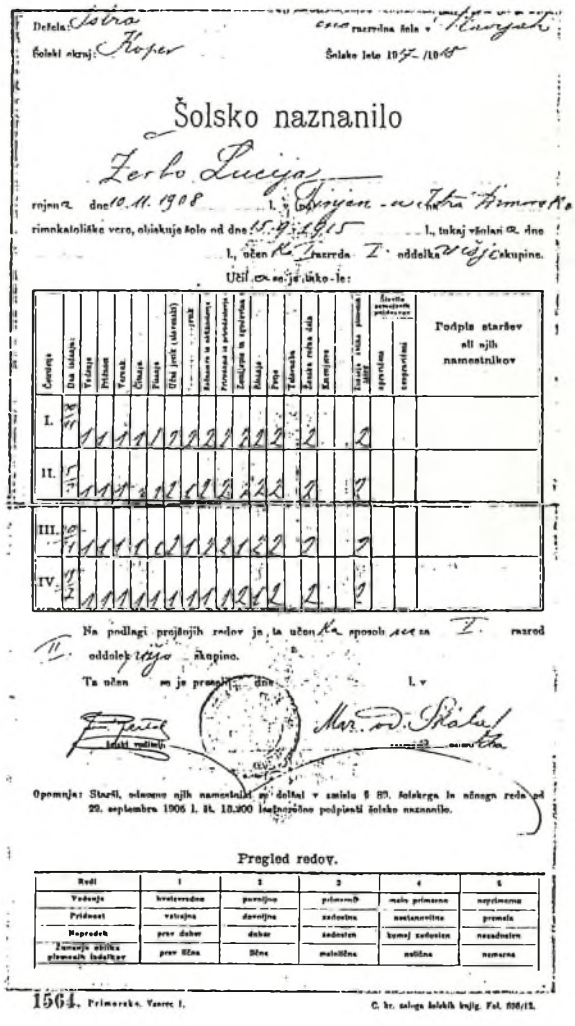

Dežela: Istra
Šolski okraj: Koper
Šolska leta 1917/1918

Šolsko naznanilo

Zerbo Lucija
rojena dne 10. 11. 1908 ... I. v Plavjah - občina Kimrovke
rimskokatoliške vere, obiskuje šolo od dne 15. 9. 1915 ... I., tukaj vpisana dne
I., učen R. razreda I. oddelka V. skupine.
Učil se je tako-le:

Čestitje	Dne udeležbe	Vedenje	Pridnost	Trezna	Čista	Pasja	Učni jezik (slovenski)	[illegible]	Sokolstvo in telovadba	Prosnja za podporo	Zanimanje in spretnost	Risanje	Pisje	Telovadba	Znaka reka ida	Kamjare	Izvrsti rabe pismeni [illegible]	Izvrsti samostojni pojasnevanje sprotlivi	sprotlivi	Podpis staršev ali njih namestnikov
I.	96/96	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1			
II.	5/5	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1			
III.	10/7	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1			
IV.	17/2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1			

Na podlagi prejšnjih redov je ta učen R. sposoben za I. razred II. oddelek II. skupino.
Ta učen se je prosil dne ... I. v
Šolski vodilelj
Mr. Ivo Škabel
Opomnja: Starši, odnosno njih namestniki so dolžni v zmislu § 89. šolskega in učnega reda od 29. septembra 1906 l. št. 13.900 lastnoročno podpisati šolsko naznanilo.

Pregled redov.

Red	1	2	3	4	5
Vedenje	krstovredno	pravilno	primerno	malo primerno	neprimerno
Pridnost	vzorna	dovolna	zadostna	nezadovolna	premala
Napredek	prav dober	dober	zadosten	komaj zadosten	nezadosten
Zanimanje učitelja glavnih predmetov	prav živo	živo	mlačno	nemarno	nemarno

1564. Primorska. Vazec I. C. kr. zalogа šolskih knjig. Fol. 696/13.

Šolsko naznanilo plavske šole 1917/18

kateri proglasi tuk. šolo v dvorazredno slov. šolo s podružnico na Plavijah in jednorazredno ljudsko šolo z italijanskim učnim jezikom. Nadučitelj dvorazrednice bil je pomaknjen v II. plačilni razred, učiteljica pa je ostala še vedno v III. Istotako se godi italijanskemu, i on ostane še vedno v III. Tuk. učiteljica Marija Mozetič sprejela je po nalogu imenovanega okrajnega šolskega sveta z istim dekretom poučevanje na podružnici v Plavijah, katero je pričelo dne 5. novembra 1904 s sv. mašo istotam. Po maši je sledilo vpisovanje in vpisanih je bilo 112 otrok, kateri so bili leta in leta brez vsakega pouka. Škoda je bila za iste, a sedaj jim je pomagano.«

IZLETI

»Dne 11. maja 1907 udeležila se je mladina višje skupine z učiteljem izleta k izviru Rižane. Dan je krasen; nebo azurno čisto. Ob 4 1/2 so se zbrali vsi, izuzemši dve učenki, v šolskej sobi. Od tod, ob pevanju raznih pesmic, smo se napotili čez Plavije, Badiho, Urbance pa v 372 m visoki Tinjan. Ko smo dospeli tu sem, bil je prvi glavni odmor. Bilo je okolu 6. Krasen je bil od tu razgled! Pred nami v dolini reka Reka, ob nje robu pod steno skriti Osp, malo bolj proti zahodu veličastni Trst z veliki tovarniškimi dimniki. Od tod smo ugledali i starosto istrskih gora mater Učko. Tudi Nanos se nam je poroglijivo smehljal. Tu smo počivali skoraj celo uro. Dano je bilo znamenje za odhod. Odrinili smo proti Črnemkalu. Tu smo spet si odpočili malo, in potem smo napotili proti Rižani. Okolu 10 1/2 došli smo k mali cerkvici, zraven katere izvira iz skale Rižana. Zamaknjeno se gledali otroci ta prizor! Čudili so i vertikalno odrezani skali nad nami. Nič manj jih ni iznenadila čudovita prikazen nad Podpečem, namreč tamošnji grad. Dovolj, kajti ako bi hoteli vse napisati (...) Kratko še pripomnimo, da so nas tu posetili i otroci loške šole z učiteljem, in da smo imeli skupno, ceno, a izvrstno kosilo v Dekanih pri g. Lovru Grižon ob 3. Otroci, dasiravno od prevelike poti vsi izmučeni, vendar živahni in veseli, zavžili so vsaki svoj delež, in ob 5. smo odrinili proti domu, kamor smo prišli okolu 7. zvečer.

To je bil za otroke dan veselja! Spremljala sva jih z tuk. italijansko učiteljico M. Provini — peljala je namreč i ona svoje otroke. Bila sva midva, bila je šolska mladina zadovoljna ter naju prosila, naj jih povedem čimprej kam drugam. Obljubila sva jim, a ostalo je le pri obljubi. Čemu? o tem zamolčim, in s tem bodi konec o tem! / Za tuk. šol. mladino ni zastala ni ona plavske podružnice. Da celo še pred nami, namreč vže dne popeljala je g. M. Mozetič svojo šolsko deco v Trst gledati neki, tedaj tam nahajajoči zverinjak. / O tem vem le-to, in le-to i zabilježim. / Sedaj pa : Učitelj, ki prideš za mano na to mesto, izleti v bližnje kraje s svojimi učenci! S tem jim napraviš veliko veselje. Ne zmeni se, kaj ljudje o tem govore, kajti ako njih poslušaš, minila ti bode volja i hoditi v šolo! Konec.«

Dve leti zatem se je nižja skupina spodnješkofijske šole odpravila na vrh Sv. Ivana pri Žavljah (5. maja 1909), nato pa je imela vsa šolska mladina 8. junija izlet v Lazaret. *»Tega leta pa ni izletela šolska mladina plavske šole«*, a tudi šolski voditelj s Škofij ni vedel vzroka. O šolskih izletih zvemo nato še v šolskem letu 1910—11, ko so v maju 1911 načrtovali dva izleta. V Socerbsko jamo in v Milje. Šolsko vodstvo se je obrnilo na krajni šolski svet s prošnjo za podporo, saj je izlet povezan s stroški, a ker odgovora ni prejelo, so nameravana izleta opustili. Imeli pa so v času pred pustom za vso šolsko mladino *»eno skioptično predstavo — predavatelj g. Zavrtanik — v prostorih g. Ražem.« »Šolska mladina tuk. vasi pa je celo nastopila s prostimi telovadnimi vajami in s petjem od jedni zabav tuk. pevsko-bralnega društva "Istrski Grmič".«*[49]

V maju in juniju 1912 pa so učenci višje skupine s Plavij obiskali — kakor pred petimi leti — *»neki, tedaj v Trstu se nahajajoči zverinjak.«* Maja 1913 pa so

imeli izlet v Ospizio marino in v Koper. Zjutraj so se odpravili *»peš po Ankaranu do Sanatorija v Oltri, kjer s(m)o si ogledali uzorne nasade, lepo urejeno živinorejo ter krasne zdraviliške paviljone.«* Nato so se podali v Ospizio marino ter ob 12.15 odpluli s parnikom Oltra v Koper, kjer jih je pričakalo *»borno, a zadostno kosilce pri J. Urini, gostilničarju "Al merlo vecchio".»* Po ogledu mesta so odšli do koprske postaje, od koder jih je *»ponesla ozkotirna železnica do Sp. Škofij.«*[50] Manj navdušujoče sta omenjena izlet v Milje k predstavi v tamkajšnjem kinematografu 17. decembra 1912 in predstava nekega it. profesorja — magistra 16. junija 1913. *»Bilo je nekaj, a bore malo!«*

OBISKI

Navadno je šolo enkrat letno obiskal okrajni šolski nadzornik. Aprila 1902 je bil tako na Škofijah Henrik Dominico, okrajni šolski nadzornik za slovanske ljudske šole, julija pa Anton Kumar, okr. šolski nadzornik za italijanske ljudske šole. Naslednje leto srečamo novoizvoljenega nadzornika italijanskih šol Josipa Parentina (aprila 1903), ki je tudi v šolskem letu 1903—04 *»jedenkrat mej šolskim letom nadzoroval (je) v italijanskem oddelku«* pouk. Od ustanovitve šole na Plavjah je nadzornik H. Dominico obiskal tudi to, navadno vsako leto. Ko je 21. februarja 1910 obiskal škofijsko šolo je imela pouk ravno nižja skupina. *»Prisostvoval je pri pouku iste ter tu pa tam zahteval i kaka vprašanja od mladine. Na odgovore bil je popolnoma zadovoljen. Kar se tiče pa vspeha nasploh, ni mogoče napisati tu-le končne sodbe, ker znano je, da je v Avstriji uvedena "tajna kvalifikacija"!«*

Kar pogosto so obiskovali šolo tudi cerkveni nadzorniki, ki so se zanimali za pouk verouka, tako koperski dekan Mecchia[51] (novembra 1903), tržaška kanonika Buttignoti[52] (junija 1904, eden tudi junija 1908), pa večkrat koprski dekan in zastopnik cerkve v koprskem okrajnem šolskem svetu Kavalič[53] (v letih 1910, 1911 in 1913). Včasih so bili ti obiski ob kanonični vizitacije župnije.

Redkejši pa so bili drugi obiski. V šolskem letu 1907—08 *»zapazil si v šoli na Sp. Škofijah pri pouku v višji skupini dež. šol. asesorja g. In. Chersich. Ostal je v šoli prilično pol ure.«* Deželni istrski odbornik I. Cherisich je obiskal šolo tudi aprila 1909. V šolskem letu 1911—12 pa je doletela šolo na Škofijah »— *brez plavske — velika čast, namreč obiskal je nas g. F. Matejčić, c.k. dež. šol. nadzornik ter nadzoroval v vsporednici tuk. razreda. To se je zgodilo dne 17. V. 1912, o v dnevu namreč, ko je bil podpisani* (kronist) *na sodniji v Trstu. Prvič nas je posetil c.k. dež. šolski nadzornik, naša želja pa, da se nam večkrat prikaže v naši šoli ter da se na lastne oči prepriča o istinitosti naših zahtev glede širjenja tuk. šole.«* Prvič se omenja obisk krajevnih šolskih nadzornikov v šolskem letu 1912—13, ko je obiskal škofijsko in plavsko šolo *»krajni šolski ogleda g. P. Frausin.«*

Pevsko, bralno in godbeno društvo „Istrski Grmič"
v Sp. ŠKOFIJAH

VABILO
na
PRVO VESELICO
s petjem, tamburanjem, srečolovom godbo in plesom
katero priredi
Pevsko, bralno in godbeno društvo „Istrski Grmič"
v nedeljo, dne 28. junija 1908.
na dvorišču
g. IVANA BOŽIČA v Sp. Škofijah.

Veselice se vdeleže korporativno sledeča društva Pevsko, bralno in tamburaško društvo „Vodnik" iz Doline z zastavo, pevsko in bralno društvo „Zrinjski" iz Dekani, pev in bralno društvo „Slava" iz Sv M. M. Spodnje, pevsko in bralno društvo „Slovenija" iz Srednjih Škofij, glasbeno društvo „Zvezda" iz Kopra, pevsko, bralno in godbeno društvo „Ilirija" iz Pobegov z zastavo, pev.-bral dr „Primorsko" iz Mačkovelj in pevski zbor iz Tinjana.

Med veselico in pri plesu svira društvena godba.

ZAČETEK TOČNO OB 5. URI POP.

Vstopnina k veselici 50 stot., k plesu 1 K za osebo in sedeži po 20 stot.

Čisti dobiček je namenjen za nabavo društvene knjižnice.

V slučaju slabega vremena se prenese veselica na dan 5 julija.

Na obilo udeležbo uljudno vabi

ODBOR.

Vabilo na veselico društva »Istrski Grmič« na Sp. Škofijah, 1908. (Slovenci ob Jadranu, Koper 1952, str. 35). Na eni takšnih prireditev tega društva so v šolskem letu 1910—11 nastopili tudi šolarji s telovadnimi vajami.

Zanimiva sta bila tudi zdravstvena obiska. Februarja 1910, *»dva dni po nadzorovanju H. Dominco-ta se je predstavil šol. voditelju neki g. Dr Berger kot viši zdravstveni nadzornik. Ogledal si je oboji šolski poslopji od prvega do najzadnjega kotička. Na Sp. Škofijah je grajal premajhne peči, stranišča in stanovanje učiteljev. V plavski šoli pa ni ugajala svetloba, češ da je iste v šolski sobi premalo, kakor tudi o ventilaciji ni bil pop. zadovoljen. Obljubil je poslati o svoji reviziji poročilo na krajni šolski svet, ki naj nato odpravi te nedostatke.«* 16. februarja 1913 pa je bila *»splošna zdravniška vizitacija vseh otrok po občinskem zdravniku iz Milj, g. dr. P.P. Deluchi.«*

ZDRAVSTVENE RAZMERE

»V mesecu juniju bilo je cepljenje koz. Vršilo se je namreč dne 3. in 10. junija 07. Škoda, da se za to, iz

zdravstvenega stališča tako koristno stvar tukajšnje ljudstvo bore malo briga. Strah, praz. vera ta jih odklanja od tega. Kaj se hoče? Tako je še dandanes na svetu!« V šolskem letu 1906—07 je nekaj časa ovirala pouk tudi *»kužna bolezen rabat in njena sestra zaušnica«*. Kar za ves december 1910 pa je bila *»vsled nalezljive bolezni rabat, ki se je pojavila pri otrocih tuk. voditelja«* zaprta škofijska šola, na Plavjah pa se je poučevalo brez presledka. V letu 1911 se je pričel pouk brez običajne cerkvene slovesnosti, tega leta pa je šolska maša odpadla *»vsled kužne bolezni "kolere", ki je tekom meseca avgusta t.l. razsajala v bližnji vasi Bertoki.«* Kaj več pa o zdravstvenem stanju v kraju ne zvemo, razen kadar je zaradi bolezni učiteljev odpadel pouk. Kakor v šolskem letu 1910—11, ko je bila učiteljica Furlan prosta od 28. 10. do 12. 11. zaradi hudega prehlada, učiteljica Skala[54] pa v oktobru, novembru ter od 28. 1. do 11. 2. *»radi bolezni raka.«*

UČITELJSTVO

1901—02. Ob koncu leta 1901 je deželni šolski svet povišal plačo *»vsega učiteljstva dežele«*. Istega leta je bil 9. oktobra izdan nov deželni šolski zakon.[55]

1902—03. Sprejeti so bili odloki *»glede redovanja zunanje oblike pismenih izdelkov učencem«*, nagrade učiteljem *»za marljivo gojenje cerkvenega petja«*, in dovoljenje, *»da se otroke v šoli lahko pripravlja za sprejemanje sv. zakramentov v šoli toda izven rednega pouka.«*

1905—06. *»V tem šolskem letu izdal je minister za uk in bogočastje dne 29. septembra 905, št. 159, nov učni red, kateri stopi v veljavo še-le prihodnje šol. leto.«*

1906—07. *»Dne 20. vinotoka 06. imelo je učiteljstvo vsega okraja uradno konferenco v Miljah. (...) Tega dne zbralo se je učiteljstvo vsega okraja v Miljah. Občinski očetje, na čelu jim Michele Novello, sprejeli so nas prav uljudno. Pozvali so nas v občinsko sobo, kjer nam je bilo postreženo z "Il Wermouth d'onore". Tedaj so učitelji za člana okrajnega šolskega sveta v Kopru izbrali Karola Runtich,[56] šolskega vodja v Miljah.«* / V tem šolskem letu je stopil v *»veljavo (...) novi učni red.«*

1907—08. *»Za vse istrsko učiteljstvo znamenit dan je bil 5. junij 1908. Čemu? Tega dne je bil sankcijoniran nov dež. šolski red zakon s katerim se gmotno stanje učiteljstva kolikor toliko izboljša.«*[57]

1912—13. *Vsi učitelji so imeli dopust »dne 8. vel. travna 1913 radi občnega zborovanja Slov. učit. društva v Istri.«*[58]

Učitelji in razširitev šole

»Šolsko leto: / 1901—02. / je pričelo se-le 9. septembra, ker je bil tukajšnji voditelj prisoten pri tritedenskem ferijalnem tečaju za moška ročna dela v Kopru.[59] Dosedanja učiteljica Josipina Gržinič bila je premeščena v Roč, in namesto nje je bila nje mesto je bila imenovana g. Mara Wrišer,[60] absolvirana učiteljska kandidatinja. (...) Gospica Wrišer je zapričela svoje delovanje na tej šoli s tekočim šolskim letom.«*

»Šolsko leto / 1902—03. / To šolsko leto se je pričelo dne 1. septembra s sv. mašo ob 8ih zjutraj v župni cerkvi na Lazaretu. Pouk je pričel naslednjega dne le v prvem razredu, ker je učitelj — voditelj od 1.—29. septembra v Poreču, kjer je obiskoval tečaj za deška ročna dela. Precej po svojem prihodu iz rečenega mesta na svojo službo obolel je na malarični mrzlici, vsled česar se je zavleklo odprtje drugega razreda do 17. oktobra. Učiteljsko osobje ostalo je isto lanskega leta. (...) Dne 1. maja je zopet obolel tuk. voditelj ter bil bolan z malimi presledki do 7. julija. V vsem tem času se ni poučevalo v II. razredu.«*

1903—04. *»Služboval sem** v Kubedu kot učitelj — voditelj jednorazrednice od 1. septembra 901—31. avgusta 1903. Nastopil sem javno tam prvič in takoj kot samostojen učitelj, manjkalo pa mi je spoznanje lastnega mi stanu. Služboval sem na prvem mojem dve leti ter se mučil, da bi imel v šoli dovolj uspeha. Otroci so bili sicer nadarjeni, a kaj je pomagalo, ko nisem prav vedel kako naj začnem vsako učno uro. Trda gre iz začetka učitelju: muči se, uči, kriči, kaznuje in vse je zaman. Dobro se spominjam, koliko muke mi je delal v začetku pouk iz slovnice; na nikak način nisem mogel pripraviti otrok, da bi me razumeli. Cele ure sem učil ta predmet, in zadnje otroci niso imeli ni pojma o vsem. Tako se je godilo meni v prvem letu mojega službovanja, tako se godi gotovo vsakemu novincu. Vsak učitelj si mora iz lastne skušnje ustrojiti posebno metodo, in na podlagi te mu je zagotovljen i uspeh. — Do nastopa moje nove službe bil sem brezskrben učenec — gojenec; nisem še vedel kakšen je učiteljski stan in po čem se kupuje učiteljski kruh. Kar čez noč moral sem sam preskrbeti si vsakdanji kruh in kje, v Kubedu. Kraj sam na sebi je pust, a meni je vendar ugajal. Čemu? Prva moja služba bila je tu in zato se je meni zdelo, da ni na svetu kraja, kjer bi bil bolj srečen, bolj zadovoljen. Otroci pridni, stariši njihovi uljudni in postrežni, družba pa ----- nikaka razen tamošnjega župnika. Vendar sem bil tam srečen, vesel!*

Nekega dne se raznese po vasi novica in tudi meni pride na uho glas, da bodem premeščen za začasnega voditelja na dvorazredno ljudsko šolo v Škofije, kar se je zdelo nemogoče. Uresničila se je res novica, in z dekretom c.kr. okrajnega šolskega sveta v Kopru z dne 24. avg. 1903., št 590, bil sem premeščen sem, kjer sem nastopil svojo novo službo z dnem 1. septembrom. Tega dne pripade meni naloga pisati kroniko tuk. šole. Kar je navedeno za prejšnja leta, posnel sem po tuuradnih spisih in po ustnem poročilu raznih

* Gregorij Leonardis

** Josip Bertok

oseb. Marsikaj pomanjkljivega bode med navedenim, a popravljali naj bodo moji nasledniki ter uredili, kar bi bili morali storiti vže moji predniki.—«

1904—05. Avgusta 1904 je okrajni šolski svet razpisal nadučiteljsko mesto na Sp. Škofijah *»v stalno nameščenje«*. Razpisalo se je *»z italijanskim in slovenskim jezikom kot učnim«* Znova pa je bilo nadučiteljevo mesto razpisano oktobra 1904, ko se je oglasilo šest prosilcev, a do srede julija 1905 *»ni bil še imenovan nobeden.«*

1905—06. *»Okrajni šolski svet je sestavil svoje kvalifikacijske tabele, ter jih odposlal krajnemu, kateri je sestavil terno. Občinski zastop je tudi vže pretresoval o tej zadevi. Vse je bilo dovršeno, samo nikdo ni bil še imenovan od dež. šol. sveta. Deželni odbor se vendar enkrat odloči ter predloži v imenovanje najmlajšega izmed prosilcev dne 18. avgusta 905. in, ker so odgovarjala njegova spričevala razpisu, imenoval ga je tudi dež. šolski svet z dekretom (...). To imenovanje se je sicer komu gabilo — meni, imenovancu, pa nasprotno.—«*

1907—08. *»Tekom tega šol. leta poročila se je tudi tuk. učiteljica Mozetič*[61] *— najbrže v postu — z g. kapelnikom Skala iz Trsta.«*

1909—10. *»Na tuk. šoli deloval je do 1. maja nadučitelj sam. Tega dne pa mu je poslal c.kr. okrajni šolski (svet) iz Kopra kot pomočnico g. Ano Murgerli,*[62] *do tedaj suplentko v Dekanih. Imenovana je bila tu sem z dekretom (...) kot provizorična poduči-teljica na novo tu vstanovljeni vzporednici. Nastanjena je bila tu-le le do 15. julija 1910., in s tem dnem je nehala tudi paralelka.*

1910—11. *Izredno je bila pa dodeljena tuk. šolama še ena učna moč, namreč gospica M. Furlan.*[63] *(...). Svojo službo je nastopila vže l. vinotoka istega leta (1910), a vršila jo je le do VII. 1911. i.t. iz uzroka, ki je naveden pod točko II. / Danes je gospica Furlan izven javne učit. službe in živi poročena z g. Kregan-om, c.kr. okrajnim tajnikom v Kopru. Vendar vrši še nadalje svojo službo na privatni enorazrednici dr.(užbe) Sv. Cirila in Metoda v Kopru. Pred svojim nameščenjem v Sp. Škofijah službovala je eno leto na ricmanjski šoli tudi (kot) dodeljena, začasna učna moč.*

(...) Sledi ono o šoli. O tem bi se dalo mnogo pisati, a omejiti se hočem le na najvažnejše, kar je gotovo razširjenje iste. / Vže leta leži prošnja za razširjenje iste na kompetentnih oblastvih, a stalne rešitve le ni in še ni. Da dobimo vsaj nekaj peska v oči, otvori se nekaj časa vzporednica, na katero se imenuje začasna uč. moč le do sklepa šol. leta, tako da se letno menjujejo učne moči na tej vzporednici, kar ni v prilog ne šoli, pa tudi ne učiteljstvu. / Še nekaj moram pripomniti tu i.s. ako res ni mogoče p r a v n i m potom doseči razširjenja tuk. šole, izvrši naj se imenovanje začasne učne moči, kakor tudi začasno razširjenje vsaj ob začetku šol. leta. / Drugih novosti ni o tem, pač pa še to, da nas je še vedno premalo za toliko število otrok.«

Slovenski učitelji v koprskem okraju, 1912. Josip Bertok je posebej označen (original hrani Ciril Hrovatin, Plavje).
Na okrajni učiteljski konferenci so se zbrali slovenski učitelji koprskega okraja v Dolini 20. 11. 1912 pod vodstvom okrajnega šolskega nadzornika Hinka Mediča. Učiteljski tovariš, 29. 11. 1912.

1911—12. *Kot izredna učna moč je bil dodeljen tuk. šoli učitelj H. Medič,*[64] *dotedanji učitelj na podzemeljski podružni šoli v Gradacu, okraj Črnomelj v Belokrajini. (...) »Kakor je omenjeno vže v zapiskih iz lanskega leta, leži prošnja za razširjenje tuk. šole vže več let na dež. odboru. Zaman je vse pisarjenje in drezanje, zastonj vse urgiranje: deželni odbor Istre v Poreču je in ostane neizprosen! On noče vedeti, da imamo res čez 300 šolodolžnih otrok ter s tem tudi pravico do postavne razširitve naše šole. Da nas pa vsaj deloma potolaži, otvoril je i letos na spodnješkofijski šoli eno vzporednico, na katero je imenoval c.kr. okrajni šolski svet v Kopru s svojim dekretom (...) H. Mediča kot začasnega učitelja za dobo od 15. /IX. 11.—15./ VII. 1912.*

1912—13. *»Z dekretom dež. šolsk. sveta za Istro v Trstu; dne 24./III. 913 (...) sistimizirano je bilo na tuk. šoli tretje stalno mesto, ki je bilo začasno poverjeno učitelju Del'Cott Cirilu.*[65] *(...) Glasom dekreta c.kr. dež. šol. sveta za Istro v Trstu z dne 2. vinotoka 1912, št. 1399/I., dovoljena je bila tuk. ena izredna učna sila, v kateri lastnosti je tu sprejel to mesto H. Medič, ki je tudi v prošlem šol. letu služboval na tuk. šoli kot pomožni učitelj. / Imenovani učitelj je pa prosil za nemeščenje na c.kr. pripravnici za srednje šole v Trstu. To je tudi dosegel in vsled dekreta c.kr. namestništva iz Trsta (...) prestavljen je bil na naznačeni zavod kot suplent že s 1./XII. 912. Po njem na tuk. šoli izpraznjeno mesto poverjeno je bilo (...) učit. kandidatu Del'Cott Cirilu (...). Druga izredna učna moč je bila dovoljena za tek. šolsko z dekretom (...) z dne 15 prosinca 1913 (...) Na to mesto je bila imenovana (...) 8. svečana 1913 (...) kot začasna učiteljica Jos. Janovsky.*[66] *Ta je službovala pred nastopom na tuk. šoli v Gorici na priv. Schulverein-ovi učilnici.«*

VEROUK IN VEROUČITELJI

V prvem šolskem letu je Anton Slamič,[67] kaplan župnije (Lazaret) poučeval verouk po tri ure le v italijanskem oddelku; v šolskem letu 1901—02 pa po 6 ur na teden, v vsaki skupini po tri ure. Tako je bilo tudi naslednje leto, dokler ni bil prestavljen 23. 4. 1903 v Trst. Nato verouka niso imeli in koprski okrajni šolski svet je pisal župnijskemu uradu v Lazaretu (Bertoki) naj ukrene potrebno, *»da se ne bode nadalje zanemarjalo poučevanje tega za ljudsko šolo preimenitnega predmeta.«*[67]

1903—04. *»Od 1. novembra do sklepa šolskega leta poučeval je v II. razredu učitelj veronauk; v I. razredu pa učiteljica do njenega odhoda. Po premestitvi učiteljice Wrišer nadaljeval je poučevanje v veronauku v I. razredu č.g. Josip Colja,*[68] *župnik v Tinjanu po 4 ure na teden in sice*(r) *v slovenskem in 2 v italijanskem odd.«* Naslednje leto je na Plavjah *»poučeval po 4 ure na teden veronauk č.g. Iv. Zalokar,*[69] *tu* (na Sp. Škofijah) *pa... nikdo.«* Veroučitelj na Plavjah je tudi v šolskem letu 1906—07 bil isti, na Sp. Škofijah pa je v višji skupini poučeval ta predmet Jos. Košir[70] *»župeupravitelj v Lazaretu«*, v nižji pa nadučitelj.

1907—08. Tudi tedaj je ostal dotedanji veroučitelj na Plavjah, *»tu sem je pa poslalo škofijstvo drugo osebo kot veroučitelja i.s. kaplana Jos. Volka.*[71] *Ta le mož je mislil celo šolo preustrojiti, učiteljstvu komandirati etc, a ... izpodletelo mu je tu, izpodletelo mu bode najbrže še i pri nadaljnih sličnih poskusih.« »Ker je bil premeščen kaplan Volk pred sklepom šol. leta iz Lazareta v Dolino poveril je škof. ordinarijat poučevanje veronauka od 15. maja do konca šol.l. kaplanu plavskemu J. Zalokarju.«* V naslednjem šolskem letu pa je tega nadomestoval na škofijski šoli *»župnik iz Dekani č.g. Anton Slamič kot veroučitelj.«*

1909—10. *»Veronauk sta oskrbovala v veliko zadovoljnost učencev in učiteljev č.gg. / a) Anton Slamič, župnik iz Dekani, na Sp. Škofijah in / b) Gabrijel Piščanec,*[72] *župeupravitelj iz Ospa, pa na Plavijah.«*

1910—11. *»O duhovnih učiteljih bodemo omenili le malo, zakaj imamo le eno tako in tako vže znano iz prejšnjih let: namreč č.g. Antona Slamiča iz Dekani, ki je pa poučeval veronauk le v II. razredu tuk. šole. V ostalih razredih poučevali sta verouk vsaka učiteljic v svojem.«*

1911—12. Tedaj je poučeval na spodnješkofijski šoli verouk isti, na plavski pa *»župeupravitelj iz Ospa č.g. F. Martelanc«,*[73] ki ga je v naslednjem letu nasledil A. Arbanašič[74] kot župnijski upravitelj in veroučitelj.

KRAJNI ŠOLSKI SVET — OBČINA MILJE

1905—06. *»Na delo tedaj! / Vse si danes želi nove volilne reforme. Kmet, dninar in gospod, vsi bi naj bili enaki, vsak naj bi veljal le za enega moža in na ta način naj bi se preosnoval zakon glede volitev. Delavci so se posebno zavzemali za to vprašanje, in njih zasluga je i ta, da je ta glas prispel v državno zbornico.« (...)*[75]

1906—07. *»Želja pa je bila naša i ta, da se naj uprava krajnega šolskega sveta preosnovi, menja se jej naj glavar v blagor učiteljstva in šolstva naše občine. Naša želja nastala je vže upanje. Razpisane so bile namreč občinske volitve, in menili smo, da nam nesreča odnese dosedanjega, za me slavno-znanega župana Micheli-a Novello. Bližal se je čas volilnega boja. Vse na nogah, vse na delu v nadi na končni uspeh. A — tužna usoda — občinske volitve so izvršile v blagor — v prid Novelli-u. Rekuriralo se je proti tem, a ostalo je brezuspešno, vendar je trajala cela stvar mesece in mesece. Novello, dasiravno v skrbi za svojo čast, je vendar vodil i nadalje svoje občinske in krajno-šolske posle. O tem kaj več v prihodnjem šol. letu. Da sklenemo o tem, vporabimo besede g. prof. Jos. Kožuha: »To le mimogrede« (...)*

1907—08. To leto pa je zapisal v kroniko: *»Kaj*

nesrečni smo pa v naši občini v nadžupani, kajti v teku malih let izgubili smo vže drugega; a avgustu t.l. (1908) umrl je namreč M. Novello, naslednik pred leti umrlega nadžupana G. Tossich. Po smrti tega načeloval je milj. kr. šolskemu svetu prvi svetovalec A. Bertotti ter delal tudi ta kot tak čast svojim prednikom. »Enkrat v pozni jeseni leta 908. zbrali so se naši občinski očetje ter po dveh burnih sejah določili kot nadžupana miljskega Petra Deluca. Častitljiva oseba novega nadžupa obeta nam mnogo, a kaj nam bode pomagal v izboljšanju naših šol, prinese nam tok časa.«

V tem letu je prišlo tudi do spremembe v okrajnem šolskem svetu. *»Zastopnikom cerkve v c.kr. okraj. šol. svetu v Kopru mesto ubeglega dekana Kompareta*[76] *je bil imenovani neki J. Pitacco.«*[77]

1910—11. *»V vseh višjih šol. oblastnijah ostalo je osobje neizpremenjeno; le za predsedstvo krajnega šol. sveta se nekaj kuha vže delj časa. Za to mesto se imajo voliti obč. možje, ki bi si naj izbrali izmed sebe moža, kateri bi pa naj posvečal več pažnje ljudskim šolam kot dosedanji župan miljski. / Kako se bode stvar iztekla, prinese nam bližnja bodočnost. Pričakovati pa ni bogvekaj, ker mož, namenjen za županski stolec v Miljah, je vedno le Miljčan. / Kako krasno bi bilo, če bi se tuk. slov. ljudstvo ne cepilo zgolj osebnosti v stranke, katere se potem brez smotra — le iz čsatilakomnosti — umešavajo v politiko naših Miljčanov in njih sosedov! Pa vendar. Vremena Kranjcem bodo se zjasnila.*

1911—12. *»Kakor sem omenil vže v letu 1910/11 vršiti bi se morale tekom tega šol. leta občinske volitve. Te so tudi bile in izpadle so za naše slov. krajevne občine še precej povoljno. Več bi bili sicer dosegli, a nesloga, ki sem jo omenil vže pred letom, se je tekom let. šol. leta poojstrila v toliko, da se kažeta v tuk. vasi javno dve nasprotujoči si stranki. To se je pokazalo prvič pri obč. volitvah in drugič pri volitvi za tuk. vaškega načelnika. Zmagala je prava narodna stvar, a ker je danes denar vplivnejši od moškega ponosa, sme pričakovati vsakdo presenečenj. Za danes nam načeljuje Pečarič Jožef in zastopa nas na občini Pečarič M. Izključno pa ni, da se razmere tekom časa spremene v toliko, da bodemo imeli na obeh mestih kakega Pecchiarich, oziroma Michalich. To le mimo grede. / Preidimo zopet k predsedstvu kraj. šol. sveta! / To mesto je sedaj poverjeno nadžupana g. J. Bertotti-ju, ki je istočasno i voditelj koaliciji naših strank proti socijalno-demokratičnemu gospodstvu v Miljah. Razen njega imenovani so bili vsi člani kraj. šol. sveta za novo.« (...)*

* * *

NEKAJ PODATKOV O ŠOLI NA ŠKOFIJAH IN PLAVJAH PO LETU 1913

Konec leta 1913 se omenja šola na Škofijah kot slovenska trirazrednica z dvema vzporednicama. Tedaj je bilo na šoli pet učiteljev in 347 otrok. Delovala pa je na Škofijah (od 1904—05, ko se je slovensko-italijanska šola ločila po narodnosti) še enorazredna italijanska šola z 71 učenci. V bližini sta bili še dve italijanski petrazrednici v Miljah ter italijanska dvorazrednica v Sv. Kolombanu s 3 učitelji in 448 otroki, ter dve zasebni šoli. Italijanska Legina (Lega nazionale) enorazrednica v Božičih s 123 otroki in slovenska enorazrednica Družbe sv. Cirila in Metoda za Istro v Sv. Barbari z 82 otroci. V bližnji občini Dekani so bile slovenske šole v Kubedu, Dekanih, Predloki in Sv. Antonu, v občini Dolina v Boljuncu, Borštu, Dolini, Ospu in Ricmanjih, v občini Koper pa poleg italijanskih šol ter slovenske enorazrednice cirilmetodovske družbe v mestu še dve šoli v Lazaretu (Bertokih). Tamkajšnja italijanska dvorazrednica je imela dva učitelja ter 117 otrok, na slovenski dvorazrednici pa so poučevali trije učitelji 285 otrok.[78]

Ob koncu šolskega leta 1913—14 sta na Škofijah poleg nadučitelja Josipa Bertoka, učiteljice Marije Skala-Mozetič in začasnega učitelja Cirila Dell'Cotta, ki jih omenja že kronika v prejšnjih letih, službovala kot pomožna učitelja Torka Kraševec[79] in Jožef Kutin.[80]

V letu 1921 in 1922 je bilo učiteljsko osebje čisto drugo. Nadučitelj je bil Avgust Šuc,[81] učiteljice pa Angela Čendem,[82] Dora Kancler[83] in Josipina (Ema) Lenarčič,[84] ki je poučevala na podružnici na Plavjah. Šola je bila trirazrednica in je imela na Škofijah 318 otrok, na Plavjah pa še 158. Leta 1922 pa se šola omenja kot trirazrednica z dvema paralelkama, a enorazrednica na Plavjah in ena paralelka sta bili zaprti. Takrat je štela šola 476 učencev. V letu 1921 je zapisana tudi pripomba, da italijanščino poučuje M. Comporti.[85]

Že po italijanizaciji šolstva na osnovi Gentilejeve šolske reforme v letu 1923 je v šolskem letu 1933—34 imela šola na Škofijah pet razredov in prav toliko učnih moči, učencev je bilo 234, prebivalcev pa 1702. Šola na Plavjah pa je imela dve učni moči, 80 učencev, kraj pa 726 prebivalcev.[86]

Po razpadu fašizma in kapitulaciji Italije na Škofijah ni bilo redne šole dve leti. V šolsko poslopje so se vselili Nemci. Terenski odbor OF je nato ustanovil partizansko šolo v Srednjih Škofijah. Pouk je bil v bivši plesni dvorani gostilne. Učila sta domačin Edvard Bolčič in Lojze Rozman, župnik iz Dekanov. Učencev je bilo 30, pouk pa je trajal od januarja 1944 do konca junija 1945. Na Plavjah pa je od januarja do maja 1944 poučevala domačinka Hermina Ferluga, nato pa so Nemci v šolskem poslopju nastanili svojo posadko. Pouk je bil zatem v privatni hiši poleg šolskega poslopja. Učencev je bilo okoli 35.[87]

V šolskem letu 1945—46 se je začel pouk na Škofijah in Plavjah 22. oktobra 1945. Poučevala sta Majda in Jernej Humar na Škofijah in Oda Antonac na Plavjah.[88] V začetku šolskega leta 1960—61 je imela osnovna šola Škofije v osmih oddelkih 231 učencev, deset let kasneje že 14 oddelkov in skoraj 300 učencev in v začetku šolskega leta 1980—81 enajst oddelkov in

237 učencev. Pet let zatem pa je obiskovalo šolo 289 učencev v 14 oddelkih.[89]

OPOMBE

* Za posredovanje ilustrativnega gradiva sem dolžan zahvalo dr. Igorju Kosmini iz Trsta—Izole (vnuku Josipa Bertoka) in Vlasti Jerman, ravnateljici šole Oskar Kovačič na Škofijah.

1. Vladimir Žumer, Navodila za odbiranje in izročanje arhivskega gradiva osnovnih in srednjih šol na območju Zgodovinskega arhiva Ljubljana, v: Arhivi, glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije IV/1981, str. 135—136. — 2. France Ostanek, Pomen šolskih kronik za zgodovino šolstva, v: Kronika I/1953, str. 177—183; — Ivan Simonič, Šolske kronike, v: Kronika X/1962, str. 47—50. — 3. V zadnjem času sta izšla o šolskih kronikah prispevka Franceta Ostanka, Pomen šolskih kronik za krajevno zgodovino (v: Zbornik za zgodovino šolstva in prosvete 21, Ljubljana 1988, str. 121—133), ki na primeru Pohorja obravnava naslovno temo z navajanjem virov in literature in Jožeta Podpečnika, Šentvid nad Ljubljano v šolski kroniki (v: Zgodovinski arhiv Ljubljana, Zbornik ob devetdesetletnici arhiva, Ljubljana 1988, str. 194—216). Ta v uvodu razmišlja o kroniki kot zgodovinskem viru ter predstavlja navodila za pisanje kronike od 1873 naprej — kar brez navedb dosedanje literature — nato pa posebej prikaže Šentvid v času 1941—45 na osnovi povojnih vpisov. — 4. Arhiv Slovenskega šolskega muzeja, Kronika dvorazredne ljudske šole na Sp. Škofijah 1900—1913, f. 178. — Krajevni leksikon Slovenije navaja sicer rabo Spodnje Škofije, na Spodnji Škofiji, škofijski, Škofjoti, Škofijščice in Plavje, v Plavjah, plavski, Plavčani, Plavščice (I/139, 144). Kronika, ki jo predstavljamo, pa uporablja največkrat *»na Spodnjih Škofijah«* ali *»na Škofijah«* pa tudi *»na Plavijah«*, čeravno ne prav dosledno. Zaradi enotnosti teksta uporabljamo po vzoru kronike *»na Sp. Škofijah«*, *»na Plavjah«* in *»Škofijci«* v vsem tekstu, pri citatih pa se držimo originala. — 5. Navodilo, kako je spisovati šolsko kroniko, v Kronika..., V Ljubljani, Natisnil in prodaja Rudolf Milic: obrazec za kroniko, konec 19. stoletja. — 6. Podatki o Josipu Bertoku so posneti po učiteljskih šematizmih (prim. op. 17). Učiteljski tovariš, 10. 9. 1915, str. 4. Istrske vesti. Josip Bertok je pisal *»iz daljne Ogrske: Dvanajst dolgih mesecev je minilo, odkar smo ločeni od naše ljubljene slovenske dece...«*. — 7. Žena Ivana Bertok (roj. Bordon) se je okoli leta 1925 z družino preselila v Trst. Živeli so z učiteljsko pokojnino ter oddajali študentom sobe. Najstarejša hči Modra (Sofija) je umrla še mlada leta 1928; Duša, poročena Kosmina, je bila od 1926 učiteljica (mdr. 1928—30 na CMD šoli v Trstu, nato v Sloveniji — 1937—1941 v Ponikvi na Štajerskem, zatem pa je živela v Trstu ter po letu 1945 poučevala na tamkajšnjih slovenskih šolah. Hči Danica pa je bila advokat v Trstu. Po pogovoru z dr. Igorjem Kosmino iz Trsta, ki se mu za prijaznost najlepše zahvaljujem. — 8. Za pogovor se lepo zahvaljujem Evi Gregorič iz Dekanov, roj. Bertok, polsestri Jos. Bertoka, ki je bila ob njegovi smrti 1921 stara 16 let. — 9. Po nekaterih podatkih je bilo društvo ustanovljeno 1888 (Krajevni leksikon Slovenije I/144 in Slovenska Istra v boju za svobodo, Koper 1976, str. 82). V Edinosti 11. 6. 1908 pa beremo o 1. prosinca ustanovljenem pevskem, bralnem in godbenem društvu »Istrski Grmič« na Spodnjih Škofijah. Društvo je 28. 6. vabilo na veselico in narodni dan. — 10. Posojilnica in hranilnica na Sp. Škofijah je bila vpisana v zadružni register 25. 2. 1908. Delovala je v okolišu občin (župnij) Milje, Koper, Dolina in Dekani. Načelnik zadruge je bil Anton Ražem, posestnik iz Plavij, med odborniki pa se — poleg več posestnikov iz Sp. Škofij — omenja tudi Josip Bertok. Prim.: S. Žitko—J. Kramar, Hranilnice in posojilnice v Slovenski Istri, Koper 1985, str. 18—19. — Delovati je začela 4. 6. 1908. To »novo narodno podjetje« je imelo sedež v poslopju g. Škorje, zraven šole. Edinost, 7. 6. 1908. — 11. Jos. Bertok navaja v začetku kronike, da je bil *»vaški župan in občinski odbornik Anton Bertok«*. 12. Edinost (Trst), 12. 7. 1908. — 13. Edinost (Trst), 2. 8. in 9. 8. 1921. Vesti iz Istre; Učiteljski list (Trst), 16. 8. 1921. Notico o smrti nadučitelja J. Bertoka je prinesel tudi ljubljanski Učiteljski tovariš, 1. 9. 1921. — 14. Bertok Josip st., v: Primorski slovenski biografski leksikon, I/2., Gorica 1975, str. 68—69. Ta je bil rojen v Bertokih, maturiral na koprskem učiteljišču 1896 ter služboval v Kubedu, od 1900—01 v Lazaretu (Bertoki) do 1911—12, ko ga srečamo v Ospu. — 15. Schematismo dell'I.R. Litorale austriaco-ilirico, Trieste 1821, str. 153 (po: Marušič Milan, Slovenska šola v Istri, v: Zbornik ob 40-letnici obnove slovenske šole v Istri, Koper 1985, str. 10—11). — 16. V. Schmidt, Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem III, Ljubljana 1966, str. 304, 481 (Detail-Conscription der Volksschulen in den im Reichsrate vertretenen Königreichen und Ländern, Wien 1870). — 17. Podatki o učiteljih so povečini posneti po šolskih šematizmih. — Popotnikov Koledar za slovenske učitelje za l. .... s popolnim šematizmom. Miha J. Nerat, Maribor 1886—1897. — Ročni zapisnik za slovensko učiteljstvo. S. Primožič, Postojna, Ljubljana, 1894—1915. — (Prim.: Bibliografija priročnikov o organizacijski strukturi, v: Priročniki in karte o organizacijski strukturi do 1918 (red. Jože Žontar), Graz... 1988, str. 253—255). — Ročni zapisnik »Zveze jugoslovanskih učiteljskih društev« Julijske krajine za leto 1922, 1923 Trst. — 18. Bartolomej Križaj, roj. v Orehku na Kranjskem 1836, posvečen v duhovnika 1866, umrl 19. 6. 1809. — Podatki o duhovnikih pa so pripravljeni največ po personalnih statusih tržaško-koprske škofije : Prospectus beneficiorum ecclesiasticorum et status personalis cleri unitarum Dioeceseon Tergestinae et Justinopolitanae ineunte anno ... (Bibliografija priročnikov ... str. 267) in po nekrologiju v Nadškofijskem arhivu v Ljubljani, ki ima dopolnjene podatke do leta 1941: Necrologium cleri saecularis et regularis unitarum Dioeceseon Tergestinae et Justinopolitanae ab anno 1830—1912, Pisini /1914/, 119 str. — 19. Anton Notar, rojen na Kranjskem (Loka) 1839, posvečen 1865, kaplan na Plavjah do 1904, nato kaplan v Štorjah pri Sežani. 1914 se omenja v pokoju v Škofji Loki, kjer je umrl 3. 1. 1919. — 20. Leksikon občin kraljestev in dežel, zastopanih v državnem zboru: Izdelan po rezultatih popisa ljudstva z dne 31. grudna 1900, VII. Avstrijsko-ilirsko Primorje, Dunaj 1906, str. 64—65. — Spezialortsrepertorium der österreichischen Ländern: ... Volkszälung vom 31. Dezember 1910, VII. Künstenland, Wien 1918, str. 34. — 21. Kot op. 10. (hranilnica). — Ozkotirna železnica Trst—Poreč je bila odprta 15. decembra 1902 ter je potekala po trasi, dolgi 122,9 km čez Škofije, mimo Kopra, Izole, Strunjana, Portoroža, Sečovelj in Buj. Leta 1935 so jo razdrli in prenesli v Etiopijo. Jože Jenko, Istrske železnice, v: Kronika 13/1965, str. 76. — 22. Izpuščen je kar literaren opis kmetove pomladi. — Znak / označuje odstavek v originalu, ki ga tu ne upoštevamo. — O splošnih razmerah v Istri prim. Fran Barbalić, Narodna borba u Istri od 1870 do 1915. godine, Zagreb 1952, in Božo Milanović, Hrvatski narodni preporod u Istri, I. Pazin 1967, II. Pazin 1973. Za šolstvo pa Mate Demarin, Hrvatsko školstvo u Istri, Pregled razvoja 1818—1918, Zagreb 1978 in Milan Žerjav, Šolstvo in ljudskopros-

vetna dejavnost pod Avstrijo v: Slovenska Istra v boju za svobodo, Koper 1976, str. 67—85, ter Drago Pahor, Pregled razvoja osnovnega šolstva na zahodnem robu slovenskega ozemlja, v: Osnovna šola na Slovenskem, Ljubljana 1970, str. 235—337. — **23.** Ivan Spagnoletto, trgovec in gostilničar na Sp. Škofijah. Edinost (4. 12. 1900) piše: *»Albinu* (Postojni) *in Španjoletu pa svetujemo, naj ne igrata žalostne uloge, ker drugače jima posvetimo z narodnim — konsumnim društvom!«* Leta 1908 pa se omenja krčmar g. Spagnoletto, v čigar *»narodni gostilni pri "Španjoletu"«* so se zbrali udeleženci prireditve spodnješkofijskega društva »Istrski grmič« (Edinost, 11. 6. in 12. 7. 1908). — **24.** Jakob Kocijan, rojen 1832 v Povirju, posvečen 1857, nazadnje župnik v Lazaretu-Bertokih (Rižan), od 1902/3 živel v Trstu kot upokojenec in tam umrl 5. 3. 1904. — **25.** *»Kakor znano, smo si v Plavji sami, iz lastnega nagiba in od lastnih žuljev sezidali lepo šolsko poslopje, da ga ni tacega daleč okrog. Temu je že 5 let, a dež. šol. svet še vedno noče pripoznati tega poslopja, da-si isto odgovarja vsem zahtevam zakona!!! ... Ali bomo mogli našo lepo šolsko poslopje posvetiti njega plemenitemu namenu, ali bodo morali naši otroci v potujčevalnico na Škofijah! ... Mi zahtevamo šolo, ki bo vzgajala vzgojevala naš zarod Bogu in narodu, ne pa molohu poitalijančevanja ...«* Edinost, 14. 5. 1900. — *»Ali ni žalostno, ali ni to neodpusten greh, da lepo šolsko poslopje, za katero so vaščani sami in iz lastnega nagiba toliko trošili, stoji že leta — prazno!«* Edinost, 24. 12. 1901. — Nekaj arhivskega gradiva plavske enorazrednice (dnevniki, tedniki, šolske zamude) od 1908 naprej hrani osnovna šola Oskarja Kovačiča, Škofije. Za informacijo se zahvaljujem prof. Maruši Zagradnik iz Pokrajinskega arhiva Koper. — **26.** Josip Kompare, roj. 1858 v Dutovljah, posvečen v duhovnika 1887, na prelomu stoletja župnik in dekan v Ospu ter deželnozborski poslanec od 1895. Jeseni 1907 se je odrekel župniji in s škofovim dovoljenjem odpotoval v Ameriko zaradi dušnopastirskega dela med Slovenci. (Milanović, II/144). — **27.** Učiteljišče v Kopru je delovalo od šol. leta 1872—73 in imelo po ukinitvi učiteljišč v Gorici in Trstu 1875 tri oddelke: slovenskega, hrvaškega in italijanskega. Hrvaški oddelek se je preselil v Kastav v letih 1906 do 1908, leta 1909 pa še slovenski oddelek v Gorico. — Srečko Vilhar, Slovensko učiteljišče v Kopru 1875—1909, Koper 1976. — **28.** Josip Pečarič, roj. 1864 v Pobegih pri Kopru, provizorični učitelj, je služboval kot voditelj enorazrednice v Kubedu, kjer se omenja od začetka 1886—87 do začetka 1894—95. — **29.** Dr. Ivan Krstić (1896—1906), izdajatelj »Prave naše sloge« in voditelj Italijanom naklonjene narodno-istrske stranke. (Prim. Milanović, II/255 sl.). — **30.** Dr. Matko Laginja, odvetnik (1852—1930), politični, gospodarski in kulturni delavec v Istri. — Dr. Felice Bennati, deželnozborski poslanec, na volitvah 3. 1. 1901 za peto kurijo državnega zbora izvoljen za poslanca proti dr. Laginji. Vodja italijanske liberalne stranke v Istri (predsednik italijanskega političnega društva za Istro). — **31.** Albino Postojna, trgovec in gostilničar na Sp. Škofijah *»eden najbogatejših v teh krajih«* (Edinost, 14. 12. 1900), privrženec italijanske stranke. — **32.** Vjekoslav Spinčić (1848—1930), duhovnik, profesor v Kopru in Gorici, deželni in državni poslanec in eden voditeljev v Istri. — **33.** Matko Mandić (1849—1915), duhovnik, urednik »Naše sloge«, deželni in državni poslanec, eden od istrskih narodnih voditeljev. — **34.** Dr. Matteo Campitelli, roj. v Rovinju, od 1889 do 1903 predsednik istrske deželne vlade (deželni glavar) in deželnega zbora. Umrl je leta 1906. (Milanović I/261, II/100—101, 141—142). — **35.** Pojdite mirno domov, ker bo šola zgrajena na Spodnjih Škofijah. — **36.** Jožef Kožuh, roj. 1854 v Dvoru pri Polhovem Gradcu, obiskoval ljubljansko normalko, gimnazijo v Ljubljani, na Reki in v Trstu ter študiral zemljepis in zgodovino na univerzi na Dunaju in v Gradcu. Od 1882 je bil profesor, najprej v Gorici, v letih 1886—1899 pa na učiteljišču v Kopru. Vsaj od začetka šol. leta 1892—93 je bil okrajni šolski nadzornik, dokler ni bil (1899) dodeljen celjski gimnaziji, a se do 1906—07 našteva med profesorji koprskega učiteljišča. Kot gimnazijski profesor v Celju je bil leta 1923 upokojen. Ukvarjal se je s kartografijo. — Andrej Šavli, Vrsta skozi čas. Obrazi koprsko-goriške generacije slovenskih učiteljev (1875—1909—1919) v: Primorski dnevnik, 23. 9. 1977. — **37.** Ivan Lapajne (1849—1931), učitelj, pedagoški pisatelj in zadružni delavec (SBL I/661—662). — **38.** Frančišek Finšger (tudi Finžgar), roj. 1865 na Brezjah na Gorenjskem, u. 1928, je maturiral na koprskem učiteljišču 1886, nadaljeval študij in postal profesor na tamkajšnjem učiteljišču, nadzornik za šolski okraj Koper (1897) in od 1897 šolski nadzornik za slovenske šole v goriškem, gradiščanskem in tržiškem okraju. A. Šavli, Vrsta..., Prim. dnevnik, 14. 10. 1977. — **39.** Henrik Dominco (tudi Dominko), roj. 1868 v Kobaridu, u. 1941 v Gorici, je maturiral na koprskem učiteljišču 1887, bil nato učitelj na tamkajšnji vadnici ter od leta 1900 okrajni šolski nadzornik za slovenske in hrvatske osnovne šole v šolskem okraju Koper. V letih 1920—24 je poučeval zemljepis in zgodovino na slovenskem učiteljišču v Tolminu, nato pa je bil upokojen. A Šavli, Vrsta..., Prim. dnevnik, 12. 10. 1977. — **40.** Anton Tul, roj. 1876 v Kortah pri Izoli, maturiral 1897, je bil učitelj na enorazrednici v Predloki pri Črnem kalu, nato prvi nadučitelj na Škofijah (maj 1900—maj 1901). Zatem je služboval v Črnotičah, od 1905—06 v Krvavem potoku ter od 1908—09 kot nadučitelj na dvo- zatem trorazrednici v Šmarju, kjer se omenja še leta 1923. — **41.** Marija Mozetič — Skala, roj. 1860 v Sežani, je službovala kot učiteljica v Lazaretu (Bertoki), nato v letu 1900 in v šolskem letu 1900—01 na Škofijah, spet v Lazaretu, od leta 1904 pa na podružnici škofijske šole na Plavjah. V letu 1921 je omenjena kot Scala Marija v Lazaretu, v letu 1922 pa je službovala v Truškah pri Marezigah in jo ročni zapisnik navaja kot Scala—Mosettig M. — **42.** Josipina Gržinič je od leta 1901 službovala na Škofijah, kjer se omenja kot učiteljica še ob koncu šolskega leta 1902—03, nato nanjo ob koncu šol. leta 1903—04 naletimo kot učiteljico na dvorazrednici v Roču. — **43.** Gregorij Leonardis, roj. 1873 v Kopru, maturiral na tamkajšnjem učiteljišču 1891, je pred prihodom na Škofije služboval kot nadučitelj v Lazaretu, bil med 1901 in 1903 nadučitelj na Škofijah, nato v Kubedu, od 1907—08 pa v Krvavem potoku pri Kozini, kjer se omenja še v letu 1922. — **44.** Anton Slamič, rojen 1873 v Katinari, posvečen 1899, služboval kot kaplan v župniji Lazaret-Bertoki (Rižan) pri župniku Kocjanu, od 1903—1908 kot kaplan v Trstu, nato pa je bil župnik v Dekanih. Umrl je 24. 1. 1938. — **45.** Prim.: Pouka prosti dnevi v Istri, Učiteljski tovariš, 18. 4. 1913. — **46.** Šola v boju proti pijančevanju. Po spisu »Wie kann durch die Schule dem zur Unsitte gewordenen Missbrauche geistiger Gertränke entgegengewirkt werden? Preisgekrönte Studie von Victor v. Krauss. Z dovoljenjem društva Österr. Verein gegen Trunksicht« prosto poslovenil Fr. G. v Pulju 1898, 39 str. — **47.** Slepa ljubezen. Ljudska igra s petjem v petih dejanjih. Spisal Anton Pesek (šolski vodja v Narapljah pri Ptujski gori), Ljubljana 1908. To delo *»za učitelje in sploh za prospeh prosvete zlata vredno«* je priporočal Učiteljski tovariš, 26. 6. 1908. — **48.** Marija Furlan-Kregar, roj. 1889 v Gorici, pomožna učiteljica 1909—10 v Ricmanjih, v letu 1910—11 na Škofijah, nato učiteljica na privatni šoli CMD v Kopru vsaj še ob koncu šol. leta 1912—13. — **49.** Kot op. 9. — **50.** Kot op. 22. — **51.** Karol Mecchia, roj. 1825, posve-

čen 1854, dekan koprskega kapitlja, umrl 20. 11. 1907. — **52.** Joannes Buttignoni, roj. 1851 v Trstu, posvečen 1876, umrl 20. 1. 1941, je bil kanonik v Trstu; Just Buttignoni, roj. 1870 v Trstu, posvečen 1893, pa se 1907 omenja kot kaplan pri sv. Antonu v Trstu. — **53.** Joannes Kavalich, roj. 1854 v Istri (S. Anton), posvečen 1877, župnik v Škednju, nato kanonik v Kopru. — **54.** Kot op. 41. — **55.** Z učiteljskimi plačami po posameznih deželah seznanja Učiteljski tovariš 20. 12. 1901. O Istri (po zakonu z dne 9. 10. 1901), str. 282—283. — **56.** Karl Runtich, nadučitelj v Miljah na deški štirirazredni ljudski šoli z italijanskim učnim jezikom, v učiteljski službi od 1872, se omenja v Popotnikovem koledarju za leto 1897. — **57.** Istrski deželni zbor je decembra 1907 sprejel nov deželni šolski zakon, ki je bil 5. 6. 1908 sankcioniran. Prim.: Učiteljski tovariš, 5. in 12. 6. 1908. — **58.** Na 33. rednem občnem zboru Slovenskega učiteljskega društva v Istri so v Dekanih 8. 5. 1913 obravnavali delovanje društva v minulem letu, izvolili nov odbor s predsednikom Fr. Venturinijem, nadučiteljem iz Boršta ter razpravljali o izboljšanju učiteljskih dohodkov (draginjske doklade), definitivnosti, celibatu učiteljic in verskih vajah šolarjev. Prim.: Učiteljski tovariš, 25. 4. in 23. 5. 1913. — **59.** Prvič se je v Istri vršil tečaj ročnih del v Kopru od 16. 8. do 5. 9. 1901. Udeležilo se ga je 22 učiteljev in učiteljic, med njimi tudi G. Leonardis. Učiteljski tovariš, 1. 10. 1901. — **60.** Mara Wrišer (Vrischer), roj. 1882 v Buzetu, maturirala 1902, je od 1902—03 do leta 1904 službovala na Škofijah. V letu 1914 je omenjena Mara Vrišer Opašić kot učiteljica v Pazinu (Pedagoški letopis XIV, 1914, str. 95). — **61.** Kot op. 41. — **62.** Ana Mungerli (tudi Mungerle, Mungerli), roj. 1890 v Gorici, maturirala na tamkajšnjem učiteljišču 1910 in je v letu 1910 službovala kot pomožna učiteljica na Škofijah, nato pa na šoli Podgraje pri Ilirski Bistrici še konec šol. leta 1911—12. — **63.** Kot op. 48. — **64.** Hinko Medič, roj. 1889 v Piranu, maturiral 1909 na učiteljišču v Ljubljani, je služboval na podružnici podzemeljske šole v Gradacu pri Črnomlju, kjer se omenja ob koncu 1909—10 in 1910—11. Od 15. 9. 1911 je služboval na Škofijah do 1. 12. 1913, ko je nastopil službo na pripravnici za srednje šole v Trstu. V letu 1922 se omenja kot šolski nadzornik za postojnski okraj. Prim. tudi Primorski slovenski biografski leksikon II/10., Gorica 1984, str. 398, ki pa navaja za njegovo službovanje na šolah nekoliko napačne podatke. — **65.** Ciril Del Cott, roj. 1892 v Trstu, maturiral 1912 na učiteljišču v Gorici, nato pa služboval na Škofijah. Omenja se v šolskih letih 1912—13 in 1913—14, nato ga v letu 1920—21 najdemo na šoli v Loki pri Žusmu na Štajerskem, leta 1934 pa je bil s šole v Razboru pri Laškem premeščen v Radvanje pri Mariboru. — **66.** Josipina Janovsky, roj. 1888 v Ljubljani, maturirala na goriškem učiteljišču 1909, službovala na privatni Schulvereinovi šoli v Gorici, od leta 1913 pa na Škofijah, a že ob koncu šolskega leta 1913—14 jo najdemo kot učiteljico na trirazrednici v Dekanih s podružnico v Tinjanu. — **67.** Kot op. 44. — Župnijski arhiv Bertoki, spisi 1903 (2. 5.) št. 82. — Okrajni šolski svet je oktobra 1903 obvestil župnijski urad, naj kaplan Anton Slamič dvigne 259 kron kot strošek za poučevanje verouka na Sp. Škofijah. Prav tam, št. 136. — Za pomoč pri uporabi župnijskega arhiva in prijazno sodelovanje se zahvaljujem župniku v Bertokih o. Jožetu Ličenu. — **68.** Josip Colja, roj. v Sv. Križu pri Trstu 1873, posvečen 1896, služboval kot kaplan v kaplaniji Kazlje (župnija Tomaj), od 1904 župnik v Tinjanu. Umrl je še mlad 19. 11. 1905. — Čeprav omenjajo ročni zapisniki kot pom. učitelja na Tinjanu tamkajšnjega župnika Jos. Coljo od 1903—04 do 1909—10, pa gre za napako. Šolska kronika Sp. Škofij ima v letu 1905—06 tale vpis. »Dne 20. 11. 1905. preminil je za sušico v Bertokih bivši tuk. veroučitelj č.g. Josip Colja. C.kr. okrajni šolski svet v Kopru (...) naložil je tuk. učiteljstvu, naj spremi skupno z otroki umrlega župnika k poslednjem počitku. Ravnalo po ukazu.« — **69.** Ivan Zalokar, rojen na Štajerskem (Dobje) 1871, posvečen 1898, služboval kot kaplan v Moščenicah in Oprtalju, od 1904 pa kot kaplan na Plavjah v župniji Osp. Kasneje je bil župnik v Gročani. — **70.** Leta 1906 je Jos. Košir pripravil urnik verouka za vse tri šole v župniji. Ponedeljek in sreda 9—10 Prade (ital. šola), 10—11 Lazaret (slov. šola) ter torek in petek 10—11 Škofije (slovenski oddelek). Predlog urnika v italijanščini so podpisali vsi trije šolski voditelji ter se z njim strinjali. Župnijski arhiv Bertoki, spisi 1906, št. 65. — Josip Košir, roj. 1868 v Trstu, posvečen 1892, služboval kot kaplan v Trstu, od 1903 kot župnijski upravitelj in župnik na Lazaretu-Bertoki (Rižan), kjer se omenja še med prvo svetovno vojno, leta 1926 pa ga najdemo v Radomljah na Gorenjskem. Umrl je 21. 5. 1937. — **71.** Josip Volk, rojen na Kranjskem (V. Bukovica-Studeno pri Postojni) 1882, posvečen 1907, kaplan v Dolini, 1914 služboval na kaplaniji Barka župnije Rodik, 1916 se omenja v ljubljanski škofiji. Umrl 20. 5. 1935. — **72.** Gabrijel Piščanec (Piščanc), roj. 1882 v Rojanu, posvečen 1905, služboval kot kaplan v Škednju in Trstu. — **73.** Tedaj je bil župnijski upravitelj v Ospu Aleksander Martelanc, roj. 1880 v Barkovljah pri Trstu — u. 1941 v Ljubljani, ki je pred službovanjem v Ospu bil kaplan v Dolini in ž. upr. v Divači, zatem pa 1912—1927 župnik na Proseku. (PSBL 362—363). — **74.** Arbanašič (Marius Arbanassich), roj. v Trstu 1883, posvečen 1905, služboval kot kaplan v Brezovici pri Kozini in v Trstu. — **75.** Nato je kronist precej podrobno predstavil vladne spremembe, pa tudi spremembe deželnega in koprskega okrajnega šolskega sveta. Tudi v letu 1906—07 je pisal o vladi, ministru za uk in bogočastje dr. Marchetu pa je namenil kar hvalospeven zapis. — **76.** Kot op. 26. — **77.** Georgius Pitacco, roj. 1846, posvečen 1870, kanonik v Kopru. Umrl 23. 8. 1914. — **78.** F. Barbalić, Pučke škole u Istri, Pula 1918, str. 16. — Letopis tržaško-koprske škofije za leto 1909 omenja na Škofijah dve šoli: slovensko in italijansko štirirazrednico(!), za leto 1914 pa slovensko trirazrednico in italijansko enorazrednico, v Lazaretu (Prade) pa italijansko dvorazrednico in slovensko trirazrednico. Na Plavjah se obakrat navaja slovenska enorazrednica. — **79.** Torka (Viktorija) Kraševec, roj. v Biljah 1892, maturirala 1912 na učiteljišču v Gorici, službovala kot začasna učiteljica v Ospu, nato pa na Škofijah, kjer je omenjena ob koncu šol. leta 1913—14. V letu 1920—21 je bila učiteljica na dekliški šoli v Slovenski Bistrici. — **80.** Jožef Kutin, roj. 1893 v Stari Loki, maturiral na goriškem učiteljišču 1913, nato služboval kot pomožni učitelj na Škofijah. Ob koncu šolskega leta 1920—21 se omenja kot učitelj (sicer roj. 1894) na III. mestni deški osnovni šoli v Mariboru. — **81.** Avgust Šuc, roj. v Pliskavici 1883, maturiral 1903 na moškem učiteljišču v Kopru, služboval na enorazredni podružnici s potovalnim učiteljem Čadrg-Zadlaz, v Mavhinjah pri Devinu in od 1909—10 v Truškah pri Marezigah, od 1910—11 na trirazrednici v Dolini, od 1912/13 v Marezigah, v letih 1921 in 1922 pa se omenja kot nadučitelj na Škofijah. — **82.** Angela Čendem, roj. v Gorici 1890, maturirala 1909 na goriškem učiteljišču, nato službovala v Ospu, od 1911—12 v Krvavem potoku, od 1912—13 v Dekanih, v letih 1921 in 1922 pa jo najdemo kot učiteljico na Škofijah. — **83.** Dora (Teodora) Kancler, roj. 1892, v Solkanu (Gorici?), maturirala 1912 na goriškem učiteljišču, nato službovala kot začasna učiteljica v Dolini, kjer se omenja ob koncu šol. let 1912—13 in 1913—14, v letih 1921 in 1922 pa jo najdemo kot učiteljico na Škofijah. — **84.** Josipina (Ema) Lenarčič, roj. 1891 v Kobaridu, maturirala 1910 na goriškem učiteljišču, nato službovala v Šmar-

jah (pošta Pomjan), od šol. leta 1913—14 v Ospu, v letih 1921 in 1922 pa je omenjena kot učiteljica na podružnični šoli na Plavjah. — **85.** Ročni zapisnik 1922, 1923. Glej op. 17. — **86.** Guida dei servizi scolastici nelle provincie di Trieste, Fiume, Gorizia, Pola, Zara; Trieste 1934, str. 106—107. — **87.** Milan Žerjav, Partizansko šolstvo v: Slovenska Istra v boju za svobodo, Koper 1976, str. 540 in 552—553. — Dokument iz januarja 1946 navaja, da je v šol. letu 1943/44 poučeval verouk L. Rozman, župnik iz Dekanov »iz lastne pobude in na željo ljudstva«, na Plavjah pa v šol. letu 1941/42 (?) od januarja do maja Hermina Ferluga, postavljena od AFŽ. (S. Pavlič—V. Smolej, Partizansko šolstvo na Slovenskem, Ljubljana 1981, str. 303). — **88.** Jernej Humar, Boj za slovensko šolo na Škofijah, str. 40—47, v: Zbornik ob 40-letnici obnove slovenske šole v Istri, Koper 1985. — **89.** Zavod LR Slovenije za statistiko: — Osnovne in srednje šole. Ljubljana 1961, str. 43; Zavod SR Slovenije za statistiko: — Statistično gradivo št. 9/71, Ljubljana 1971, str. 26; Seznam šol s splošnimi podatki ob začetku šolskega leta 1980—81. (št. 227), Ljubljana 1981, str. 30 in 1985—86 (št. 401), Ljubljana 1986, str. 22.

SOMMARIO

JOS. BERTOK — LA CRONACA DELLA SCUOLA ELEMENTARE A SPODNJE ŠKOFIJE (SCOFFIE DI SOTTO). UNA TEMA PREPARATIVA PER DARE UN IMAGINE DI ŠKOFIJE E PLAVJE NELL'ISTRIA SLOVENA 1900—1913

Branko Šuštar

Questa esposizione rappresenta la cronaca della scuola elementare istituita nel 1900 a Spodnji Škofije (Scoffie di Sotto). Fu una scuola italo-slovena ed a partire dal 1904 ambedue funzionarono separatamente, la scuola slovena con una propria frazione a Plavje a parte una scuola italiana. All'immagine stessa della scuola è possibile seguire con l'aiuto delle registrazioni retrospettive, dall'anno scolastico in avanti, invece poi, ad ogni scadenza dell'anno scolastico. La cronaca è interamente un lavoro fatto di pugno di un unica persona. Fu narrata da Josip Bertok (1882—1921), preside della scuola, e precisamente dall arrivo a Škofije e fino al 1912—13. Fu promotore all interno lavoro nazionale a Škofije e anche fondatore e iniziatore della vita nazionale in questo Paese.

La parte introduttiva della cronaca tratta degli sforzi di I. Spagnoletto per l'istituzione della scuola. Il piu di tutto che contribuni alla nuova scuola e che i »Scoffiesi« benche fossero Sloveni, di nazionalita e di lingua, votarono nella V-a curia insieme con il partito dominante, cioe gli Italiani dell' Istria. Spagnoletto si rivolse al governatore della regione ed ottenne la costruzione di un nuovo edificio scolastico a Škofije inferiore Scoffie di Sotto. La scuola fu aperta dal I-o maggio 1900. L amministratore della scuola Anton Tul e la maestra M. Mozetič vissero in un stato continuo di belligeranza tra di loro — tutti e due mantennero le opposte opinioni sulla nazionalità e cioè: lei fu una sfrenata Italiana, una vera giannizzera, egli invece con un tenace fervore patriottico sloveno. Per calmarli il provveditorato scolastico distrettuale a Capodistria decise di separarli.« Dal 1901 ebbe l'incarico del preside Gregorij Leonardis, dal 1903—04 in avanti fu invece Josip Bertok. Alla frazione di Plavje insegnava invece M. Mozetič, e solamente dal maggio 1910 che la scuola ottenne ancora una forza nuova per l'insegnamento e nel contempo anche a turno parallelo, all inizio solo temporaneamente. Dall'anno scolastico 1912/13 in avanti invece continuava ad insegnare solo una maestra.

Il numero degli abitanti a Scoffie (Škofije) e aumentato nel decennio 1900—1910 da 1.426 a 1.675, a Plavje da 609 a 771 e contemporaneamente aumentò anche il numero degli alunni. Nel 1901—1902 il gruppo sloveno comprendeva 183 ed il gruppo italiano solo 23 ragazzi. Nell'anno scolastico 1904—1905 frequentarono la scuola biennale slovena circa 120 bambini a Plavje e Scoffie (Škofije). Sebene a Plavje il numero rimase all'incirca a 100 o poco più, invece il numero dei bambini a Rabuiese inferiore gradualmente aumentava e nel 1910 raggiunse il numero di 200.

La cronaca nelle singole registrazioni annuali tratta diversi argomenti: le feste durante l'anno scolastico, le visite dall' esterno, le modifiche nel personale insegnante, il profitto, le presenze tenendo conto anche delle modifiche »nei superiori dicasteri scolastici«. Ogni anno la parte testuale terminava con una ricca e selezionata statistica. La cronaca è composta in modo accurato ed interessante, e spesso con stile scorrevole. A volte compare insieme alla problematica scolastica, intesa in senso stretto, anche una discussione generale dello stato in Istria, spesso dei dintorni che include anche un punto di vista politico e nazionale senza però tralasciare le opinioni critiche dell'autore sebbene »osservazioni polemiche e valutazioni critiche« debbano escludersi dalla cronaca scolastica. Un posto particolare è dedicato alla scuola di Plavje. A Plavje verso lo fine del XIX. secolo insegnavano ancora i cappelani in una scuola improvvisata in lingua d'insegnamento slovena. I paesani construirano perfino un bellisimo edificio scolastico a proprie spese e molto »fecero per avere un maestro per loro«, ma tuto fu invano. »Ahime! a noi Sloveni oggidì, a nostro mesto Paese, ahime!« Solo nel 1904 concessero a loro una scuola con la frazione della scuola di Scoffie. Suscitano molto interesse i ricordi di Josip Bertok sui suoi inizi d'insegnamento nella scuola di una sola classe a Kubed.

Un posto nella cronaca trovarono l'inizio ed il termine dell anno scolastico, a volte (p. es. 1904/05) con le speciali oratorie, festeggiamenti e feste patriotiche e in modo particolare le presenze ed il profitto degli alunni. La presenza dei allunni non era molto numerosa a causa delle noncuranze dei genitori. »Per preparare i genitori ignoranti di essere consci di ostacolate i propri figli nel trattenerli a casa gli insegnanti e la direzione tentarono in tutti i possibili modi come mo-

nito scritto, gli inviti presso il direttore e financo anche le proposte per le punizioni. Furono praticati per lo pui il primi due, l'ultima proposta ebbe anche delle conseguenze negative poichè l'amministrazione comunale invitava i genitori nei propri uffici e permise loro di poter assentare i propri figli dalla scuola. Triste, ma veritiero!

Im modo veramente incantevole e descritta la gita alle sorgenti di Rižana oppure quella ad Oltro a mezzo di barca a Capodistria, e poi con la ferrovia fino a Scoffie di Sotto (Spodnje Škofije). In modo regolare sono registrate anche le visite in particolare del provveditore scolastico distrettuale H. Dominec, alcune visite dei preposti dignitari ecclesiastici, visite dei medici e lo stato di salute degli alluni in generale. Nel giugno 1907 si tenne la vaccinazione contro il vaiolo. »Peccato che dal punto di vista medico gli abitanti del luogo si curano ben poco di cio che e veramente utile. La paura, e la superstizione che li bloccano di comportarsi con sonscienza, da cio che fare? Al mondo e oggigiorno cosi. Sono registrati in modo diligente anche i dati sul personale d'insegnamento, catechisti e sul comune di Mugia (che Scoffie ne faceva parte) ed anche sul consiglio scolastico distrettuale. Dobbiamo aggiungere anche le registrazioni de queste dal 1910—11 e 1911—12.

In tutti i dicasteri scolastici superiori il personale rimase inalterato, solamente nella presidenza distrettuale del consiglio scolastico che bolle qualcosa nella pentola. Per il presente posto dovrebbero ellegere dei consiglieri comunali che a loro volta dovrebbero sceglere tra di loro qualcuno responsabile piu dell'attuale sindaco di Muggia che dedicasse piu attenzione alla scuola elementare. Come andranno a finire le cose solo il futuro potrà risponderci. Però non è granchè che si possa attendere poiche l'uomo destinato alla poltrona del sindaco a Muggia sara sempre in primo luogo muggesano. Che belezza! Se il popolo sloveno del luogo non riponesse la fiducia solo nelle personalità dei partiti — che poi sono senza uno scopo preciso — che lo fanno solo per acaparrarsi gli onori potrebbero partecipare nella politica dei nostri Muggesani e dei loro vicini. Ciononstante: Il tempo per Carniolani si fara piu sereno.

1911—12: Come gia detto nel 1910—11 avrebbero dovuto tenersi le elezioni comunali durante l'anno scolastico. Avremmo potuto ottenere di più, pero la discordia, a cui ho accennato un anno fa si era acutizzata durante l'anno scolastico in tal modo che nel paese apparvero in modo evidente due contrastanti partiti. Cio si e manifestato per la prima volta nel periodo delle elezioni comunali e la seconda volta per le elezioni per il sindaco del paese. Ha vinto la giusta causa nazionale poichè oggi il denaro e più influente di qualsiasi orgoglio umano, ognuno puo attendersi delle sorprese. Oggi ci dirige Pečarič Jožef e ci rappresenta al comune Pečarič M. Pero, non è da escludere che lo stato più in là cambi in tal modo, che su tutte le due posizioni avremmo qualche Pecchiarich ovvero Michelich. Questo appena da accennare!

IZ ŽIVLJENJA KOMUNA V BEZOVICI

DARKO OGRIN

Namen prispevka je opisati vaško skupnost — komun v Bezovici, vasi v Slovenski Istri. Zapis je narejen po pripovedovanju Milana Cunje iz Bezovice, št. 23. Pripoved se nanaša na prvo tretjino 20. stoletja, ko je bil komun *še po starem,*[1] to je, ko je vas svoje notranje zadeve urejala brez večjega vmešavanja oblasti od zunaj. Komun *po starem* je v Bezovici prenehal delovati okoli leta 1930, ko se je v vaško življenje, predvsem pa v volitve župana, začela vmešavati tedanja italijanska občinska uprava v Dekanih.

Geografsko gledano leži Bezovica v Bržaniji, to je pokrajini, ki se v obliki bolj ali manj strmega brega spušča izpod črnokalske strukturne stopnje — Stene v dolino Osapske reke oziroma Rižane. Po razlagi M. Kosa[2] je vas izšla iz prvih valov slovanske kolonizacije Istre, saj nosi ime, ki ga lahko štejemo k slovenskim imenom starejšega tipa. To so imena po rastlinstvu, imena po položaju, morfoloških oblikah ali po vodi. Ime Bezovica naj bi izhajalo iz drevesne vrste bezeg. Arheološke dokaze za bivanje Slovanov v teh krajih imamo iz 9. do 10. stoletja, ko so bili v Predloki, med drugimi, odkriti tudi staroslovanski grobovi.[3] Iz 9. stoletja je ohranjen tudi pisni vir. Gre za listino iz leta 804, znano kot »Rižanski placit«, ki je nastala na zboru ob Rižani. Tu so razčiščevali spor, ki je nastal med frankovskimi oblastmi in obalnimi mesti zaradi naseljevanja Slovanov na zemljišča, ki so si jih lastila mesta.[4] V pisnih virih je vas prvič omenjena sredi 13. stoletja v seznamu vasi, ki so spadale h koprskemu komunalnemu ozemlju kot Bixuiza.[5]

V času, na katerega se nanaša pripoved, je v vasi živelo okoli 160 ljudi v 35 domačijah (leta 1900 — 164 preb., 1910 — 165 preb., 1931 — 156 preb.).[6] Glavni vir preživljanja je bilo kmetijstvo. Zaradi raznoličnosti vaškega ozemlja — obsega kraški svet v višinah od 330 do 430 m na severu in severovzhodu, osrednji del

je flišno pobočje, na katerem leži vas (n.v. od 75 do 250 m), ravnico ob reki Rižani (od 60 do 70 m n.v.) in strma osojna pobočja na jugu (do 270 m n.v.) — je bila pestra tudi kmetijska usmerjenost. Na kraškem svetu nad vasjo se je pasla drobnica, prisojno pobočje je bilo zasajeno z oljčnimi nasadi, sadnim drevjem in vinogradi, v dnu doline so bile glavne vaške njivske in travniške površine, na osojnem flišnem pobočju pa je bil gozd in pašniki za govejo živino. Od neagrarnih panog sta bila zastopana še kovaštvo in mlinarstvo. Dodatni zaslužek je dajala tudi peka kruha za tržaški trg in trgovanje s kmetijskimi pridelki in zelenjavo s Trstom in kraji v Čičariji.

Vaška skupnost (župa, komun) je prevzela vodilno vlogo pri naseljevanju in pri prehodu iz rodovno-plemenske skupnosti v naselbinsko skupnost. Pod župo običajno razumemo neko naselitveno ozemlje, zaokrožen zemljepisni okoliš (dolino), ki se je praviloma razvila tudi v upravno ozemlje. K ozemeljski župi je spadal tisti svet, ki so ga v okviru nekih danih naravnih meja člani skupnosti obdelovali ali uporabljali za pašo svoje živine. Prvotna naselbinska župa se je kasneje delila, nastale so posamezne vasi, ki so imele tendenco postati nove župe.[7] Ko so se obalna mesta formirala kot samostojne mestne državice, so v svoj komunalni sistem vključila tudi vaške župe — komune. V svoj upravni sistem so vaške komune, z določenimi spremembami, vključile Benetke in za njimi tudi Avstro-Ogrska.

VAŠKA UPRAVA

Glavni namen komuna[8] je bilo upravljanje in organiziranje vaškega življenja. Sodelovanje pri vaški samoupravi je bilo moška zadeva. Iz vsake družine je pri tem sodeloval družinski poglavar, le če družina ni imela moškega starejšega od 18 let, je smela sodelovati ženska. Otroci in mladina do 18. leta ne le, da se niso smeli udeleževati sestankov komuna, ampak niso smeli delati niti na njegovih delovnih akcijah. Če se je kdo priselil v vas, je moral plačati *kamnelo* — pristopnino h komunu. Znašala je čeber vina.

Župan

Župan je lahko postal človek, ki je imel v vasi ugled in je užival zaupanje vaščanov. Župana so volili po posebnem postopku. Sestal se je komun, le-ta je izmed sebe izbral pet do deset *zaupnih mož*, ljudi, ki so imeli v vasi največji ugled. Iz za prst debele jesenove palice so izdelali *škontrine*, 3 do 5 cm dolge, napol razklane paličice, na katerih so bile rimske številke. Izdelali so toliko škontrinov, kolikor je bilo zaupnih mož. Škontrine so zmetali v klobuk in se dogovorili, kateri škontrin kdo dobi. Tisti, ki je izvlekel dogovorjeni škontrin je smel predlagati župana, ostali so ga potrdili. Župan ni imel mandata. Le vsako leto so ga na dan vaškega patrona — sv. Polone (9. februarja) — potrdili. Funkcijo je izgubil le, če je huje kršil vaška pravila. V tem primeru je do naslednjih volitev, ki so bile vedno 9. februarja, prevzel funkcijo *požupa* — podžupan.

Župan je bil v pravem pomenu besede poglavar vasi. Z ostalimi vaškimi organi in službami je nadzoroval življenje v vasi, skrbel, da so poljska opravila potekala pravočasno in po ustaljenih navadah in da v vasi ni bilo večjih kršitev norm. Skrbel je za morebitna popravila na komunskih objektih (cestah, *torkli* — vaški oljarni, kalih, cerkvi sv. Polone v vsai in De-

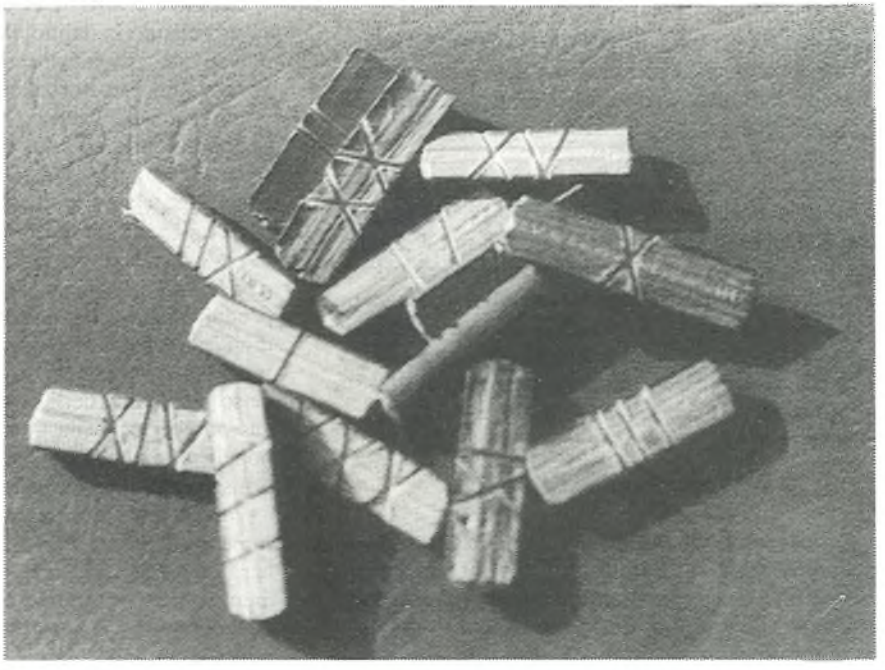

Škontrini

vice Marije na izviru Rižane) in vodil opravila na komunskih zemljiščih (komunskem vinogradu, oljčnem nasadu, pašnikih. Vpliv je imel tudi na zasebno življenje vaščanov. Pripovedovalec se spominja, da župan ni dovolil skupnega življenja dvema ovdovelima vaščanoma, ne da bi se poročila.

Zadnji župan, ki je bil v Bezovici izbran po starem je bil Jožef Cunja-Štrban. Zanj je veljalo, da je bil *spaka za govorit* (dober govornik), da mu je vas pomenila vse ter da je imel velik ugled in avtoriteto v vasi. Župan je bil do leta 1929. Po tem letu so se začele italijanske oblasti vmešavati v volitve župana. Za župane so postavljale ljudi, ki so, če nič drugega, vsaj razumeli, če že ne govorili italijansko. V odsotnosti župana je upravljanje vasi prevzel podžupan. Podžupana so volili na isti način kot župana.

Vardjani

Vas je imela tudi tri *vardjane* — nekakšne čuvaje. Dva sta skrbela za vas, eden pa za polja — *poljski vardjan*. *Vaška vardjana* sta skrbela za varnost (tudi požarno) vasi in sta preprečevala morebitne kraje. Ponoči sta čuvala vas v dveh izmenah: eden do polnoči, drugi po polnoči. Oborožena sta bila s puško *tašno za krgat od napred*, ki je bila drugače shranjena v vaški torkli. Poljski vardjan pa je nadzoroval opravila na polju. Skrbel je, da so bila dela opravljena pravočasno, da ni prihajalo do kraj pridelkov oz. da se ni povzročala kakšna druga škoda.

Svoja opažanja so vardjani sporočali županu. Kdor se je prekršil čez norme in dogovore (npr. začel predčasno s trgatvijo) ali pa povzročil kakšno škodo (npr. da mu je krava ušla na sosedovo), je dobil *ćuzo* — globo. Dokler v vasi še ni bilo pismenih ljudi, je župan *rezal ćuze na palico*, kasneje je kršitelja zatožil svojemu »tajniku« (pismenemu človeku), ki je kršitelja zapisal v posebno knjigo. O ćuzi, ki jo je moral posameznik plačati, je odločal šestčlanski odbor. Kazni so izrekali sproti, glede na povzročeno škodo. Bile so v naturalijah (vinu, olju) ali pa v denarju. Do letnega obračuna, ki ga je župan opravil 9. februarja, so morale biti ćuze poravnane.

Cerkvi, ki sta tudi spadali v pristojnost komuna, nista imeli posebnih vardjanov. Zanju je skrbel mežnar. Kot plačilo je od vsake hiše dobil pol litra vina. Le, ko so v cerkev Device Marije za njen praznik 15. avgusta prinesli iz vasi kipec Matere Božje, sta ga po dva stražila, da ga ne bi kdo odnesel. Razen mežnarja je za cerkev skrbel še posebni *cerkveni starešina*. V njegovi pristojnosti so bili predvsem dohodki, ki sta jih prinašali obe cerkvi (*vofer, limožna*).

KOMUNSKI PRIHODKI IN IZDATKI

Cerkveni dohodki so imeli največji delež v skupnih prihodkih komuna. Zaradi njih je prihajalo v cerkvah, ki so bile v upravljanju dveh ali več sosednjih komunov, pogostokrat do sporov. Tako je leta 1579 izbruhnil spor med Bezovico in Kubedom zaradi cerkve Device Marije ob izviru Rižane. V čem je bilo jedro spora?

Omenjena cerkev je stala na meji med koprsko in tržaško škofijo, zato sta jo vzdrževala bezoviški in kubejski komun, oziroma cerkveni bratovščini iz obeh vasi. Bezovica je bila del tržaške škofije, Kubed pa koprske. Do spora je prišlo, ker se vasi nista mogli sporazumeti o pravicah nad cerkvijo, oz. o delitvi dohodka, ki ga je cerkev prinašala. Spor se je razširil tudi na duhovnika iz Loke oz. Kubeda, ki sta maševala v njej. Do razrešitve spora je prišlo 20. februarja 1580, ob vizitaciji veronskega škofa in kasnejšega kardinala Agostina Valierija v koprski škofiji, ki je obema duhovnikoma zagotovil enako pravico do maševanja v cerkvi in določil, da se pravično razdeli tudi dohodek, ki ga cerkev prinaša.[9]

Dohodki, ki jih je komun dobival od obeh cerkva, so bili praviloma v denarju. Ostali dohodki so bili deloma v denarju, deloma pa v naturalijah (vinu, olju ipd.) Dohodki od ćuz so bili zelo različni, odvisni od storjenega prekrška. Če je ušla krava v škodo, je bila globa odvisna od nastale škode. Za predčasno trgatev je ćuza znašala do 10 litrov vina. Običajno so ga kršitelju vzeli, ko je stiskal tropine v komunski stiskalnici. Vir dohodka so bile tudi odkupnine od komunskih akcij. Če se je posameznik ni mogel udeležiti, je moral ali ta dan nadomestiti, ali pa plačati toliko, kolikor je znašala *žrnada* (dnevni zaslužek) enega delavca. V tridesetih letih je bila pet lir. V naturalijah je komun obračunaval stiskanje olja v vaški oljarni in prispevek za mero. Vas je imela *komunski hehto*, to je bil 100 litrski okovan hrastov sod, ki je služil za mero. Vsak vaščan, ki je želel prodati vino, je bil dolžan prodajo najaviti županu. Ta je prišel k prodajalcu s sodom in za vsako mero zahteval en liter vina za komun.

Cerkveni praznik Device Marije (15. avgust) je bil za vso bližnjo in daljno okolico velik dogodek. Na ta dan so bile v istoimeni cerkvi ob izbiru Rižane maše s procesijami, prostor okoli cerkve pa je bil spremenjen v sejmišče. Trgovci, ki so hoteli tu prodajati svojo robo, so morali bezoviškemu komunu plačati posebno pristojbino za stojnice.

Nekaj denarja oz. naturalij so v vaško blagajno prinesle dražbe. Komun je vsako leto *dal na kont* robido in trnje na vaški gmajni. Za te »dobrine« so se potegovale vaške *krušarce*, ženske, ki so pekle in nosile prodajat kruh v Trst. Na kont je šla tudi *šparanga* — divji špargelj, ki se je imenitno prodajal na tržaškem trgu. Na javni dražbi so oddali tudi *plasine*. Plasine so bili kvalitetnejši predeli vaške gmajne, ki jih je vas posebej označila — *zafenedila* (omejila jih je s pobeljenimi kamni). Tu se živina ni smela pasti. Najboljša ponudnica je smela plasine požeti.

Vaški organi so opravljali svoje delo brezplačno. V zameno so bili oproščeni delovnih akcij komuna. Denarna in druga sredstva, s katerimi je razpolagal komun, so trošili za vzdrževanje in obnavljanje komunskega premoženja in za ostale izdatke, ki so bili povezani s komunom. Največ denarja je šlo za popravila

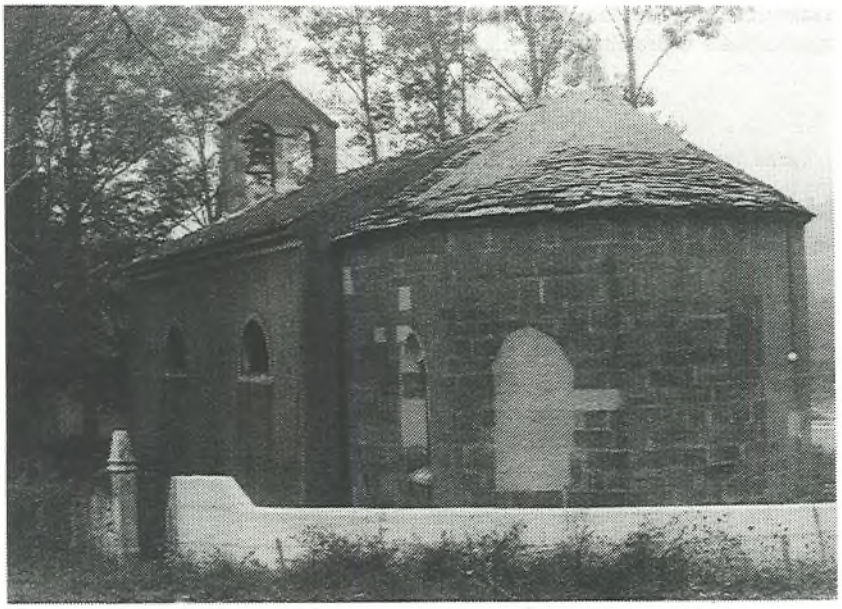

Cerkev Device Marije na Zvročku ob izviru Rižane

obeh cerkev in za nakupe cerkvenega inventarja in opreme. Posebej so plačevali tudi čiščenje cerkev, ponavadi z oljem. Veliko stroškov je vas imela z vzdrževanjem torkle in nakupovanjem opreme zanjo. Nekaj denarja je šlo tudi za dnevnice. S komunskim vinom so si gasili žejo na *rabutah* (delovnih akcijah komuna). Običaj je bil, da so ob takih priložnostih nakupili tudi nekaj slabih rib. Komun so sklicali le za večja opravila. Za manjše stvari so najeli posameznike in jim delo tudi plačali, z denarjem ali v naturalijah.

Sestanke komuna je skliceval župan. Sestanki niso bili redni. Vas se je sestajala po potrebi, obvezno pa enkrat spomladi, ko je bilo treba odpraviti posledice, ki jih je pustila zima in pred *bendimo* — trgatvijo. Takrat so tudi določili, kdaj se bo trgatev začela. Na dan začetka je bila najprej maša, šele po njej so lahko šli vaščani v vinograd. Še prej pa je vsaka hiša darovala eno brento grozdja za duhovnika. Začeti s trgatvijo »pred uradno otvoritvijo« je bil hud prekršek.

Na sestankih komuna, ki so se odvijali v *hramu* — prostoru v prvem nadstropju torkle, so se dogovorili za rabute. Na dan rabute so z *brecanjem* — pritrkavanjem zvona na vaški cerkvi, klicali ljudi na komun. Takrat je moral vsak pustiti svoja domača opravila in oditi na zbirališče na vaški *ploc*. Tu je župan ali podžupan razložil, kaj je potrebno storiti in naredil razpored del. Hram je služil tudi za razne prireditve. Leta 1890 je bilo v vasi ustanovljeno »Pevsko in bralno društvo Zvroček«. Društvo je bilo leta 1908 obnovljeno[10] in skupaj s somišljeniki iz sosednje Loke pripravilo dve igrici, eno v hramu, drugo pa v Loki.

KOMUNSKO PREMOŽENJE

Vaški komuni so upravljali s »premoženjem«, ki je bilo v lasti skupnosti. Skrbeli so za poti in ceste, vodne izvire in kale za napajanje živine. Glavno komunsko premoženje sta bili obe cerkvi, pašniki, gozd in torkla. Bezoviški komun je imel tudi svoje parcele z oljkami in vinograd. Parcele z oljkami je komun odkupil od Podgorcev. Ker v Podgorjah oljke ne rastejo več (vas leži 500 m visoko pod Slavnikom), so imeli le-ti svoje oljke v Bezovici. Kasneje so jih zaradi oddaljenosti od vasi prodali. Komunske parcele so obdelovali skupno in sicer tako, da so opravila, ki jih je bilo treba opraviti čez leto, razdelili med posameznike. Vino iz komunske vinje je šlo za komunske potrebe, olje pa so ponavadi razdelili med hišne številke.

Gmajna

Živinoreja je bila zelo pomembna kmetijska panoga. Vaščani so redili govejo živino in drobnico. Površine, ki so bile namenjene paši ene in druge vrste živine, so bile ločene. Drobnica se je smela pasti na »Plasi in Gorenjem krasu« (pašniki severovzhodno od vasi na kraški planoti), drugod je imela *zafenedjeno* — ograjeno. Vas je imela posebej zafenedjeno tudi površine s *sladko travo*, ki so bile namenjene za pašo mladih jagnjeti. Na pašnikih so imeli urejene tudi posebne tlakovane prostore za molžo — *mozarje*.

Paša goveje živine je imela svoja pravila. Pašniki zanjo so bili na strmejših in manj rodovitnih predelih južno od vasi. S pašo je vas pričela okoli prvega marca. Do približno prvega maja so pasli na površinah »levo od Potoka«, drugod je bilo zafenedjeno. Po prvem maju so *odprli* »Brdo«. Po prvem juniju pa se je smelo pasti na vseh površinah, ki so bile namenjene paši. Vaško živino sta pasla dva ali trije pastirji iz vasi. Pomagali so jim *pogoniči*. Vsaka hiša, ki je imela živino na paši, je morala, ko je prišla vrsta nanjo, dati pogoniča. Pogoniči so se menjavali glede na število glav živine, ki jih je imela družina na paši. Pravilnost poteka paše je nadzoroval vardjan, ki je moral o tem

vsak večer poročati županu, ne glede na to, ali se je zgodila kaka nepravilnost ali ne.

Gozd

Gozd je vaščanom pomenil vir kurjave in stelje, hrastov želod pa so pobirali za prehrano prašičev. Po sv. Štefanu (26. december) se je sestal komun, kjer so se dogovorili, kam bodo šli sekat in kdaj. Priprava drv je potekala tako, da so skupno sekali in nabirali suho vejevje in les sproti delili na *parte* — kupe. Naredili so toliko partov, kolikor je bilo v vasi hišnih številk. Kateri hiši bo pripadel določen part so določili s *škontriranjem* — žrebanjem kupov s pomočjo škontrinov. Da bi škontriranje potekalo pošteno, je tisti, ki je škontrine izdelal, *vlekel zadnji*. Še pred začetkom škontriranja pa je župan škontrine seštel in se prepričal, če jih je res toliko, kolikor je hišnih številk v vasi. Do prvega marca so skupno pripravo drv večkrat ponovili, po tem datumu sekanje ni bilo več dovoljeno.

Nabiranje želoda je potekalo v prvi polovici decembra. Nabran želod so znašali na kup in ga na koncu akcije razdelili med hiše. Če je od ene hiše sodelovalo pri nabiranju več ljudi, je ta hiša tudi dobila več. Mera za želod je bil *brentač* (25-litrska lesena posoda, podobna brenti).[11] Na komun (skupno) so grabili tudi listje. Čas začetka tega opravila je bil odvisen od jeseni in drevesne vrste, pod katero so grabili. Najprej so grabili topolovo listje ob potoku pod vasjo, okrog Martina (11. novembra) so začeli nabirati hrastovo listje. Nabrano listje so med hiše razdelili *na koše*. Listje, ki se je nabralo na pokopališču, je bilo mežnarjevo. Na komun so vaščani zasadili tudi borov gozd vzhodno od vasi. Avstrijske oblasti so namreč konec prejšnjega stoletja izdale nalog, da mora vsaka vas zasaditi s to drevesno vrsto zapuščene in erodirane terene.

Torkla

Oljčni nasadi, ki jih ima Bezovica in sosednje vasi, so na skrajni klimatski meji uspevanja te kulture. Kljub riziku, ki ga taka lega prinaša, velika je nevarnost pozeb, pa je bilo oljarstvo zelo razvita in pomembna gospodarska panoga vasi.

Za lastne potrebe in delno tudi za potrebe sosednjih vasi je vas imela torklo. Upravitelj torkle je bil župan, on je imel tudi njene ključe. Olje so stiskali za to opravilo posebej priučeni ljudje — *torklarji*. Delo je potekalo v izmenah, dan in noč, tri do štiri mesece na leto. S stiskanjem so začeli po Sv. Katarini (25. november), po tem datumu se je namreč smelo začeti z obiranjem oliv. V vsaki izmeni je delalo po šest torklarjev. Dva sta mlela olive, dva sta polnila *športe* — posebne, iz močne žakljevine spletene vreče, v katere so dali zmlete olive, jih zložili pod stisk in prelivali z vrelo vodo ter stiskali. Pomagala sta še dva *vodarja*, ki sta prinašala in kuhala vodo. Tu je bil še človek, ki je vodil prevzem oliv in izdajo olja.

Bezoviški komunski kamen za olje

Plačilo za opravljeno delo je bilo odvisno od količine oliv, ki jih je posameznik pripeljal v predelavo. Račun je lahko poravnal z denarjem ali pa z oljem. Plačilo z oljem je bilo bolj v navadi. Tako dobljeno olje so shranjevali v poseben *komunski kamen za olje*. Ko se je ta napolnil, je župan *sklical komun* in razdelil olje med hišne številke. V bezoviški torkli so zadnjič stiskali olje leta 1932, ko je pozeba zelo prizadela oljčne nasade, ki so si komaj dobro opomogli od hude pozebe leta 1929. Torklo so vaščani porušili ob širitvi ceste skozi vas leta 1967.

OPOMBE

* Za primerjavo bi avtorju lahko služila razprav S. Vilfana, Komun v Črnotičah, Traditiones 1 (1972). — **1.** Besede, pisane ležeče, so povzete po pripovedovalcu. — **2.** Milko Kos, O starejši slovanski kolonizaciji v Istri, Razprave SAZU, Ljubljana 1950, str. 61. — **3.** Elica Boltin-Tome, Izsledki ob zaključku raziskovanj nekropole v Predloki, Slovensko morje in zaledje št. 4—5, Koper 1981, str. 89. — **4.** Milko Kos, Srednjeveška zgodovina Slovencev, Ljubljana 1985, str. 323. — **5.** P.V. Vesel, Nekatere ugotovitve o Slovencih v Koprskih statutih, Istrski zgodovinski zbornik št. 1, Koper 1953, str. 19. — **6.** Krajevni leksikon Slovenije, 1. knjiga (Zahodni del Slovenije), Ljubljana 1968, str. 122. — **7.** Sergij Vilfan, Pravna zgodovina Slovencev od naselitve do zloma stare Jugoslavije, Ljubljana 1961, str. 53—54. — **8.** Beseda »komun« se v Bezovici uporablja v več zvezah (vedno je moškega spola): a) »komun« kot vaška skupnost (Bezovi-

ški komun), b) »komun« kot delovna akcija cele vasi, tudi »rabuta« (jutri gremo na komun), c) »komun« kot sestanek vaške skupnosti (župan je sklical komun), d) »komunsko« kot, kar je last komuna (sekat je šel na komunsko). — **9.** Naldini, Corografia ecclesiastica di Capo D'Istria, Venezia 1700, str. 371. — **10.** L. Sancin-Reharjeva, Seznam organizacij, Tržaška pokrajina, Prosvetni zbornik 1868—1968, Trst 1970, str. 278; Janez Kramar, Marezige — trdnjava slovenstva v Istri 1861—1930), Koper 1985, str. 105. — **11.** Prostorninske mere, ki so jih uporabljali v Bezovici so bile: brenta (50 litrov), brentač (25 litrov), golica (3—4 litre), mižereta (2—3 decilitre).

SOMMARIO

DALLA VITA DEL COMUNE A BEZOVICA

Darko Ogrin

L'autogoverno rurale di un paese — »comun« — alla maniera antica, che fu denominata dal narratore, era esistito a Bezovica fino al 1930. Il suo scopo principale fu l'amministrazione e l'organizzazione della vita nel paese. Svolgere l'attivita nel comune fu un affare prettamente maschile e solo nel caso in cui una famiglia non avesse un maschio maggiore dei 18 anni, poteva partecipare anche una donna.

Il capo della comunità rurale del paese fu il sindaco, aiutato dal vicesindaco. Tutti e due venivano eletti in base and uno speciale procedimento con l'aiuto degli scontrini. Il paese aveva anche 3 guardiani — custodi. I due guardiani del paese avevano il compito di garantire l'incolumità di tutti, mentre il guardiano campestre controllava i lavori eseguiti sul campo. Le eventuali osservazioni i guardiani comunicavano direttamente al sindaco, che insieme ad una speciale commissione penalizzava gli eventuali violatori. Le penalità — denominate »cuze« dovevano essere pagate non oltre la festa del patrono del paese santa Apollonia (9 febbraio). Era il giorno in cui il sindaco faceva il bilancio del lavoro annuale, la comunità rurale del paese eleggeva invece un nuovo sindaco oppure confermava quello già esistente. I violatori saldavano le penalità in moneta oppure nel valore dei prodotti del suolo.

La parte più cospicua delle entrate del comune erano considerate quelle provenienti da ambedue le chiese, amministrate dalla comunità rurale del paese. Erano la chiesa di sant'Apollonia nel paese e la chiesa di santa Maria Vergine, situata alla sorgente di Rizana. L'accumulo ulteriore rappresentano anche i riscatti delle azioni comunali, le multe, i contributi per la misurazione, gli interessi e le quote ricavate all'asta.

Le spese più alte erano legate alla manutenzione di tutte le due chiese e dell'oleificio — (torchio) del paese. Il vino che la comunità aveva a disposizione, veniva usufruito durante le opere di comune interesse, mentre con l'olio d'oliva pagavano i lavori che il singolo paesano eseguiva per la comunità.

Le riunioni dela comunità rurale del paese si tenevano nella cantina — nello spazio al I-o piano dell' oleificio (torchio). Queste venivano convocate dal sindaco nel caso di urgente bisogno, erano però obbligatorie prima dell'inizio dei principali lavori campestri. Questa cantina era destinata anche per le manifestazioni culturali.

Le proprietà che il comune amministrava erano ambedue le chiese, il torchio per la produzione dell' olio, il pascolo comunale e la foresta, i sentieri comunali, le sorgenti d'acqua e abbeveratoi. La comunità del paese possedeva anche il vigneto ed l'oliveto.

I pascoli per il bestiame grosso e quello minuto erano separati e si svolgevano in base alle regole stabilite in precedenza.

Nella comunità del paese preparavano in comune le legna per l'inverno, raccoglievano le ghiande e rastrellavano il fieno. La raccolta veniva poi distribuita di casa in casa.

La spremitura delle olive nel torchio fu eseguita dal personale esperto, denominati »torchiari«. Il pagamento per il lavoro svolto dipendeva dalla quantità delle olive consegnate per la lavorazione. Generalmente il lavoro era pagabile con l'olio che veniva ripreso in uno speciale recipiente di pietra — una pietra comunale per l'olio (otre).

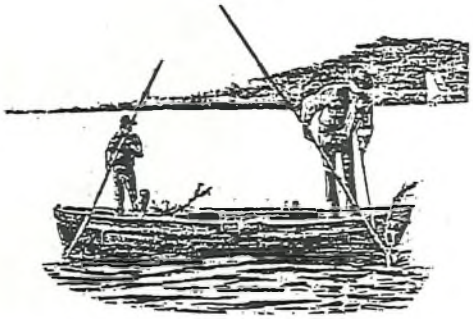

SOCERB

ZVONA CIGLIČ

Kot uvod v etnološko spoznavanje Socerba nekaj podatkov o prebivalcih: Iz katastrske mape izpred sto let, natančneje iz leta 1880, je razvidno, da je bilo takrat v vasi 25 gospodinjstev. Statistični podatki o popisu prebivalstva iz istega leta povedo, da je živelo v Socerbu 161 ljudi. Število prebivalstva se je manjšalo v naslednjem zaporedju: leta 1910 je bilo 128 prebivalcev, leta 1954, torej po dokončni ureditvi meje je bilo 52 prebivalcev, leta 1966 le še 37 ljudi, danes pa živi v vasi samo še 6 družin v 6 gospodinjstvih. Vseh prebivalcev je 15; 6 žensk, 8 moških in 1 otrok.

Še v 50. letih je prevladovalo kmečko prebivalstvo. V naslednjem desetletju je nova meja povzročila množično odseljevanje v Trst, industrijski razvoj Kopra pa je vasi odtegoval delovno silo. Dnevna migracija je močno spremenila strukturo prebivalstva, saj je večina družin postala del tako imenovanega vaškega proletariata. V vseh primerih je bila zaposlenost nujna za spodobno življenje. Danes je zaposlen le en vaščan, drugi so kmetje (v enem gospodinjstvu se dodatno ukvarjajo z ovčerejo) ali upokojenci. Edini otrok je star dve leti. Vaščani se zaradi starosti ali prezaposlenosti neradi vključujejo v aktivnosti zunaj družinskega kroga, prav tako se otepajo tudi družbenih obveznosti. Preostalih šest družinskih skupnosti se je osamosvojilo in težijo k individualnosti. Vaške skupnosti ni več.

V širokem polkrogu pod skalo, nad katero dominira grad s pomembno strateško lego, se je razvilo gručasto naselje s starim ljudskim imenom Strmec. To ime, ki se ga starejši Socerbljani samo še spominjajo, je narekovala lega, saj znaša višinska razlika med vasjo in dolino 300 m.

»Naselje je pomembno predvsem kot spremni motiv ob spomeniško pomembni grajski razvalini, saj tvori nekakšno ogrlico v vznožju pečine. Tu je na oblikovni način izredno jasno izražena misel o družbeni hierarhiji v srednjem veku — kontrast med mogočnim gradom na dominantnem položaju in skromnimi domačijami ob vznožju.«[1]

V nasprotju z mnogimi istrskimi vasmi je Socerb razmeroma ohlapna vas. Sestavlja jo niz domačij, ki so po svoji oblikovanosti bližje kraškemu ambientu. Pri oblikovanju domačij je imel največjo vlogo razpoložljivi material — kamen, poleg tega pa še tradicija, gospodarska moč in kulturna razvojna stopnja. Vsekakor so imeli pri gradnji bistveno vlogo podnebni vplivi in oblika tal; strmo pobočje pod utrdbo je bilo treba kar najbolje izkoristiti.

Domačije so sestavljene iz več poslopij in vse zidane v nadstropnjih. Z nadstropno zidavo so prihranili dragoceno zemljo in obenem pokrili več prostorov z eno streho. Čeprav ima Socerb urbani videz, je bila vsaka domačija enota zase, središče je bilo zaprto dvorišče — *korta*. Tu so prebivalci, zavarovani pred ostro burjo, skoraj vse leto opravljali večino del. Latnik ob južni hišni steni je poleti dajal prijetno senco. Primer zaprtega dvora je *Vončonova* domačija, danes žal v ruševinah: »Skozi porton... pridemo v korto in vidimo na desni podolžno pročelje hiše, na levi gospodarsko poslopje s *štalo* v pritličju in *vôdrom* v nadstropju. Celota predstavlja vzporedno razporeditev doma. Hišno pročelje gleda proti jugu, zid s portonom, ki povezuje obe stavbi, proti vzhodu. Obcestna, to je vzhodna stran, v katero se zaganjata burja in podsončnik, nima oken; v hišo te vabi le lepo arhitektonsko oblikovani porton s plastiko na prekladi. Življenje se giblje za tem iz škrlí zloženim zidom, med *šišo* in štalo, in gleda proti zahodu, proti morju, kjer ni nobene ograje, od koder pripihlja ljubeznivi mornik kot dobrodošel gost.«[2]

Hiše in gospodarska poslopja uvrščamo v tako imenovani *sredozemski tip* stavbe. Osnovni gradbeni material je bil siv flišni kamen, z domačim imenom *sovdan*, ki so ga zidarji oblikovali v pravilne kvadre. Stene, zunaj neometane, so kazale svojo strukturo in s tem tudi stari način zidave. Strehe so bile položne in sprva slamnate, kasneje pa so jih prekrivali s skrilom, kamnitimi ploščami različnih velikosti, ki so se s svo-

Vas Socerb pozimi 1986, pogled z gradu (foto D. Podgornik)

jo težo uspešno upirale burji. Danes so strehe prekrite z žlebasto opeko, imenovano korci ali kope. Skupna karakteristika stanovanjskih objektov je namestitev kuhinje v sredini objektov v pritličju, tako da je vhod v hišo pravzaprav tudi vhod v kuhinjo. Kuhinja je sploh najpomembnejši prostor v hiši, saj v njej poteka v glavnem vse družinsko in družabno življenje. Središče kuhinje je bilo odprto ognjišče, ki ga zdaj skoraj nikjer ne najdemo več. V Socerbu lahko še spremljamo razvoj ognjišča vse od njegovih prvih oblik naprej. Prva, najpreprostejša ognjišča so bila za ped dvignjena od tal in postavljena na sredino kuhinje. Za odvajanje dima je bila v stropu odprtina z nadstreškom. Pozneje so ognjišča prestavili ob kuhinjsko steno in nad njimi postavili napo, v kateri se je zbiral dim in nato odhajal v dimnik. Ponekod so za taka ognjišča zunanji zid celo izpahnili in tako napravili zanje posebne niše. Nad njimi so po zgledu bližnjih mest začeli zidati široke dimnike. Tak tip hiše je dobil ime *kaminska hiša*.

Hrano so kuhali v kotličku, ki je visel nad ognjem na verigi z beneškim imenom *kadena* ali *kadenja*. Goreča polena so naslanjali na ognjiščno železo — *zaglavnik*. Tu so bili še železni trinožniki — *trplje*, podstavki za odlaganje posode in gradele različnih oblik. *Črpnjo*, to je konkavni pokrov za peko kruha, so imeli prav v vsaki hiši. Glinasto *črpnjo* praslovanskega izvora je kasneje nadomestila železna. Uporabljali so jo kot pokrov, na katerega so nagrebli žerjavico, pod njim pa se je pekel kruh. K obveznemu kuhinjskemu inventarju so sodili še glinasti lonci, lesene sklede in ročne stope. Uporabljali so še kamnite posode za shranjevanje olja, vode in masti pa tudi kamnite ročne žrmlje in možnarje. Nepogrešljiv kos kuhinjske opreme je bila *kodinja* — mentrga, miza za mesenje kruha. V vsaki kuhinji je bila tudi lesena skrinja — *kasela* za hranjenje moke in suhih živil. Grobo tesane in s preprostim geometričnim ornamentom okrašene skrinje so po vsej Istri prodajali in zamenjavali Čiči. Zaradi milega podnebja niso poznali peči, da bi se ob njej greli. Pozimi so posedali okrog ognjišča na preprostih klopeh in trinožnih stolčkih, ki so jih izdelovali sami. Poleg odprtega ognjišča, na katerem so kuhali vsakdanjo hrano, so bile v uporabi majhne zidane peči, ki so jih postavljali kar na dvorišču pred hišo. V *krušnih pečeh*, kot so jih imenovali, so domačinke — *krušarice* pekle kruh in ga prodajale v mesta, največ v Trst.

Če se danes ozremo na Socerb, vidimo, da urbanističnih sprememb ni bilo. Vas je bila med drugo vojno sicer delno požgana, vendar je od obnovljenih hiš naseljena samo ena. Šest hiš je zapuščenih, šest jih je v ruševinah, tri so lastniki preuredili v počitniške hiše, ena pa je nova, zgrajena na starih temeljih. Druge domačije so popravljali in spreminjali namembnost prostorov. Spremenil se je tudi hišni inventar. Odprta ognjišča so nadomestili štedilniki različnih vrst in oblik. Stenske odprtine, sklednike, police in skrinje so zamenjale kuhinjske omare. Gospodarski stroji, ki so jih začeli v vasi uporabljati razmeroma pozno (v 70. letih), so ljudem prihranili mnogo težaškega dela in skupaj z omenjenimi novostmi pripomogli, da so se vaščani prilagodili sodobnemu načinu življenja.

Od 15. do 18. stoletja je bil Socerb skupaj z gradom sedež deželnosodnega gospostva, ki je narekovalo življenje ob meji in nadzorovalo dokaj bogato kmečko in drugo trgovino. To gospostvo je na zahodu mejilo na ozemlje mesta Trst, na jugovzhodu pa segalo mimo Slavnika na področje Čičarije v hrvaški Istri.

»Gospodarsko težišče teh krajev že vsaj od 16. stoletja dalje ni na ornem poljedeljstvu, kar pa ne pomeni, da zanj sploh ni interesa. Delno pod pritiskom zemljiškim gospodov, delno tudi po lastni iniciativi kmetov se urbanizacija zemlje nadaljuje tudi v novem veku (v zvezi s tem je dinamična kolonizacijska podoba)... Značilno je na drugi strani, da se dodatne investicije v že obstoječo zemljo z intenzifikacijo načina obdelovanja pojavljajo ponekod sicer v obliki vinogradništva (... Socerb uvede vinogradništvo šele na prehodu iz 16. v 17. stoletje), nekaj manj v obliki vrtnarstva. Najmočnejšo intenzifikacijo je opaziti na področju mlekarstva... Kmet ima po eni strani opravka z zemljo, ki je po sestavi rodovitna in malo zahteva, po drugi strani pa z zemljo, ki jo je spočetka urbaniziral z namenom, da mu bo po potrebi prišla prav tudi kot travnik. V obeh primerih pa mu je orna zemlja — z gledišča celote — le eden izmed virov preživljanja, pogosto nikakor ne najodločilnejši.«[3]

Po letu 1945 so v koprski pokrajini izvedli družbenogospodarske spremembe. Z agrarno reformo in komasacijo so na veleposestniški zemlji odpravili kolonske odnose, ki so se najbolj razširili po priključitvi področja Italiji, torej v času med obema vojnama. Vse do izvedbe agrarne reforme, ki je bila za Socerbljane nov vzrok za izseljevanje v Trst, je bila živinoreja najmočnejša gospodarska dejavnost. V zgodovinskem razdobju od 16. stoletja dalje (po znanih podatkih) sta vaščanom prinašali največ zaslužka izmenično govedoreja in ovčereja. Organizirane skupinske paše se možje v Socerbu še dobro spominjajo, saj so kot otroci hodili na pašo.

Največ živne so imeli v času med vojnama (okoli sto glav). Iz tega obdobja so tudi naslednji podatki: Vsa vas je najela črednika, ki je vsak dan odgnal živino na skupno vaško, komunsko zemljo. Živino je zbiral v zgodnjih jutranjih urah na treh krajih vasi. Znamenje za odhod na pašo je dajal s kravjim rogom, pozneje s trobento. Pasti je začel na dan sv. Jurija (24. aprila) in končal na dan sv. Andreja (30. novembra). V zimskem času je ostala živina v hlevih. Za delo je črednik dobil plačilo v denarju in naravi; vsak lastnik živine ga je vzel na hrano za toliko dni, kolikor živine je imel. Črednik je imel tudi pomočnika — *pogoniča*, otroka iz hiše, kjer se je hranil. Vsak gospodar je skrbel sam za molžo svojih krav. Prodaja mleka in mlečnih izdelkov je bila žensko opravilo. Vsak dan so na oslih pripeljale v Trst tudi po 100 litrov mleka in ga prodajale po hišah. S skupno pašo so prenehali leta 1955, ko se je število glav živine mo-

čno zmanjšalo. Vzroki so bili predvsem v upadanju prebivalstva pa tudi v spremembi meje in zahtevah, ki so jih prinesli novi ukrepi.

Ovčereja je bila zaradi ugodnega podnebja pomembna gospodarska panoga. Kmetom je prodaja jagnjet, sira in volne prinašala dodatni zaslužek. Ker kraški svet ni premogel dovolj paše za ovce, ki so jih redili, so morali pastirji svoje črede — *čope* gnati tudi na oddaljeno zimsko in letno pašo. O pašniškem sistemu v socerbskem gospostvu imamo podatke v starih listinah in urbarjih.

»Na zimsko pašo so šle ovce v času od sv. Mihaela (29. november) do božiča (25. december). Tu so ostale do sv. Jurija (24. april). Ovce so se pasle vso zimo na prostem, le ob slabem vremenu so jih zgnali pastirji v staje, imenovane stacije, ki so imele le streho, dostop do ovac pa so zapirali z grmičevjem. Ovce so gnali in varovali domači pastirji. Mnogi, zlasti mlajši, so se tako odtegovali vojaški službi. Pašnike so jemali v zakup za popas, za kar so plačeval pašni denar, ki je v drugi polovici 18. stoletja znašal 11 kr od glave.

Po sv. Juriju pa so prignali na letno pašo ovce iz beneške Istre, Čičarije, Brkinov in s Krasa na planine Nanosa, med cerkniškimi Javorniki in Snežnikom ter na Učko. To pašo istrskih, brkinskih in kraških ovac so imenovali *herwadigo* vulgo *stan* ali tudi *herbadia, erbadia*. Ovce so se pasle s planine na planino, dokler niso popasle za popas v zakup vzetih pašnikov. Na pašnikih so ostale vse poletje do septembra na prostem brez staj. Za pašo so dajali posebno dajatev, imenovano pašni denar (Weidgeld), herbadijo (Herbadierecht, Herwadierecht), ki se je odrajtovala v denarju in naturi (siru, koštrunih in sirotki) v času paše.

Iz Istre so prignali ovce ... v gospostvu Socerb na planine pri vaseh Vodice, Jelovica, Novaki in Podgorje. Seveda se je v raznih obdobjih ta slika močno spreminjala; odvisna je bila od števila ovac, bolezni, ki so razsajale, in zaviranja beneških oblasti, ki niso vedno dovoljevale prehoda ovac preko meje. Poti, po katerih so gnali ovce na zimsko in letno pašo, so bile stalne. Graščine, po katerih svetu so gnali ovce na pašo, so imele pravico jih pomolsti in si pridržati njihovo mleko. To so imenovali *mužana*. Včasih so dajale graščine molznino tudi v zakup.

Prizadevanja avstrijske absolutistične države ... za napredek kmetijstva so dovedle tudi do poskusov pospeševati in izboljšati ovčerejo na območju postojnskega okrožnega urada. Te periodične selitve ... so bile bistvena ovira pri poskusih za uvedbo plemenite ovce ... Zato je skušala oblst odpraviti zimsko pašo ... Število ovac, ki bi šle na zimsko pašo v primorje, naj bi se skrčilo tudi s povišanjem carine (3 kr) ob prestopu meje ... Dovoljenje za pašo v primorju naj bi izdajala zemljiška gospostva, potrjeval bi jih okrožni urad. Na podlagi omenjenih rezultatov preiskave je predlagalo deželno glavarstvo dvorni pisarni, naj ukine preuranjeno prepoved zimske paše v beneški Istri; to se je zgodilo 22. aprila 1774. Zato se je obdržala stara oblika paše v istrskem primorju do 19. stoletja.«[4]

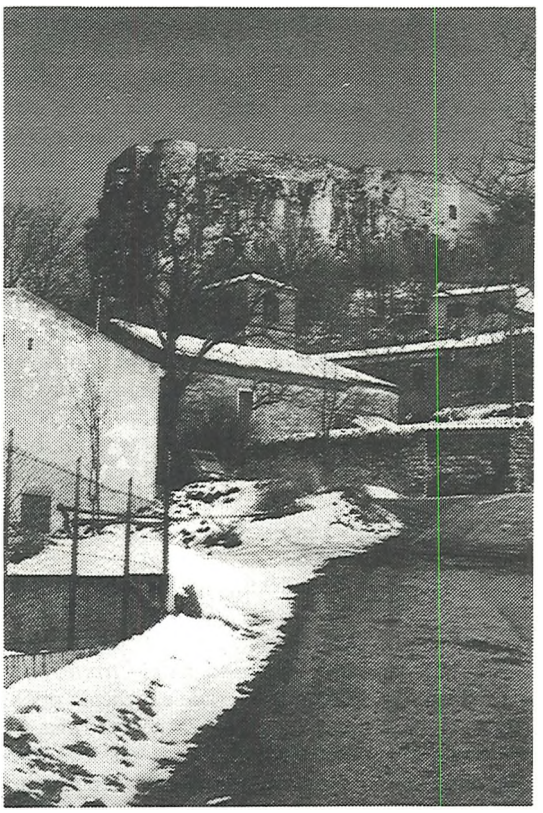

Socerb pozimi, pogled na grad (foto D. Podgornik)

V začetku 20. stoletja se je ovčarstvo v Socerbu vse bolj krčilo, dokler ob uveljavitvi govedoreje ni povsem zamrlo.

Ponovno so se z ovčarstvom začeli ukvarjati leta 1979, ko so se v enem gospodinjstvu odločili za nakup 50 ovac istranske pasme. Postali so kooperanti sežanske zadruge, tako da si obe strani prizadevata za čim boljšo vzrejo. Do danes se je čreda povečala še za sto ovac, seveda pa je zdaj pašni sistem bistveno drugačen kot nekdaj. Ovce vodijo na dnevno pašo v okolico vasi, še na staro, tako imenovano komunsko zemljo. Gospodarjem je, odkar se jim je čreda tako povečala, ovčereja glavni vir dohodka.

Po podatkih iz preteklega stoletja je razvidno, da je bila neobdelana zemlja v socerbskem okolišu v skupni lasti. Imenovali so jo *komunska zemlja*, ime za institucijo, sosesko, v kateri so skrbeli za vaške, torej skupne gospodarske koristi, pa je bilo *komun* ali *komunela*. Člani soseske so izmed sebe volili župana in podžupana in na komunskih posvetih, *konselih* (iz italijanskega jezika consenso — privolitev, soglasje), odločali o skupnih zadevah: izkoriščanju pašnikov in gozdov, pravicah do uporabe poti in napajališč, vzdrževanje cest, ljudeh, ki so jim zaupali posebne dolžnosti itd. Posvete je skliceval navadno župan ali tudi katerikoli gospodar, ki je imel kak tehten vzrok. V ožjem smislu je bila soseska skupnost moških gospodarjev, sosedov, ki so imeli več ali manj zemlje in

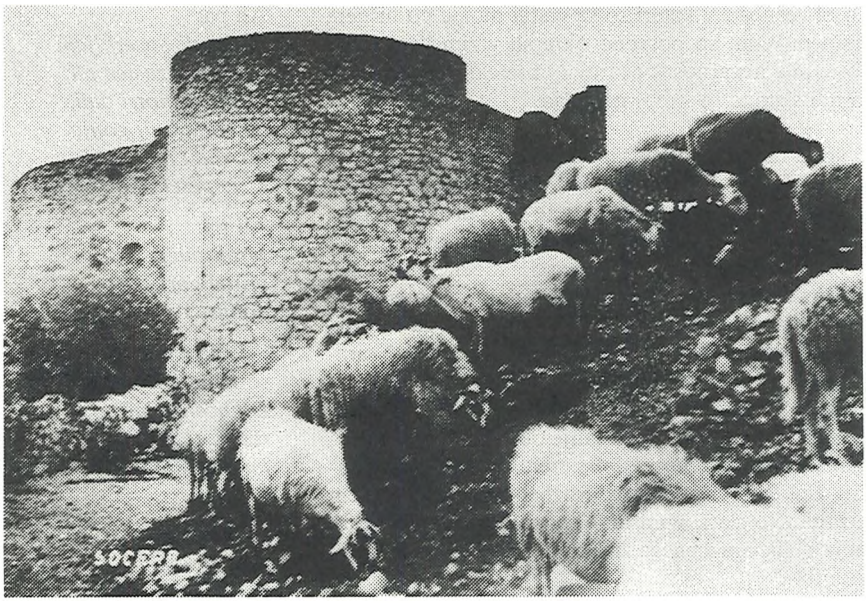

Prizor iz grajske okolice

s tem tudi večje ali manjše pravice v vaški skupnosti. V širšem smislu pa je soseska pomenila zemljo, ki so jo lahko izkoriščali vsi vaščani in imeli pri tem določene dolžnosti in pravice.

Pravico do uporabe komunske zemlje so imenovali *jus* (iz latinščine — ius — pravica, pravo), uporabnike pa *jusarji*. *Jus* je bil vpisan v zemljiški knjigi in se je lahko dokupil (tudi za določen čas) ali izgubil. Dedoval ga je lahko le prvorojenec, v izjemnih primerih zet, medtem ko so ga morali drugi sinovi plačati. Lastniki *jusa* kot polnopravni člani soseske so bili lahko samo avtohtoni prebivalci vasi, medtem ko priseljenci niso imeli te pravice, prav tako *jusa* niso mogli ne kupiti ne podedovati.

Člani soseske so vsako leto izvolili na županov predlog vodjo jusarjev; njegova naloga je bila voditi delo pri skupnih opravilih — *roboti*, zbiranju stelje, sečnji drv, skupni paši, košnji... Ta dela so potekala čez vse leto, pač po potrebi. Ob dnevih, ko so se domenili za skupno delo, je vaščane zjutraj sklical *vardjan* z *brecanjem*, posebnim načinom zvonenja. Naslednji zgled ponazarja sistem *jusarskega* dela pri sečnji drv: Na določeni dan so se delavci z orodjem zbrali pred komunsko hišo. Vsi lastniki *jusa* so morali poslati po enega delavca, sicer je gospodar za tisto leto izgubil pravico sečnje. Vodja *jusarjev* je zbranim razložil, kako bo delo potekalo, in jih razdelil po posameznih skupinah. Določil je tudi mesto, kjer so zlagali drva v enake kupe; zložiti so jih morali toliko, kolikor je bilo *jusarjev*. Po končanem delu, ki je trajalo tudi po več dni, so kupe oštevilčili in z žrebom določili, komu pripada kak kup drv. Kdaj so drva spravili na svoje domove in kako, jih prodajali ali zamenjali, pa je bila stvar vsakega posameznika.

O pridobitvi članstva v sosesko nimamo zanesljivih virov, zato zaradi lažjega razumevanja in primerjave navajamo podatke iz Hrastovelj: »Članstvo v komun je podedoval le prvorojeni sin prejšnjega gospodarja, drugi potomci in priseljenci pa so morali za sprejem v komun plačati *stopnino*. Stopnina je bila točno predpisana in je obsegala 40 *numerjev* (okrog 50 litrov vina) in *planir* kruha... Stopnina se je popila in pojedla ob sprejetju novega člana. Ta običaj se je ohranil nekako do leta 1930...«[5]

Sosesko je vodil poseben odbor, katerega najvišji organ je bil župan. Njegov namestnik podžupan ali *podžup* pri odločanju ni imel posebnih pravic in je največkrat izvrševal le županova naročila. Funkciji župana in podžupana sta bili častni in neplačani. Izvoljena sta bila na tajnih volitvah v komunski hiši za dobo treh let. Župan je bil v vasi spoštovan in ugleden mož, zato so vaščani največkrat poslušno izpolnjevali dodeljene naloge. Na komunskih posvetih je po demokratični razpravi dokončno odločil o obravnavani zadevi. Če svojega dela ni vestno opravljal, so ga lahko člani komuna na posvetu z večino glasov odstavili, še preden mu je potekel mandat.

Med odbornike sta spadala tudi poljski čuvaj — *vardjan* (iz italijanskega jezika — guardiano — čuvaj) in vaški črednik, ter ju niso volili; včasih so ju najeli, običajno pa so se moški pri tem delu vsako leto menjavali po vrstnem redu hišnih številk. O delu črednika smo že govorili; *vardjan* pa je, kot že ime pove, varoval polja, pašnike, gozdove... Največ dela je imel v jesenskem času, ko so dozoreli pridelki, in v času pred košnjo, ko je pazil, da na travnike ne bi zašla živina. Namerni kršitelji so bili kaznovani, denar pa je šel v skupno komunsko blagajno.

Posebna funkcija, in sicer sta može zanjo imenovala župan in odbor, je bila nočna straža — *ronda* (iz italijanskega jezika — ronda — obhod, obhodna straža). *Rondala* sta navadno dva moža, oborožena z neke vrste sulico — *lančo* (iz italijanskega jezika — lancia — sulica, kopje), in sicer od mraka do svita.

To obveznost, v kateri so se vrstili možje po hišnem vrstnem redu, so posebno okrepili v zimskem času, ko je bila nevarnost požarov (v preteklosti predvsem zaradi slamnatih streh) največja.

»Ena najpomembnejših oblik družbenega življenja na vasi so bile in so precej manj še danes generacijske zveze mladih ljudi od pubertete do poroke. V take zveze so povezani fantje in dekleta. Fantovske zveze so na življenje širše skupnosti vselej močneje vplivale. Vstop vanje je bil povezan s postopkom, v katerem so morali mlajši dokazati, da so dovolj zreli za fantovsko življenje. Poleg teh zvez, o katerih vemo več zaradi njihove vloge pri ohranjanju šeg (petje na vasi, vasovanje, prirejanje plesov, šranganje itd.), se v zadnjem času etnološko zanimanje obrača k vsem *neformalnim in formalnim skupnostim*, ki dajejo pečat načinu življenja pripadnikov družbenih skupin. Pri tem je zanimivo zlasti vprašanje spreminjanja in prilagajanja oblik družbenega življenja v različnih kulturnih okoljih.«[6]

Člani fantovske družbe so bili organizatorji *šagre*, ki je bila pomemben dogodek v življenju vaščanov. Prirejali so jo v počastitev sv. Socerba (24. maj), patrona vasi. Po legendi je živel v kraški jami tik ob Socerbu. Skupina kapnikov, ki je na levi strani prostorne jame oblikovala nekakšno naravno prižnico, je dajala jami še večji mističen pomen. Jama je postala ena izmed romarskih postaj, in tako privabljala v vas številne goste. Prav zaradi mnogih obiskovalcev sta bili v vasi dve gostilni, ob *šagri* pa so kramarji iz Prebenega, Doline, Mačkovelj, Trsta in drugod, postavili nad vasjo še stojnice in ljudem ponujali različne slaščice, osvežilne pijače in igrače.

Tako kot drugod je tudi med Socerbljani in prebivalci drugih vasi nemalokrat prihajalo do večjih ali manjših sporov, bodisi zaradi nevoščljivosti, zbadljivk ali kakšnih resnejših nesoglasij. Ravno šagre in drugi prazniki, ko so se v vasi zbrali tudi okoličani, so bili zato primerne priložnosti za poravnavanje računov med domačimi fanti in sosedi. Navadno so se ob takih pretepih Socerbljanom pridružili Kastelčani, saj so se z njimi dobro razumeli, in tako okrepili njihovo maloštevilno moštvo. Sploh so skoraj v vsaki vasi poznali kakšno šalo ali zbadljivko na račun sosedov. O Socerbu in Tinjanu so, na primer, pravili, da si stojita tako visoko nasproti, da si lahko sosedje s hriba na hrib posojajo kladivo.

Dolinčani in Prebenežani so Socerbljane radi dražili z zbadljivko na račun njihovega vodnjaka. Vodnjak je bil narejen na škripec — *perankolo*: na eni strani je bilo vedro za zajemanje vode, na drugi strani pa za protiutež kos lesa, ki so mu rekli *pêsek* in je bil največ v vodi. (Takratni župan se je pisal Mrak, zato so Socerbljane imenovali *mrači*.) Zbadljivka je znana v več variantah:

V Socerbu so štenjači
naredili so jih mrači.
Vsak Socerbljan
jih nuca en poldan.

Ali pa:
Presvetli Socerbljani
so šterno zaštenjali,
so pêska notri dali,
da voda bolj gonja.
Ta voda ni za pet,
k' je pêsek moču ret.

Ali pa:
Mrak bužji,
brinje gori,
dolinska robidca frli.

Seveda jim Socerbljani niso ostali dolžni. Dolincem so namenili naslednjo pesem:
D'lončani pinčani,
rešeta tolčejo,
hudiča uboučejo.

Ali pa:
D'linska osleta
niso za kmeta.
D'lin, D'lin, D'lin,
kokoš in petelin.

Za Prebenežane pa so zložili tole:
Prebenježani kontrježani
po hribi ceketajo,
hribec se udere,
vrana jih pobere.

Seveda bi se dalo o življenju v Socerbu in vaških navadah povedati še marsikaj; vendar pa smo se v tem sestavku omejili samo na pregled najpomembnejših ali najzanimivejših prvin gospodarskega in družbenega življenja v vasi, ter sosedskih odnosov.

V fevdalnih časih so bili vaščani povsem odvisni od grajske gosposke. Spomin na te čase živi še danes, saj se je zaradi podložništva, tlake in dajatev sovraštvo do gradu in njegovih prevbivalcev prenašalo iz roda v rod. Še danes starejši vaščani pripovedujejo, da so morale socerbske žene in dekleta, ko so zidali grad in utrdbo, na glavah nositi kamenje iz doline; da so morale otročnice dojiti grajske pse, da so morali otroci, kadar je gosposka prirejala love, goniti divjad...

Po razpadu fevdalnega sistema se je začela vas postopoma osamosvajati in razvijati se je začela vaška samouprava. Socerbljani so bili sicer še tja v 19. stoletje močno odvisni od gradu, po drugi strani pa jim je ravno dejstvo, da je bil grad sedež deželnosodne oblasti in torej upravno središče, po svoje pomagalo h gospodarski rasti. Začelo se je živahno trgovanje ob meji, ki je močno povečalo možnosti za zaslužek, s tem pa so se večale tudi kmečke svoboščine.

Nekdanja komunska samouprava je začela pod pritiskom družbenogospodarskih razmer pešati že pred začetkom druge svetovne vojne, še bolj pa je vanjo posegel povojni čas. Ker je bil del Primorske, kamor spada tudi Socerb, najprej razdeljen na coni A in B, je bilo gibanje vaščanov omejeno, tako da niso mogli povsem prosto odločati o svoji zemlji in prodaji pridelkov. Pozneje sta agrarna reforma in komasa-

cija prinesli nov upravni sistem z ljudskimi odborniki. Vaška samouprava se je torej spreminjala, ljudje pa ne. Marsikateri vaščan ni mogel slediti naglim spremembam in novim zahtevam in je svojo zemljo zapustil.

OPOMBE

Poleg literature, ki je navedena v opombah, so bila uporabljena še naslednja dela: Arhiv in fotoarhiv Slovenskega etnografskega muzeja v Ljubljani. Terenska poročila in zapiski za Slovensko Istro; Svetozar Ilešič, Kmečka naselja na Primorskem. Geografski vestnik XX—XXI, Ljubljana 1948—49; Marija Makarovič, Kmečko gospodarstvo na Slovenskem, Ljubljana 1978; Inja Smerdel, Soseska vasi Selce, Traditiones 10—12, Ljubljana 1984; Julij Titl, Socialnogeografski problemi na koprskem podeželju, Koper 1965; Sergij Vilfan, Komun v Črnotičah, Traditiones 1, Ljubljana 1972. Viri: Pri zbiranju podatkov so sodelovali vaščani Socerba.

1. Ivan Sedej, Naselja in ljudska arhitektura v Slovenski Istri, rokopis, Medobčinski zavod za spomeniško varstvo, Piran, str. 47. — **2.** Gizela Šuklje, Vpliv podnebnih razmer na oblikovanje hiš in naselij v Slovenski Istri, Slovenski etnograf V, Ljubljana 1952, str. 48—49. — **3.** Sergej Vilfan, K obdelavi polja v slovenski Istri, Slovenski etnograf X, Ljubljana 1957, str. 69. — **4.** Ema Umek, Prispevek k zgodovini ovčereje na Krasu in v slovenski Istri, Slovenski etnograf X, Ljubljana 1957, str. 72—76. — **5.** Rudi Štravs, Stari pravni običaji v Hrastovljah, rokopis — diplomska naloga, Ljubljana 1977, str. 10. — **6.** Mojca Ravnik, Družbeno življenje, Slovensko ljudsko izročilo, Ljubljana 1980, str. 140.

SOMMARIO

SAN SERVOLO (SOCERB)

Zvona Ciglič

Innanzitutto va spiegato che l'articolo non presenta un quadro completo di San Servolo, ma solo di quei settori che risaltano per la loro particolarità ed i collegamenti con il castello.

Per tale motivo, dopo una panoramica introduttiva circa la situazione urbanistica dell'area, le caratteristiche degli edifici d'abitazione e degli altri fabbricati rurali, le ricerche etnologiche sono state incentrate sull'economia e sulla vita sociale e giuridica legata ed essa nell'ambito della comunità.

Dalla ricostruzione storica risulta evidente che in questa zona non era molto svilupata l'agricoltura arativa, ma si tendeva ad intensificare la produzione del latte e dei suoi derivati. Dopo il 1945, con la riforma agraria, i rapporti di produzione (diffusi soprattutto tra le due guerre), vennero aboliti ma nel contempo, proprio questi interventi in materia agraria, determinarono un' ondata di emigrazione dal villaggio, diretta principalmente nei dintorni di Trieste. Per quanto concerne l'attività economica in questo periodo va rilevato che l'importanza maggiore spettava all' allevamento ed alla pastorizia. A causa del gran numero di bestiame grosso ed animali minuti, ma anche perche' la zona carsica non offriva spazi sufficienti al pascolo, i pastori dovevano portare i loro greggi verso pascoli estivi ed invernali anche molto distanti. Proprio in relazione all'allevamento delle pecore si era sviluppato un sistema particolare di pascolo, in uso tradizionalmente dal medio evo sino al 1955. Le cause che determinarono l'abbandono del pascolo in comune furono l'assottigliarsi delle greggi, che va collegato naturalmente alla diminuzione della popolazione, ed il cambiamento dei confini attuato con le nuove norme.

Per la vita giuridica e sociale aveva un ruolo molto importante il terreno incolto di proprietà collettiva che veniva appunto chiamato terreno comunale; il nome dell'istituzione, della vicinia, che tutelava gli interessi economici comuni era comune o comunella. I membri del comune eleggevano tra di sè il capovilla (zuppano) ed i suoi sostituti. Nelle riunioni comunali, consigli, si decideva di questioni comuni: dell'uso dei pascoli e dei boschi, dei diritti all' uso degli abbeveratoi, della manutenzione delle strade...). In senso stretto il comune era una comunità di proprietari terrieri, vicini, possessori di più o meno terra e quindi anche con più o meno diritti nella comunità del villaggio. In senso più ampio le vicinia rappresentava i terreni che potevano venir usati da tutti i vicini, in relazione ai quali avevano determinati diritti ed obblighi. Il diritto ad usare le terre comunali veniva detto jus: veniva registrato nei libri fondiari e poteva venir acquistato o perduto, mentre ereditarlo era piuttosto complicato. I componenti la vicinia eleggevano ogni anno, su proposta del capovilla, un capo che organizzava il lavoro comune. La vicinia era diretta da un apposito comitato il cui organo supremo era formato dal capovilla e dal suo sostituto. Tra i componenti il comitato c'erano anche la guardia campestre ed il mandriano del villaggio, che di solito venivano cambiati ogni anno.

Un'importante forma di vita sociale nel villaggio erano le aggregazioni generazionali dei giovani, che influivano sempre notevolmente sulla vita della comunità. Vi si accedeva con un procedimento mediante il quale i ragazzi dovevano dimostrare di essere maturi.

Negli ultimi tempi l'interesse degli etnologi, oltre che a queste associazioni, meglio note per il ruolo che avevano per la conservazione delle tradizioni, è rivolto verso comunitè formali ed informali, che danno un'impronta al modo di vivere degli appartenenti a diversi gruppi sociali. In questo contesto è di notevole interesse soprattutto il problema dei cambiamenti e dell'adattamento delle forme di vita sociale.

POVOJNI RAZVOJ SLOVENSKE ISTRE[1] — KOPRSKI OKRAJ 1945—1947
(S poudarkom na delovanju organov ljudske oblasti)

VLASTA BELTRAM

Po razpadu Avstroogrske je področje Slovenskega Primorja in Istre pa vse do Zadra in nekaj otokov zasedla italijanska vojska, kot so antantne sile obljubile Italiji v tajni Londonski pogodbi leta 1915. To področje, ki je dobilo ime Julijska krajina, je bilo dokončno priključeno s sklepom mirovne konference in podpisom Rapalske pogodbe leta 1920. Novi režim, ki je v Italiji prevzel krmilo, je v priključenih pokrajinah začel izvajati raznarodovalno politiko, kar je izzvalo odpor pri Slovencih in Hrvatih. Boj za narodnostni obstanek se je združil z bojem za socialno varnost, ki so ga v protifašističnem odporu vodili skupaj slovenski in italijanski protifašisti. Tudi slovenska Istra je bila v času med dvema vojnama nemirno področje in zato izpostavljena močnemu političnemu nasilju, ki je povzročilo obsežno politično in gospodarsko emigracijo. Drugo svetovno vojno je slovenska Istra dočakala tako kot Primorska politično obglavljena (množične aretacije, ki jim je sledil 2. tržaški proces; stari protifašisti so bili po zaporih ali v internaciji), pa tudi drugih pogojev za zgoden razvoj NOG ni imela (možje so bili vpoklicani v italijansko vojsko; neugodne geografske razmere, ki niso dopuščale zadrževanja partizanskih enot, ki so v začetku bile glavni propagator idej OF). Začetki NOG sicer segajo v leto 1941, vendar je glavni razmah doseglo spomladi 1943, ko je slovenska Istra dobila tudi svoje okrožno vodstvo. Po kapitulaciji Italije je s splošno ljudsko vstajo dokazala, da podpira slovensko vodstvo NOG in s tem tudi bodočo priključitev k Sloveniji in Jugoslaviji. Ta odločitev se je do konca vojne utrjevala in dosegla višek z izvolitvijo organov ljudske oblasti.[2] Osvoboditev slovenske Istre 1. maja 1945 izpod nemškega okupatorja pa ni pomenila še priključitve k Jugoslaviji. Pravno je ozemlje še vedno pripadalo Italiji, a ker ga je osvobodila jugoslovanska vojska, ki so jo zavezniki priznavali kot del zavezniške vojske, in ker si je ljudstvo že prej izvolilo svoje organe oblasti, ki jih je tudi spoštovalo, se je bilo treba dogovoriti o pripadnosti tega področja na mirovni konferenci. Tako se je nadaljeval boj za priključitev, tokrat na diplomatskem bojišču, ki je bil močna ovira povojnemu razvoju in obnovi. Sklep pariške mirovne konference, ki je razdelil Julijsko krajino po francoski črti med Jugoslavijo in Italijo, na ozkem pasu ozemlja od Štivana do Mirne pa ustanovil Svobodno tržaško ozemlje (STO), je večino Julijske krajine rešil nadaljnje negotovosti. V STO, ponovno razdeljenem na dve coni, ki ni nikoli zaživelo tako, kot je bilo zamišljeno, se je boj za pripadnost nadaljeval, dokler ni bilo s podpisom Londonskega memoranduma oktobra 1954 dokončno razdeljeno med Jugoslavijo in Italijo.

PREGLED SPLOŠNEGA UPRAVNO-TERITORIALNEGA RAZVOJA

Najvišji upravni organ ljudske oblasti v Slov. Primorju PNOO je 12. maja 1945 izdal odlok, s katerim je ukinil prejšnjo upravno razdelitev in uvedel novo — Tržaško in Goriško okrožje ter avtonomno mesto Trst. Slovenska Istra je spadala v Tržaško okrožje. To stanje je trajalo približno mesec dni. 9. junija je bil v Beogradu podpisan sporazum med jugoslovansko vlado na eni strani ter angleško in ameriško vlado na drugi strani, po katerem se je Julijska krajina razdelila z demarkacijsko črto, imenovano Morganova po njenem predlagatelju, na dve coni: na cono A, ki jo je upravljala zavezniška vojaška uprava (ZVU) in cono B, ki jo je upravljala vojaška uprava jugoslovanske armade (VUJA). Z Devinskim sporazumom 20. junija 1945 pa sta se ZVU in VUJA dogovorili o načinu sodelovanja, tako da se lahko razvijajo normalni odnosi med obema conama (PTT ne sme biti pod nobeno kontrolo; železniški promet naj poteka normalno; ustanovljena je skupna komisija, ki nadzoruje železniški promet in naprave; potovanje med conama naj poteka normalno, isto gospodarski odnosi; centralni denarni zavodi v coni A morajo zagotoviti potrebne fonde svojim podružnicam v coni B itd.).[3] Kljub temu, da je bilo poudarjeno, naj Beograjski sporazum ne bi imel nobenega vpliva na dokončno odločitev mirovne konference, je Morganova linija, ki je tako nenaravno ločila gospodarsko celoto, kot je mesto in zaledje, usodno vplivala na celoten razvoj na tem narodnostno mešanem in zato tako občutljivem področju. Je tudi temelj današnji meji med Jugoslavijo in Italijo s popravki v korist Jugoslavije.

ZVU je v coni A ukinilo NOO in obnovila staro italijansko upravo iz časa fašizma, VUJA pa je 25. 6. 1945 izdala odredbo, po kateri vodijo posle civilne uprave organi ljudske oblasti, izvoljeni že za časa NOB. VUJA je imela svoj sedež v Opatiji. Njena naloga je bila izdajati dekrete, ki se nanašajo na gospodarski in socialni razvoj; izvajati kontrolo nad carino, prometom, financami, upravo večjih industrijskih obratov; ustanoviti najvišjo sodno oblast. Komandant VUJA je bil odgovoren jugoslovanski vladi in je predstavljal cono B v tujini.[4] Najvišja civilna uprava v coni B se je delila na tri področja: v slovenskem delu je bil PNOO za Slov. Primorje, ki je konec junija 1945 ustanovil Poverjeništvo PNOO (PPNOO) kot svojega pooblaščenca v coni B, v hrvaškem delu Oblastni NOO za Istro in na Reki Mestni NOO za Reko.

Področje PPNOO, imenovano Vzhodno primor-

sko okrožje, se je delilo najprej na 12 okrajev (Grgar, Tolmin, Idrija, Cerkno, Črniče, Ajdovščina, Vipava, Postojna, Ilirska Bistrica, Hrpelje-Kozina, Koper, Piran), po združitvi 3 okrajev (Cerkno z Idrijo, Črniče z Ajdovščino, Piran s Koprom) pa jih je ostalo 9. Okraji so bili razdeljeni na KNOO in MNOO. Civilna oblast je na svojem področju odločala samostojno, o svojem delu pa je obveščala VUJA, ki ji je posebno v začetnem obdobju pomagala tudi z dobavo živil, raznih artiklov, surovin in denarnih sredstev iz Jugoslavije. V praksi je vsakodnevno življenje usmerjala aktivnost KNOO, ki so dobivali navodila in pomoč za svoje delo iz okrajev in okrožja. Na čelu celotnega političnega in družbenega življenja pa je bila KP, ki je nadaljevala z gospodarskim in družbeno-političnim razvojem s temeljev, zastavljenih v NOB, in se pri tem popolnoma naslonila na KPS oz. KPJ. Nasploh so se organi ljudske oblasti pri svojem delu zgledovali in naslanjali na Jugoslavijo, kar je bilo razumljivo, saj je bila ena izmed njihovih nalog izvesti priključitev tega področja in zato ustvariti take pogoje, da se bo razvoj po priključitvi lahko nemoteno nadaljeval.

Koprski okraj:

Bivše okrožje Slovenska Istra, ki je bilo avgusta 1944 reorganizirano v 4 okraje v okviru Južnoprimorskega okrožja (Socerbski, Loparski, Istrski, Obalni), je bilo po osvoboditvi upravno takole razdeljeno:

1. Večji del Socerbskega okraja je najprej spadal v okraj Milje-Dolina. Po conski razdelitvi pa so se Koprskemu okraju priključile vasi Urbanci, Kolombar, Osp, Gabrovica, Ankaran, Loka, Črni kal, Kortine, Krnica, Rožar, Stepani, Cepki, Dekani, Rižana, Bezovica.[5]

2. Loparski in Istrski okraj sta se preimenovala v Koprski okraj in preselila svoj sedež v Koper. K njemu so zahtevale priključitev še vasi: Smokvica, Movraž, Dvori, Župančiči, Hrastovlje, Dol, Zanigrad, Pomjan, Dilici, Fijeroga.[6]

3. Obalni okraj se je preselil v Piran in se preimenoval v Piranski okraj.

4. V okraj Hrpelje-Kozina pa so bile vključene vasi Socerb, Kastelec, Črnotiče, Praproče, Zazid, Podpeč, kasneje še Črni kal in Kortine.

V koprski okraj so spadale še vasice Kodolje, Črnica, Perci, ki so leta 1947 prišle pod buzetski okraj.

Piranski okraj se je organiziral 20. maja 1945, 24. maja pa je bila sklicana okrajna skupščina, kjer je bil izvoljen izvršilni odbor. Okraj je imel 22 KNOO, kjer so se opravile volitve takoj po osvoboditvi, saj se za časa NOB zaradi stalne sovražnikove prisotnosti niso dale izvesti. Volitve so bile samo začasne (z dvigovanjem rok), zato so bile izvedene prave volitve oktobra in novembra 1945. Tako sta bila izvoljena še MNOO v Izoli in Piranu.[7]

Koprski okraj se je formiral takoj po osvoboditvi, ko se je vodstvo Loparskega okraja preselilo v Koper in prevzelo oblast od bivših predstavnikov Koprske občine. 25. maja 1945 so sklicali okrajno skupščino, kjer so izvolili izvršilni odbor. Okraj je imel maja 1945 45 KNOO, ki so bili vsi izvoljeni za časa NOB. Po osvoboditvi so v Kopru izvolili začasni MNOO.[8] Julija 1945 so se pridružile še vasi, izločene iz okraja Milje-Dolina.

V začetku avgusta 1945 sta se z odlokom PPNOO oba okraja združila. Razlog združitve je bil v enotni politični problematiki celotne slovenske Istre, tako italijanskega kot slovenskega dela, kar je zahtevalo enotno politično in oblastveno vodstvo. S tem pa je pridobil okraj še na kadru, ki je bil tu v celotnem okrožju najšibkejši.[9] 3. avgusta 1945 je zasedala v Izoli združena skupščina, kjer je bil izvoljen nov okrajni izvršilni odbor, izvoljeni pa so bili tudi sodniki okrajnega narodnega sodišča in sodišča za fašistične zločine.[10] V teh mejah je uradno deloval Koprski okraj do 15. septembra 1947, ko je začela veljati mirovna pogodba, vendar se je od podpisa 10. februarja 1947 pa do začetka njene veljave izvajala reorganizacija okraja. 20. februarja 1947 sta PPNOO in Oblastni odbor za Istro na predlog VUJA izdala odlok o ustanovitvi Istrskega okrožja na področju cone B STO z okrajema Koper in Buje, naloga obeh izvršilnih odborov pa je bila, da to izpeljeta. Tako je bilo 3. avgusta 1947 v Piranu izredno zasedanje skupščin okrajnih odborov Koper in Buje, kjer so izvolili OLO za Istrsko okrožje, ki je pričel z delom, še preden je začela veljati mirovna pogodba.

RAZVOJ IN DELO ORGANOV LJUDSKE OBLASTI

Najvišji upravni organ v Vzhodnoprimorskem okrožju je bilo PPNOO za Slovensko Primorje, kateremu so bili odgovorni okrajni NOO in je njihovo delo tudi nadziral, dajal je navodila, izdajal odloke in dajal vse vrste pomoči (strokovno, kadrovsko in materialno). Koprski okraj je bil močno odvisen od okrožnega vodstva zaradi več razlogov:

1. Slovenska Istra je bila gospodarsko in kulturno zelo zaostala, brez lastnega slovenskega kadra. Inteligenca in administracija sta bili iz vrst prebivalstva italijanske narodnosti, ki pa se je delno izselila (fašisti), delno bila postopoma odstranjena kot »nezaupljiv element«, ker se ni strinjala s priključitvijo k Jugoslaviji. Odborniki, izvoljeni za časa NOB, so sicer opravljali delo po svojih močeh, vendar so bili to večinoma kmetje, ki novih delovnih nalog pri razvoju ljudske oblasti in obnovi niso obvladali.

2. Koprski okraj je bil najbolj reven v okrožju, imel pa je precej industrijskih obratov, za katere je bilo treba skrbeti, ker so bili lastniki v Italiji ali v coni A in se zanje v glavnem niso več zanimali.

3. Demarkacijska črta je verjetno najbolj boleče zarezala v Koprski okraj, saj je nasilno pretrgala večstoletno izmenjavo dobrin med Trstom in zaledjem, ki je bilo tu najbolj intenzivno.

4. V Koprskem okraju je bila specifična situacija

tudi narodnostno mešano področje. V skladu s cilji vodstva za priključitev tega ozemlja k Jugoslaviji je bilo potrebno pridobiti za to idejo italijanski del prebivalstva. Potrebna je bila stalna politična in propagandna akcija, boj proti širjenju in pobijanju protijugoslovanske propagande iz cone A, ki je imela v coni B plodna tla.

Za uspešno odpravljanje težav pri delovanju nove oblasti in obnovi porušene Istre ter za vodenje boja za priključitev je bilo potrebno zagotoviti sposoben kader (od KNOO naprej), ki bi znal pravilno postopati v vseh situacijah; zagotoviti redno preskrbo z živili in drugimi artikli; čimbolj odpraviti brezposelnost, itd. Poleg sposobnega strokovnega kadra je bilo tudi občutno pomanjkanje ustrezne administrativno-tehnične sile. V začetku je ostala na svojih delovnih mestih istalijanska administracija, ki pa se je postopoma zamenjavala (zaradi kompromitiranosti s fašizmom oz. protijugoslovanskega razpoloženja). Te probleme so reševali s kadri, ki jih je pošiljalo PPNOO in z usposabljanjem domačega kadra in administracije v upravno-političnih šolah. Pri razvoju uprave je treba poudariti, da je to oblast, ki je nastajala na novo, zato se ni mogla nasloniti na staro zakonodajo. Formirati se je morala nova, ki je bila prilagojena novemu družbenemu redu. Zgledovala se je po zakonodaji, ki je nastajala v Jugoslaviji.

Sestava upravnih organov

Okrajni NOO je imel odseke za finance, notranje zadeve, trgovino in preskrbo, obrt in industrijo, kmetijstvo in gozdarstvo, promet, socialno skrbstvo, zdravstvo, prosveto in kulturo, obnovo, izgradnjo ljudske oblasti. Poleg odsekov so delovale še komisije za ugotavljanje vojnih zločincev in vojne škode, za upravo narodne imovine (KUNI), za epuracijo fašistov. Odseke so vodili načelniki, v izvršilnem odboru NOO pa so bili za delo posameznih odsekov odgovorni referenti. Krajevni NOO so poleg predsednika, podpredsednika in tajnika sestavljali še odborniki — poročevalci za notranje zadeve, gospodarstvo, promet, obnovo, socialno skrbstvo, zdravstvo, prosveto, finance in preskrbo.[11]

Narodnostna struktura upravnih organov je bila takale: okrajni NOO je bil sestavljen iz slovenskih in italijanskih odbornikov (takoj po osvoboditvi, ko sta se okrajni NOO Piran in Koper šele formirala, so ju sestavljali samo Slovenci, vendar sta se takoj izpopolnila z italijanskimi odborniki); KNOO v okolici obalnih mest so bili mešani ali sestavljeni iz samih Italijanov, v slovenskih vaseh pa iz slovenskih odbornikov; MNOO v obalnih mestih so sestavljali italijanski odborniki.[12]

1. *Finance:*[13] Sistematična organizacija finančne službe je bila potrebna zaradi oživljanja gospodarstva in kritja najnujnejših kulturnih in socialnih potreb. V začetku so pridobivali dohodek iz dveh virov: za kritje najnujnejših potreb so dajali tako rekoč prostovoljna sredstva; drugi vir financiranja so bile dotacije VUJA. Odsek za finance pri PPNOO je izdal začasna navodila za pobiranje taks in trošarine. Z oživljanjem gospodarstva so se dohodki večali, vendar je večji del dohodka (od monopola soli) šel v korist VUJA, ki je zato še vedno dotirala PPNOO.[14] 1. decembra 1946 je bila ustanovljena Istrska banka s sedežem v Kopru. Na vasi pa so se leta 1947 začele ustanavljati kreditne zadruge.[15] Takoj po osvoboditvi in še posebno po razdelitvi področja na dve coni je prišlo v coni B do občutnega pomanjkanja denarja (kupovanje vseh artiklov v coni A, centralni denarni zavodi v coni A niso pošiljali denarnih sredstev podružnicam v coni B). Zato je novo ustanovljena Gospodarska banka za Istro, Reko in Slov. Primorje na ukaz VUJA z dne 18. oktobra 1945 izdala nove bankovce — jugolire. Vrednost jugolire je ostala enaka stari liri in je ohranila isto vrednost proti dinarju (1 din = 3,33 lir). Nova lira je bila sprejeta s precejšnjim nezaupanjem pri velikem delu prebivalstva, saj je tako trpel trgovski promet med conama, ker je ZVU prepovedala jugolire v coni A. Predstavniki oblasti so zagotavljali, da je tako preprečeno špekulantstvo in črna borza, vendar so bile negativne posledice zamenjave še dolgo vidne. Zaradi premajhne dobave iz Jugoslavije je bila odvisnost od nabave v coni A še velika (kmetijstvo, ribištvo, trgovina). Reakcija na ta ukrep je bil tudi štrajk koprskih trgovcev v začetku novembra 1945, ki so zaradi uvedbe jugolir in maksimiranja cen zaprli trgovine.[16]

2. *Trgovina in preskrba:* V prvih dneh osvoboditve je bil osnovni problem pravočasna preskrba prebivalstva z glavnimi življenjskimi potrebščinami. Nastal je zaradi upravnih (organizacija oblastnega organa) in tehničnih razlogov (postavitev tehničnega aparata, ki bi nadomestil izgubljeno veletrgovino, skladišča in zaradi demarkacijske črte razbit prometni sistem). Za izvajanje distribucije življenjskih potrebščin je bil ustanovljen Prehranjevalni urad (PRERAD) za celotno področje PPNOO s podružnicami po okrajih. Distribucijski sitem pa je bil okoren in neprožen, blaga je bilo premalo in še to je prepočasi prihajalo do potrošnika zaradi pomanjkanja prevoznih sredstev. V teh pogojih se je razvijalo črnoborzijanstvo in špekulantstvo. Za preprečevanje teh pojavov so začeli ustanavljati Nabavno-prodajne zadruge (NAPROZA), ki so bolj poceni in brez posrednikov prodajale blago kupcem — svojim članom. Od začetnih težav in pomanjkljivosti se je zadružni sektor vedno bolj izpopolnjeval in pripomogel k temu, da se je distribucija izboljšala, blagovna izmenjava pospešila in tako dosegla boljša preskrba, nižje cene in večja kupna moč prebivalstva.

V letu 1946 je PRERAD organiziral posebne oddelke za posamezne vrste artiklov in tako ustanovil nova pokrajinska podjetja: PROMES (za meso), Lespromet, Kurivo-promet, Papir-promet, Zadružna blagovna centrala pa je prevzela distribucijo industrijskih izdelkov in blaga, ki ga je bilo mogoče dobiti v Jugoslaviji na prostem trgu. V drugi polovici leta

1946 so prešli na ustanavljanje mestnih in krajevnih trgovskih podjetij ter mreže skladišč. Do septembra 1947 so bile v Koprskem okraju ustanovljene veletrgovine: blagovnica OMNIA, Bor (z lesom), Gorivo (s kurivom), Vino (z alkoholnimi in brezalkoholnimi pijačami), Elte (z elektrotehničnim materialom), Fructus, Koža, Tobak, Olcolor (z barvami), Železnina.

Življenjske potrebščine in razne artikle so razdeljevali racionirano na potrošniške nakaznice. V začetku je bilo vse racionirano, ko pa je bil trg bolje založen, so posamezni artikli prihajali v prosto prodajo. Večina blaga je prihajala iz Jugoslavije, nekaj je poslala UNRRA, kar se ni dobilo drugje, so nabavljali v coni A preko podjetja UIVOD.[17]

3. *Industrija, rudarstvo in obrt:* Kmalu po osvoboditvi so delovali skoraj vsi industrijski obrati, tudi tisti, ki so med vojno prenehali z delom. Produkcija se je le počasi dvigovala, prepočasi, če upoštevamo poleg drugih še politične potrebe v Koprskem okraju. Razlogi: lastniki podjetij so bili v glavnem v coni A ali Italiji in niso več izpolnjevali svojih obvez (surovine), banka Cassa di Risparmio di Pola pa ni izplačevala naloženih kreditov. Nova oblast si je pomagala tako, da je skrb za industrijske obrate, za katere se lastnik ni več zanimal, prevzela Komisija za upravo narodne imovine (KUNI). Pri dobavi surovin so se naslonili na Jugoslavijo, kjer so iskali tudi tržišče za izvoz artiklov. Velike težave so bile tudi z opremo obratov, kjer so bili v veliki meri odvisni od cone A. Pri razvoju je bil poudarek na pospeševanju produkcije gradbenega materiala in izdelkov, potrebnih za obnovo, ter živilske industrije. Vsi industrijski obrati v Koprskem okraju so bili ustanovljeni za časa Avstroogrske ali Italije. Edino podjetje, ki je nastalo pod novo oblastjo, je bil Stil — tovarna pohištva (februarja 1947).

Industrijski obrati v Koprskem okraju:

a) Industrija gradbenega materiala: Opekarna Nardone v Izoli, Strojna mizarska delavnica pri kaznilnici v Kopru.

b) Kemična industrija: Tovarna mila Salvetti v Piranu, Plinarni v Izoli in Piranu.

c) Živilska industrija: Ampelea v Izoli, Arrigoni v Izoli, De Langlade v Kopru.

Vsa tri podjetja za izdelavo konserv so bila združena v Centrali industrije konserv z nalogo, da koordinira delo, skrbi za nabavo surovin in pomožnega materiala, posreduje pri prodaji produktov, skrbi za socialni položaj delavcev, revidira in določa prodajne cene.

d) Solinarstvo: Piranske soline, po vojni so obnovili še soline v Strunjanu.

e) Ladjedelništvo: v Piranu ladjedelnica »San Giusto«, v Kopru pa »I.S.T.R.I.A.« in »Niccolò Depangher«.

f) Ščetkarstvo: v Kopru so bili trije obrati — Tovarna krtač in ščetk Roberto Schnabl (leta 1947 se je združila s Stilom), Tovarna Marzari in Obrat Grancelli (kasneje Jaksetich).

Rudarstvo: Rudnik črnega premoga Premogovnik Sečovlje je bil le delno odprt, ker je bil dve tretjini pod vodo, novembra 1945 pa je z delom prenehal, ker ga je voda popolnoma zalila.[18]

Obrt: Oblastni organi so vzpodbujali zlasti tisto obrt, ki je bila v tesni zvezi z obnovo dežele (mizarstvo, kovaštvo, zidarstvo). Močni sta bili še čevljarska obrt in ribištvo. Za uspešnejši razvoj so se posamezne obrti od druge polovice leta 1946 združevale v zadruge.

Ribištvo in pomorstvo: Oddelek za pomorstvo in ribištvo se je ustanovil šele spomladi 1947, ker je do 1. januarja 1947 ta panoga spadala v področje dela Inšpektorata pomorstva VUJA, ko so jo prevzeli v upravo vsi trije najvišji civilni upravni organi v coni B. Februarja 1947 je bila že ustanovljena Agmarit, internacionalna pomorska agencija.[19]

4. *Kmetijstvo in živinoreja:* V Koprskem okraju je prevladovala mala posest. V obmorskem pasu je bil poudarek na pridelovanju zgodnje zelenjave, v notranjosti na vinogradništvu in pridelovanju poljedelskih kultur za lastno prehrano. Zaradi prenaseljenosti in pomanjkanja obdelovalne zemlje je bil vsak košček obdelan (obdelovanje v glavnem ročno), zato je bil pridelek živinske krme majhen in živinoreja slabo razvita. Istra je bila bogata tudi s sadjem (predelovali so ga in izvažali) in oljkami. Vremenske neprilike v prvih povojnih letih niso bile naklonjene kmetovalcem. Poleti 1945 je močna suša uničila velik del pridelkov in živinske krme, mrzla zima 1946/47 pa mnogo oljčnih dreves. Akuten problem je bila preskrba z gnojili, škropivom in semeni, kajti dobava iz Jugoslavije je bila premajhna, po uvedbi jugolire pa otežen nakup v coni A.

Za razvoj kmetijstva in živinoreje je najprej skrbel v glavnem Odsek za kmetijstvo pri PPNOO. Takoj je organiziral kmetijsko pospeševalno službo v okrajih. Vsak okraj je dobil agronoma in veterinarja. Za izobraževanje potrebnih kadrov je odsek organiziral živinorejsko-mlekarski tečaj za celo okrožje (ta drugi je potekal na Kmetijski šoli v Škocjanu pri Kopru od oktobra 1945 do marca 1946) ter kmetijsko-gospodarske tečaje. Po okrajih so potekali strokovno-propagandni tečaji za seznanjanje množic z gospodarsko-političnim delom.

S kadrovsko okrepitvijo odseka za kmetijstvo v Koprskem okraju je ta postajal vedno bolj samostojen in je prevzemal več dela. Nadaljni razvoj je šel v ustanavljanje Kmetijskih obdelovalnih zadrug.[20]

— Agrarna reforma

Približno ena četrtina zemljiške posesti v Koprskem okraju je bila obdelovana po sistemu kolonata. Kolon in gospodar sta sklenila pogodbo za 1 leto, s katero se je kolon obvezal, da bo obdeloval gospodarjevo zemljo in mu kot protiplačilo oddajal polovico vseh pridelkov, živine in njenih produktov. Za urejanje odnosov med koloni in lastniki zemlje je po vojni skrbela najprej Gospodarska in politična komisija — Delegacija za Istro pri PPNOO. Na sestankih z lastniki in koloni je bilo dogovorjeno, da bo v letu 1945 kolon oddal le 25 % pridelka. V letu 1946 pa so

se začele priprave za izvedbo agrarne reforme, s katero naj bi dodelili zemljo tistemu, ki jo obdeluje.[21] 1. julija 1946 je izšla odredba o odpravi kolonata, 4. septembra njena dopolnitev, 1. decembra 1946 je izšel odlok o ureditvi agrarnih razmerij in razveljavitvi dražb, 13. januarja in 4. februarja 1947 pa njegovi dopolnitvi.[22] Po teh zakonskih določilih so se razveljavili vsi pravni predpisi, kolektivne in individualne pogodbe, ki so urejale zakupne pogodbe. Koloni so tako postali zakupniki zemlje z vsem, kar je spadalo k posestvu, bivšim lastnikom pa so izplačali zakupnino. Posebnost agrarne reforme je razveljavitev dražb (po nizki ceni prisilne prodaje posestev) po 4. januarju 1919, do katerih je prišlo kot posledica političnega in gospodarskega pritiska na slovenski živelj pod fašistično Italijo. Z izvedbo agrarne reforme so hiteli zaradi bližajočega se podpisa mirovne pogodbe. Okrajnim in krajevnim agrarnim komisijam je pomagalo tehnično in administrativno osebje, ki je prišlo januarja 1947 iz Slovenije. Uradno je bila izvedba končana 9. februarja 1947 s slovesnim zborovanjem na Titovem trgu v Kopru in odkritjem spominske plošče. Zaradi naglice pri izvajanju agrarne reforme je bilo narejenih precej napak, zato so se izvajali popravki še do srede leta 1947 ali pa tudi kasneje.[23]

— Zadružništvo

Za razvoj zadružništva je skrbel Odsek za zadružništvo pri PPNOO preko svojega delegata v okrajih. V začetku leta 1946 je bil ustanovljen Iniciativni zadružni odbor, ki je bil povezan z enakim odborom za Hrvaško in Slovenijo.

a) Nabavno-prodajne zadruge

Ustanovljene so bile z nalogo, da razdeljujejo živila, odkupujejo kmetijske pridelke in prodajajo vse artikle. V Kopru in Piranu sta to nalogo opravljali podružnici Consorzio agrario, 7. novembra 1945 pa je bila v Kopru ustanovljena Okrajna gospodarska zadruga, ki je ustanavljala po vaseh svoje podružnice (aprila 1946 v Mostičju, avgusta 1946 v Gračišču). 23. februarja 1947 je bilo na seji zadružne skupščine sklenjeno, da se njeno področje razdeli med 4 samostojne kmetijske zadruge (Koper, Izola, Piran in tisti del Istre, ki bo pripadel Jugoslaviji kot del sežanskega okraja).

b) Produktivne zadruge

Se delijo na kmetijske obdelovalne zadruge višjega in nižjeta tipa, obrtne in obnovitvene zadruge. Kmetijske obdelovalne zadruge: Zanimiv primer zadruge višjega tipa je bil v Gabrovici. Korenine je imela že v letu 1944, ko so Nemci požgali vas in so se kmetje organizirali v komuno, kamor je dal vsak vse svoje imetje. Ta kolektiv se je ohranil tudi po vojni in se po raznih reorganizacijah novembra 1946 registriral kot Kmetijska zadruga. Aprila 1947 je bila ustanovljena še v Pučah in dolgo časa delovala kot najuspešnejša.

Obrtne zadruge, ki so združevale privatni sektor, so se začele širiti poleti 1946 z nalogo, da za svoje člane nabavljajo surovine, orodje idr., skrbijo za prodajo artiklov in usposabljanje članov. V Koprskem okraju so se v letih 1946, 1947 organizirali v zadruge čevljarji (Koper, Izola, Piran), zidarji (Škofije) in mizarji (Koper).

Obnovitvene zadruge so nastajale zaradi hitrejše obnove porušenega podeželja. Vanje so se združevali pogorelci pa tudi tisti, ki niso pogoreli. Zadruga je skrbela za izkoriščanje možnosti produkcije gradbenega materiala na terenu samem (kamen, pesek, apno); ustanavljala delavnice za izdelovanje stavbnih izdelkov (mizarske, kovaške, stavbnih izdelkov); skrbela za nabavo materiala in organizirala gradbena dela obnove. Strokovno pomoč ji je dajala Tehnična baza, politične organizacije (SIAU — Slovensko-italijanska antifašistična unija) pa so organizirale udarniško delo. V Koprskem okraju je bilo ustanovljenih 5 obnovitvenih zadrug: v Šmarjah (januar 1946), Loki (februarja 1946), Sočergi (marca 1946), Kubedu (marca 1946) in Marezigah (marca 1946).

c) Kreditne zadruge

Posojilnice in hranilnice so se začele ustanavljati kasneje, ko je začelo krožiti več denarja. Januarja in februarja 1947 so bile ustanovljene 4 posojilnice in hranilnice, in sicer v Šmarjah, Vanganelu, Kopru in Kortah.[24]

5. *Obnova:* V Koprskem okraju je bilo med vojno od skupno 6620 objektov uničenih 1499 (od teh 1385 popolnoma).[25] Porušeni so bili tudi vsi važnejši objekti na komunikcijah. Čeprav je bila obnova med primarnimi nalogami organov ljudske oblasti, se je izvajala zelo počasi, ker je primanjkovalo tehničnega kadra in delovne sile, za obnovo potrebnega materiala, prevoznih sredstev za dostavo gradbenega materiala in finančnih sredstev. Ni bilo gradbenega podjetja, ki bi izvajalo obnovitvena dela. Zato je odsek za gradnjo pri PPNOO ustanovil v najbolj prizadetih okrajih tehnične baze, strokovne ekipe z veliko samostojnostjo dela, ki so na mestu reševale najnujnejše probleme obnove. V Koprskem okraju je bila Tehnična baza ustanovljena 16. avgusta 1945 in je delovala do januarja 1947.

Finančna sredstva za obnovo je Odsek za gradnje črpal večinoma iz kreditov, ki jih je nakazovalo Poverjeništvo, majhen del pa je prispevala slovenska vlada iz vsezveznega kredita za obnovo in vzdrževanje cest. Ker je bilo to premalo, so iskali drugačne gospodarske temelje obnove. V začetnih mesecih leta 1946 so skupaj s Tehnično bazo začeli ustanavljati obnovitvene zadruge.

Po vaseh so začeli najprej s čiščenjem ruševin, z najnujnejšimi deli za prezimovališča pogorelcev, na javnih zgradbah (poudarek na šolah) in komunikacijskih objektih (mostovi). Za izvajanje del je bila potrebna širša mobilizacija delovne sile na vasi in v mestih. Ustanavljali so se delovni bataljoni, sestavljeni največ iz mladine, SIAU pa je organizirala udarniško delo in z raznimi tekmovanji in drugimi oblikami vzpodbujale hitrejšo obnovo.

Dolgo časa je bil problem odstranjevanje minskih polj iz obdelovalnih površin. Potrebnega kadra ni bilo, vojska pa tudi ni imela preveč posluha za tovrstno

delo. V začetku so tako mine odstranjevali vojni ujetniki.[26]

6. *Prosveta:* Po osvoboditvi je vodstvo pohitelo s popolno obnovo slovenskih osnovnih šol in ustanavljanjem srednjih, saj je bila med nejgovimi osnovnimi nalogami tudi skrb za izobraževanje. Za razvoj šolstva in kulture je skrbel Odsek za prosveto in kulturo. Sklenili so, da je treba 1. septembra začeti s poukom, zato je bilo treba pohiteti z urejanjem šolskih prostorov in izdelavo šolskega inventarja. Dogovorjenega roka so se držali le na nekaj šolah, ker je obnova šolskih poslopij tekla počasi (skoraj vsa so bila v slabem stanju, nekatera celo požgana, šolski inventar uničen, stekla na oknih razbita itd.), na drugi strani pa je primanjkovalo učiteljev. Ker domačega učiteljskega kadra Koprski okraj ni imel, je bil le-ta poslan iz raznih krajev Primorske in Slovenije. Prihajali so v skupinah tja do februarja 1947; od junija do septembra 1945 so bili nastavljeni posamezni primorski učitelji, preganjani pod fašizmom, mladi učitelji, ki so končali učiteljišče v Trstu in učitelji iz Slovenije; od konca septembra 1945 je zasedala svoja delovna mesta skupina učiteljev-tečajnikov pripravnikov, ki so končali tečaj na Ravnah pri Pivki (bivši partizanski učitelji); marca 1946 je prišla skupina 30 učiteljev-tečajnikov pripravnikov s pedagoškega tečaja v Kranju; septembra 1946 je bila nameščena skupina učiteljev-tečajnikov pripravnikov, ki je obiskovala 6-mesečni pedagoški tečaj na tolminskem učiteljišču; februarja 1947 je zasedla učiteljska mesta večja skupina učiteljev-tečajnikov pripravnikov po opravljeni maturi na ekspozituri tolminskega učiteljišča v Portorožu.

Učitelj je odigral na vasi zelo pomembno vlogo. Skrbel je za dvig izobrazbene ravni vaščanov (vodil je analfabetske in druge tečaje), bil je organizator kulturnega življenja (prosvetna društva, igalske skupine itd.), bil je aktiven v političnem življenju itd. V šolskem letu 1945/46 je bilo v Koprskem okraju obnovljenih in na novo ustanovljenih 50 osnovnih šol. Ustanavljali so tudi srednje šole: oktobra 1945 gimnazijo v Kopru, januarja 1947 nižjo gimnazijo v Portorožu, aprila 1946 kmetijsko šolo v Škocjanu, januarja 1946 srednjo tehnično šolo v Kopru in slovensko učiteljišče v Portorožu, marca 1947 pomorsko in trgovsko akademijo v Žusterni pri Kopru. Italijansko šolstvo je bilo direktno podrejeno Prosvetnemu odseku pri PPNOO in je delovalo v istem obsegu kot pred vojno. V letu 1945/46 je delovalo 12 osnovnih šol, gimnazija v Piranu, na novo je začela delovati nižja gimnazija v Izoli.[27]

7. *Izgradnja ljudske oblasti:* Odsek za izgradnjo ljudske oblasti je najprej deloval kot oddelek v okviru Odseka za notranje zadeve pri PPNNOO in se je osamosvojil šele konec oktobra 1945, ko se je kadrovsko okrepil. Takrat je lahko začel zares izvajati svoje naloge: politizacija in resnična izgradnja ljudske oblasti, tako na vasi in v okrajih kot na Poverjeništvu samem. Skrbel je za upravno-teritorialno organiziranost, izvajanje volitev, izobraževanje funkcionarjev in uradnikov, dajal konkretno pomoč in nasvete pri delovanju KNOO.[28]

Volitve — Odlok o razpisu volitev je izdalo PPNOO 7. septembra 1945. V Koprskem okraju so se volitve izvajale najkasneje (od 25. oktobra do 11. novembra 1945). Izvoljenih je bilo 68 KNOO. Na volilni listi je nastopala samo SIAU, ker drugih strank uradno ni bilo. PPNOO je ocenilo, da so bile volitve premalo ali nič spolitizirane, saj bi morale imeti poseben poudarek na splošni kampanji za priključitev k Jugoslaviji.[29]

Združevanje KNOO — Zaradi prevelike razdrobljenosti KNOO (nastala je v času NOB, ko so razmere to zahtevale) in s tem tudi potrebnega kadra, je konec leta 1945 stekla kampanja za združevanje le-teh. Od februarja 1946 so se v Koprskem okraju ponovno izvajale volitve v tistih KNOO, ki so se združili. Do srede leta 1946 je bilo tako še 44 KNOO in 3 MNOO. V začetku leta 1947 so se izvedle nadaljnje združitve še treh KNOO.[30]

Upravno-politični tečaji — To so bile v glavnem pokrajinske šole, kjer so obiskovali tečaje kadri iz vsega okrožja in tudi cone A. Nekaj časa pa so obstajali tečaji tudi po okrajih. Naloga odseka je bila, da pripravi potrebne prostore, inventar, sestavi učni načrt, preskrbi predavatelje in ureja pošiljanje tečajnikov. Delovale so naslednje pokrajinske šole: v Rodiku (10. 5. 1945 — 30. 11. 1945), v Šempasu (najprej je spadala pod Goriško okrožje, 12. 7. 1945 prešla pod PPNOO in delovala še leta 1947 samo za okrajne in okrožne funkcionarje), v Lokavcu in kasneje Skriljah pri Ajdovščini (centralna upravno-politična šola za funkcionarje krajevnega merila, delovala od maja 1946 do konca januarja 1947). Novembra 1945 so se začeli tečaji po okrajih. V Koprskem okraju je ta potekal v Strunjanu. Do marca 1946, ko je bil ukinjen, se je zvrstilo 6 slovenskih in 2 italijanska tečaja.[31]

ITALIJANSKI ŽIVELJ[32]

Pridobivanje italijanskega prebivalstva

Slovenski oblastni in politični organi so po osvoboditvi nadaljevali z delom po začrtanih smernicah, postavljenih že v temeljnih točkah OF leta 1941, to je boj za priključitev vseh ozemelj, kjer živijo Slovenci k Sloveniji in s tem Jugoslaviji. Na narodnosto mešanem področju pa je zahtevo za priključitev mešanih mest Trsta in Gorice ter izrazito italijanskih mest v Istri zagovarjala s kriterijem, da mesta spadajo k zaledju, saj šele skupaj sestavljajo gospodarsko celoto. Čeprav je te kraje osvobodila jugoslovanska vojska v skladu s sklepi 2. zasedanja AVNOJ o priključitvi teh ozemelj k Jugoslaviji, to še ni pomenilo tudi dokončne priključitve, kajti interesi zahodnih zaveznikov so bili drugačni. Zato je bilo treba z akcijo nadaljevati. Z razdelitvijo Julijske krajine na dve coni z dvema različnima vojaškima upravama, ki je vsaka vodila svojo politiko razvoja, ter z neenakovredno porazdelitvijo velesil na obeh straneh (jugoslovanski, itali-

janski), je bila dodeljena vodstvenim organom zelo težka naloga. Zavedali so se, kako pomembno je pridobiti podporo pri italijanskem delu prebivalstva in so se zato trudili vzpostaviti dober odnos z njim, ki naj bi bil podlaga nadaljnjemu življenju v Jugoslaviji. Bratstvo med obema narodoma, ki se je kovalo v vojnem času, je slonelo na skupnem cilju boja proti fašizmu in izgonu nemškega okupatorja. O povojni pripadnosti področja se ni razpravljalo, ker interesi niso bili enotni. Po vojni pa je nastopil tudi čas za pridobivanje oz. prepričevanje italijanskega prebivalstva za priključitev k Jugoslaviji.

V poročilih o delu odsekov in zapisnikih vseh forumov je stalno prisotna skrb za reševanje problemov v zvezi z italijanskim prebivalstvom, odpravo nasprotij in celo sovraštva med italijanskimi mesti in slovenskimi vasmi, v vseh ozirih se mestom posveča veliko pozornosti. Poudarja se dosledno izvajanje dvojezičnosti, paritetna sestava oblastnih in političnih organov, kontinuiran razvoj italijanskega šolstva itd. Ko ocenjujemo uspešnost ali neuspešnost pridobivanja podpore italijanskega prebivalstva, je treba upoštevati v kakšnih razmerah so organi oblasti prevzeli vodstvo in kakšne pogoje in možnosti za uspešen razvoj in obnovo so imeli. Že v poglavju o delovanju organov ljudske oblasti smo videli, kakšne so bile te razmere: na eni strani lačna, porušena Istra, gospodarsko, kadrovsko in finančno popolnoma odvisna od Jugoslavije, na drugi strani večji del italijanskega prebivalstva, ki ni hotel biti priključen k Jugoslaviji in je odkrito kazal nezaupanje v organe ljudske oblasti. Te ljudi je bilo treba prepričati o boljšem življenju, ki jih čaka v socialistični Jugoslaviji. Pri tem so dajali poudarek razredni zavesti pred nacionalno. Ker pa je imela močna italijanska propaganda iz cone A velik vpliv tudi v coni B, je bilo potrebno pridobivati podporo Italijanov s konkretnimi rezultati: urediti preskrbo, zagotoviti delo, s čimer bi bilo precej zmanjšano nezadovoljstvo in tako vzpostavljeno večje zaupanje v organe ljudske oblasti. Če slabim objektivnim pogojem za uspešno delovanje oblastnih organov (demarkacijska črta je nasilno prekinila večstoletno tradicijo gospodarske povezave med Trstom in Istro, občutno pomanjkanje ustreznega in sposobnega kadra, zaostalo zaledje je bilo politično nezrelo) prištejemo še subjektivne napake (del kadra se je obnašal sektaško, sovražen odnos med mesti in vasjo, izvirajoč iz preteklega odnosa gospodar (Italijan) — hlapec (Slovenec) oz. poenotenja Italijanov s fašisti, veliko napak pri delu organov oblasti itd.), lahko presodimo, da pridobivanje podpore ni bilo uspešno. Dve nepremišljeni potezi sta še posebej poslabšali situacijo in povečali nezadovoljstvo. Prva je bila menjava denarja leta 1945, ki je zaradi nepriznavanja jugolire v coni A zelo zmanjšala možnost nabave surovin, živil in drugega blaga iz cone A. Tu so bili prizadeti delavci, ribiči in kmetje, torej sloji, na katere se je ljudska oblast naslanjala. Druga taka poteza je bilo demontiranje strojev v industrijskih obratih leta 1947, ki so jih nato odpeljali v Jugoslavijo. Poleg nepravilnosti, ki so se izvajale pri sami demontaži in povzročale še večje nezadovoljstvo, je imelo to dejanje še druge težke posledice. Brezposelnost je bila večen problem, s katerim se je ljudska oblast borila, z odvozom industrijske opreme pa se je ta še mnogo bolj povečala. Tako je bila realnost precej drugačna od sanjske podobe življenja v Jugoslaviji, o kateri so pripovedovali funkcionarji. Vedno več je bilo izseljevanja v cono A in Italijo, čeprav v tem obdobju ta pojav ni bil tako alarmanten. V prvem obdobju so se izseljevali privrženci Italije in inteligenca, ki je bila proti priključitvi k Jugoslaviji. Kasneje so se izseljevali tudi drugi sloji, na eni strani prepričani od protijugoslovanske propagande v coni A, na drugi pa prisiljeni zaradi ekonomskih razlogov.

SIAU (Slovensko-italijanska antifašistična unija)

Sožitje med Italijani in Slovenci naj bi se utrjevalo v množični organizaciji SIAU, ki je združevala pripadnike različnih političnih usmeritev. Delovala je kot nadaljevanje OF organizacije in je imela za prvenstveno nalogo boj proti fašističnim elementom. Ker pa se je izrekla za priključitev k Jugoslaviji, vpisovanje vanje ni imelo med italijanskim prebivalstvom množičnega in željenega odziva.

Reakcija

V vseh treh mestih je ilegalno delovala italijanska demokristjanska stranka, ki je imela za cilj razbitje SIAU in izvajanje nacionalne propagande v prid Italiji. Privržence je imela med meščani (trgovci, obrtniki, kasneje tudi ribiči in delavci) in srednješolsko mladino. Le-to je vzgajala in vodila duhovščina, ki je bila posebno v Kopru izrazito nastrojena proti organom oblasti. Nastajale so tudi druge stranke. Zanimiva je Indipendenza della Regione Giuliana. Ustanovili naj bi jo premožnejši ljudje s programom samostojne Primorske s Trstom. Ta nasprotna gibanja so bila zelo aktivna: pisali so parole po zidovih, trosili po mestnih ulicah velike količine letakov, širili prepovedane časopise iz cone A (La Voce Libera, Vita Nuova, Coda del Diavolo, El Merlo), ilegalno tiskali in širili svoj časopis Il Grido dell'Istria. Povezani so bili s protijugoslovanskimi organizacijami v coni A. Reakcija je spretno izkoriščala v svoje namene težko ekonomsko stanje in napake organov oblasti.[33]

OPOMBE

1. Pojma slovenska Istra (področje med črnokalskim robom, žel. progo do Rakitovca in reko Dragonjo) ne smemo jemati v narodnostnem temveč teritorialnem pomenu. Nastal je v času NOB, ko se je področje Istre razdelilo na del, ki bo pripadal Hrvatski in del, ki bo pripadal Sloveniji. Upravna enota na slovenskem delu Istre se je imenovala Okrožje Slovenska Istra in je zajemalo tudi kraje, ki so danes v Italiji in sežanski občini. — 2. Kadar govorimo o razvoju NOG, splošnem sodelovanju in podpori prebivalstva,

mislimo tu predvsem na slovenski del prebivalstva. Italijanski del prebivalstva se pri obravnavi v tovrstnih delih zmeraj čuti zapostavljenega, kar pa je z naše strani tudi opravičljivo: vodilno vlogo imajo Slovenci (v širšem pomenu), v tem boju je poudarjena želja po združitvi vseh Slovencev, ki so ostali leta 1918 zunaj matičnih meja. S tem pa ne smemo zanikati prispevka italijanskih protifašistov bodisi kot terencev (zbiranje dragocenih podatkov, materiala itd.), bodisi kot borcev v partizanskih enotah. Žal pa je to sodelovanje premalo raziskano in ovrednoteno ter čaka zgodovinarje še težka naloga: pisnih virov skoraj ni, akterji pa so se v glavnem izselili in mnogi tudi že pomrli. — **3.** Storia di un esodo (Istria 1945—1960), Trst 1980, str. 87. Janko Jeri, Tržaško vprašanje po drugi svetovni vojni, Ljubljana 1961, str. 90. — **4.** Storia di un esodo (Istria 1945—1960), Trst 1980, str. 93. Velika vrzel pri preučevanju povojnega obdobja je arhiv VUJA, za katerega še ni podatkov, kje se točno hrani. — **5.** Arhiv IZDG, PPNOO, f. 14/VII. — **6.** Arhiv IZDG, PPNOO, f. 20/II. — **7.** Arhiv IZDG, PPNOO, f. 20/II. — **8.** Arhiv IZDG, PPNOO, f. 20/II. — **9.** Arhiv IZDG, PPNOO, f. 13/I. — **10.** Arhiv CK ZKS, Okrajni komite ZKS, f. 75. — **11.** Arhiv IZDG, PPNOO, f. 18/VI. — **12.** Arhiv CK ZKS, Okrajni komite ZKS Koper, f. 76. Arhiv IZDG, PPNOO, f. 20/II. — **13.** Zaradi pomanjkanja prostora je prikazano delovanje organov ljudske oblasti samo na najbolj značilnih področjih. — **14.** Arhiv IZDG, PPNOO, f. 3/II. — **15.** V. Beltram, Kronologija dogodkov v slovenski Istri (cona B) 1945—1954, Pokrajinski muzej Koper 1985 (v nadaljevanju Kronologija dogodkov). — **16.** Arhiv IZDG, PPNOO, f. 3/II. — **17.** Arhiv IZDG, PPNOO, f. 2/I, II, f. 9/VII, f. 40/I. Kronologija dogodkov. — **18.** Arhiv IZDG, PPNOO, f. 2/I, II, f. 13/VIII, f. 3/II. Arhiv CK ZKS, Okrajni komite ZKS Koper, f. 102. — **19.** Arhiv IZDG, PPNOO, f. 18/IV. — **20.** Arhiv IZDG, PPNOO, f. 3/II, IV. Kronologija dogodkov. — **21.** Arhiv IZDG, PPNOO, f. 2/I, II. — **22.** Julij Beltram, Pomlad v Istri, Koper 1986. — **23.** Ibidem. — **24.** Podatke o zadružništvu sem zbrala v gradivu: Arhiv IZDG, PPNOO, f. 13/VII, f. 3/II, f. 40/III, Kronologija dogodkov. — **25.** Arhiv IZDG, PPNOO, f. 41/I (Statistika porušenja v coni B). — **26.** Arhiv IZDG, PPNOO, f. 41/I, f. 3/II, f. 40/I. Kronologija dogodkov. — **27.** Vlasta Beltram, Povojni razvoj slovenskega šolstva v Istri, Primorske novice 7. januar — 24. januar 1986 (št. 2, 3, 4, 5, 6, 7). — **28.** Arhiv IZDG, PPNOO, f. 13/I. — **29.** Arhiv IZDG, PPNOO, f. 13/I, f. 16/I. — **30.** Arhiv IZDG, PPNOO, f. 39/IX. — **31.** Arhiv IZDG, PPNOO, f. 13/I, f. 39/IX. — **32.** Tema je podana le v najosnovnejših potezah, saj je tako obširna in kompleksna, da zahteva podrobnejšo obravnavo v posebni razpravi. — **33.** Arhiv IZDG, PPNOO, f. 39/IV, f. 3/IV, f. 5/III.

SOMMARIO

LO SVILUPPO DELLA ISTRIA SLOVENA NEL DOPOGUERRA — IL DISTRETTO DI CAPODISTRIA 1945—1947

Vlasta Beltram

La liberazione dell'Istria slovena dall'occupazione tedesca nel maggio del 1945 non determinò anche la sua definitiva annessione alla Jugoslavia, come stabilito nelle conclusioni della Seconda sessione dell' AVNOJ.

Dal punto di vista giuridico questo territorio apparteneva ancora all'Italia, ma poiché era stato liberato dall'esercito jugoslavo e siccome la popolazione aveva già prima eletto i propri organismi di potere, sulla questione dell'appartenenza si sarebbe dovuto discutere alla conferenza di pace. Con l'accordo di Belgrado del 9 giugno 1945 il territorio della Venezia Giulia veniva diviso in due settori dalla cosiddetta Linea Morgan — la Zona A sotto l'amministrazione militare alleata (GMA) e la Zona B sottoposta al governo militare jugoslavo (VUJA). Nel periodo che intercorse tra il maggio del 1945 e l'estate del 1946, quando si tenne la Conferenza di pace di Parigi, si sviluppò una vivace attività tendente a dimostrare gli effettivi diritti di appartenenza del territorio. Una commissione internazionale alleata verificò la situazione sul campo e presentò 4 proposte, tra le quali alla conferenza di Parigi venne accolta quella francese, con una modifica: nella stretta fascia che va da San Giovanni al Quieto doveva venir creato il Territorio Libero di Trieste (TLT) con un proprio governatore. Il trattato di pace tra Italia e Jugoslavia venne firmato il 10 febbraio 1947 ed entrò in vigore il 15 settembre dello stesso anno.

Nella Zona B l'amministrazione civile era in mano agli organismi del potere popolare eletti già durante la LPL. Nella parte slovena della Zona B, denominata anche Circondario orientale del Litorale, l'organo amministrativo supremo era il Commissariato del Comitato di Liberazione nazionale (PPNOO) per il Litorale sloveno. L'autorità civile era autonoma nelle sue decisioni, del suo operato riferiva però alla VUJA, che le prestava aiuto anche per quanto riguardava l'approvvigionamento, le materie prime e i mezzi finanziari provenienti dalla Jugoslavia.

La soluzione dei problemi di carattere quotidiano era demandata ai CLN locali, che ricevevano ordini ed aiuti per la loro attività dai distretti e dal circondario. A capo della vita politica e sociale c'era il PC della Regione Giulia che seguiva le direttrici di sviluppo socio-economico tracciate ancora durante la LPL e che faceva affidamento anche sul PC della Slovenia e della Jugoslavia. Pure gli organi del potere popolare avevano a modello la Jugoslavia in quanto tra i loro compiti c'era anche quello di realizzare l'annessione alla Jugoslavia e creare le condizioni per cui, anche dopo quest'annessione, lo sviluppo potesse continuare indisturbato.

Il circondario orientale del Litorale comprendeva dapprima 12 e poi 9 distretti. Nell'Istria slovena c'era quello di Capodistria, nato nell'agosto del 1945 dall' unione degli ex distretti di Capodistria e Pirano.

Le condizioni di lavoro e di sviluppo erano le peggiori proprio in questo distretto che per vari motivi, anche di carattere storico, si distingueva dagli altri:

1. *Essendo una zona economicamente e culturalmente molto arretrata non disponeva dei quadri necessari. Gli intellettuali e l'ammnistrazione proveni-*

vano dalle file della popolazione italiana, che in parte si trasferì ed in parte venne estromessa come »elemento inaffidabile«.

2. *Era il distretto più povero del circondario; aveva però il maggior numero di impianti industriali, di cui ci si doveva occupare in quanto in proprietari erano per la maggior parte in Italia o a Trieste.*
3. *La linea di demarcazione spezzò drasticamente lo scambio di merci tra Trieste ed il retroterra, che qui era più intenso ed aveva una tradizione plurisecolare. Il cambio della moneta ebbe un riflesso ancora più negativo.*
4. *Il distretto di Capodistria era una zona nazionalmente mista ed era quindi necessario svolgere una continua azione politica e di propaganda per convincere la parte italiana della popolazione ad abbracciare la causa dell'annessione alla Jugoslavia e combattere la propaganda antijugoslava della Zona A.*

POVERJENIŠTVO POKRAJINSKEGA NARODNOOSVOBODILNEGA ODBORA ZA SLOVENSKO PRIMORJE IN TRST 1945—1947

METKA GOMBAČ

Upravna razdelitev cone B Slovenskega primorja na okraje je izvirala še iz obdobja narodnoosvobodilnega boja. V nekaterih okrajih se je obseg ohranil skoraj v celoti tudi po osvoboditvi, v drugih npr. koprski okraj in okraj Idrija-Cerkno pa le v osnovah. Osnove teritorialne organizacije so se postavile takrat, ko so se tudi na Primorskem pripravljali na volitve v narodnoosvobodilne odbore, v glavnem poleti 1944. Tedaj so se formirala štiri okrožja, ki so obstajala do osvoboditve. Takoj po osvoboditvi je prevzel upravo Slovenskega primorja Pokrajinski narodnoosvobodilni odbor (odslej PNOO) za Slovensko primorje in Trst, ki je izdal 12. maja 1945 odlok o novi upravno-teritorialni razdelitvi Slovenskega primorja. Ves teritorij se je razdelil na tržaško okrožje, ki je imelo 9 okrajev, goriško okrožje s 15 okraji in mesto Trst, ki se je upravno delilo v 5 rajonskih in 1 okrajni narodnoosvobodilni odbor. Razvoj dogodkov pa je narekoval nove ukrepe. Po podpisu beograjskega sporazuma 12. junija 1945, se je Slovensko primorje razdelilo v cono A in cono B. PNOO je izdal nov odlok o upravno-teritorialni razdelitvi, po katerem se je tržaško okrožje zmanjšalo na 4 okraje, goriško okrožje na 9 okrajev, kot tretja upravna enota je ostalo mesto Trst. Sestavljali so cono A pod Zavezniško vojaško upravo, na področju cone B pa se je že konec junija ustanovilo v Postojni Poverjeništvo pokrajinskega narodnoosvobodilnega odbora (odslej PPNOO) za Slovensko primorje in Trst, ki se je v začetku julija 1945 preselilo v Ajdovščino. Ustrezni odlok o ustanovitvi PPNOO je izdal PNOO dne 25. julija 1945.[1] Za svoje delo je PPNOO odgovarjal PNOO za Slovensko primorje in Trst in skupščini ljudskih odposlancev.

PPNOO je v coni B Slovenskega primorja vodil upravo vzhodnoprimorskega okrožja, ki je imelo takoj ob ustanovitvi 11 okrajev: Tolmin, Cerkno, Grgar, Idrija, Črniče, Ajdovščina, Postojna, Ilirska Bistrica, Hrpelje-Kozina, Koper, Piran. Do jeseni 1945 so bile izvedene določene teritorialne spremembe in tudi število okrajev se je zmanjšalo. Okraj Črniče, ki je bil po določitvi demarkacijske črte okrnjen in prešibak za samostojno delo, se je združil z okrajem Ajdovščina v okraj Vipava s sedežem v Ajdovščini. Odlok o tej spremembi je bil izdan 22. julija 1945.[2] Na skupščini 1. avgusta 1945, je bil izvoljen okrajni narodnoosvobodilni odbor Vipava. Takoj zatem, 3. avgusta 1945, je bila izvedena še združitev okrajev Koper in Piran. Vzrok za to združitev je bil predvsem ta, da sta bila to okraja, ki sta imela isto politično problematiko, močan delež tako italijanskega kot slovenskega prebivalstva, kar je zahtevalo enotno vodstvo in delo. Tako so rešili tudi vprašanje kadrov, kar je predstavljalo v teh krajih nemajhen problem. Ustanovljen je bil okraj Koper s sedežem v Kopru. V letu 1945 so združili še okraja Idrija in Cerkno v okraj Idrija-Cerkno, in sicer 29. decembra 1945. Tako je štelo vzhodnoprimorsko okrožje konec leta 1945 8 okrajnih narodnoosvobodilnih odborov in 207 krajevnih narodnoosvobodilnih odborov (odslej KNOO). Na vsak KNOO — tu so bili všteti tudi mestni narodnoosvobodilni odbori — je prišlo povprečno 794 ljudi. V coni B je bilo leta 1945 okoli 164000 prebivalcev.[3] Posamezni okraji so imeli v tem času nas-

lednje število KNOO: okraj Koper 47, okraj Vipava 42, okraj Ilirska Bistrica 28, okraj Hrpelje-Kozina 21, okraj Tolmin 18, okraj Idrija-Cerkno 18, okraj Grgar 17, okraj Postojna 16. Tako je bilo številčno stanje po poročilu odseka za izgradnjo narodne oblasti pri PPNOO ob koncu leta 1945, za leto 1946 pa je značilno, da se je število KNOO po posameznih okrajih precej spreminjalo. O vzrokih za to bo govor nekoliko kasneje.

Okraj Koper je obsegal v glavnem vso Slovensko Istro in je bil po številu prebivalstva največji okraj v coni B. Število prebivalstva se je gibalo okoli 52.000, od tega so obalna mesta imela 20.000 prebivalcev. Ta okraj je bil narodnostno mešan z močnim deležem italijanskega prebivalstva, ki je imelo večino v treh mestih, v drugih KNOO pa je bila večina prebivalstva slovenske narodnosti. V teku leta 1945 in tudi v letu 1946, je bila reakcija v tem okraju precej močna, stanje napeto, to so bili kraji z industrijskimi obrati, ki so bili v rokah italijanskega kapitala, skratka bila je potrebna velika mera politične zrelosti pri reševanju vsakdanjih zapletov, provokacij in sporov. Težnja je bila, da so bili Slovenci in Italijani enakovredno zastopani pri izvajanju oblasti. Organi Narodne zaščite so prijavili nekatere pripadnike dveh ilegalnih organizacij »Partito d'Azione« in »Partito della Democrazia Cristiana«, zaradi razširjanja letakov katerih vsebina je bila proti oblasti, ki sta jo vpeljala Vojaška uprava jugoslovanske armade in PPNOO.[4]

Okraj Hrpelje-Kozina je obsegal Mali Kras med Socerbom, Rakitovcem in Kozino, zahodne Brkine, zahodni del Vremske doline in del Gorenjega Krasa okoli Divače, kolikor ga je ostalo tostran Morganove črte. Ta okraj je štel okoli 12000 prebivalcev in je bil najbolj siromašen, praktično brez industrije (1 manjši premogovnik) pa tudi brez pravih pogojev zanjo. Prebivalstvo je živelo od kmetijstva, gozdarstva in živinoreje. *Okraj Ilirska Bistrica* je obsegal bistriško kotlino med pivško planoto in severnimi obronki pogorja Učke, na vzhodni strani ga je mejil Snežnik, na zahodu pa vzhodni del Brkinov. Tu je živelo dobrih 17000 prebivalcev. Okoli Ilirske Bistrice je bila razvita lesna industrija, po centralnih nižinskih predelih je živelo prebivalstvo od kmetijstva, snežniški predeli od gozdarstva in brkinska stran od sadjarstva. Nekoliko revnejši so bili predeli v južnem delu okraja. *Okraj Postojna* je pokrival v glavnem pivško planoto. Dva večja centra sta bila Št. Peter na Krasu (Pivka) in Postojna. Okraj je imel 17500 prebivalcev. Najvažnejši panogi gospodarstva postojnskega okraja sta bili gozdarstvo in živinoreja. *Okraj Vipava* je nastal po združitvi okraja Črniče in okraja Ajdovščina. Neuradno se je zanj uporabljal naziv okraj Ajdovščina. Geografsko je obsegal Vipavsko dolino s središčem Ajdovščina. To je bil izrazito kmetijski okraj, obnavljali so vinogradništvo, prevladovali so mali kmetje in je imel okoli 26000 prebivalcev. *Okraj Idrija* je obsegal hribovite predele od Črnega vrha in severovzhodnih obronkov Trnovske planote do tolminskih hribov, na vzhodni strani Baške grape. Tu je živelo nekaj manj kot 18000 prebivalcev. Zaradi visoke lege so predvidevali razvoj živinoreje, gozdarstva in sadjarstva. Edini industrijski kraj v okraju je bila Idrija. *Okraj Grgar* je obsegal Banjško in Trnovsko planoto ter gornje predele doline Trebuše. To je bil manjši okraj s približno 9000 prebivalci in je spadal med revnejše okraje. Industrije tu ni bilo, ljudje pa so se v glavnem ukvarjali s hišo obrtjo in gozdnimi deli. Tudi tu so načrtovali možnosti gospodarskega razvoja v živinoreji in gozdarstvu. *Okraj Tolmin* je obsegal najsevernejše, gorate predele cone B. Tu sta bila živinoreja in gozdarstvo najvažnejši panogi gospodarstva. Okraj je imel okoli 12500 prebivalcev.[5]

Važna akcija, ki je stekla v coni B takoj po osvoboditvi, je bila priprava in organizacija volitev v NOO, ki jo je vodil odsek za izgradnjo narodne oblasti pri PPNOO, ki je sprva deloval v okviru odseka za notranje zadeve, 29. oktobra 1945 pa je postal samostojen, direktno podrejen tajništvu PPNOO.[6]

Za volitve nižjih organov ljudske oblasti, je izdal v septembru 1944 PNOO za Slovensko primorje in Trst predpise, predvsem glede ustroja in organizacije poslovanja in je tako, prilagojeno za Slovensko primorje, uzakonil odloke predsedstva SNOS. To so bili: *1. Odlok* PNOO o volitvah v KNOO ter okrajne in okrožne narodnoosvobodilne skupščine. *2. Pravilnik* za poslovanje okrožnih, okrajnih in krajevnih volilnih komisij za volitve. *3. Navodila* odseka za izgradnjo ljudske oblasti pri PNOO za pripravo in izvedbo volitev. *4. Odlok* PNOO o krajih, okrajih in okrožjih ter njihovih NOO. Ti predpisi glede volitev so veljali v celoti tudi po osvoboditvi s tem, da je prišlo do spremembe le glede okrožnih skupščin toliko, da so poslance za zasedanja okrožnih skupščin volili indirektno, preko okrajnih skupščin. Uradni nazivi za organe ljudske oblasti vseh stopenj od krajevnih do pokrajinskega, se niso spremenili in so NOO ostali do leta 1947 kljub temu, da so v Sloveniji leta 1946 že uvedli ljudske odbore.

Delo pri pripravi volitev se je sprva lotilo oblikovanja novih volilnih enot. Posameznim okrajem ob demarkacijski črti so priključili volilne enote in sicer okraju Črniče iz okrajev Miren in Komen, okraju Postojna iz okraja Sežana in okraju Grgar iz okraja Kanal. Volitve, ki so se tudi v Slovenskem primorju že izvedle med vojno, so se morale po vojni izvršiti še v krajih, kjer so bile močne okupatorjeve postojanke, povsod torej, kjer jih med vojno ni bilo, oziroma so potekala takoj po vojni po hitrem postopku, z dviganjem rok. Odlok o volitvah je PPNOO za cono B izdalo 7. septembra 1945.[7]

Odsek za izgradnjo narodne oblasti je sklical 10. septembra 1945 vse okrajne referente na sestanek za pripravo in izvedbo volitev. Na podlagi Uradnega lista, so pripravili navodila za delo okrajnih in krajevnih volilnih komisij. Okrožna volilna komisija, je po okrajih sklicevala konference okrajnih in krajevnih volilnih komisij. Volitve so se pričele konec septembra 1945 in so potekale postopoma, najboljše v okrajih Hrpelje-Kozina in Ilirska Bistrica. Najtežje pa so

volitve izpeljali v okraju Koper, tu so se morale volitve ponekod celo razveljaviti (Izola), volilna propaganda pa je nato zajela predvsem prebivalstvo italijanske narodnosti. V poročilu za mesec november 1945 je navedeno, da so razpustili volilno komisijo, sestavili novo, za nekaj časa ustavili volitve in nato v mesecu decembru nadaljevali z volitvami v okraju Koper.[8] Po končanih volitvah so potekale okrajne narodnoosvobodilne skupščine, v okraju Grgar 25. oktobra, v okraju Hrpelje-Kozina 4. novembra, v okraju Vipava 30. oktobra, v okraju Postojna 13. novembra, v okraju Tolmin 17. novembra, v okraju Ilirska Bistrica 9. decembra, v okrajih Idrija in Cerkno pa 29. decembra. V okraju Koper je bila skupščina v začetku leta 1946.[9]

Organizacijska struktura KNOO je bila še vedno taka, kot je bilo določeno z odlokom o krajih in okrajih iz leta 1944 s to razliko, da so odpadle določene funkcije v zvezi z vojsko, ugotavljanjem zločinov, škode in nastopile nove, značilne za povojno obdobje. V manjših KNOO je bilo poleg predsednika in tajnika še 5 odbornikov, v večjih KNOO je bilo odbornikov več. Običajna organizacijska shema krajevnega odbora je bila: predsednik, tajnik, poverjeniki za notranje zadeve, za finance, za kmetijstvo in gozdarstvo, za trgovino in preskrbo, za obnovo, za industrijo in obrt, za prosveto, za socialno skrbstvo in zdravstvo. Pri manjših KNOO je delo več sektorjev opravljal en član odbora, pri zelo velikih KNOO pa so se nekateri od navedenih delovnih področij tudi razdelili. KNOO, ki so bili večji, tako npr. mestni NOO (Tolmin, Postojna, Ajdovščina in obmorska mesta), so imeli plačano administrativno moč, medtem ko so krajevni odborniki prejeli denarno nagrado le občasno kot nadomestilo za večje opravljeno delo, ki jim je vzelo več časa. Nagrado in njeno višino so določili ob vsakem primeru na seji odbora.

Za določene spremembe pri organizaciji odsekov in oddelkov okrajnih izvršnih odborov pa je P P N O O izdal odredbo 12. marca 1946. Okrajni IO so vodili predsednik, podpredsednik, tajnik in potrebno število poverjenikov, ki so bili izvoljeni na okrajni skupščini. Določili so tudi, da sta okrajni predsednik in tajnik polno zaposlena in plačana. Poleg tajništva je za opravljanje nalog na okraju po posameznih panogah uprave po novem odloku delalo 5 odsekov (prej 11), in sicer gospodarski odsek, ki je vključeval oddelek za trgovino in preskrbo, za obrt in industrijo, oddelek za kmetijstvo in gozdarstvo in za gradnjo in obnovo. Nadalje je deloval na okraju finančni odsek, odsek za socialno skrbstvo in zdravstvo, odsek za prosveto in odsek za notranjo upravo. V tajništvo je poleg predsednika, podpredsednika in tajnika spadal še personalni referent, referent za izgradnjo narodne oblasti, referent za vojno škodo in pravni referent. Vsak odsek je imel poleg strokovnih moči še potrebno število pisarniškega osebja.[10]

Kasneje med letom 1946 so nastale posamezne spremembe, kot so pokazale potrebe, tako se je na primer v okviru gospodarskega odseka ustanovila davčna komisija, pri tajništvu pa referat za zadružništvo. Število strokovnih delavcev na okraju je bilo odvisno od velikosti okraja med 25 in 35 administrativnih delavcev pa med 12 in 18.

P P N O O je na ozemlju cone B predstavljalo najvišji organ ljudske oblasti. V sodelovanju z VUJA (Vojaška uprava JA) je vodilo upravo vzhodnoprimorskega okrožja. Za popolnejši prikaz razmer v coni B v letih 1945—47 bo potrebno osvetliti tudi vlogo VUJA, vendar za zdaj arhiv tega organa še ni dostopen, med arhivskim gradivom P P N O O pa se nahajajo le posamezni dopisi, ki dokazujejo povezanost in sodelovanje pri upravljanju tega ozemlja. Od ustanovitve dalje je P P N O O vodilo upravo preko komisij in odsekov. Ko se je P P N O O popolnoma formiralo, so ustanovili tudi zakonodajni svet z nalogo, da je pripravljal odloke in odredbe, ki jih je PPNOO izdajalo za svoje področje. Objavljeni so bili v Uradnem listu P P N O O za Slovensko primorje. P P N O O je vodil tajnik Franc Perovšek. Po okrožnici odseka za izgradnjo narodne oblasti pri PPNOO je bila pred okrajnim IO v mesecu decembra 1945 poleg volitev določena še ena naloga, za katero so tudi določili datum izvedbe 16. december 1945, in sicer združevanje KNOO. Pogoji dela so postali drugačni, kot so bili med vojno, poleg tega pa se je pokazalo, da majhne krajevne enote niso bile kos nalogam. Aktivisti okrajnih odsekov za izgradnjo narodne oblsti so obiskali KNOO in odbore Slovansko italijanske antifašistične unije, kjer so govorili o potrebi in pomenu združitve, potem so sklicali zbore volilcev v posameznih KNOO, sledila je seja združenih vasi novega KNOO. Poročila, ki so prihajala iz KNOO pa so govorila o velikih težavah, ki so spremljale združevanje manjših krajevnih enot v večje. Problem je bil v dogovarjanju, kje bo sedež odbora, kdo bodo odborniki, kako bodo zastopani interesi vsake vasi, kakšne pravice in koristi bodo imele, tako da je bil pozneje sprejet sklep, da je treba počasi in s prepričevanjem nadaljevati delo tudi še v teku leta 1946. Ko je bila večina KNOO združena, do maja 1946 pa je bilo še nekaj časa opaziti med posameznimi vasmi nesodelovanje, še vedno so morali člani okrajnih odsekov za izgradnjo narodne oblasti ogromno časa posvetiti delu na terenu.[11]

Postavljanje novih KNOO je potem zahtevalo nove volitve odbornikov. Težko je bilo po vseh KNOO vpeljati redno delo tudi zato, ker so se odborniki velikokrat menjali. Izredna politična situacija, ki je zahtevala na vsem teritoriju stalne spremembe, prilagajanja in nove ukrepe, je dostikrat povzročila, da so odborniki odstopali, ker niso bili kos nalogam. Veliko je bilo upravno političnih tečajev v slovenskem in italijanskem jeziku v Rodiku, Šempasu, Lokovcu, Škriljah, kjer so poskrbeli za najnujnejši pouk novim odbornikom.

Vsakih 14 dni bi morale potekati seje krajevnih odborov in enkrat mesečno zbori volilcev. Zapisnike o teh sestankih so pošiljali na okrajni odbor in ti so poročali okrožnemu odboru. Po statističnih podatkih kakor tudi po dopisih in poročilih, ki so jih okraji po-

šiljali na okrožje, vidimo, da so zapisniki in poročila iz KNOO prihajali zelo neredno. Posebno v poletnih mesecih, ko so bili ljudje preobremenjeni z delom na polju, udarniškim delom, delom pri obnovi, jih je bilo težko pritegniti še na sestanke.

Udeležba na zborih volilcev je bila različna, odvisna tudi od problemov, ki so bili na dnevnem redu. Pokazalo se je, da so ljudje živo razpravljali predvsem takrat, ko je šlo za njihove osnovne interese. Največ se je na zborih volilcev govorilo o gospodarskih zadevah, obnovi, upravnem delu ter o združevanju KNOO. Velikokrat so se izvajale tudi nadomestne volitve posameznih članov krajevnih odborov. Mnogo so govorili o davkih; pobiranje davkov je bilo težavno, ljudje so se marsikje upravičeno ali neopravičeno upirali in bilo je potrebno veliko prepričevanja, dokazovanja in potrpljenja pri tem delu. Iz kratkih povzetkov vsebine razpravljanj iz zborovo volilcev naj kot primer navedem poročilo KNOO Knežak iz okraja Ilirska Bistrica:

»Protest od strani imovitejših radi previsokih davkov. Postaviti gospodarsko zadrugo. Izvoliti odbor za udarniško delo, s pomočjo okraja se bo popravilo jarke na vasi. Podrte borovce prodati, znesek porabiti za potrebe KLO. Vaško imovino dali v najem. Kamioni jemljejo voznikom zaslužek. Pojasnilo radi odvzema mul od UNRRA. Dobili semen. krompir, fižol, ječmen. Odvzet nakaznice za mast oziraje se na težo zaklanega prašiča. Prosv. društvo Šembije, naj plača hrano igralcem. Popraviti šolo in napajališče.«[12]

Z vzpostavitvijo demarkacijske črte je bilo prizadeto tudi gospodarstvo, saj je bilo ozemlje na ta način odtrgano od dveh centrov Trsta in Gorice. Precej obratov in objektov je bilo poškodovanih, ni pa bilo področje cone B še vključeno v načrt obnove gospodarstva nove Jugoslavije. Spopasti se je bilo treba z gospodarskim kaosom, kakršnega je pustila vojna. V takih okoliščinah pomanjkanja vsega je bilo težko naenkrat uvesti neko organizirano pomoč za obnovitev razrušenih gospodarskih objektov, komunikacij, industrijskih obratov. Do konca leta 1945 se je v glavnem skušalo narediti najnujnejše, podrobnejši načrt gospodarske obnove pa je bil za leto 1946 že v pripravi.

Za obnovo gospodarstva je bilo nujno potrebno začeti z obnovo komunikacijskih objektov, gospodarskih poslopij, javnih zgradb in zaradi lažje izvedbe tega sta se združila odsek za gradnjo pri PPNOO in odsek za gradnje pri VVP (Vipavsko vojno področje). Pri odsekih za gradnje na okrajih so postavili tehnične baze, ki so prevzele vsa tehnična dela. Pri zbiranju materiala in prostovoljnem delu sta veliko pomagali ženska in mladinska organizacija. Ravno v zvezi z nabavo materiala se je z razdelitvijo terena na dve coni pojavil problem, da je bila preskrba z materialom zelo otežena kajti večina potrebnih stvari za obnavljanje se je našla v coni A, kar je vzpodbujalo črno borzo v obmejnih predelih. V juniju 1945 so se lotili organiziranja osebnega, tovornega in potniškega prometa. Poštni promet se je odcepil od prometnega odseka in na Reki se je ustanovila direkcija PTT za cono B. Prav tako je bilo treba vzpostaviti osebni promet, ki je bil popolnoma opuščen. Podjetje »Ribi« iz Gorice je prenehalo z delom, zato je VVP odstopilo nekaj vozil. Prve dni novembra 1945 se je pri PPNOO osnovalo avtopodjetje z nalogo, izboljšati in urediti celoten avtopromet v coni B. S pomočjo Narodne zaščite se je organizirala kontrolna cestna služba.[13]

Poseben problem sta bila obnova in zagon zapuščenih industrijskih podjetij. Na prvem zboru odposlancev okrožne skupščine decembra 1945 so sklenili, da se mora produkcija v industrijskih podjetjih dvigniti, doseči predvojno proizvodnjo in jo nato preseči. Vsa večja podjetja so imela svoje centrale v coni A ali v Italiji. Z njihove strani ni bilo nikakršnega interesa, da bi obnovili proizvodnjo v podjetjih. Poiskati je bilo treba surovine in osnovni material za delo v Sloveniji oziroma v Jugoslaviji in prav tako ustrezno tržišče.[14] Na tretjem zasedanju odposlancev okrožne skupščine 10. decembra 1946 je tajnik že poročal o določenem napredku v produkciji, ki je marsikje že dosegla predvojno stopnjo.

Hude težave so se pojavljale tudi glede preskrbe in notranje trgovine. Nemogoče je bilo takoj vpeljati redno in pravično razdelitev prehrane. Prve živilske nakaznice so se pojavile v mesecu avgustu 1945, prej pa so hrano delili na podlagi številčnega stanja. Trgovina je bila ob koncu leta 1945 in v začetku leta 1946 pogojevana s stanjem, ki je vladalo v Slovenskem primorju in se mu je prilagodila na ta način, da je prevladovalo preprosto poslovanje zamenjave blaga za blago. Že sredi leta 1945 pa so sklenili v zvezi s poživitvijo trgovine predvsem dve stvari, in sicer opustiti poslovanje z zamenjavo blaga za blago in pa boj proti špekulaciji, ki ji je med drugim ta primitivna trgovina dajala možnosti razcveta. Določili so cene blagu, za poživitev trgovine in preskrbe pa je skrbela centrala PRERAD, ki je imela sedež v Št. Petru na Krasu (danes Pivka). Centrala PRERAD (Prehranjevalni urad, kasneje Preskrbovalni zavod) je skrbela za nabavo živil in za njihovo razdelitev po okrajih. V sporazumu z VUJA je oddelek za trgovino pri PPNOO izdal vrsto uredb za prodajo in nakup kmečkih izdelkov.[15]

Za poživitev trgovine in preskrbe so pričeli z ustanavljanjem nabavnoprodajnih zadrug. Tudi tu se je pojavila vrsta problemov, nezaupanje ljudstva, nestrokovno poslovanje, pomanjkanje dobrih organizatorjev itd. Zato so pri odseku za zadružništvo pri PPNOO pripravili brošuro »Pot v novo zadružništvo« in časopis »Nova zadruga«, ki naj bi služila kot pomoč pri osveščanju ljudi.

Odsek za gozdarstvo je po okrajih organiziral gozdne uprave, ki so skrbele tudi za privatne gozdove. Dokaj hitro se je oživila lesna industrija tudi zato, ker je bilo možno izvoziti les preko UIVOD (Uvozno-izvozni zavod) v cono A, kajti Trst je bil že pred vojno glavni odjemalec lesa. Pri sekanju, transportu in predelavi lesa je bilo s teritorija, ki ga je pokrivala uprava PPNOO, zaposlenega približno 70% prebi-

valstva. Velika večina prebivalstva cone B se je ukvarjala s kmetijstvom (80%). Poskrbeti je bilo treba predvsem za to, da so se posejale obdelovalne površine, obnovile posesti, preskrbela semena, gnojila, orodje in pospešila živinoreja (izdali npr. odlok o prepovedi klanja plemenske živine). Finančni odsek se je ubadal z vprašanjem, kje zagotoviti finančna sredstva, ki so primanjkovala na vsakem koraku. Izdali so začasna navodila o pobiranju taks in trošarin ter pridobili nekaj več dohodkov. Naslednji pomemben ukrep je bila konec leta 1945 uvedba jugolire z namenom, da bi pokrili pomanjkanje italijanske lire.[16]

Na tretjem zasedanju odposlancev okrožne skupščine je tajnik PPNOO Franc Perovšek že poudaril večjo trdnost valute v coni B. Relacija med jugoliro in metroliro, ki se je uporabljala v coni A, je bila 1:2. V letu 1946 so dvignili proizvodnjo po raznih obratih in razširili električno omrežje. V diskusiji na okrožni skupščini, v kateri so sodelovali razpravljalci iz vsega okrožja, se je izoblikovala vrsta predlogov in zahtev. Opozorili so, da se je treba krepko spopasti s črno borzo, ki je ob demarkacijski črti kljub preganjanju še vedno cvetela. Ob koncu leta 1946 je delovalo v coni B 58 obnovitvenih zadrug, povečala se je obdelana površina zemlje, povečal prirastek živine, pričeli pa so tudi z obnavljanjem vinogradov.[17]

Na kulturno-prosvetnem področju je 25-letno obdobje raznarodovanja in fašističnega pritiska pustilo svoj pečat. Takoj po vojni so pričeli na novo organizirati osnovno šolstvo, srednje šole in razne strokovne šole, dijaške domove itd. Spopasti se je bilo treba z vprašanjem, kje dobiti zadostno število učiteljev, profesorjev, šolskih prostorov, učbenikov in drugega, kar so potrebovali. V ta namen so v Ravnah pri Št. Petru na Krasu (Pivka) takoj organizirali tečaj za tiste učitelje, ki so med vojno poučevali na osvobojenem ozemlju. Konec leta 1945 so se že pokazali določeni rezultati. V poročilu o stanju osnovnega šolstva je navedeno, da je bilo v letu 1945 v vzhodnoprimorskem okrožju odprtih 285 šol, od tega jih je v času poročanja delovalo 213. V 330 oddelkih se je šolalo okoli 20.000 učencev. Pomanjkanje učiteljev so delno premostili s prihodom učiteljev iz ostale Slovenije. Največ učiteljev je primanjkovalo v koprskem okraju in v nekaterih hribovskih predelih. Ukinili so privatne italijanske šole, ustanovili pa so 11 italijanskih šol in oddelke za italijansko govoreče otroke na šolah v Postojni in Št. Petru na Krasu (Pivka). Šolska in kulturna vprašanja italijanskega dela prebivalstva v coni B je reševala italijanska prosvetna komisija, ki je bila ustanovljena na sestanku v Kopru 2. oktobra 1945. V njenem področju dela je bilo poudarjeno delo za sistematizacijo italijanskih šol, izbor in odobritev učnih knjig, učnih načrtov, predlogi za imenovanje učiteljev pa tudi osnovanje roditeljskih svetov. Vse šolsko delo je temeljilo na učnem načrtu, ki ga je izdal SNOS še med vojno. Navodila za vse šolsko delo je pripravljala prosvetna komisija pri PPNOO. Vse delo je bilo v tem času usmerjeno v izgradnjo osnovnega šolstva kot baze vsega izobraževalnega delovanja. Vpeljana je bila 7-letna šolska obveznost, 4 razredi nižje osnovne šole in 3 razredi višje osnovne šole.[18]

Vzporedno z organiziranjem osnovnega šolstva se je organiziralo tudi srednje šolstvo. Ustanovili so srednje šole v Ajdovščini, Hrpelju-Kozini, Idriji, Kopru, Ilirski Bistrici, Cerknem, Tolminu ter Postojni. Da bi omogočili delati izpite tudi dijakom, ki jim je bilo med vojno onemogočeno obiskovati gimnazijo, je bila ustanovljena na gimnaziji v Postojni stalna komisija za izpite, kjer je bilo možno opravljati izpite za vse razrede srednjih šol. Kot pomoč dijakom so uvedli dvomesečne pripripravljalne tečaje v Postojni in Ajdovščini. Za dijake srednjih šol so pričeli obnavljati dijaške domove in pri prošnjah za sprejem so imeli prednost otroci borcev in najrevnejši dijaki. Za to, da je obnova šol in dijaških domov potekala čim hitreje in uspešneje, so organizirali po okrajih in krajih akcijo »Za našega dijaka« in v kratkem času nabrali precej živeža, denarja in materiala za obnovo. Pomanjkanje profesorjev na gimnazijah je znatno oviralo redni pouk in delo.[19]

V letu 1946 je bilo delo še bolje organizirano. Za osnovne šole so dobili večje število učiteljev in učbenikov iz Slovenije. Poskrbeli so, da je prišlo v koprski okraj zadostno število učiteljev. Zmanjšalo se je število šol s poukom potovalnih učiteljev, kljub temu pa je osnovno šolstvo v Slovenskem primorju še zaostajalo za osnovnim šolstvom v ostali Sloveniji.[20] V začetku 1946 so ustanovili še učiteljišče v Tolminu, oddelek gimnazije v Kopru in v Ajdovščini. Na gimnaziji v Postojni so pomanjkanje učbenikov reševali s skripti za različne predmete. Prosvetna komisija je sklenila, da jih PPNOO odobri in posreduje tudi drugim gimnazijam v coni B.[21]

Po okrajih in krajih so skušali čim bolj oživiti kulturno prosvetno delo in od konca vojne so osnovali večje število prosvetnih društev, čitalnic, knjižnic, dramskih skupin, pevskih zborov, godb, itd.

Od reševanja gospodarskega vprašanja in gospodarskih problemov je bila v veliki meri odvisna tudi socialna politika. Pri PPNOO je deloval odsek za socialno skrbstvo, ki je razvil široko dejavnost. Po reorganizaciji oktobra 1945 so pri odseku delovali štirje oddelki. Prvi oddelek, splošno skrbstvo, je vključeval tudi komisijo za podeljevanje podpor, ki je bila ustanovljena že 7. julija. Zelo občutljivo vprašanje podeljevanja socialnih podpor v času, ko je podpore potrebovala večina prebivalcev, je dostikrat povzročilo pri ljudeh ostre kritike, ker se je marsikdaj obravnavalo in reševalo nepravilno. Zato se je konec leta 1945 izvedla revizija vseh odobrenih podpor. Drugi oddelek, oddelek za invalidsko skrbstvo, je skrbel za invalide iz internacij in zaporov, medtem ko je skrb za vojne invalide v glavnem prevzel invalidski odsek IV. armade.

Ogromno je bilo storjenega na področju mladinskega skrbstva. Zanj je skrbel mladinski oddelek. Po zbranih podatkih o otrocih, ki so bili potrebni social-

ne zaščite, so socialno zaščito organizirali za sirote, predšolske otroke, za šoloobvezne otroke in dijake, ukvarjali pa so se tudi že z vprašanjem poklicnega izobraževanja mladine. Poleg tega so uvedli specialno socialno zaščito slepih in gluhonemih otrok in zato odprli dom v Portorožu. Četrti oddelek je deloval na področju socialnega zavarovanja in 6. avgusta 1945 je bil v Kopru ustanovljen Pokrajinski zavod za socialno zavarovanje delavcev in nameščencev. S 1. januarjem 1946 je stopila v veljavo še odredba o obveznem socialnem zavarovanju poljedelskih delavcev. Razen centrale v Kopru je delovalo še 7 poslovalnic v Idriji, Ajdovščini, Postojni, Ilirski Bistrici, Kopru, Izoli, Piranu in 4 poverjeništva za socialno skrbstvo na okrajih Cerkno, Grgar, Tolmin in Hrpelje-Kozina.[22] Odsek za zdravstvo pri PPNOO se je takoj po vojni lotil organiziranja zdravstva po okrajih cone B. Obnovili so vrsto ambulant, lekarn in skušali poiskati za vse najnujnejši sanitetni material. Kljub pomanjkanju zdravnikov, sanitetnega materiala in prostorov se je mnogo storilo v boju proti raznim nalezljivim boleznim, pri organiziranju in opremljanju bolnišnic in so pri tem sodelovali z RK in vojsko. Z raznimi premestitvami zdravnikov so pokrili največje potrebe po okrajih. Proti koncu leta 1946 že poroča tajnik PPNOO, da se je položaj v bolnišnicah in na terenu precej izboljšal. Organizirali so med drugim akcijo »Zdravstveni teden«, pripravili vrsto predavanj o higieni in preventivi. Vedno manj so bili odvisni od bolnišnic v coni A in vedno več bolnikov se je zdravilo v bolnišnicah, ki so bile na ozemlju cone B. Vse več je bilo pacientov iz cone A, ki so prihajali na zdravljenje v bolnišnice tostran demarkacijske črte, sprva predvsem zato, ker je bilo zdravljenje precej cenejše.[23] Ko so pripravljali program za nadaljnje delo, so poudarjali predvsem to, da je treba izpopolniti delo po okrajih in krajih, s tem da se poskrbi za zdravila, sanitetni material, zdravstveno osebje in obnovi čim več zdravstvenih objektov.[24]

Takoj po osvoboditvi meseca maja 1945 so pričeli sistematično organizirati sodišča in do konca meseca julija so pripravili podlago za začetek rednega dela sodišč. Po neuspešnih pogovorih s predstavniki zavezniške oblasti v Trstu se je okrožno sodišče iz Trsta preselilo v Postojno in pričelo z delom 23. julija. V prvih mesecih po koncu vojne so organizirali sodišča na osnovi ljudskih sodišč iz NOB. Do meseca avgusta 1945 so v glavnem na vsem ozemlju cone B pričeli z delom. Postavili so poleg okrožnega sodišča v Postojni še okrajna sodišča v Postojni, Ajdovščini, Idriji, Hrpelju-Kozini, Ilirski Bistrici, Tolminu, Cerknem, Grgarju in Kopru. Ljudske sodnike so izvolili na okrajnih skupščinah takoj po osvoboditvi, ponekod pa že med vojno. Skrbi zaradi pomanjkanja strokovno usposobljenega osebja se je pridružila še skrb zaradi pomanjkanja pravnih predpisov. Iz poslovanja sodišč je razvidno, da so imeli največ dela s kazenskimi zadevami. Predvsem v krajih blizu demarkacijske črte je bilo precej prijav zaradi tihotapstva. Tako je npr. zlasti naraslo nedovoljeno izvažanje živine v cono A, kar je seveda prizadelo in škodovalo gospodarstvu v coni B. V takih primerih so sodišča zelo ostro nastopala. Od civilnih zadev so v glavnem prevladovali lastninski spori in spori zaradi motenja posesti. V začetku poslovanja so imela sodišča velike težave zato, ker je bilo zelo neurejeno stanje zemljiških knjig. Konec leta se je razširilo zadružno gibanje in vpeljati je bilo treba zadružni register. Nadalje so imeli precej težav z urejevanjem zapuščinskih zadev. Veliko problemov je sodiščem povzročala zakonodaja na eni strani zaradi pomanjkanja, na drugi strani pa zaradi nasprotujočih si predpisov, izdanih od VUJA in od PPNOO.[25] Pravni problem poleg navedenih, s katerim so imeli v letu 1946 veliko opraviti, je bilo izvajanje odredbe o začasni upravi sovražnikovega imetja in imetja njegovih sodelavcev. Iz vsega tega je razvidno, da so morali sodniki iz siromašnih zakonskih predpisov, ki niso zadoščali za najrazličnejše pravne primere, iskati in ustvarjati nove predpise in uredbe v skladu z družbenim razvojem.[26]

V Parizu se je zaključila 15. oktobra 1946 mirovna konferenca, ki je ratificirala francoski predlog o razmejitvi med Jugoslavijo in Italijo in proti koncu leta 1946 je bil pripravljen nov načrt upravno teritorialne razdelitve Slovenskega primorja, predvidenega, da se priključi FLRJ. To delo so opravljale posebne okrajne komisije, v katere so pritegnili strokovnjake z raznih področij javne uprave. Pri delu so se držali navodil, ki jih je 1946 izdala vlada LRS. Eno izmed osnovnih napotil je bilo, da morajo novi KLO predstavljati zaključene osnovne gospodarske enote, ki bodo sposobne samostojnega gospodarskega življenja in nadaljnega razvoja. Izdelane načrte okrajnih komisij je potem preučila komisija pri Poverjeništvu, ki je 8. februarja 1947 na osnovi tega izdala odlok o organizaciji upravne razdelitve okrajev in krajev za tisto ozemlje Slovenskega primorja, ki je bilo določeno za priključitev k Jugoslaviji.[27]

Odlok je urejal sicer le stanje v coni B, toda razmejitev je zajela tudi teritorij cone A, ki je bil določen, da se priključi k Jugoslaviji. Po določbah pariške mirovne konference je bilo določeno, da se bo od 8 okrajnih NOO, 7 v celoti priključilo, in sicer Tolmin, Grgar, Idrija, Vipava, Postojna, Ilirska Bistrica in Hrpelje-Kozina, od okraja Koper pa le majhen vzhodni del od celotnega števila prebivalcev 52.000 le okoli 5600 prebivalcev. Iz območja cone A pa v celoti 4 okrajni NOO Bovec, Kobarid, Kanal, Komen, z veliko večino 3 okrajni NOO Brda, Miren, Sežana; od mestnega NOO Gorica pa le 7 okoliških KNOO (okoli 9300 prebivalcev). Za celoten teritorij Slovenskega primorja, ki je bil določen, da pride v okviru FLRJ, so načrtovali 6 okrajev, in sicer: okraj Tolmin s sedežem v Tolminu, ki je obsegal celoten teritorij dotedanjih okrajev Tolmin, Bovec, Kobarid ter nekaj KLO (Ušnik, Čiginj, vasi Kozmerice, Modrejce, dela vasi Gorenji Log, Drobočnik) od okraja Kanal in od okraja Grgar (KLO Gorenja Trebuša). Okraj Gorica, sedež je bil predviden v Šempetru ali Solkanu, je obsegal dotedanje okraje Grgar, Kanal, ves teritorij

okrajev Miren in Brda, ki je pripadal Jugoslaviji, ozemlje okraja Vipava razen KLO Vodice (k Idriji) in KLO Štjak ter Vrabče (k Sežani), od okraja Komen nekaj vasi na Dolenjem Krasu kakor tudi 7 KLO od mestnega odbora Gorica.

Okraj Sežana so predvidoma sestavljali ves dotedanji okraj Sežana, ozemlje okraja Komen razen 4 KLO na Dolenjem Krasu, 4 KLO, ki so bili v Vipavski dolini ter del KLO Štanjel, KLO Štjak in KLO Vrabče od okraja Vipava, naselje Senadolce, vse ozemlje okraja Hrpelje-Kozina razen JV dela, območje okraja Koper, kolikor ga je prišlo v meje Jugoslavije in naselje Lipica. Sedež okraja bi bil v Sežani. Okraj Ilirska Bistrica s sedežem v Ilirski Bistrici je vključeval ves teritorij bivšega okraja Ilirska Bistrica, JV del dotedanjega okraja Hrpelje-Kozina s 5 KLO (Hrušica, Golac, Obrov, Slivje, Tatre). Okraj Postojna je ostal v glavnem isti s sedežem v Postojni in ozemljem bivšega okraja Postojna razen vasi Senadolice. Okraj Idrija s sedežem v Idriji je obsegal ozemlje bivšega okraja Idrija in vas Vodice.[28]

PNOO, ki je ustanovil PPNOO, so ukinili na seji 23. februarja 1947 z utemeljitvijo, ki so jo objavili tudi v Primorskem dnevniku 25. februarja, da je po določbah pariške mirovne konference naloga, zaradi katere je bil postavljen izgubila svoj namen. S tem se je ukinilo tudi PPNOO in do konca meseca marca 1947 je PPNOO v glavnem razpustilo svoje oddelke. Konec marca je torej prenehala z delom uprava PPNOO in se je delovanje preneslo na okrajne izvršilne LO. To je narekovalo potrebo po tem, da se še enkrat preuči razdelitev ozemlja Slovenskega primorja, upoštevajoč važnejša gospodarska in prometna središča in pa tudi želje prebivalcev. Številni sestanki in usklajevanja so izoblikovali načrt upravno teritorialne razdelitve, ki so ga okrajni izvršni odbori objavili v brošuri pod naslovom Pregled začasne upravnoteritorialne razdelitve Slovenskega Primorja (po stanju z dne 1. V. 1947.)[29] Ta brošura je rezultat opravljenega dela okrajnih komisij od konca leta 1946 in ji je osnova ozemeljska razdelitev, kakršna je bila predlagana v poročilu PPNOO 8. februarja 1947. Ozemlje okrajev je določeno z navedbo katastrskih občin ali njihovih delov s pripadajočimi naselji.

Dne 15. septembra 1947 je bil izdan ukaz o razteg-nitvi veljavnosti ustave, zakonov in drugih pravnih predpisov FLRJ na ozemlje, ki je po mirovni pogodbi z Italijo bilo priključeno FLRJ.[30] 20. septembra je bil za LRS izdan ukaz, kjer je v drugem členu rečeno, da pravni predpisi organov ljudske oblasti, ki so bili izdani na tem področju, ostanejo v veljavi, kolikor niso v nasprotju z zakoni in drugimi pravnimi predpisi LRS.[31]

Konec meseca novembra 1947 so bile izvedene dopolnilne volitve v Ljudsko skupščino LRS na priključenem ozemlju Slovenskega primorja.[31] Dokončno pa je bila uzakonjena upravna razdelitev LRS z objavo v Uradnem listu 23. februarja 1948, to je Zakon o upravni razdelitvi LRS.[33] V Slovenskem primorju je ostalo 6 okrajev, storjeni so bili manjši popravki KLO, povečal pa se je okraj Postojna, ki so mu priključili ozemlje okraja Rakek.

OPOMBE

1. Arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani (dalje navajam A IZDG), fond Poverjeništva pokrajinskega narodnoosvobodilnega odbora za Slovensko primorje (dalje navajam PPNOO) fasc. 13/I. — 2. A IZDG, fond PPNOO, fasc. 14/XI. — 3. A IZDG, fond PPNOO, fasc. 21/III. — 4. A IZDG, fond PPNOO, fasc. 16/I. — 5. Glej opombo 3. — 6. Glej opombo 1. — 7. Glej opombo 1. — 8. A IZDG, fond PPNOO, fasc. 14/VII. — 9. Glej opombo 1. — 10. Glej opombo 3. — 11. A IZDG, fond PPNOO, fasc. 14/IX. — 12. A IZDG, fond PPNOO, fasc. 18/III. — 13. A IZDG, fond PPNOO, fasc. 4/VI. — 14. A IZDG, fond PPNOO, fasc. 20/II. — 15. Glej opombo 14. — 16. Glej opombo 13. — 17. A IZDG, fond PPNOO, fasc. 10/VI. — 18. A IZDG fond PPNOO, fasc. 12/I. — 19. A IZDG fond PPNOO, fasc. 4/V. — 20. Glej opombo 17. — 21. Glej opombo 17. — 22. A IZDG, fond PPNOO, fasc. 90/VI. — 23. Glej opombo 13. — 24. Glej opombo 17. — 25. A IZDG, fond Pokrajinskega narodnoosvobodilnega odbora za Slovensko primorje in Trst, fasc. 12/II. — 26. A IZDG, fond PPNOO, fasc. 20/III. — 27. Glej opombo 3. — 28. Glej opombo 3. — 29. Pregled začasne upravnoteritorialne razdelitve Slovenskega Primorja (po stanju od 1. V. 1947), izdali okrajni izvršilni odbori Slovenskega Primorja. — 30. Uradni list FLRJ, 1947/80. — 31. Uradni list LRS, 1947/39. — 32. Uradni list LRS, 1947/51. — 33. Uradni list LRS, 1948/9.

SOMMARIO

IL COMMISSARIATO DEL COMITATO REGIONALE DI LIBERAZIONE NAZIONALE PER IL LITORALE SLOVENO E TRIESTE 1945—1947

Metka Gombač

Il Comitato regionale di liberazione nazionale (CRLN) per il Litorale sloveno e Trieste, ha demandato con un decreto legge del 25. 7. 1945, i poteri civili per quella parte del territorio che con il trattato di Belgrado del 9. 6. 1945 costituiscono la zona B, al Commissariato del Comitato regionale di liberazione nazionale per il Litorale sloveno e Trieste (CCRLN) con sede ad Ajdovščina (Aidussina). Il suddetto CCRLN gestiva in collaborazione con l'amministrazione militare dell'armata Jugoslava la circondario Est del Litorale, che comprendeva il comitati disttretuali di liberazione nazionale. Fino alla fino del 1945 si effettuarono diverse ristrutturazioni territoriali e i distretti di liberazione nazionale divennero 8 come segue: Koper, Vipava, Ilirska Bistrica, Herpelje-Kozina, Tolmin, Idrija—Cerkno, Grgar, Postojna.

Il CCRLN rappresentava su questo territorio la massima autorità del potere popolare ed era soggetto unicamente al CRLN ed all assemblea dei deputati

popolari. Il CCRLN fu dall inizio il portatore di tutte le iniziative del potere di base con commissioni e sezioni che accudivano ai diversi settori. Alla sua guida fu nominato Franc Perovšek. Il primo compito del CCRLN fù di organizzare le elezioni nei CLN, che poi ebbero luogo dalla fine di settenbre 1945 al dicembre dello stesso anno. La Sezione per la edificazione del potere popolare del CCRLN, che accudiva alle elezioni aveva anche il compito di accomunare i Comitati locali di liberazione nazionale, compito che fu effettuato nela prima metà del 1946. Uno dei compiti principali per il CCRLN fu quello di risvegliare l'economia. In questo senso si effettuarono diversi lavori sulle vie di comunicazioni, sugli edifici pubblici, nelle strutture economiche e via dicendo. La sezione per l'industria riuscì a risvegliare la produzione industriale, quella agricola, la produzione di derrate alimentari. Le cooperative fiorivano sia a livello locale che distrettuale. Si istituì pure un filtro fiscale e finanziario che accudiva alle entrate dello stato.

Si organizzò pure un Provveditorato scolastico e culturale che riportò agli Sloveni del Litorale quello che il fascismo aveva loro tolto. La sezione medica fece un ampio lavoro di prevenzione e con la sezione sociale accudiva a moltissimi problemi di salute publica.

Si istituì pure la sezione giuridica che pose le basi al diritto sia locale che nazionale.

Il trattato di pace di Parigi assegnò una grossa parte della Zona B alla Jugoslavia. Il CCRLN preparò un piano di ristrutturazione territoriale che funzionò da base alla divisione amministrativa che fu sanzionata il 23. 2. 1948.

RAZVOJ INDUSTRIJSKEGA RIBIŠTVA NA SLOVENSKI OBALI V LETIH 1945—1959

NADJA TERČON

UVOD

Morje je imelo že v preteklosti zelo velik pomen, saj se je prebivalstvo nerodovitnih krajev ob morju hranilo predvsem s hrano iz morja. Brez le-tega bi bilo življenje ljudi zelo revno. V primerjavi s poljedelstvom in živinorejo je morski ribolov ena izmed redkih gospodarskih dejavnosti, v kateri človek ne sodeluje pri množenju in rasti rib. Izjema so seveda ribji rezervati. Naloge morskega ribolova in z njim združeni stroški se tako omejujejo le na odkrivanje ribjih jat in lovljenje rib.

Na naši kratki morski obali so zrastla tri mesta — Koper, Izola in Piran. Morje je poleg okoliške zemlje vplivalo na življenje in razvoj mest. Prav ribolov je prispeval precejšen delež k mestni prehrani. Na severnem Jadranu se je razvil predvsem ribolov na glavne vrste plave ribe (sardele, inčuni, papaline, skuše), medtem ko je ribolov na druge vrste, predvsem na bele ribe, mehkužce, rake, školjke,... v glavnem stagniral.

Že zelo zgodaj so, kadar je bil ribolov obilnejši, začeli soliti in sušiti ribe. Tako pripravljene ribe so jim zagotovile prehrano v obdobju slabšega ulova, sveže ribe pa so prodajali na okoliških tržnicah do Trsta, predvsem v tem mestu. Konec 19. stoletja je ribolov močno napredoval in pojavili so se visoki tržni viški svežih pa tudi klasično konserviranih rib. Prav v to obdobje segajo korenine industrijske predelave rib na jadranski obali. Močna predelovalna industrija se je razvila v Kopru, v Piranu takih tovarn ni bilo, Izola pa se je že v tem obdobju razvila v najmočnejše središče tovrstne industrije na naši obali. Glavna surovina so bile plave ribe. Francoska družba SOCIÉTÉ GÉNÉRÂLE FRANÇAISE C.A. je leta 1879[1] zgradila prvo tovarno za predelavo rib v Izoli. Predelovali so ribe, meso, povrtnine ter izdelovali kis. Zaposlovali so žene in hčere ribičev ter manjše število kmečkih dninarjev. Tovarna je večkrat menjala lastnika in ime, obstaja pa še danes. Že 2 leti kasneje je bila v Izoli ustanovljena nova tovarna, ki jo je zgradila avstrijska družba Warchanek[2] z Dunaja. Lastnik Carlo Warchanek je bil za zasluge pri razvoju Izole imenovan za njenega častnega člana. To tovarno bolj poznamo pod imenom Arrigoni ali Argo. V Izoli je bilo še več manjših tovarn, ki pa so najkasneje do leta 1940 propadle. Danes obstajata le še Argo in Delamaris (bivša Ampelea). V Kopru pa je bila od konca 19. st. do 1959 tovarna, ki je svojo ukinitev dočakala pod imenom Ikra.

Med I. svetovno vojno so tovarne za predelavo in konserviranje rib zaprli ali pa preuredili za vojne potrebe. Ob koncu vojne je bila ta veja industrije zelo oslabljena. Najbolje sta si opomogli tovarni Ampelea in Arrigoni. Med obema vojnama sta ribja industrija in ribištvo ponovno vzcvetela; Italija je namreč podprla ribjo industrijo. Podprla jo je z ugodno carinsko politiko izvoza in uvoza, z delnim pokrivanjem stroškov ribolova ter z moderno gradbeno politiko, ki je pospešila širjenje in modernizacijo vseh in-

dustrijskih stavb v Izoli. Po kapitulaciji Italije leta 1943 pa se je zaradi pomanjkanja surovin proizvodnja ustavila. Nemci so namreč prepovedali vso plovbo po morju in s tem tudi ribolov.

IZOLA — STARO RIBIŠKO MESTO

Ribiški floti tovarn Ampelea in Arrigoni

Tovarna Ampelea je leta 1938 postavila ladjedelnco in začela z gradnjo lastne flote. Leta 1939 je imela že 32 ladij. Flota pa je bila tega leta skupaj z ladjedelnico prodana novo osnovani družbi Itala, katere delnice so bile v rokah Ampelee. Ta flota oz. podjetje Itala je spadalo k Ampelei (Ex Ampelei) vsaj do leta 1953. Celotno ime ribiške skupine Itala Pesca je bilo: GRUPPO ARNAMENTO PESCA »ITALA« dell' AMPELEA CONSERVIFICI S.A.[3] Ribiči so bili Italijani, domačini iz Izole. Povprečna starost ribičev je bila 35—40 let. To je razvidno iz prijavnic Itale Pesche, ki jih je morala poslati Pokrajinskemu zavodu za socialno zavarovanje v Kopru 6. 12. 1945. Dne 31. 12. 1946 je imela Itala 31 ladij. Ladje so imele ime Ampelea, dodatno označene z arabsko številko (Ampelea 01,...).[4] V lasti Itale naj bi bilo takrat še 63 čolnov (45 v Izoli ter 18 v Vrsarju in Fotani). Leta 1947 so bile ladje Itale evakuirane v Jugoslavijo. S tem je kapaciteta ribolova močno padla. Posadke flote Ampelee so delale samo v sezoni poletnega ribolova, pozimi pa so bile odpuščene. Stalne mesečne plače so imeli samo vodje ribolova, motoristi in svečarji. Ostali ribiči so dobivali samo deleže od ulova. Ribiči so bili socialno zavarovani.

Konec leta 1951 oz. začetek 1952 je bila k floti Ampelee priključena flota Istrie Pesche iz Izole. Istria Pesca je v začetku leta 1951 prevzela ladje Ribe d.d., vendar je bila že konec istega leta likvidirana. Dve leti kasneje je prejšnja flota Istrie Pesche oz. Ribe d.d. ponovno prešla k Ribi d.d. Ne morem pa zagotovo trditi, da je k Ribi prešla tudi vsa flota Ampelee in ne samo Istrie Pesche. Mislim, da se je zgodilo prav to. Nobene izmed ladij, ki so bile l. 1946 last Ampelee, leta 1956 ni bilo pri Ex Ampelei. Nekaj jih je bilo pri podjetju Riba, nekaj v Piranskih solinah... Usode velikega števila ladij iz Ampelee pa žal nisem mogla ugotoviti.

Tovarna *Arrigoni*[5] je pred II. svetovno vojno zgradila ladjedelnico, ki je omogočala popravila in gradnjo lesenih ladij do 30 ton bruto tonaže oziroma do 20 m dolžine. To so bili CANTIERI ARRIGONI. Leta 1941 pa so organizirali tudi svojo floto — FLOTTA PESCHERECCIA di S.A.P.A.G. ARRIGONI & CO. ISOLA D'ISTRIA. Lovili so predvsem plave ribe za tovarno. S to floto so sklepali pogodbe in zanje lovili ribiči zasebniki in ribiči, ki so bili vključeni v ribiško zadrugo Izola in Koper. Ribiči Arrigonija so po letu 1945 prejemali stalno plačo, ki pa naj bi bila vzrok nezainteresiranosti ribičev za večji ulov. Po evakuaciji ladij Arrigonija v Jugoslavijo februarja 1947 se je količina ulova znatno zmanjšala. Decembra 1947 je bilo iz Jugoslavije v Izolo vrnjenih 6 motornih ladij, ki so jih takoj popravili v ladjedelnici. Te ladje so potem prešle v last novo osnovane ribiške družbe Riba. Ker viri po letu 1947 ne dajejo več podatkov o lastni ribiški floti tovarne Arrigoni, domnevam, da je le-ta konec leta 1947 ali začetek 1948 pre-

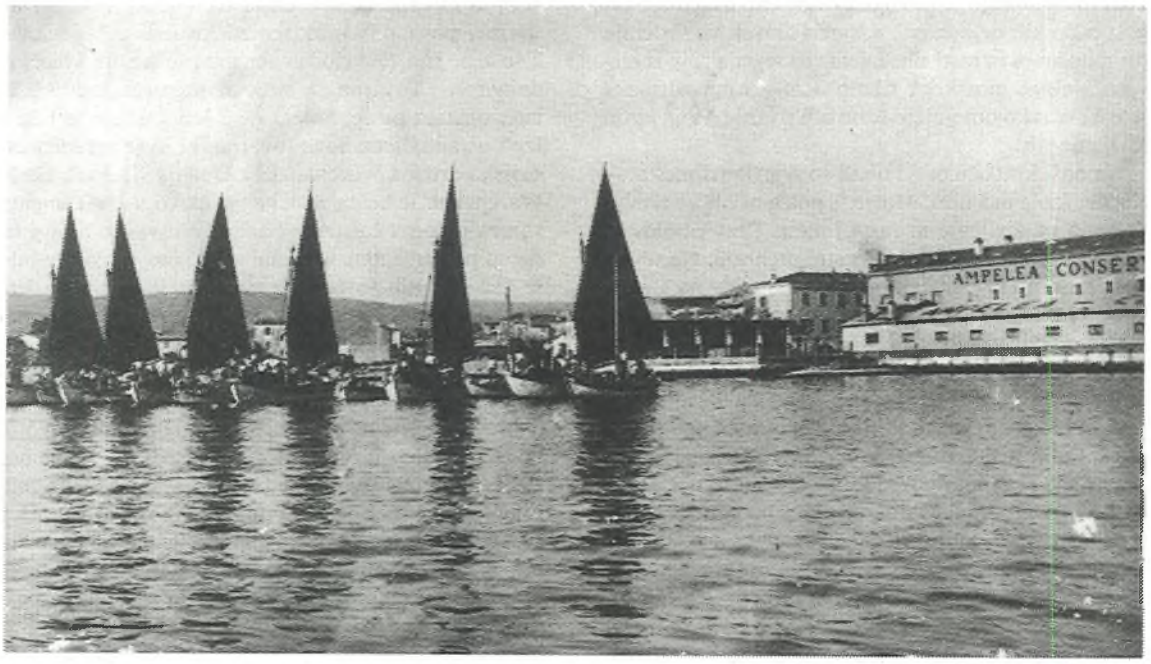

Tovarna Ampelea s svojo ribiško floto v letih 1943—1945

nehala obstajati. Ribe je odslej tovarni nabavljalo ribiško podjetje Riba.

Tovarna, leto preimenovanja oz. menjave lastnika, (lastnik)	kraj ustanovitve	leto ustanovitve
1890 C. DEPANGHER — 1925 DE LANGLADE — 1957 IKRA	KOPER	1890
1890 SEMLER IN GEHÖRT	KOPER	1890
1897 SOCIÉTÉ GÉNÉRÂLE FRANÇAISE C.A.	IZOLA	1879
1886 USINES DE L'ANCIENNE SOCIÉTÉ GÉNÉRÂLE FRANÇAISE DE CONSERVES ALIMENTAIRES (Anglo-avstrijska banka)		
med vojnama S.A. CONSERVIFICI		
1930 AMPELEA S.A. CONSERVIFICI (Alessio)		
1947 EX AMPELEA		
1956 IRIS DELAMARIS		
1881 WARCHANEK	IZOLA	1881
1925 SOCIETÀ ANONIMA PRODOTTI ALIMENTARI G. ARRIGONI & CO.		
1958 ARGO — TOVARNA KONZERV IZOLA		
1911 TROIAN & CO.	IZOLA	1881—1911
1882 GIOVANNI DEGRASSI	IZOLA	1882
1896 B. NOERDLINGER	IZOLA	1896
SOCIETÀ ITALIANA DI PRODOTTI ALIMENTARI L. TORRIGIANI	IZOLA	med obema vojnama
NICOLO DELISE	IZOLA	"
UMBERTO D'AGOSTINI	IZOLA	"

Riba Izola

Podjetje Riba Izola je nastalo l. 1948. Delovalo je pod različnimi imeni: a) »RIBA« TRŽAŠKA RIBARSKA DRUŽBA IN TRGOVINA Z RIBAMI d.d. ali na kratko Riba d.d. od 1948 do 1.1. 1954; b) »ISTRIA PESCA« — AZIENDA DISTRETTUALE DI PESCA, ISOLA od 1. 4. 1951 do 27. 12. 1951 (1. 1. 1952); c) »RIBA« IZOLA od 23. 1. 1954 do 1962. Od 1962 je poslovala v sklopu KKID in DO DROGA.

a) *RIBA d.d.* — To je bila delniška družba. V začetku je bila njena dejavnost izključno trgovskega značaja. Zatem so ji priključili še ribiške ladje. Tako se je l. 1949—1950 Riba d.d. ukvarjala z lovom rib z lastnimi sredstvi, z odkupom ter s prodajo izdelkov ribiške industrije. Njena ustanovitev je bila usodna za ribiške zadruge v Kopru in Piranu, še posebno hitro je zaradi njene konkurence propadla izolska zadruga. Ribiči so lahko neomejeno lovili v teritorialnih vodah cone B STO pa tudi v jugoslovanskih vodah v zimskem času. To jim je omogočilo dober ulov in večjo varnost čez zimo. Lovili so tudi v tržaških vodah, vendar le z določenimi mrežami (passarelle, scquinere). Uporaba plavaric je bila prepovedana. Svoj ulov so ribiči, če se je le dalo, prodajali v Trstu. OLO Koper je določil, katere ladje bodo lahko lovile v vodah cone A STO. Če tega ne bi izrecno določili, bi vsi prodajali v Trstu, kjer so bile cene rib najvišje ter zaslužek najboljši, tovarne ne bi dobivale surovin, mestne ribarnice bi ostajale prazne; tržaški trg pa je bil vedno bogato založen. Poverjeništvo za ribištvo pri PLO Koper je izdalo ukaz, da bodo morali ribiči, ki si svoj dohodek prislužijo v Italiji v devizah, prepustiti 50% svojega zaslužka VUJLI. Devize so morali nakazati Istrski banki (Banca d'Istria) na račun VUJLA. Ribiški material in ostale potrebščine za ribolov so ribiči lahko kupovali za dinarje le v trgovinah, kjer so prodajali jugoslovanske izdelke. Italijanske izdelke pa so morali plačati v italijanskih lirah.[6]

Ker je leta 1947 obstajala bojazen, da bo to ozemlje pripadlo Italiji, so vse boljše čolne in ladje evakuirali v Jugoslavijo. Odpeljali so jih v Dalmacijo, zato

Tovarna Arrigoni. Delavke delajo na prostem.

je Riba delovala le s 5 ladjami. Stanje se je do leta 1951 popravilo, ko so ladje postopoma začeli vračati v Izolo. Kljub temu pa so bile osnovna slabost Ribe majhne ladje, ki so bile neprimerne za kočarjenje. Pozimi so tako lahko lovili le ob obali, zato je bil tudi ulov slab.

Riba d.d. je po predaji flote Istrii Peschi delovala dalje, čeprav okrnjena. Ukvarjala se je predvsem z odkupom in izvozom svežih rib. Septembra 1951 pa so z odlokom OLO Koper prevzeli ribiški material od pomorske zavarovalnice Agmarit iz Pirana in njenih podružnic v Izoli, Piranu, Umagu in Novigradu.[7] 1951. leta je bil izvoljen tudi prvi delavski svet, ki so ga sestavljali vsi delavci in uslužbenci (11). Po nalogu KNO je Riba d.d. 1. 3. 1953 ponovno prevzela ribiško floto Ex Ampelee.

Vsi ribiči izolske Ribe so bili italijanske narodnosti. Hrvati in Slovenci so prišli po letu 1954, ko se je iz naših krajev izselil velik del italijanskega prebivalstva, tudi ribičev. Le-ti pa s seboj niso odpeljali samo svojih družin, temveč tudi ladje, mreže. Ribičem je del dohodka dajala tudi zemlja. Obdelovali so jo, redili živino, večkrat pa tudi pomagali v tovarnah pri predelavi rib. Bili pa so tudi socialno zavarovani. Ribarili so v glavnem ponoči. Starejši ribiči so poznali najboljša mesta (poste). Včasih so namesto jate rib v svojih mrežah zagledali kos letala, neeksplodirano mino... Tudi morske rastline so se kar prerade zajedle v bombažne mreže in jih strgale. Zaščitnik izolskih ribičev je bil St. Andrea. Ta dan ja bi praznovali vsi ribiči. Zbrali so se in peli. Posadko izbranih ribičev za težja dela so imenovali »mongoli«. Ti so morali ribe sortirati po vrstah in prati na ladjah, preden so jih pripeljali v pristanišče. Vsak ribič je imel pravico do 2 kg rib na dan.

Riba d.d. je bila delniška družba. Glavni organi so bili skupščina delničarjev, upravni svet in nadzorni odbor. 29. 12. 1953 je potekala izredna skupščina delničarjev, kjer so soglasno sprejeli sklep, da preide delniška družba s 3,000.000 delniške glavnice z dnem 1. 1. 1954 v likvidacijo. Za ta korak so se delničarji odločili, ker so menili, da Riba d.d. zaradi konkurence dveh državnih podjetij, ki ju je ustanovil OLO Koper (Riba Izola in Ribič Piran), nima možnosti za razvoj.[8]

b) *ISTRIA PESCA* — V začetku 1951. leta je IOLO sklenil ustanoviti novo podjetje za ribolov z nalogo aktivirati vse sposobno ladjevje za ribolov. To novo osnovano podjetje se je imenovalo »ISTRIA — PESCA« Isola. Podjetje so vedno imenovali le Istria Pesca ali Istra Pesca. Ukvarjali so se z morskim ribolovom, ostrigarstvom in lovom na morske gobe.

Istria Pesca je 1. 4. 1951 prevzela vse ladjevje podjetja Riba d.d.[9] Ladjevje je bilo opremljeno z vso opremo za poletni in zimski ribolov, vendar je bilo aktivno samo nekaj mesecev v letu, zaradi česar so bile težave z odhajajočim kadrom zmeraj večje. Stari ribiči so odhajali, podmladka ni bilo. Prav zaradi tega je bil toliko večji pomen ustanovitve ribiške šole v Piranu septembra 1951. Ribiči so bili plačani po deležih od ulova.[10]

Ribolov s plavarico	Ostali ribolov
11 deležev posadki (11 mož)	8deležev posadki (8 mož)
0,50 deleža dodatka kapitanu	0,50 deleža dodatka kapitanu
0,25 deleža dodatka motoristu	0,25 deleža dodatka motoristu
0,50 deleža dodatka dvema svečarjema	0,50 dodatka dvema svečarjema
1 delež prispevek IAS	1 delež prispevek IAS
4,75 deležev za amortizacijo podjetja	1,75 deležev za amortizac. podjetja
18 deležev skupaj	12 deležev skupaj

IAS je bila organizacija socialnega zavarovanja, pri kateri so bili socialno zavarovani ribiči. Poleg 1 deleža od ulova so ribiči plačali še 3.000 din mesečno. Če zbrani prispevek ni zadoščal, je razliko plačalo podjetje. Če pa se je pojavil dobiček, so posadkam izplačali razliko na koncu sezone. Tudi Istria Pesca se je že kmalu po ustanovitvi znašla v hudih težavah. Kljub različnim ukrepom, kot so bili poskus razširitve ribolova v jugoslovanskih teritorialnih vodah, poskus zaustavitve izseljevanja izkušenih italijanskih ribičev, utrjevanje ribiških zadrug, reševanje nediscipline med ribiči,... se podjetje ni rešilo zagat. Zato je predsedstvo OLO Koper 10. 12. 1951 izdalo Ukaz št. 37/510:51, da se podjetje »Istria Pesca« Izola likvidira.[11] Posli so se vpisovali do 27. 12. 1951. Vse ladjevje je bilo predano ribiški floti tovarne Ex Ampelea, ki naj bi plačala tudi del kreditov Istrie Pesche. Istria Pesca je svojo fakturo umaknila 15. 1. 1952. S tem so njihova osnovna sredstva prešla k Ex Ampelei.

c) *RIBA IZOLA* — V registru gospodarskih organizacij pri Okrožnem gospodarskem sodišču v Kopru so vpisali novo podjetje »RIBA« — RIBIŠKO IZVOZNO IN UVOZNO PODJETJE V IZOLI, ki je bilo ustanovljeno z odločbo OLO Koper št. 768/1 z dne 23. 1. 1954. Podjetje je prevzelo ladjevje od Ribe d.d. Ukvarjalo naj bi se z ribolovom v obalnem in odprtem morju, z izvozom ribiških potrebščin, s trgovino na debelo in drobno z ribami lastnega in tujega ulova, z ribolovnimi napravami, orodjem in priborom ter gradnjo in popravilom ribiških ladij.[12]

Kljub stalnemu doseljevanju in zaposlovanju novih ribičev je delavcev primanjkovalo. Za to sta bila kriva povečanje števila ladij in pomanjkanje stanovanj za novo prišle kadre. Ulov se je stalno večal. Začeli so odpirati svoje ribarnice po Sloveniji in Istri. Trg so zalagali celo z ribami iz egipčanskih voda (1958). Nujno so že potrebovali hladilnico. V primerih večjega ulova bi tako lahko ribe globoko zamrznili ter jih v obdobju slabšega ulova dajali v proizvodnjo. Z delom ribičev so leta 1961 dosegli ta cilj.

Glavni vir preživljanja ribičev je bil zaslužek pri Ribi. Nekateri ribiči so v prostem času obdelovali tudi zemljo. Nad njimi so se pogosto pritoževali, češ da slabo delajo. Cele dneve so namreč delali na poljih, zato ponoči na ribolovu niso mogli biti zbrani. Včasih je na njihovo motivacijo vplivala tudi nizka odkupna cena rib, saj so bili plačani po učinku — ulovu rib. Tudi med ladjami je prihajalo do določenih trenj. Konkurenca je bila zelo močna. Če je katera izmed ladij naletela na jato rib, ni obvestila drugih ladij. Ljubosumno je varovala svojo skrivnost ter sama po-

lovila ribe. V takih primerih je bil ulov seveda slabši, kot če bi sodelovalo več ladij.

NAGRAJEVANJE RIBIČEV

Pri teh ribiških podjetjih niso imeli posebnih predpisov o načinu plačevanja. Plačevali so po času in učinku oz. po vrednosti ulovljene ribe. Plače so oblikovali tako, da so po izračunu vrednosti ulovljenih rib (vrednost na posamezno vrsto in kvaliteto rib), odšteli gorivo za pogon iz razsvetljavo, žarnice ter niti za krpanje mrež. Ostanek vrednosti so razdelili na 2 enaka dela po 50%. Polovica je pripadla podjetju, polovica pa ribičem.[13] Ta način plačevanja je bil v teh krajih tradicionalen. Prednost takega načina nagrajevanja naj bi bila v večji stimulaciji ribičev po čim večjem ulovu. Posadke ladij so si razdelile zaslužek po deležih. Delitev je bila enaka kot pri Istrii Peschi, zato je ne bom posebej navajala.[14]

Podjetje Riba se je specializiralo za lov na plave ribe. Lovili so med mraki. Mrak je obdobje, ko se mesec na nebu sploh ne pojavlja ali pa se pojavlja samo v enem delu noči. V letu je tako več mrakov. V tem času je ulov največji. V obdobjih mrakov lovijo predvsem plave ribe, bele ribe, katerih lov je predstavljal postransko dejavnost, pa zunaj njih.[15] V dnevih mesečine ribiči niso lovili. To je bil za marsikaterega dobrodošel odmor. Za lastnike ladij so ti dnevi pomenili obnovo ladje in pripravo za naslednji mrak.

Ribič Piran

Z namenom okrepiti ribištvo v teh krajih so z odločbo OLO Koper z dne 28. 12. 1953 ustanovili podjetje Ribič Piran. Podjetje je začelo poslovati 3 dni kasneje. Dve leti prej je bila v Piranu ustanovljena Ribiška šola, katere namen je bil vzgojiti ustrezen kader, ki bo lahko izboljšal razmere v ribištvu. Toda ko so šolo končali prvi ribiči, se niso imeli kje zaposliti. Zato naj bi Ribič zaposlil vse absolvente piranske ribiške šole. Kasneje so se mladi ribiči zaposlovali tudi drugod, a podjetje je bilo le ustanovljeno.[16] Podjetje naj bi se ukvarjalo z morskim ribolovom z motornimi ladjami in globinskimi mrežami ter prodajo rib na domačem trgu in njihovem izvozu.[17] Kasneje so predmet poslovanja dopolnili še z opravljanje športnega ribolova za domače in tuje goste z ladje Burja. Ker pa ta dejavnost ni prinesla dobička, so Burjo prodali Splošni plovbi Piran.[18]

Ker so ob ustanovitvi sklenili, da bodo lovili v oddaljenih, a bogatih ribolovnih področjih Hrvatskega Primorja in Dalmacije, so tam imeli tudi svoja skladišča (Mali Lošinj, Kali, Supetarska Draga). Na Reki so imeli svoje predstavništvo, v Seči rezervat cipljev, v Strunjanu ribnik ter gojišče rib, v Piranu pa mestno ribarnico. Ribe so prodajali tovarnam za industrijsko predelavo. Največji kupci so bili Ampelea in Arrigoni ter De Langlade. Ribe so prodajali tudi podjetju Riba z Reke, Ribi iz Izole, ribarnici Piran ter hoteloma Palace in Metropol v Portorožu. Zunanjetrgovinsko poslovanje Ribiča je zajemalo v glavnem le izvoz rib v Trst, čeprav so imeli dovoljenja za sodelovanje tudi z drugimi državami.

Leta 1955 (formalno šele 1957) se je Ribiču priključila Ribiška produktivna zadruga v Piranu. S tem je Ribič dobil v izkoriščanje, upravo in vzdrževanje rezervat cipljev v Seči. Piranski ribiči so ta rezervat prvič formalno dobili v izkoriščanje v času Marije Terezije. Med obema vojnama so rezervat upravljali ribiči piranske ribiške zadruge. Po združitvi obeh piranskih ribiških zadrug leta 1949 je rezervat upravljala novo ustanovljena zadruga vse do leta 1955. V rezervatu so gojili ciplje, orade ter druge ribe. Rezervat so precej zanemarjali, po II. svetovni vojni pa ga tako

Tovarna Arrigoni v letih 1955/56. Zorenje slanih rib v lesenih sodih.

rekoč sploh niso več vzdrževali. Ulov v rezervatu je bil pred II. svetovno vojno visok. Ulovili so od 120—150 pa tudi 180 ton cipljev in 5—7 ton orad, v letih 1945—1955 pa le 40—50 ton.

Ciplje so gojili predvsem za izvoz, ne pa tudi za ribjo predelovalno industrijo. Glavni izvoznik in odjemalec cipljev je bila Italija. Do leta 1956 je bilo v rezervatu cipljev zaposlenih le 10 ribičev, ki so prejemali redno mesečno plačo. Plača je bila odrejena po njihovi strokovni klasifikaciji in tarifnem pravilniku podjetja. Ribiči so bili tudi socialno zavarovani. Plačani so bili od velikosti ulova. Dobili so le določen odstotek. Vodja ekipe je dobil za vodstvo le 1 % dodatka. Ribolovna oprema je bila last podjetja Ribič, vendar so jo morali sami vzdrževati. Tudi vse stroške je nosila ribiška ekipa sama.[19] V primeru večjega ulova, pri katerem bi ribiška ekipa morala prositi za pomoč še nekaj delavcev, bi te delavce plačala ekipa sama z ribami.

Podjetje Ribič je reševalo problem siromašnih ribičev, ker jim je dajalo zaposlitev. V glavnem so bili to stari ribiči. Največ je bilo Hrvatov, nekaj pa tudi Slovencev. Italijani so se odselili. Upali so na pomladitev ribiškega kadra, zato so štipendirali učence Ribiške šole. Kot vajence z določeno nagrado so jih v času šolanja jemali na svoje ladje, ko pa so šolanje končali, so se lahko pri njih zaposlili kot kvalificirani ribiči. Higienske razmere na ladjah so bile slabe. Vladala je nesnaga, neurejenost ribičev, pijančevanje, pretepi, prepiranje. Tisti, ki so imeli zemljo, so raje kmetovali, kot pa ribarili. Posadke so večkrat samovoljno prodajale ribe neposredno potrošnikom. Zelo pa je razburil duhove pobeg Ribičeve ladje v Italijo v času, ko je le-ta ribarila v hrvatskih vodah.[20]

Plačilni sistem se je spreminjal. L. 1955 so bili ribiči plačani po odstotku od ulova. Za obračunavanje plač so uporabljali obračunske cene rib, ki so za tisto obdobje veljale v ceniku. Združenja morskog ribarstva. Leta 1957 pa se je ribičem za ulov ribe določalo plačevanje po količini in vrednosti ulova. Osnova prejemkov za ribiče se je oblikovala za vsako ladjo ločeno na osnovi teže ulova, vrste in kvalitete rib ter pogojene obračunske cene. Ribiči pa so smeli brezplačno uporabljati ribe za prehrano na ribiških ladjah.

Prvi DS podjetja je zasedal 18. 5. 1954. DS so se sestajali tudi na Rabu, Lošinju... Verjetno so tam zasedali takrat, ko je bila večina ladjevja na lovu v Dalmaciji.

Ribič je začel poslovati z izgubo. »V cilju enotne organizacije in razvijanja morskega ribištva na splošno, združitve finančnih in drugih obratnih sredstev, ki so sedaj razdrobljena na dve istovetni podjetji ter ustanovitve ene enotne krepke gospodarske organizacije na tem polju dejavnosti sta...«[21] DS podjetja Ribič ter Riba sklenila, da gre Ribič v likvidacijo, vse njune pravice in obveznosti pa se prenesejo na Ribo. Tako je Ribič prenehal poslovati 31. 5. 1959 z odločbo Okrožnega gospodarskega sodišča v Kopru. Del osnovnih sredstev podjetja je bil namenjen prodaji, 6 ladij je pripadlo Ribi, 1 ladja občini Piran, nekaj osnovnih sredstev pa je prevzel KKID (Kombinat konzervne industrije Delamaris).

Ladje podjetja »Ribič« Piran

1955	1956	1959	59/+
Burja	Burja		
Savinja	Savinja		
Ribič	Ribič	Ribič	P
Knežak	Knežak	Knežak	R
Mašun	Mašun	Mašun	P
Riba	Riba	Riba	P
	Belica	Belica	P
	Postrv	Postrv	P
Plavi	Pomorec	Pomorec	BP
	Sokol		
	Mečanica	Mečanica	R
	Prstak	Prstak	R
Ščuka	Ščuka	Ščuka	R
	Pisanica	Pisanica	R
	Bruno	Bruno (v Seči)	P
	Zlatorepka		
	Pagar	Pagar	P
Soča		Zlatorepka	R
Vipava			
Michele			
	14 ribiških ladij 2 prevozni ladji 1 ladja za športni ribolov		
11 ladij	17 ladij	14 ladij	

59/+ — Ob ukinitvi podjetja Ribič iz Pirana (leta 1959) je bila usoda njegovih ladij naslednja:
P — Ladja namenjena prodaji
R — Ladja je pripadla podjetju Riba iz Izole
BP — Ladja se je brezplačno prenesla na občino Piran

TOVARNE ZA PREDELAVO RIB

Ampelea — Ex Ampelea — Iris Izola

Tovarno je leta 1879 utanovila francoska družba Société Générâle Française C.A. Konec II. svetovne vojne je tovarna dočakala z imenom Ampelea Conservifici S.A. Stabilimento Isola d'Istria. Ukvarjala se je v glavnem s predelavo rib in zelenjave. Že leta 1944 so začeli proizvajati ribe v mezgi (sardine in salsa, papaline in salsa...). 7. 7. 1947 se je tovarna preimenovala v Ex Ampelea, Tvornica sardin Izola v Istri. Lastnik podjetja je bila delniška družba »Ampelea Conservifici S.A.« v Trstu. Družba je imela okoli 30 delničarjev s skupno 30.000 delnicami. Z odlokom PP NOO za Slovensko Primorje in Trst z dne 25. 5. 1945 je tovarna prešla pod začasno upravo narodne imovine (KUNI). Osnovna dejavnost tovarne Ex Ampelea (EA) je bila predelava rib. Proizvodnja je bila sezonskega značaja. Glavna sezona je bila od maja do novembra, ker so bili odvisni od ribolova. Čas od oktobra do maja pa je predstavljal mrtvo sezono, ker ni bilo dobave svežih rib. Takrat so predelovali slane ribe in zelenjavo. Osnovna surovina za

proizvodnjo so bile ribe, jedilno olje in kuhinjska sol. Včasih je zadoščala količina rib z domačega trga, včasih so jih morali uvažati — predvsem tune in palamide iz Danske in Turčije. Proizvajali so ribje konserve, konservirano zelenjavo, slane radele in inčune v sodih, ribjo moko in tehnično ribje olje, paradižnikovo mezgo in koncentrat ter marmelado.

Ribe so predelovali na odprtem ob obali, pozimi pa v »kočah«. To je bil le delno pokrit prostor, kjer so delavke čistile ribe. Nato so jih spravljale na »gradele« (rešetke), da so se na soncu posušile. Posušene so zložili v konserve, polili z oljem in zaprli. Po sterilizaciji so jih še pregledali, da ne bi bile bombirane (pokvarjene, napihnjene). Za prodajo so jih pakirali v zaboje. Imeli so tudi oddelek pločevinaste embalaže, kjer so delali konserve in jih ročno cinili. Zapirali so jih s strojem na nožni pritisk. Pozimi so predelovali slane ribe. Ribe so solili in jih zapirali v lesene sode ali steklene kozarce. Izmenično so nalagali plasti rib in morske soli. Glave rib so morale gledati na zunanjo stran soda. Tako so ribe pustili »starati« 4 mesece.[22] Ribam so dodali še močno slanico (slano vodo). Ko so se ribe osolile, so jih oprali v čisti slanici in jih zopet zložili v sode s soljo. Proces staranja — dozorevanja je trajal približno 4 mesece. Ribje meso je postalo rožnato rdeče. Take ribe so bile že uporabne za prodajo, lahko pa so jih naprej predelovali v filete. Soljenje je eden najstarejših načinov konserviranja rib.

Tovarna je imela več oddelkov (reparti). Osnovni proizvodni oddelek je bil oddelek za predelavo slanih rib (sala fileti). V obeh tovarnah ribje predelovalne industrije v Izoli so bile glavna delovna sila ženske. Prevladovale so delavke iz Izole, Kort in Strunjana, prihajale pa so tudi iz Pirana, Kopra in celo Buj. V službo so hodile peš, kasneje pa so uvedli prevoz s tovornjaki, na katere so postavili lesene klopi. Po narodnosti so bile večinoma Italijanke, nekaj pa je bilo tudi Slovenk in Hrvatic. Povprečna starost delavk Ampelee leta 1945 je bila 29—30 let. Iz preučenega seznama delavk je razvidno, da je v Ampelei delalo največ deklet v starosti od 15 do 20/25 let.[23] Moški so v teh tovarnah bili vedno v manjšini. Narodnostna struktura je bila podobna kot pri ženskah. Prav tako so se ujemali podatki glede njihovega izvora oz. kraja rojstva. Razlika je bila le v povprečni starostni strukturi. Povprečna starost Ampeleinih delavcev je bila dne 18. 10. 1949 37—38 let.[24] Vsaj kar zadeva narodnost, je bilo podobno stanje vse do leta 1954/1955, ko se je v Italijo izselilo tudi mnogo tovarniških delavcev ter skoraj ves tehnični kader. Italijane so zamenjali Slovenci. Danes je slika spet obrnjena, ko prevladujejo delavci iz drugih republik. Do leta 1947 je bil uradni jezik v tovarni italijanščina. V letih 1947—1953/54 so bila vsa obvestila, zapisniki,... pisana dvojezično, po tem letu pa slovensko.

V tovarni so delali na normo. Visoke norme so dosegale vedno ene in iste delavke. Zanimivo je, da so normo navadno presegale novinke, medtem ko je norma pri delavkah z daljšo delovno dobo stagnirala ali celo padala. Delovni čas je v EA trajal od 7.30 do 12.00 ter od 13.00 do 17.15, ob sobotah pa od 7.30 do 13.00. Dolgo časa je bilo vse delo v ribji konservni industriji ročno. Bistvenega dobička zaradi ročnega dela delavci niso imeli. Ker pa so delali v slabih delovnih pogojih, je veliko delavk odšlo predčasno v pokoj. Težkemu delu je botroval še mraz. Ko so ribe čistili na prostem, pokritem samo s streho, je bilo včasih tako mraz, da so se ribe kar lepile na roko. Kasneje uvedeni stroji so delavkam močno olajšali delo, uničili pa so ribe. Delavke so morale zlasti paziti na higieno. Za seboj so morale vedno pozorno očistiti stroje,

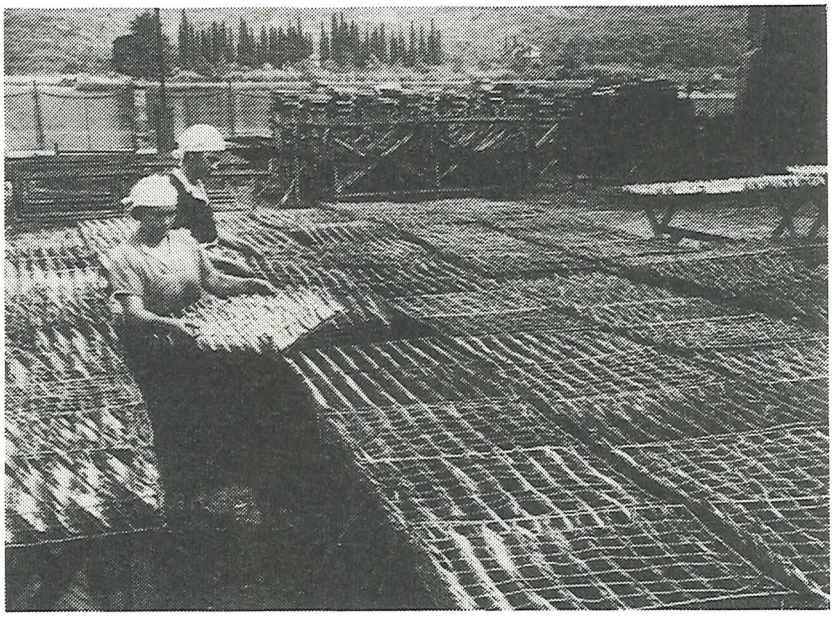

Tovarna Ex Ampelea leta 1950. Prostor za sušenje sardel.

delovne mize,... Kazni za take prekrške so bile zelo visoke.

Pravnoimovinsko vprašanje — Tovarna EA je bila do konfiskacije leta 1947 v lasti družbe Ampelea Conservifici S.A. iz Trsta. Po ustanovitvi STO je EA prišla v cono B, bivši lastniki pa so ostali v coni A. Vse do 1952 pravnolastninsko vprašanje ni bilo rešeno. Enake probleme sta imeli tudi tovarni Arrigoni in De Langlade. Ta problem se je pojavljal predvsem pri prodaji izdelkov na tujih trgih. Tovarne so morale prodajati izdelke preko nekdanjega lastnika, ki je bil še vedno lastnik zaščitne znamke izdelkov. Posledica tega je bila, da so vse te izdelke prodajali po znatno nižjih cenah, kot so takrat vladale na svetovnem tržišču. Tudi belo pločevino, ki so jo potrebovali za konserve, so jim dobavljali bivši lastniki, vendar po prodaji njihovih izdelkov. Cena pa v tem primeru ni bila nižja, temveč višja kot na svetovnem trgu.[25] Zaradi teh problemov so tovarne ribje predelovalne industrije Ex Ampelee, Arrigoni in De Langlade julija 1952 ustanovile izvozno-uvozno podjetje Delamaris Izola. Preko Delamarisa so potem tovarne lahko izvažale svoje izdelke pod svojim imenom.

Začetki samoupravljanja segajo v leto 1950, ko so v EA po razglasitvi zakona o delavskem samoupravljanju in ustanavljanju prvih delavskih svetov, začele potekati razprave o ustanovitvi takih organov. Ustanovili so neformalni tovarniški svet, katerega vlogo je leto kasneje prevzel Delavski svet (Consiglio operaio). Predsednik tovarniškega sveta in prvega uradno izvoljenega delavskega sveta 1951 je bil Chicco Nicolo.

Kljub zastarelim strojem in proizvodnji, so bili izdelki kakovostni. Izvažali so jih v Avstrijo, Nemčijo, Zahodno Evropo, Ameriko, Argentino... 1956 se je tovarna preimenovala v »IRIS« — INDUSTRIJA ZA PREDELAVO RIB Izola. Še naprej pa so uporabljali ime Ex Ampelea. 1958. leta je bilo veliko pogovorov o združitvi podjetij iste stroke, tovarn za predelavo rib na področju slovenske Istre, v kombinat, ki naj bi nastal z združitvijo tovarn Argo, Iris, Ikra ter Delamarisa export-import. V ta kombinat naj bi se kasneje vključili še ribiški podjetji Ribič in Riba. Združitev ni bila samo v interesu tovarn, temveč tudi okraja, republike, države. Na ta način naj bi laže reševali pereče probleme v tej veji gospodarstva. Iris naj bi bil obrat za predelavo rib, Argo pa obrat za juhe in zelenjavo. Tako bi bilo delo bolje razdeljeno, med podjetji bi odpadla konkurenca, laže bi sklepali pogodbe. 17. 12. 1958 je DS Iris sprejel sklep, da se s 1. 1. 1959 vključi v KKID.[26]

Arrigoni, Argo

Začetki te tovarne segajo v leto 1881, ko jo je postavila avstrijska družba Warchanek. Leta 1925 je tovarno prevzela družba Arrigoni iz Trsta. Vsaj do leta 1947 je tovarna nosila ime SOCIETÀ ANONIMA PRODOTTI ALIMENTARI G. ARRIGONI & CO. STABILIMENTO ISOLA D'ISTRIA. Lastnik je bila delniška družba S.A.P.A.G. Arrigoni d.d. & Co. s 6 delničarji in skupno 500.000 delnicami. Generalna direkcija podjetja je bila v Trstu. Poleg tovarne v Izoli je družba posedovala podobne, a manjše tovarne v Umagu, Fažani, Lošinju, Unie, Gradežu, Chioggi in Catalicchi. Sedež direkcije za tovarne v coni B STO je bil v izolski tovarni. Izolsko tovarno so imenovali Stabilimento centrale, ostale tovarna pa so bile Stabilimenti dipendenti.[27]

Z odlokom KUNI je podjetje 20. 12. 1945 prešlo pod njeno začasno upravo. Začasna uprava je bila ukinjena 11. 3. 1947. Pred uvedbo demarkacijske črte je podjetje vodilo administrativno ravnateljstvo v Trstu. Potem ko je tovarna prešla pod začasno upravo KUNI, je morala tovarna v Izoli po nalogu KUNI pristopiti k samostojni administraciji oz. knjigovodstvu. Direkcijo podjetja sta predstavljala direktor Gastone Ricordi in poddirektor Mario Bastiani. Ladjedelnico Arrigonija so administrativno vodili posebej.

Zaradi nerešenega pravnolastninskega položaja so v Izolo večkrat prihajali zavrnjeni, pokvarjeni izdelki iz tujine. Teh izdelkov sploh niso izdelali v Izoli, bili pa so le Arrigonijeva last. Zato so se leta 1952 povezali z Delamarisom export-import, preko katerega so poslej prodajali svoje proizvode.[28]

V Jugoslavijo so svoje izdelke izvažali preko Trgovskega predstavništva med cono B STO in Slovenijo. To predstavništvo je imelo svoj sedež v Ljubljani. Pri izvozu v Jugoslavijo so imeli olajšave. Carinarnica ni zahtevala izvoznega dovoljenja, če so imeli potrdilo VUJLA, da je bilo blago, ki so ga izvažali v Jugoslavijo, proizvedeno, opravljeno in pregledano v coni B STO. Prav tako carinarnica ni zahtevala uvoznega dovoljenja za blago, ki je iz Jugoslavije prišlo na področje okrajev Koper in Buje.[29]

V Arrigoniju so predelovali sveže in slane ribe, zelenjavo, izdelovali paradižnikovo mezgo in jušne kocke. Posebne težave so imeli v preskrbi s surovinami. Zelo težko so namreč dobili pločevino za konzerve. Začeli so jo uvažati. Ker pa je niso mogli nabaviti v Trstu, so jo začeli uvažati iz Jugoslavije. S svežimi ribami so jih zalagale ribiške zadruge, lastna flota, privatniki ter podjetje Riba. Če je hotela tovarna zvišati cene proizvodov, je morala za to dobiti dovoljenje IOLO. IOLO se je vmešal v poslovanje tovarn, ker sta leta 1947 izolski tovarni enake proizvode prodajali po različnih cenah.

Struktura delavcev je bila glede spola, starosti, narodnosti, kraja rojstva in bivanja zelo podobna strukturi v Ex Ampelei. Ženske so v glavnem čistile in rezale ribe. Posamezna delavka je dnevno očistila tudi po 800 rib. Ribe so čistile na odprtem ob obali. Delale so na uro, od leta 1949 dalje pa na normo. Delovni čas je trajal od 8.00—12.00 ter od 13.00 do 17.00, ob sobotah pa od 6.00 do 12.00. Ob primerih dobrega ulova so delali tudi ob nedeljah. Delavce so na delo klicali s sireno. Če »ob špicah« delavci niso prišli na delo, tudi za naslednji dan niso dobili plače. Manjšo

Ribiča. V ozadju tovarna Arrigoni. (leto 1948).

plačo so dobili tudi v primerih, da niso prišli na nedeljsko delo. Šele leta 1957 so prenehali uporabljati sireno, oziroma so jo od takrat dalje uporabljali le, če so ribe prispele v nedeljo, ko ni bil delovni dan. Delavci so bili zelo aktivni v športnih dejavnostih, predvsem v veslanju in nogometu. Do leta 1953/54 so beležili stalno upadanje delovne sile. Po tem letu se je stanje vidno izboljševalo. Vzroke že poznamo. Poleg odličnih delavcev so takrat izgubili tudi odlične strokovnjake. Predvsem pa so si vseskozi prizadevali ustvariti enotnost med Italijani in Slovenci.

Začetki samoupravljanja segajo v Arrigoniju v leto 1950. 6. 3. 1950 so ustanovili tovarniški svet — Consiglio di fabrica. Vanj je bilo izvoljenih 47 delegatov. Predsednik tovarniškega sveta je bil Antonio Bologna. Vsi oddelki tovarne so morali imeti v njem vsaj enega predstavnika. V primeru, da neki oddelek ni imel svojega predstavnika v tovarniškem svetu, je bil eden izmed delavcev vedno povabljen na sejo. To je bil prvi samoupravljalski organ v tovarni Arrigoni. Prvo sejo so imeli 15 dni po izvolitvi.[30] Tovarniški svet je deloval samo eno leto. Z odločbo OLO Koper z dne 5. 2. 1951, pa je bilo določeno, da se izvedejo 20. 3. 1951 prve volitve v DS. Za prvega predsednika so izvolili Salvatora Ulcigraia.[31]

15. 4. 1954 so sklenili, da se ime Arrigoni spremeni v »Fabrica conserve Isola«. Začeli so tudi s posodabljanjem opreme. Zastarele stroje so zamenjali z novimi. Pospešeno so začeli predelovati sadje in povrtnine, postopoma pa začeli opuščati predelovanje rib. Načrtovali so gradnjo novih ladij in hladilnic. Proizvode so prodajali preko Delamarisa export-import. Z njihovim delom niso bili zadovoljni, zato so začeli svoje izdelke prodajati po Jugoslaviji preko dveh svojih zastopnikov. Zaradi neprestanih reklamacij na račun tržaškega Arrigonija so sklenili, da se tovarna preimenuje v Argo. Izdelali so tudi nov zaščitni znak, ki predstavlja veslače argonavtov v školjki z modro podlago. Tudi Argo so pritegnili v sklop KKID, kjer je deloval kot obrat Argo.

De Langlade — Ikra Koper

Tovarna De Langlade je v Kopru delovala od leta 1925, ko je družba De Langlade iz Genove prevzela ta objekt od družbe C. Depangher. Le nekaj časa pred svojo ukinitvijo leta 1959 je delovala pod imenom IKRA. Kot lahko razberemo iz glave njihovih dopisnih papirjev, je bila firma ustanovljena leta 1897. Tudi po letu 1945 se je firma imenovala DITTA Attilio de Langlade Genova. Sedež firme je bil v Genovi, podružnica v Trstu, ustanova (tovarna) pa v Kopru.[32] Leta 1948 je bil lastnik družbe v Genovi Gaetano De Langlade, družabnika (komanditorja) v Genovi Ferdinando Razeti in Virgilio Chiappori, v Kopru pa sta bila družabnika Pietro Pozzi in Adriano Boero. Adriano Boero je bil kasneje tudi direktor te tovarne v Kopru. To je bila privatna družba z lastno administracijo.[33] Z žiga pa lahko razberemo, da je bila to komanditna družba: Società accomandita Attilio De Langlade.[34]

Proizvajali so sardine v olju, filete v olju, tune in škombre v olju, slane ribe ter stisnjene papaline. Ribe so solili sami in jih pozimi predelovali v filete. Svoje izdelke so izvažali v Jugoslavijo in v Trst. V letih 1947—1950 je bilo v tovarni zaposlenih 92 delavcev. Nekaj več kot 90% je bilo žensk. V administraciji je bilo zaposlenih 6 delavcev. Eden od teh je delal v Genovi, ostali pa v Kopru. Tudi Ikra se je vključila v

KKID. V kombinatu naj bi Ikra delovala kot obrat, vendar pa so že istega leta prenehali s proizvodnjo.

Delamaris export-import Izola

O vzrokih za nastanek tega podjetja sem že spregovorila. Prvotni namen je bil, da bi Delamaris posloval kot komercialni biro vseh treh tovarn. Ker pa zaradi predpisov v taki obliki ni mogel poslovati, so ga morali nujno registrirati kot samostojno izvozno podjetje, ki se je ukvarjalo z izvozom in uvozom svežih in konserviranih rib in drugih proizvodov ribje industrije.[35] Tako je bilo podjetje ustanovljeno 1. 7. 1952. Dejansko so začeli poslovati začetek oktobra 1952, kot samostojno podjetje pa je Delamaris deloval šele od 1. 1. 1953.

Poleg trgovskih poslov se je podjetje ukvarjalo tudi s kompenzacijskimi. To pa zato, da so mogle tovarne razprodati svoje stare zaloge, ki po redni poti niso šle v promet. Istočasno so vzdrževali poslovne zveze s starimi odjemalci v Avstriji in Italiji ter navezovali stike z novimi partnerji v številnih drugih državah. Vsa prodaja v tujino naj bi potekala preko Delamarisa. Naloga Delamarisa pa je bila, da je podjetje in tovarne sproti obveščal o željah kupcev, o dnevnih cenah na svetovnem tržišču, dajal predloge za čim boljšo izpopolnitev proizvodnih nalogov ter utrjeval poslovne zveze s tujino.

V kolegij Delamarisa so bili vključeni vsi direktorji tovarn ribje industrije ter direktor Delamarisa. Tovarne so imele pravico označiti svoje proizvode s svojim napisom in zaščitnim znakom, hkrati pa so morale proizvode označiti z imenom izvoznika Delamarisa. Na pokrovu je moralo biti besedilo vedno v angleščini, ob straneh zavoja pa navedba vsebine v slovenščini, italijanščini, francoščini in nemščini. Pri različnih proizvodih so se morale črke na pokrovu razlikovati po obliki in po barvi.

10. 8. 1953 so na kolegiju Delamarisa sklenili, da bodo poenostavili sistem litografiranja škatel. Vse škatle bodo imele enako barvo, enoten napis »Delamaris« Izola. Da pa bi lahko kontrolirali kvaliteto izdelkov ali upoštevali reklamacije kupcev, so sklenili, da bodo na zgornje pokrove konserv vtisnili velike črke »A« za Arrigoni, »B« za Ex Ampeleo ter »C« za De Langlade. Način datiranja pa naj bi bil npr. takšen:[36]

23 = februar 1953 34 = marec 1954
(2) (3) (3) (4)

Izvoz je bil zelo pomemben. Zaradi analiz je moral Delamaris tovarnam zagotoviti reden mesečni statistični pregled o svojem izvozu, v okviru katerega so morali navesti prodano količino posameznih artiklov. To poročilo je moralo biti izdelano do vsakega 5. dne v mesecu. Dodan je moral biti poseben komentar o položaju na zunanjih tržiščih. Izvažali so v Avstrijo, Nemčijo, Belgijo, Anglijo, Švico, Italijo, Grčijo ter Ameriko. Večkrat pa Delamaris ni uspel prodati vseh proizvodov, tako da se je blago kopičilo v skladiščih, nezadovoljstvo pa v tovarnah. Podjetje Delamaris je samostojno delovalo do konca 1958, ko so prenehali obstajati kot samostojno podjetje ter se vključili v KKID.

OPOMBE

Prispevek je del avtoričine diplomske naloge z istim naslovom na Filozofski fakulteti, oddelku za zgodovino v Ljubljani ter s sodelovanjem Pomorskega muzeja »Sergej Mašera« Piran. — 1. Glede letnice o nastanku prve tovarne v Izoli je precej mnenj: leta 1878, 1879, 1880, 1882. Vanda Be-

Tovarna De Langlade — verjetno še pred letom 1945. Slane sardele na »šala muri«. Delavke so bose. Delajo na prostem.

zek, Josip Basioli, Zora Žagar so mnenja, da je bilo leto ustanovitve 1879. Tako sem se za to letnico odločila tudi jaz. — **2.** Ponekod Varhanek, Warchanek, Warhanek. Odločila sem se za Warchanek. — **3.** Arhiv Delamaris, neobdelan fond, fotokopija dokumenta se hrani v Pomorskem muzeju »Sergej Mašera« Piran (V nadaljevanju aD, nf, fM.), Pesca Itala, 6. 12. 1945. Prijavnica, ki jo je Pesca Itala poslala Pokrajinskemu zavodu za socialno zavarovanje v Kopru. — **4.** aD, nf, fM. Seznam ladij ribiške skupine Itala na dan 31. 12. 1946. — **5.** Pokrajinski arhiv Koper (v nadaljevanju PAK), fond Delamaris, neobdelan fond. Bilanca Arrigoni, 31. 2. 1945. — **6.** PAK, fond IOLO — odsek za industrijo in obrt, škatla 128 (v nadaljevanju f IOLO, šk.). Delucidazioni sulla pesca invernale, Capodistria, 6. 11. 1950, delegazione per le peshe, poslano ribiškim zadrugam v Piranu in Kopru ter podjetju Riba d.d. — **7.** aD, nf, fM. Izveštaj za 1951 godinu. Riba d.d., podpisana Andjelka Zlobec. — **8.** aD, nf, fM. Okrajno ljudsko sodišče, Koper 29. 12. 1953. Zapisnik izredne skupščine delničarjev (pred sodiščem). — **9.** kot op. 6. — **10.** PAK, f IOLO, šk. 128. Relazione sulla situazione, Struttura a proposta orientamento dell'Azienda Pesca »Istria« di Isola, Isola, 13. giugno 1951. Avtor poročila Giorgio Maraspin. — **11.** PAK, f IOLO, šk. 127. OLO Koper, Predsedstvo, 10. 12. 1951. Decreto N. 37/510-51. — **12.** aD, nf, fM. Riba, 12. 3. 1958. Prošnja, poslana Občinski LO Izola, zadeva: Razširitev registracije v trgovino na debelo in drobno. — **13.** a) aD, nf, fM. Riba — plačilni sistem v ribištvu. 17. 8. 1956; b) aD, nf, fM. Riba — nagrajevanje v podjetju Riba Izola, nedatirano (iz leta 1956). — **14.** Kot op. 13.a). — **15.** Izraz *riba*. Ribiči uporabljajo izraz riba v edninski obliki, namesto v množinski, kadar bi bilo to potrebno. (Npr.: plava riba, riba se ne dviga iz morja, riba je slabe kvalitete, ribo smo morali vreči nazaj v morje, riba ne ljubi sveče.) Takšen način izražanja so uporabljali v vseh virih. — **16.** PAK, Arhiv Piran, f. Ribič. Pomorski tehnikum Piran. Predlog za ustanovitev ribiškega podjetja, poslano OLO Koper, 16. 4. 1953. — **17.** PAK, arhiv Piran, f Ribič. OLO Koper, 27. 3. 1954. Odločba o registraciji, Ribič. — **18.** Burja — jadrnica. V viru je izraz odstopljena, vendar so jo prodali. — **19.** Pravilnik o načinu nagrajevanja ribičev v rezervatu Seča podjetja Ribič Piran. — **20.** PAK, arhiv Piran, f Ribič, šk. 20. Iz zapisnikov DS podjetja Ribič. — **21.** PAK, arhiv Piran, f Ribič, OLO Piran, št. 01-2395/1, 12. 6. 1959. Pripojitev podjetja Ribič Piran k podjetju Riba v Izoli. — **22.** Po ustnem viru. — **23.** aD, nf, fM. Distinta nominativa operaie dipendente 1/5 dal 31/12/45. To je le del seznama (81. zap. št.). — **24.** aD, nf, fM. Distinta nominativa degli operai dello Stabilimento Ex Ampelea al 18/10/1949. Seznam šteje 141 delavcev. — **25.** aD, nf, fM. Poročilo o delu na organizaciji v tovarni sardine Ex Ampelei v Izoli, 1952. — **26.** aD, nf, fM. Zapisnik 8. redne seje DS Iris, 26. 11. 1958. — **27.** PAK, f IOLO, šk. 123. VUJA Koper. Otsjek za industriju i obnovu S.A.P.A.G. Arrigoni & Co., Stabilimento Isola d'Istria, Vlastništvo i pravni položaj poduzeća, nedatirano, vendar iz leta 1947. — **28.** PAK, f IOLO, šk. 123. S.A.P.A.G. Arrigoni, Izola, I. lastninski odnosi, II. uprava, nedatirano. — **29.** PAK, f Delamaris, nf. VUJA, Jug. cona STO, Odjel. vanjske trgovine, izvoz ribe u područje Kopra—Buje, kao: uvoz robe sa pomenutih područja, Koper 4. 3. 1948. — **30.** aD, nf, fM. Kandidatna lista z rezultati volitev v tovarniški svet 6. 3. 1950. Zapisnik 1. seje tovarniškega sveta 21. 3. 1950. — **31.** aD, nf, fM. Zapisnik seje DS 28. 3. 1951, govor direktorja. — **32.** Iz glave dopisnega papirja De Langlade: Casa fondata nel 1897, ditta, Attilio De Langlade, Genova, Sede Genova Darsena, Filiale Trieste, Via S. Spiridione 6, Stabilimento: Capodistria. — **33.** PAK, f IOLO, šk. 123. Capodistria, 31. marzo 1948. Comitato popolare. Relazione sull'azienda. — **34.** Kot op. 32, žig. — **35.** aD, nf, fM. Zapisnik UO Arrigonija, 2. 7. 1957. — **36.** aD, nf, fM. Zapisnik kolegija Delamarisa. —

SOMMARIO

LO SVILUPPO DELLA PESCICULTURA INDUSTRIALE SULLA COSTIERA SLOVENE NEGLI ANNI 1945—1959

Nadja Terčon

La pesca è state sempre molto importante per la popolazione situata al mare. Abbinata alla terra circostante contribuiva al nutrimento della popolazione locale. Le origini dell' industria conserviera del pesce sulla nostra costa risalgono alla fine del 19 o secolo, quando la società francese Société Générâle Française C.A. fondò nel 1879 la propria fabbrica. La produzione era prevalentemente dedicata alla rielaborazione del pesce azzurro di piccola taglia ed anche delle verdure. Era la manodopera femminile e tra loro qualche bracciante ad occupare i posti di lavoro nella fabbrica. Fino al 1945 ad Isola furono attive molte fabbriche per la rielaborazione del pesci che in seguito fallirono.

Dopo la II a guerra mondiale svolgevano gli affari con molto profitto la Ampelea (ex Ampelea, gia Société Générâle) et la Arrigoni. La produzione nella Arrigoni consisteva nella rielaborazione del pesce a delle verdure. Un'analoga fabbrica pero di minore portata esisteva fino al 1959 a Capodistria (De Langlade). Nell' industria per la rielaborazione del pesce era la manodopera femminile a lavorare nelle fabbriche. Le fabbriche Ampella et Arrigoni erano proprietarie pure di una propria flotta.

I pesci essendo principale materia prima per lo produzione erano fornite da cooperative e da pescatori individuali, che durante l'anno intero cercavano di guadagnare, e dalle imprese »Ribič« e »Riba« Isola. »Riba« in una veste diversa è ancora un'impresa esistente, mentre »Ribič« Pirano ha smesso con l attivita verso la fine degli anni sessanta. Negli anni 1947—1954 cioè nel periodo dell'esodo di massa della popolazione italiana in Italia, molti dei pescatori abbandonerano questi paesi. Ed e proprio questo ramo del commercio che rimase impoverito. I pescatori italiani non si portavano via solo le loro famiglie ma pure le barche e le reti da pesca. In tal modo fu indebolita anche l'industria per la rielaborazione dei pesci poichè se ne andarono i quadri dei tecnici qualificati, rimamendo senza gli esperti nella pesca. Dopo il 1954 comincio ad affluire sul posto la gente proveniente da ogni parte della Slovenia e della Jugoslavia.

La mancanza degli esperti pescatori italiani rendeva acuto il problema dell'assenza di un giovane e qualificato personale nella pesca e di consequenza avevano stabilito una scuola per i pescatori. Purtroppo non aveva funzionato per molto tempo.

Le fabbriche per la rielaborazione dei pesci e le società dei pescatori, causa la problematicità dello stato giuridico patrimoniale fondarono l'azienda Delamaris export-import, a cui affidavano la vendita dei propri prodotti sia nel Paese che all'estero. Furono membri della Divisione per la pesca, vendita e rielaborazione dei pesci e dei loro prodotti presso La Camera di Commercio di Capodistria (Gospodarska zbornica Koper) e presso l'Associazione della pesca marittima a Fiume (Udruženje morskog ribarstva Rijeka).

Nel 1959 le fabbriche di Isola e Capodistria e l'azienda Delamaris si erano fuse in un'unica impresa nel Complesso dell'industria Delamaris Isola. Con la presente integrazione volevano aumentare il profitto, allargare la produzione e nel contempo risolvre nei modi pui facili i problemi graventi su questo ramo della nostra economia.

CARATTERISTICHE FONDAMENTALI DELLA NAZIONALITÁ ITALIANA NELLA REPUBBLICA SOCIALISTA DI JUGOSLAVIA E SLOVENIA

AMALIA PETRONIO

E. Sapir: »Le lingue sono entità dinamiche, in uno sviluppo, che vanno di pari passo con l'esperienza, la condizionano e ne sono condizionate. Ogni progresso sociale e culturale, per essere autentico, può avvenire soltanto per il tramite di quella lingua attorno la quale si è formata storicamente, una comunità: altrimenti si avrà un'esperienza d'attacco, artificiale, imposta dall'alto e nella maggior parte dei casi incomprensibile.«

La nazionalità italiana vive nella Repubblica socialista federativa di Jugoslavia; per lo più nella repubblica socialista di Croazia e nella repubblica socialista di Slovenia, una nazionalità che ha dovuto cimentarsi in diverse battaglie per poter conservare la sua identità in due realtà statali differenti culturalmente e come approccio nella realizzazione dell'uguaglianza nazionale a livello costituzionale e di statuti comunali. Non trattare in modo unitario la nazionalità italiana in Jugoslavia è già un affronto per la stessa, ma spesso non si può fare diversamente; questo forse uno dei motivi che ha influito sul calo numerico della nazionalità italiana in Jugoslavia, ma passiamo ad alcuni cenni storici per capire meglio una certa realtà, pur sempre attuale.

Cenni storici. — Il territorio in questione è l'Istria una penisola in fondo all'Adriatico, delimitata a Nord poco sotto una linea ideale che congiunge Fiume e Trieste, ne fanno parte le isole di Veglia, Lussino, Cherso e le minori che le fanno corona da vicino verso sud. Con la Venezia Giulia salda geograficamente la penisola italiana e quella balcanica; è punto d'incontro nella storia degli spostamenti millenari di popolazioni, di civilità diverse, di correnti culturali e linguistiche da est ad ovest e viceversa. Territori perennemente martoriati da invasioni straniere.

I primi abitanti dell'Istria sono stati gli Histri ed i Liburni, nel 139 i Romani colonizzano questa regione trasferendo in loco 15.000 Latini. I Franchi nel 700 introducono in Istria il sistema feudale favorendo l'insediamento degli Slavi nel territorio. Ben presto la Serenissima prevale sull'Adriatico ed impone il suo potere anche sull'Istria. Si formano due gruppi sociali diversi etnicamente, linguisticamente e culturalmente; un gruppo viveva nelle città e si occupava di commercio, artigianato e pesca, l'altro invece viveva nei villaggi, nelle cittadine interne e si occupava di agricoltura ed allevamento. Nelle città costiere dell'Istria occidentale prevaleva il dialetto veneto, nei villaggi dell' Istria sud-orientale viveva una popolazione di origine istroromanza, nel resto dell'Istria troviamo lingue veteroslave.

Dopo il 1500 le incursioni turche, le epidemie, la guerra tra Austria e Venezia, decimarono la popolazione dell'Istria, che venne rimpiazzata da Italiani o profughi fuggiti dalla tirannia turca, quest'ultimi per lo più Croati, in parte Montenegrini ed Albanesi. L'Istria fu teatro di frequenti immigrazioni. Nel 19 secolo l'Austria allora amministratrice della regione, dovette fare i conti con l'irredentismo italiano che voleva l'Istria annessa all'Italia e quello croato e sloveno che voleva l'Istria annessa alla futura Jugoslavia. La guerra del 1914 acuì l'avversità Croati, Sloveni e gli Italiani. Dopo il trattato di Rapallo, l'Istria viene annessa all'Italia. Nel 1941 divampò la lotta popolare di liberazione anche in Istria, vi presero parte Croati, Sloveni ed italiani antifascisti. Durante la lotta popolare di liberazione il Partito comunista italiano (che operava in modo organizzato in Istria) contattò più volte il Partito comunista jugoslavo per accordarsi sul destino dell'Istria, senza, però concretizzare nulla.

La conferenza di pace di Parigi nel 1946 lascia inconcluso il confine tra Italia e Jugoslavia. L'Istria viene divisa in zona A (sotto amministrazione americana) e zona B (amministrata dalla Jugoslavia), /vedi la cartina 2a/. Molte le proposte di confine tra l'Italia e la Jugoslavia /vedi la cartina 2b/, fino alla sottosc-

rizione dell'accordo di Londra dove si decide la linea di demarcazione tra Italia e Jugoslavia. La soluzione definitiva, l'abbiamo appena con il trattato di Osimo nel 1975.

Gli anni del dopoguerra, 1945—55, sono stati difficili per le popolazioni autoctone dell'Istria, anche se amministrate da uno statuto speciale e parte del territorio istriano dichiarato »Territorio libero«, gli Italiani istriani non sentivano rispettata la loro identità nazionale; i soprusi dei fascisti italiani sulle popolazioni slovene e croate pesavano molto, a pagarne il peso furono persone che non centravano per niente tra cui comunisti italiani colpevoli di aver operato e voler continuare ad operare nell'ambito del Partito comunista italiano in Istria e quindi non aver aderito al Partito comunista Jugoslavo. Le scuole italiane rimasero in piedi in quegli anni difficili, con un quadro insegnanti che cambiava frequentemente per ordini maggiori e spesso con scuse molto blande; in quanto alle iscrizioni, si poteva iscrivere alla scuola italiana chi riusciva veramente a dimostrare di essere italiano, chi aveva il cognome in ič riceveva l'ordine di andare nella scuola croata o slovena. Gli anni 1945—1956 testimoniano un esodo di massa dall'Istria e da Fiume. Gli sviluppi dell'esodo sono espressi nel seguente grafico riprodotto dall'opuscolo »L'esodo dalle terre istriane«:

Secondo un'analisi fatta dagli storici triestini autori del volume »Storia di un esodo« edito dall'Istituto regionale per la storia del movimento di liberazione nel Friuli-Venezia Giulia nel 1980, la cifra aprossimativa dei profughi si aggira sulle 200.000 unità. I motivi dell'esodo: a) politici; fanatismo, divergenze ideologiche, strumentalizzazione della popolazione istriana da parte del governo italiano; b) culturali; una marcata diversità tra le due, tre o più culture, paura dell'assimilazione culturale; c) economici; il socialismo mise in atto un processo di completa modernizzazione, che non considerava più valide le attività economiche precedenti; il nuovo confine tra Italia e Jugoslavia rompe i collegamenti con Trieste, capitale morale per gli Istriani, dove convogliavano le loro merci e forza lavoro.

La Jugoslavia e l'Italia non fecero niente per trattenere, in quegli anni cruciali, la popolazione italiana autoctona dell'Istria e di Fiume. Certo la II. sessione dell'AVNOJ sanciva tutti i diritti ai popoli e nazionalità in Jugoslavia, ma il susseguirsi dei fatti nei primi 10 anni della nuova Jugoslavia, con problemi capitali da affrontare, non faceva prevedere un'adeguata tutela dei diritti degli Italiani in Jugoslavia. L'emigrazione di massa minacciò seriamente l'esistenza della comunità italiana in Jugoslavia

MOVIMENTI DEMOGRAFICI DELLA NAZIONALITÀ ITALIANA IN ISTRIA

Alcuni dati demografici ci indicano che nel 1880 vivevano in Istria 123.245 Croati, 112.701 Italiani, 29.310 Sloveni; la popolazione italiana prevaleva nelle cittadine del litorale. Il censimento della popolazione del 1910 riporta questi dati

	Popolazione coml.	Jugosl.	Italia.	altri	stranieri
Istria	404.309	223.481	147.416	16.277	17.135
Fiume	49.608	19.738	23.283	6.029	558
Zona Be della regione istriana		19.711	49.293	321	1.623

Il censimento del 1945 segnala un calo della popolazione italiana, ce lo illustra la tabella che segue del Catastro nazionale edito dall'Istituto Adriatico:

Nella zona B della regione istriana (Capodistria, Isola, Pirano e Buie) vivevano nel 1945 31.892 Jugoslavi, 29.498 Italiani, 42 di altra nazionalità e 7.144 stranieri.

Dopo il 1948 si rileva nuovamente un calo della popolazione italiana in Jugoslavia, come evidente dai dati post censimento presi dallo »Statistični godišnjak Jugoslavije — 1987« (Annuale statistico della Jugoslavija — 1987):

	1948	1953	1961	1971	1981
Italiani:	79.575	75.424	25.615	21.791	15.132

Nel censimento del 1981, nella Repubblica socialista di Slovenia, 2.187 persone si sono dichiarate di nazionalità italiana, cioè lo 0,12 percento dell'intera popolazione della repubblica. Dati più dettagliati si possono trovare presso l'istituto per la statistica della Repubblica socialista di Slovenia. Questi movimenti demografici ci cimostrano un processo veloce di assimilazione della nazionalità italiana in Jugoslavia e Slovenia. Poche o nessuna, le analisi scientifiche in merito al problema.

CARATTERISTICHE, ATTIVITÀ E PROBLEMI DELLA NAZIONALITÀ ITALIANA IN JUGOSLAVIA ED IN SLOVENIA

Trovare un approccio adeguato a fronteggiare i problemi della nazionalità è molto difficile soprattutto se manca una base scientifica su cui operare, se ci sono più interpretazioni sul tema e quindi qualsiasi affermazione o ipotesi può sollevare delle polemiche.

1. La nazionalità italiana nella vita socio-politica. Gli Italiani realizzano i propri interessi politici e sociali nell'ambito delle organizzazioni socio politiche quali l'Alleanza socialista del popolo lavoratore, Lega dei comunisti, Lega dei sindicati e Lega della gioventù che hanno il compito di tutelare i diritti della nazionalità, come esempio il documento accettato il 21 gennaio 1986 dalla presidenza della conferenza repubblicana dell'Alleanza socialista del popolo lavoratore della Slovenia, in cui si sottolinea che il popolo di maggioranza si prende la responsabilità per l'affermazione dei diritti particolari della nazionalità italiana, per il suo sviluppo generale, relizzando condizioni tali da bloccare il processo di assimilazione.

Nell'ambito dell'Alleanza socialista a livello comunale (Pirano, Isola e Capodistria) e repubblicano ope-

ra una commissione paritetica che si occupa dei problemi della nazionalità italiana. Dall'Alleanza socialista scaturisce la forma specifica organizzativa, politico culturale degli Italiani »L'Unione degli italiani dell'Istria e di Fiume«, che associa gli appartenenti alla nazionalità e le loro »Comunità«; si è costituita nel 1944.

Gli appartenenti alla nazionalità sono inclusi nel sistema delegatario ed assembleare, rispettando il principio territoriale e l'articolo 157 della costituzione della Repubblica socialista di Slovenia, che richiede un adeguata rappresentanza della nazionalità italiana accanto a quella slovena. Questo viene applicato nella prassi anche se, dato l'esiguo numero di appartenenti alla nazionalità, si concentrano in una persona sola più funzioni delegatarie che non possono venir svolte qualitativamente o semplicemente manca la persona fisica.

In base all'articolo 251 della costituzione della Repubblica socialista di Slovenia, la nazionalità italiana si organizza in Comunità d'interesse autogestita per l'istruzione e la cultura, tramite la quale decide sulle questioni più importanti come quarta camera nel sistema assembleare di Capodistria, Isola e Pirano.

Nel sistema assembleare opera anche la commissione per le nazionalità, a livello comunale e repubblicano, da lodare la commissione repubblicana che fino ad-esso ha operato in modo qualitativo contribuendo concretamente all'affermazione dei diritti della nazionalità. Nell'ambito degli organi amministrativi repubblicani ed organizzazioni repubblicane opera come servizio professionale del consiglio esecutivo dell'-assemblea della Repubblica socialista di Slovenia, l'ufficio per le nazionalità che gestisce i compiti legati alla nazionalità, rapporti con la madre patria e realizzazione della politica sulle nazionalità.

Uno dei problemi tratato nell'ambito di questa organizzazione socio-politica è il calo numerico della nazionalità italiana in Jugoslavia; dovuto, si suppone, all' emigrazione passata, alla mobilità sociale, ai matrimoni misti ed al fatto che nelle regioni bilingui prevale l'unilinguismo (lingua della maggioranza) sul bilinguismo; per mancanza di quadri bilingui che operino nel settore economico-sociale, dato l'esiguo numero degli appartenenti alla nazionalità italiana presenti nei diversi settori, prevale la lingua della maggioranza. Anche il processo di urbanizzazione che spesso significa espropriazione di terreni o case, porta l'appartenente alla nazionalità fuori dalla regione bilingue dove i suoi diritti non sono tutelati in termini di legge, non ci sono scuole o istituzioni dove possa esprimere la sua identità nazionale e viene facilmente assimilato.

Un altro problema della nazionalità italiana in Jugoslavia è la suddivisione politica; una parte vive nella Repubblica socialista di Slovenia, un'altra nella Repubblica socialista di Croazia, ciò comporta una tutela legale ed organizzativa diversa; gli Italiani in Slovenia si organizzano in Comunità d'interesse autogestita per l'istruzione e la cultura degli appartenenti alla nazionalità italiana, che in Croazia non esiste. Un piccolo gruppo diviso in due forme organizzative che spesso non trovano un linguaggio comune.

2. Educazione ed istruzione. Nei tre comuni costieri operano le istituzioni educativo istruttive di lingua italiana con lo sloveno come seconda lingua (L_2), per la nazionalità italiana, per la maggioranza viceversa lo sloveno come prima lingua e l'italiano come seconda lingua. Le materie come storia, geografia, storia dell'arte ecc. hano il compito di presentare la vita delle due nazionalità nel territorio bilingue ed educare i giovani alla coesistenza tra le nazionalità. La nazionalità italiana ha quindi propri asili, scuole elementari, scuole medie indirizzate, l'Accademia pedagogica di Pole e Capodistria. Naturalmente gli studenti di nazionalità italiana possono accedere a tutte le facoltà in Jugoslasvia ed in Italia. É da dire che la popolazione scolastica fino al 1975 diminuiva progressivamente, attualmente questa tendenza si è fermata e si ha adirittura un aumento della popolazione scolastica nei comuni di Capodistria, Isola e Pirano, grazie al fatto che la maggioranza slovena o altre nazionalità iscrive i propri figli agli asili e scuole di lingua italiana. Ciò significa che la lingua italiana si manterrà come lingua d'ambiente e ancor di più, se in queste zone si svilupperà un economia di frontiera ed un confine molto aperto.

3. La cultura della nazionalità italiana. Il settore culturale è una della attività fondamentali della Comunità d'interesse autogestita per 'istruzione e la cultura degli appartenenti alla nazionalità italiana, finanziata dalla Comunità culturale della Slovenia. La nazionalità organizza manifestazioni culturali che comprendono l'attività musicale, letteraria, filodrammatica, folclore, mostre d'arte, ballo ecc. Gruppi di attività che si presentano anche in Italia, nell'ambito della collaborazione con la »madre patria« Tali attività si svolgono nelle Comunità degli italiani che hanno una propria sede, vedi la casa Tartini di Pirano rinnovata recentemente, operanti nell'ambito dell'Unione degli italiani dell'Istria e di Fiume. Nelle comunità degli italiani ci sono delle biblioteche con libri italiani destinati agli appartenenti alla nazionalità italiana, anche le biblioteche cittadine di Isola, Pirano e Capodistria dispongono di un fondo librario in italiano La biblioteca centrale di Capodistria dispone di un importante fondo librario ereditato nel 1945—50 dalla biblioteca civica, che grazie all'attività della sezione di storia patria è stato arricchito ed aggiornato, la sezione dei prestiti liberi ha avuto periodi in cui non poteva permettersi l'acquisto di libri italiani, (pochi finanziamenti), da tre anni a questa parte la Comunità culturale della Slovenia garantisce regolarmente dei mezzi per l'acquisto dei libri in italiano e per un bibliotecario che si occupa dello acquisto dei libri italiani, garantisce un servizio di consulenza per le biblioteche nelle scuole di lingua italiana e nelle Comunità italiane del Capodistriano ed ha il compito di diffondere il libro e la cultura italiana con attività culturali varie ed in collaborazione con altre comunità. A Fiu-

me opera in italiano il teatro stabile Ivan Zajc, con operatori professionisti, che portano le loro recite per tutta l'Istria e oltre confine. Sempre a Fiume c'è la casa editrice Edit dove si stampano i libri di testo e altro destinato alla nazionalità italiana, in Slovenia anche altre case editrici sopperiscono alle necessità della nazionalità. Comunque l'editoria è scarna, povera, poche le monografie.

La cultura degli Italiani in Jugoslavia in quest'ultimo quarantennio, non ha raggiunto alti livelli qualitativi di creatività, i motivi sono da ricercare; approssimativamente quello di vivere in pochi in un contesto non italiano, una mancata continuità dovuta all'emigrazione degli intellettuali da queste zone. Attualmente nelle nuove generazioni si constata una ripresa intellettuale, che speriamo dia di più culturalmente.

I mezzi di comunicazione del gruppo nazionale italiano sono: i giornali la radio ela televisione di Capodistria. In italiano esce il quotidiano La voce del popolo (4.200 copie), due volte al mese il Panorama (3.000 copie), dieci volte all'anno Il Pioniere, c'è poi la rivista culturale La Battana e quella educativo istruttiva Scuola nostra. La Comunità d'interesse costiera per l'istruzione e la cultura degli appartenenti alla nazionalità italiana fa uscire la pubblicazione bilingue l'Informatore-Informator, Pirano, Isola e Capodistria a parte ancora il »Lasa pur dir«, »La Colomba« e »Voci della Medusa«. La radio di Capodistria trasmette 24 ore giornaliere di programma in italiano, presentando la vita e l'attività del gruppo nazionale italiano. La televisione di Capodistria dedica spazio ai problemi di attualità interna ed estera, da spazio alla nazionalità italiana, trasmette un programma in lingua slovena »Odprta meja« e poi trasmette molto sport. Un problema irrisolto da anni è la non ricezione dei programmi televisivi di Capodistria nella maggior parte dell'Istria e Fiume.

4. Rapporti della nazionalità con la »patria d'origine«. Già da molti anni la nazionalità italiana svolge il ruolo di ponte tra la Jugoslavia e l'Italia nel processo di apertura dei »confini«. Molte le forme di collaborazione nell'ambito culturale e nell'istruzione ed educazione. Dal 1964 gli insegnanti delle scuole di lingua italiana partecipano in Italia a seminari di aggiornamento professionale; sia insegnanti che studenti possono recepire degli stipendi per studiare presso le Università italiane. Gli alunni delle scuole elementari e medie tramite escursioni di istruzione conoscono direttamente l'Italia. Molto importante il contributo del governo italiano per la modernizzazione dell'insegnamento nelle scuole di lingua italiana in Istria che si esprime nei mezzi didattici, libri di testo e libri per le biblioteche.

I rapporti con la patria d'origine dovrebbero venir incentivati ed ampliati ulteriormente nel settore sociale ed economico. Per una piccola comunità è fondamentale per la sua sopravvivenza un rapporto attivo con la patria d'origine, alimentato da nuove qualità in tutti i campi.

5. Attività di ricerca. Per la nazionalità italiana opera il Centro di recerche storiche di Rovigno che si occupa anche di editoria e raccoglie materiale d'archivio o altro inerente la regione abitata dagli appartenenti alla nazionalità italiana. Hanno il compito di occuparsi delle questioni legate allo sviluppo ed alla posizione della nazionalità l'Istituto per le nazionalità e l'Istituto di sociologia di Lubiana; interessante il contributo dato dalla Facoltà di filosofia-sezione geografica. É da considerare che nei progetti di ricerca delle istituzioni scientifiche in Slovenia ed in Croazia, la problematica della nazionalità italiana è poco presente ed i suggerimenti della nazionalità italiana sui temi da ricercare (vedi l'assimilazione), poco seguiti.

6. Finanziamenti. Le attività fondmentali della nazionalità italiana vengono finanziate dal bilancio repubblicano e in parte da quello comunale per i settori educazione, istruzione, cultura, editoria, attività d'informazione e le spese derivanti dall'applicazione del bilinguismo nelle regioni nazionalmente miste. Anche il governo italiano stanzia dei finanziamenti per le necessità degli italiani in Jugoslavia.

7. Toponomastica. Il bilinguismo visivo viene attuato per decreto comunale. Lo statuto comunale garantische l'uso della madre lingua degli italiani in tutti settori della vita pubblica per questo nella descrizione dei posti di lavoro che hanno a che fare con le parti, è richiesta la conoscenza della lingua slovena e della lingua italiana. Questo non si realizza sempre, per mancanza di quadri bilingui.

La crisi jugoslava preoccupa molto la nazionalità italiana, ci sono restrizioni per tutti, naturalmente per un piccolo gruppo, non soddisfarne le necessità, può significare minacciarne l'esistenza; nelle crisi i gruppi più piccoli vengono assorbiti da quelli più forti numericamente, se non prevale la componente razionale umana o altri fattori sociali, politici ed economici che sostengono l'esistenza di un piccolo gruppo nazionale. Il gruppo nazionale italiano in Jugoslavia è impegnato a fronteggiare l'assimilazione, dovuta al massiccio esodo del passato e anche al poco impegno delle istituzioni ed organizzazioni socio-politiche, compresa l'Unione degli italiani dell'Istria e di Fiume, nel tutelare i diritti della nazionalità italiana; questo forse uno dei motivi della formazione del »gruppo 88«, un gruppo alternativo, che con dibattiti, comunicati stampa, petizioni, ha risvegliato la »coscienza collettiva« sul problema assimilazione. Come conseguenza dell'attività del »gruppo 88«, l'opinione pubblica slovena, in parte quella croata e la stampa italiana hanno concentrato la loro attenzione sulla nazionalità italiana in Jugoslavia non come folclore, ma tentando di andare alla radice dei problemi per trovare delle soluzioni. Il »gruppo 88«, pur avendo buoni propositi ed un programma proprio di attività, per il suo carattere transnazionale non è stato accettato nell'ambito dell'Unione degli italiani dell'Istria e di Fiume, dalla presidenza dell'Unione, sicchè il »gruppo 88« opererà nell'ambito dell'Alleanza socialista del popolo lavoratore della Slovenia. Il »gruppo 88« è costituito per

lo più da intellettuali che si propongono di democratizzare l'Unione degli italiani dell'Istria e di Fiume, transformandola in un fronte capace di rispettare le diversità presenti in seno all'etnia.

Per gli appartenenti alla Comunità degli italiani in Jugoslavia, per il loro futuro è molto importante il »confine aperto« che diventa una necessità per la loro evoluzione culturale, per capire la loro dimensione di vita, per non gettizzarsi e sparire nel nulla. Un »confine aperto« non solo birocraticamente, formalmente, ma un confine che non è confine, che ti faccia sentire a tuo agio in ambedue le regioni confinarie, da cui puoi attingere liberamente stimoli culturali, affermare al tua identità; questo sia per gli italiani in Jugoslavia che per i Sloveni in Italia. Questo è realizzabile se le regioni interessate non si differenziano economicamente ma abbino dei buoni rapporti di collaborazione che coinvolgono le popolazioni delle regioni confinanti.

Realizzare una regione »fronataliera unitaria« su entrambi i lati del confine Italo-Jugoslavo.

POVZETEK

ZNAČILNOSTI ITALIJANSKE NARODNOSTI V SRS IN SFRJ

Amalia Petronio

Italijanski narodnosti, ki že dolga stoletja živi kot avtohtono prebivalstvo v Istri in Reki, jamči ustavnopravna ureditev SFRJ »posebne pravice«, ki so nujne za obstoj in ohranitev lastne identitete.

Zaskrbljujoč proces, ki ogroža njen nadaljnji razvoj, je padec števila njenih pripadnikov. Leta 1880 je v Istri živelo 123.245 Hrvatov, 112.701 Italijanov in 29.310 Slovencev. Po popisnih podatkih iz leta 1945 pa 165.606 Hrvatov, 73.521 Italijanov in 54.065 Slovencev. Podatki iz »Statističkega godišnjaka Jugoslavije 1987« nam kažejo naglo upadanje števila italijanske narodnosti po letu 1948:

	1948	*1953*	*1961*	*1971*	*1981*
Italijani:	*79.575*	*75.424*	*25.615*	*21.791*	*15.132*

Viden je proces asimilacije, katere vzroki pa še niso bili znanstveno raziskani. Domneva se, da je na zmanjšanje števila pripadnikov italijanske narodnosti vplivalo: masovna migracija leta 1945—55, družbena mobilnost nasploh, urbanizacijski proces, mešani zakoni in prevladovanje jezika večine. Jezik narodnosti in jezik večine sta vse preveč ločena drug od drugega, nista enotna komponenta komuniciranja, zbliževanja in medsebojnih odnosov. To se pravi, da nismo uspeli uresničiti pravega bilingvizma, sploh pa ne na Hrvaškem.

Za uveljavljanje položaja in pravic pripadnikov italijanske narodnosti na slovenski obali, ki zajema koprsko, izolsko in piransko občino, je značilno, da so ustavna načela dosledno zajeta v vseh občinskih statutih kot posebna in konkretizirana določila. V krajevnih skupnostih, ki so narodnostno mešana, pa ta načela še ne pomenijo nadaljnjega poglabljanja ustavnih vsebin, še manj pa to velja za združeno delo; to pomeni, da ne uresničujemo podružbljanja politike pri reševanju narodnostnih vprašanj.

Glede uresničevanja ustavnih določil o položaju in pravicah narodnosti ugotavljamo, da je bil na vseh področjih dosežen velik napredek. V glavnem se uresničujejo statutarna določila. Kot najpomembnejšo pridobitev je treba poudariti uveljavitev SIS za prosveto in kulturo italijanske narodnosti, ki je v družbenih odnosih in v uveljavljanju delegatskega sistema afirmirala narodnost kot subjekt in kot sestavino družbenega odločanja. Žal pa v hrvaškem delu Istre italijanska narodnost ni organizirana v Samoupravno interesno skupnost. Italijansko narodnost, živečo na območju SR Slovenije in Hrvatske, združuje »Unija Italijanov Istre in Reke«, ki je bila ustanovljena leta 1944 po AVNOJ-skih načelih.

Šole narodnosti se razvijajo lahko samo v dosledno izpeljani klimi enakopravnega vrednotenja, kjer jezik narodnosti bogati in dopolnjuje celotno družbeno življenje. Za razliko od položaja šole, v katerem je leta lahko samo izoliran člen brez navezanosti na vse ostale družbene tokove. Šola večinskega naroda mora izpolnjevati svoje poslanstvo v uveljavljanju dvojezičnih odnosov in klime. Torej ni dovolj samo skrb glede poučevanja in kvalitete pouka obeh jezikov, marveč tudi skrb za vse ostale vsebine in vrednote, ki jih morata obe šoli enotno izpovedovati v duhu enotne družbene in narodnostne klime na teh območjih. Zato je na slovenski obali predviden za osnovno in srednje šolstvo poseben program; poleg obveznega poučevanja prvega in drugega jezika, jezika okolja (to se pravi, da je na italijanski šoli prvi jezik italijanščina, drugi jezik pa slovenščina; obratno velja za slovensko šolo), se v okviru zgodovine, umetnostne zgodovine, zemljepisa, moralne vzgoje in samoupravljanja s temelji marksizma, poudarjajo značilnosti narodnostno mešanega območja za uveljavitev dvojezične klime.

Kulturna dejavnost narodnosti se razvija v okviru »Italijanskih skupnosti«, ki jih združuje »Unija Italijanov Istre in Reke«, v SRS pa tudi v okviru SIS-ov za prosveto in kulturo italijanske skupnosti. Izraža pa se v različnih prireditvah pri nas in v sosednji Italiji. Socializacija kulture narodnosti veliko pripomore k stimulaciji razvoja kulturne dejavnosti narodnosti. Pri tem igrajo pomembno vlogo kulturne inštitucije večine, ki naj bi prikazale kulturo obeh narodnosti. Prisotnost italijanskih knjig po knjižnicah je veliko pripomogla k socializaciji italijanske kulture v širši družbi.

Čeprav razpolaga italijanska narodnost pri nas z vplivnimi dejavniki informiranja (radio, televizija, tisk) in služijo ta sredstva kot močan dejavnik povezovanja s sosednjim italijanskim območjem, pa narodnost in z njo »Unija Italijanov za Istro in Reko«, ni dovolj povezana z matično deželo. Pri teh dejavni-

kih informiranja pa pogrešamo problemsko zastavljenost vprašanj narodnosti. Televizijo Koper lahko spremlja vsa Italija in še del Evrope, dočim v hrvaški Istri ne vidijo njenega programa.

Pomanjkljiva informiranost vodi do zaprtosti in pasivnosti pri reševanju narodnostnih vprašanj, kar se še vedno dogaja v hrvaški Istri, dočim je slovenska obala te pomanjkljivosti zadnja leta premostila (na primer »Primorske novice«).

Dvojezična toponomastika je na obalnem območju rešena z občinskim odlokom. Je pa prisotna težnja pripadnikov italijanske narodnosti, da bi starim mestnim jedrom vrnili zgodovinsko poimenovanje ulic in trgov, ki je bilo po vojni spremenjeno.

Dejstvo je, da smo sprejeli najbolj napredna in demokratična načela za uveljavljanje položaja in pravic pripadnikov italijanske narodnosti. Ta načela sprejema in podpira celotna politična klima in javno razpoloženje. Toda od teh načel do njihovega doslednega uresničevanja kot živega dela samoupravnih odnosov političnega sistema z vsemi političnimi prizadevanji in tudi bitkami za konkretizacijo in proti posameznim nerazumevanjem ali celo odporom, nismo še v celoti uspeli in našli ustreznih inštrumentov in organizacijskih oblik, ki bi bile v vseh celicah družbenega življenja vsebinsko in akcijsko zajete. Še premalo je zakoreninjena zavest, da so narodnostna vprašanja in odnosi v prvi vrsti obveznost večinskega dela in vseh naprednih socialističnih sil ter njihovih dejavnikov.

V razvoju in še posebej planiranju družbeno-ekonomskih osnov in struktur na narodnostno mešanem območju, ni zajeta narodnost kot sestavni del tega razvoja in kot dejavnik, ki ga je treba upoštevati in razvijati, ne samo zaradi njene ohranitve, pač pa tudi zaradi nadaljnje bogatitve družbeno-ekonomskega razvoja. Brez te zahteve je tako rekoč nemogočen preprečevati tendence asimilacije, ki je tudi posledica hitrejšega ekonomskega razvoja.

ZGODOVINA IN ZGODOVINSKA VEDA OB SLOVENSKI ZAHODNI MEJI V LETU 1988

BRANKO MARUŠIČ

Tudi v letu 1988 je delo na raziskovanju zgodovine in pri predstavljanju teh raziskovanj potekalo po vzorih in v ritmu, ki so ga nakazala predhodna leta. Ta zapis opozarja na nekatere dogodke in na razmere, ki jih je ustvarilo leto 1988 predvsem na območju Goriške in Trsta, pri večinskem narodu in pri slovenski manjšini.

Dogajanja so v prvi vrsti označevali izidi publikacij, zgodovinskih monografij, periodike in priložnostnih edicij. Nekatere objave so že ob izidu naletele na veliko publiciteto, druge pa so, kljub svojemu namenu in pomenu, komajda vznemirile javnost. Predstavitev knjige *Srbi u istoriji Trsta* (Beograd 1987) 8. februarja v Trstu je privabila več uglednih predstavnikov srbske javnosti. Knjiga, ki sta jo napisala Giorgio Milossevich in Dejan Medaković je izšla tudi v italijanščini (daljše poročilo je objavil Primorski dnevnik 4. 3. 1988). Najpomembnejša monografija o Trstu pa je zagotovo knjiga Elia Apiha *Trieste*, ki je izšla leta 1988 pri založbi Laterza v Bariju v okviru zbirke *Storia delle città italiane*. Apihovo besedilo dopolnjujeta v knjigi še prispevka Giulija Sapellija in Elvia Guagninija (o knjigi sta na primer poročala Primorski dnevnik 13. 4. 1988 in Primorska srečanja 87-8/1988, str. 677—681). V začetku meseca maja so Trstu predstavili knjigo arhitektov Fulvia Caputa in Roberta Massierija *Trieste e l'impero* (založba Marsilio iz Benetk); delo govori predvsem o urbanističnem razvoju Trsta v 18. stoletju. Angelo Filipuzzi je v knjigi *Trieste e gli Asburgo. Meditazioni fuori tempo di un mitteleuropeo italiano* (Videm 1988; v knjižni zbirki *Civiltà del Risorgimento* založbe Del Bianco) prikazal podobo Trsta od 1382 dalje. Knjiga Ettoreja Guerrinija *Curiosità triestine* (o tržaških ulicah in trgih) je izšla leta 1988 že v drugi izdaji.

Sredi leta 1988 je izšel turistični vodič po Trstu (založba Ippogrifo, pokrovitelj tržaška letoviščarska ustanova), pri tržaških Slovencih ni naletel na ugoden odmev. Tržaška problematika je seveda vključena tudi v monografijo o deželi Furlaniji-Julijski krajini, ki jo je pripravil Touring club italiano (predstavljena je bila v začetku novembra v vili Manin pri Passarianu). Deželo kot celoto obravnava tudi knjiga *Quarant'anni di elezioni nel Friuli-Venezia Giulia* (1—3); objavlja volilne rezultate od leta 1948 naprej. Knjigo sta 11. maja predstavila v Trstu predsednik deželnega odbora Adriano Biasutti in predsednik deželnega sveta Paolo Solimbergo. Novejšo zgodovino takoimenovane Julijske krajine je v knjigi *Senza pace. L'incerto confine orientale italiano in trent'anni di storia (1915—1945)* označeval Franco Stefani, zdravnik iz Tržiča (Monfalcone). O furlanski zgodovini piše knjiga (kolektivno delo) *Storia della società friulana* (Tavagnacco 1988). Tržaško slovensko in italijansko javnost pa je še vedno zanimalo delo ameriškega univerzitetnega profesorja Jamesa Davisa *Rise from Want. A peasant Family in the Machine Age* (Philadelphia 1986). Knjigo so predstavili že 14. maja 1987 v Sesljanu ob nav-

zočnosti avtorja, ki je nato o knjigi govoril še v tržaškem Društvu slovenskih izobražencev (25. 1. 1988). Toda prej kot Slovenci (slovenski prevod najavlja Slovenska matica) so se za prevod knjiga o družini Žužek iz Vižovelj odločili Italijani. Sredi leta je izšel z naslovom *Carso — Riscatto della povertà* pri goriški založbi Editrice Goriziana. Isti založnik je v drugi izdaji objavil prevod poročila s soške fronte (prva svetovna vojna) *Isonzofront* dunajske novinarke Alice Schalek (prva izdaja prevoda l. 1977) ter prevod monografije Tibora Simanya o Ferdinandu I habsburškem (to delo je bilo javno predstavljeno v Gorici 5. 12. 1988).

Proti koncu leta je naletela na velik javni odmev knjiga o preiskavah in o procesu v zvezi z delovanjem taborišča Rižarna — *San Sabba. Istruttoria e processo per il Lager della Risiera* (založba Mondadori iz Milana). Knjigo je izdalo vsedržavno združenje bivših deportirancev in je delo skupine avtorjev (G. Fogar, E. Colotti, G. Marinucci, G. Maris, V. Tavčar, A. Scalpelli). Knjigo sta predstavila v Trstu 17. 11. 1988 profesorja Elio Apih in Jože Pirjevec (razmišljanje slednjega je objavil Primorski dnevnik 30. 11. 1988).

V Trstu je imela veliko obiskovalcev predstavitev (12. 5. 1988) knjige rimskega rabina Elia Toaffa *Perfidi giudei, fratelli magiori*, sicer ne posega v lokalno tržaško zgodovino, pač pa splošneje govori o judovski problematiki, ki je še vedno močno netilo za mnoge javne razprave v italijanskem prostoru. S tem v zvezi je omeniti simpozij o antisemitizmu ob petdeseti obletnici rasističnih zakonov; v dneh 8. in 9. novembra ga je v Gorici pripravila goriška pokrajinska uprava v sodelovanju z Deželnim inštitutom za zgodovino odporništva iz Trsta.

7. junija je v Gorici krajevna Lega nazionale predstavila publikaciji Egona Lodattija *Il Goriziano G.I. Ascoli ed il suo tempo* ter Roberta Spazzalija Gorizia 1946—1948. Album di Ricordi storici. Lodatti je tudi avtor brošure *La vittoria del 1918*. V Gorici so 4. novembra predstavili tudi fotografski album *Ricordi di guerra*, v njem je objavljenih 173 fotografiji nastalih na soški fronti (1916). Knjigo sta izdala goriška pokrajinska uprava in pokrajinski muzej v Gorici. Ta muzej je tudi sodeloval pri izdaji knjige Sergia Tavana *I monumenti fra Aquileia e Gorizia (1856—1918)*, objavlja zanimivo fotografsko gradivo o kulturni dediščini v Posočju (delo je bilo javnosti predstavljeno 14. 12. 1988). 20. decembra so v Tržiču predstavili knjigo Furia Bianca *Monfalcone e il territorio, alle origini dell' industrializzazione*. Sredi poletja so v Tržiču odprli razstavo ob osemdesetletnici tamkajšnje ladjedelnice. Zaradi velikega zanimanja bralcev so se v Gorici odločili za ponatis priročnika Marie Rosa de Vitis in Luciana Spangherja *Conosciamo Gorizia* (prva izdaja 1987), knjiga v poljudni obliki seznanja bralce z Gorico in njeno preteklostjo. Iz videmske založniške dejavnosti pa je treba omeniti posebno prilogo tednika La vita cattolica z naslovom *Chiesa e culture in Friuli*, Diulia Corgnalija *L'ultimo Friuli. Dieci anni di storia friulana* (založba La Nuova Base) in *Il fantasma di Angelo Vivante* (izdal furlanski inštitut za zgodovino odporništva). S tem pa seveda seznam furlanskih objav ni izčrpan.

V historiografska prizadevanja večinskega in seveda predvsem matičnega naroda se je vključevala tudi slovenska manjšina. Priročnik Marjana Pertota *Bibliografija slovenskega tiska v Argentini 1945—1987* (izdaja revije Mladika) nosi sicer letnico 1987, a je izšel in bil predstavljen javnosti na začetku leta 1988. Leta 1988 je izšel tudi slovenski prevod leta 1986 v italijanščini izdane knjige župnika Maria Gariupa v Ovčji vasi v Kanalski dolini (*Ovčja vas — Valbruna. O ljudeh in dogodkih alpske vasice v Kanalski dolini*). Avtor knjige je na predstavitvi v Trstu 5. decembra povedal, da ima pripravljeno za tisk knjigo o župnikih v Ukvah.

Najpomembnejše zgodovinsko delo, ki je izšlo pri Slovencih v Italiji leta 1988 je gotovo zajeten zbornik *Doberdob včeraj in danes*. Uredil in deloma napisal ga je Marko Waltritsch, od srede leta 1988 odgovorni urednik Primorskega dnevnika. Doberdobski zbornik obsega preko petsto strani in v njem sodeluje 12 avtorjev. Ob tem je še napisati, da je Marko Waltritsch avtor knjige v italijanščini *Le case rurali friulane dalla loro costituzione al fascismo* iz leta 1987.

Konec leta je izšla knjiga Vida Vremca *Pinko Tomažič in drugi tržaški proces* v sozaložništvu koprske založbe Lipa in Založništva tržaškega tiska. Tržaški tisk, ki je največja založniška ustanova med slovensko manjšino v Italiji, je konec leta izdal tudi svoj vsakoletni almanah *Jadranski koledar*, med koledarskimi knjiga iste založbe je tudi delo Scipia Slataperja (1888—1915) *Moj Kras*. Knjiga je sicer literarna, vendar je eden izmed pomembnih mejnikov, ki začrtujejo odnos Italijanov do Slovencev skozi dogajanja zgodovine (malo pred slovenskim je izšla Slataperjeva knjiga tudi v nemščini). Če še ostanemo pri Slataperju omenimo, da so stoletnici njegovega rojstva namenili Italijani pa tudi Slovenci pomenljivo pozornost (Primorski dnevnik 14. 7. 1988). Tržaška univerza je pripravila posvet posvečen Slataperjevemu delovanju. Srečanje se je v dneh 9. in 10. septembra odvijalo v Trstu in Gorici.

Med slovenskimi objavami pa je potrebno omeniti še koledar in knjižno zbirko za leto 1989 Goriške Mohorjeve družbe. Poleg koledarja sta v zbirki posebno pomembna 14. snopič *Primorskega slovenskega biografskega leksikona* ter prvi del spominov Miloša Vauhnika (1895—1983) *Pe-fau*. Več domoznanskega gradiva prinaša tudi zbornik Jamarskega kluba Krški krti, zasnovan je dvojezično. Le v italijanščini pa je izšla knjiga Egidia Scaunicha *Convalli del Natisone*, eno izmed kar lepega števila del o nadiških dolinah.

V Trstu so Slovenci imeli še nekaj knjižnih predstavitev, tako so predstavili knjigo o idrijski realki (v Narodni in študijski knjižnici 24. 6. 1988) in kolektivno delo o zgodovini koroških Slovencev (v Društvu slovenskih izobražencev 10. 10. 1988). Ta prireditev je sodila v okvir 3. koroških dnevov, ki se odvijajo z

namenom zbliževanja slovenske manjšine v Avstriji in Italiji. V okviru te akcije je bila 13. oktobra v goriškem Katoliškem domu diskusija *Koroški Slovenci v času nacizma*, sodelovali so Kristo Srienc, Janko Urank, Marija Olip in Lovro Kaselj.

Beneški Slovenci so v letu 1988 dobili svojo prvo revijo *Studenci* (Sorgenti), ki se očitno ne bo izogibala zgodovinskim temam. Revija izhaja v Čedadu in jo izdaja istoimensko društvo.

Veliko pozornost so negovalci zgodovinske vede namenili tudi organizaciji strokovnih sestankov in predavanjem. Največji tovrstni dogodek je bilo gotovo mednarodno srečanje o prvem goriškem nadškofu Karlu Mihaelu Attemsu, pripravila sta ga goriški Istituto di storia sociale e religiosa ter prav tako goriški Istituto per gli incontrui culturali mitteleuropei. V častnem odboru prireditve so bile ugledne osebnosti iz Italije, Jugoslavije in Avstrije, podobno sta bila sestavljena tudi častni strokovni in mednarodni strokovni odbor. Uvod v jesenski simpozij je predstavljalo mednarodno srečanje 8. aprila 1988 na katerem so Gabriele De Rosa, Bogo Grafenauer, Grete W. Klingenstein in Luigi Tavano prikazali Attemsov čas. Istočasno je prireditelj predstavil prvi zbornik uvodnih razprav za jesenski simpozij (zbornik je deloma trojezičen). Drugi del Attemsove počastitve je bil med 6. in 8. oktobrom prav tako v Gorici. Attemsa je z različnih vidikov obravnavalo preko dvajset znanstvenikov iz Italije, Jugoslavije, Avstrije in Švice. Gradivo bo kasneje v celoti objavljeno. V okviru jesenskega simpozija so si udeleženci ogledali kulturnozgodovinske znamenitosti Vipavske doline (podoben izlet je goriški Inštitut za cerkveno in družbeno zgodovino za svoje člane opravil že 18. 10. 1967). K povedanemu lahko še dodamo, da je bil prvi Attemsov zbornik predstavljen tudi v Trstu, v društvu slovenskih izobražencev (6. 6. 1988), pa tudi v Ljubljani na Teološki fakulteti.

V Gorici se je kot pomemben nosilec zgodovinskih raziskav izkazal Inštitut za cerkveno in družbeno zgodovino. Poleg Attemsovega simpozija je pripravil seminar *Storia e didattica della storia. Nuove ipotesi del lavoro* (18. 11. do 16. 12. 1988), namenjen je bil v prvi vrsti šolnikom. V enem mesecu se je v petih rednih petkovih večerih zvrstilo deset predavateljev. Poslušalce so popeljali skozi starejša obdobja zgodovine v dvajseto stoletje; predavanja so bila zamišljena interdisciplinarno.

Gorica pa se je oddolžila tudi dogodkom prve svetovne vojne. Ob sedemdesetletnici njenega konca je goriška pokrajinska uprava skupaj s pokrajinskim muzejem pripravila pomladanski in jesenski ciklus predavanj *1918—1988. Incontri e riflessioni*. V pomladanskem delu so se zvrstila štiri predavanja. Ferrucio Botti je govoril o generalih A. Diazu in L. Cadorni. Antonio Gibelli o miselnem svetu italijanskega vojaka med prvo svetovno vojno, Vergilio Ilari o totalni vojni, Camillo Zadra in Giacomo Viola pa sta skušala v vojnih dogajanjih najti malega človeka. V jesenskem delu je bilo pet predavateljev in sicer Mario Isnenghi, ki je govoril o historiografskih problemih, Giorgio Rochat, ki je svoje predavanje usmeril na razpravo o poslušnosti italijanskega vojaka, Giampiero Brunetta je govoril o vojni in njenem odmevu v filmu, general Pier Luigi Bertinaria je govoril o vlogi italijanske vojske v svetovni vojni in Umberto Carpi o mitu zmage v italijanski literaturi.

Prvi svetovni vojni je bil posvečen tudi simpozij *Il Veneto e la guerra 1915—1918* v Portogruaru (15. do 18. 9. 1988), na njem je profesor tržaške univerze Darko Bratina predstavil tudi problem posoških Slovencev. O podobnem je govoril v goriškem Kulturnem domu konec maja Drago Sedmak iz Goriškega muzeja v Novi Gorici. V Foglianu so 5. novembra 1988 odprli razstavo fotografij o prvi vojni. Trst se je vojne spomnil z okroglo mizo *Prva svetovna vojna skozi izkušnjo in zgodovinski spomin ljudi na Primorskem* (24. 3. 1988) v tržaški Narodni in študijski knjižnici. 24. oktobra, prav na obletnico pričetka kobariške bitke je bilo v Gorici mednarodno srečanje *1918—1988. Austria e Italia e fronte alla nuova storia*, udeležili so se ga trije avstrijski in dva italijanska poznavalca dogodkov prve svetovne vojne (E. Busek, A. Wandruszka, W. Zettl, G. Campanini in G. Cusatelli). Na srečanju, pripravila sta ga inštitut za srednjeevropska srečanja in občina Gorica, je bila predstavljena problematika avstrijsko-italijanskih odnosov v zadnjih sedemdesetih letih. Zaradi skromno odmerjenega časa razprava ni segla v globljo analizo. Dan pred srečanjem sta Gorico obiskala italijanski minister G. Santuz in avstrijski zunanji ministger A. Mock.

Trst je ponujal še večje obilje predavanj, okroglih miz in simpozijev. Omenili bomo le nekatere kot okroglo mizo o srednjeevropskem prostoru (5. 3. 1988), na katerem je slovensko stran zastopal prof. Ernest Petrič iz Ljubljane. Okrogla miza je nosila aktualne poudarke, vendar je iskala iztočnice v preteklosti; pripravil jo je krožek Che Guevara. Isti krožek je 14. aprila 1988 gostil člana vsedržavnega vodstva KPI Alda Tortorella s predavanjem o Palmiru Togliattiju in o njegovem odnosu do Trsta ob predstavitvi zbornika Claudia Tonela *Rapporto con Trieste*. Tonel je za založbo Dedolibri pripravil podoben zbornik *Trieste cosi com'e* (1988). Zadnji dan novembra so se v tržaškem krožku Che Guevara spomnili Vittoria Vidalija, ob peti obletnici smrti. V tržaško kroniko sodi tudi omemba okrogle mize *Tito, Stalin in Zahod (1945—49); odnosi med Sovjetsko zvezo, Jugoslavijo, Italijo in njihov vpliv na mednarodno komunistično gibanje*. Pripravil ga je inštitut za slovansko filologijo filozofske fakultete univerze v Trstu 22. oktobra 1988. Okroglo mizo je vodil dr. Jože Pirjevec, jugoslovansko stran je zastopal prof. Dušan Nećak. Mimo zgodovine niso mogli niti 23. študijski dnevi Draga '88 (Opčine 2. do 4. 9. 1988), na njih je z izrazitim zgodovinskim predavanjem nastopil Joško Pirc iz Rima. Govoril je o življenju in delu dr. Antona Mahniča. Ob študijskih dnevih je izšel zbornik predavanj *Draga '87*.

Vsaj še dva simpozija v Italiji sta bila povezana s slovensko zgodovino. V Rimu se je med 19. in 23. septembrom 1988 odvijalo vsakoletno srečanje v organizaciji Slovenske teološke akademije iz Rima. Posvečeno je bilo skopskemu škofu Janezu Gnidovcu (1873—1939). V Benetkah (12. do 13. 12. 1988) pa so nekatera predavanja na znanstvenem srečanju o kulturah Veneta in Slovenije *Dve kulturi za jutrišnjo Evropo* posegla tudi v zgodovino (Vasilij Melik, Milica Kacin-Wohinz). Oglejski simpozij o škofu v Ogleju sv. Kromaciju (23. do 25. 9. 1988) je bil prirejen v spomin na tisočšestoletnico pričetka njegovega škofovanje (leta 388).

Bilo je še nekaj jubilejev, ki so pobudili objave in strokovna srečanja. V Mačkoljah pri Trstu so ob 90-letnici domačega društva Primorsko izdali posebno brušoro (urednik Boris Pangerc). V Dolini pri Trstu so se spomnili 110-letnice tabora (1878), v Trstu 100-letnice Ciril-Metodove šole (izšla posebna brošura), v Sovodnjah in Doberdobu krajevnih hranilnic in posojilnic. V Gorici so 20. novembra počastili 120-letnico goriškega telovadnega društva, ki je imelo pomembno vlogo v političnem življenju goriških Italijanov. V Trstu so se spomnili 130-letnice rojstva dr. Juliusa Kugyja, v Sovodnjah pa so 4. novembra proslavili 100-letnico rojstva pesnika in publicista Petra Butkoviča-Domna.

Naš zapis bi bil nepopoln, če ne bi omenili še nekaterih dogodkov. Med 15. in 23. novembrom je tržaška narodna in študijska knjižnica pripravila seminar o arhivistiki. Na njem so predavali arhivisti iz Slovenije in iz Trsta. Goriška pokrajina je v letu 1988 prvič podelila nagrade za pisce umetnostnozgodovinskih del, za prevajalce iz nemščine in za pisce literarnokritičnih esejev. Nagrade, ki so bile podeljene 7. maja nosijo imena po Antoniu Morassiju, Ervinu Pocarju in Biagiu Marinu. Prejeli so jih Giuliano Briganti iz Rima, Bruna Bianchi in Giancarlo Mazzacurati iz Neaplja. V letu 1988 so s pospešenim tempom potekala dela na razstavi o Langobardih, odprta naj bi bila leta 1990. Pri Italijanih in Furlanih je na velik odmev naletela razstava furlanske književnosti v Goriški knjižnici v Novi Gorici (oktober). V krogih slovenske manjšine je naletela na prijeten odmev vest, da je prof. Jože Pirjevec prejel nagrado Kidričevega sklada za svojo knjigo *Tito, Stalin in Zahod* (1987). Povsem zaprtega značaja je bil kolokvij o problemih vladanja Avstro-Ogrske v devinskem gradu (13. do 15. 10. 1988), ki ga je organiziral inštitut za evropske študije iz Ženeve. Tudi leta 1988 so se odvijali oglejski študijski dnevi, ki zberejo vsako leto vrsto arheologov; letošnje srečanje (23. do 28. aprila) je bilo že 19. po vrsti. 3. julija je bil v Tipani, v zahodni Beneški Sloveniji, posvet o tipanskem narečju; 11. in 12. novembra pa so na pobudo Furlanskega filološkega društva v Vidmu razpravljali o furlanski toponomastiki. S tem v zvezi pa je vredno omeniti izid dvojezične knjige *Materiali IV* Jeana Baudouina de Courtenaya; prinaša gradivo, ki ga je pisec zbral v nadižkih dolinah leta 1873. V knjigi je bilo prvič objavljeno. Objavo je oskrbela Liliana Spinozi Monai, komentarje pa je prispeval Milko Matičetov. Delo je bilo predstavljeno v Špetru Slovenov (15. 11. 1988), v Čedadu (23. 11. 1988) ter v Ljubljani.

Za konec pa še nekaj drobnih, a zato nič manj pomembnih vesti. Avgusta 1988 so v Gorici porušili stavbo nekdanjega Alojzijevišča, dolga desetletja je nudila dom slovenskim srednješolcem. 17. junija je umrl v Gorici dr. Dorče Sardoč, antifašist in pisec knjige spominov *Tigrova sled* (1983). Umrla pa sta tudi komandant italijanskih garibaldincev Mario Fantini-Sasso (roj. 1912) in Vincenzo Fontanot, zadnji od treh bratov, antifašistov.

Obseg tega nepopolnega poročila bi lahko razširili z navajanjem vsebine nekaterih periodičnih publikacij (zlasti domoznanskih in zgodovinskih), ki na Goriškem, v Trstu in Furlaniji bolj ali manj redno izhajajo (Studi Goriziani, Il territorio, Memorie storiche forogiuliesi, Qualestoria, Quaderni giuliani di storia, Storia contemporanea in Friuli, Archeografo Triestino, Sot la nape, Ce fastu? Aquileia nostra, Forum Iulii itd). Tem izdajam se je v l. 1988 pridružila nova revija *Alsa* s podnaslovom *Rivista storica della Bassa Friulana Orientale*, izhaja v kraju Cervignano del Friuli. V tem pregledu tudi niso zadostno prikazane razmere na Furlanskem. Vključitev tega prostora bi nedvomno zaokrožila pogled na celoto dogajanj na področju proučevanja zgodovine v deželi Furlaniji-Julijski krajini.

BIBLIOGRAFSKO KAZALO RAZPRAV, ČLANKOV IN SLIK O JUŽNI PRIMORSKI V KRONIKI OD 1953 DO 1988

VILMA KRAPEŽ in LJUBA VRABEC

UVOD

Ob izidu posebne številke Kronike, posvečene Obali, se je Domoznanski oddelek Osrednje knjižnice Srečka Vilharja Koper odločil sestaviti bibliografsko kazalo razprav, člankov in slik, ki jih je doslej objavila Kronika o področju južne Primorske (z občinami Koper, Izola, Piran, Postojna, Sežana in Ilirska Bistrica). Pregledanih je bilo 36 letnikov, in sicer od leta 1953 do 1988.

Kazalo je sestavljeno podobno kot vsa kazala v Kroniki. Deli se na obsežnejše razprave in članke, na članke o raznih ustanovah, društvih, posvetovanjih in podobnem ter na recenzije novih knjižnih in periodičnih publikacij. Posamezne bibliografske enote so razvrščene po abecednem redu avtorjev, kriptonimi so razrešeni. Posamezno enoto sestavlja priimek in ime avtorja, naslov razprave ali članka, podnaslov ter leto, številka in strani Kronike (letniki so izpuščeni). Slike so razvrščene po krajih (tudi po območjih kot npr. Istra, Primorska) in osebah; kjer to ni bolo mogoče, pa v skupino razno. Ko je besedilo ob slikah preobsežno, je skrajšano, nekatere slike z enako tematiko so združene. Besedilo, ki ni na predlogi, temveč je vzeto iz kazal Kronike ali smo ga sami fingirali, je v oglatih oklepajih.

Shema kazala:

RAZPRAVE IN ČLANKI
USTANOVE, DRUŠTVA, POSVETI...
NOVE PUBLIKACIJE
a) knjižne
b) periodične
SLIKE
a) kraji
b) osebe
c) razno

RAZPRAVE IN ČLANKI

1. *Boltin-Tome Elica*: Tehnika gradnje benečanske ceste v dolini Rižane. (ilustr.). — 1979 št. 2 str. 106—111. — **2.** *Božič Božidar*: Začetek in razvoj šole v Jelšanah. (ilustr.). — 1966 št. 1 str. 18—27. — **3.** *Bratè Tadej*: Gradnja trolejbusa in tramvaja v Piranu. (ilustr.). — 1982 št. 1 str. 42—45. — **4.** *Čermelj Lavo*: Ob petdesetletnici požiga Narodnega doma v Trstu. (ilustr.). — 1970 št. 2 str. 97—104. — **5.** *Dolenc Ervin*: Prebivalci Senožeč v prejšnjem stoletju. — 1986 št. 1/2 str. 37—44. — **6.** *Ferenc Tone*: Narodnoosvobodilni boj v Slovenski Istri leta 1943. Kratek pregled. (ilustr.). — 1978 št. 3 str. (129)—149. — *Gec-Plesničar Ljudmila*: glej Plesničar-Gec Ljudmila. — **7.** *Gestrin Ferdo*: In memoriam dr. Miroslavu Pahorju. (ilustr.). — 1981 št. 1 str. 53—55. — **8.** *Gestrin Ferdo*: Karitativna dejavnost v Piranu v poznem srednjem veku. — 1976 št. 2 str. 79—84. — **9.** *Gestrin Ferdo*: Kulturne povezave med slovenskimi in italijanskimi deželami do 18. stoletja. — 1985 št. 1 str. 11—17. — **10.** *Gestrin Ferdo*: Ob sedemdesetletnici akademika Milka Kosa. — 1962 št. 3 str. 190—191. — **11.** *Gestrin Ferdo*: Oris razvoja pomorstva v Slovenskem Primorju. — 1962 št. 2 str. 90—94. — **12.** *Gestrin Ferdo*: Piranska popotovanja v 15. stoletju. (ilustr.). — 1975 št. 2 str. 74—80. — **13.** *Gestrin Ferdo*: Piranske ladjedelnice in ladjedelci v poznem srednjem veku. — 1974 št. 3 str. 170—178. — **14.** *Gestrin Ferdo*: Pomorstvo Pirana v poznem srednjem veku. — 1977 št. 3 str. 149—156. — **15.** *Gestrin Ferdo*: Trgovina slovenskega zaledja s primorskimi mesti od XIII. do konca XVI. stoletja. — 1963 št. 2 str. 73—85. — **16.** *Gombač Metka*: Oddelek za pošto, telegraf in telefon pri Pokrajinskem narodnoosvobodilnem odboru za Slovensko primorje in Trst. — 1986 št. 3 str. 191—192. — **17.** *Habjan Vlado*: Celjsko-avstrijska vojna od leta 1438 do 1443 ali vojna za Ljubljano in Istro. (Odlomek iz rokopisa I. knjige: Državnostni kneževini Celjanov in Goriških ter podeželski punti). (ilustr.). — 1971 št. 3 str. 137—148. — **18.** *Jenko Jože*: Istrske železnice. (ilustr.). — 1965 št. 2 str. 64—77 — št. 3 str. 142—156. — **19.** *Jenko Jože*: Zgodovina železniške proge Št. Peter na Krasu (Pivka)—Reka. Odsek na hrvaškem ozemlju. 1966 št. 2 str. 83—90. — **20.** *Juvančič Ivo*: Leto bazoviških žrtev 1930. (Neposredno italijansko ozadje in slovensko zadržanje po fašističnih virih.). — 1974 št. 2 str. 112—121. — **21.** *Juvančič Ivo*: Politično ozadje I. Tržaškega procesa. — 1973 št. 3 str. 180—184. — **22.** *Kalmár János*: Načrti pomorske trgovine prek Trsta iz časa vladavine Karla VI. — 1985 št. 2—3 str. 137—141. — **23.** *Kambič Mirko*: Nicefor Stepančič (1867—1934). (ilustr.). — 1986 št. 1/2 str. 89—93. — **24.** *Kermavner Dušan*: Drugi slovenski socialdemokratski list. — 1982 št. 2 str. 80—90. — **25.** *Kobè-Arzenšek Katarina*: Razstava »Gozd na Krasu Slovenskega primorja« v Bistri pri Vrhniki. (ilustr.). — 1964 št. 2 str. 128—133. — **26.** *Kos Milko*: Pivka v srednjem veku. (ilustr.). — 1976 št. 1 str. 5—10. — **27.** *Kovič Breda in Miroslav Pahor*: O zgodovinskem in arhitektonskem razvoju Tartinijevega trga v Piranu. (ilustr.). — 1960 št. 1 str. 21—36. — **28.** *Marušič Branko:* »Domovina« (1867—1869). — 1965 št. 2 str. 48—64; 1965 št. 3 str. 127—139. — **29.** *Marušič Branko*: Na Primorskem ob razpadu Avstro-Ogrske. (ilustr.). — 1980 št. 1 str. 32—42. — **30.** *Marušič Branko*: Slovensko-italijanski odnosi v avstrijskem Primorju v šestdesetih letih 19. stoletja. (ilustr.). — 1980 št. 3 str. 183—190. — **31.** *Mihelič Darja*: Drobtinice iz družabnega življenja srednjeveškega Pirana. — 1984 št. 1

str. 7—10. **32.** *Mihelič Darja*: Življenje in poslovanje nekaterih Cavianijev v srednjeveškem Piranu. — 1986 št. 3 str. (125)—136. — **33.** *Mihelič Darja*: Življenje in poslovanje nekaterih Peronijev v srednjeveškem Piranu. — 1980 št. 1 str. 14—22. — **34.** *Mlakar Boris*: Domobranstvo na Primorskem. — 1979 št. 1 str. 43—52. — **35.** *Mrzel Ludvik*: O Židovskem trgu v Piranu. — 1980 št. 1 str. 58—60. **36.** *Nečak Dušan*: Položaj na slovenskem Primorju v luči pisarne za zasedeno ozemlje od novembra 1918 od novembra 1920. — 1972 št. 2 str. 158—162. — **37.** *Nečak Dušan*: Prispevek k vprašanju primorskih beguncev v letih 1918—1920. — 1973 št. 2 str. 120—126. — **38.** *Ogrin Darko*: Goldonijev trg v Trstu. (ilustr.). — 1984 št. 1 str. 63 — **39.** *Pahor Miroslav*: Akrostihi v piranski knjigi statutov leta 1384. — 1978 št. 1 str. 4—9. — **40.** *Pahor Miroslav*: Constitutio Momiliani v letih 1521—1535. (ilustr.). — 1973 št. 2 str. 88—96. — **41.** *Pahor Miroslav*: Fevdalna posest na piranskem ozemlju do konca 13. stoletja. — 1981 št. 1 str. 1—8. — **42.** *Pahor Miroslav*: Koprska nota in miljski protokol iz l. 1849 v neobjavljenem spisu Antonija De Colle. (ilustr.). — 1959 št. 2 str. 66—73. — **43.** *Pahor Miroslav*: Nastanek apelacijskega sodišča v Kopru. — 1958 št. 2 str. 73—79. — **44.** *Pahor Miroslav*: Oblastni in upravni organi Pirana v dobi Beneške republike. — 1958 št. 3 str. 109—130. — **45.** *Pahor Miroslav*: Organizacija oblasti v občini Izola po listinah iz leta 1253 in 1260. — 1976 št. 3 str. 158—165. — **46.** *Pahor Miroslav*: Piran v obdobju dvojne oblasti (XII.—XIII. stoletje). — 1974 št. 3 str. 161—169. — **47.** *Pahor Miroslav*: Pomen piranskega patriciata v mestni upravi od XIV do XVIII. stoletja. — 1968 št. 2 str. 83—90. — **48.** *Pahor Miroslav*: Pravni status tujcev v uredbah piranskih statutov. — 1959 št. 3 str. 130—137. — **49.** *Pahor Miroslav*: Predpisi o obrtnikih, prostih poklicih in trgovcih v statutih mesta Trsta. (ilustr.). — 1963 št. 1 str. 27—37. — **50.** *Pahor Miroslav*: Solna pogodba med Piranom in Benetkami iz leta 1616. (ilustr.). — 1957 št. 1. str. (14)—20. — **51.** *Pahor Miroslav*: Statuti srednjeveške občine Izola leta 1360 v odnosu do tujcev. (ilustr.). — 1974 št. 2 str. 77—85. — **52.** *Pahor Miroslav*: Statuti Izole, Kopra in Pirana ter istrski zakoni o solarjih, solarnah in tihotapcih. (ilustr.). — 1957 št. 3 str. 123—134. — **53.** *Pahor Miroslav*: Vloga gorenjsko-koroške prometne pahljače pri rekrutiranju pmorskega kadra v preteklosti (1812—1912). — 1979 št. 1 str. 30—42. — *Pahor Miroslav*: glej Kovič Breda in Miroslav Pahor. — **54.** *Pahor Samo*: O rodu in rojstvu kiparja Francesca Robbe. — 1964 št. 1 str. 66—67. — **55.** *Peršič Janez*: Družina florentinskih bankirjev Soldanieri in Piran. — 1977 št. 1 str. 12—18. — **56.** *Peršič Janez*: Florentinec Franciscus Benzini, bankir v Piranu (1338—1348). — 1975 št. 3 str. 138—148. — **57.** *Pirkovič Jelka*: Južna železnica in razvoj mest na Slovenskem v drugi polovici 19. stoletja. — 1987 št. 1/2 str. 13—22. — **58.** *Plesničar Ljudmila*: Svatbeni običaji v okolici Buzeta v prvi polovici XIX. stoletja. (ilustr.). — 1957 št. 2 str. 95—98. — **59.** *Plesničar-Gec Ljudmila*: Nekaj zgodovinskih podatkov o Slovenskem Primorju v rimski dobi in antični situs Egide. — 1966 št. 1 str. 68—72. — **60.** *Prelovšek Damjan*: Šolanje kiparja Francesca Robba. — 1980 št. 2 str. 107—111. — **61.** *Prelovšek Damijan*: Terezijanski Trst. Primer habsburškega urbanizma 18. stoletja. — 1985 št. 1 str. 28—41. — **62.** *Regent Ivan*: Utrinki iz neobjavljenih spominov. (ilustr.). — 1954 št. 1 str. 1—6. — **63.** *Rybář Miloš*: V spomin dr. Lavu Čermelju. (ilustr.). — 1980 št. 3 str. 217—220. — **64.** *Savnik Roman*: Iz zgodovine Postojnske jame. (ilustr.). — 1958 št. 3 str. 138—145; 1960 št. 2 str. 99—110. — **65.** *Simčič Tomaž*: Società di Minerva v Trstu in oblikovanje italijanskega narodno liberalnega gibanja 1860—1878 (ilustr.). — 1988 št. 3 str. 195—205. — **66.** *Smole Emil:* Arhitekturni razvoj koprske Loggie. (ilustr.). — 1958 št. 1 str. 13—20. — **67.** *Smole Emil*: Koprsko obzidje, Mudina vrata in Levji grad. (ilustr.). — Kronika 1957 št. 1 str. 26—38. — **68.** *Šašel Jaro*: Bernardin Porečan ali k poreškim in koprskim antikam. — 1973 št. 2 str. 85—87. — **69.** *Šašel J(aro)*: Severovzhodne italske zapore v Antiki. (ilustr.). — 1956 št. 2 str. 86—93. — **70.** *Šavli Andrej*: Vprašanja iz Primorske. — 1953 št. 3 str. 159—162. — **71.** *Šorn Jože*: In memoriam Zvoneta Miklavčiča. (ilustr.). — 1968 št. 1 str. 59—60. — **72.** *Šorn Jože*: Trst in njegovo neposredno zaledje v prvih treh desetletjih XVIII. stoletja. (ilustr.). — 1959 št. 3 str. 148—161. — **73.** *Šorn Jože*: Zanimivosti z naših cest v 18. stoletju. (ilustr.). — 1979 št. 3 str. 157—167. — **74.** *Šorn Jože*: Vlado Valenčič — sedemdesetletnik. (ilustr.). — 1973 št. 3 str. 185. — **75.** *Tancik Ferdinand*: Ob 150-letnici vojnih operacij 1813—1814 v mejah Ilirskih provinc. (ilustr.). — 1963 št. 3 str. 185—192; 1964 št. 1 str. 37—48. — **76.** *Valenčič Vlado*: Fužine bakra v Ilirski Bistrici in tržiški kosarji. — 1954 št. 2 str. 128. — **77.** *Valenčič Vlado*: Župljani Trnovega pri Ilirski Bistrici zoper laške župnike v XVIII. stoletju. (ilustr.). — 1958 št. 1 str. 39—42. — **78.** *Vilfan Sergij*: K zgodovini kmečkega kupčevanja s soljo. (Gospodarskopravne podlage povesti o Martinu Krpanu). (ilustr.). — 1963 št. 1 str. 1—12. — **79.** *Vilfan Sergij*: Koprski glavar Slovanov. V avstrijsko—beneški vojni 1508—1516. (ilustr.). — 1954 št. 1 str. 24—29. — **80.** *Vilfan Sergij*: Podobe iz nekdanje živinoreje med Trstom in Slavnikom. (ilustr.). — 1957 št. 2 str. 69—87. — **81.** *Vilfan Sergij*: Slike iz Brkinov. I. Brkini in turizem. II. Zgodovinske slike iz Brkinov, Krajevna zgodovina in turizem. (ilustr.). — 1953 št. 2 str. 119—130. — **82.** *Vovko Andrej*: Donesek k zgodovini istrskega osnovnega šolstva. (ilustr.). — 1978 št. 3 str. 166—175. — **83.** *Vovko Andrej*: Povzetek iz nekaterih dokumentov o dejavnosti Stojana Pribičevića o tržaškem vprašanju. — 1976 št. 3 str. 172—178. — **84.** *Žontar Jože*: Sergij Vilfan — šestdesetletnik. — 1979 št. 1 str. 65—67.

USTANOVE, DRUŠTVA, POSVETI...

84. *Boltin Elica, Kovič Breda*: Mestni muzej v Pira-

nu. — 1975 št. 1 str. 49. — **85.** *Kobal Nada*: Trst 1941—1947: od italijanskega napada na Jugoslavijo do mirovne pogodbe. — 1986 št. 3 str. 214—216. — *Kovič Breda*: glej Boltin Elica, Kovič Breda. — **86.** *Marušič Branko*: »Pazinski memorial«. — 1971 št. 1 str. 49. — **87.** *Pahor Miroslav*: Priprave za slovenski pomorski muzej. — 1957 št. 3 str. 158—160. — **88.** *P(otušek) E(lica)*: Delo in razvoj notranjskega muzeja v Postojni. (ilustr.). — 1955 št. 1 str. (5)—33. — **89.** *Stres Gvido*: K poročilu o razstavi goriškega in istrskega begunskega šolstva v prvi svetovni vojni. — 1975 št. 2 str. 124. — **90.** *Stres Peter*: Razstava Primorska 1945—1947. — 1987 št. 3 str. 212. — **91.** *Šorn Jože*: Portoroški oddelek piranskega pomorskega muzeja. — 1980 št. 1 str. 57—58.

NOVE PUBLIKACIJE

a) *knjižne* — **92.** *B.(aš Franjo)*: (Vilhar Srečko), Slovenci ob Jadranu. — 1953 št. 2 str. 150—151. — **93.** *Ciperle Jože*: Jožko Humar, Primož Trubar Rodoljub ilirski. Izdala založba Lipa v Kopru, 1980, 572 str. — 1982 št. 1 str. 59—60. — **94.** *Cvirn Janez*: Miroslav Pahor s sodelovanjem Ilonke Hajnal, Po jamborni cesti... v mesto na peklu, Prešernova družba, Ljubljana 1981, 264 str. — 1982 št. 1 stgr. 60—61. — **95.** *Dobrila Pavli*: Lavo Čermelj, Ob tržaškem procesu 1941, Ljubljana 1962. — 1964 št. 3 str. 141. — **96.** *Golobovič Zorica*: Benedetto Lonza, La dedizione di Trieste all' Austria. Trst, izdala Libreria nazionale »Italo Svevo« v Trstu leta 1973, 98 strani. — 1978 št. 2 str. 120—121. — **97.** *Golobovič Zorica*: Elio Apih, »Le Cooperative operaie di Trieste, Istria e Friuli«, Trst, 1976, 182 strani. S sodelovanjem Claudia Silvestria. — 1978 št. 1 str. 56—57. — **98.** *Gombač Boris*: Aleksander Rojc: Cultura musicale degli Sloveni a Trieste dal 1848 all' avvento del fascismo. Trieste 1978, Editorale Stampa Triestina, 100 str. — 1979 št. 2 str. 138—140. — **99.** *Gombač Boris*: Aleš Bebler, Čez drn in strn, spomini, Koper, 1981, 325 str. — 1981 št. 3 str. 297—298. — **100.** *Gombač Boris*: Bazovica v boju. Trst »Odbor za postavitev spomenika padlim v NOB v Bazovici« 1973. 48 str. — 1973 št. 3 str. 207—208. — **101.** *Gombač Boris*: Diana De Rosa: Sviluppo della città e movimento operaio tra la fine dell' ottocento e il principio del novecento a Trieste. Trst 1979, str. 100. — 1980 št. 3 str. 237—238. — **102.** *Gombač Boris*: Gianpaolo Valdevit, Chiesa e lotte nazionali: il caso di Trieste (1850—1919), Udine 1979, str. 294. — 1981 št. 3 str. 292—294. — **103.** *Gombač Boris*: Športno društvo BOR. Sezona 1978—1979. Izdalo S.Ž. Bor. Založilo ZTT-EST, Trst 1978, str. 64. — 1979 št. 2 str. 140. — **105.** *Gombač Metka*: Bazovica 6. IX. 1930—6. IX. 1980, Spomeniki delavskega gibanja in narodnoosvobodilnega boja na Slovenskem, Ljubljana 1980, str. 39, 17. zvezek. — 1981 št. 1 str. 74. — **105.** *Gombač Metka*: Dol skozi boj do svobode. Izdalo prosvetno društvo »Kras«, Dol-Poljane, 1977, 235 str. — 1978 št. 2 str. 122—123. — **106.** *Gombač Metka*: Kulturno društvo Rdeča zvezda Salež 1945—1985, brošura ob 40. obletnici ustanovitve. KD Rdeča zvezda, Trst 1985. — 1988 št. 3 str. 268—269. — **107.** *Gombač Metka*: Mačkovlje v boju za svobodo. Mačkovlje 1974, 58 str. — 1975 št. 1 str. 62—63. — **108.** *Gombač Metka*: Marezige — simbol upora 1921—1981 (krajevni zbornik), Koper 1981, str. 179. — 1981 št. 3 str. 296—297. — **109.** *Gombač Metka*: Marica Gregorič-Stepančič. Ob poimenovanju osnovne šole pri sv. Ani v Trstu. Založništvo tržaškega tiska, Trst 1978, 45 str. — 1978 št. 3 str. 189. — **110.** *Gombač Metka*: Marjan Pertot, 100 let dramskega delovanja na Proseku in Kontovelu 1878—1978, izdal in založil »Amaterski oder«, Prosek-Kontovel, 1978, brez oštevilčenja strani. — 1980 št. 1 str. 66—67. — **111.** *Gombač Metka*: Milan Pahor: Delavska enotnost, Unità operaia, prispevek k zgodovini delavskega gibanja v Trstu. Izdala in založila Zveza sindikatov Slovenije — Svet za negovanje tradicij delavskega gibanja, Ljubljana 1986, 132 str. — 1987 št. 1/2 str. 123. — **112.** *Gombač Metka*: Posvet o slovenskem šolstvu v Italiji. Referati, prispevki in razprave; Trst 1976, 251 str. — 1977 št. 2 str. 134. — **113.** *Gombač Metka*: Revolucionarna pot Franca Štoke-Rada, Založništvo tržaškega tiska, Trst, 1979, str. 39. — 1981 št. 1 str. 77. — **114.** *Gombač Metka*: Slovenska Istra v boju za svobodo (Prispevki in gradivo za krajevno zgodovino). Izdala založba Lipa, Koper 1975, 751 str. — 1976 št. 3 str. 193. — **115.** *Gombač Metka*: Sv. Jakob — Zgodovinski razgledi po življenju Slovencev v tržaškem delavskem okraju, Založništvo tržaškega tiska, Trst, 325 str. — 1980 št. 2 str. 144—145. — **116.** *Grafenauer Darja*: Piran, Miroslav Pahor: I. Kratek zgodovinski pregled, Tone Mikeln: II. Ogled mesta po itinerarjih, založil Zavod za turizem, Portorož. Portorož 1972, nepaginirano, Izšlo tudi v angleščini, italijanščini in nemščini. — 1975 št. 1 str. 61—62. — **117.** *Granda Stane*: L'uomo e la vite. Človek in trta. Trieste—Trst 1987, 196 str. — 1987 št. 3 str. 220—221. **117.** *Guštin Damijan*: Boris Mlakar: Domobranstvo na Primorskem (1943—1945), Založba Borec, Ljubljana 1982, 254 str. — 1983 št. 1 str. 80—82. — **118.** *Guštin Damijan*: Fran Jurišević: Partizansko gospodarstvo na Primorskem. Koper 1975, Založba Lipa. Knjižnica OF 2; 429 str. — 1979 št. 1 str. 79—80. — **119.** *Janša-Zorn Olga*: Branko Reisp, Predjama. Kulturni in naravni spomeniki Slovenije, zbirka vodnikov 72. Ljubljana 1977, 30 str. — 1978 št. 1 str 55. — **120.** *Janša-Zorn Olga*: Pregled raziskovanja slovenske krajevne zgodovine... Istra. — 1977 št. 2 str. 101. — **121.** *Janša-Zorn Olga*: Srečko Vilhar, Slovensko učiteljišče v Kopru 1875—1909. Ljubljana, izd. Osrednja knjižnica v Kopru, 1976. 104 str. — 1977 št. 3 str. 215. — **122.** *Janša-Zorn Olga*: Škrbina na Krasu. Izbor objavljenega in neobjavljenega gradiva k zgodovinski in etnološki podobi vasi. Ur. Branko Marušič. Nova Gorica 1975, 80 str. — 1976 št. 2 str. 132—133. — **123.** *Kos Dušan*: Ana Lavrič, Vizitacijsko poročilo Agostina Valiera o koprski škofiji iz leta

1579... ZRC SAZU Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta, Ljubljana 1986, 201 str. — 1986 št. 1/2 str. 112. — **124.** *Kos Janez*: Majda Smole, Glavni intendant Ilirskih provinc 1809—1813. Publikacije arhiva Slovenije. Inventarji. Serija Arhivi državnih in samoupravnih organov in oblastev. Zvezek 1. Ljubljana 1973. Str. 163. — 1977 št. 1 str. 73. — **125.** *Lešnik Avgust*: Ljudje in kraji ob Pivki. Izdala in založila Kulturna skupnost Postojna, 1975, 343 str. uredil Silvo Fatur. — 1976 št. 1 str. 62—63. — **126.** *Ličan Marina*: M. Zadnikar, Hrastovlje. Spomeniški vodniki 2, Ljubljana 1961. — 1963 št. 2 str. 124—125. — **127.** *Marušič Branko*: Laura Kraker, L'attività giornalistica di Domenico de Manzoni. — 1962 št. 3 str. 191—192. — **128.** *Marušič Branko*: Skopo, 24. julija 1960. — 1962 št. 1 str. 64. — **129.** *Marušič Branko*: Spazi della storia. Spazi della memoria. Il Quartiere Ferrovieri racconta... Vicenza 1988, 285 str. — 1988 št. 3 str. 272—273. — **130.** *Marušič Branko*: Vas, ljudje in čas. Zgodovina Opčin. Zbral in uredil Angel Vremec-Mežnarjev, Trst, Založništvo tržaškega tiska 1975, 302 + (XX) str. 8°. — 1976 št. 1 str. 65—66. — **131.** *Mihelič Darja*: Giovanni Russignan, Testamenti di Isola d'Istria (dal 1391 al 1579), Trieste 1986, 168 str. — 1988 št. 3 str. 269—271. — **132.** *Mihelič Darja*: Ferdo Gestrin, Pomorstvo srednjeveškega Pirana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za zgodovinske in družbene vede, Dela 21, Zgodovinski inštitut Milka Kosa 7, Ljubljana 1978, 148 str. — 1979 št. 1 str. 76—77. — **133.** *Mihelič Darja*: Rudi Kodrič-Branko, Emil Smole, Nataša Šumi: Štanjel, Umag, 1977, 8 str. — 1977 št. 3 str. 213. — **134.** *Mlakar Boris*: Tone Ferenc, Primorska pred vseljudsko vstajo 1943. Knjižnica NOV in POS 4/1, Partizanska knjiga in ZTT, Ljubljana 1983, 772 strani, s skicami in fotografijami. — 1984 št. 1 str. 71—72. — **135.** *Nećak Dušan*: »Kje prebivamo in koliko nas je Slovencev v Italiji«, sestavil Stanislav Renko, narisal Srečko Zupan. Dopolnjeni in popravljeni ponatis iz Primorskega dnevnika, Založništvo tržaškega tiska 1971, 31 strani. — 1974 št. 2 str. 139—140. — **136.** *Nećak Dušan*: Milica Kacin-Wohinz, Primorski Slovenci pod italijansko zasedbo 1918—1921, Založba Obzorja Maribor, Založništvo tržaškega tiska Trst 1972, 468 str. — 1974 št. 2 str. 138—139. — **137.** *Nećak Dušan*: »Za globalno zaščito Slovencev v Italiji«, uredil Stanislav Renko, ponatis iz Primorskega dnevnika in drugega tiska, Založništvo tržaškega tiska 1972, 124 strani. — 1973 št. 1 str. 36. — **138.** *Peršič Janez*: Catastico generale dei boschi della provincia dell'Istria (1775—1776), Terminazione del C.E. sopra boschi (1777) a cura di Vjekoslav Bratulić, Collana degli Atti N. 4, Centro di ricerche storiche, Rovigno 1980, 474 str. — 1981 št. 1 str. 71—72. — **139.** *Rebolj Matjaž*: Bogomil Biteznik, Razvoj zdravstvenega zavarovanja na Primorskem, založba Lipa, Koper 1981, 243 str. — 1982 št. 3 str. 250—251. — **140.** *Rozman Franc*: Ivan Regent. Spomini, Ljubljana 1967. — 1969 št. 1 str. 63—64. — **141.** *Stergar Janez*: 55 77 Slovenska obala v številkah, Izdal obalni svet Koper. Izola, Koper, Piran 1972 (1973), 386 str. — 1974 št. 3 str. 201—202. — **142.** *Stergar Janez*: Prosvetni zbornik 1868—1968. Izdala in založila Slovenska prosvetna zveza Trst—Gorica—Čedad, Trst 1970, 328 str. — 1972 št. 3 str. 182—183. — **143.** *Stergar Janez*: Tone Ferenc, Milica Kacin-Wohinz, Tone Zorn, Slovenci v zamejstvu. Pregled zgodovine 1918—1945. Državna založba Slovenije, Ljubljana 1974, 326 str. — 1975 št. 3 str. 195—196. — **144.** *Stergar Nataša*: Drago Pahor, prispevki k zgodovini obnovitve slovenskega šolstva na Primorskem 1943—1945, Trst, Založništvo tržaškega tiska 1974. 126 str. — 1975 št. 3 str. 198—199. — **145.** *Stergar Nataša*: Milko Škrap: Uporna Mladina. Prispevek k zgodovini borbe slovenske tržaške mladine za narodni obstoj pod fašistično Italijo. Trst 1971, 202 str. — 1972 št. 2 str. 123. — **144.** *Stres Peter*: Avgust Sfiligoj: Boj Slovencev pod fašizmom za narodne pravice, Pričevanje, Gorica 1984, 221 strani (tudi povzetek v italijanščini). — 1985 št. 1 str. 89. — **145.** *Stres Peter*: Julij Beltram, Tukaj je Jugoslavija, Goriška 1945—1947, Založba Lipa, Koper in Založništvo tržaškega tiska, Trst 1983, 310 str. — 1988 nšt. 1/2 str. 27. — **146.** *Šorn Jože*: Dr. Marjan Zadnikar: Hrastovlje. — 1962 št. 2 str. 128. — **147.** *Šorn Jože*: Stanko Petelin, Kronika Vojkove brigade. Ljubljana 1963. — 1963 št. 2 str. 127. — **148.** *(Šorn Jože) (J.Š.)*: Vlado Valenčič, Od zadružne mlekarne do mlekarske in poljedelske industrije. — 1956 št. 1 str. 53. — **149.** *Štih Peter*: Darja Mihelič: Najstarejša piranska notarska knjiga (1281—1287/89). Viri za zgodovino Slovencev, knjiga sedma, izdala Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana 1984, 256 str. — 1985 št. 1 str. 85—86. — **150.** *Šumrada Janez*: Dekani v preteklosti in danes. Uredil uredniški odbor. Izdala Pokrajinski muzej Koper in Krajevna skupnost Dekani. Založila Krajevna skupnost Dekani. Koper 15. maja 1979. 92 str. — 1979 št. 2 str. 140—141. — **151.** *V(ilfan Sergij)*: Istrski zgodovinski zbornik. Leto I. — 1953 št. 1 str. 71. — **152.** *Vilfan S(ergij)*: Moritsch Andreas, Das nahe Triester Hinterland. Zur wirtschaflichen und sozialen Entwicklung vom Beginn des 19. Jahrhunderts bis Gegenwart (v:) Wiener Archiv für Geschichte des Slawentums und Osteuropas, Band VII, Wien—Köln—Graz 1969, 160 strani + 10 zemljevidov zunaj teksta. — 1976 št. 2 str. 131—132. — **153.** *Vodopivec Peter*: Miroslav Pahor: »Socialni boji v oböini Piran od XV. do XVIII. stoletja«, Mladinska knjiga, Ljubljana in Pomorski muzej »Sergej Mašera« v Piranu 1972, 287 str. — 1972 št. 3 str. 187—188. — **154.** *Vodopivec Peter*: Srečko Vilhar — Albert Klun: Narodnoosvobodilni boj Primorcev in Istranov na Sardiniji, Korziki in v Južni Franciji; Knjižnica NOV in POS 36, Nova Gorica 1969, 366 str. — 1970 št. 3 str. 188—189. — **155.** *Vodopivec Peter*: Srečko Vilhar — Albert Klun: Narodnoosvobodilni boj Primorcev in Istranov v Afriki. Knjižnica NOV in POS, 38, Ljubljana 1970, str. 355. — 1971 št. 3 str. 187—188. — **156.** *Vovko Andrej*: Beniamino Salvi-Slavec, Nacionalno in politično gibanje Slovencev in

Hrvatov od razsvetljenstva do nastanka jugoslovanske države (1918). (Il movimento nazionale e politico degli Sloveni e dei Croati dall' illuminismo alla creazione dello Stato Jugoslavo (1918). ISDEE Istituto de studi e documentazione sull'Est Europeo 1971, 264 str. — 1973 št. 3 str. 203—204. — **157.** *Vovko Andrej*: Ivan Erceg: Trst i bivše habsburške zemlje u međunarodnom prometu (Merkantilizam u drugoj polovici 18. stoljeća), JAZU, Građa za gospodarsku povjest Hrvatske, knjiga 15, Zagreb 1970, 231 str. — 1976 št. 3 str. 195—196. — **158.** *Vovko Andrej*: Josip Kravos: Moje in vaše zgodbe iz let 1931—1945, Trst, Založništvo tržaškega tiska, 1975, 149 str. — 1976 št. 2 str. 135—136. — **159.** *Vovko Andrej*: Joža Vilfan: Delo, spomini, srečanja. Izbor člankov, govorov, intervjujev 1935—1978, uredila Savin Jogan in Marjan Brecelj. Založba Lipa, Ljubljana 1978, 275 str. — 1979 št. 2 str. 147—148. — **160.** *Vovko Andrej*: Lavo Čermelj: Med prvim in drugim tržaškim procesom. Založila slovenska matica v Ljubljani, Ljubljana 1972, 241 str. 8°. (ilustr.). — 1972 št. 3 str. 189. — **161.** *Vovko Andrej*: Milica Kacin-Wohinz: Narodnoobrambno gibanje primorskih Slovencev 1921—1928, Založba Lipa, Založništvo tržaškega tiska, 1977. — 561 str. — 1978 št. 2 str. 121—122. — **162.** *Vovko Andrej*: Tone Ferenc: Akcije organizacije TIGR v Avstriji in Italiji spomladi 1940, Založba Borec, Ljubljana 1977. 281 str. — 1978 št. 1 str. 57—58. — **163.** *Vovko Andrej*: Vid Vremec: Andrej Manfreda, kobariški protifašist in drugi. Partizanska knjiga, Ljubljana 1973, 200 str. — 1973 št. 3 str. 205—206. — **164.** *Zorn Tone*: Osimski sporazumi. Koper 1977 515 str. — 1978 št. 2 str. 123—124.

b) *periodične* — **165.** *Demšar Vincencij*: Jadranski koledar 1970. — 1970 št. 1 str. 62—63. — **166.** *Gombač Boris*: Jadranski koledar 1974, Trst 1973, 272 str. Jadranski koledar 1975, Trst 1974, 256 str. Izdalo Založništvo tržaškega tiska pod pokroviteljstvom Slovenske kulturno-gospodarske zveze v Trstu. Urednik Jože Koren. — 1975 št. 2 str. 127—128. — **167.** *Gombač Metka*: Jadranski koledar 1977, 256 str. Trst, izdalo ZTT pod pokroviteljstvom SKGZ. Uredil Jože Koren. — 1977 št. 1 str. 70—71. — **168.** *Gombač Metka*: Jadranski koledar 1979. Trst 1978, 256 str., izdalo Založništvo tržaškega tiska. — 1979 št. 2 str. 137. — **169.** *Gombač Metka*: Jadranski koledar 1982, Trst, ZTT, str. 162. — 1982 št. 1 str. 57—58. — **170.** *Gombač Metka*: Letopis za leta 1972—1976. Trst, Narodna in študijska knjižnica 1977, 86 str. — 1978 št. 1 str. 52—53. — **172.** *Kos Janez*: Krajevni leksikon Slovenije. (1. knjiga). — 1969 št. 1 str. 60—61. — **173.** *Marušič Branko*: Atti, Centro di ricerche storiche — Rovigno, vol. I (1970) — VI (1975—6). — 1977 št. 2 str. 142—143. — **174.** *Marušič Branko*: Jadranski koledar 1959. — 1959 št. 3 str. 191—192. — **175.** *Marušič Branko*: Jadranski koledar 1961—1962 št. 1 str. 62. — **176.** *Marušič B(ranko)*: Primorski slovenski biografski leksikon. 1. snopič. A-Bartol. Gorica 1974, izdala Goriška Mohorjeva družba XXIV + 40 strani 8°. — 1975 št. 1 str. 57. — **177.** *Mihelič Darja*: Slovensko morje in zaledje, Zbornik za humanistične, družboslovne in naravoslovne raziskave, leto I, št. 1, Koper 1977, 225 str. — 1978 št. 2 str. 117—118. — **178.** *Mihelič Darja*: Slovensko morje in zaledje, Zbornik za humanistične, družboslovne in naravoslovne raziskave, št. 4/5, Koper 1981, 218 str. — 1982 št. 1 str. 65—66. — **179.** *(Otorepec Božo)(O.)*: Zbornik Primorske založbe Lipe. Koper 1956... — 1956 št. 2 str. 112. — **180.** *Savnik Roman*: Ob nekaterih odmevih na prvo knjigo Krajevnega leksikona Slovenije. — 1969 št. 3 str. 190—191. — **181.** *Vodopivec Peter*: Slovensko morje in zaledje, Zbornik za humanistične, naravoslovne in družboslovne raziskave, leto 2—3, Založba Lipa Koper 1979, 299 str. — 1980 št. 3 str. 233—234. — **182.** *Vovko Andrej*: Jadranski koledar 1973, izdalo Založništvo tržaškega tiska, 297 str. — 1973 št. 1 str. 33—34. — **183.** *Vovko Andrej*: Partizanski dnevnik (od 5. septembra 1944 do 7. maja 1945), kserografirana izdaja, Nova Gorica—Koper—Ljubljana 1975. — 1976 št. 2 str. 133—135. — **184.** *Vovko Andrej*: Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu, Pazin—Rijeka 1981, svezak XXIV, 388 str. — 1982 št. 3 str. 245. — **185.** *Zorn Tone*: Vestnik Slovenskega raziskovalnega inštituta, Trst, št. 1, januar 1979, 97 str. — 1979 št. 2 str. 137—138.

SLIKE

a) *Kraji* — *Ankaran* — **1.** Benečanska cesta v ankaranskem križišču. — 1979 št. 2 str. 109. — **2.** Del profila benečanske ceste. — 1979 št. 2 str. 107. — **3.** Fragment benečanske ceste. — 1979 št. 1 str. 107. — **4.** Fragment trase benečanske ceste v današnjem ankaranskem križišču in sledovi te ceste v bližnji okolici. — 1979 št. 2 str. 109. — **5.** Profil benečanske ceste in primerjava plasti s plastmi rimskih cest. — 1979 št. 2 str. 108. — *Artviže* — **6.** Pogled na Artviže. — 1953 št. 2 str. 119. — *Bazovica* — **7.** Kollerjev gozd — prvi uspeli večji nasad črnega bora pri Bazovici nad Trstom (G. Pucich, La commissione di imboschimento del Carso, Trieste 1903). — 1964 št. 2 str. 133. — *Bertoki* — **8.** Napis na kamnitem stebru v Bertokih. — 1979 št. 2 str. 110. — *Brič* (pri Kopru) — **9.** Cerkvica v Brčenigi (sedaj Brič). ... — 1973 št. 2 str. 94. — *Brkini* — **10.** Pogled s ceste Podgorje—Jelovica v dolino med Slavnikom in Kojnikom, na meji med Slovenci in Hrvati. ... — 1957 št. 2 str. 73. — *Črni kal* — **11.** Črni kal, v ozadju Tinjan. — 1954 št. 1 str. 28. — **12.** Del stene, ki je odstopil od ostale gmote, je nudil primerno priložnost za srednjeveško utrdbo. ... del razvalin tabora, pred njimi: del prepada, ... — 1954 št. 1 str. 27. — **13.** *Desno — del razvalin tabora, pred njimi: del prepada, ... — 1954 št. 1 str. 27.* — **14.** Pogled s črnikalskega tabora v Koprščino — deželo »glavarja Slovanov« ... — 1954 št. 1 str. 29. — **15.** Staro ognjišče v Črnem kalu. — 1953 št. 3 str. 160. — **16.** Ta hiša v Črnem kalu, ki je nad vrati datirana 1489, ... — 1954 št. 1 str. 28. — **17.** Vas Črni kal in tabor od bliže. — 1954 št. 1 str. 26. — **18.** Vas Črni

kal s taborom ... — 1954 št. 1 str. 25. — **19.** Značilna primorska hiša v vasi Črni kal. — 1953 št. 3 str. 162. — *Črnotiče* — **20.** Detajl iz vasi Črnotiče. — 1957 št. 2 str. 75. — *Devin* — **21.** »Kip devinske nune« pod razvalino devinskega gradu. ... — 1971 št. 3 str. 139. — *Doberdob* — **22.** Postojanke avstrijske pehote izpred Doberdoba. — 1966 št. 2 str. 111. — *Fazan* (pri Luciji) — **23.** (Solna polja v dolini Fazan leta 1795). — 1957 št. 1 str. 15. — *Hrušica* — **24.** Hrušica. 1953 št. 2 str. 125. — **25.** Hrušica, Cekova hiša. 1963 št. 1 str. 9. — **26.** *Hrušica, Kosova hiša. — 1963 št. 1 str. 7.* — **27.** Hrušica, pri Micnih. — 1963 št. 1 str. 5. — **28.** Kandlerjeva idelno umišljena rekonstrukcija rimske poštne postaje in kastela z imenom Ad pirum, danes Sv. Jedert na Hrušici. ... — 1956 št. 2 str. 87. — *Ilirska Bistrica* — **29.** Ilirska Bistrica, v ozadju trnovska župska cerkev. — 1958 št. 1 str. 41. — *»Ilirske province«* — **30.** (Ilirske province, vojni pohodi in bitke na slov. ozemlju /1813/). — 1964 št. 1 str. 38, 40. — **31.** (Ilirske province, vojni pohodi in bitke v Dalmaciji /1814/). — 1964 št. 1 str. 47. — **32.** (Ilirske province, vojni pohodi in bitke v Istri /1813/). — 1964 št. 1 str. 43. — **33.** Maderjeva gozdna karta za Ilirske province iz leta 1811 (Original v Zemljepisnem muzeju v Ljubljani). — 1964 št. 2 str. 132. — *Istra* — **34.** Beneški gozdarski predpisi za Istro iz leta 1778 (Original v Mestnem arhivu v Piranu). — 1964 št. 2 str. 130. — **35.** Gozdni red za vojvodino Kranjsko, Pivko in Istro z dne 23. XI. 1771 (Original v Drž. arhivu Slov. v Ljubljani). — 1964 št. 2 str. 129. — **36.** Ovčereja je bila nekdaj ena izmed glavnih gospodarskih panog v Slovenski Istri in je štela med najvažnejša moška opravila ... — 1957 št. 2 str. 69. — **37.** Resslov pogozditveni načrt za občinska zemljišča v Istri iz leta 1842 (Original v Drž. arhivu na Dunaju). — 1964 št. 2 str. 132. — **38.** Stane Kumar: Proga Trst—Poreč, detajl na obali Jadrana. — 1965 št. 2 str. 75. — *Izola* — **39.** Grb družine Manzioli na vhodu gotske hiše (leta 1470). — 1974 št. 2 str. 81. — **40.** Podestatski grb na stebru fontika v Izoli (15. stoletje). — 1974 št. 2 str. 78. — *Jamlje* — **41.** Branilčeve prednje postojanke pri Jameljih. — 1966 št. 2 str. 118. — *Jelšane* — **42.** Šola v Jelšanah. — 1966 št. 1 str. 19. — *Kastav* — **43.** Slika Bosetovega zvona v Rubeži pri Kastavu. — 1953, št. 1 str. 34. — *Koper.* — **44.** Bivši Levji grad v Kopru. — 1957 št. 1 str. 35. — **45.** Idejni osnutek za restavracijo Loggie iz l. 1935. — 1958 št. 1 str. 18. — **46.** Kamnita skrinjica za ovadbe v podvozu sodne palače v Kopru iz 17. in 18. stoletja. — 1958 št. 2 str. 77. — **47.** Koper — baptisterij (razčlenitev stene). — 1959 št. 1 str. 27. — **48.** Koper v XVIII. stoletju. — 1957 št. 1 str. 27. — **49.** Koper, zračni posnetek 9. septembra 1917. — 1983 št. 1 str. 73. — **50.** Loggia v Kopru. — 1958 št. 1 str. 14. — **51.** Mudina vrata v Koprú. — 1957 št. 1 str. 33. — **53.** Osvoboditev političnih jetnikov iz koprskih zaporov 27. 9. 1943. — 1978 št. 3 str. 133. — **54.** Podoba Kopra iz l. 1839. — 1957 št. 1 str. 29. — **55.** Samostansko poslopje piaristov v Kopru, kjer je bila nastanjena gimnazija. — 1976 št. 3 str. 139. — **56.** Sistem koprskega obzidja iz l. 1619. — 1957 št. 1 str. 31. — **57.** Sodna palača v Kopru, nekdaj bivališče in urad koprskega oblastnika in apelacijskega sodišča. — 1958 št. 2 str. 75. — **58.** (Trasa železn. proge Koper—Prešnica). — 1965 št. 3 str. 143. — **59.** Vogalni pilaster z grbom in letnico 1464 (Loggia). — 1958 št. 1 str. 17. — **60.** Zahodna stranica Loggie s kasneje dodano gotsko biforo. — 1958 št. 1 str. 15. — *Kras* — **61.** Avstrijska opazovalca v prednjem okopu na kraški planoti. — 1966 št. 2 str. 116. — **62.** Avstrijske okrepitve gredo v prvo bojno črto — 1966 št. 2 str. 116. — **63.** Avstrijsko odporno gnezdo v razdejanih postojankah na kraški planoti. — 1966 št. 1 str. 43. — **64.** Dovoz vode na kraški planoti. — 1966 št. 1 str. 44. — **65.** Kraška planota nad Bregom, pogled s Socerba proti izrastkom Čičarije. ... — 1957 št. 2 str. 71. — **66.** Tovorniki v kraški burji (po Valvasorju). — 1962 št. 3 str. 135. — **67.** Varovalni plotovi na Krasu proti snežnim zametom po burji, 1963. — 1964 št. 2 str. 133. — *Momjan* — **68.** Grb momjanskih gospodov. ... — 1973 št. 2 str. 91. — **69.** *Razvaline gradu v Momjanu (15. stoletje). — 1973 št. 2 str. 89.* — *Nabrežina* — **70.** Nabrežina pri Trstu, Lloyd's Illustrierte Reisebibliothek von Wien nach Triest, Wien 1858. — 1987 št. 1/2 str. 14. — *Novi grad* (v Brkinih) — **71.** Razvaline Novega gradu. — 1953 št. 2 str. 122. — **72.** Zemljiška gospostva v novograjskem sodišču leta 1667. — 1953 št. 2 str. 127. — *Pičan* — **73.** Škofijski sedež Pičan nad Čepiškim poljem v vzhodni Istri — mestna vrata. ... — 1971 št. 3 str. 147. — *Piran* — **74.** Beneški lev z odprto knjigo. ... — 1958 št. 3 str. 127. — **75.** Beneški lev z zaprto knjigo. ... — 1958 št. 3 str. 115. — **76.** Detajl cerkvice sv. Petra z nadvratnim reliefom (1818). — 1960 št. 1 str. 31. — **77.** Detajl gotske stanovanjske arhitekture v Levstikovi ulici v Piranu. ... — 1974 št. 3 str. 167. — **78.** Detajl slike Vettora Carpaccia iz leta 1519, kjer je na desni polovici slike viden del občinske palače z mestnim stolpom. — 1960 št. 1 str. 25. — **79.** Detajl stebra za zastave z reliefno upodobljenim sv. Jurijem (1466). — 1960 št. 1 str. 29. — **80.** Detajl z beneško-gotske hiše na Tartinijevem trgu. — 1960 št. 1 str. 28. — **81.** Diploma zlate medalje (piranskim solarjem) na mednarodni razstavi v Trstu l. 1882. — 1957 št. 3 str. 127. — **82.** Gotski medaljon v Levstikovi ulici v Piranu. ... — 1974 št. 3 str. 164. — **83.** Iz zbirke portoroškega muzeja o delovanju Splošne plovbe Piran: maketa Martina Krpana, ene izmed prvih ladij Splošne plovbe Piran. — 1980 št. 1 str. 57. — **84.** Kamnita glava, severna stran prezbiterija frančiškanske cerkve v Piranu. ... — 1974 št. 3 str. 163. — **85.** Mestni glasnik. Detajl Dom. Tintorettijeve slike v piranskem Mestnem muzeju. — 1958 št. 3 str. 125. — **86.** *Načrt mesta Pirana po: G. Caprin, L'Istria nobilissima. — 1960 št. 1 str. 23.* — **87.** Načrt Pirana z obema ladjedelniškima prostoroma (Squero vecchio in Squero). — 1974 št. 3 str. 175. — **88.** Najstarejši znani ladjedelniški prostor v Piranu ob mestni hiši (po statutu leta 1307). — 1974 št. 3 str. 171. — **89.** Napisna plošča stare mestne palače v Piranu iz le-

ta 1291. — 1958 št 3 str. 111. — **90.** Nova občinska palača in Tartinijev spomenik. — 1960 št. 1 str. 32. — **91.** Občinska palača v romanskem slogu z gotskimi in renesančnimi vrinki. ... — 1958 št. 3 str. 113. — **92.** Panorama Pirana iz XVIII. stoletja po sliki neznanega slikarja, ki jo hrani piranska stolna cerkev. — 1960 št. 1 str. 26. — **93.** Piran okoli leta 1830. — 1974 št. 3 str. 165. — **95.** Piran — pogled na del obzidja. — 1960 št. 2 str. 116. — **96.** Piran s pristaniščem v XVI. stoletju. ... — 1957 št. 3 str. 133. — **97.** Piranski grb v obliki petelinove noge (XV. stol.). ... — 1958 št. 3 str. 117. — **98.** Po ukinitvi tramvaja v Piranu leta 1953 so vozove naložili na ladjo in jih odpeljali v Ploče, od tod pa po železnici v Sarajevo. — 1982 št. 1 str. 45. — **99.** Pogled na del piranskega trga. — 1960 št. 1 str. 33. — **100.** Pogled na piranski trg po Tischbeinu (1842). — 1960 št. 1 str. 30. — **101.** Pogled na piransko pristanišče. — 1957 št. 1 str. 14. — **102.** Pogled na vhod notranjega pristanišča (XVII. stoletje). — 1960 št. 1 str. 27. — **103.** Stara občinska palača po risbi G. De Franceschija. — 1960 št. 1 str. 24. — **104.** Steber z občinskimi merami iz druge polovice XV. stoletja. ... — 1958 št. 3 str. 121. — **105.** Trolejbus s proge Piran—Portorož—Sv. Lucija (tovarniški posnetek proizvajalca). — 1982 št. 1 str. 43. — **106.** Trolejbusna postaja na Tartinijevem trgu v Piranu. — 1982 št. 1 str. 44. — **107.** Uradne količinske mere iz XV. stoletja. Stale so v portiku pred občinsko palačo ali pri vhodu v mestno cenilnico. — 1958 št. 3 str. 119. — **108.** V zalivu za svetilnikom na desnem pomolu stavba in prostori, ki so služili ladjedelništvu (danes je tam stavba Pomorskega muzeja). — 1974 št. 3 str. 174. — **109.** Veduta Pirana iz 17. stoletja z lepo vidnima prostoroma obeh ladjedelnic. — 1974 št. 3 str. 173. — *Planina* — **110.** Poslednji načrt Planinske jame iz l. 1950 (po I. Michlerju). — 1960 št. 2 str. 100. — **111.** Prvi načrt Planinske jame iz l. 1850 (po I. Rudolfu). — 1960 št. 2 str. 99. — *Plavje* — **112.** Pogled na Plavje ob koncu XIX. stoletja. — 1959 št. 2 str. 67. — *Podgrad* — **113.** Stare hiše v Podgradu. — 1953 št. 2 str. 124. — **114.** Tarinčeva hiša v Podgradu. — 1953 št. 2 str. 123. — *Poreč* — **115.** Stane Kumar: Proga Trst—Poreč, prihod lokalnega vlaka v končno postajo. — 1965 št. 2 str. 77. — *Postojna* — **116.** Detajl iz Črne jame po Naglu iz leta 1748. — 1958 št. 3 str. 142. — **117.** Detajl iz Pivke jame po A. Schmidlu. — 1960 št. 2 str. 101. — **118.** Fercherjev načrt takrat znanega dela Postojnske jame iz leta 1834. ... — 1958 št. 3 str. 144. — **119.** Jamski grad (Valvasor, Die Ehre ... IV, 521). — 1976 št. 1 str. 8. — **120.** Kapniki po Valvasorju (Die Ehre ..., 1689). — 1958 št. 3 str. 138 — **121.** Leta 1866 urejeni novi turistični vhod v Postojnsko jamo. — 1960 št. 2 str. 106. — **122.** Naglov načrt vzhodnega dela Postojnske jame iz leta 1748. ... — 1958 št. 3 str. 145. — **123.** Naravni most v vhodnem delu Postojnske jame po Naglu iz leta 1748. — 1958 št. 3 str. 141. — **124.** Nekdanji Proglerjev hotel v Postojni. — 1960 št. 2 str. 109. — **125.** Pogled v Veliko dvorano (po Schaffenrathu, l. 1830). — 1958 št. 3 str. 143. — **126.** Postojna (Valvasor, Die Ehre ... XI, 6). — 1976 št. 1 str. 7. — **127.** Postojna po Valvasorju. — 1963 št. 1 str. 3. — **128.** Prva železnica v Postojnski jami. — 1960 št. 2 str. 108. — **129.** Prvotni turistični vhod v Postojnsko jamo iz l. 1819. — 1960 št. 2 str. 105. — **130.** Slika iz Costovega Vodnika po Postojnski jami iz l. 1863. — 1960 št. 2 str. 102. — **131.** Spominska plošča Josipu Jeršinoviču Lövengreifu in dr. Adolfu Schmidlu v steni Plesne dvorane. — 1960 št. 2 str. 107. — **132.** Stavba Notranjega muzeja v Postojni. — 1955 št. 2 str. 151. — *Prem* — **133.** Prem — zunanjščina gradu. — 1959 št. 1 str. 28. — *Primorska* — **134.** Ivan Jurij Elsner, provizor, knjigovodja kranjske reprezentance in komore je »zaradi pomanjkanja inženirjev« kar sam zrisal poleti 1763 vse komercialne ceste, ki jih je obnavljal zakupnik Lamberg. ... — 1979 št. 3 str. 162. — **135.** Položaj doslej znanih poznoantičnih zapornih zidov na Krasu ter imenoma znanih antičnih naselij po Istri in jugozahodni Sloveniji. ... — 1956 št. 2 str. 89. — **136.** Poskus približne posestno-politične razmejitve na širšem Slovenskem, Gornji Sloveniji (Slavoniji) in Hrvaški med leti 1420 in 1456 oziroma do miru v Požarnici (Pusarnitz) 1460 (po vojni za celjsko dediščinoi). — 1971 št. 3 str. 138. — **137.** Steinbergov zemljevid cest na Notranjskem iz leta 1720 (Original v DAS, Lj.). — 1959 št. 3 str. 157. — *Račice* — **138.** Cerkev v Račicah. — 1953 št. 2 str. 120. — **139.** Račice, zgornji del vasi. — 1953 št. 2 str. 124. — *Sečovlje* — **140.** Solna polja pri Sečovljah l. 1795. — 1957 št. 1 str. 15. — *Sela na Krasu* — **141.** Razrušena vas Selo (Sela!), spomladi 1916. — 1986 št. 1/2 str. 80. — **142.** Razvaline Sela na Komenski planoti. — 1966 št. 2 str. 122. — *Strunjan* — **143.** Plan solarne v Strunjanu iz l. 1795. — 1957 št. 3 str. 125. — *Šilen-Tabor* — **144.** Šilentabor (Valvasor, Die Ehre ... XI, 510). — 1976 št. 1 str. 6. — *Škofije* — **145.** Pogled na Škofije ob otvoritvi ozkotirne železnice Trst—Poreč. — 1959 št. 2 str. 71. — *Šmarje* (pri Kopru) — **146.** Protest vasi Šmarje pri Kopru zoper prošnjo istrskih Italijanov, da bi vlada nemško gimnazijo v Pazinu spremenila v italijansko (30. 3. 1868). — 1980 št. 3 str. 187. — *Štanjel* — **147.** Zbiranje italijanskih ujetnikov pri Štanjelu. — 1966 št. 2 str. 118. — *Tominje* (v Brkinih) — **148.** Cerkev v Tominjah. — 1953 št. 2 str. 128. — **149.** Staro znamenje v Tominjah. 1953 št. 2 str. 129. — *Trnovo* (pri Ilirski Bistrici) — **150.** Župna cerkev v Trnovem. — 1958 št. 1 str. 39. — *Trst* — **151.** A. Boni: načrt hiše V. Margaritija, 1764 (ASTs). — 1985 št. 1 str. 36. — **152.** Del načrta Trsta iz leta 1749 (po Le carte dell'Impero). — 1985 št. 1 str. 29. — **153.** Fankin nese zaboj na barko. ... — 1979 št. 3 str. 160. — **154.** G. Fusconi: fasada Rossettijeve hiše, 1764 (ASTs). — 1985 št. 1 str. 34. — **155.** G. Fusconi: načrt stavbe za štiri ali osem trgovcev, 1764 (ASTs). — 1985 št. 1 str. 35. — **156.** (Goldonijev trg v Trstu). — 1984 št. 1 str. 63. — **157.** I. Zor predsednik čitalnice v Rojanu najavlja (29. 11. 1968) (!1868) pri policijskem načelstvu v Trstu redni občni zbor rojanske čitalnice. — 1980 št. 3 str. 189. — **158.** J.C. Gerhard: načrt dvižnega

mostu čez Veliki kanal, 1755 (ASTs). — 1985 št. 1 str. 31. — **159.** J.C. Gerhard: načrt naprave za zapiranje Velikega kanala, 1756 (ASTs). — 1985 št. 1 str. 32. — **160.** L.F. Cassas: Pogled na Veliki kanal, 1782 (po Rad JAZU, knjiga 379). — 1985 št. 1 str. 40. — **161.** Milan Klemenčič, Motiv iz Trsta (Al Boschetto), 15. 3. 1903 ... — 1985 št. 1 str. 73. — **162.** Načrt Trsta in tržaške luke, 1809. — 1983 št. 1 str. 34. — **163.** Načrt Trsta iz konca petdesetih let 18. stol. z načrtovanim arzenalom ob Velikem kanalu (Archivio di Stato, Benetke). — 1985 št. 1 str. 33. — **164.** Načrt Trsta iz leta 1785 (po La carte dell'Impero). — 1985 št. 1 str. 39. — **165.** Napis mojstra Jurija Ljubljanskega na zvonu iz l. 1467 v Trstu. — 1953 št. 1 str. 25. — **166.** Narodni dom po požigu, ko je čas že delno izpral sledove plamenov in dima. — 1970 št. 2 str. 101. — **167.** Narodni dom v plamenih, posnet v noči od 13. na 14. julij 1920. — 1970 št. 2 str. 99. — **168.** Narodni dom v Trstu pred požigom. — 1970 št. 2 str. 97. — **169.** Panorama tržaškega pristanišča in mesta, v ozadju na hribu Sv. Just. ... — 1979 št. 3 str. 166. — **170.** Trst se je s pristaniščem vred vidneje razvijal v terezijanskem času in pozneje. ... — 1979 št. 3 str. 157. — *Truške* (pri Kopru) — **171.** Osnovna šola Truške, stavba je bila zgrajena leta 1909. — 1978 št. 3 str. 167. — *Tržaško* — 172. Pogled s kote 113 severovzhodno od Tržiča (Monfalcone) na Štivan, Devin, Trst in Tržaški zaliv: ... — 1966 št. 1 str. 50. — **173.** Pogled z gradu Socerba na vasi Dolina, Krogle, Boršt. — 1953 št. 3 str. 159. — *Žabnik* (v Brkinih) — **174.** Žabnik (1024 m) s ceste Obrov—Hrušica. — 1953 št. 2 str. 121. — **175.** Trst (list 12 iz albuma Zur Erinnerung...). — **176.** Veliki trg.

b) *Osebe* — *Benčič Drago-Brkin* — **175.** Politkomisar slovenske Istrske brigade Drago Benčič-Brkin (četrti od leve) s partizani pri Podgorju jeseni 1943. — 1978 št. 3 str. 142. — *Borojević Svetozar* — **176.** General Borojević spremlja cesarja Karla pri zapustitvi armadnega poveljstva v Postojni. — 1966 št. 2 str. 122. — *Čermelj Lavo* — **177.** (Dr. Lavo Čermelj). — 1980 št. 3 str. 217. — *Globočnik Anton* — **178.** Zaslužni propagator in zaščitnik Postojnske jame Anton Globočnik (1825—1922). — 1960 št. 2 str. 103. — *Guček Milan-Javor* — **179.** Milan Guček-Javor fotografiran v bunkerju okrožnega centra na Badihi jeseni 1943. — 1978 št. 3 str. 142. — *Hlaj-Žižič Vidko* — **180.** Vidko Hlaj-Žižič. — 1978 št. 3 str. 141. — *Hochenwart Franc* — **181.** Franc Hochenwart (1771—1844), avtor prvega vodnika po Postojnski jami. — 1958 št. 3 str. 140. — *Jeršinović-Löwengreif Josip* — **182.** Josip Jeršinovič-Löwengreif (1775—1847), prvi propagator Postojnske jame. — 1958 št. 3 str. 139. — *Makarovič Ivan* — **183.** Ivan Makarovič, ki je učil v Jelšanah 40 let (rojen 30. IV. 1861, umrl l. IV. 1957; fotografiran v Gorici decembra 1952). — 1966 št. 1 str. 23. — *Miklavič Zvone* — **184.** (Zvone Miklavič). — 1968 št. 1 str. 59. — *Pahor Miroslav* — **185.** (Miroslav Pahor). — 1981 št. 1 str. 53. — *Pervanje-Gruden Stanko* — **186.** Člani okrožnega odbora OF za slovensko Istro v Stepanih 1. 1. 1944 od leve: Stanko Pervanje-Gruden, Marija Segulin-Mira, Justin Miklavc-Očka, Milka Kristan in Ivan Matko-Imko. — 1978 št. 3 str. 143. — **187.** Sekretar OK KPS za Slov. Istro Stanko Pervanje-Gruden. — 1978 št. 3 str. 139. — *Regent Ivan* — **188.** Posnetek iz let 1906—7 v miramarskem parku pri Trstu. ... — 1954 št. 1 str. 5. — **189.** (Regent Ivan). — 1954 št. 1 str. 1. — **190.** Slika avtorja iz leta 1918 (Trst). — 1954 št. 1 str. 3. — *Segulin Franc-Boro* — **191.** Franc Segulin-Boro fotografiran na sedežu OK KPS Brkini — Slovenska Istra v Čelju septembra 1943. — 1978 št. 3 str. 137. — *Stepančič Nicefor* — **192.** N. Stepančič. ... — 1986 št. 1/2 str. 92. — **193.** N. Stepančič, Lovci, 1895. ... — 1986 št. 1/2 str. 91. — **194.** N. Stepančič, Škof Štrosmayer v Rogaški Slatini, 1903. ... — 1986 št. 1/2 str. 92. — **195.** N. Stepančič, V Lokvi, 1908. ... — 1986 št. 1/2 str. 89. — *Valenčič Vlado* — **196.** (Vlado Valenčič). — 1973 št. 3 str. 185. — *Vilfan Sergij* — **197.** (Sergij Vilfan). — 1979 št. 1 str. 65. — *Zadnik Ludvik* — **198.** Ludvik Zadnik. — 1962 št. 2 str. 81. — *Zidar Jože-Jadran* — **199.** Jože Zidar-Jadran. — 1978 št. 3 str. 135. — *Zinzendorf Karl von* — **200.** Grof Karl von Zinzendorf, prvi predsednik gradbene komisije in od leta 1776 prvi guverner Trsta (...). — 1985 št. 1 str. 38.

c) *Razno* — **201.** »Domovina« leta 1868. — 1965 št. 3 str. 131. — **202.** »Domovina« leta 1869. — 1965 št. 3 str. 133. — **203.** Gojitev ukrivljenega drevja za ladjedelništvo; beneški gozdarski predpisi iz leta 1887. ... — 1964 št. 2 str. 131. — **204.** Herman Pečarič: Motiv iz solarn (olje 1955). — 1957 št. 3 str. 131. — **205.** Ilegalno glasilo KP Italije in Jugoslavije »Delo« je 15. septembra 1930 sporočilo vest o obsodbi bazoviških žrtev. — 1974 št. 2 str. 115. — **206.** Ladijski top iz XVIII. stol. ... — 1957 št. 3 str. 159. — **207.** Model avstrijske barke iz 70. let prejšnjega stoletja. ... — 1957 št. 3 str. 160. — **208.** (Note valčka in koračnice ob poroki). — 1957 št. 2 str. 97. — **209.** Notranjsko ognjišče. — 1955 št. 1 str. (52). — **210.** (Poročni uhani). — 1957 št. 2 str. 95, 96. — **211.** Proglas Pokrajinskega odseka narodnega sveta o ustanovitvi »narodne obrambe« (originalni proglas v župnijski knjižnici v Tomaju). — 1980 št. 1 str. 37. — **212.** Proglas I. bataljona 2. hrvaške istrske brigade po osvoboditvi Kopra 27. 9. 1943. — 1978 št. 3 str. 131. — **213.** (Sirjenje mleka). — 1957 št. 2 str. 77, 79, 81, 83, 85. — **214.** Solinarka v narodni noši. — 1957 št. 1 str. 16. — **215.** Solinarski svitek — priprava za enakomerno razpršenje težke vode. — 1957 št. 3 str. 129. — **216.** Solna blagajna iz začetka 17. stoletja. — 1957 št. 1 str. 17. — **217.** (Srednjeveške skice obrtnikov:) Mesar, Gostilničar, Mlinar, Oljar, Kovač, ... — 1963 št. 1 str. 27. 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36. — **218.** Vetrnica ali holandska črpalka na veter. — 1957 št. 1 str. 19. — **219.** Zaročni prstani. — 1957 št. 2 str. 95. — **220.** Zastava avstr. mornarice iz leta 1719. ... — 1959 št. 3 str. 153. — **221.** Zorna ali črpalka na roko. — 1957 št. 1 str. 18.

BIBLIOGRAFIJA SODELAVCEV PROJEKTA KULTURA NARODNOSTNO MEŠANEGA OZEMLJA SLOVENSKE ISTRE 1957—1987

UREDILA DUŠA KRNEL-UMEK

Vlasta BELTRAM, Pokrajinski muzej Koper

Monografske publikacije

1. Zgodovinski mejniki za priključitev Primorske k Jugoslaviji. — Koper: Pokrajinski muzej Koper, 1978. — 48 str. — (Katalog k razstavi)
2. Komanda mesta Koper. — Koper: Pokrajinski muzej Koper, 1980. — 36 str. — (Katalog k razstavi, razmnožen v xerox tehniki)
3. Kronologija dogodkov v Slovenski Istri (cona B) 1945—1954. — Koper: Pokrajinski muzej Koper, 1985. — 91 str. — (Katalog k razstavi, razmnožen v xerox tehniki)
4. Cronologia degli avvenimenti nell'Istria slovena 1945—1954. — Koper: Pokrajinski muzej Koper, 1985. — 103 str. — (Katalog k razstavi, razmnožen v xerox tehniki)

Objave v strokovnem tisku

5. Dekani pod italijansko okupacijo do osvoboditve leta 1945. — Dekani v preteklosti in danes. — Koper 1979 str. 55—88
6. Padli borci in aktivisti, žrtve nasilja, borci v enotah NOVJ, terenci in aktivisti. — Marezige simbol upora (1921—1981). — Koper 1981 str. 158—179
7. Combattenti caduti e attivisti, vittime della violenza fascista e nazista, combattenti nelle unita dell'EPLJ, attivisti. — Marezige: storia della lotta antifascista in Istria 1921—1981. — Koper 1981 str. 178—197
8. Utrinki iz NOB, delo, trpljenje in zmage. — Napredna mladina Slovenske Istre 1919—1947. — Koper 1985 str. 261—275

Objave v drugem tisku

9. Komanda mesta Koper. — Primorska srečanja 1980 št. 17—18 str. 307—310
10. Komanda mesta Koper. — Primorske novice 19. 7. 1985 št. 58—59 str. 8—9; TV-15 naš tovariš 21. 11. 1985 št. 46 str. 8; 28. 11. 1985 št. 47 str. 6; 5. 12. 1985 št. 48 str. 9
11. Povojni razvoj slovenskega šolstva v Istri. — Primorske novice 7. 1. 1986 št. 2 str. 10; 10. 1. 1986 št. 3 str. 6; 14. 1. 1986 št. 4 str. 10; 17. 1. 1986 št. 5 str. 6; 21. 1. 1986 št. 6 str. 10; 24. 1. 1986 št. 7 str 6

Vanda BEZEK, Pokrajinski arhiv Koper

Monografske publikacije

Analitični inventar fonda občine Izola. — Koper, 1977—1988

1. I. del, 1775—1848. — Koper, 1977. — 149 str.
2. II. del, 1849—1900. — Koper, 1979. — 171 str.
3. III. del, 1901—1918. — Koper, 1980. — 209 str.
4. IV. del, 1. zvezek 1919—1929. — Koper, 1984. — 252 str.
5. IV. del, 2 zvezek 1930—1940. — Koper, 1988. — 262 str.

Objave v strokovnem tisku

6. Pokrajinski arhiv Koper — Arhivski fondi in zbirke v arhivih in arhivskih oddelkih v SFRJ: SR Slovenija. — Beograd 1984 str. 91—112.
7. Nekatere značilnosti osnovnega šolstva občine Izola med obema vojnama / soavtor Ivan Bezek. — Sodobna pedagogika 1983 št. 5—6 str. 249

Referati in predavanja

8. Informacije o arhivskem gradivu PAK. — Referat na Arhivskem dnevu Furlanija, Julijska krajina—Slovenija. — Trst 1987. — 7 str. (tipk.)

Elica BOLTIN-TOME, Pomorski muzej »Sergej Mašera« Piran

Objave v strokovnem tisku

1. Mestni muzej v Piranu. — Kronika 5/1957 št. 1 str. 49—50
2. Arheološke najdbe na Kaštelirju nad Kortami. — Arheološki vestnik 9—10/1958—1959 št. 3—4 str. 237—250
3. Poročilo o raziskovanjih na srednjem prečnem nasipu Kaštelirja pri Dvorih nad Izolo. — Arheološki vestnik 18/1967 str. 163—178
4. Antična stavba v Grubelcah. — Arheološki vestnik 19/1968 str. 129—130
5. Zametki primorskih mest. — Arheološki vestnik 21—22/1970—1971 str. 167—172
6 Sulla questione dell'insediamento degli Slavi nel capodistriano e nell'Istria settentrionale. — Balcanoslavica 4. — Beograd 1975 str. 23—31
7. Pregled dosedanjih hidroarheoloških raziskav ob slovenski istrski obali. — Pitanja, istraživanja i zaštita hidroarheoloških spomenika u podmorju istične obale Jadrana. — Split 1975 str. 123—133
8. Žigi na rimskih opekah iz depoja Pomorskega muzeja »Sergej Mašera« Piran. — Arheološki vestnik 25/1976 str. 225—235
9. Rimski nagrobnik z Bernardina v Portorožu. — Arheološki vestnik 28/1977 str. 119—122
10. Staroslovanski grobovi v Predloki pri Črnem kalu in vprašanje kontinuitete naselja. — Slovensko morje in zaledje 1/1977 str. 81—102
11. Trije staroslovanski grobovi v Predloki. — Balcanoslavica 6. — Beograd 1977 str. 131—140
12. Tehnika gradnje benečanske ceste v dolini Rižane. — Kronika 27/1979 št. 2 str. 106—111
13. Slovenska Istra v antiki in njen gospodarski

vzpon. — Slovensko morje in zaledje 2—3/1979 str. 41—61
14. Apulska keramika s Kaštelirja pri Dvorih nad Izolo. — Situla 20—21/1980 str. 119—223
15. Elementi ketlaške kulturne skupine na grobišču v Predloki. — Arheološki vestnik 23/1981 str. 600—606
16. Izsledki ob zaključku raziskovanj nekropole v Predloki. — Slovensko morje in zaledje 4—5/1981 str. 91—103
17. Dvajset let Pomorskega muzeja »Sergej Mašera« Piran. — Naše more 34/1987 št. 1—2 str. 34
18. Pomorski muzej »Sergej Mašera« Piran. — Vodič po muzeju (zloženka)

Objave v drugem tisku
19. Arheologi na Kaštelirju nad Kortami odkrivajo davno preteklost. — Slovenski Jadran 4. 1. 1957 št. 2 str. 4
20. Arheološke najdbe. Ob zaključku letošnjih raziskovanj v Padni. — Slovenski Jadran 29. 11. 1957 št. 48 str. 5
21. Naše pomembno arheološko najdišče — Kaštelir pri Dvorih nad Izolo. — Slovenski Jadran 6. 12. 1960 št. 50 str. 5
22. Trgovina in pristanišča antične severne Istre. — Informator. — Piran 1967 št. 8 str. 27—28
23. Od prazgodovinskega človeka do bavarskega vojvodstva v Istri, Primorski dnevnik 22. 12. 1968 št. 296 str. 16
24. Zanimive najdbe: letošnja arheološka raziskovanja v Predloki pri Črnem Kalu je odkrila obsežno staroslovansko grobišče. — Delo 3. 11. 1976 št. 257 str. 8
25. Slovani v Rižanski dolini. Razstava v Piranu in Kopru. Pričevanja o slovanski poselitvi v 9. st. — Naši razgledi 25. 2. 1983 št. 4 str. 98—99
26. Zanimive najdbe: letošnja arheološka raziskovanja v Predloki pri Črnem Kalu so odkrila obsežno staroslovansko grobišče. Delo 3. 11. 1986 št. str.

Flavij BONIN, Pomorski muzej »Sergej Mašera« Piran

Objave v strokovnem tisku
1. Vzpostavitev pomorske linije Piran—Koper leta 1801. — Naše more 34/1987 št. 1 str 89—91

Poročila in ocene
2. Nada Klaić — Povijest Zagreba. — Zgodovinski časopis 42/1988 št. 2 str. 303—305

Zvona CIGLIČ, Pokrajinski muzej Koper

Monografske publikacije
1. Raven: etnološki oris. — Koper: Pokrajinski muzej Koper, 1979. — 16 str. — (Katalog k razstavi v xerox tehniki)
2. Etnološka zbirka Pokrajinskega muzeja Koper. — Koper: Pokrajinski muzej Koper, 1983. — 18 str. — (Zloženka ob otvoritvi razstave)

Objave v strokovnem tisku
3. Etnologija v načrtu prenove (revitalizacije) Izole / soavtorica Zora Žagar. — Glasnik SED 1979 št. 1 str. 11—21
4. Prikaz načina življenja v treh razdobjih neke vasi. — Slovensko morje in zaledje 2—3/1978—1979 str. 129—151
5. Ljudsko izročilo na območju Marezig. — Marezige simbol upora (1921—1981). Koper 1981. — str. 78—94
6. Costumi popolari nella regione di Maresego — Marezige: storia della lotta antifascista in Istria 1921—1981. — Koper 1981 — str. 87—106
7. Etnološka muzejska dejavnost na Primorskem. — Glasnik SED: angleška priloga, 1982 št. 22 str. 18—20
8. Nova etnološka zbirka v dislociranem oddelku Pokrajinskega muzeja Koper. — Argo 22/1983 str. 11—13

Objave v drugem tisku
9. Oživitev in prenova izolskega jedra. — Primorske novice 11. 4. 1980 št. 17 str. 27; 15. 4. št. 29 str. 9; 18. 4. št. 30 str. 23; 22. 4. št. 3 str. 9; 25. 4. št. 32 str. 23
10. Praznovanje pusta. — Primorske novice 26. 2. 1982 št. 17 str. 9

Referati in predavanja
11. Način bivanja — ob revitalizaciji mestnega jedra Izole. — Simpozij psihologov Jugoslavije — Kulturno okolje. — Portorož; Ljubljana 1981 str. 247—256
12. Etnološka zbirka koprskega muzeja. Zbornik 1. kongresa jugoslovanskih etnologov in folkloristov. — 2 zv. — Rogaška Slatina 1983 str. 292—496.

Darko DAROVEC, Pokrajinski muzej Koper

Objave v drugem tisku
60-letnica organiziranega oboroženega odpora primorskega ljudstva. — Primorske novice 29. 12. 1987 št. 102—103 str. 12

Sonja HOJER, Medobčinski zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Piran

Objave v strokovnem tisku
1. Forma viva 1961—1981 / soavtorja Stane Bernik, Špelca Copič. — Ljubljana 1983 (dokumentacija) str. 129—152, (izbor iz literature) str. 167—173
2. Izola. — Likovna enciklopedija Jugoslavije. — A—I. — Zagreb 1984 str. 661, 663

Objave v drugem tisku

1. Usoda nekega projekta in neke odločbe. — Naši razgledi 6. 3. 1970 št. 5 str. 132—133
4. Nove spodbude Forme vive v Portorožu. — Naši razgledi 28. 12. 1979 št. 24 str. 712
5. Forma viva — pokopališče skulptur ali prostorska ureditev. — Primorska srečanja 1983 št. 43 str. 359—360
6. Pogovor Naših razgledov: zunaj si lahko zanimiv le, če imaš svojo lokalno identiteto / skupaj z Bredo Ilich-Klančnik. — Naši razgledi 21. 6. 1986 št. 12 str. 364, 355
7. Idejni projekt prenove koprske Loggie. — Primorske novice 21. 4. 1987 št. 30 str. 5
8. Senzacionalno odkritje v Piranu. — Primorske novice 7. 10. 1988 št. 77 str. 7

Poročila in ocene

9. Konservatorska poročila, umetnostni in urbanistični spomeniki. — Varstvo spomenikov 15/1970 str. 187, 191, 193, 195, 199, 200, 239
10. Likovna kritika slovenske obale / soavtor Janez Mikuž. — Sinteza 1974 št. 30—32 str. 143—144
11. Likovna kritika slovenske obale. — Sinteza 1975 št. 33—35 str. 146—148; 1976 št. 36—37 str. 147; 1977 št. 38—40 str. 147; 1978 št. 41—42 str. 129—130; 1979 št. 45—46 str. 88—89; 1980 št. 47—49 str. 145—146; 1980 št. 50—52 str. 137—138; 1981 št. 53—54 str. 135—136; 1981—82 št. 55—57 str. 133; 1982 št. 58—60 str. 200—202; 1983 št. 61—64 str. 177—178; 1984 št. 65—68 str. 208—210; 1985 št. 69—72 str. 199—201
12. Preliminarno poročilo o konservatorskih raziskavah in delih. — Varstvo spomenikov 27/1985 str. 343—345; 28/1986 str. 330
13. Strunjan / soavtorji Boris Križan, Mojca Ravnik, Daniela Tomšič. — Varstvo spomenikov 28/1986 str. 61
14. Prenova Hotela Piran. — Varstvo spomenikov 29/1987 str. 137

Uredništvo

15. Mednarodni simpozij kiparjev 1977—1979. — Ljubljana 1981. — (Dokumentacija str. 12—50)
16. Mednarodni simpozij kiparjev 1980—1981. — Ljubljana 1892. — (Dokumentacija str. 12—44)
17. Mednarodni simpozij kiparjev 1982—1983. — Ljubljana 1984. — (Dokumentacija str. 12—47)

Duša KRNEL-UMEK, Pokrajinski arhiv Koper

Objave v strokovnih publikacijah

1. Pregled dejavnosti knjižnice. — Zbornik Osrednje knjižnice Srečka Vilharja Koper. — 1985 str. 5—15

Objave v drugem tisku

2. Delovanje Osrednje knjižnice Srečka Vilharja. — Primorske novice 28. 6. 1983 št. 52 str. 5
3. Nadaljevanje izpovedi ravnatelja Osrednje knjižnice Srečka Vilharja v Kopru. — Primorske novice 23. 10. 1987 št. 83 str. 8

Referati in predavanja

4. Perspektive Osrednje knjižnice Srečka Vilharja Koper. — Knjižnica 1983 št. 1—4 str. 69—73
5. Stanje šolskih knjižnic na Južnoprimorskem. — Poročilo za aktiv šolskih knjižničarjev na območju Zavoda SRS za šolstvo OE Koper. — 1984 2 str., 3 tabele. — (tipk.)

Uredništvo

6. Zbornik Osrednje knjižnice Srečka Vilharja Koper / uredniški odbor še: Alojz Fink, Vilma Krapež, Zdenka Lovec, Maruša Regent, Miša Šalamun. — Koper 1985. — 130 str.: ilustr.

Gorazd MARUŠIČ

Objave v drugem tisku

1. Istra — Koper v času Napoleona. — Primorska Srečanja 1987 št. 74—75 str. 384—390
2. Gospodarstvo na Slovenskem v 19. stoletju. — Primorske novice 23. 1. 1987 št. 5 str. 16
3. Santorijeva tehtnica v Kopru? — Primorske novice 18. 12. 1987 št. 99 str. 2
4. Iz Piranskega arhiva. — Primorska Srečanja 1987 št. 76—77 str. 527

Mojca RAVNIK, Medobčinski zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Piran

Objave v strokovnem tisku

1. Nepremična etnološka dediščina Sečoveljskih solin. — Sečoveljske soline včeraj—danes—jutri. — Piran 1987 str. 15—20. — (Katalog k razstavi)
2. Muzej solinarstva. Prav tam str. 35—36

Referati in predavanja

3. Izsledki geografskih raziskav in kulturna dediščina v zaledju koprske občine. — O razmerju med geografijo in etnologijo. Delo št. 3, Ljubljana 1986 str. 77—84.
4. Odmirajoča nepremična etnološka dediščina v vaseh v Slovenski Istri. — Etnološka zbirka brez namembnosti. — Piran: Medobčinski zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine in Slovensko konservatorsko društvo 1987 str. 54—56.
5. Strunjan. Naravna in kulturna dediščina / soavtorji Zora Žagar in Boris KriŽan. Zgodovinske vzporednice slovenske in hrvaške etnologije. — Ljubljana 1987 str. 192—201.

Sodelovanje pri redakcijah

6. Zgodovinske vzporednice slovenske in hrvaške etnologije III. Sodelovanje pri urejanju. — Ljubljana: SED, 1987. — 213 str.: ilustr. — (Knjižnica glasnika SED; 15)

Marko STOKIN, Medobčinski zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Piran

Poročila in ocene

1. Piran. — Varstvo spomenikov 28/1986 stgr. 294 : ilustr.
2. Koštabona, Krkavče. — Varstvo spomenikov 28/1986 str. 295
3. Pomjan. — Varstvo spomenikov 29/1987 str. 262
4. Fornače. — Varstvo spomenikov 29/1987 str. 256
5. Simonov zaliv. — Varstvo spomenikov 29/1987 str. 268: ilustr.
6. Fornače. — Arheološki pregled 1986—87 str. 88
7. Simonov zaliv. — Arheološki pregled 1986—87 str. 93—94

Referati in predavanja

8. Simonov zaliv pri Izoli. — Slovensko konservatorsko društvo : letna skupščina. — Zavod za spomeniško varstvo Maribor 1986 (1987) str. 28—30.

Milica TREBŠE-ŠTOLFA, Pokrajinski arhiv Koper

Objave v strokovnem tisku

1. Namen razstave. — Razvoj ljudske oblasti v Slovenskem Primorju 1941—1947. — Koper 1978 str. 5—6 (Katalogi; 6)
2. Sprehod skozi čas Pokrajinskega arhiva Koper. — Arhivi 2/1979 str. 81—82.
3. Petindvajset let delovanja PA Koper. — Arhivi 4/1981 str. 39—41
4. Predstavitev sopokroviteljev X. jubilejnega zborovanja arhivskih delavcev SRS v Ankaranu, oktobra 1981. — Arhivi 4/1982 str. 224—229

Objave v drugem tisku

5. Bogata kulturna dediščina. — Primorske novice 26. 2. 1980 št. 15 str. 5; 29. 2. št. 16 str. 7
6. 25-letnica delovanja PA Koper. — Primorska srečanja 1982 št. 31 str. 47—49
7. Deseto zborovanje arhivskih delavcev SRS v Ankaranu. — Primorska srečanja 1982 št. 31 str. 51

Referati in predavanja

8. Razvoj založniške dejavnosti v Slovenski Istri. — Arhivi 8/1985 št. 1—2 str. 60—65

Razikave, elaborati

9. Kultura na narodnostno mešanem ozemlju Slovenske Istre. — Raziskovalni predprojekt 1980. — 10 str. — (Gradivo RS in OS Koper, Izola, Piran)

Uredništvo

10. Razvoj ljudske oblasti v Slovenskem Primorju. — / strokovni odbor za izbor dokumentov. — Sprehod skozi čas PA Koper 1978. — 49 str. — (Katalogi; 6)
11. Padna / uredniški odbor še: Jure Igličar, Marjan Rožac, Marjan Starc. — Koper : Pokrajinski arhiv, 1986. — 54 str.

Zora ŽAGAR, Pomorski muzej »Sergej Mašera« Piran

Monografske publikacije

1. Tonina hiša — etnološka zbirka v Ravnu. — Piran 1985. — 19 str. — (Katalog dislocirane etnološke zbirke Pomorskega muzeja »Sergej Mašera« Piran).

Objave v strokovnem tisku

2. Etnologija v načrtu prenove (revitalizacije) Izole / soavtorica Zvona Ciglič. — Glasnik SED 1979 št. 1 str. 11—21.
3. Oljčni mlini in pridobivanje olivnega olja v vaseh Slovenske Istre v 19. in prvi polovici 20. stoletja. — Slovensko morje in zaledje 6—7/1984 str. 69—81
4. Razvoj industrijskega morskega ribištva na Slovenski obali. — Naše more 1987 št. 1—2 str. 52—55
5. Muzej na prostem — nova namembnost opuščene stavbne dediščine. — Etnološka dediščina brez namembnosti. — Piran 1987 str. 57—58
6. Cultural heritage of salt-pans on the Slovene coast. / soavtorica Mojca Ravnik, Etnološka stičišča 1. — Ljubljana; Portorož 1988 str. 177—186

Objave v drugem tisku

7. Piranske soline nekdaj in danes: Etnološki zapisi. — Moj mali svet 1984 št. 7/8 str. 58—59
8. Solinarstvo na slovenski obali. — Proteus 1985 št. 3 str. 90—93

Referati in predavanja

9. Kratek zgodovinski oris razvoja piranskih solin (s poudarkom na solinah v Sečovljah). — Referat na posvetovanju o sečoveljskih solinah včeraj—danes—jutri. — Portorož, oktober 1984

Uredništvo

10. Sečoveljske soline včeraj—danes—jutri = Le saline di Sicciole ieri—oggi—domani. — Piran : muzej »Sergej Mašera«, 1987. — 39 str. : ilustr. — (Katalog; 5) — Pogled v preteklost, str. 7—10 — Življenje in delo v solinah, str. 11—15

Salvator ŽITKO, Pokrajinski muzej Koper

Monografske publikacije

1. Hranilnice in posojilnice v Slovenski Istri / soavtor Janez Kramar — Koper 1985 str. 3—35
2. Od Kopra do Pirana, soavtor Zvone Petek, — Koper: Lipa 1986. — 158 str.: barvne ilustr.

3. Da Capodistria a Pirano, soavtor Zvone Petek, — Koper: Lipa, 1986. — 158 str.: barvne ilustr.
4. From Koper to Piran, soavtor Zvone Petek, — Koper: Lipa, 1986. — 158 str.: barvne ilustr.
5. Von Koper bis Piran, soavtor Zvone Petek, — Koper: Lipa, 1986. — 158 str.: barvne ilustr.

Objave v strokovnem tisku

6. Koper — 15. maj 1921: protifašistični upor v Marezigah. — Prazniki slovenskih občin. — Ljubljana 1975 str. 61—63.
7. Slovenska Istra skozi stoletja. — Slovenska Istra v boju za svobodo. — Koper 1976 str. 27—66
8. Solno tihotapstvo na območju piranskih, koprskih in miljskih solin v času Beneške republike. — Slovensko morje in zaledje 2—3/1979 str. 79—95
9. Nekaj misli ob izidu knjige Francesca Semija, Capris — Iustinopolis — Capodistria. — Slovensko morje in zaledje 1/1977 str. 155—165
10. Izvor krajevnega imena in starejša zgodovina Dekanov. — Dekani v preteklosti in danes. — Koper 1979 str. 19—23
11. Marezige skozi zgodovino. — Mrezige simbol upora 1921—1981. — Koper 1981 str. 14—32
12. Delovanje mladine slovenske in italijanske narodnosti 1919—1941. Mladinsko gibanje v Slovenski Istri od 1941 do kapitulacije Italije 1943. — Napredna mladina Slovenske Istre 1919—1947. — Koper 1985 str. 13—65
13. Istra v Coppovem času — L'Istria al tempo del Coppo. — L. Lago — C. Rossit, Tabulae. — Trieste 1986 str. 421—436

Objave v drugem tisku

14. Razvoj kolonata v Slovenskem Primorju od antike do II. svetovne vojne. — Obala 3/1970 str. 39—45; Obala 4/1971 str. 32—38
15. Istra ob padcu beneške republike 1797. — Obala 5—6/1970 str. 22—29
16. Koprsko mestno jedro in varstvo kulturne dediščine, Primorska srečanja 1983 št. 37 str. 23—34
17. Anketa o raziskovanju zgodovine italijansko-slovenskih odnosov, Goriški letnik 12—14/1985—87 str. 310/11

Poročila in ocene

18. Humanizem v Istri (Mednarodni simpozij v Benetkah). — Slovensko morje in zaledje 4—5/1981 str. 217—218
19. Simpozij italijanskih in slovenskih zgodovinarjev v Trstu in Kopru 20. in 21. oktobra 1980. — Slovensko morje in zaledje 4—5/1981 str. 215—217
20. El parlar s'ceto e neto de Capodistria (F. Semi). — Slovensko morje in zaledje 6—7/1984 str. 206—207
21. Beltram Julij, Pomlad v Istri — Istrsko okrožje cone B STO 1947—1952. — Primorska srečanja 1987 št. 67—68 str. 53—55.

Referati in predavanja

22. Problematika obalnega muzealstva, referat na 10. srečanju primorskih muzealcev marca 1979 v Kopru. — Primorska srečanja 1979 št. 14 str. 99—101
23. »Istria 1943—54«. — Istria: riflessioni per un dialogo. — II — 84. — Trieste 1984 str. 85

Matej ZUPANČIČ, Pokrajinski muzej Koper

Monografske publikacije

1. Serena Vitri. Keltski novci v Furlaniji-Julijski krajini. — Trieste: Soprintendenza per i beni ambientali e architettonici, archeologici, artisciti e storici del Friuli — Venezia Giulia, 1986. — 8. str. — (Prevod kataloga Monete celtiche in Friuli — Venezia Giulia.)

Objave v strokovnem tisku

2. Najstarejša poselitev Dekanov. — Dekani v preteklosti in danes. — Koper 1979 str. 15—17, 21
3. Koper i Izola. — Spaseno arheološko blago Slovenije 1945—1980: Katalog razstave. — Novi Sad 1980 str. 44—46.
4. Sermin ob Rižani. — Arheološki vestnik 36/1985 str. 315—324
5. Renesančno mestno obzidje. — Arheološki pregled / 1985 str. 188—189
6. Arheološka slika Boljunca pri Trstu. — Goriški letnik 12—14/1985—87 str. 127—147
7. Epigrafske najdbe v Istri. — Arheološki vestnik 37/1986 str. 399—404
8. Prazgodovinske in rimske žrmlje iz zahodne Slovenije / soavtor Aleksander Horvat. — Geološki zbornik 7/1987 str. 23—24; 1987 št. 8 str. 105—110
9. Najdba rimskih novcev v Boljuncu pri Trstu / soavtor Stanko Flego. — Arheološki vestnik 38/1987 str. 407—412
10. Ancora sul toponimo Malson nel Muggesano. — Borgolauro 8/12. — Muggia 1987 str. 37—39

Objave v drugem tisku

11. Starodavni mozaik. — Primorske novice 16. 11. 1979 št. str. 9
12. Skozi preteklost Ospa. — Planinski vestnik 6/1983 str. 253—256
13. Ob razstavi »Slovani v Rižanski dolini«. — Primorske novice 25. 2. 1983 št. 17 str. 8
14. Po arheološki razstavi v tržaškem Kulturnem domu. — Novi list 19. 5. 1983 št. 1413/33 str. 8
15. Preteklost Kort. — Primorske novice 18. 10. 1983 št. 84 str. 5
16. Kdo je Homo F (ascistus)?. — Primorske novice 21. 10. 1983 št. 85 str. 5
17. K poznavanju naše preteklosti ali o Kopru pred 1000 leti. — / soavtor Edi Gardina. — Primorske novice 3. 4. 1984 št. 28 str. 4

18. Dragoceno arheološko odkritje v Kopru. — Primorske novice 17. 5. 1985 št. 41 str. 5
19. Slovani na severnem Jadranu. Razstava Arheološkega muzeja Istre. — Primorski dnevnik 17. 5. 1987 št. 116 str. 12
20. Prispevek puljskega Arheološkega muzeja k poznavanju Istre: Starohrvaška nekropola v Žminju. — Primorski dnevnik 17. 9. 1987 št. 219 str. 9

Poročila in ocene

21. Poletiči, Koper, Triban, Loka, Osp. — Varstvo spomenikov 23/1981 1978—79 str.
22. Ankaran / soavtor N. Logar. — Varstvo spomenikov 23/1978—79 str. 299
23. Ankaran / soavtor N. Logar. — Varstvo spomenikov 24/1982 str. 165
24. Koper, Črni kal, Medoši, Bezovica, Dekani, Sermin, Osp, Hrvatini, Loka. — Varstvo spomenikov 24/1982 str.
25. Ritrovamenti archeologici recenti e recentissimi nel Friuli-Venezia Giulia. — Arheološki vestnik 35/1984 str. 361—363.
26. Šalet / soavtor Rado Cunja. — Varstvo spomenikov 27/1985 str. 259
27. Mappa archeologica: gli insidiamenti d'epoca romana nell'agro Concordiese. — Arheološki vestnik 37/1986 str. 450—451

Referati in predavanja

28. I bolli laterizi del litorale sloveno. — Incontro di studio: I laterizi di eta romana nell'area adriatica. — Castello di Udine, 5 dic 1987
29. Prazgodovinske in rimske žrmlje iz zahodne Slovenije. — Posvetovanje: Arhitektonsko gradbeni kamen in njegova uporaba v Sloveniji. — Ljubljana 26.—28. 3. 1987

Uredništvo

30. Plastika s pleteninasto ornamentiko v Sloveniji. — Koper: Pokrajinski muzej, 1977. — 4 str., 32 listov. — (Katalog)

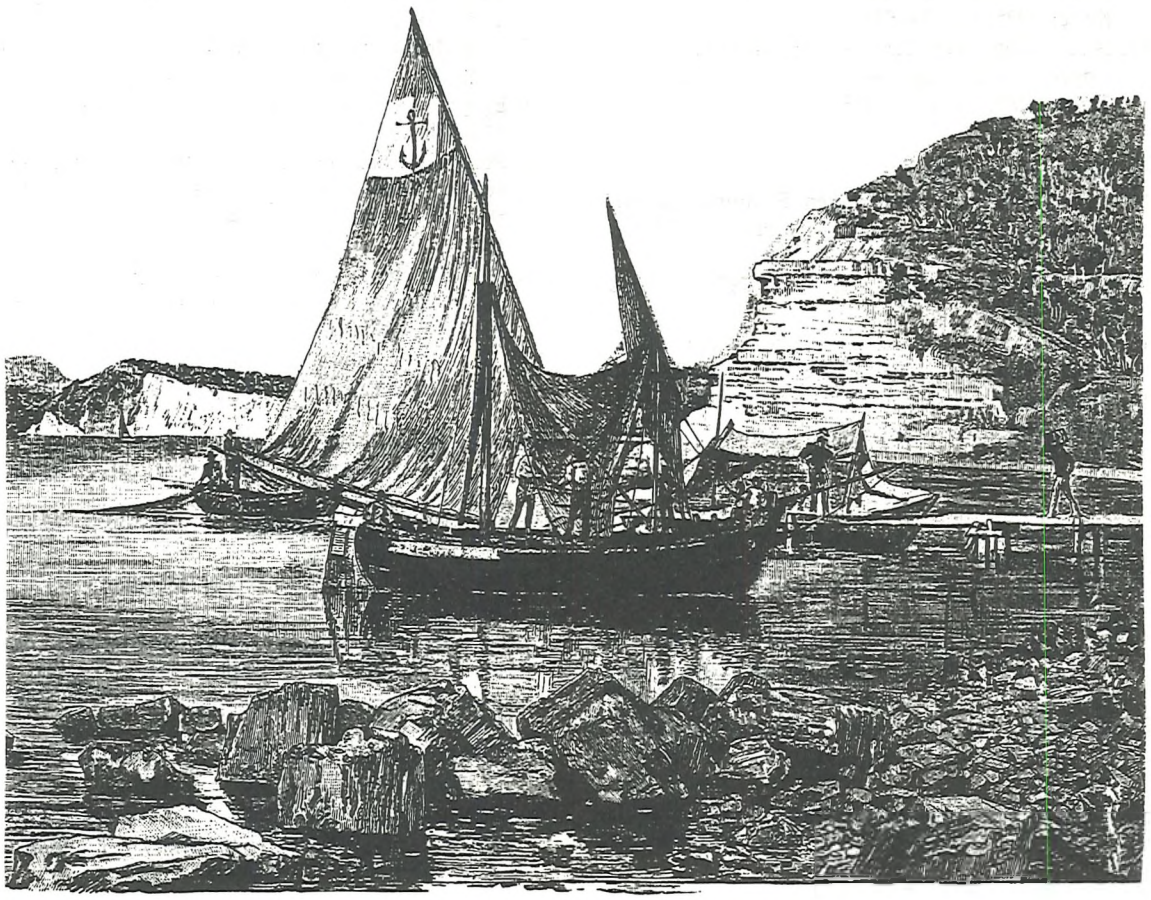

DELO NAŠIH ZAVODOV IN DRUŠTEV

USTANAVLJAMO PRIMORSKO ZGODOVINSKO DRUŠTVO

Končno smo se tudi zgodovinarji Primorske prebudili iz sicer letos povsem nezimskega spanja ter trdno sklenili v mejah še srednjeveške severne meje Istre (Sežana, Postojna, Ilirska Bistrica) z današnjimi slovenskimi obalnimi občinami ustanoviti Primorsko zgodovinsko društvo.

Po zgledu severnih stanovskih tovarišev združenih v Zgodovinsko društvo za Severno Primorsko v Novi Gorici in ostalih zgodovinskih društev v naši deželi povezanih v Zvezo zgodovinskih društev Slovenije — ki je dajala stalne pobude za še po Miroslavu Pahorju nameravano ustanovitev društva — obljubljamo, da bomo poleg običajnih nalog povezovanja zgodovinarjev in drugih zainteresiranih družboslovcev ter ljubiteljev zgodovine na našem območju delovanja podpirali strokovno izobraževanje in znanstveno delovanje svojih članov — z organiziranjem strokovnih posvetovanj, predavanj, ekskurzij, razstav ipd. — ne da bi pri tem pozabili na sodelovanje z učitelji zgodovine in drugih družboslovnih predmetov in jim pri pouku pomagali.

Z izmenjavanjem izkušenj s sorodnimi društvi na našem območju, po Sloveniji, Jugoslaviji ter v tujini bomo poskušali pritegniti mnogovrstne strokovnjake pri obravnavanju specifičnih problemov zgodovine našega področja, ki jih nedvomno ne manjka, kakor tudi ne zgodovinskih arheoloških, umetnostnih, etnoloških in muzejskih predmetov, arhivskega gradiva in zgodovinskih obeležij. Posebno pozornost bomo namenili tej na prepihu ljudstev ter k morju in s tem svetu naklonjeni deželi, ki jo bomo v sredstvih javnega obveščanja, pouka zgodovine in družboslovja nasploh, sodelovanjem pri slovenskih, jugoslovanskih in tujih strokovnih publikacijah ter s periodičnim izdajanjem le-teh, kar najbolje skušali popularizirati in s tem dvigati kulturno raven našega prebivalstva.

Zaradi nenatančnega vpogleda v razširjenost zgodovinarskega poklica med stanovalci navedenega področja, vabimo ob tej priliki vse zainteresirane zgodovinarje in navdušence tako v Sloveniji kot Jugoslaviji in tujini (predvsem iz slovenskega kulturnega prostora), da se v kolikor ne bodo pravočasno prejeli obvestila o sklicu občnega zbora za informacije pozanimajo pri Pokrajinskem muzeju Koper (tel.: 066 21-364) ali Pomorskega muzeja Piran, Pokrajinskem arhivu Koper ali pri Kraški muzejski zbirki v Postojni.

Kot martinčki bomo prilezli na plano nekje konec marca ali v začetku aprila in verjetno v prostorih Pokrajinskega muzeja Koper na občnem zboru potrdili ustanovitev in s tem upava uspešno delovanje našega Primorskega zgodovinskega društva.

Koper, 14. februarja 1989

za Pripravljalni odbor
SALVATOR ŽITKO in DARKO DAROVEC

RAZSTAVA SEČOVELJSKE SOLINE VČERAJ — DANES — JUTRI

Piran, Pomorski muzej »Sergej Mašera« 1987

Pomorski muzej »Sergej Mašera« v Piranu je l. 1987 pripravil razstavo Sečoveljske soline včeraj — danes — jutri. Zora Žagar, kustos za etnologijo, je povabila k sodelovanju številne ustanove in posameznike, ki preučujejo solinski prostor. Skupaj so oblikovali interdisciplinarno razstavo, ki je zajela naravno in kulturno dediščino Sečoveljskih solin.

Vsebinski sklopi so bili: Soline, pokrajinski element Slovenske Istre; Pogled v preteklost; Življenje in delo v solinah; Flora in vegetacija; Sesalci in plazilci; Ptičji svet; Vodno življenje in njegov pomen; Sediment Sečoveljskih solin; Varovanje naravne in kulturne dediščine; Muzej solinarstva; Razvojne možnosti solin v okviru DO Droga Portorož.

Od nekdanjih piranskih solin v Strunjanu, Luciji in Sečovljah delujejo danes samo še soline v Strunjanu in območju Lera v Sečoveljskih solinah. V obeh območjih so postopek izparevanja in kristalizacije posodobili že na začetku tega stoletja. Stari način pridobivanja soli se je najdlje, do konca šestdesetih let, ohranil v Fonganiggah v Sečoveljskih solinah. To solinsko območje, ki dolga leta opuščeno propada, je še vedno edini ostanek starih solin z dragocenimi materialnimi pričami solinske kulture in z edinstvenim rastlinskim in živalskih svetom. Razstava je bila posvečena prav tem vrednotam in možnostim njihovega varovanja.

Razstava je ponovno obudila izredni pomen dela Miroslava Pahorja, ustanovitelja in ravnatelja Pomorskega muzeja, ki je raziskoval stare soline, še preden so jih dokončno ukinili, delal na terenu, preučeval delo in življenje starih solinarjev in zbiral gradivo za prvo muzejsko zbirko solinarstva. Njegova sta bila zamisel in načrt muzeja solinarstva na prostem, s knjigo, ki jo je skupaj s Tatjano Poberaj izdal v Ljubljani kot 4. knjigo v zbirki Spomeniški vodniki, pa je postavil temelje nadaljnjemu preučevanju. Razstava je govorila predvsem z barvnimi fotografijami, ki so prikazovale življenje in delo v solinah, stavbarstvo, rastlinstvo in živalstvo in ki so v prostor vnesle lepoto solinske krajine — pravokotnike vodnih površin, kanale, suho dno opuščenih solnih polj,

kamnite nasipe in stavbne v sivem in belem kamnu, odseve svetlobe na vodni gladini, prostrano ravnino in nebo. V etnološkem delu so črnobeli posnetki piranskega fotografa Josipa Rošivala prikazovali soline iz časa, ko je raziskoval Miroslav Pahor. Dopolnjevalo jih je izbrano solinsko orodje in predmeti iz vsakdanjega življenja solinarjev, njihove noše in prehrane. Z načrtom solnega fonda in s starimi posnetki je bil ponazorjen nekdanji postopek izparevanja in kristalizacije, nove fotografije pa so prikazovale današnje delo v Leri.

Stanje stavbne dediščine so prikazovale fotografije in topografska karta, na kateri je bilo označenih 118 objektov — od razmeroma dobro ohranjenih hiš do ruševin in do popolnoma podrtih hiš, kjer samo še razširjen prostor ob kanalu in kup kamenja pričata o tem, da je nekdaj tu stala hiša. Kljub dolgoletnemu propadanju so ohranjeni posamezni neprecenljivi detajli, po katerih lahko sklepamo o celoti in spoznavamo način življenja solinarjev. Možno je ugotoviti stavbno tipologijo, različna gradiva in načine gradnje, funkcijo prostorov, konstrukcijske podrobnosti, izvedbo stopnišč, podov, ognjišč, ostrešij, oken in vrat s kamnitimi ertami in lesenimi in kovinskimi sestavinami. V kamnitih nasipih, ki obrovljajo kanale, so na mnogih mestih še vkopani beli kamniti bloki vodnih zapornic, ob hišah pa se z nasipov še marsikje spuščajo proti kanalu kamnite stopnice. V dnu opuščenih solnih fondov so sledovi nekdanje tehnologije — okrogle jame za shranjevanje goste vode, iz tal štrlijo nizki leseni oporniki nasipov med solnimi bazeni, deli lesenih zapornic in ostanki lesenih ogrodij vodnih črpalk. Na razstavi je bil predstavljen tudi načrt obnove solinske hiše v kanalu Giassi, ki bo urejen kot etnološki muzej solinarstva. Solni fond ob hiši bodo uredili na stari način, tako da bo v njem možno pridobivati sol po starem postopku.

Mnoge zanimive posebnosti so tudi v naravi Sečoveljskih solin. Tu so rastline prilagojene življenjskemu prostoru z mnogo soli v tleh. V občasno poplavljenih solinskih bazenih je največ osočnika (Salicornia herbacaea), ki uspeva le tam, kjer je koncentracija soli visoka. Rastlinice z mesnatimi stebli, domačini jim pravijo »sburioni«, so cenili nekdanji solinarji, saj so jih, tako kot številne druge solinske rastline, pripravljali v solati, s česnom in oljem. Naravna znamenitost solin je belo cvetoči hijacint (Bellevalia romana), katerega edino rastišče v Sloveniji je prav na delno že uničenem in močno ogroženem prostoru med letališčem Portorož in obrobjem solin. Izostrene ekološke razmere v Sečoveljskih solinah in milejše razmere v trstičevju na bregovih Dragonje ustrezajo nekaterim redkim in ogroženim vrstam kopenskih vretenčarjev. Tu živijo prave mediteranske vrste, med njimi etruščanska rovka (Suncus etruscus), najmanjši sesalec na svetu. Sečoveljske solne so izjemna ornitološka lokaliteta in najsevernejša obmorska postaja ptic selivk v Sredozemlju. Za vodno favno v solinah je značilno majhno število vrst, ki pa so številnejše kot v morju, saj tu nimajo naravnih sovražnikov, dovolj pa je hrane in prstora. Posebnost tega prostora so drobni solinski rakci (Artemia salina). Ti ležejo jajčeca, ki ob presušitvi bazenov lahko ostanejo povsem izsušena tudi leto in več, ob ponovnem stiku z vodo pa oživijo in iz njih se izležejo ličinke.

Priprave na razstavo so potekale v času, ko je bilo v piranski občini zelo pereče vprašanje bodočnosti Sečoveljskih solin. Strokovne službe so morale pozorno slediti dogodkom, da bi lahko pravočasno in čim bolj utemeljile zahtevo po zavarovanju solinskega prostora pred neustreznimi posegi. V Dolgoročnih planih SR Slovenije in občine Piran za obdobje 1986—2000 so bile soline opredeljene kot območje krajinskega parka, v teku pa je sprejemanje odloka, s katerim bo območje Sečoveljskih solin in polotoka Seča razglašeno za Krajinski park.

Večina sodelavcev pri tej razstavi je tako ali drugače sodelovala pri pripravljanju strokovnega gradiva za te dokumente in pri utemeljevanju zahteve po varovanju tega prostora. Razstavo so pripravili z željo, da prikažejo njegovo lepoto, vrednote in ogroženost. Razstave zato ni možno sprejemati ali ocenjevati s stališča katerekoli posamezne stroke, ampak kot celoto, ki je odražala neločljivo prepletenost naravne in kulturne dediščine Sečoveljskih solin in povezanost različnih strok pri njenem preučevanju in varovanju. Na razstavi je bila prikazana etnološka videodokumentacija, ki jo je posnel Naško Križnar. Pripravil je dve kaseti. Ena je obiskovalcem na kratko prikazala splošno podobo naravne in kulturne dediščine solin, druga, daljša, pa je študijsko natančno prikazala delovni postopek in življenje v solinah.

Ob razstavi je izšel tudi izčrpen katalog. Po Piranu je razstava gostovala še v Kopru, v Ljubljani in v Ogleju.

MOJCA RAVNIK

STARI STATUTI KOPRA, IZOLE IN PIRANA
Razstava Pokrajinskega arhiva Koper, Koper 1988

Kakor razstava Porajinskega arhiva Koper v prostorih Pokrajinskega muzeja v Kopru konec prejšnjega leta, je tudi spremni katalog Stari statuti Kopra, Izole in Pirana novi v vrsti spodbudnih prispevkov za poznavanje naše srednjeveške in druge pravne ter kulturne zgodovine, saj velja, da je pravo hkrati nujen proizvod družbenega življenja in kulturen pojav.

Že pred dobrimi dvemi desetletji je tedanji Mestni arhiv Koper priredil razstava s katalogom Stare listine pripovedujejo, ki je bila, kot priča že naslov, usmerjena v prikaz raznih listin. Verjetno zgled za tokratni poudarek izključno uredbam iz statutov je bila tudi dve leti po koprski organizirana razstava Historijskega arhiva Rijeka s katalogom Statuti, urbari, notari Istre, Rijeke, Hrvatskog primorja i otoka, ki si je ravno tako prizadevala prispevati k že v prejšnjem in v začetku tega stoletja izpričanih naporih predvsem ita-

lijanskih zgodovinopiscev za objave in prezentacijo starih istrskih mestnih zakonov, kakor tudi dosežki naših zgodovinarjev — pravnikov Istre, mdr. dela Franca in Milka Kosa, Mirka Zjačića, Miroslava Pahorja, Danila Klena in Miroslava Bertoše.

Zapisovanju in pojasnjevanju določb rimskega pravosodja in njegovega prilagajanja časovnim in teritorialnim posebnostim lahko sledimo v sam začetek t.i. srednjeveške zgodovine, v prvi vrsti z Justinijanovimi Corpus iuris. Ti so kasneje dajali osnovo obema poglavitnima evropskima družbenima ureditvama, bizantinskemu in latinskemu svetu. V slednjem je prevladala ideja Boga kot izvir prava. Nekako v 10. stoletju so v večjem delu Evrope tako rimske pravne kompilacije kakor barbarski zakoni prešli v pozabo zaradi nevednosti sodnikov in prevladalo je običajno pravo. V Italiji, kjer ni bilo domače vladarske hiše, pa rimsko pravo kljub lombardskemu vdoru in duhovnemu upadu nikoli ni docela zatonilo. Pavia, ki je bila prestolnica lombardskega kraljestva, je bila tudi središče pravosodja, in je od 8. stoletja dalje privlačevala študente iz vse zahodne Evrope. Tudi v Raveni, stari prestolnici Romagne, študij prava ni nikoli ugasnil. Toda proti koncu 11. stoletja je veliki učitelj Irnerij ustanovil v Bologni šolo, ki je zasenčila vse druge. Ljudje so segali po njenih glosatorjih (»razlagalcih«) za državljansko in po Gracijanu za cerkveno pravo.

Čeravno so učenjaki iz teh šol prvotna prizadevanja meščanov po zbiranju lokalnih običajev rimskega prava, raztresenih predpisov notranjega mestnega življenja in ureditve (iuramenta, consuetudines ipd.) ter fevdalnih privilegijev, sprva imenovali ius asinorum, t.j. oslovsko pravo, so kasneje prebivalci mest — razslojeni na meščane, plemiče in podeželane — začeli po vnaprej določenih pogojih zbirati staro mestno pravo v uradne zbirke, statute Ustanovljene so bile komisije priznanih meščanov (statutarii), ki so jim običajno dodajali še pravnika.

Vzponu zgornjeitalskih in jadranskih mest so poleg fevdalne razdrobljenosti in oddaljenosti centrov državne oblasti botrovali dogodki v 12. stoletju, povezani s t.i. bojem za investituro med papeži in cesarji. Še posebno po strašnem porazu Friderika Rdečebradca leta 1176 pri Legnanu, ko ga je premagala severnoitalska mestna »Lombardska zveza«, je moral cesar mestom priznati že na municipalni ureditvi izoblikovano samoupravo, ki je temeljila na t.i. komunalni ureditvi.

V istrskih mestih so to ureditev poosebljali sprva konzuli — odveč je opozarjati na antično izročilo — ki so jih izbrali med domačimi veljaki. Ker so bili ti nemalokrat naklonjeni samo določenim strankam oziroma družinam, se je pokazala potreba po neodvisnem upravitelju. Tega so že konec 12. stoletja našli v podestatu, ki, zanimivo, prvotno izhaja iz cesarskega mestnega upravitelja v sredi tega stoletja in bazira na moči. Ob njem se kmalu v 13. in v 14. stoletju oblikujeta iz že obstoječega arenga — generalne skupščine vsega mestnega prebivalstva, ki pa sčasoma vpliv na odločanje izgublja, dokler ga povsem ne izgubi — Veliki svet kot zakonodajni organ, sestavljen iz vplivnih mestnih družin, in Mali svet z izvršilno oblastno funkcijo. Tako oblikovana oblastna struktura se je ohranila vsaj do propada Beneške republike leta 1797, kajti Benečani, ki so ravno s tem upravnim sistemom prodirali, avtonomne ureditve v naših mestih niso spreminjali. V glavnem so se sprva zadovoljili s postavitvijo svojega vrhovnega mestnega načelnika — podestata, ki so mu ob izvolitvi v beneškem Velikem svetu — npr. še leta 1784 Ludvika Morosinija za podestata in kapetana Kopra — naročali v znanih »Commissio«, ... »da boš prebivalstvu vladal in upravljal v čast naše oblasti, delil jim boš zakone in pravico v skladu s statuti in odredbami tega mesta, v kolikor niso v nasprotju z našo častjo in državo; v pomanjkanju odredb v statutih se boš ravnal po njihovih običajih, če pa tudi teh ne bi bilo izpričanih, boš postopal po svoji čisti vesti, ker popolnoma zaupamo v tvojo dobroto in modrost.«

Benečani so po podreditvi naših mest (Koper 1279, Piran 1283, Izola pa je do beneške zasedbe veljala za koprski teritorij) igrali pomembno vlogo v razvoju in dopolnitvah statutarnega prava, dasiravno se nam je za piranski komun ohranil statut iz leta 1274, ki je tudi najstarejši tovrstni dokument v zgodovini Istre ter med najstarejšimi na jugoslovanskih tleh (le dve leti za dubrovniškim) in ima Koper zapisane zakone vsaj že okoli leta 1238 (prim. F. Kos, Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku, 1928), kar priča o živahni pravni dejavnosti še pred beneško zasedbo, nedvomno pa tudi pod njenim vplivom.

Ravno zgoraj nakazano širno in zanimivo problematiko v razvoju človekove družbe pa pogrešam v katalogu razstave Stari statuti Kopra, Izole in Pirana, ki so jo skušali koordinator Duša Krnel-Umek s predgovorom in avtorji prispevkov Janez Šumrada, Vanda Bezek, Albert Pucer in Marjan Rožac zapolniti s ponatisi dela razprave Antona Pogatschniga, Doslej neznani kodeks, ki vsebuje statut Kopra iz leta 1423 (v: Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria, AMSI 28, Poreč 1912), predgovorom v poglavje o statutih Luigija Morteanija, Izola in njeni statuti (prvi iz 1360), v: AMSI 4, 1888, ter delom uvodne razprave Miroslava Pahorja, Srednjeveški statut Pirana (iz: M. Pahor — J. Šumrada, Statut piranskega komuna od 13. do 17. stoletja, Ljubljana 1987), ki podajajo z izjemo za piranski statut le skope informacije o izgledu in vsebinski zasnovi vrhovnih mestnih zakonov.

Mestne statute so večkrat spreminjali oziroma dopolnjevali z zakoni iz običajnega prava, kasneje pa v glavnem z ukazi ali dukali Serenissime. Tako so bili na razstavi in so v katalogu predstavljeni dokumenti iz statutov ter risbe iz povečini rodbinskih arhivov primorskih plemenitaških družin, ki jih poleg Pokrajinskega arhiva Koper in Občinskega arhiva Piran hranijo še Diplomatski arhiv Mestne knjižnice (Archivio Diplomatico, Biblioteca Civica) »Attilio Hortis« v Trstu, Zgodovinski arhiv iz Reke, Osrednja knjižnica Srečka Vilharja Koper, Pomorski muzej

Sergej Mašera Piran in Pokrajinski muzej Koper.

Drugi del kataloga opisuje te na razstavi predstavljene in v knjigi ponazorjene izvlečke statutarnih pravil Kopra, Izole in Pirana, ki pa jim v splošnem manjka vsebinske povezave, čeprav že sami zase opozarjajo na poglavitne uredbe iz mestnega življenja. Veliko vrzel pa pomeni manek uredb o solinarstvu in pomorstvu; manjkajo tudi odnosi iz življenja agrarnega prebivalstva, še posebno če vemo, da se nam je za koprsko podeželje ohranil t.i. agrarni zakon iz okoli leta 1300 v 4. knjigi koprskega statuta od 25. do 35. člena, in kjer so Slovenci dosledno označevani s kmeti (Sclauus vel Rusticus, sclauus aut Rusticus ipd.). Tretji del kataloga sestavljajo priloge s popisi in opisi glavnih oblastnih in upravnih organov naših treh obalnih mest v času Beneške republike, seznam občinskih praznikov ter skupnih praznikov Kopra, Izole in Pirana, uzakonjenih po statutih. Opozoriti velja na prevod vseh poglavij bodisi v slovenščino (Vida Gorjup-Posinkovič) ali v italijanščino (Tullio Vianello) ter na zaključno slikovno gradivo s posnetki risb starih mestnih občinskih hiš in petimi pomembnimi dokumenti.

Pohvaliti kaže na razstavi prezentirane listine, ki so jih v ta namen strokovno usposobili v Restavratorski delavnici Arhiva SR Slovenije Ljubljana. Pri razstavi je bilo opaziti namero, da bi poleg zgodovinskega pomena listin obiskovalcem priobčili atraktivne in zanimive eksponate, kar ni bilo ravno lahko. Hvale vredna je tudi vsaka taka iniciativa za seznanjanje ter osveščanje prebivalstva o naši kulturni dediščini, vendar zahteva obilico napornega in strpnega dela, ki nemalokrat časovno presega naše želje in načrte. Razstava je pot nadaljevala v Maribor, nato pa še v Ljubljano, odkoder se bo vrnila v matične občine.

DARKO DAROVEC

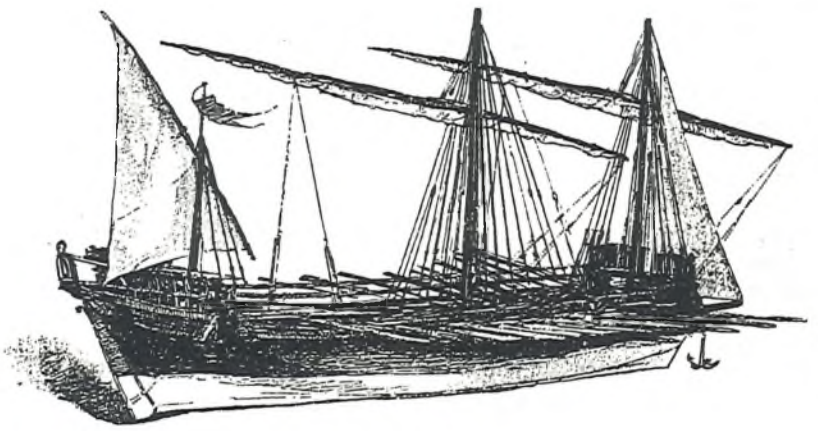

NOVE PUBLIKACIJE

Miroslav Pahor — Janez Šumrada: Statut piranskega komuna od 13. do 17. stoletja. Viri za zgodovino Slovencev, knjiga deseta, SAZU in ZRC SAZU, Ljubljana, 1987, I in II (XCVIII + 852).

Med izdajami virov za srednjeveško zgodovino posveča Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU posebno pozornost gradivu iz našega najbolj ohranjenega mestnega srednjeveškega arhiva Pirana, ki mu na slovenskem ozemlju ni para. Seriji notarskih knjig dr. Darje Mihelič se je sedaj pridružila še obsežna edicija različnih redakcij statuta piranskega komuna za čas od 13. do 17. stoletja, delo sodelavca inštituta Janeza Šumrade in pokojnega ravnatelja Pomorskega muzeja »Sergej Mašera« v Piranu Miroslava Pahorja.

Delo je prvotno samostojno zastavil M. Pahor, čigar rokopis je kljub redkim opombam in skromnejšem edicijskem aparatu opozarjal na večja vsebinska neskladja med različnimi redakcijami statuta. Avtor zaradi bolezni ni zmogel nadgraditve dela, zato je dokončno predelavo prevzel J. Šumrada. Ta je popravil Pahorjeve prepise, izdelal kritični aparat, kazala, predvsem pa na novo zasnoval koncepcijo edicije: v izdajo je pritegnil vse znane vire za to problematiko in dotedanje izdaje vira. Upošteval je tudi dve knjigi popravkov in dodatkov k statutu, ki ju Pahor sicer ni nameraval objaviti. Zaradi obširnosti posameznih redakcij je bilo potrebno izdajo racionalizirati in vsebinsko povezati besedilo posameznih redakcij, ne glede na vrstni red in razlike pri kasnejših redakcijah. Ker je tak način povsem spremenil, a tudi kvalitetno obogatil in olajšal študiranje statuta, je bilo potrebno dodati temeljit znanstveni aprat, konkordančne tabele in edicijski uvod. Šumrada je namesto podrobnega stvarnega kazala sestavil t.i. analitični pregled vsebine, ki zaradi fizične spremenjenosti objave tekstov, kjer so členi združeni in primerjani med seboj ne glede na pripadnost posameznim (kasnejšim) redakcijam, pomeni lažje iskanje in boljši pregled ožje problematike statua. Po besedah urednika akademika Ferda Gestrina smo s to edicijo dobili prvi celovit pregled piranskega komunalnega prava, ki je veljalo vse do konca Beneške republike (1797). Po mojem mnenju je treba poudariti še tehniko objave, ki zaradi racionalnosti in sprotne analitične obdelave bistveno presega stare, sicer izčrpne diplomatične objave, ter delne rezultate že pripravljene servira eventuelnemu uporabniku.

V tej izdaji so objavljeni: 1. fragmenti piranskega statuta iz 1274 (prepisi iz 1584, 17. stoletja in iz ok. 1700), 2. statut iz 1307 (po piranskem originalu), 3. statut iz 1332 (po obeh originalih), 4. statut iz 1358 (po obeh originalih), 6. statut iz 1384 (unikat), 7. druga knjiga popravkov in dopolnil 1416—1602 (unikat), 8. takoimenovani statut iz 1542 (prepis statuta iz 1384).

Osnova edicije je objava kronološko prve v celoti ohranjene redakcije iz 1307. Tekst je tako kot v izvirniku razdeljen v deset knjig, te pa v številne člene, ki so še posebej komentirani z opombami. V kritičnem aparatu je besedilo kolacionirano s tržaško redakcijo iz 1307 in De Franceschijevo objavo. V celoti so obenem prepisane tudi bistvene razlike med redakcijami v okviru istega člena. To pa je bistvo edicije!

Še nekaj besed o zgodovinskih razsežnostih in značilnosti piranskega statuta. Z letnico 1274 je najstarejši v Istri in med najstarejšimi na tleh Jugoslavije. Je rezultat procesa vse od 10. stoletja dalje in vsebuje elemente rimskega municipialnega in fevdalnega prava ter dele privilegijev nemških cesarjev gradeški in oglejski cerkvi, pogodbe med cesarstvom in Benetkami in zaprisege na raznih zborih (npr. zbor mejnega grofa Udalrika iz 1060). Bistvo statuta pa je domače, običajno pravo, saj je imel Piran že najkasneje v prvi polovici 10. stoletja izoblikovano sodnopolitično organizacijo.

Piransko pravo se je moralo ob vedno večji moči Benetk prilagajati trenutnim političnim razmeram. Odsotnost istrskih mejnih grofov je utrdila zbore meščanov, ki so volili konzule, kar je privedlo do cepitve oblasti med fevdalnimi in komunalnimi organi (arenga, konzuli, potestat). Piranski komun je vse do druge polovice 13. stoletja spretno krmaril med političnimi ambicijami Benetk in fevdalnim vazalstvom oglejskemu patriarhatu. V komunu so zategadelj nastale prave stranke (beneška, oglejska, koprska in avtonomna stranka), ki so celo s krvjo uveljavljale svoje interese. Tik pred dokončno podreditvijo Pirana Benetkam je zaradi sporov znotraj mesta ter gospodarske in politične krize na širšem istrskem prostoru prišlo do kodifikacije piranskega prava pod vodstvom kapetana Giovannija Campole. Čeprav statut iz 1274 ni v celoti ohranjen, je gotovo da se temeljito odraža v onem iz 1307, ki je za beneško zasedbo prilagojena kopija starejše predloge. Ti predpisi so v glavnem ostali v uporabi do 1384, ko je bila zapisana zadnja redakcija statuta. Statut je bil razdeljen v deset knjig: prva je bila posvečena oblastno-upravnemu pravu in pisna v obliki zapriseg. Druga in tretja sta obravnavali kazensko pravo. S četrto knjigo se je pričelo civilno pravo. Peta knjiga je utemeljevala osnove civilnega in sodnega postopka, šesta promet, poroštvo in varstvo nepremičnin, sedma rodbinsko in osebno pravo, dedovanja in še posebej predpise o potestatih, ki so bili namenjeni varstvu občinskega ozemlja in oblikam vladanja. Osma knjiga je obravnavala javni red, tujsko pravo, oblike trgovinskega prava, predpise o merah in utežeh. Določila o občinskih nepremičninah, solinah, ribjih rezervatih so bila zajeta v deveti knjigi. V deseti so bila različna določila o nekaterih obrteh, o registru dohodkov občine in popisu občinskih izgnancev. Campola je prvič v Istri zbral v enoten in urejen kodeks vsa pravna določila, ki so bila v uporabi že

stoletja in nastajala po potrebi. Statut iz 1274 je na zunaj odraz kompromisa med štirimi omenjenimi strankami in je četrti statut na vzhodni obali Jadrana.

Statut iz 1307 je nastal pod vplivom beneške zasedbe in sprememb, ki jih je povzročila zapora velikega sveta. Sprememb sicer ni bilo veliko, najvažnejše pa so v prvi knjigi. Benečani so ukinili tiste člene, ki so motili razvoj njihove oblasti (npr. prisega potestata občini). Likvidirana je bila politična moč arenga na račun nastajajoče oligarhije velikega sveta, ki je bil tedaj že deden. Utrjevanje oblasti velikega sveta pomeni naslednji statut iz 1332. Omejene so dednostne pravice do članstva, izražene so težnje po okrepitvi ovaduške mreže, kaznovanje se prepušča vladi itd.

Statut iz 1358 je nastal kot posledica zadolževanja komuna, kuge in posestnih sporov. Statut ima precej sprememb in še bolj krepi oblast oligarhije. Arengo so povsem izključili od oblasti in je imel le še nalogo potrjevanja novega statuta, ki so ga morali redigirati na vsakih 25 let. Enak namen ima statut iz 1384, ki velja za najbolj urejenega: prva knjiga govori o oblastnih in upravnih organih (glasovanja, volitve novih članov velikega sveta). Druga in tretja knjiga prinašata posodobljene kazenske predpise, četrta knjiga začenja civilno pravo (zaščita posesti), peta osvetljuje odnose do tujcev, dolgov in garantov. Šesta knjiga vsebuje določbe o kupoprodaji in rešitvi prodanih posestih po sorodnikih, o dražbi, darovanju, delitvi posesti itd. Sedma knjiga prinaša predpise o dedovanju, varovanju sirot, osma predpise o najemninah hiš, prepovedih iger na srečo, zaščiti občinskega imetja, mer in uteži. Deveta knjiga uzakonja dela na kmečkih posestvih, v solinah, oljčnih mlinih, kolonsko razmerje. Deseta knjiga obravnava ribištvo, ribiška lovišča, čuvanje vinogradov, posojanje orožja tujcem. Statut iz 1384 je zanimiv še zaradi ene stvari: začetne črke vsakega predpisa v prvi knjigi dajo akrostih: »Gracia sancti Spiritvs assit pricip«. Sledi akrostih »Marcus Caviano scripsit hoc statvtvm«. Inicialke predpisov sedme knjiga pa se glasi »Gerivs Bano, Petrvs de Salono, Egorgivs de Mafeo capita statvtariorvm«. Ti akrostihi naj bi bili celo prvi v zgodovini jugoslovanskih statutov! Poleg statutov so leta 1367 uvedli knjigo dodatkov k statutu, ki so bili kasneje vnešeni v statut iz 1384. Druga knjiga popravkov pa zajema obdobje od 1416 do 1602.

O sami vsebini in členih statuta ne bi izgubljal besed, to prepuščam bralcu. Prišepnem pa lahko, da so zanimivi celo za popolnega laika na področju srednjeveškega prava, pa tudi srednjega veka. Kaj šele za poznavalca in ljubitelja podrobnosti in pikantnosti.

Dušan Kos

Janez Kramar: Izola, mesto ribičev in delavcev, Koper 1987, 629 str.

Monografska zgodovinska obravnava Izole, ki jo je napisal upokojeni ravnatelj koprskega Pokrajinkega muzeja in zgodovinar slovenske Istre, Janez Kramar, sodi med redka sodobno zasnovana in obsežna dela o enem izmed mest na ozemlju slovenske republike. Po svojem obsegu spominja na Žontarjevo zgodovino Kranja ali pa na Orožnovo obdelavo Celja. Izola seveda ni tipično slovensko mesto. Skozi stoletja ga je naseljevalo v pretežni meri romansko ali pa romanizirano prebivalstvo; okolica mesta pa je bila predvsem slovanska. Te ugotovitve seveda ne morejo odločati, da slovenski zgodovinar ne bi smel raziskovati zgodovine kraja, ki je posredno ali neposredno vplival tudi na dogajanja v slovenskem etničnem prostoru. Še več! Prav podrobnejše raziskave piranske mestne zgodovine, ki se jim slovenski zgodovinarji posvečajo že skoraj štiri desetletja, nedvomno kažejo, da je bila slovenska (slovanska) komponenta v preteklosti obalnih mest (Koper, Izola, Piran) pogostokrat zelo pomembna.

Izola je bila tipično obmorsko mesto, ki je vselej živela v nekem zapostavljenem odnosu do Pirana in Kopra. Tako zapostavljenost kaže tudi odnos zgodovinopisja, predvsem italijanskega, do zgodovine mesta. Medtem ko so se zgodovinarji prav vneto lotevali problemov iz zgodovine Pirana in Kopra, pa je prva krajša zgodovina Izole izšla šele leta 1887. Potem je sledil do Kramarjeve knjige stoletni premor, ki so ga od časa do časa prekinjali krajši prispevki. Med temi je treba omeniti arhivske inventarje Vande Bezkove. Janez Kramar je doslej najbolj obširno in kompleksno raziskoval izolsko mestno zgodovino, obenem pa je posegel tudi v preteklost bližnje slovanske okolice. Svojo zgodovino je postavil v širši okvir dogajanj v deželah ob severnih obalah Jadrana, z novo knjigo se je še temeljiteje zasidral v vrsti tistih slovenskih raziskovalcev zgodovine obale in slovenske Istre, ki jim na čelu stoji dr. Miroslav Pahor, ob njem pa še akademik prof. Ferdo Gestrin, Srečko Vilhar in rod mlajših zgodovinarjev, kot so dr. Darja Miheličeva, dr. Janez Peršič, Salvator Žitko in Janez Šumrada, če omenimo le tiste, ki so svoje raziskave objavili v samostojnih publikacijah.

Kramar je zgodovino Izole postavil v časovne okvire, ki jih omejujeta prazgodovinski čas in konec vojne leta 1945. Ni pojasnil, zakaj mu je ravno leto osvoboditve toliko pomembno, da svojo pripoved zaključi. Smiselneje bi bilo, ko bi postavil za periodizacijski zaključek čas londonskega memoranduma (1954). Besedilo je v celoti razdeljeno na šest poglavij: Od prazgodovine do ustanovitve komune, Pod beneškim levom, Izola v prehodnem revolucionarnem času, V okviru habsburške monarhije, Med obema vojnama, Osvobodilni boj. V poglavju o starejši zgodovini naniza nekaj bolj splošnih podatkov. Konkretneje pa se Izole loteva z letom, ko se ime kraja prvič pojavi v pisanih virih (leta 932), v času, ko se zapleta usoda Istre in s tem tudi Izole. Na eni strani stegajo svoje roke po vzhodnih obalah Jadrana Benetke, z druge strani pa raste moč furlanskih fevdalnih gospodov. L. 1036 je oglejski patriarh Popon dodelil mesto Izolo benediktinskemu samostanu sv. Marije pri Ogleju. Nastaja-

joče mesto pa je vendar želelo določeno avtonomijo in nastali spori so pravzaprav zrcalo razmer ob severnem Jadranu, kjer je čedalje močneje čutiti beneške vplive. Leta 1280 se je Izola predala Benetkam in potlej živela v okviru beneške republike vse do njenega razpada leta 1797. Ta stoletja trajajoči čas je v Istri ustvaril posebne razmere in prav te so tudi v zgodovinopisju Istro postavljale na neko posebno mesto.

V Napoleonovem času je Izoli odmerjeno krajše poglavje, zato pa je pisec zelo obširno raziskoval čas avstrijske vladavine. V tem obdobju izgubi Izola položaj komuna s posebnimi pravicami, pač pa je mesto kot so druga. Pisec svojo razpravo razširja tudi na problematiko slovenske okolice ter z zgodovino mesta povezuje dogajanja v političnem življenju Slovencev in Hrvatov v istrski deželi in Trstu. Zgodovina Izole dobiva tako drugačno podobo, v njej se krešejo stališča in aktivnost italijanskega nacionalizma in slovanskega prevoda. Če je morda za z zgodovino mesta navdahnjenega bralca taka piščeva povezava odvečna ali pa prisiljena, pa se vendar v knjigi razgrinja zgodovina slovenske Istre tja do prve svetovne vojne. Temu, še malo raziskanemu poglavju je prav Kramar zastavil trdne temelje v svoji monografiji o vasi Marezige. Podobne ugotovitve bi lahko zapisali tudi za čas med obema vojnama in za čas druge svetovne vojne, ki ga je avtor označil kot osvobodilni boj. V obeh teh dveh poglavjih sega Kramar daleč preko mestnega pomerija in v njih pravzaprav sintetizira svoja spoznanja o Istri v obravnavanem času. Kramar je namreč zgodovino slovenske Istre pričel raziskovati predvsem kot zgodovinar narodnoosvobodilnega boja.

Zgodovina Izole je pisana kot znanstveno delo, kritični aparat ima 70 strani. Register imen in daljši povzetek v italijanščini sta v skladu z običaji, ki veljajo pri izdajah take vrste. Janez Kramar je nedvomno opravil pomembno raziskovalno nalogo. Po njegovi zaslugi vemo več o zgodovini današnje slovenske obale, ki postaja čedalje bolj privlačna za slovensko zgodovinsko znanost. Nepremišljena bi bila zato trditev, da sta obala in slovenska Istra v slovenskem zgodovinopisju velika bela lisa.

Branko Marušič

Julij Titl: Vodni mlini in mlinarstvo v Slovenski Istri, Založba Lipa, Koper 1988, 163 str.

Dr. Julij Titl je začetnik znanstvenega preučevanja gospodarstva v Koprskem primorju. Njegova doslej najpomembnejša publikacija je Socialnogeografski problemi na koprskem podeželju. S to knjigo je postavil temelje za raziskavo gospodarstva Koprskega primorja. Pri pisanju uporablja več družbenih ved: geografijo, zgodovino in sociologijo. Najprej pojasni vse geografske komponente, ki so značilne za ta prostor. Tega vključi v zgodovinski okvir obravnavane gospodarske panoge, ki je bila takrat najznačilnejša (od 19. stoletja do današnjih dni). Obravnava socialni status in probleme istrskega prebivalstva.

26. maja 1988 je imel v Piranu predstavitev svoje nove knjiga Vodni mlini in mlinarstvo v Slovenski Istri. Knjiga je razdeljena na 13 poglavij, ki sestavljajo vsebinsko celoto. To je prvo sistematično delo o mlinih v Koprskem primorju v drugi polovici 19. stoletja. Zakaj se je razvilo mlinarstvo v tem času in prostoru? Zato, ker so površinski skladi tega območja nepropustni, flišni, zato ima Slovenska Istra dobro razvito površinsko rečno mrežo. To so reke: Rižana, Osopska reka, Škofijski potok, Badaševica, Dragonja, Drnica, Rokava in Argila. Razvoj mlinarstva se je pospešil zaradi potreb Trsta. V teh časih je mlinarstvo doživljajo ekonomski boom in je popolnoma spremenilo pokrajino ob reki Rižani in Dragonji. Nastajala so mlinarska naselja kot Porton, Miši, Cepki, Rižana, Kortina in Žgani ob reki Rižani. Ob Dragonji pa Mlini, Pesjanci, Grižonski mlini, Škrline in Zankoliči, Mlinar je bil eden izmed najuglednejših in najdonosnejših poklicev v takratnem času. Mline je avtor delil po namembnosti in po načinu dotoka vode na vodna pogonska kolesa. Po namembnosti delimo mline na proizvodne in storitvene. Proizvodni mlini so bili skoraj vsi na Rižani, spodnji Dragonji in Drnici. Ti mlini so mleli žito za Trst, Koper, Izolo in Piran. Storitveni mlini so mleli za lokalne potrebe. Po načinu dotoka vode na vodna kolesa ločimo mline na zgornjo in na spodnjo vodo. Lopatasti mlini so tam, kjer je pretok vode velik, a strmec majhen. Na korce so postavljeli tam, kjer je strmec velik, a pretok manjši. V tem času se je razvila v Slovenski Istri vaška peka kruha. Pekle so ga krušarice vsak dan in ga nosile prodajat v Koper, Izolo, Piran, Trst in Hrvaško Istro.

Avtor meni, da so se na Rižani in tudi drugod mlinarji ukvarjali še z drugimi dejavnostmi. Obstajali so stranski obrati kot stope, hidroelektrarna, 6 kovačij, 2 oljarni, mlin za mletje popra, 6 valjalnic in 2 žagi. V 12. poglavju išče avtor vzroke za propad vodnih mlinov v Slovenski Istri. Glavni vzrok propada je bilo uvajanje nove tehnologije. V Trstu so leta 1872 zgradili parni mlin mlin Economo, ki je zmlel 1000 q žita v 24 urah, precej več kot vsi tedanji proizvodni mlini v Slovenski Istri. Z ustanovitvijo električnega mlina leta 1926 v Kopru, ki so ga po drugi svetovni vojni ukinili in postavili novega na križišču pri Pučah, kjer deluje še danes. Z ustanovitvijo mlina na nafto v Buzetu leta 1931 so ga leta 1935 preuredili na električni pogon. Avtor navaja tudi druge vzroke za propad.

Na zadnjih straneh knjige je preglednica z imeni 101 mlina ob koncu 19. stoletja v Slovenski Istri. S pomočjo zemljiške knjige je ugotovil lego mlinov in s tem tudi potrditev njihovega obstoja. Z zemljevidom je nakazal lego mlinov. V posebni preglednici je navedel narečne besede, ki se uporavljajo v zvezi z mlinarstvom v Slovenski Istri in Buzetu. Povzetka knjige sta v italijanskem in angleškem jeziku.

Knjiga je znanstveno delo, saj so uporabljeni literatura, arhivski viri Pokrajinskega arhiva v Kopru,

grafikoni, razpredelnice, zemljevidi, ki so dialektično povezani v celoto ter prikaže gospodarsko panogo, ki je danes že propadla.

Gorazd Marušič

Marijan Zadnikar: Hrastovlje, Romanska arhitektura in gotske freske, Družina, Ljubljana 1988, 198 str.

Priznanemu slovenskemu umetnostnemu zgodovinarju in vztrajnemu borcu za reševanje naše praviloma zelo ogrožene spomeniške dediščine dr. Marijanu Zadnikarju njegovo v naslovu omenjeno knjižno srečanje z enim naših najlepših umetnostnozgodovinskih spomenikov: s cerkvijo-taborom Sv. trojice v Hrastovljah ter njenimi svetovno znanimi stenskimi poslikavami Janeza iz Kastva nikakor ni prvo. Za seboj ima že precej knjig in drugih objav, v katerih je obravnaval to cerkev bodisi na monografski način, bodisi v širšem sklopu romanske umetnosti na slovenskem ozemlju. Kljub temu pa je bila nova izdaja poglobljene predstavitve tega umetnostnega spomenika vsekakor nujna, saj so avtorjeve prejšnje knjige o njem zelo hitro pošle. Najnovejše delo pomeni dopolnitev prejšnjih, razen tega pa mu dajajo pečat mojstrske fotografije Marjana Smerketa. S svojimi zelo temeljitimi povzetki avtorjevega uvodnega teksta in seznama fotografij v italijanščini, nemščini, angleščini in francoščini pa najnovejša in nedvomno najpopolnejša ter najbogatejša monografija Hrastovelj presega zgolj slovenski in odpira spoznanja o tem našem spomeniku tudi najširšemu evropskemu in svetovnemu prostoru.

Avtor nas v uvodnem delu popelje do cerkve-tabora, ki ga postavi v geografske in zgodovinske okvire, preko podobnega opisa njene zunanjosti pa do njenega najpomembnejšega bogastva zidne poslikave z vso izredno pestrostjo ikonografije. Stenska poslikava je »biblia pauperum — Sv. pisma siromakov« v najosnovnejšem pomenu besede, ki preprostih vernikov ni oblikovala samo versko, ampak tudi kulturno. Poleg tiste poslikave, ki je tudi laikom postala pravi sinonim za Hrastovlje-Mrtvaškega plesa najdemo še celo vrsto drugih zidnih slikarij, praviloma oblikovanih v cikluse, ki segajo od »Prestola milosti—« — stenske slikarije sv. Trojice v oltarnem prostoru, preko apostolov, evangelistov, prizorov iz Jezusovega in Marijinega življenja, mučencev in mučenk, prerokov, izredne serije upodobitve ciklov Geneze in Pasijona, ki sta najobsežnejši stenski poslikavi hrastoveljske cerkve, prizorov iz življenja Adama in Eve, ciklus ilustracij koledarja z upodobitvami tipičnih poljedelskih pravil za posamezne mesece ter že omenjeni Mrtvaški ples. Slednji dve temi sta se skupaj z Genezo v Hrastovljah sploh prvič pojavili v slovenskem srednjeveškem prostoru in to je še nov dokaz o izrednem umetnostnem pomenu Hrastovelj.

Po zelo temeljitem in s številnimi umetnostnozgodovinskimi povezavami ter pojasnili opremljenem pregledu slikarij se avtor ustavi pri še nekaterih drugih znamenitostih cerkve, pri tudi zelo duhovitih grafitih, ki so dragocvene priče utripanja davnega vsakdanjega življenja, da omenimo le tistega o »ljubitelju prostega časa«, ki raje sedi in pije vino, kot okopava, pri cerkveni opremi, ki pa je zaradi nekaterih »ljubiteljev« likovne umetnosti že zelo obubožana, starih relikviarijih ter preko petsto let starem zvonu. Pregled zaključuje avtorjevo razmišljanje o mestu Hrastovelj v naši kulturnospomeniški dediščini.

Ob tem velikem spomeniku cerkvene umetnosti, ki pa je zaradi naših bridkih preteklih izkušenj »dežele na prepihu« tudi svojevrsten zgodovinski spomenik samoobrambnih prizadevanj naših prednikov, pa ne smemo pozabiti tudi pomembne množice podrobnosti na omenjenih stenskih poslikavah, ki pomenijo pravo bogastvo podatkov iz vsakodnevnega »malega« življenja. Ti seveda niso iz svetopisemskih časov in palestinskih krajev, ampak v njih prepoznamo izsek iz življenja naših prednikov, pa naj gre za zelo znani prizor Eve, ki prede in hkrati doji Kajna in Abela), Adama, ki okopava, prizore iz kmečkega življenja, s katerimi so predstavljeni meseci, pa vse do oprave in obnašanja upodobljenih žrtev za vse enako neizbežne in nepodkupljive Smrti v Mrtvaškem plesu.

Monografija dr. Marijana Zadnikarja skupaj s fotografijo Marjana Smerketa pomeni nedvomno lep kulturni dogodek. Vsi tisti, ki so omogočili, da je ta nedvomno finančno zelo zahtevna knjiga (naj navedemo le, da je v njej objavljenih kar 77 barvnih fotografij) v sedanjih tudi za založnike suhih letih lahko izšla, zaslužijo za svoj posluh do naše kulturne dediščine vse priznanje, enako pa tudi zgoraj navedena avtorja za svoje delo.

Andrej Vovko

Andreina Jejčič: Slovenska tiskana beseda v tiskarnah na Primorskem 1607—1918 (bibliografija), Nova Gorica, 1989, 181 str.

Publikacija je izšla v začetku letošnjega leta kot šesti zvezek Publikacij Goriške knjižnice. Bibliotekarka Andreina Jejčič v uvodu k bibliografiji pojasni, da so dobrih štirideset let po izidu prve retrospektivne bibliografije slovenskega tiska na Primorskem v Goriški knjižnici Franceta Bevka pripravili razstavo starih primorskih tiskov. Med pripravami razstave so ugotovili, da prva bibliografija, ki je izšla leta 1940 v Ljubljani mnogo v obravnavanem obdobju natisnjenih del ne navaja. Avtor Pavel Plesničar jo je izdal pod naslovom Narod naš dokaze hrani, obsega pa slovenski tisk na Primorskem do leta 1918. Že v uvodu omenja, da knjiga ni popolna, ker med vojno in tudi v povojnem obdobju marsikatere knjige ni bilo moč najti, saj so jih morali ljudje na Primorskem skrivati. Andreina Jejčič se je s skrbno in vztrajno prizadevnostjo lotila dopolnjevanja Plesničarjeve bi-

bliografije, ki je letos izšla izpopolnjena. Plesničarjeva bibliografija obsega 782 enot, Jejčičeva pa jih navaja 1233. Pri zbiranju podatkov je upoštevala kriterije, po katerih se je ravnal Plesničar. Upoštevala je tisk v Primorski, kakršna je bila med obema vojnama, to je ozemlje, ki je po senžermenski in rappalski mirovni pogodbi pripadlo Italiji ter Beneško Slovenijo in Rezijo, ki sta spadali k Italiji že pred prvo svetovno vojno. Bibliografija je urejena kronološko po letih. Plesničar je upošteval abecedni red naslovov, Jejčičeva pa upošteva abecedni red po avtorjih, pri anonimnih delih pa naslove. Plesničar je nekaterim delom dodal obsežne bibliografske opombe z literaturo in nahajališčem. Jejčičeva teh njegovih pripomb ne ponavlja, pač pa navaja pri vseh delih nahajališča, ponekod celo dve in sicer eno na Primorskem, drugo v Ljubljani. Pri delih, ki jih v knjižnicah ni našla, navaja vir, ki jih navaja. Prav tako kot Plesničar pri vsakem letu omenja na koncu naslove časnikov, časopisov, zbornikov in ostalih publikacij, ki se nadaljujejo iz prejšnjih let. Plesničar je pri šolskih letnih poročilih in nekaterih letnikih revij navajal obsežne vsebine. Jejčičeva jo pri letnih poročilih upošteva, pri revijah pa ne ponavlja. Vse enote v bibliografiji je Jejčičeva obdelala po sedanjem bibliografskem popisu, kar je zahtevalo ogromno časa in potrpežljivosti.

Ob koncu Plesničarjeve knjige so tri kazala, ki jih je Jejčičeva dopolnila. Plesničarjevo kazalo po strokah je nadomestila s kazalom po univerzalni decimalni klasifikaciji, seznam krajev in tiskarn pa je pri Jejčičevi urejen pregledneje. Prav tako je pregledno tudi imensko kazalo, kjer je Jejčičeva razrešila številne psevdonime in šifre iz Plesničarjeve bibliografije.

Tatjana Hojan

Albert Pucer: Padna, Koper 1986, 54 str.; Nada Morato: Korte (Dvori), Ljubljana 1989, 80 str.

Prvi dve knjižici serije Slovenske istrske vasi predstavljata dvoje vasi na vzpetinah nad dolino Drnice v zaledju Izole. Sodelavec piranskega arhiva A. Pucer je pripravil besedilo o zgodovini Padne, ki v nekaj krajših poglavjih prinaša podatke o včerajšnjem življenju »v tej lepi istrski vasici«. Tako beremo o imenu vasi, Padni v 17. stol., številu prebivalstva, novejši zgodovini, stavbarstvu in glasbi. Še najobsežnejša je pripoved o gospodarski dejavnosti (posebej obrteh) ter o šegah, navadah in verovanju.

N. Morato pa piše o Kortah, ki so od 60. let tega stoletja do 1988 nosili uradno ime Dvori in kot take jih najdemo še v Enciklopediji Slovenije, 2, Ljubljana 1988.

Avtorica najprej predstavi geografsko podobo kraja, nato pa zgodovino od arheoloških obdobij naprej do našega časa. Temu sledijo še zanimivosti kraja in okolice ter vedno zanimivi zapisi ljudskega izročila. V zaključku pa oriše današnjo podobo vasi.

Zbirka pomeni tudi del turistične ponudbe in informacijo tujim gostom slovenske obale, saj so v obeh knjižnicah prevodi slovenskega besedila v italijanščino, angleščino in nemščino. Poleg prikupne opreme platnic z barvnimi fotografijami kraja, pa je tekst obogaten še s po dvajsetimi črnobelimi ilustracijami kraja in (nekdanjega) življenja v njem.

Po formatu, vsebini in namenu knjižici serije Slovenske istrske vasi spominjata na zbirko vodnikov Kulturni in naravni spomeniki Slovenije. Le da je tu poudarjeno podeželje slovenske Istre, ter da je sicer kratko pripovedno besedilo o eni izmed teh vasi predstavljeno v štirih jezikih. Knjižica o Kortah pa ima še vsebinsko novost: viri in literatura, ki jo navaja usmerjata zahtevnejšega bralca do dodatnih informacij. Prvo knjižico (Padna) je izdal Pokrajinski arhiv Koper, drugo (Dvori) pa Znanstveni inštitut ljubljanske filozofske fakultete in upati je, da bo zanimiva serija domoznanskih pripovedi o vaseh in ljudeh slovenske Istre tako približala še kakšen kraj premalo poznanega zaledja slovenske obale.

Branko Šuštar

UDK 902/904(497.12)

Boltin-Tome Elica, dipl. arheolog, ravnateljica Pomorskega muzeja »Sergej Mašera« Piran, 66330 Piran, Cankarjevo nabrežje 3, YU

Arheološke najdbe na morskem dnu slovenske obale

Kronika, časopis za slovensko krajevno zgodovino, 37, št. 1—2, 1989, str. 6—16, cit. lit. 32

Na morskem dnu vzdolž slovenske istrske obale so med drugim ohranjeni temelji rimskih zgradb, ki so stale neposredno ob obali, in ostanki rimskih pristanišč. Temeljne zidove rimskega pristanišča v Simonovem zalivu in v Viližanu v Izoli je prvi izmeril in objavil A. Degrassi. Ker so te najdbe pomembne za preučevanje najstarejše pomorske preteklosti slovenskega dela Istre, je Pomorski muzej že 1963. leta začel s podvodnimi arheološkimi raziskavami. Avtorica sestavka želi s pomočjo dokumentarnega gradiva predstaviti rezultate podvodnih raziskav v Fižinah v Portorožu, v Simonovem zalivu in Viližanu v Izoli, to je podatke o najpomembnejših podvodnih arheoloških najdiščih ob naši obali.

UDK 902/904(497.12)

Stokin Marko, Medobčinski zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Piran, 66330 Piran, YU

Severozahodna Istra v 1. stoletju pred našim štetjem

Kronika, časopis za slovensko krajevno zgodovino, 37, št. 1—2, 1989, str. 21—22, cit. lit. 19

Avtor podaja kratko poročilo o izkopavanjih med Rižano in Dragonjo v zadnjih letih.

UDK 902/904(497.12)

Župančič Matej, kustos, Pokrajinski muzej Koper, 66000 Koper, Kidričeva 19, YU

Prispevek k topografiji obale Miljskega polotoka

Kronika, časopis za slovensko krajevno zgodovino, 37, št. 1—2, 1989, str. 16—20, cit. lit. 41

Avtor na osnovi arheološke topografije, ustnega izročila in delno arhivskih virov obravnava objekte ob morju in v morju. Upošteva transgresijo morja in sedimentacijo v morskih zalivih ob ustjih rek. Ugotavlja, da je sistem gradišč na tem področju nastal v srednji bronasti dobi, a da pristanov iz protozgodovinskega časa skoraj ne poznamo. Ugodna lega nekaterih pristanov kaže na uporabo daljši čas, na popravila in na spremembo namena. Že evidentiranim objektom med Trstom in Koprom (A. Degrassi) dodaja avtor nekaj novih, predvsem manjših pristanov.

UDK 389.1(497.12 Piran)"653"

Mihelič Darja, dr., doc. Filozofske fakultete, višji znanstveni sodelavec SAZU, 61000 Ljubljana, Novi trg 4, YU

K osvetlitvi nekaterih votlih mer srednjeveškega Pirana

Kronika, časopis za slovensko krajevno zgodovino, 37, št. 1—2, 1989, str. 22—26, cit. lit. 15

Prispevek predstavlja problematiko nekaterih piranskih votlih mer, ki so služile predvsem merjenju sipkih snovi in tekočin. Opredeljuje medsebojna razmerja velikosti obravnavanih mer. Okvirno nakazuje njihovo velikost tudi v sodobnih merah.

UDC 902/904(497.12)

Stokin Marko, Inter-Municipal Centre for Preservation of Natural and Cultural Heritage, 66300 Piran, YU

North-West Istria in the 1st Century B.C.

Kronika, A Magazine for Slovene Local History, 37, No. 1—2, 1989, pp. 21—22, notes 19

The author gives a short report on excavations between Rižana and Dragonja in recent years.

UDC 902/904(497.12)

Boltin-Tome Elica, Archaeologist, Headmistress of the Maritime Museum »Sergej Mašera« in Piran,
66330 Piran, Cankarjevo nabrežje 3, YU

Archeological Finds on the Sea Bottom of the Slovene Coast

Kronika, A Magazine for Slovene Local History, 37, No. 1—2, 1989, pp. 6—16, notes 32

On the sea bottom along Slovene Istria coast are among other preserved the foundations of Roman building which stood directly at the coast, and remains of Roman ports. Foundations of the Roman port in Simon's Bay and in Viližan in Izola were first measured and published by A. Degrassi. As those find are significant for reseaching into oldest naval past of the Slovene part of Istria, the Maritime museum already in 1963 began with underwater researches. The author wishes with the help of documentary materials to present the results of underwater researches in Fižine in Portorož, in Simon's Bay and Viližana in Izola, that is, give data on major underwater archaeological sites along our coast.

UDC 389.1(497.12 Piran)"653"

Mihelič Darja, Dr. University Teacher at the Faculty of Arts, Superior Scientific Collaborator of the Slovene Academy of Sciences and Arts,
61000 Ljubljana, Novi trg 4, YU

To the Enlightment of some Measures of Capacity of the Medieval Piran

Kronika, A Magazine for Slovene Local History, 37, No. 1—2, 1989, pp. 22—26, notes 15

The contribution presents the problematics of some Piran measures of capacity which served primarily for measuring grained materials and liquids. It defines the mutual relations between the sizes of the treated measures and indicates their equivalents in contemporary measures.

UDC 902/904(497.12)

Župančič Matej, Curator, Provincial Museum Koper,
66000 Koper, Kidričeva 19, YU

A Contribution to the Topography of the Milje Peninsula Coast

Kronika, A Magazine for Slovene Local History, 37, No. 1—2, 1989, pp. 16—20, notes 41

The authordeals on basis of archaeological topography, oral tradition and party archival sources, with buildings by and in the sea, regarding the transgression of sea, sedimentation in bays at river mouths. He concludes the system of seaforts on this territory originates from the Middle Bronze Age and that ports from the protohistoric time are merely known. The convenient position of some ports indicates to their long term use, to repairs and modifications, of their purpose. The author adds to already recorded buildings between Triest and Koper (A. Degrassi), new, particularly smaller ports.

UDK 355/359(497.12 Koper)"12/17"

Darovec Darko, kustos, Pokrajinski muzej Koper,
66000 Koper, Kidričeva 19, YU

Obrambna organizacija komuna Koper pod Benečani

Kronika, časopis za slovensko krajevno zgodovino, 37, št. 1—2, 1989, str. 27—37, cit. lit. 106

Avtor se v pričujočem spisu vzporedno z glavnimi političnimi dogodki ukvarja predvsem z zaledno vojaško obrambno organizacijo koprskega komuna v času nadoblasti Beneške republike v Istri (13.—18. st.) in ugotavlja, da so se od začetkov pisanih virov Slovenci pojavljali kot nosilci deželne obrambe ter na mestnih mejah predstavljali strnjeno etnično skupino s t.i. Kapetanom Slovanov na čelu. Vaške utrdbe, (kašteli ali gradci) imenovane, so predstavljale krajevno obrambno središče in zavetišče pred sovražnimi, predvsem turškimi vpadi, obenem pa so oblikovali utrjen občinski mejni pas.

UDK 711(497.12 Koper)"1619"

Žitko Salvator, ravnatelj Pokrajinskega muzeja Koper,
66000 Koper, Kidričeva 19, YU

Koprski obzidni pas in mestni tloris na karti Giacoma Fina iz leta 1619

Kronika, časopis za slovensko krajevno zgodovino, 37, št. 1—2, 1989, str. 37—45, cit. lit. 46

Avtor se v pričujočem sestavku ukvarja predvsem z urbano zasnovo oziroma tlorisno strukturo otoškega Kopra, ki je razvidna na risbi ing. Giacoma Fina iz leta 1619. Kljub preprosti izvedbi in shematičnemu prikazu je Finov načrt najpomembnejši urbanistični dokument beneškega obdobja, saj nam poleg obzidnega pasu razkriva še celoten mestni tloris in nenazadnje tudi tedanje predstave o podobi otoškega mesta.

UDK 656.6(453.33)"1760"

Gestrin Ferdo, dr., univerzitetni profesor v pokoju, Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani,
Filozofska fakulteta,
61000 Ljubljana, Gestrinova 1, YU

Pomorski promet v Trstu leta 1760

Kronika, časopis za slovensko krajevno zgodovino, 37, št. 1—2, 1989, str. 46—49, cit. lit. 18

Avtor obravnava razvoj uvoznega pomorskega prometa v tržaško pristanišče v letu 1760. Razprava je napisana na virih (Archivio di Stato di Venezia, ser. Cinque Savi alla Mercanzia) in odgovarjajoči literaturi.

UDK 339.564(497.12 Piran)"1750/1780"

Bonin Flavij, kustos, Pomorski muzej »Sergej Mašera« Piran,
66330 Piran, Cankarjevo nabrežje 3, YU

Izvoz vina iz Pirana v letih 1750—1780

Kronika, časopis za slovensko krajevno zgodovino, 37, št. 1—2, 1989, str. 49—52, cit. lit. 22

Na podlagi dovolilnic iz Piranskega arhiva je avtor naredil pregled izvoza vina iz Pirana v letih 1750—1780. Največ vina so izvozili v furlanska mesta, v Palmanovo, Latisano, Marano in Tržič, nekoliko manj pa v Dalmacijo in Istro. Največ so izvozili kakovostnega belega vina.

UDC 656.6(453.33)"1760"

Gestrin Ferdo, Dr., Retired University Professor, University of Edvard Kardelj in Ljubljana, 61000 Ljubljana, Gestrinova 1, YU

Naval Trafic of Trst (Trieste) in the Year 1760

Kronika, A Magazine for Slovene Local History, 37, 1—2, 1989, pp. 46—49, notes 18

The author treats the development of the naval import trafic to the port of Trst (Trieste) in the year 1760. The contribution has been written on the basis of sources (Archives of Venice, ser. Cinque Savi alla Mercanzia) and correspondent literature.

UDC 339.564(497.12 Piran)"1750/1780"

Bonin Flavij, Curator, Maritime Museum »Sergej Mašera«, Piran, 66330 Piran, Cankarjevo nabrežje 3, YU

Export of Wine from Piran in the Years 1750—1780

Kronika, A Magazine for Slovene Local History, 37, No. 1—2, 1989, pp. 49—52, notes 22

On basis of licences from the Piran Archive the author presents a review of export of wine from Piran in the years 1750—1780. The most of wine was exported to Friulian towns, to Palmanova, Latisana, Marana, Tržič, less to Dalmatia and Istria. Most they exported quality white wine.

UDC 355/359 (497.12 Koper)"12/17"

Darovec Darko, Curator, Provincial Museum Koper, 66000 Koper, Kidričeva 19, YU

Kronika, A Magazine for Slovene Local History, 37, No. 1—2, 1989, pp. 27—37, notes 106

In the present article the author deals — in paralel with major political events — with the hinterland military defence organisation of the Koper commune during the supremacy of the Venitian Republic in Istria (13th — 18th centuries) and establishes that from the beginning of written sources on, the Slovenes appeared as carriers of country defence and presented on town-boundaries firm ethnic groups with the so-called Captain of Slaves at the head. Village small forts (kaštel or gradec) presented local defence centres and shelter from hostile, particularly Turkish raids, and at the same time a fortified communal boundary zone.

UDC 711(497.12 Koper)"1619"

Žitko Salvator, Head of the Provincial Museum, 66000 Koper, Kidričeva 19, YU

The Koper Town-Wall Zone and Ground-Plan on Giacomo Fin's Map from 1619

Kronika, A Magazine for Slovene Local History, 37, No. 1—2, 1989, pp. 37—45, notes 46

In the present article the author deals primarily with the urban concept and ground-plan structure of the insular Koper which is evident from the drawing of Giacomo Fin from 1619. Despite simple performance and shematic presentation Fin's plan is the most important town-planning document of the Venice period; beside the town-wall it reveals a complete ground-plan of the town and the then notion of an insular town.

UDK 625.7/.8(497.12 Istra)"1787/1793"

Holz Eva, mag., raziskovalni sodelavec, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, ZRC SAZU, 61000 Ljubljana, Novi trg 4, YU

Istrske zdrahe ob koncu 18. stoletja

Kronika, časopis za slovensko krajevno zgodovino, 37, št. 1—2, 1989, str. 52—58, cit. lit. 23

Članek obravnava gradnjo ceste v avstrijskem delu Istre v letih 1787 do 1793 in vse probleme, ki so se ob tem pokazali.

UDK 949.713 Istra "1848/1549"

Granda Stane, mag. višji raziskovalni sodelavec, Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, 61000 Ljubljana, Novi trg 4, YU

Prepir o nacionalni in državnopravni pripadnosti Istre v revolucionarnem letu 1848/49

Kronika, časopis za slovensko krajevno zgodovino, 37, št. 1—2, 1989, str. 66—75, cit. lit. 30

Avtor obravnava prepir o državnopravni pripadnosti stare avstrijske in ex beneške Istre med italijanskimi in nemškimi nacionalisti, kot ga je mogoče razbrati iz Journal des oesterreichischen Lloyd. Opozarja na samostojen nastop nekaterih slovenskih kmečkih občin iz širšega zaledja Kopra: Osp, Loka, Kubed in Tinjan, ki so se pismeno pritožile parlamentu v Kromerižu zaradi delovanja poslanca Madonnize.

UDK 949.712 Koper "1805/1813"

Marušič Gorazd, prof. zgodovine in sociologije
66000 Koper, Prisojna pot 3, YU

Koper v času Napoleona (1805/6—1813)

Kronika, časopis za slovensko krajevno zgodovino, 37, št. 1—2, 1989, str. 58—66, cit. lit. 78

Članek obravnava družbeno-politične in ekonomske spremembe v zgodovini Kopra v času italijanskega kraljestva (1805/6—1809) in Ilirskih provinc (1809—1813). Ko je bil Koper priključen k italijanskemu kraljestvu, je dobil francosko oziroma italijansko zakonodajo, ki jo utemeljuje Code Nepoléone. Izvršijo se družbeno-politične spremembe; nastanek buržoazije, ki je privrženka Napoleonovih idej, in slovenskih kmetov, ki so privrženci Avstrije. Uvedena je bila celinska zapora proti Vel. Britaniji. Ko so bile ustanovljene Ilirske province, je bil departma Istra kasneje priključen (25. 12. 1809). Koper je izgubil vlogo glavnega mesta. Mesto je nazadovalo politično in ekonomsko.

UDK 37.014.77(497.12 Spodnje Škofije)"1900/1913"

Šuštar Branko, kustos, Slovenski šolski muzej,
61000 Ljubljana, Plečnikov trg 1, YU

Jos. Bertok — Kronika dvorazredne ljudske šole na Spodnjih Škofijah (Gradivo za podobo Škofij in Plavij v Slovenski Istri 1900—1913)

Kronika, časopis za slovensko krajevno zgodovino, 27, št. 1—2, 1989, str. 76—96, cit. lit. 89

Prispevek predstavlja kroniko leta 1900 ustanovljene šole na Spodnjih Škofijah, ki jo je pisal od 1904 tamkajšnji šolski voditelj Josip Bertok (1882—1921). Kramljajoče je opisal poleg šolskih razmer v Kubedu (kjer je najprej služboval), na Škofijah in Plavjah še politične in narodnostne razmere v tem delu Istre, posebej v miljski občini, kamor je področje Škofij upravno sodilo. Objavo vira v povzetih in citiranih odlomkih dopolnjujejo uvod o šolstvu pred letom 1900 in o krajevnem stanju po statističnih virih, ter zaključne navedbe z nekaterimi podatki o šoli po letu 1913. Opombe pa skušajo pojasniti omenjene osebe in opozoriti na določeno literaturo in vire.

UDC 949.713 Istra "1848/1549"

Granda Stane M. A., Senior Research Collaborator, Milko Kos Historical Institute, Center of Scientific Research of the Slovene Academy of Science and Arts,
61000 Ljubljana, Novi trg 4, YU

???

Kronika, A Magazine for Slovene Local History, 37, No. 1—2, 1989, pp. 66—75, notes 30

The author treats the dispute on national and juridical appurtenance of the old Austrian and ex Venitian Istria among Italian nad German nationalists, as it can be gathered from Journal des oesterreichischen Lloyd. The author points out the autonomus appearance of some Slovene rural communities from the hinterland of Koper: Osp, Loka, Kubed and Tinjan, who made a complaint to the parliament in Kromeržič about the activity of Madonniza (a member of Parliament).

UDC 625.7/.8(497.12 Istra)"1787/1793"

Holz Eva, M. A., Research Collaborator, Historical Institute, ZRC SAZU,
61000 Ljubljana, Novi trg 4, YU

Istrian Discords at the End of 18th Century

Kronika, A Magazine for Slovene Local History, 37, No. 1—2, 1989, pp. 52—58, notes 23

The article deals with the building of the road in the Austrian part of Istria from the years 1787 to 1793 and with all problems concerning the matter that occurred.

UDC 37.014.77(497.12 Spodnje Škofije)"1900/1913"

Šuštar Branko, Curator, Slovene School Museum,
61000 Ljubljana, Plečnikov trg 1, YU

Jos. Bertok — Chronicle of the Two-Class Folk School in Spodnje Škofije (Materials for the Portrait of Škofije and Plavje in Slovene Istria 1900—1913)

Kronika, A Magazine for Slovene Local History, 37, No. 1—2, 1989, pp. 76—96, notes 89

The contribution presents the chronicle of the — in 1900 established — school in Spodnje Škofije, written from 1904 on by the school conductor Josip Bertok (1882—1921). Described are beside the circumstances at the school in Kubed (where he served first), Škofije and Plavje, the political and national circumstances in that part of Istria, particularly in the Milje community to which the territory of Škofije belonged.
The publication of the source in resumed and quotated fragments is completed with an introduction on educational system before 1900 and on local conditions by statistic sources, and with concluding statements with data on educational system after 1913. The notes try to clarify the mentioned personalities and draw attention to certain literature and sources.

UDC 949.712 Koper "1805/1813"

Marušič Gorazd, Professor for History and Sociology,
66000 Koper, Prisojna pot 3, YU

Koper in Napoleon's Time (1805/6—1813)

Kronika, A Magazine for Slovene Local History, 37, No. 1—2, 1989, pp. 58—66, notes 78

The article deals with social-political and economic changes in the history of Koper during the Italian Kingdom (1805/6—1809) and Illyrian Provinces (1809—1813). With the attachment to Italian Kingdom Koper came under French and Igalian law, grounded by Code Napoleon. Social-political changes were realised; formation of the middle class which was follower of Napoleon's ideas; the Slovene peasant who was a follower of Austria. A continental block was introduced towards Great Britain. With the establishment of the Illyrian Provinces the department Istria was later attached (25 th Dec. 1809). Koper lost the role of a capitol. The town stagnated in political and economic sense.

UDK 949.712 Bezovica "1900/1930"

Ogrin Darko, stažist, Oddelek za geografijo FF v Ljubljani,
61000 Ljubljana, Aškerčeva 12, YU

Iz življenja bezoviškega komuna

Kronika, časopis za slovensko krajevno zgodovino, 37, št. 1—2, 1989, str. 96—101, cit. lit. 9

Na podlagi ustnega vira je opisana vaška samouprava — komun v Bezovici v Slovenski Istri. Opis se nanaša na prvo tretjino 20. stoletja, dokler se niso začele v vaško življenje odločilneje vmešavati italijanske oblasti.

UDK 949.712 Istra "1945/1947"

Beltram Vlasta, kustos, Pokrajinski muzej Koper,
66000 Koper, Kidričeva 19, YU

Povojni razvoj slovenske Istre — Koprski okraj 1945—1947

Kronika, časopis za slovensko krajevno zgodovino, 37, št. 1—2, 1989, str. 108—116, cit. lit. 33

Avtorica poda kratek pregled razvoja in dela organov ljudske oblasti v Koprskem okraju od osvoboditve do 15. septembra 1947, ko je začela veljati mirovna pogodba med Jugoslavijo in Italijo in je Koprski okraj, sedaj v zmanjšanem obsegu, postal del cone B Svobodnega tržaškega ozemlja. Povojni razvoj ima v Koprskem okraju svojo specifiko zaradi narodnostno mešanega značaja področja in zaradi svojih zgodovinskih ter naravnih danosti.

UDK 949.712 Socerb

Ciglič Zvona, kustos, Pokrajinski muzej Koper,
66000 Koper, Kidričeva 19, YU

Socerb

Kronika, časopis za slovensko krajevno zgodovino, 37, št. 1—2, 1989, str. 102—107, cit. lit. 6

Avtorica uvodoma prikaže urbanizacijo prostora s karakterističnimi stanovanjskimi in gospodarskimi objekti ter njihovo notranjost. Članek je v večji meri namenjen prikazu gospodarstva in z njim povezanim pravnim in družbenim življenjem v okviru skupnosti. Poudarjene so nagle spremembe in nove zahteve, ki jim vaščani niso mogli slediti in so svojo zemljo zapuščali.

UDK 353(497.12 Slovensko primorje)"1945/1947"

Gombač Metka, arhivist, Arhiv Inštitut za zgodovino delavskega gibanja Ljubljana,
61000 Ljubljana, Trg osvoboditve 1, YU

Poverjeništvo pokrajinskega narodnoosvobodilnega odbora za Slovensko primorje in Trst 1945—1947

Kronika, časopis za slovensko krajevno zgodovino, 37, št. 1—2, 1989, str. 116—123, cit. lit. 33

Članek obravnava na osnovi arhivskega gradiva, ki ga hrani arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja ustanovitev in delovanje Poverjeništva pokrajinskega narodnoosvobodilnega odbora za Slovensko primorje in Trst, ki je vodilo upravo vzhodnoprimorskega okrožja ali cone B od 1945—1947.

UDC 949.712 Istra "1945/1947"

Beltram Vlasta, Curator, Provincial Museum Koper,
66000 Koper, Kidričeva 19, YU

After-War Developement of Slovene Istria — the Koper District 1945—1947

Kronika, A Magazine for Slovene Local History, 37, No. 1—2, 1989, pp. 108—116, notes 33

The author gives a short survey of developement and activity of the organs of the popular government in Koper district from liberation to 15th September 1947 when the Treaty of piece between Yugoslavia and Italy came into force, and the Koper district, in a reduced extent, became part of B zone of the Free Triest territory. After-war developement is in Koper district specific because of the mixed nationalities character of the district and it's historical and natural distinctions.

UDC 353(497.12 Slovensko primorje)"1945/1947"

Gombač Metka, Archivist, Archive of the Institute for History of Labour Movement,
Ljubljana, Trg osvobodilne 1, YU

Commission of the Provincial National-Liberation Committee for the Slovene Littoral and Triest 1945—1947

Kronika, A Magazine for Slovene Local History, 37, No. 1—2, 1989, pp. 116—123, notes 33

The article deals on basis of archival records, kept in the Archive of the Institute for the history of labour movement, with the foundation and activity of the Board of the Provincial National-liberation Committee for the Slovene littoral and Triest which ran the administration of the east-littoral region or "B zone" from 1945 to 1947.

UDC 949.712 Bezovica "1900/1930

Ogrin Darko, Probationer, Geography Dept. at the Faculty of Arts,
61000 Ljubljana, Aškerčeva 12, YU

From the Life of the Bezovik Commune

Kronika, A Magazine for Slovene Local History, 37, No. 1—2, 1989, pp. 96—101, notes 9

On basis of oral tradition the author describes village self-management in the Bezovik commune in Slovene Istria. The description relates to the first third of the 20th century, before the Italian government began to decisively interfere into village life.

UDC 949.712 Socerb

Ciglič Zvona, Curator, Provincial Museum Koper,
66000 Koper, Kidričeva 19, YU

Socerb

Kronika, A Magazine for Slovene Local History, 37, No. 1—2, 1989, pp. 102—107, notes 6

In the preface the author presents the urbanisation of living space with characteristic residental and economics buildings and their interior. The main purpose of the article is to present the economy in connection with juridical and social life in the frame of community. Stressed are fast changes and new demands which the villagers could not follow and thus many abandoned their land.

UDK 639.2 + 664.95(497.12)"1945/1959"

Terčon Nadja, profesor zgodovine in sociologije, Pomorski muzej »Sergej Mašera« Piran, 66330 Piran, Cankarjevo nabrežje 3, YU

Razvoj industrijskega ribištva na slovenski obali v letih 1945—1959

Kronika, časopis za slovensko krajevno zgodovino, 37, št. 1—2, 1989, str. 123—134, cit. lit. 36

Avtor poda pregled razvoj ribištva — ribolova in ribje predelovalne industrije na slovenski obali v letih od konca II. svetovne vojne do združitve tovarn ribje predelovalne industrije Ampelea, Arrigoni, De Langlade ter podjetja Delamaris export-import v Kombinat konservne industrije Delamaris Izola leta 1959. Poudarek je na tovarnah ribje predelovalne industrije ter na ribolovnih podjetjih Riba Izola in Ribič Piran.

UDK 323.15(497.12 = 50)

Petronio Amalia, Osrednja knjižnica Srečko Vilhar, 66000 Koper, Trg revolucije 1, YU

Značilnosti italijanske narodnosti v SR Sloveniji in SFRJ

Kronika, časopis za slovensko krajevno zgodovino, 37, št. 1—2, 1989, str. 135—139

Avtorica podaja kratek pregled številčnega upadanja italijanske narodnosti v Istri in na Reki, opozori na proces asimilacije in na uveljavljanje položaja in pravic pripadnikov narodnosti na slovenski obali. Glede slednje so sprejeta napredna in demokratična načela, ki pa v praksi še niso v celoti uresničena.

UDC 639.2 + 664(497.12)"1945/1959"

Nadja Terčon, History and Sociology Professor, Maritime Museum »Sergej Mašera«, Piran
66330 Piran, Cankarjevo nabrežje 3, YU

Developement of Industry Fishing on Slovene Coast in the Years 1945—1959

Kronika, A Magazine for Slovene Local History, 37, No. 1—2, 1989, pp. 123—134, notes 36

The author gives a survey of developement of fishery — fishing and processing industry — on Slovene coast in the years from the end of World War II to the unification of fish factories Ampelea, Arrigoni, De Langlade and Delamaris export-import into the »Combine of tin industry Delamaris Izola« in 1959. The stress is laid on fish processing industry and fishing companies »Riba« Izola and »Ribič« Piran.

UDC 323.15(497.12 = 50)

Petronio Amalia,
66000 Koper, Trg revolucije 1, YU

Characteristics of Italian Nationality in SR Slovenia and SFR Yugoslavia

Kronika, A Magazine for Slovene Local History, 37, No. 1—2, 1989, pp. 135—139

The author gives a short survey on numerical declination of Italian nationality in Istriy and Reka, pointing out the process of assimilation and the asserting the status and rights of the Italian citizens on Slovene Coast. As for the latter progressive and democratic principles are adopted but not wholy realised in practice.

Zveza zgodovinskih društev Slovenije vabi interesente, da se pridružijo njenim štirim sekcijam (šolski sekciji, sekcijam za krajevno, za gospodarsko in družbeno ter za sodobno zgodovino). V ta namen objavljamo prijavnice, ki jih izpolnjene pošljite na naslov Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 61000 Ljubljana, Aškerčeva 12. Po poslanih izpolnjenih prijavnicah Vas bomo registrirali kot člana sekcije: to pomeni, da Vas bomo poslej obveščali o njenem delovanju Vas vabili na njena predavanja, posvetovanja, okrogle mize ipd.

Zanima me delo šolske sekcije
Ime in priimek:
Kraj:
Ulica, hišna številka:
Član lokalnega društva:
Podpis:

Zanima me delo sekcije za gospodarsko in družbeno zgodovino
Ime in priimek:
Kraj:
Ulica, hišna številka:
Član lokalnega društva:
Podpis:

Zanima me delo sekcije za krajevno zgodovino
Ime in priimek:
Kraj:
Ulica, hišna številka:
Član lokalnega društva:
Podpis:

Zanima me delo sekcije za sodobno zgodovino
Ime in priimek:
Kraj:
Ulica, hišna številka:
Član lokalnega društva:
Podpis:

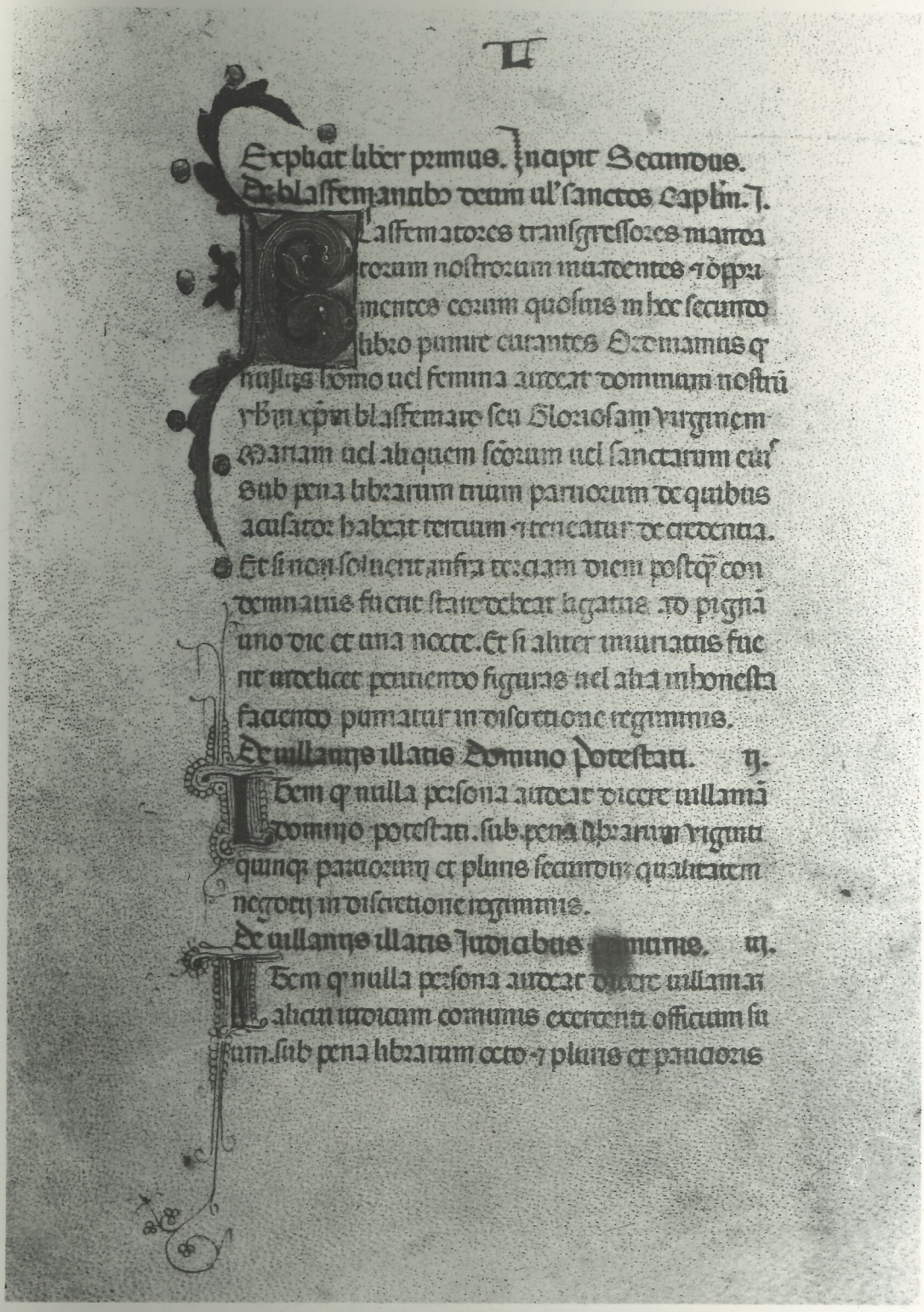

Z naslovnice kataloga: Stari statuti Kopra, Izole in Pirana, Koper 1988.

Sodelavci znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti so v zadnjih petih letih objavili naslednja temeljna dela o zgodovini Istre:

Darja Mihelič, Najstarejša piranska notarska knjiga
Darja Mihelič, Neagrarno gospodarstvo Pirana od 1280—1320
Ana Lavrič, Vizitacijsko poročilo Agostina Valiera o koprski škofiji iz leta 1579
Darja Mihelič, Piranska notarska knjiga (1284—1288), drugi zvezek
Miroslav Pahor — Janez Šumrada, Statut piranskega komuna od 13. do 17. stoletja

Knjige je mogoče kupiti v specializiranih knjigarnah. Za vse potrebne informacije se obrnite na Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU.

Prispevke v tej številki so pripravili:

Elica Boltin-Tome, Matej Župančič, Marko Stokin, Darja Mihelič, Darko Darovec, Salvator Žitko, Ferdo Gestrin, Flavij Bonin, Eva Holz, Gorazd Marušič, Stane Granda, Branko Šuštar, Darko Ogrin, Zvona Ciglič, Vlasta Beltram, Metka Gombač, Nadja Terčon, Amalia Petronio, Branko Marušič, Vilma Krapež, Ljuba Vrabec, Duša Krnel-Umek

Izdaja Sekcija za krajevno zgodovino
Zveze zgodovinskih društev Slovenije

Na naslovni strani: [illegible] iz [illegible] 19. stoletja — Državni arhiv Trst, Archivio Piani, št. 1007.